

การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทยจาก พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๙

นายเก่งกิจ กิติเรียงลาภ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

POLITICS OF CLASS STRUGGLE IN THAILAND FROM 1992 TO 2006

Mr. Kengkij Kitirianglarp

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Political Science

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทยจาก พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2549
โดย	นายเก่งกิจ กิติเรียงลาภ
สาขาวิชา	รัฐศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	Professor Kevin Hewison

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.จรัส สุวรรณมาลา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลีมนานี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(Professor Kevin Hewison)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กุลลดา เกษบุญชู-มีด)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ สุชาย ตรีรัตน์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง)

แก่งกิจ กิติเรียงลาภ: การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นในประเทศไทยจาก พ.ศ.
๒๕๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๙. (THE POLITICS OF CLASS STRUGGLE IN THAILAND
FROM 1992 TO 2006) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์,
อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: Prof. Kevin Hewison, ๓๔๔ หน้า.

งานวิจัยชิ้นนี้มีเป้าหมายเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสังคมการ
เมืองไทยนับตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมในปี ๒๕๓๕ จนถึงการทำรัฐประหารในเดือน
กันยายน ปี ๒๕๔๙

ผลการวิจัยพบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยหลังปี ๒๕๓๕ ทั้งหมดล้วนเกิดขึ้น
จากปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคม ๓ กลุ่มหลัก คือ สถาบันพระมหากษัตริย์
นายทุนนักธุรกิจ และขบวนการภาคประชาชน โดยภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐
สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถสถาปนาพระราชอำนาจเหนือกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆทั้งหมด
โดยสถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลายมาเป็นผู้มีอำนาจนำสูงสุดของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์
(historic bloc) ที่เรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์
เป็นผู้นำ” ซึ่งเป็นกลุ่มก้อนที่มีลักษณะข้ามชนชั้น (cross-class alliance) และผูกโยงกันผ่านวาท
กรรมชุมชนนิยม ชาตินิยม และเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองของ
ขบวนการภาคประชาชน และการขึ้นสู่อำนาจในปี ๒๕๔๔ และการเสื่อมอำนาจของรัฐบาลพรรค
ไทยรักไทยในปี ๒๕๔๙ จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากการรับรองหรือสร้างความชอบธรรม
จากพระราชอำนาจเหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มพลังของสถาบัน
พระมหากษัตริย์ และ กลุ่มพลังของขบวนการภาคประชาชน

สาขาวิชา รัฐศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ลายมือชื่อ นิสิต.....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

#4781901524 : MAJOR POLITICAL SCIENCE

KEYWORDS : THAI STATE/ CLASS STRUGGLE/ HISTORIC BLOC/ CAPITALISM

KENGKIJ KITIRIANGLARP: POLITICS OF CLASS STRUGGLE

IN THAILAND FROM 1992 TO 2006. THESIS ADVISOR:

PROF. AMARA PHONGSAPICH, CO-ADVISOR: PROF. KEVIN HEWISON,

343 pp.

The purpose of this study is to explain the singularity of changes and dynamics of Thai politics from the May 1992 uprising to the September 2006 military coup.

My finding is that since 1992 there have been three major social forces (the monarchy, new capitalists and people's movements) shaping dynamics and changes in the state and civil society in Thailand. More significantly, since the 1997 economic crisis, the monarchy as the most powerful political institution has established its royal hegemony by assimilating and allying with various groups of the other social forces such as public intellectuals, political activists, NGOs, high-ranking bureaucrats, new generation capitalists and the state apparatuses. In this thesis, I propose to call this very establishing cross-class alliance, in Gramscian term, as "the nationalist-communitarian historic bloc with the leadership of the monarchy". Ideologically, the historic bloc contains various discourses of different social classes such as nationalism, communitarianism, anti-capitalism, clean politics and self-sufficient economy. As a result of this establishment, the rise and fall of the Thai Rak Thai government could not take place without political and ideological supports from the historic bloc comprising the monarchy and people's movements.

Field of Study : POLITICAL SCIENCE

Academic Year : 2008

Student's Signature

Advisor's Signature

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณเป็นพิเศษต่อ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ (ความเมตตาและเอาใจใส่อย่างมากในเวลาที่ทำงานร่วมกัน) Prof. Kevin Hewison อาจารย์ที่ปรึกษา ร่วม (วิทยานิพนธ์นี้จะเสร็จไม่ได้เลยหากปราศจากความช่วยเหลือ คำแนะนำ การทุ่มเทเอาใจใส่ และความเป็นมิตรสหายทางวิชาการที่ดีเยี่ยมของอาจารย์ท่านนี้) ศ.ดร.อนุสรณ์ ลิ้มมณี ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ (ความเมตตาและความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองและปรัชญา สังคมศาสตร์ ซึ่งกลายมาเป็นหัวใจของความสนใจของผู้เขียนในปัจจุบัน) รศ.ดร.กมลดา เกษนุญ ชู-มีดี (ผู้ที่สนับสนุนทางวิชาการแก่ศิษย์อย่างไม่เคยเหน็ดเหนื่อย) ผศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง (การสนับสนุนและความเปิดกว้างต่อการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างที่ได้ยากยิ่งในวงวิชาการ) และขอขอบคุณการสนับสนุน กำลังใจ ความเป็นเพื่อนและสหาย และความรู้มากมายตลอดระยะเวลาที่สิบปีของ “ครู” การเมืองมาร์กซิสต์ที่สำคัญที่สุดของผู้เขียน คือ รศ.สุชาย ตีร์รัตน์

ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนสำคัญในการให้ความรู้ คำแนะนำ และมีส่วนในการทำงาน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ว่าจะในทางใดทางหนึ่งมาตลอดหลายปี ดังต่อไปนี้ อ.ณัฐพล ใจจริง, รศ.ดร. สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, รศ.ใจ อึ้งภากรณ์, รศ.ดร.ธเนศวร์ เจริญเมือง, ผศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา, รศ. ดร.ไชยันต์ ไชยพร, ดร.นฤมล ทับจุมพล, อ.กนกรัตน์ เลิศชูสกุล, ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู, อ.ศิริวัฒน์ คล้ามไพบูลย์, อ.นพรัตน์ วงศ์วิทยาพานิชย์, อ.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, อ. สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์, อ.สุรัตน์ โหระชัยกุล, Michael K. Connors, Andrew Brown, Kanishka Jayasuriya, สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล และ จักรี ไชยพินิจ

ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับการดูแลอันอบอุ่นของครอบครัว Hewison (Kevin และคุณ ไสว) และ Dennis Arnold ในยามที่ผู้เขียนอาศัยอยู่โดยลำพังที่ Chapel Hill

ขอขอบคุณสำหรับความอบอุ่น มิตรภาพ และการให้บริการที่เปี่ยมคุณภาพ (และกาแฟที่แสนอร่อย) ของเจ้าหน้าที่คณะรัฐศาสตร์ทุกท่าน

ขอขอบคุณ พี่ไก่อ, วรรณ, ฉ่อย, เจน, จ๊ก, ศักดิ์, พี่ศรีไพร, พี่นิง, บัส, พี่เล็ก, ตี, ตอง, ก๊อป, เตอร์ และเปียร์ “สหาย” และ “เพื่อน” ร่วม “ชีวิต” ของผู้เขียนมาตลอดหลายปี และขอขอบคุณ กำลังใจที่มีค่าของ ชัยวัฒน์ เจริญงาม ที่มีให้มาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาหลายปี

ขอขอบคุณครอบครัวที่ให้การสนับสนุนการศึกษาของข้าพเจ้าอย่างเต็มที่มาตลอดเกือบ สิบปี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย.....	12
1.3 คำถามวิจัย.....	21
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	22
1.5 สมมติฐาน.....	22
1.6 กรอบทฤษฎีและแนวการศึกษา.....	22
1.7 ขอบเขตการศึกษารายละเอียด.....	22
1.8 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	23
2 ทฤษฎีและกรอบการวิเคราะห์	
2.1 ว่าด้วย ญาณวิทยาแบบสังคมนิยม.....	25
2.2 ชนชั้น (class) และการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle).....	34
2.2.1 กลุ่มย่อยทางชนชั้น (class fraction).....	38
2.2.2 กลุ่มก้อนทางอำนาจ (power bloc).....	40
2.2.3 กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historic bloc).....	43
2.3 รัฐ (state).....	53
2.3.1 วิธีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation).....	57
2.3.2 วิกฤต (crisis).....	58
2.4 ยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation strategy).....	62
3 จาก “พฤษภาประชาธรรม” ถึง รัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน”.....	68
3.1 บทนำ: การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและความขัดแย้งทางชนชั้นหลัง 2535.....	68

สารบัญ

บทที่	หน้า
3.2 ความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาหลังปี 2535:	
พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม vs พลังชุมชนนิยม.....	72
3.2.1 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม.....	73
3.2.2 พลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมและประชาธิปไตย.....	74
3.2.3 ตัวแบบของประชาธิปไตย.....	75
3.3 การปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญปี 2540.....	80
3.3.1 การเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม.....	82
3.3.1.1 กลุ่มทุนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์.....	84
3.3.1.2 กลุ่มปัญญาชนเสรีนิยม.....	87
3.3.1.3 คนชั้นกลาง.....	89
3.3.2 ข้อเสนอของขบวนการทางสังคม.....	92
3.4 สรุป: การปฏิรูปการเมือง คือ ชัยชนะทางการเมืองของทุนนิยมเสรี.....	98
4 วิกฤตเชิงโครงสร้างหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540: การสถาปนา	
กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	100
4.1 บทนำ: โอกาสทางการเมืองหลังวิกฤตเศรษฐกิจ.....	100
4.2 วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 = วิกฤตทางการเมืองของรัฐและระบบทุนนิยม.....	102
4.2.1 ผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจ.....	103
4.2.2 การโต้ตอบกับวิกฤตเศรษฐกิจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ.....	108
4.2.2.1 บทบาทของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม.....	108
4.2.2.1.1 พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก.....	108
4.2.2.1.2 ปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม.....	113
4.2.2.2 บทบาทของกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม.....	118
4.2.2.2.1 ปัญญาชนสายเศรษฐศาสตร์การเมือง.....	119
4.2.2.2.2 ปัญญาชนชุมชนนิยม.....	125
4.2.2.2.3 วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมในขบวนการทางสังคม.....	129
4.3 เศรษฐกิจพอเพียง กับการสถาปนา “พระราชอำนาจนำ” หลังวิกฤต.....	132
4.4 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม:	
การทำให้เป็นรูปธรรมของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม.....	147

สารบัญ

บทที่	หน้า
4.5 สรุป: การสถาปนากลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยม ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	150
5 การขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2541-2544): ยุทธศาสตร์ทางการเมืองของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมหลังวิกฤต.....	154
5.1 บทนำ: โจทย์การเมืองหลังวิกฤต.....	154
5.2 องค์ประกอบของพรรคไทยรักไทย.....	156
5.2.1 กลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม.....	156
5.2.2 คนเดือนตุลาฯ (Octobrists).....	160
5.2.3 กลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยม.....	168
5.3 ยุทธศาสตร์ “ประชานิยม”: การปรับตัวของรัฐบาลไทยในสภาวะวิกฤต.....	176
5.4 สรุป: พรรคไทยรักไทย ในฐานะยุทธศาสตร์การครองความคิดจิตใจ ของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมหลังวิกฤต.....	192
6 ความขัดแย้งทางชนชั้นของยุทธศาสตร์การพัฒนาเสรีนิยมใหม่ (2545-2548).....	196
6.1 บทนำ: จากเสถียรภาพสู่ความขัดแย้ง.....	196
6.2 การผลักดันวาระการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่.....	198
6.2.1 การพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเปิดเสรี.....	200
6.2.2 การปราบปรามและควบคุมสังคม.....	204
6.2.2.1 การปฏิรูประบบราชการ.....	205
6.2.2.2 การแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการพลเรือนและทหาร.....	208
6.2.2.3 การปราบปรามขบวนการทางสังคม.....	212
6.3 การทบทวนยุทธศาสตร์ “การเมืองภาคประชาชน”: พรรค หรือ เครือข่าย?.....	215
6.4 ทางเลือกนอกเหนือ “ระบอบทักษิณ”: วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	220
6.4.1 ชาตินิยม vs ทุนผูกขาดข้ามชาติ.....	221
6.4.2 ชุมชนนิยม vs ประชานิยม.....	226
6.4.3 การเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม vs อภิฆาตทางการเมือง.....	233
6.5 การเลือกตั้งปี 2548: “ระบอบทักษิณ” = “เผด็จการรัฐสภา”.....	239
6.5.1 ยุทธวิธี “หมากัดกัน”.....	240

สารบัญ

บทที่	หน้า
6.5.2 การเข้าร่วมและสนับสนุนพรรคมหาชน.....	242
6.6 สรุป: การเมืองทางเลือกภายใต้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	245
7 จาก “ขบวนการกู้ชาติ” สู่ “รัฐประหาร 19 กันยา”: ชัยชนะของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย	249
7.1 บทนำ.....	249
7.2 ความเคลื่อนไหวของการเมืองของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย.....	250
7.2.1 เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์.....	253
7.2.2 ขบวนการกู้ชาติ.....	254
7.3 พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย.....	258
7.3.1 ลักษณะองค์กร: ขบวนการ “ชนชั้นกลาง” หรือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม?.....	259
7.3.2 วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	265
7.3.3 ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี: มาตรา 7 และ “นายกฯพระราชทาน”.....	274
7.4 ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย.....	284
7.4.1 ตุลาการภิวัตน์.....	285
7.4.2 กองทัพภิวัตน์ และรัฐประหาร 19 กันยา.....	288
7.5 สรุป: ชัยชนะของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย.....	292
8 บทสรุป.....	293
8.1 “2535 ถึง 2549” ในฐานะที่เป็นจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์เฉพาะ.....	293
8.1.1 ทำไมต้องเริ่มต้นที่ “หลัง 2535”.....	293
8.1.2 วิกฤตเศรษฐกิจการเมืองปี 2540 และกำเนิดของ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยม ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ.....	297
8.1.3 การเมืองไทยยุครัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2544-2549).....	299
8.1.3.1 การขึ้นสู่อำนาจ (2544).....	299
8.1.3.2 สาเหตุและจุดเริ่มต้นของความขัดแย้ง (2545-2547).....	301
8.1.3.3 การเสื่อมอำนาจ (2548-2549).....	304
8.1.4 “2549” ในฐานะจุดสิ้นสุดและจุดเริ่มต้น.....	306

สารบัญ

บทที่	หน้า
8.2 บทเรียนและข้อเสนอแนะสำหรับการค้นคว้าวิจัยในอนาคต.....	311
รายการอ้างอิง.....	315
ประวัติผู้เขียน.....	343

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วิกฤตเศรษฐกิจ และการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญในปี 2540 มีฐานะเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองที่สร้างจุดเปลี่ยนที่สำคัญให้แก่สังคมการเมืองไทยอย่างมหาศาล ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจมีผลอย่างสำคัญในการปรับดุลกำลังทางอำนาจระหว่างตัวแสดงทางการเมืองต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มชนชั้นนายทุนนักธุรกิจจำนวนมากต้องล้มละลายลงไป บางกลุ่มสามารถอยู่รอดและปรับตัวได้ และกลายมาเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่สำคัญในช่วงเวลาหลังจากนั้น ดังตัวอย่างของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ต่อมารวมตัวกันในนามของพรรคไทยรักไทย และรวมไปถึงกลุ่มทุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งสามารถปรับตัวและกลายมาเป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่สุดในระบบเศรษฐกิจไทยในช่วงเวลาหลังจากนั้น¹ ยิ่งไปกว่านั้น กติกาทางการเมืองใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้รัฐธรรมนูญ 2540 มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดกรอบพลวัตของการเมืองไทยด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในนามของพรรคไทยรักไทยจนกระทั่งการที่พรรคไทยรักไทยสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียว (single-party government) ได้เป็นครั้งแรก ซึ่งก็เนื่องมาจากกติกาทางการเมืองแบบใหม่ดังกล่าวนี้เอง การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยภายใต้เงื่อนไขของวิกฤตและการปฏิรูปดังกล่าวต่อมาได้นำไปสู่การเกิดขึ้นและขยายตัวของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่เป็นตัวแสดงหลักของการเมืองไทย ดังที่เราจะเห็นในการเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและการรัฐประหารในปี 2549 มองจากมุมมองเช่นนี้ ปี 2540 จึงมีสถานะเป็นหมุดหมายทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนสภาวะเปลี่ยนผ่านที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจเสียใหม่ ซึ่งยังผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ตามมาทั้งหมดจนปัจจุบัน โดยเฉพาะการเมืองในยุคของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย²

¹ ดูงานที่ศึกษากลุ่มทุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ใน พงษ์พันธ์ อุยยานนท์, “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน *การต่อสู้ของทุนไทย: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด* (เล่ม 2), ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 41-150. และงานอื่นๆที่ศึกษาสถานะและการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของกลุ่มทุนไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร บก., *การต่อสู้ของทุนไทย: การปรับตัวและพลวัต* (เล่ม 1) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549); *การต่อสู้ของทุนไทย: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด* (เล่ม 2) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549)

² ดูตัวอย่างงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับ “หลัง 2540” เช่น Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand* (Chiangmai: Silworm Books, 2004) และ Duncan McCargo and Ukrist Pathmanand, *The Thaksinization of Thailand* (Copenhagen: NIAS Press, 2005) เป็นต้น

ในที่นี้ ผู้เขียนเสนอว่า การใช้ปี 2540 เป็นหมุดหมายของการเริ่มต้นศึกษาการเมืองไทยใน “ยุคทักษิณ” น่าจะไม่เพียงพอและยังสร้างข้อจำกัดให้แก่การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของการเมืองไทยในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มุมมองดังกล่าวได้ละเลยและตัดตอนหมุดหมายที่สำคัญกว่านั้น นั่นคือ เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมในปี 2535 ในฐานะที่เป็นการลุกขึ้นสู้ของประชาชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเป็นครั้งแรก “หลัง 14 ตุลา” และการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ความแตกหักและความเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับการเมืองและในระดับอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคมนการเมืองไทย “หลัง 2535” น่าจะเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ และมีพลังที่กำหนดพลวัตรและดุลอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ในการเมืองไทยยิ่งกว่าเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจและการปฏิรูปการเมืองในปี 2540

ผู้เขียนจะนำเสนอต่อไปว่า เพราะเหตุใดวิกฤตเศรษฐกิจและการปฏิรูปการเมืองในปี 2540 จึงไม่ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดุลยภาพทางอำนาจในการเมืองไทย “หลัง 2540” ไม่ได้มีความแตกต่างอย่างแตกหักกับดุลยภาพทางอำนาจที่เริ่มถูกจัดระเบียบและสถาปนาขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป “หลัง 2535” มุมมองที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองและการเสื่อมอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2544-2549) ผ่านหมุดหมาย “หลัง 2540” ได้ละเลยพัฒนาการของตัวแสดงหรือกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญในการเมืองไทยไปอย่างน้อย 2 กลุ่ม นั่นคือ (1) บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ และ (2) บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง ในฐานะที่ทั้งสองกลุ่มพลังนี้มีส่วนอย่างสำคัญทั้งในการสร้างขีดจำกัดและในการส่งเสริมสนับสนุนความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง นับตั้งแต่การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2544 จนถึงการรัฐประหารในปี 2549 อย่างมหาดศาล (ดูเพิ่มเติมในบทที่ 3)

ในการทำความเข้าใจบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทย ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างยิ่งกับข้อเสนอของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของบทบาททางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาททางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ทรงยุติ (และแก้ไข) วิกฤตในปี 2535 นั้น ส่งผลอย่างสำคัญที่ยกระดับสถานะทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย “จากประมุขของกลุ่มปกครองเป็นประมุขของชนชั้นปกครอง” (from head of a ruling clique to head of a ruling class) และไม่มีกลุ่มพลังทางสังคมใดที่เป็นปฏิปักษ์กับพระราชอำนาจนำอันมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์อีกต่อไป หรือที่เรียกว่า “การคืนดีกับสถาบันพระมหากษัตริย์” (reconciliation with the monarchy)³ ซึ่งมีความหมายว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลายมาเป็น

³ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “หลัง 14 ตุลา,” *ฟ้าเดียวกัน* 3, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 168-71.

ผู้แสดงทางการเมืองที่มีความสำคัญอย่างมากเหนือกว่ากลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ และการจะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง “หลัง 2535” เป็นต้นมาจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องวิเคราะห์และอภิปรายบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้แสดงหนึ่งด้วย⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้างคำอธิบายให้แก่การขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2544 และการรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 นั้นจะไม่มีทางเป็นไปได้เลย หากปราศจากการทำความเข้าใจบทบาทและสถานะของ “พระราชอำนาจ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเครือข่ายของพระองค์ “หลัง 2535”

ในขณะเดียวกัน งานที่ศึกษาบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในเมืองไทยขึ้นสำคัญ เช่น งานของ ธงชัย วินิจจะกุล⁵ และ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์⁶ ซึ่งแม้จะให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านมโนทัศน์ “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” กลับมีข้อจำกัดในการอธิบายการเมืองไทย “หลัง 2535” ที่สำคัญร่วมกันใน 2 ประการ คือ

(1) งานเหล่านี้ทำเสมือนว่า การสถาปนา “พระราชอำนาจ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น “หลัง 14 ตุลา” หรือ “หลัง 2535” สามารถเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายแบบ “บนลงล่าง” โดยไม่มีการต่อสู้ช่วงชิง ปะทะประสาน ประนีประนอม และขัดแย้งจากกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานที่ศึกษาโครงการพระราชดำริโดยชนิตาที่แม้จะให้ความสำคัญกับบทบาทของ “เอ็นจีโอเจ้า” ในกระบวนการสร้าง “พระราชอำนาจนำ” (royal hegemony) แต่กลับละเลยบทบาทที่สำคัญยิ่งกว่าของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างที่อยู่นอกเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น บทบาทของขบวนการแรงงาน ขบวนการเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ชนบท และปัญญาชนของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างเอง ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการสถาปนาพระราชอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันเสียยิ่งกว่า “เอ็นจีโอเจ้า” หรือ “ปัญญาชนเจ้า” เสียอีก (ดูบทที่ 4)

⁴ ดูตัวอย่างงานที่ปฏิเสธการอธิบายสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแปรหรือตัวแสดงหนึ่งที่สำคัญ โดยเชื่อว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย มีลักษณะที่อ่อนแอและไม่มีสถานะเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญ คือ ใจ อึ้งภากรณ์, “สถาบันกษัตริย์ในระบบทุนนิยมไทย,” ใน *รื้อฟื้นการต่อสู้ชายแก่ผู้ชายใหม่ไทย*, ใจ อึ้งภากรณ์ และนุมนวล ยัพราช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2547), หน้า 89-126.; Giles Ji Ungpakorn, *A Coup For the Rich: Thailand's Political Crisis* (Bangkok: Workers Democracy Publishing, 2007)

⁵ ธงชัย วินิจจะกุล, *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548)

⁶ ชนิตา ชิตบัณฑิตย์, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550)

(2) มโนทัศน์ “ราชาชาตินิยม” ที่ถูกสร้างขึ้นโดย ธงชัย วินิจจะกุล⁷ และถูกผลิตซ้ำและขยายความเป็น “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” โดย ประจักษ์ ก้องกีรติ⁸ ซึ่งมีฐานะเป็นหลักหมายทางวิชาการของการศึกษาสถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย กลับละเลยการจัดวางบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในบริบทหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมขนาดใหญ่ นั่นคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม โดยทำเสมือนว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีหน้าที่หรือความเกี่ยวข้องกันหรือเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทาง(สังคมของ)การผลิตแบบทุนนิยมซึ่งเป็นโครงสร้างขนาดใหญ่กว่าที่ครอบคลุมอยู่ มุมมองเช่นนี้จึงมักจะจำกัดตัวอยู่ที่การอธิบายและเพียงหาข้อสรุปว่า สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์ในทิศทางที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไรเท่านั้น พุดให้ชัดกว่านั้น มุมมองดังกล่าวข้างต้นละเลยบทบาททางอุดมการณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์จากกรอบวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy)⁹ โดยลดทอนการอธิบายบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้อยู่ในปริมนทลทางการเมือง (หรืออุดมการณ์) ที่ถูกทำให้หลุดลอยจากฐานหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่ดำรงอยู่เท่านั้น และหากเราพิจารณางานของซินดาซึ่งใช้มโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” (historic bloc) ของสำนักมาร์กซิสต์สายกรีมเซียน(Gramscian Marxism) ในการศึกษาพระราชอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พบว่า ซินดาก็ประสบกับปัญหาเดียวกันกับธงชัยและประจักษ์ นั่นคือ การละเลยการเชื่อมโยงหรือจัดวางการเกิดขึ้นของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวในฐานะที่เป็นการตอบสนองต่อสภาวะวิกฤตของรัฐทุนนิยมและระบบทุนนิยมในประเทศไทย โดยไม่สามารถอธิบายได้ว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์มีหน้าที่ในการรื้อฟื้นและปกป้องรักษาระเบียบการปกครองของรัฐทุนนิยมและระบบทุนนิยมทั้งระบบอย่างไร โดยเฉพาะในช่วงหลังวิกฤต

นั่นหมายความว่า งานศึกษาบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทย โดยเฉพาะที่ได้รับอิทธิพลจากงานเรื่อง “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” และ “พระราชอำนาจนำ” ซึ่งแม้จะให้ความสำคัญกับการอธิบายประวัติศาสตร์พัฒนาการของสถาบันพระมหากษัตริย์ในทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ท่ามกลาง

⁷ ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมพีไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544): 56-65.

⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548)

⁹ ดูงานคลาสสิกที่พยายามจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์และรัฐไทยภายใต้โครงสร้างการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก เช่น Kullada Kesboonchoo Mead, *The Rise and Decline of Thai Absolutism* (London: RoutledgeCurzon, 2004)

พัฒนาการของประชาธิปไตย แต่งานเหล่านี้กลับละเลยการจับวางบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ท่ามกลางการพัฒนาของระบบทุนนิยมทั้งระบบ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพบว่า งานศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์จากมุมมองมาร์กซิสต์ เช่น ใจ อึ้งภากรณ์¹⁰ ก็ประสบกับความล้มเหลวเช่นเดียวกัน ในขณะที่ใจให้ความสำคัญกับการอธิบายและจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ในพัฒนาการของระบบทุนนิยม ใจกลับปฏิเสธที่จะให้ความสำคัญกับทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐแบบมาร์กซิสต์ (Marxist theory of the state)¹¹ ส่งผลให้การวิเคราะห์ของใจละเลยการทำความเข้าใจบทบาทและอิทธิพลที่เป็นรูปธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่อยู่ในโครงสร้างอำนาจรัฐและกลไกรัฐ (ดังที่มุมมองแบบธงชัย ชินดา และประจักษ์สนใจ) และด่วนสรุปอย่างง่าย ๆ ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเพียง “ซีก” หรือ “กลุ่มย่อย” หนึ่งในของชนชั้นนายทุนที่อยู่ในสภาพอ่อนแอและไม่มีคุณสมบัติพิเศษหรือแตกต่างจาก “ซีก” หรือกลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่น ๆ เท่านั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใจยังมองแบบหยุดนิ่งว่า สถานะดังกล่าวนี้ไม่เปลี่ยนแปลงไป อย่างน้อยก็ตั้งแต่ “หลัง 14 ตุลา” มุมมองเช่นนี้ของใจมีทั้งความเหมือนและความต่างจากกลุ่มงานของธงชัย และชินดา ความเหมือนก็คือ งานทั้งสองกลุ่มทำเสมือนว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ลอยตัวอยู่เหนือความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นทั้งหมด ที่แม้ใจจะเสนอว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเพียง “ซีก” หรือ “กลุ่มย่อย” กลุ่มหนึ่งท่ามกลางกลุ่มอื่น ๆ เท่านั้น แต่ใจกลับไม่เคยอธิบายว่า ซีกหรือกลุ่มย่อยดังกล่าวขัดแย้งหรือร่วมมือกับซีกอื่น ๆ หรือไม่ว่าอย่างไร สำหรับความแตกต่างระหว่างงานศึกษาสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งสองกลุ่มก็คือ ในขณะที่ใจจะเลยและดูแคลนการอธิบายพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์ การพัฒนาระบบประชาธิปไตย และรัฐ แต่งานของธงชัยและชินดากลับให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวผ่านมโนทัศน์ “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” และ “พระราชอำนาจนำ” (royal hegemony) ตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับตั้งแต่ “หลัง 14 ตุลา” หรือที่ผู้เขียนเสนอว่า “หลัง 2535” เป็นต้นมา ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มหนึ่งดังที่ใจเสนอเท่านั้น หากแต่สถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็น “ประมุขของชนชั้นปกครอง” หรือที่ Carl Schmitt¹² เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” (sovereign power) ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจชี้ขาดขั้นสุดท้ายเหนือกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ ทั้งหมดมากกว่า

¹⁰ ใจ อึ้งภากรณ์, “สถาบันกษัตริย์ไทยมีอำนาจแค่ไหน?: การถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับกษัตริย์ไทย,” ใน *รวมบทความและความวิจัย เอกสารประกอบการประชุม รัฐศาสตร์กับการพัฒนาประชาธิปไตยไทย, การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9, วันที่ 2-3 ธันวาคม 2551 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, หน้า 1671-8.

¹¹ ใจ อึ้งภากรณ์, “ทฤษฎีว่าด้วยรัฐของลัทธิมาร์กซ์ กับพวกนีโอมาร์กซิสต์,” ใน *อะไรนะลัทธิมาร์กซ์?*, ใจ อึ้งภากรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2542), หน้า 124-6.

¹² Carl Schmitt, *Political Theology* (Cambridge: MIT Press, 1985)

ภายใต้การปฏิเสศทฤษฎีว่าด้วยรัฐเช่นนี้ งานของใจจึงไม่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจมิติทางการเมืองและมิติทางอุดมการณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีเหนือรัฐและกลไกรัฐ ซึ่งเป็นฐานอำนาจรูปธรรมที่ชี้ขาดสำคัญของการครองพระราชอำนาจนำ (ทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ส่งผลให้ใจไม่สามารถจัดวางหรืออธิบายบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทยร่วมสมัยได้อย่างที่ควรจะเป็น โดยทำเสมือนว่า บทบาททางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็นฝ่ายตั้งรับ (passive) มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายที่แสดงบทบาทสำคัญ (active)¹³ ดังนั้น เพื่อที่จะข้ามพ้นข้อจำกัดของมุมมองที่สุดโต่งและด้านเดียวดังกล่าว การจัดวางบทบาทและพระราชสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ภายในความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยมที่ประกอบไปด้วยปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนของมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ จึงได้กลายมาเป็นจุดเริ่มต้นของคำถามวิจัยที่สำคัญประการหนึ่งของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

เช่นเดียวกันกับงานที่ศึกษาบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ข้างต้นซึ่งละเลยบทบาทของกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ และละเลยการจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์ภายใต้กรอบโครงความสัมพันธ์ทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้น และความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม งานที่ศึกษาการเมืองไทยในช่วงปี 2544 ถึง 2549 หรือการเมืองไทย “ยุคทักษิณ” ขึ้นสำคัญๆ เช่น งานของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ Chris Baker และงานของ Duncan McCargo และ อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ ก็มีจุดอ่อนที่คล้ายคลึงกัน แม้ว่างานเหล่านี้จะให้ความสนใจในการอภิปรายบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นกลุ่มพลังทางสังคมหนึ่งอยู่บ้าง แต่งานเหล่านี้กลับมิได้ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นจากกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่างแม้แต่น้อย งานทั้งสองชิ้นข้างต้นและงานที่ศึกษาเกี่ยวกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเกือบทั้งหมด¹⁴ ทำเสมือนว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองได้โดยลอยตัวอยู่

¹³ ลองพิจารณางานชิ้นสำคัญของ Kevin Hewison ที่ให้ภาพที่ตรงกันข้ามกับใจ ใน Kevin Hewison, “The monarchy and democratization,” in *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*, ed. Kevin Hewison (London and New York: Routledge, 1997), pp. 58-74.

¹⁴ ดูตัวอย่างงานวิทยานิพนธ์ เช่น บุญศรี ยี่หะ, “นโยบายหาเสียงแนวประชานิยมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ: การศึกษาเชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547); วัชรพล พุทธิรักษา, “รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวการณ์ครองการนำ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550); วรุดมิ จำลองนาค, “ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนผูกขาดในบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548); นพรัตน์ วงศ์วิทยาพานิชย์, “การก่อเกิดรัฐบาลพรรคเดียวในการเมืองไทย: ศึกษากรณีพรรคไทยรักไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550)

เหนือปฏิสัมพันธ์ทั้งในลักษณะที่ขัดแย้งและร่วมมือกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่าง (และสถาบันพระมหากษัตริย์)

ยิ่งไปกว่านั้น งานที่ศึกษาการเสื่อมอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยและบทบาทของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในช่วงต่อมา เช่น ยุक्ति มุกดาวิจิตร¹⁵ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี¹⁶ เป็นต้น ก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกัน คือ การด่วนปฏิเสธความสำคัญของมิติทางชนชั้นและการวิเคราะห์ทางชนชั้นในการอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและการรัฐประหารในปี 2549 โดยมองว่า ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นเพียงการต่อสู้หรือความขัดแย้งของชนชั้นนำทางการเมืองไม่กี่กลุ่มเท่านั้น¹⁷ ดังนั้นในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2548 และ 2549 งานกลุ่มนี้จึงมองว่า ไม่จำเป็นต้องพิจารณาบทบาทของกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่าง หรือ “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะที่เป็นตัวแสดงหนึ่งที่สำคัญ

ในทางกลับกัน เราจะพบว่า ภายหลังจากปี 2535 เป็นต้นมา มิ่งานวิชาการที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก ท่ามกลางการยกเลิกและบอกเลิกการวิเคราะห์ทางชนชั้น (class analysis) ที่มุ่งเน้นการอธิบายตัวแสดงทางการเมืองที่อยู่ในใจกลางของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทฤษฎีมาร์กซิสต์ ไปสู่การใช้กรอบวิธีการศึกษาที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (New Social Movement-NSM) ซึ่งให้ความสนใจกับตัวแสดงทางการเมืองแบบ “คนชายขอบ” (marginalized people) หรือ กลุ่มอัตลักษณ์เฉพาะ (identity groups) เช่น คนจน เป็นกรอบหลัก งานชิ้นสำคัญงานหนึ่งคืองานของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง¹⁸ ซึ่งมีอิทธิพลทางความคิดอย่างมากต่อการศึกษการเมืองของชนชั้นล่างในช่วงเวลาต่อมาเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือของการศึกษา

¹⁵ ยุक्ति มุกดาวิจิตร, “ขบวนการประชาชนหลังพันธมิตรฯ,” *วิทยาศาสตร์* 2, 6, 14 (1 พฤศจิกายน- 15 ธันวาคม 2551): 17-22.

¹⁶ สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, “ขบวนการประชาชนถึงสำเร็จรูป กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบฟุ้งฟิง,” *ฟ้าเดียวกัน* 4, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549), หน้า 166-86.; สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, “รัฐประหารนี้เพื่อใคร?,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2550), หน้า 44-51.

¹⁷ ข้อสังเกตในที่นี้คือ สุภลักษณ์ (และนักวิชาการที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์ส่วนใหญ่) มักจะวิจารณ์ความไม่เพียงพอของการวิเคราะห์ทางชนชั้นในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์จากการอ้างถึงงานของนักวิชาการมาร์กซิสต์เฉพาะคน เช่น โจ อังภากรณ์ ซึ่งผู้เขียนคิดว่า ในงานหลายๆ ชิ้นของโจไม่ได้ใช้มุมมองทางชนชั้นในการอธิบายปัญหา บ่อยครั้งใจลดทอนการวิเคราะห์ทางชนชั้นที่สลับซับซ้อนของมาร์กซิสต์คลาสสิก เช่น Marx, Engels, Lenin, Gramsci ให้กลายเป็นการวิเคราะห์ชนชั้นแบบสองชนชั้นแบบคร่าวๆ เท่านั้น ซึ่งยังทำให้การวิเคราะห์ทางชนชั้นมีลักษณะเคร่งคัมภีร์และดูไม่มีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์มากขึ้นไปอีก ซึ่งผู้เขียนจะอภิปรายประเด็นเหล่านี้ต่อไปในบทที่ 2 และบทที่ 7

¹⁸ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัยชาคนจน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก, 2540)

ที่ประภาสนำมาใช้เป็นหลักนั้นคือ มโนทัศน์ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure) โครงสร้างโอกาสทางสังคม (social opportunity structure) และขบวนการต่อต้าน (counter-movements) หรือที่เรียกรวมๆว่า ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory-RM) ซึ่งกลายมาเป็นเครื่องมือหลักที่ใช้ในการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” อย่างกว้างขวาง ข้อดีและจุดเด่นของงานสายนี้ก็คือ การทำลายมายาคติของรัฐศาสตร์กระแสหลักที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (Modernization) ซึ่งหมกมุ่นกับการอธิบายการเมืองไทยผ่านมโนทัศน์ ระบบอุปถัมภ์ (patron-client system) ที่สร้างบทสรุปแบบสูตรสำเร็จว่า ชนชั้นล่างทั้งในชนบทและในเมืองมีลักษณะอ่อนแอ และไม่มีจิตสำนึกทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ดังนั้น การสร้างประชาธิปไตยจึงต้องมาจากชนชั้นสูงและชนชั้นกลางแบบ “บนลงล่าง” เท่านั้น¹⁹

อย่างไรก็ดี แม้ว่าแนววิเคราะห์ NSM และ RM จะสร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงให้แก่การศึกษาบทบาททางการเมืองของชนชั้นล่าง แต่ผู้เขียนพบว่า NSM และ RM มีจุดอ่อนและข้อจำกัดพื้นฐานที่สำคัญที่เราต้องขำให้ฟันใน 4 ประการเป็นอย่างน้อย²⁰ คือ

(1) มโนทัศน์หรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ของ RM ไม่ได้มีฐานะเป็นมโนทัศน์ทางการเมือง (political concept) ที่นำไปสู่การอธิบายปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษารัฐศาสตร์ หากแต่เครื่องมือในการวิเคราะห์เกือบทั้งหมดของ RM มีลักษณะเป็นเพียงมโนทัศน์เชิงเทคนิค (technical concept) ที่มุ่งเน้นการอธิบายในเชิงการจัดองค์กรและยุทธวิธี ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เชิงเทคนิคว่าด้วยการจัดองค์กรของขบวนการ มากกว่าที่จะมุ่งเน้นการอธิบายโครงสร้างอุดมการณ์ จิตสำนึก และยุทธศาสตร์ของขบวนการทั้งหมด ซึ่งเป็นหัวใจของการวิเคราะห์ทางการเมือง

(2) งานในสาย NSM มีลักษณะลึกลับในระดับมโนทัศน์ อันเนื่องมาจากการทำเสมือนว่ารูปแบบหรือวิถีของการต่อสู้ทางการเมือง (mode of politics)²¹ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างมีเพียงแบบเดียวเท่านั้น นั่นคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เน้นอัตลักษณ์ และความหลากหลาย ไม่สนใจยึดอำนาจรัฐ ส่งผลให้นักวิชาการในสายนี้ประสบปัญหา

¹⁹ เช่น เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538) และดูงานที่ได้แย้งเอนกได้ดีที่สุดงานหนึ่ง คือ Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand* (Copenhagen: NIAS Press, 2006)

²⁰ ดูเพิ่มเติมการอภิปรายประเด็นเหล่านี้ใน Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2009

²¹ ดูการอภิปรายถึง “วิถีของการต่อสู้ทางการเมือง” (mode of politics) ใน Sylvain Lazarus, “Lenin and the Party, 1902-November 1917,” in *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, eds. Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis and Slavoj Zizek (Durham and London: Duke University Press, 2007), pp. 255-68.

และความไม่พอเพียงในเชิงทฤษฎีเมื่อต้องอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างที่มีอุดมการณ์แบบอนุรักษนิยมหรือสนับสนุนเผด็จการทหาร เช่น กรณีที่ประกาศจัดตั้งหีบหีบมโนทัศน์ “ฝูงชนบ้าคลั่ง” (madding crowd) ของนักวิชาการฝ่ายอนุรักษนิยมที่ดูแลการลุกสู้ของมวลชนในการปฏิวัติฝรั่งเศสอย่าง Gustave Le Bon²² มาใช้ในการอธิบายขบวนการทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย²³ รวมไปถึงความพยายามปกป้อง NSM ของนักวิชาการมานุษยวิทยา เช่น ยุคติ ซึ่งชี้ว่า ขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยซึ่งเป็นขบวนการทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย ไม่ใช่ NSM แต่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบเก่า (Old Social Movement) ที่มุ่งยึดอำนาจรัฐและไม่มีความเป็นประชาธิปไตย²⁴ ซึ่งการหีบหีบเอามโนทัศน์ เช่น ฝูงชนบ้าคลั่ง และขบวนการทางสังคมรูปแบบเก่า มาอธิบายขบวนการ “ฝ่ายขวา” ของนักคิด NSM ข้างต้นนี้ สะท้อนว่า แนววิเคราะห์ NSM อาจจะไม่เพียงพอและมีข้อจำกัดอย่างยิ่งต่อการอธิบายขบวนการทางสังคมที่ไม่ตรงหรือไม่สอดคล้องกับสมมติฐานเบื้องต้นทางทฤษฎีของ NSM เอง

(3) จากข้ออ้อนดังกล่าว ภายใต้สมมติฐานเบื้องต้นทางทฤษฎีว่า ขบวนการทางสังคมใดที่ถูกเรียกว่า NSM จะต้องมีอุดมการณ์หรือเป้าหมายของการต่อสู้ที่เป็นประชาธิปไตยหรือสอดคล้องกับประชาธิปไตยเสมอ²⁵ ทั้งๆที่ในหลายๆกรณี แม้ว่าแกนนำของขบวนการเองจะมองว่าตนเองกำลังต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย แต่ถ้ามองจากสายตาคนนอกหรือมองจากกรอบทางทฤษฎี ก็พบว่าขบวนการนั้นๆไม่ได้กำลังต่อสู้ในทิศทางที่สอดคล้องกับประชาธิปไตย การที่ NSM มีสมมติฐานเช่นนี้ส่งผลให้งานในสาย NSM (และ RM) ละเลยการทำความเข้าใจการต่อสู้ช่วงชิงทางอุดมการณ์ (ideological/hegemonic struggle) ของขบวนการทางสังคมหนึ่งๆ ซึ่งอยู่ท่ามกลางการไหลเวียนของอุดมการณ์จำนวนมากทั้งที่เป็นอุดมการณ์แบบประชาธิปไตยและปฏิปักษ์ประชาธิปไตย การละเลยมิติทางอุดมการณ์ของ “การเมืองภาคประชาชน” เช่นนี้ ส่งผลให้งานวิชาการในสาย NSM (และ RM) ไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมขบวนการทางสังคมหนึ่งๆใน

²² งานชิ้นสำคัญของ Le Bon คือ *The Crowd* (New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1995) และดูงานที่วิจารณ์ความไม่เพียงพอของการอธิบายของ Le Bon เช่น Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London and New York: Verso, 2005), pp. 21-30.

²³ ประกาศ ปีนตบแต่ง, “การเมืองด้านมืด,” *Way* (กรกฎาคม 2551)

²⁴ ยุคติ มุกดาวิจิตร, “ขบวนการประชาชนหลังพันธมิตรฯ,” *วิภาษา* 2: 18.

²⁵ ปิยะมิตร ลีลาธรรม, “ต่อผลและหนทางข้างหน้า: ปฏิกริยาต่อขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป,” *ฟ้าเดียวกัน* 4, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549), หน้า 24-32.; ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ผลิตตำรามหาวิทยาลัยเอริก, 2540); ยุคติ มุกดาวิจิตร, “ขบวนการประชาชนหลังพันธมิตรฯ,” *วิภาษา* 2, หน้า 17-22.; Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38, No. 1 (February 2008): 38-61.

ช่วงเวลาหนึ่งจึงต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย และในอีกช่วงเวลากลับสนับสนุนเผด็จการทหาร หรือในบางช่วงเวลาถึงหยุดต่อสู้ เช่นเดียวกัน เราจะพบว่า ขบวนการทางสังคมที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก NSM มักจะไม่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้หรือทำสงครามเพื่อครองอำนาจนำในระดับอุดมการณ์ (hegemonic war) ที่มีเป้าหมายเพื่อช่วงชิงและผลักดันโครงการทางการเมือง (political project) แบบองค์รวมของชนชั้นตนเอง แต่จะมุ่งเน้นการต่อสู้รายวันและประเด็นเฉพาะหน้ามากกว่า รวมไปถึงการปฏิเสธมุมมองทางชนชั้นที่เน้นการสร้างขั้วทางชนชั้น ส่งผลให้ขบวนการที่ได้รับอิทธิพลจาก NSM มักจะจบลงด้วยการทำแนวร่วมข้ามชนชั้นในหลายระดับ ไม่เว้นแม้การทำแนวร่วมกับสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่มีลักษณะอนุรักษนิยมที่สุดของสังคมไทย (ดังที่จะอภิปรายต่อไป)

และ (4) สมมติฐานเบื้องต้นอีกประการหนึ่งของ NSM ที่เป็นจุดอ่อนสำคัญก็คือ การแบ่งแยก “รัฐ” ออกจาก “สังคม” อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นอิทธิพลของทฤษฎีสังคมศาสตร์ยุค “หลังคอมมิวนิสต์” ส่วนใหญ่²⁶ โดยมีสมมติฐานว่า “รัฐ” มีลักษณะเป็นเผด็จการและรวมศูนย์ในตัวของมันเอง และในทางกลับกัน “สังคม” (มักจะเรียกว่า “ชุมชน” หรือ “ประชาสังคม”) โดยธรรมชาติแล้วมีลักษณะเป็นพื้นที่อิสระ ปราศจากการครอบงำ และเป็นประชาธิปไตย การวัดว่าสังคมการเมืองใดเป็นประชาธิปไตยหรือไม่ จึงต้องวางอยู่บนการพิจารณาว่า รัฐเข้มแข็งหรืออ่อนแอแค่ไหน ประชาสังคมหรือชุมชนมีความเข้มแข็งหรือไม่ เป้าหมายทางการเมืองของขบวนการที่ได้รับอิทธิพลจาก NSM จึงมักจะเป็นไปทิศทางที่ต้องการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” (ดูบทที่ 3) ปัญหาที่ตามมาก็คือ การแบ่งรัฐ/สังคมเช่นนี้มีลักษณะเป็นนามธรรมสูง โดยไม่สามารถอธิบายความสลับซับซ้อนของแต่ละพื้นที่คือ รัฐ และพื้นที่ประชาสังคมเองอย่างทำงานสายมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะมาร์กซิสต์สายกรั้มเซียนให้ความสนใจ (ดูบทที่ 2) ผลอีกประการหนึ่งก็คือ นักคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎี NSM ก็ไม่ต่างจากทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มกดดันที่มักจะละเลยและไม่สนใจสร้างคำอธิบายหรือทฤษฎีว่าด้วยรัฐเชกเช่นที่สำนักมาร์กซิสต์ส่วนใหญ่สนใจอีกต่อไป ส่งผลให้งาน NSM ละเลยที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐและกลไกรัฐ อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ทางชนชั้นจาก “ล่างสู่บน” ยิ่งไปกว่านั้น งานสาย NSM ละเลยและไม่ให้ความสำคัญกับการจัดวางบทบาทสถาบันพระมหากษัตริย์ในการอธิบายการเคลื่อนไหวของขบวนการที่กำลังศึกษาอยู่ในขณะนี้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจขบวนการ แต่กลับไม่สามารถอธิบายได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ตรงไหนของพื้นที่ระหว่างรัฐ/ประชาสังคม โดยเฉพาะอยู่ตรงไหนหรือสัมพันธ์อย่างไรต่อขบวนการทางสังคมเหล่านั้น ช้ำร้ายกว่านั้น อันเนื่องมาจากการ

²⁶ Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2009

เหล่านี้ปัญหา “ปมปัญหา” (problematic) ในมิติทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ ส่งผลให้การอธิบายพลวัตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่ในลักษณะที่หลุดลอยออกจากการทำความเข้าใจกำเนิดและพลวัตของขบวนการเหล่านี้ผ่านหรือภายใต้โครงสร้างขนาดใหญ่ นั่นคือความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม หรือถ้าเล็กลงกว่านั้นก็คือ การพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งไม่ถูกพูดถึงหรือนำมาเป็นปัจจัยหนึ่งของการอธิบายพลวัตของขบวนการทางสังคมหนึ่งๆที่กำลังศึกษาอยู่

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนจะพยายามข้ามพ้นข้อจำกัดที่เน้นการศึกษาแบบแยกส่วนที่มุ่งเน้นการอธิบายเฉพาะบางตัวแสดงจนละเลยบทบาทของตัวแสดงหรือกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ และจะพยายามข้ามพ้นแนววิเคราะห์ที่ปฏิเสธการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์หรือดุลอำนาจระหว่างตัวแสดงต่างๆเหล่านี้ภายใต้การพัฒนาและการทำงานของระบบทุนนิยมซึ่งเป็นข้อจำกัดและจุดอ่อนของแนวทางการศึกษาที่ผู้เขียนได้อภิปรายไว้ข้างต้น โดยผู้เขียนจะกลับไปใช้การวิเคราะห์ทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นแบบมาร์กซิสต์ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อชี้ให้เห็นถึงตัวแบบ (model) ของชุดของปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีลักษณะเจาะจงของกลุ่มพลังทางสังคม 3 กลุ่มที่สำคัญ คือ (1) สถาบันพระมหากษัตริย์ (2) กลุ่มชนชั้นนายทุน (นอกเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์) และ (3) ขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง หรือที่เรียกรวมๆว่า “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งทั้ง 3 กลุ่มนี้เป็นกลุ่มพลังที่มีบทบาทสำคัญที่สุดนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้เขียนมองว่าช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีสถานะเป็นจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์ (a historical conjuncture) ที่เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจความเฉพาะเจาะจง (singularity) ของช่วงเวลาดังกล่าว โดยผู้เขียนจะชี้ให้เห็นถึงการปะทะประสาน การทำแนวร่วม การช่วงชิง ความขัดแย้งในมิติต่างๆของกลุ่มพลังทางสังคมเหล่านี้ในฐานะที่เป็นตัวกำหนดพลวัตของสังคมการเมืองไทยนับตั้งแต่ปี 2535 และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2544 และความขัดแย้งทางการเมืองที่ปรากฏชัดเจนขึ้นในปี 2548 จนนำไปสู่การทำรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 และในท้ายที่สุดหวังว่า จะนำไปสู่การทำความเข้าใจสังคมการเมืองไทยร่วมสมัยอย่างเป็นองค์รวม (totality) ซึ่งเป็นหัวใจและเป็นเป้าหมายหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ในท้ายที่สุด

1.2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย

ในที่นี้ เราสามารถแบ่งวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็น 5 มุมมองหลักที่สำคัญ²⁷ คือ

1. รัฐบาลชุดนี้เป็นระบอบเผด็จการหรือเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชของทุน
2. ระบบรัฐอุปถัมภ์ที่ทำให้ประชาชนช่วยตัวเองไม่ได้ ไม่พอเพียง และกลายเป็นผู้บริโภคหรือแปะมือขออนโยบาย
3. รัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็นรัฐนายทุนผูกขาดที่เอื้อผลประโยชน์กับการสร้างเครือข่ายการสะสมทุน และการผูกขาดของกลุ่มทุนผูกขาดขนาดใหญ่
4. รัฐบาลประชานิยม ที่มีนโยบายที่มุ่งเน้นการทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากอย่างไร้เหตุผลเพื่อเอาใจและสร้างคะแนนเสียงในหมู่คนชั้นล่าง
5. รัฐบาลพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์การครองการนำโดยมีเป้าหมายเพื่อลดความขัดแย้งทางชนชั้นและปกป้องการสะสมทุนของระบบทุนนิยม

1.2.1 ระบอบเผด็จการนายทุนที่มาจากทางเลือกตั้ง (authoritarianism/elected capitalist absolutism)

ภาพต่างๆที่เราจะเห็นได้จากความเป็นเผด็จการของไทยรักไทย สะท้อนออกมาใน 2 ส่วนหลักๆคือ (1) รัฐบาลชุดนี้ใช้ความรุนแรงของตำรวจและทหารในการปราบปรามประชาชน คนที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล เช่น กรณีทนายสมชาย นีละไพจิตร รวมไปถึงการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในภาคใต้ กรณีกรือเซะ และตากใบ กรณีการสลายชุมนุมของชาวบ้านบ่อนอก จะนะ และที่อื่นๆ รวมไปถึงการเข้าจับกุมชาวเขาอย่างพลการ ละเมิดสิทธิมนุษยชนด้วยการฆ่าตัดตอนผู้บริสุทธิ์โดยไม่มีการไต่สวน และ (2) รัฐบาลชุดนี้สามารถคุมรัฐสภา ผ่านการเป็นเผด็จการพรรคเดียว โดยไม่เปิดให้ฝ่ายค้านตรวจสอบ และอภิปรายได้ มากไปกว่านั้น รัฐบาลยังคุมคณะกรรมการการชุดต่างๆในสภา เพื่อให้ตัดสินใจตามที่รัฐบาลต้องการ รัฐบาลยังสามารถคุมองค์อธิสระตามรัฐธรรมนูญที่ถูกตั้งมาเพื่อเป็น “กลาง” ตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจรัฐ และการที่รัฐบาลสามารถคุกคามสื่อ และควบคุมสื่อ รวมไปถึงเป็นเจ้าของสื่อโดยรัฐบาลและคนในรัฐบาลเอง

²⁷ วิธีการแบ่งแนวทางดังกล่าวเป็นการปรับจากงานของ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “เส้นทางประชาธิปไตย และการปรับตัวของประเทศไทยในระบอบทักษิณ,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม – มีนาคม 2547): 67.

ผลงานที่สำคัญที่พัฒนาการวิเคราะห์รัฐบาลไทยรักไทยในฐานะที่เป็นระบอบเผด็จการ คือ งานของ เกษียร เตชะพีระ²⁸ ที่มองว่า ระบอบทักษิณมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับรัฐ โดยที่ฝ่ายบริหารสามารถผูกขาดการใช้ความรุนแรงและบริหารจัดการกับส่วนต่างๆ ของสังคมได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จนถึงกับเรียกว่า “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิชนจากการเลือกตั้ง” (Elected Capitalist Absolutism) โดยที่ในการเลือกตั้งเราจะเห็นการซื้อนักการเมืองจากพรรคต่างๆ และซื้อพรรคการเมืองเข้ามาในพรรคไทยรักไทย ปราบปรามการเลือกตั้งกล่าวดูเหมือนจะสะท้อนความมีลักษณะพิเศษที่ใช้เงินในการเมืองมากกว่าปกติ หรือที่ ผาสุก และ Baker²⁹ กล่าวว่า การเมืองไทยเปลี่ยนจาก ธนกิจการเมือง (Money politics) เป็น อภิมหานกิจการเมือง (Big money politics) เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น มีการเสนอโดยนักวิชาการและแกนนำของขบวนการทางสังคมบางส่วนว่า รัฐบาลชุดนี้หรือนายกรัฐมนตรีเป็นเผด็จการที่ดูคล้ายคลึงกับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์³⁰ ไม่มีลักษณะของประชาธิปไตยหรือทำให้ประชาธิปไตยและการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยอันปรากฏผลเป็นรัฐธรรมนูญ 2540 นั้นถอยหลังเข้าคลอง รวมไปถึงมีการทำลายขบวนการภาคประชาชนไทยโดยรัฐ ทั้งการใช้กำลังและจากนโยบาย ภาพของรัฐบาลไทยรักไทยจึงดูเข้มแข็งมากและดูจะสามารถควบคุมกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ได้แบบด้านเดียวโดยปราศจากการต่อต้านหรือต่อสู้ต่อรองจากกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ มุมมองเช่นนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในกลุ่มนักวิชาการและในกลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมโดยทั่วไป (ดูบทที่ 6 และ 7) ยกตัวอย่างเช่นคำกล่าวของ อัมมาร สยามวาลา ในช่วงก่อนการเลือกตั้งปี 2548 ที่ว่า “อยากให้ไทยรักไทยชนะการเลือกตั้งครั้งหน้า 400 เสียง เพื่อจะได้เกิดการไม่พอใจ ลูกฮือของประชาชนคนชั้นกลางเพื่อล้มรัฐบาลอีกครั้ง (คล้ายกับพฤษภาประชาธรรมในปี 2535)”³¹

การมองว่า รัฐบาลชุดนี้เป็นเผด็จการและเข้มแข็งเกินไป ครอบคลุมทุกส่วนของสังคม และเรากำลังอยู่ในอาณาจักรความกลัว³² นั้น ดูเหมือนจะไม่เข้าใจข้อแตกต่างระหว่างรัฐบาลภายใต้ระบอบการเมืองแบบรัฐสภาซึ่งมีที่มาของความชอบธรรมจากการเลือกตั้งของประชาชนกับรัฐบาลภายใต้ระบอบเผด็จการทหารที่กุมอำนาจเบ็ดเสร็จเกือบทุกด้าน ซึ่งก็คือ รัฐบาลชุดนี้ไม่ได้ครอง

²⁸ เกษียร เตชะพีระ, *บุชกับทักษิณ: ระบอบอำนาจนิยมขวาใหม่ไทย-อเมริกัน* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2547), หน้า 133-8.

²⁹ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, “The Only Good Populist is a Rich Populist: Thaksin Shinawatra and Thailand's Democracy,” (Working Papers Series No.36, Southeast Asia Research Centre, Hong Kong), p. 13

³⁰ เช่นคำกล่าวของ พิภพ ธงไชย ผู้นำอาวุโสของขบวนการเอ็นจีโอ ในงาน สภาประชาชน วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2548 ที่หอประชุมคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาฯ

³¹ *Bangkok Post*, (10 August 2004): 1.

³² นิธิ เอียวศรีวงศ์ “อาณาจักรแห่ง ‘ความกลัว’,” *มติชนรายวัน*, (6 กันยายน 2547): 6.

อำนาจผ่านกระบอกปืนแบบในอดีต แต่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนทั่วประเทศ ตราบใดที่ประชาชนยังสนับสนุนรัฐบาลก็อยู่ได้ แต่เมื่อใดที่ประชาชนไม่สนับสนุนรัฐบาล ก็จะไม่เลือกพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งคราวหน้า หรือแม้กระทั่งออกมาเดินขบวนประท้วง เป็นต้น ดังนั้นการกล่าวว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็นเผด็จการแบบสมัยจอมพลสฤษดิ์ก็จึงละเลยมิติทางประวัติศาสตร์และมิติของการพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นบทบาทของชนชั้นล่าง และบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมไปถึงยังละเลยการพิจารณาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วนกำหนดการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลชุดนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมในปี 2535 และวิกฤตเศรษฐกิจและการปฏิรูปการเมืองในปี 2540

มากกว่านั้น การจัดประเภทว่าเป็นเผด็จการหรือประชาธิปไตย³³ อันเนื่องมาจากมุมมองเช่นนี้ขาดละเลยการพิจารณาปรากฏการณ์จากมุมมองทางชนชั้นและบริบททางประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้นของรัฐบาลชุดนี้ มุมมองเช่นนี้จึงไม่มีประโยชน์มากนักต่อการช่วยให้เข้าใจได้ว่า สิ่งที่เราเรียกกันว่า “ระบอบทักษิณ” ทำงานอย่างไร มีที่มาอย่างไร และเป็นภาพสะท้อนของดุลยอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆอย่างไร

1.2.2 รัฐอุปถัมภ์

มีการเสนอว่า รัฐบาลชุดนี้สร้างระบบอุปถัมภ์ผ่านนโยบายเอื้ออาทรที่เอาใจประชาชนผ่านการให้เงิน และสวัสดิการแก่คนยากจนทุกระดับ เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบาย SME, SML นโยบายกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท และการแจกเงินผ่านทั่ววันกขมึ้น เป็นต้น โดยตัดตอนสถาบันหรือคนกลางที่มีอยู่เดิมคือ นักวิชาการ นักการเมืองท้องถิ่น เจ้าพ่อ เอ็นจีโอ และปัญญาชน³⁴ ที่เชื่อมโยงผ่านการสังคมสงเคราะห์ชาวบ้าน ไปสู่การที่รัฐกลายเป็นเจ้าพ่อและทำหน้าที่อุปถัมภ์เสียเอง³⁵ ยิ่งไปกว่านั้น งานที่ใช้มุมมองเช่นนี้มักจะเสนอว่า ประชาชนในชนบทถูกทำให้อ่อนแอต้องพึ่งรัฐบาลให้ช่วยเหลือ และคนชนบทที่ได้รับผลจากนโยบายอุปถัมภ์ของรัฐนั้นจะมีแนวโน้มเป็นหนี้นอกระบบมากขึ้น เพราะต้องไปกู้เงินนอกระบบหรือจากเอกชนมาเพื่อจ่าย

³³ ตัวอย่างงานที่มุ่งจัดประเภทเช่น Thitinan Pongsudhirak, “Thailand : Populism, Democracy and Authoritarianism” paper presented for the Third Annual Thai-Korean Political Science Associations Conference, Sailom Hotel, Huahin, Thailand, 26-27 July 2003.

³⁴ ชีรยุทธ บุญมี “การเมืองระบอบทักษิณ (Thaksinocracy),” ใน *รัฐทักษิณ, เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547), หน้า 44-6.

³⁵ เวียงรัฐ เนติโพธิ์ “เจ้าพ่ออุปถัมภ์กับรัฐอุปถัมภ์,” *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 50, 1 (30 พฤษภาคม-5 มิถุนายน 2546): 14-7.; เวียงรัฐ เนติโพธิ์, “รัฐคือผู้อุปถัมภ์รายใหม่แทนเจ้าพ่อ,” *เนชั่นสุดสัปดาห์* 11, 572 (2546): 92-3.

หนี้ให้แก่งกองทุนหมู่บ้านที่กู้ยืมไป รวมไปถึงเงินที่รัฐบาลนำไปแจกจ่ายนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดการผลิตจริง แต่เงินเหล่านั้นกลับไปที่กระตุนการบริโภคเพียงชั่วคราวซ้ำแล้วซ้ำเล่ามากกว่า³⁶

การมองว่า ประชาชนถูกอุปถัมภ์จนไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ทำให้ต้องพุ่มคะแนนให้พรรคไทยรักไทยเป็นมุมมองที่ละเลยบทบาทของความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นจาก “ข้างล่าง” เนื่องจากมีสมมติฐานว่า คนชั้นล่างหรือคนยากจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยเป็นผู้ถูกกระทำจากรัฐและชนชั้นสูงเท่านั้น³⁷ คนไทยส่วนมากมีลักษณะเป็น “ไพร่” หรือ “โง่” ที่ถูกหลอกและมักจะถูกซื้อได้ด้วยเงินที่รัฐบาลแจกให้ มากไปกว่านั้นเวลาอธิบายถึงสาเหตุที่นำไปสู่ชัยชนะในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย มุมมองเช่นนี้มักจะด่วนสรุปว่า ชนชั้นล่างไม่ได้เลือกพรรคไทยรักไทยอันเนื่องมาจากนโยบายซึ่งแตกต่างจากรัฐบาลชุดก่อนๆ และพรรคการเมืองอื่นๆ ที่มีในขณะนั้นอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มุมมองเช่นนี้จะละเลยการทำความเข้าใจว่า นโยบายหรือรัฐนั้นเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ในเชิงยุทธศาสตร์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายรัฐหนึ่งๆ จำเป็นต้องผนวกประสานเอาข้อเสนองของขบวนการทางสังคมชนชั้นล่างเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งได้อย่างไร

1.2.3 รัฐนายทุนผูกขาด

มุมมองนี้เป็นการวิพากษ์รัฐบาลพรรคไทยรักไทย ในฐานะที่พรรคไทยรักไทยและรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็นการรวมตัวของชนชั้นนายทุนหลายกลุ่มที่เข้ามายึดอำนาจรัฐเพื่อใช้อำนาจรัฐให้เอื้อต่อการสะสมทุนของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ งานวิชาการประเภทนี้ส่วนใหญ่แล้วมาจากมุมมองแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ภาพรายละเอียดของกลุ่มทุนกลุ่มต่างๆ ผู้เป็นสมาชิกพรรค ผู้ที่มีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อในการเลือกตั้ง และผู้ที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรค ว่ามาจาก

³⁶ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา รุ่นที่ 3, “อนาคตชนบทไทยภายใต้ระบบทักษิณานุวัตร,” *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร* 1, 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547): 35-53.

³⁷ อคิน รพีพัฒน์, “ระบบอุปถัมภ์กับการเมืองไทยสมัยคิดใหม่ทำใหม่,” ใน *รัฐชนบทศึกษา*, เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ, หน้า 33-9. ข้อสังเกตคือ การอุปถัมภ์ และการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่มีการคิดคำนวณและต่อรอง ต่างกันอย่างไร ซึ่งอาจทำให้ต้องกลับมาทบทวนว่าทฤษฎีระบบอุปถัมภ์ ที่เชื่อในความเป็นไพร่ และความจงรักภักดีระหว่างผู้อุปถัมภ์ และผู้ถูกอุปถัมภ์ ยังสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองไทย โดยเฉพาะการเลือกตั้งได้หรือไม่ อย่างไร – ดูเพิ่มเติมงานที่วิจารณ์การเข้มในทัศน “ระบบอุปถัมภ์” ในการทำความเข้าใจการเมืองยุคไทยรักไทยได้ดีมาก เช่น Andrew Walker, “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, 1 (February 2008): 84-105.; Somchai Phatharathanunth, “The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, 1 (February 2008): 106-23.

กลุ่มทุนกลุ่มไหน มีสายสัมพันธ์กันอย่างไร³⁸ เพื่อที่จะนำไปสู่การอธิบายว่า กลุ่มทุนต่างๆ มีนโยบาย หรือวิธีการต่างๆ ที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของกลุ่มพวกตนอย่างไร ผ่านการอธิบายด้วยแนวคิด “ผลประโยชน์ทับซ้อน” (conflict of interest)³⁹ วิทยานิพนธ์ของ วรวิทย์ จำลองนาค⁴⁰ เสนอว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนในยุคของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยมีลักษณะเป็น “ทุนนิยมผูกขาดครอบครองอำนาจรัฐ” (state monopoly capitalism) ที่กลุ่มทุนผูกขาดสามารถยึดอำนาจรัฐได้โดยตรงและการทำให้นโยบายรัฐตอบสนองผลประโยชน์ของกลุ่มตน โดยมีการเอื้อประโยชน์แก่ตนเองใน 2 ลักษณะ คือ ผลประโยชน์ทับซ้อน และการใช้กระบวนการทางกฎหมายกีดกันกลุ่มอื่นๆ เพื่อคงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มพวกตนเองในระยะยาว

ผู้เขียนมองว่า งานของกลุ่มนี้มีลักษณะ “เปิดโปง” มากกว่าอธิบายวิเคราะห์ (explanation) ถึงที่มาที่ไปของนโยบาย และยุทธวิธีการบริหารจัดการของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ในลักษณะภาพกว้างที่ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ด้วย แต่มุ่งมองเช่นนี้มุ่งเน้นทำความเข้าใจไทยรักไทยในลักษณะที่นายทุนกลุ่มต่างๆ ต้องการได้อำนาจรัฐ และต้องการผลประโยชน์จากการออกนโยบาย เพื่อการสะสมทุนของพวกตนในระยะสั้นและระยะยาว งานโดยมากจึงจำกัดที่ “การนับหัวนายทุน” ทั้งในรัฐบาลและรัฐสภา รวมไปถึงการพยายามอธิบายว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทย หรือกลุ่มทุนของ ทักษิณ ชินวัตร พยายามจัดสรรพรรคพวกของตนเองเข้าไปในกลไกรัฐและควบคุมสื่อ และส่วนต่างๆ ของสังคมมากน้อยเพียงใด เช่น งานของ McCargo และ อุกฤษฏี⁴¹ ที่พยายามอธิบายว่า ทักษิณ ได้ครอบคลุมนายอิทธิพลของตนเองและกลุ่มพวกตนเอง เข้าไปในส่วนต่างๆ ของกลไกรัฐ เช่น ทหาร ตำรวจ และการพยายามสร้างพรรคการเมืองพรรคเดียวที่เข้มแข็ง รวมไปถึงการคุมสื่อ และการขยายอิทธิพลอำนาจไปสู่วงกรธุรกิจต่างๆ อย่างกว้างขวาง

ข้อสรุปของงานประเภทนี้นำไปสู่การมองว่า พรรคไทยรักไทย หรือที่นิยมเรียกกันว่า “ระบอบทักษิณ” นั้นสามารถครอบงำหรือควบคุมสังคมได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยที่ไม่จำเป็นต้องต่อรองและต่อสู้กับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ข้อจำกัดของมุมมองแบบนี้มาจากการให้ความสำคัญกับการสะสมทุนในการอธิบายปรากฏการณ์มากเกินไป โดยขาดการมองมิติของการ

³⁸ ดู รัตพงษ์ สอนสุภาพ และประจักษ์ น้าประสานไทย, *Thaksin's Model ปฏิรูปความมั่นคงสู่ฐานอำนาจใหม่* (กรุงเทพฯ: บริษัท ยู เอ็กซ์ เพรส, 2546); Ukrist Pathmanand “Big Four Telecoms, Thaksin Regime and democracy in Thailand” paper presented at Korean-Thai Political Scientists Dialogues on the Theme of “Governance and Security Issues of Concern to Korea and Thailand” on July 25-28, 2003 at the Sailom Hotel, Hua Hin Beach Resort Thailand

³⁹ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, “คอร์รัปชันนโยบาย,” ใน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, *บรรณาธิการ, อ่างแล้ว*, หน้า 59-66.

⁴⁰ วรวิทย์ จำลองนาค, “ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มทุนผูกขาดในบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2548)

⁴¹ Duncan McCargo and Ukrist Pathmanand, *The Thaksinization of Thailand* (Copenhagen: NIAS Press, 2005)

ต่อผู้ทางชนชั้นและละเลยการวิเคราะห์การเมืองภาคประชาชนในฐานะที่เป็นตัวแสดงหนึ่งของการเมืองไทยที่มีส่วนกำหนดที่มาและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการของรัฐ ข้อสังเกตก็คือ งานแนวนี้อยู่ภายใต้กรอบการมองรัฐทุนนิยมแบบที่รัฐเป็น “เครื่องมือ” (instrument) ของชนชั้นนายทุนแบบคร่ำครวญ โดยละเลยปัจจัยเชิงโครงสร้างอื่นๆ โดยเฉพาะปัจจัยเชิงโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองที่อยู่ภายนอกปริมณฑลของการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้มุมมองเช่นนี้ลดทอน “รัฐ” (state) ซึ่งเป็นอำนาจเชิงโครงสร้างและเป็นภาพสะท้อนของดุลยภาพทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ให้กลายเป็น “รัฐบาล” (government) ที่หมายถึงคณะผู้บริหารงานของรัฐในช่วงเวลาหนึ่งๆ เท่านั้น⁴²

1.2.4 รัฐบาลประชานิยม (populist government)

มุมมองที่ให้ความสำคัญกับ “ประชานิยม” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปรัชญาเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบเสรีนิยมนั้นมุ่งเน้นการอธิบายว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยใช้งบประมาณอย่างไร เหตุผล นำไปสู่ความกังวลว่า ประเทศไทยจะกลับไปเผชิญกับปัญหาวิกฤตทางการคลังอีกครั้งเช่นที่เกิดในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 และเช่นที่เคยเกิดขึ้นที่กลุ่มประเทศลาตินอเมริกา⁴³ รวมไปถึงการตั้งข้อสังเกตว่า นโยบายของพรรคไทยรักไทยเป็นนโยบายเศรษฐกิจแบบเคนส์เซียน (Keyensian Economics) ที่มุ่งเน้นการลงทุนของภาครัฐ โดยปฏิเสธกลไกตลาด⁴⁴ มุมมองเช่นนี้มีข้อจำกัดอันเนื่องมาจากละเลยที่จะทำความเข้าใจมิติของความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอธิบายการปรับตัวและยุทธศาสตร์ของรัฐที่มีลักษณะยืดหยุ่นสูง ยิ่งไปกว่านั้น เช่นเดียวกับมุมมองที่เน้นการ “เปิดโปง” มุมมองเช่นนี้มุ่งเน้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ผ่านการสร้างเกณฑ์ทางศีลธรรมตามกรอบความเชื่อแบบเสรีนิยมกลไกตลาดขึ้นมา เช่น การเสนอว่ารัฐบาลชุดนี้ขาดจริยธรรมคุณธรรม เนื่องจากสร้างระบบผูกขาดสัมปทานรัฐและระบบผูกขาดในระบบตลาด⁴⁵ ทำให้กลไกตลาดถูกบิดเบือนและไม่เป็นตลาดแข่งขันที่ “ยุติธรรม”⁴⁶

แม้ว่างานเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับลักษณะประชานิยม (populism) รวมไปถึงแนวทางแบบเคนส์เซียนของรัฐบาลชุดนี้ แต่กลับละเลยการพิจารณางานวรรณกรรมที่ศึกษาปรากฏการณ์ประชานิยมในประเทศต่างๆ อย่างเพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศยุโรปและกลุ่ม

⁴² ดูงานคลาสสิกของแนวทางที่เรียกว่า Instrumental Marxism ได้ในงานของ Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society* (London: Quartet Books, 1969)

⁴³ ไสว บุญมา, *ประชานิยม: หายนะจากอาร์เจนตินาถึงไทย?* (กรุงเทพฯ: Nation Books, 2546)

⁴⁴ อัมมาร สยามวาลา, “ทักษิณโถมมิลล์,” *มติชนรายวัน* (25 ธันวาคม 2545)

⁴⁵ ธีรยุทธ บุญมี, “Road Map ประเทศไทย,” *เนชั่นสุดสัปดาห์* 12, 593 (13 ตุลาคม 2546): 22-4.

⁴⁶ ธีรยุทธ บุญมี, “ธีรยุทธ วิพากษ์...สมภารทักษิณ บรรลุ! ใช้อาทร เอื้ออาทรธรรม,” *โพสทูเดย์* (28 กุมภาพันธ์ 2548): A6.

ประเทศลาตินอเมริกาที่ส่วนใหญ่อธิบายประชานิยมในลักษณะที่เชื่อมโยงกับ วิกฤต (crisis) ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตอันเนื่องมาจากการต่อสู้ทางชนชั้นที่เพิ่มสูงขึ้น จนกระทั่งรัฐทุนนิยมและชนชั้นนายทุนในรัฐต่างๆ จำเป็นต้องมีนโยบายสวัสดิการสังคมแบบก้าวหน้ากว่าปกติจำนวนหนึ่งออกมาเพื่อลดความขัดแย้งและการต่อสู้ที่เกิดขึ้น⁴⁷ ปัญหาของมุมมองแบบเสรีนิยมที่มุ่งเน้นการอธิบายความเป็นประชานิยมของรัฐบาลหนึ่งๆ⁴⁸ จึงเกิดขึ้นมาจากการละเลยและไม่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ชนชั้น ส่งผลให้มุมมองเช่นนี้ไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมรัฐทุนนิยมหนึ่งๆ หรือรัฐบาลของนายทุนหนึ่งๆ จำเป็นต้องมีนโยบายที่เอาใจชนชั้นล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากรัฐบาลพรรคไทยรักไทยใจดีและเป็นเพื่อนประชาชนหรือรัฐบาลชุดนี้ไม่มีความรู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปว่า การกระทำของตัวแสดงหรือสถาบันหนึ่งๆ นั้นไม่สมเหตุสมผล โดยปราศจากการทำความเข้าใจเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและการเลือกในระดับยุทธศาสตร์ของตัวแสดงต่างๆ จุดตั้งต้นในการทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวก็คือ เราต้องมีสมมติฐานเกี่ยวกับความมีเหตุและผลของปรากฏการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของรัฐในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์เหล่านี้มีที่มาที่ไป โดยไม่ด่วนสรุปว่า รัฐบาลหรือนักการเมืองไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านเศรษฐศาสตร์ หรือมองผลประโยชน์ระยะสั้นเท่านั้น

ในมิติทางการเมือง งานของ บุษอรีย์ ยีหมะ⁴⁹ ได้วิเคราะห์ถึงที่มาของชัยชนะในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยโดยชี้ว่า ความเป็นประชานิยมของรัฐบาลหนึ่งๆ นั้นเป็นผลมาจากการที่พรรคการเมืองมีความเป็นสถาบันทางการเมืองต่ำ ส่งผลให้ผู้นำที่มีบารมีแบบประชานิยมสามารถเข้ามาใช้อำนาจและรวบอำนาจได้ โดยไม่ต้องเผชิญกับการต่อต้านจากคนกลุ่มต่างๆ อันจะทำให้ นโยบายไม่ประสบความสำเร็จ มุมมองดังกล่าวนี้มีสมมติฐานลึกลงไปไม่ต่างจากแนวคิดเรื่องรัฐอุปถัมภ์ที่มองว่า ประชาชนหรือคนชั้นล่างมีวัฒนธรรมการเมือง (political culture) แบบผู้ตามหรือแบบไพร่ฟ้าที่สามารถถูกชักจูงชักนำได้ง่าย โดยไม่สามารถต่อสู้ต่อรองและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรัฐและนโยบายรัฐได้ ข้อสังเกตคือ แนวการวิเคราะห์เช่นนี้เป็นการวิเคราะห์

⁴⁷ ดูตัวอย่างเช่น Antonio Negri, "Keynes and the Capitalist Theory of the State," in Michael Hardt and Antonio Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form* (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1994), pp. 23-50.

⁴⁸ อัมมาร สยามวาลา, "อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของวิกฤติเศรษฐกิจและทางออกของเศรษฐกิจไทย," *OCTOBER 2* (เมษายน 2546): 166-87.; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, "ประชานิยม," *เนชั่นสุดสัปดาห์* 10, 491 (29 ตุลาคม- 4 พฤศจิกายน 2544): 16.

⁴⁹ บุษอรีย์ ยีหมะ, "นโยบายหาเสียงแนวประชานิยมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ: การศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองเกี่ยวกับความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย," (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2547)

การเมืองตามแนวโครงสร้างหน้าที่ แนววัฒนธรรมทางการเมือง และแนวการพัฒนาทางการเมืองของรัฐศาสตร์กระแสหลัก ปัญหาของแนวทางดังกล่าวก็คือละเลยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและมองว่าความขัดแย้งและช่วงชิงการนำเป็นเรื่องที่ผิดปกติหรือไม่สมเหตุสมผลจากกระบวนการทางการเมืองของการเมืองในระบบ แนวการวิเคราะห์เชิงสถาบันทางการเมืองและแนวพัฒนาทางการเมืองจึงไม่นำเอาความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมืองมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์มากกว่าแค่การออกแบบเชิงคุณค่าให้แก่สถาบันต่างๆ และการจัดประเภทว่ารัฐบาลไหนมีความเป็นประชานิยมหรือเป็นประชาธิปไตยหรือไม่

จุดร่วมของข้อวิจารณ์ทั้ง 4 แนว คือ การมองรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในลักษณะที่หลุดลอยออกจากปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจในมิติต่างๆกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง รวมไปถึงยังละเลยบทบาทของโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ที่มีส่วนกรอบและจำกัดปฏิสัมพันธ์และยุทธศาสตร์ของรัฐในช่วงเวลาหนึ่งๆ ข้อจำกัดของมุมมองเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีที่มาจาก การละเลยการวิเคราะห์ทางชนชั้นที่มุ่งเน้นการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองผ่านความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสลับซับซ้อน รวมไปถึงมุมมองเหล่านี้ขาดการมอง “อำนาจ” ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์⁵⁰ แต่มองอำนาจในลักษณะที่ตายตัวและกระจุกตัว ทั้งที่อำนาจนั้นมีลักษณะสัมพันธ์ มากเสียกว่ากระจุกตัวเป็นก้อนหรือแท่งที่ใครจะสามารถแย่งชิงหรือครอบงำได้เบ็ดเสร็จโดยไม่กระทบต่อส่วนอื่นๆ การมองแบบนี้ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าใจว่า ที่มาของความเข้มแข็งของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็นภาพสะท้อนหรือเป็นผลของการปะทะประสานปฏิสัมพันธ์ ซึ่งหมายถึง การต่อสู้ ต่อรอง แย่งชิง ผนึกประสาน และประนีประนอมของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆอย่างไร

1.2.5 ยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ (hegemonic strategy)

มุมมองนี้มาจากนักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนววิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์สายกรั้มเซียน (Gramscian Marxism) เช่น งานของ Kevin Hewison⁵¹, พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์⁵², เก่งกิจ กิติเรียงลาภ⁵³ และ วัชรพล พุทธิรักษา⁵⁴ จุดร่วมสำคัญของงานทั้ง 4 ชิ้น

⁵⁰ Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*, tr. Patrick Camiller (London: Verso, 1980), pp. 146-53.

⁵¹ Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism” in *Radicalising Thailand: New political perspective*, ed. Ji Giles Ungpakorn, (Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003), pp. 120-51.

⁵² พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “เส้นทางประชาธิปไตย และการปรับตัวของรัฐไทยในระบอบทักษิณ” ใน *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม – มีนาคม 2547): 65-91.; พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ทักษิณนิยม... (อีกที),” ใน *พิษทักษิณ*, ภิญญ ไตรสุริยธรรมา,

ก็คือ การมองนโยบายและการทำงานของรัฐบาลไทยรักไทยในฐานะที่เป็น “ยุทธศาสตร์ของการครองการนำ” (hegemonic strategy) ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อวิกฤตทางการเมืองและความขัดแย้งทางชนชั้นอันเกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยที่รัฐและชนชั้นนายทุนจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ทางการเมืองเพื่อลดและกลบเกลื่อนความขัดแย้ง แบ่งขั้ว และการต่อสู้ทางชนชั้นอันเป็นผลสืบเนื่องและอาจเป็นเหตุให้เกิดวิกฤตความชอบธรรมของรัฐทุนนิยม หรือที่ Nicos Poulantzas เรียกว่า วิกฤตเชิงโครงสร้าง (structural crisis) หรือที่ Antonio Gramsci เรียกว่า วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ (organic crisis) (ดูเพิ่มเติมมโนทัศน์ “วิกฤต” ในบทที่ 2)

แต่อย่างไรก็ดี ข้อเสนอของ พิชญ์ และวัชรพลที่ว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historic bloc) ที่ครอบคลุมเอาชนชั้นต่างๆ เข้ามาเป็นกลุ่มก้อนเดียวที่มีผลประโยชน์ร่วมกันได้สำเร็จนั้นน่าจะเป็นการพูดเกินเลย อันเกิดจากความเข้าใจที่ความคลาดเคลื่อนในระดับทฤษฎีระหว่างมโนทัศน์ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ กับ กลุ่มก้อนทางอำนาจ (power bloc) ซึ่งวัชรพลไม่ได้ไข่มโนทัศน์อันหลังนี้ในงานของเขา ผู้เขียนเสนอว่า หากเราเริ่มต้นอธิบายการเกิดขึ้นของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยผ่านหมุดหมาย “หลัง 2540” เราอาจจะละเลยกลุ่มก้อนที่ใหญ่และเหนือกว่ากลุ่มก้อนที่สร้างขึ้นโดยรัฐบาลพรรคไทยรักไทย นั่นคือ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียนเรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” (ดูบทที่ 3 และ 4) ซึ่งครอบคลุมทั้งในแง่ของช่วงเวลาและในแง่สถานที่ (time and space) ของวิธีคิดวิธีการมองโลกทั้งหมด (the whole conception of the world) ของคนกลุ่มต่างๆ เอาไว้อย่างมีนัยยะสำคัญยิ่งกว่ากลุ่มก้อนของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่เกิดขึ้นหลัง 2540 เสียอีก ความคลาดเคลื่อนและความเข้าใจผิดในเชิงทฤษฎีดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิเสธมโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” ของวัชรพล และการอธิบายว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยมีสถานะเป็นกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์นั้น ส่งผลโดยตรงให้วัชรพลละเลยบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์และการก่อตัวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์กลุ่มใหญ่ซึ่งเริ่มต้นขึ้น “หลัง 2535” ที่มีขนาดใหญ่กว่าและสำคัญกว่ากลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ปัญหาดังกล่าวก็คือ ปัญหาที่มีร่วมกันระหว่างงานของ พิชญ์ และวัชรพล ซึ่งปฏิเสธบทบาทของตัวแสดง

บรรณานุกรม (กรุงเทพฯ: openbooks, 2547), หน้า 177-207.; พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ตุ๊กแก : บททดลองเสนอว่าด้วย (การเป็น) ไดโนเสาร์สมัยใหม่ในบ้านเรา,” *การเมืองใหม่ 2* (พฤษภาคม-ธันวาคม 2544): 15-7.

⁵³ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ประชานิยมไทยรักไทย: วิกฤตทุนนิยม รัฐ และการต่อสู้ทางชนชั้น,” *รัฐศาสตร์สาร 27*, 2 (2549): 73-101.; Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2009

⁵⁴ วัชรพล พุทธิรักษา, “รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการนำ” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550)

หรือกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญอีกสองกลุ่ม คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ และขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง

ผู้เขียนมองว่า จุดแข็งที่สำคัญของงานของ Hewison และ เก่งกิจ ก็คือ การให้ความสำคัญกับการอธิบายถึงดุลยภาพทางอำนาจระหว่างรัฐ ชนชั้นนายทุน และชนชั้นล่าง ซึ่งแตกต่างจากงานของพิชัญและวัชรพลก็คือ เนื่องจากงานดังกล่าวมิได้ชี้ให้เห็นหรือให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น (ทั้งที่เกิดภายในและระหว่างชนชั้น) และบทบาทของกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่าง ว่ามีส่วนในการกำหนดยุทธศาสตร์การครองการนำดังกล่าวอย่างไร ส่งผลให้ภาพของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในงานของพิชัญและวัชรพลนั้นดูเหมือนจะมีอำนาจเชิงครอบงำมากกว่า โดยปราศจากการต่อสู้และการต่อรองจากกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ กระนั้นก็ตาม ข้อจำกัดของ Hewison ก็คือ Hewison ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพิจารณา “ยุทธศาสตร์การต่อสู้” ซึ่งประกอบไปด้วยการจัดองค์กร และอุดมการณ์ของการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่ “หลัง 2535” เป็นต้นมา โดย Hewison จำกัดการอธิบายของตนเองอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงลักษณะของนโยบายและรูปแบบการจัดการกับความขัดแย้งทางชนชั้นในลักษณะต่างๆ ไปมากกว่าที่จะชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนและการปะทะประสานของยุทธศาสตร์ดังกล่าว

บทความของเก่งกิจนั้นให้ความสำคัญกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่มีมาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการทำความเข้าใจการเกิดขึ้นและการพัฒนาทางการเมือง และอุดมการณ์ของการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆจนถึงการทำรัฐประหารของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ในเดือนกันยายน 2549 ซึ่งถือเป็นจุดสิ้นสุดของการครองอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ดังที่ผู้เขียนได้อธิบายไปแล้วถึงการศึกษารเมืองช่วงนี้ (2544-2549) ว่าจำเป็นต้องทำความเข้าใจหมุดหมายทางการเมืองแบบ “หลัง 2535” ซึ่งจะให้ภาพการเมืองช่วงยาวที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงของมันเองในฐานะที่เป็นการทำทำความเข้าใจ “จุดบรรจบทางประวัติศาสตร์” (a historical conjuncture) ของการเมืองไทยร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานของผู้เขียนและ Hewison จะเปิดให้เห็นภาพของปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจที่ซับซ้อนดังกล่าว แต่ข้อจำกัดที่มีก็คือ ยังขาดงานวิจัยเชิงประจักษ์ นอกเหนือจากเป็นการตั้งข้อสังเกตและการนำเสนอมุมมองการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น งานของผู้เขียนและ Hewison ยังขาดการอธิบายอย่างเพียงพอเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการทำความเข้าใจพลวัตของการเมืองไทยร่วมสมัย ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นการทำงานต่อจากงานที่ผู้เขียนและงานของสำนักมาร์กซิสต์ได้เสนอมุมมองไว้แล้ว เพื่อให้มีความสมบูรณ์ ครบถ้วน และถูกต้องมากขึ้น โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ทางชนชั้น (class analysis) ที่มุ่งทำความเข้าใจพลวัตและดุลยภาพ

ทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ตั้งแต่ สถาบันพระมหากษัตริย์ กลุ่มทุน และชนชั้นล่าง ภายใต้พัฒนาการและความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม

1.3 คำถามวิจัย (Research questions)

1. รัฐไทยมีการปรับตัวอย่างไรภายใต้การพัฒนาของระบบทุนนิยมเสรีหลังปี 2535 จนถึง 2549
2. กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและยุทธศาสตร์การต่อสู้ทั้งในเชิงการเมืองและอุดมการณ์อย่างไรภายใต้การพัฒนาของระบบทุนนิยมหลังปี 2535 จนถึง 2549
3. การขึ้นสู่อำนาจ การทำงาน และการเสื่อมอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2544-2549) สะท้อนพลวัตของดุลยภาพทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ อย่างไร
4. ลักษณะเฉพาะของสังคมการเมืองไทยในยุค “หลัง 2535” จนถึงปี 2549 คืออะไร

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย (Research objectives)

1. ทำความเข้าใจแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตั้งแต่หลังพฤษภาคม 2535 จนถึงปี 2549
2. ทำความเข้าใจความต่อเนื่องและความไม่ต่อเนื่อง ความเฉพาะเจาะจงและลักษณะทั่วไปของการเมืองไทยร่วมสมัย
3. คาดการณ์แนวโน้มและทิศทางของการเมืองไทย “หลัง 2549” ได้

1.5 สมมติฐาน (Hypotheses)

การเกิดขึ้นและการสถาปนาความมั่นคงของ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ภายหลังปี 2535 และ 2540 เป็นปัจจัยกำหนดโดยตรงต่อการขึ้นสู่อำนาจในปี 2544 และการเสื่อมอำนาจในปี 2549 ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย

1.6 กรอบทฤษฎีและแนวการศึกษา (Theoretical framework)

การศึกษาวิจัยนี้ใช้กรอบการวิเคราะห์ทางชนชั้นของทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เรียกว่า *ความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น* (The Strategic-Relational Approach)

1.7 ขอบเขตการศึกษาวิจัย (Scope)

1. ศึกษาการเมืองไทยในเชิงพัฒนาการประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลง ตั้งแต่ช่วงก่อน พุทธศักราช 2535 ต่อเนื่องมาจนเกิดกระแสการปฏิรูปการเมืองและวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ซึ่งเป็นบริบทและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่จำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย
2. ศึกษาพลวัตของยุทธศาสตร์การบริหารจัดการรัฐของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย โดยพิจารณามิติของนโยบาย (policy) และการบริหารจัดการกลไกรัฐที่สำคัญๆ เช่น ระบบราชการ และกองทัพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (รัฐบาล) กับกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ
3. ศึกษาปฏิสัมพันธ์ในเชิงยุทธศาสตร์ซึ่งประกอบไปด้วยการต่อสู้เคลื่อนไหวทางการเมืองการจลาจล และอุดมการณ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นกลาง รวมไปถึงบทบาทของปัญญาชนกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในปี 2544 และนำไปสู่การรัฐประหารในปี 2549
4. ศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับสถานการณ์การต่อต้านรัฐบาลไทยรักไทยในช่วงปี 2548 ถึง 2549 อันนำไปสู่การทำความเข้าใจการเกิดขึ้นของรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549

1.8 ระเบียบวิธีการศึกษา (Methodology)

1. ศึกษาจากเอกสารต่างๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - เอกสารวิชาการ เช่น หนังสือ งานวิจัย
 - บทความในหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร รายเดือน รายสัปดาห์
 - เอกสารและใบปลิวของขบวนการทางสังคม
 - เอกสารของสถาบันวิจัย ขบวนการแรงงาน และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีบทบาทและมีอิทธิพลทางความคิดและยุทธศาสตร์ของพลังทางสังคมต่างๆ เช่น จดหมายข่าวประชา

ทรรศน์, เสี่ยงประชาชน, จดหมายข่าวครป., วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ปขป, TDRI เป็นต้น

- อินเทอร์เน็ต : เว็บไซต์ต่างๆ รวมถึง เว็บไซต์ข่าว และเว็บไซต์ขององค์กรภาคประชาชน เช่น www.prachathai.com, www.info.tdri.or.th, www.thaisolidarity.org, www.thaingo.org, <http://www.midnightuniv.org> เป็นต้น
 - ฯลฯ
2. การสัมภาษณ์บุคคลที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะแกนนำของขบวนการภาคประชาชน

บทที่ 2

ทฤษฎีและกรอบการวิเคราะห์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจเกี่ยวกับมโนทัศน์ (concept) ว่าด้วย “การต่อสู้ทางชนชั้น” (class struggle) และ “รัฐ” (state) ของทฤษฎีมาร์กซิสต์ (Marxist Theory) โดยเฉพาะกรอบการวิเคราะห์ (approach) ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาโดยสำนักคิดมาร์กซิสต์อย่างน้อย 2 สำนักซึ่งเชื่อมโยงและมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน คือ สำนักมาร์กซิสต์สายโครงสร้างนิยม (Structuralist Marxism) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนักปรัชญามาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศสที่ชื่อว่า Louis Althusser และสำนักมาร์กซิสต์สายกรัสมิเยน (Gramscian Marxism) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากนักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีที่ชื่อว่า Antonio Gramsci ผ่านการสังเคราะห์มาเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่เรียกว่า *ความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น* (The Strategic-Relational Approach) ที่ถูกพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบโดย Bob Jessop ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเลือกใช้บางมโนทัศน์ที่จำเป็นต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์รูปธรรมของการเมืองไทย พร้อมกับตีความใหม่ และดึงเอามโนทัศน์บางประการของสำนักมาร์กซิสต์ทั้งสองสำนักเข้ามาใช้เพิ่มเติม โดยจะเริ่มต้นที่การทำให้ชัดเจนเกี่ยวกับญาณวิทยา (epistemology) ของสำนักมาร์กซิสต์ ซึ่งก็คือญาณวิทยาแบบสัจนิยม (Realism) ที่ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาปฏิสัมพันธ์กันระหว่างโครงสร้างและตัวแสดงผ่านมโนทัศน์ที่ Jessop เรียกว่า “ยุทธศาสตร์” (strategy) จากรากฐานทางปรัชญาสังคมศาสตร์ดังกล่าว จะชี้ให้เห็นมโนทัศน์พื้นฐานของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่สำคัญที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์รูปธรรมในบทต่อไป โดยเริ่มจาก มโนทัศน์ “ชนชั้น” (classes) และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” (class struggle) และจะชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนยิ่งขึ้นไปอีกของมโนทัศน์ดังกล่าวผ่านมโนทัศน์ “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” (class fractions) มโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” (power bloc) และมโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” (historic bloc) ซึ่งถูกพัฒนาขึ้นโดยนักมาร์กซิสต์ชาวกรีกที่ชื่อว่า Nicos Poulantzas และนักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีที่ชื่อว่า Gramsci ตามลำดับ และสุดท้ายจะอภิปรายถึงมโนทัศน์ “รัฐ” (state) ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการศึกษาทางรัฐศาสตร์จากการสังเคราะห์กรอบการวิเคราะห์เกี่ยวกับ “รัฐทุนนิยม” ของ Poulantzas และ Gramsci ผ่านงานของ Jessop ที่พัฒนามโนทัศน์ 2 มโนทัศน์ คือ วิธีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) และ “ยุทธศาสตร์การสะสมทุน” (accumulation strategy) โดยมีเป้าหมายก็เพื่อจะชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนเกี่ยวกับรัฐและการต่อสู้ทางชนชั้นในมิติหรือโครงสร้างต่างๆ ทั้งโครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางอุดมการณ์ อันจะนำไปสู่การสร้าง ตัวแบบ (model) ที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์อันจะนำมาสู่การตอบ

คำถามที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นคำถามหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการต่อสู้ทางชนชั้นในการเมืองไทยตั้งแต่ปี 2535 ถึง 2549 มีลักษณะเช่นไร

2.1 ว่าด้วย ญาณวิทยาแบบสัจนิยม (Realist Epistemology)

“มนุษย์คือผู้สร้างประวัติศาสตร์ แต่เขาสร้างไม่ได้ตามที่ใจปรารถนา
พวกเขาไม่ได้สร้างมันบนเงื่อนไขที่พวกเขาเป็นผู้เลือก
แต่ภายใต้เงื่อนไขที่พวกเขาถูกกำหนดให้จากอดีต”¹

Karl Marx

อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีรากฐานทางปรัชญาสังคมศาสตร์หรือปรัชญาว่าด้วยความรู้ หรือญาณวิทยา (Epistemology) มาจากสำนักสัจนิยม หรือ Realism² ที่เสนอว่า เราสามารถแบ่งโลกความเป็นจริง (objective reality) ออกได้เป็นหลายระดับ ตั้งแต่ระดับที่สังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส หรือที่เรียกว่า ระดับพื้นผิว (surface) ไปจนถึงระดับที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้แบบตรงไปตรงมา หรือที่เรียกว่า ระดับโครงสร้างส่วนลึก (structure/deep structure) ที่มีผลหรือมีส่วนในการกำหนดต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ที่อยู่ในระดับพื้นผิวด้วย การหาความรู้เกี่ยวกับโลกของความจริงดังกล่าวจึงต้องอาศัยวิธีการที่มากกว่าแค่การสังเกตด้วยประสาทสัมผัสโดยทั่วไป แต่ต้องทำความเข้าใจกลไก (mechanisms) จำนวนมากที่ปฏิสัมพันธ์กันในขณะที่หนึ่งๆ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ (existence) และการทำงานของโครงสร้างส่วนลึกดังกล่าว อันเนื่องมาจากโครงสร้างส่วนลึกเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้หรือวัดค่าได้ในเชิงประจักษ์ (empirical) ดังนั้นการสร้าง ตัวแบบจำลอง (model) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นเครื่องมือของนักปรัชญาสำนักสัจนิยมส่วนใหญ่³ รวมไปถึง Karl Marx และ Frederic Engels

¹ Karl Marx, *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte* (New York: International Publishers, 1963), p. 15.

² Roy Bhaskar, *Dialectic: The Pulse of Freedom* (London and New York: Verso, 1993); Roy Bhaskar, “Realism,” in *A Dictionary of Marxist Thought*, ed. Tom Bottomore (Oxford: Basil Blackwell, 1983), pp. 407-9.; Bertell Ollman, “Critical Realism in Light of Marx’s Process of Abstraction,” in *Dance of the Dialectic: Steps in Marx’s Method* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2003), pp. 173-81. และในภาษาไทยดู อนุสรณ์ ลิมมณี, *การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง: ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ตำราและเอกสารการสอนคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542)

³ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการสร้างตัวแบบจำลอง (model) ใน Alain Badiou, *The Concept of Model*, trs. Z. L. Fraser and T. Tho (Melbourne: Re.press, 2008)

ด้วยที่ทำให้ความสำคัญกับการสร้างตัวแบบจำลองเพื่อเทียบเคียงและชี้ให้เห็นถึงกลไกการทำงานของโครงสร้างส่วนลึกที่ดำรงอยู่และมีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง (และการดำรงอยู่) ของความเป็นจริงระดับพื้นผิวด้วย

ยกตัวอย่างเช่น เงิน (money) ในความคิดของ Marx นั้นมีสถานะเป็นเพียงความจริงระดับพื้นผิว อันเนื่องมาจาก ถ้าเพียงเงินที่เป็นธนบัตร เหรียญ หรือตัวเลขในบัญชีธนาคารนั้นไม่สามารถที่จะมีค่าในตัวของมันเองได้ (in-itself) หากแต่เงินตราถูกกำหนดให้มีค่าที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนได้ก็ต่อเมื่อมันถูกประกอบสร้างผ่านโครงสร้างที่แน่นอนจำนวนหนึ่งซึ่งดำรงอยู่ร่วมกัน ทั้งที่เป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ [ในระบบการผลิตและการค้าขายในระบบทุนนิยม ทำให้เงินมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน รวมไปถึงเงินยังไม่ได้มีค่าในตัวของมันเอง แต่มูลค่า (value) ของเงินสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าใช้สอย (use value) (ซึ่งก็มีที่มาจากแรงงานของมนุษย์ในการผลิตมูลค่าเหล่านี้ขึ้นมา) กับมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange value) ที่ดำรงอยู่ร่วมกัน จึงทำให้เงินมีค่าขึ้นมาได้] โครงสร้างทางการเมือง (อันเนื่องมาจากเงินต้องได้รับการรับรองจากกฎหมายหรืออำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง ดังนั้นเงินจึงไม่ได้มีลักษณะเปลือยเปล่าปราศจากการอ้างอิงกับโครงสร้างหรือชุดของความสัมพันธ์ทางอำนาจใดๆ โดยเฉพาะอำนาจรัฐ เงินจะไม่มี ความหมายหากมนุษย์คนใดคนหนึ่งเป็นผู้สร้างมันขึ้นมา โดยปราศจากการยอมรับหรือรับรองจากอำนาจของรัฐ หรือปราศจากการยอมรับให้สามารถแลกเปลี่ยนได้ในระบบตลาด) และโครงสร้างทางอุดมการณ์ (การที่เงินจะมีค่าได้ก็ต่อเมื่อ มนุษย์ในระบบทุนนิยมเชื่อว่า เงินมีคุณค่าในตัวของมันเอง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว มูลค่า (value) ที่อยู่ในเงินนั้นเป็นผลผลิตของแรงงานมนุษย์ (human labor) หากใช้คุณค่าที่อยู่ในกระดาษหรือโลหะที่ถูกเรียกว่าเงินไม่ ดังนั้นการที่เงินจะมีคุณค่าสามารถนำไปแลกเปลี่ยนในตลาดได้ มนุษย์ที่อยู่ในระบบตลาดนั้นๆจะต้องเชื่อว่า/ทำเสมือนว่า เงินมีคุณค่าในตัวของมันเองและสามารถทดแทนมูลค่าของแรงงานที่ทำการผลิตสินค้าได้ด้วย)⁴

ความคิดเรื่องโครงสร้าง (structure) หรือโครงสร้างส่วนลึก (deep structure) ได้ถูกพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบหลังจากที่ Marx และ Engels เสียชีวิตไปแล้วเป็นเวลากว่า 100 ปี โดยนักปรัชญามาร์กซิสต์ชาวฝรั่งเศสที่ชื่อว่า Louis Althusser (1918-1990) และสานุศิษย์ของเขา⁵ Althusser เป็นนักปรัชญาคนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของญาณวิทยาของนักมาร์กซิสต์ร่วมสมัยของเขาจำนวนมากที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาจิตนิยม (Idealism) และปรัชญามนุษยนิยม

⁴ Hans G. Ehrbar, *Marxism and Critical Realism*, unpublished paper, September 1998.

⁵ ลูกศิษย์คนสำคัญของเขาที่มีส่วนในการวางรากฐานให้แก่สำนักโครงสร้างนิยมในทศวรรษ 1970 เช่น Etienne Balibar, Pierre Macherey, Alain Badiou, Francois Regnault และ Jacques Ranciere เป็นต้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Ted Benton, *The Rise and Fall of Structural Marxism: Louis Althusser and his Influence* (London: Macmillan, 1984)

(Humanism) โดยเฉพาะอิทธิพลทางความคิดของ Hegelian Marxists เช่น Antonio Gramsci และ Jean-Paul Sartre ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ (human) จิตสำนึก (consciousness) เสรีภาพ (freedom) และความแปลกแยก (alienation)⁶ โดยปรัชญาจิตนิยมและมนุษยนิยมนี้มีลักษณะที่ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์พื้นผิวมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่ลึกลงไปหรือสังเกตด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ ปรัชญาจิตนิยมและมนุษยนิยมจึงตรงกันข้ามกับปรัชญาวัตถุนิยม (Materialism) ของ Marx ซึ่งเป็นปรัชญาที่ใช้ญาณวิทยาแบบสัญชาตนิยม โดยเชื่อในเรื่องการดำรงอยู่และการทำงานของโครงสร้างส่วนลึกที่ไม่ใช่จิตวิญญาณ (Spirit) ที่ลอยอยู่เหนือและพ้นไปจากโลก (transcendental) แบบที่ Hegel เสนอ สำหรับ Hegel ความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนรวม (whole) กับ ส่วนย่อย (parts) เป็นไปในลักษณะที่ ส่วนรวม มีสถานะที่ล่องลอยเหนือการดำรงอยู่ของส่วนย่อยทั้งหลาย ส่วนรวมเช่นนี้จึงเป็นอภิปรัชญา (metaphysics) ที่พิสูจน์ไม่ได้ มากกว่าที่จะเป็นวัตถุของการหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์

ในที่นี้ Althusser และ Etienne Balibar ได้เสนอเครื่องมือที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์แบบใหม่ที่เรียกว่า ปัจจัยภาพเชิงโครงสร้าง (structural causality) และ องค์รวมเชิงซับซ้อน (complex totality) หรือที่เขาเรียกอีกว่า ส่วนรวมเชิงโครงสร้าง (structured whole) ที่หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนรวม (whole) กับ ส่วนย่อย (parts) ในลักษณะที่ส่วนรวมมิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระแบบเหนือหรือพ้นไปจากการทำงานและการดำรงอยู่ของส่วนย่อย หากแต่ส่วนรวมจะดำรงอยู่ผ่านผล (effects) ของการทำงานของส่วนย่อยเท่านั้น หากปราศจากความสัมพันธ์ของส่วนย่อยทั้งหลาย ส่วนรวมก็ไม่มี ความหมาย ส่วนรวมจึงไม่ใช่สิ่งที่มาก่อนหรือลอยอยู่เหนือ/เป็นอิสระจากส่วนย่อย แต่ส่วนรวมเป็นความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนของส่วนย่อยจำนวนมากที่เมื่อมาประกอบสร้างกัน (articulation) แล้วจะทำให้องค์รวมมีลักษณะเฉพาะหนึ่งๆขึ้นมา มโนทัศน์ขององค์รวมเชิงซับซ้อนดังกล่าวนี้ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อใช้แทนที่ญาณวิทยาของนักมาร์กซิสต์จิตนิยมที่ถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของ Hegel ซึ่งเชื่อว่า ในความสัมพันธ์แบบองค์รวมทั้งหมดนั้น ส่วนย่อยเป็นเพียงการแสดงออกของส่วนรวมเท่านั้น ส่วนย่อยหาได้ดำรงอยู่อย่างมีอิสระในตัวเอง แต่ขึ้นกับการกำหนดและการแสดงออก (expression) โดยตรงของส่วนรวม หรือที่เรียกว่า องค์รวมเชิงแสดงออก (expressive totality)⁷ โดย Althusser และ Balibar ได้ชี้ว่า ในองค์รวมหนึ่งๆประกอบไปด้วยโครงสร้างจำนวนมากที่มาปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อน โดยที่ไม่มีโครงสร้างอันหนึ่งอันใดสามารถเป็นตัวกำหนดหลัก (dominant/determinant structure) ได้อย่างข้ามพ้นข้อจำกัดของ

⁶ Louis Althusser, "On Young Marx," in *For Marx*, tr. Ben Brewster (London and New York: Verso, 2005), pp. 49-86.

⁷ Louis Althusser and Etienne Balibar, *Reading Capital*, tr. Ben Brewster (London and New York: Verso, 2006), pp. 96-7.

กาลและเทศะ แต่เป็นผลของการประกอบสร้างกันอย่างชั่วคราวหรือเฉพาะสถานการณ์นั้นๆ (contingency) ของโครงสร้างต่างๆ ในจุดบรรจบของประวัติศาสตร์หนึ่งๆ (a historical conjuncture) ข้อเสนอดังกล่าวนี้ตรงกันข้ามกับความเชื่อของนักมาร์กซิสต์แนวเศรษฐกิจกำหนด (economic determinism) เช่น Karl Kautsky ในเยอรมันซึ่งละเลยมรรควิธีแบบภาษาวินิจฉัยระหว่างโครงสร้างต่างๆ โดยเชื่อว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจ หรือโครงสร้างส่วนล่าง (base) มีความเป็นจริงยิ่งกว่าและยังเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ซึ่งก็หมายถึง โครงสร้างทางการเมืองและอุดมการณ์แต่เพียงด้านเดียวโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือถ้าโครงสร้างส่วนบนจะมีส่วนในการกำหนดโครงสร้างส่วนล่างบ้าง ก็เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น ซึ่งส่งผลให้การวิเคราะห์การต่อสู้ทางการเมืองและการช่วงชิงการนำทางอุดมการณ์ ซึ่งอยู่ในระดับ “ตัวแสดง” (agency) ถูกลดความสำคัญไป

เราจะพบว่า ข้อเสนอในการวิเคราะห์โครงสร้างอย่างซับซ้อนของ Althusser สอดคล้องกับข้อสังเกตของ Gramsci ที่ว่า การแยกแยะโครงสร้างส่วนล่างกับโครงสร้างส่วนบนไม่มีอยู่จริงในโลกของความเป็นจริงทางวัตถุ หากแต่การแยกโครงสร้างออกเป็นสองส่วนดังกล่าวนี้มีสถานะเป็นเพียงตัวแบบในบริบทของญาณวิทยาที่ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับทำความเข้าใจปรากฏการณ์รูปธรรมหนึ่งๆ เท่านั้น⁸ การพูดถึง “โครงสร้าง” ในที่นี้จึงมีสถานะเป็น การสร้างตัวแบบจำลอง (model-building) ทางทฤษฎีที่ประกอบไปด้วยมโนทัศน์จำนวนหนึ่งเพื่อใช้ในการเทียบเคียงเพื่อทำความเข้าใจโลกของความเป็นจริงทางวัตถุหรือโลกของปรากฏการณ์เท่านั้น โดยที่ตัวแบบจำลองดังกล่าวจะบังชี้หรือระบุถึงลักษณะเฉพาะเจาะจง (singularity) และลักษณะที่เป็นสากล (universality)⁹ ของช่วงเวลา (period) หนึ่งๆ ของประวัติศาสตร์ที่เรา กำลังศึกษาอยู่ การสร้าง “ตัวแบบจำลอง” เซึ่งโครงสร้างของสำนักมาร์กซิสต์ดังกล่าวนี้เองคือ คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งปฏิบัติการในระดับของการหาความรู้หรือญาณวิทยาแบบสังคมนิยม ที่ผู้ศึกษาไม่เพียงแต่สะท้อน (reflection) โลกทางวัตถุ แต่ผู้ศึกษามีบทบาทในการสร้างสรรค์ (creation) และกำหนดความเข้าใจที่มีต่อวัตถุภายนอกด้วย¹⁰

เมื่อ Althusser พูดถึง “โครงสร้าง” (structures) หรือที่เขาเรียกในคำอื่นๆ ที่มีความหมายเดียวกัน เช่น instances หรือ “ระดับ” (levels) เขาได้แบ่งมันออกเป็น 3 โครงสร้าง คือ โครงสร้าง

⁸ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, eds. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 2005), p. 377.

⁹ Alain Badiou, *The Concept of Model*, pp. 90-1.

¹⁰ นี่คือ หัวใจของหลักภาษาวินิจฉัย ที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของมนุษย์ที่นอกจากที่จะทำความเข้าใจโลกแล้ว ยังมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงโลกด้วย ดังที่ Marx กล่าวไว้ใน *Theses on Feuerbach* (1845) ว่า “มนุษย์ไม่เพียงแต่อธิบายโลก ที่สำคัญกว่านั้น คือ การเปลี่ยนโลก” และขอขอบคุณ สุชาย ตรีรัตน์ ที่เตือนให้ไม่หลงลืมหลักภาษาวินิจฉัยดังกล่าว

ทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางการเมือง และโครงสร้างทางอุดมการณ์ (จะอธิบายในรายละเอียดของแต่ละโครงสร้างในส่วนต่อไปของบทนี้) โดยทั้ง 3 โครงสร้างนี้จะมีชีวิตและการดำรงอยู่ที่เป็นอิสระของตัวเองอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยแต่ละโครงสร้างจะมี กลไกการทำงาน (mechanisms) จังหวะก้าว (rhythm) และมีติของเวลา (temporality) ของการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงของตัวเองที่ไม่ขึ้นกับโครงสร้างอื่นๆ¹¹ ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะซับซ้อนระหว่างโครงสร้างทั้ง 3 จึงมีลักษณะที่กำหนดไม่ได้ (indeterminable) ไม่สม่ำเสมอ (uneven) หักเหว/แฉลบ (swerve)¹² และไม่ต่อเนื่อง (discontinuity)¹³ อยู่ตลอดเวลา โดยในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ (a historical conjuncture) องค์รวมเชิงซับซ้อนซึ่งเป็นการประกอบสร้างขึ้น (articulation)¹⁴ ผ่านปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างทั้ง 3 จะมีโครงสร้างตัวใดตัวหนึ่ง ที่มีสถานะเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดตัวสุดท้ายหรือตัวกำหนดหลัก (determination in the last instance หรือ structure in dominance) ดังที่ Althusser เรียกการกำหนดเช่นนี้ว่า “การกำหนดซ้ำมหัว” (overdetermination)¹⁵ ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่หยิบยืมมาจากจิตวิเคราะห์ของ Sigmund Freud¹⁶ โดยการกำหนดหลักดังกล่าวนี้จะทำหน้าที่จัดระเบียบหรือวางองค์ประกอบให้กับโครงสร้างต่างๆ ในชุดของปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนดังกล่าว มโนทัศน์การกำหนดมากเกินไปดังกล่าวจะมีส่วนช่วยให้การอธิบายโครงสร้างข้างต้นนี้ไม่ตกอยู่ในกับดักของความคิดแบบพหุนิยม (pluralism) ที่เชื่อในความเท่ากันหรือศักยภาพที่เท่าเทียมกันขององค์ประกอบย่อยต่างๆ (elements) ที่มาประกอบกันโดยที่ไม่มียุทธศาสตร์ประกอบย่อยใดหรือโครงสร้างใดอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าองค์ประกอบย่อยอื่นๆ ดังนั้นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์หนึ่งๆ นั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจ “องค์รวม” แต่เป็นองค์รวมเชิงโครงสร้าง

¹¹ Louis Althusser and Etienne Balibar, *Reading Capital*, p. 104; Louis Althusser, “On the Materialist Dialectic,” in *For Marx*, pp. 166-7.

¹² ดูความคิดเรื่องการหักเหหรือการแฉลบ (swerve) เพิ่มเติมใน Karl Marx, “Difference between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature,” in *The First Writings of Karl Marx*, ed. Paul M. Schaffer (New York: Ig Publishing, 2006), pp. 84-184. และ Louis Althusser, “Philosophy and Marxism,” in *Philosophy of the Encounter: Later Writings, 1978-1987*, tr. G. M. Goshgarian (London and New York: Verso, 2006), pp. 251-89.

¹³ ความคิดเรื่อง ความไม่ต่อเนื่อง นี้มีความสำคัญอย่างมากสำหรับความคิดของพวกเขาหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) โดยเฉพาะการอธิบายทางประวัติศาสตร์ของ Michel Foucault ซึ่งเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของ Althusser ดู Michael Foucault, *The Archeology of Knowledge & the Discourse on Language*, tr. A.M. Sheridan Smith (New York: Pantheon Books, 1972)

¹⁴ ดูรายละเอียดของมโนทัศน์ “การประกอบสร้าง” (articulation) ได้ใน Jennifer Daryl Slack, “The Theory and Method of Articulation,” in *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, eds. David Morley and Kuan-Hsing Chen (London and New York: Routledge, 1996), pp. 112-27.

¹⁵ ขอขอบคุณ สุชาย ตรีรัตน์ สำหรับคำแปลเป็นภาษาไทย

¹⁶ ดู Louis Althusser, “Freud and Lacan,” in *Essays on Ideology* (London and New York: Verso, 1993), pp. 141-71.

ที่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการที่โครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง หรือองค์ประกอบย่อยหนึ่งๆ ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดหลักที่ยึดโยงและทำหน้าที่จัดความสัมพันธ์แบบสูงต่ำ (hierarchy) ให้แก่องค์ประกอบย่อยต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นองค์รวมเชิงโครงสร้างนี้

ในที่นี้มีโน้ตค้น “จุดบรรจบทางประวัติศาสตร์” (a historical conjuncture) มีความสำคัญอย่างมากสำหรับญาณวิทยาแบบมาร์กซิสต์ ที่ให้ความสำคัญกับความเฉพาะเจาะจงของจุดบรรจบของตัวแปรจำนวนมากในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่เข้ามาประกอบหรืออยู่ด้วยกันอย่างไม่มีใครวางแผนหรือกำหนดได้ แต่เป็นการคลี่คลายตัวและการเคลื่อนตัวในมิติของโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ที่อยู่เหนือหรือข้ามพ้นเจตจำนงศของตัวแสดงต่างๆ มโนทัศน์ว่าด้วย จุดบรรจบ (conjuncture) มีที่มาจากงานเขียนวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองของนักมาร์กซิสต์ปฏิวัติอย่าง Lenin¹⁷ โดย Lenin ให้ความสำคัญอย่างมากกับ “การวิเคราะห์สถานการณ์รูปธรรมอย่างเป็นรูปธรรม” ดังนั้นการที่เราจะสามารถวิเคราะห์ได้อย่างเป็นรูปธรรมได้ เราต้องเข้าใจว่าปฏิสัมพันธ์ของตัวแปรจำนวนมากในสถานการณ์เฉพาะหนึ่งๆ นั้นมีลักษณะอย่างไร ตัวแปรตัวใดหรือโครงสร้างใดเป็นตัวแปรหรือโครงสร้างที่เป็นตัวกำหนดหลักที่สามารถกำหนดตัวแปรหรือโครงสร้างตัวอื่นๆ ได้ในช่วงเวลานั้นๆ¹⁸ หากพูดในภาษาแบบ Mao Tse-Tung แล้ว สิ่งที่เราต้องทำความเข้าใจก็คือ อะไรคือความขัดแย้งหลัก และอะไรคือความขัดแย้งรอง¹⁹ รูปธรรมของการวิเคราะห์โครงสร้างที่เป็นตัวกำหนดหลักของ Nicos Poulantzas พบว่า ในช่วงการพัฒนาของทุนนิยมที่มุ่งเน้นการค้าเสรี (laissez-faire capitalism) นั้น ตัวแปรหรือโครงสร้าง (หรือ “ความขัดแย้ง” ในภาษาของ Mao) ทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวแปรที่ชี้ขาดผลของการเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินอยู่ แต่ในช่วงการพัฒนาที่รูปแบบการสะสมทุนเป็นการสะสมทุนแบบที่เน้นการผูกขาดโดยกลุ่มทุนที่ครองอำนาจรัฐ (state monopoly capitalism) นั้น โครงสร้างทางการเมือง หรือการถือครองอำนาจรัฐจะมีสถานะตัวแปรหรือโครงสร้างหลักที่เป็นตัวชี้ขาดขั้นสุดท้ายของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นต้น²⁰

¹⁷ Jean-Jacques Lecercle, “Lenin the Just, or Marxism Unrecycled,” in *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, eds. Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis and Slavoj Žižek (Durham and London: Duke University Press, 2007), p. 277.

¹⁸ คูงานของ Alain Badiou ซึ่งเป็นอดีตศิษย์คนสำคัญของ Althusser ที่นำประเด็นนี้มาพัฒนาต่ออย่างเป็นระบบที่สุดในปัจจุบัน ใน Alain Badiou, *Being and Event*, tr. Oliver Feltham (London and New York: Continuum, 2005); *Polemics*, tr. Steve Corcoran (London and New York: Verso, 2006)

¹⁹ ดู เหมา เจ๋อ ตุง, “ว่าด้วยความขัดแย้ง,” ใน *ปรัชญานิตินธ์ประธานเหมาเจ๋อตุง* (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2522), หน้า 44-175.

²⁰ Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, tr. Timothy O’Hagan (London: NLB, 1973), pp. 54-6.

อย่างไรก็ตาม มโนทัศน์ว่าด้วยโครงสร้างของ Althusser ถูกวิจารณ์อย่างมากว่ามีลักษณะที่เป็นนามธรรม (abstract) และไม่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์โลกของความเป็นจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม²¹ ในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่าเราจำเป็นต้องตีความสิ่งที่ Althusser เรียกว่า โครงสร้าง เสียใหม่ ในฐานะที่เป็น “ปริมณฑล” (domain) หรือ “เวที” (terrain) ที่ ชัยชนะ (victory) ของความขัดแย้งทั้งปวงจะถูกตัดสินหรือชี้ขาดในขั้นสุดท้าย (final decision) การเข้าใจโครงสร้างในฐานะที่เป็น ปริมณฑล หรือเวทีเดียวกันทำให้ การต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) ในฐานะที่เป็นพลังขับเคลื่อนของความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์มนุษยชาติกลายมามีความสำคัญในการวิเคราะห์โครงสร้างอย่างเป็นรูปธรรม ดังเช่นที่ Marx และ Engels พูดไว้ใน แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ (1848) โครงสร้างมีสถานะเป็นปริมณฑลหรือเวทีของการต่อสู้ทางชนชั้นของชนชั้นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางการเมือง และโครงสร้างทางอุดมการณ์ โครงสร้างในที่นี้จึงมิได้มีความหมายถึง สิ่ง (thing) ที่เป็นแห่งหรือก่อนที่ต้นทึบ แต่โครงสร้าง (ในฐานะที่เป็นปริมณฑล) หมายความว่า ชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สลับซับซ้อน (a set of complex social relationship) ทั้งในลักษณะขัดแย้งกันและร่วมมือกันระหว่างชนชั้นต่างๆ ในสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ²² การทำความเข้าใจ “ชนชั้น” และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างต่างๆ (รวมถึงไปถึงโครงสร้างของความรู้ด้วย²³) จึงมีความสำคัญอย่างมากในญาณวิทยาแบบสังคมนิยมของสำนักมาร์กซิสต์ ในการศึกษาปรากฏการณ์หนึ่งๆ หรือการทำความเข้าใจพลวัตของเหตุการณ์ (event) หนึ่งๆ นั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า การต่อสู้ทางชนชั้นภายในโครงสร้างตัวใด หรือในปริมณฑลใดที่มีฐานะเป็นปัจจัยชี้ขาดของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์นั้นๆ

ต่อมา ในประเด็นเกี่ยวกับ “ระดับของการวิเคราะห์” (level of analysis) ซึ่งเป็นปัญหาของทวิลักษณ์ (duality) ระหว่าง โครงสร้าง (structure) และ ตัวแสดง (agency) ว่าอะไรเป็นสิ่งที่มาก่อน หรืออะไรสำคัญกว่า และนี่คือปัญหาใหญ่ในทางญาณวิทยาที่นักปรัชญาสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่พยายามหาทางแก้ไขมาตลอดหลายศตวรรษ²⁴ ในที่นี้ ผู้เขียนเห็นว่า เครื่องมือในระดับญาณ

²¹ ดู E.P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays* (New York: Monthly Review Press, 1978) และในภาษาไทยดู สมเกียรติ วันทะนะ, “วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์ และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970,” ใน *สังคมศาสตร์วิภาษวิธี* (กรุงเทพฯ: วลี, 2524), หน้า 1-94.

²² Bertell Ollman, *Dance of the Dialectic: Steps in Marx's Method*, pp. 23-35.

²³ สนใจดูเพิ่มเติมใน Louis Althusser, “The Historical Task of Marxism,” in *The Humanist Controversy and Other Writings*, tr. G.M. Goshgarian (London and New York: Verso, 2003), pp. 155-218.

²⁴ ดูข้อถกเถียงเพิ่มเติมในประเด็นนี้ ใน อนุสรณ์ ลิมมณี, *การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง: ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์*

วิทยาแบบโครงสร้างนิยมของ Althusser มีความสำคัญในฐานะที่เป็นจุดตั้งต้นที่จะช่วยให้เราสามารถข้ามพ้นปัญหาทวินิยมดังกล่าวได้ ดังที่ได้อภิปรายไปแล้วว่า โครงสร้างแต่ละโครงสร้างจะมีกลไกการทำงาน จังหวะก้าว และมีติของเวลาที่เฉพาะเจาะจงอย่างเป็นอิสระของตนเอง ที่ไม่ขึ้นกับการกำหนดแบบข้ามพ้นกาลและเทศะของโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่ง นั่นก็หมายความว่า ความเปลี่ยนแปลงของแต่ละโครงสร้างจะมีผลต่อ (affecting) และในขณะเดียวกันก็ได้รับผลกระทบ (affected) จากโครงสร้างตัวอื่นๆด้วย ความสัมพันธ์แบบที่แต่ละโครงสร้างมีอิสระจากกันในระดับหนึ่งดังกล่าวนี้ คือ ลักษณะความสัมพันธ์ที่ Althusser เรียกว่า “อิสระเชิงสัมพัทธ์” (relative autonomy) ประเด็นที่สำคัญก็คือ การที่แต่ละโครงสร้างมีอิสระเชิงสัมพัทธ์ต่อกันและกันนี้ทำให้องค์รวมเชิงซับซ้อนดังกล่าวไม่สามารถมีสถานะเป็นองค์รวมแบบปิด (closed totality) ได้อันเนื่องมาจากโครงสร้างแต่ละโครงสร้างจะไม่สามารถทาบกันสนิทพอดีแบบการต่อตัวต่อจิ๊กซอว์ แต่องค์รวมเชิงซับซ้อนมีลักษณะเป็นองค์รวมแบบเปิด (open totality) ที่ประกอบไปด้วย “ช่องว่าง” (gap) จำนวนมากทั้งที่เกิดจากความขาดและเกิดจากความทับซ้อนกันอยู่ของโครงสร้างต่างๆ ส่งผลให้องค์รวมเชิงซับซ้อนไม่ใช่องค์รวมที่มีลักษณะสมบูรณ์ จบสิ้น หรือดำรงอยู่อย่างนิรันดร์แบบไม่เป็นประวัติศาสตร์ หากแต่องค์รวมแบบเปิดเช่นนี้มีลักษณะไม่สมบูรณ์ (incomplete) อยู่ตลอดเวลา²⁵ ประเด็นที่สำคัญต่อมาก็คือ “ช่องว่าง” จำนวนมากดังกล่าวนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นพื้นที่ที่เป็นอิสระของ ตัวแสดง ซึ่งในความคิดมาร์กซิสต์ก็คือ ชนชั้น (class) และการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) ให้สามารถกระทำการเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงตัวโครงสร้างที่มีสถานะเป็น “ขีดจำกัด” (constraint) และ “ทรัพยากร” (resources) ที่กีดกั้นและสร้างโอกาสให้กับตัวแสดงไว้ด้วย ดังที่ David McClellan ชี้ว่า สำหรับ Althusser แล้ว ความขัดแย้งและความไม่ลงรอยกันของโครงสร้างต่างๆในช่วงเวลาหนึ่งๆเป็นสาเหตุสำคัญที่นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลง²⁶ พุดในภาษาของ Lenin ก็คือ ช่องว่างหรือความไม่สมบูรณ์ของโครงสร้าง หรือที่ Lenin เรียกว่า “จุดที่เปราะบางที่สุด” (weakest link) ในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆหรือในสถานการณ์รูปธรรมหนึ่งๆได้เปิดโอกาสให้ ตัวแสดงทางประวัติศาสตร์ (ชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้น) สามารถมีปฏิบัติการทางการเมือง (political intervention) เพื่อเปลี่ยนแปลงโลกได้²⁷ และนี่คือหัวใจของ “การวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นรูปธรรมอย่างเป็นรูปธรรม” ที่ Lenin เน้นย้ำในงานของเขา

²⁵ ผู้เขียนพัฒนาความคิดตรงนี้มาจากการอ่าน Slavoj Žižek, *The Parallax View* (Cambridge and London: The MIT Press, 2006)

²⁶ David McClellan, *Marxism after Marx* (London and Basingstoke: The Mcmillan Press, 1979), p. 301.

²⁷ Daniel Bensaid, “Leap!, Leap!, Leap!,” in *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*, eds. Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis and Slavoj Žižek (Durham and London: Duke University Press, 2007), pp. 148-62.

บทบาทของตัวแสดงจึงมีความสำคัญมากในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาคขององค์รวมของสังคมทั้งหมด การกระทำของตัวแสดงสามารถสร้างให้เกิดองค์ประกอบย่อยอันใหม่ขึ้นมาได้ เช่นเดียวกัน การกระทำของตัวแสดงอาจทำให้ลำดับชั้นขององค์ประกอบย่อยต่างๆเปลี่ยนแปลงไปก็ได้ แม้ว่าการประกอบสร้างใหม่ (rearticulation) ขององค์ประกอบย่อยๆจำนวนมากผ่านการกระทำของตัวแสดงจะเกิดขึ้นภายในองค์รวมเชิงโครงสร้างขนาดใหญ่ แต่ในการประกอบสร้างกันใหม่ขององค์ประกอบย่อยๆในแต่ละครั้งทั้งที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงในลำดับชั้นขององค์ประกอบต่างๆ หรือที่ผ่านการใส่องค์ประกอบบางอย่างเพิ่มเติมเข้าไป หรือที่ถอดเอาองค์ประกอบบางอย่างออกมาอาจจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขององค์รวมทั้งหมดหรือไม่ก็ได้ หากเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับองค์รวมทั้งหมด ก็หมายความว่า ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำไปสู่การเกิดชุดของเหตุผลชุดใหม่ (new rationalities) หรือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historic bloc) กลุ่มใหม่ขึ้น ที่จะมีฐานะเป็นโครงสร้าง (structure) ชุดใหม่ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งทรัพยากรและข้อจำกัดให้แก่ตัวแสดง (agency) ในเวลาต่อมาด้วย โดยที่ในที่สุดแล้ว เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดการองค์รวมเชิงโครงสร้างแบบใหม่ดังกล่าว ในการศึกษาและสร้างความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์รูปธรรมหนึ่งๆภายในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างตัวแบบจำลองแบบใหม่ (new model) ขึ้นมาเช่นเดียวกัน²⁸

โครงสร้าง ในฐานะที่เป็น “ปริมณฑล” จึงเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ (strategic relationship) ที่ประกอบไปด้วย โครงสร้าง (ในความหมายของปรัชญาสังคมศาสตร์) และ ตัวแสดง ที่ดำรงอยู่ร่วมกันในปริมณฑลหนึ่งๆในช่วงเวลาหนึ่งๆ ณ จุดนี้ Jessop ได้พัฒนามโนทัศน์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งขึ้นมาเพื่อเชื่อมต่อระหว่างการกำหนดของโครงสร้าง (structural determination) กับ การต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) ในฐานะที่เป็นตัวแสดงของความคิดแบบมาร์กซิสต์ขึ้นมา นั่นคือ มโนทัศน์ “ยุทธศาสตร์” (strategy)²⁹ โดย “ยุทธศาสตร์” เปิดให้เราสามารถเข้าใจได้ว่า ภายใต้โครงสร้างหนึ่งๆ ในฐานะที่เป็นปริมณฑล (ที่ไม่สัมบูรณ์) นั้น ตัวแสดง (ชนชั้นต่างๆ) มีเสรีภาพที่จะกำหนดยุทธศาสตร์ให้แก่การกระทำของตนเอง หรือพูดให้ง่ายกว่านั้นคือ ตัวแสดงสามารถเลือกการกระทำของตนเองได้ว่าจะทำอย่างไรในสถานการณ์หนึ่งๆ เช่น ในสภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลสามารถเลือกหรือตัดสินใจภายใต้ตัวเลือกที่กำหนดให้จากสถานการณ์แวดล้อม (ซึ่งก็คือโครงสร้างในเวลานั้นๆ) ได้ว่า จะมีนโยบายใดออกมาแก้ไขปัญหา นโยบายหนึ่งจะมีผลกระทบกลับไปโครงสร้าง คือ สถานะทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และจะมีผลกระทบต่อตัวแสดงอื่นๆ เช่น กลุ่มชนชั้นนายทุน ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่างในแบบหนึ่งๆ

²⁸ Alain Badiou, *The Concept of Model*, pp. 89-96.

²⁹ Bob Jessop, *Nicos Poulantzas: Marxist theory and political strategy* (London: Macmillan, 1985), p. 342.

แตกต่างกันไป ถ้ารัฐบาลมีชุดของนโยบายแตกต่างกันไป ผลที่เกิดขึ้นก็จะแตกต่างกันไปด้วย เป็นต้น เช่นเดียวกัน หากพิจารณาบทบาทของการต่อสู้ทางชนชั้นของชนชั้นล่างผู้ถูกกดขี่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างอาจใช้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี ซึ่งหมายถึง การจัดองค์กร อุดมการณ์ รูปแบบการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่แตกต่างกันไปได้ การเลือกใช้ยุทธศาสตร์แบบหนึ่งแบบใดในช่วงเวลาหนึ่งๆจะส่งผลต่อชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ของขบวนการในที่สุด ดังนั้นการพิจารณาบทบาทของ “ยุทธศาสตร์” ของตัวแสดงต่างๆจึงเป็นการเปิดทางให้กับการอธิบาย เสรีภาพของการกระทำของตัวแสดงภายใต้ขีดจำกัดทางโครงสร้างในช่วงเวลาหนึ่งๆได้ด้วย ข้อเสนอของความคิดแบบโครงสร้างนิยมข้างต้นจึงไม่ใช่การปฏิเสธบทบาทของตัวแสดงแบบที่พวกมนุษยนิยมมักจะวิจารณ์ว่าความคิดมาร์กซิสต์นั้นให้ความสำคัญกับโครงสร้างมากเกินไป จนละเลยบทบาทของตัวแสดง³⁰ แต่ญาณวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างนิยมนี้ให้ความสนใจอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจ ยุทธศาสตร์ การตัดสินใจกระทำ เสรีภาพ และบทบาทของตัวแสดง ในช่วงเวลาหนึ่งๆว่าสามารถนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างหรือไม่อย่างไร

นี่คือความสำคัญของการพิจารณา ยุทธศาสตร์ ของตัวแสดง อันหมายถึง ชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งเกิดขึ้นในปริบทหลายอย่าง (เศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์) ที่เหลื่อมซ้อนกัน ชัดแย้งกัน ไม่ลงรอยกันในขณะย่อยๆ (moment) หรือในช่วงเวลา (period) หรือในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆได้ การทำความเข้าใจ ความสัมพันธ์ทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้น ในฐานะที่เป็นพลังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ จึงเป็นหัวใจของญาณวิทยาแบบสังคมนิยม (Realism) ของ Marx และมาร์กซิสต์ โดยในที่นี้จะเรียกกรอบวิเคราะห์เช่นนี้ตามที่ Jessop เสนอว่า ความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น (The Strategic-Relational Approach-SRA)³¹ ในฐานะที่เป็นญาณวิทยาที่ใช้ในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดังที่จะอภิปรายในรายละเอียดและในระดับรูปธรรมผ่านมโนทัศน์อื่นๆต่อไป

2.2 ชนชั้น (classes) และการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle)

ในปรัชญาวัตถุนิยมของมาร์กซิสต์ สรรพสิ่ง (things) ไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งที่ดำรงอยู่โดยตัวของมันเองโดยแยกขาดจากสิ่งอื่นๆ แต่สรรพสิ่งเป็นภาพสะท้อนและในตัวมันเองเป็นชุดของ

³⁰ ดูงานคลาสสิกของนักมาร์กซิสต์มนุษยนิยมที่วิจารณ์แนวคิดโครงสร้างนิยมของ Althusser เช่น E.P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays*

³¹ ดูพัฒนาการความคิดของ SRA ใน Bob Jessop, *State Power: A Strategic-Relational Approach* (Cambridge: Polity Press, 2008)

ความสัมพันธ์ทางสังคมจำนวนมากที่เข้ามาประกอบกัน³² เช่นเดียวกัน “ชนชั้น” ในมุมมองของ มาร์กซมีใช่เป็นเพียงการแบ่งคนเป็นกลุ่มๆหรือจัดช่วงชั้น (stratification) ให้แก่คนกลุ่มต่างๆ แต่ “ชนชั้น” เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ (relation) ในสังคมระหว่างชนชั้นหนึ่งๆกับอีกชนชั้นอื่นๆ ในหลายมิติ รวมไปถึงชนชั้นในความหมายของ Marx มิได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง แต่การพูดถึงชนชั้นเป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงและการก่อตัวทางสังคม (social formation) ในมิติทางประวัติศาสตร์ด้วย³³ ดังนั้นการพูดถึงชนชั้นในมุมมองของ Marx และมาร์กซิสต์จึงเป็นทั้งการอธิบายสังคม (description) และเป็นยุทธศาสตร์ (strategy) เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไปพร้อมๆกัน แนวคิดของมาร์กซมิได้แยกการอธิบายโครงสร้างทางชนชั้น (structure) และการเคลื่อนไหว (action/agency) ออกจากกันแบบเด็ดขาด แต่ต้องอธิบายทั้งสองด้านร่วมกันเสมอ โดยเฉพาะเมื่อศึกษาชนชั้นจะเห็นว่า เราไม่สามารถแยกโครงสร้างทางชนชั้น หรือการศึกษา ชนชั้นในตัวเอง (class-in-itself) ออกจากการทำความเข้าใจการต่อสู้และการเคลื่อนไหวที่มีส่วนกำหนดการก่อตัวและจิตสำนึกทางชนชั้น หรือการศึกษา ชนชั้นเพื่อตัวเอง (class-for-itself)

มโนทัศน์ “ชนชั้น” เป็นการพูดถึงกลุ่มทางสังคมในเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัย (epoch) ในฐานะที่กำหนดความสัมพันธ์ทาง(สังคมของ)การผลิต [(social) relation of production]³⁴ ในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ รวมถึงกำหนดความเป็นไปของรูปแบบและตัวแสดงหลักในแต่ละช่วง วิธีการผลิต (mode of production) เฉพาะที่แตกต่างกันไป เช่น ในวิธีการผลิตแบบศักดินา ตัวแสดงหลักก็คือ ชนชั้นเจ้าที่ดิน กับ ชนชั้นไพร่ โดยทั้งสองชนชั้นมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่เจ้าที่ดินก็ขูดรีดกำลังแรงงานของชนชั้นไพร่ ไพร่เองก็อาศัยการเลี้ยงชีพด้วยการพึ่งพิงเจ้าขุนมูลนาย และในท้ายที่สุดชนชั้นไพร่จะเป็นตัวแสดงหลักให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ผ่านการปฏิวัติไปสู่สังคมทุนนิยม และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นชนชั้นปกครองในสังคมทุนนิยม คือ ชนชั้นนายทุนในปัจจุบัน และในวิธีการผลิตแบบทุนนิยมในปัจจุบันนั้น จะมี 2 ชนชั้นหลัก คือ ชนชั้นนายทุน ผู้ทำหน้าที่ปกครอง ครอบงำ กดขี่ และขูดรีด กับชนชั้นกรรมาชีพ ผู้ถูก

³² Bertell Ollman, “Theses on the Capitalist State,” *Dialectical Investigations: The Meanings of Dialectics* (London: Routledge, 1993), pp. 89-93.

³³ Stephen Edgell, *Class* (London: Routledge, 1993), p. 4.

³⁴ ในที่นี้ใช้คำว่า social relation of production ซึ่งมีคำว่า “social” เพิ่มเข้าไปนั้นเพื่อชี้ให้เห็นว่า การพูดถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตนั้น ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ในความหมายของมาร์กซและมาร์กซิสต์ คำว่าความสัมพันธ์ทางการผลิตมีความหมายที่ครอบคลุมในทุกๆมิติของมนุษย์ – ในส่วนนี้ต้องขอขอบคุณ สุชาย ตรีรัตน์ ที่ชี้ให้เห็นจุดเล็กๆที่สำคัญดังกล่าว – Gramsci เองก็ใช้คำว่า social relations of production เช่นกัน ดู Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, eds. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, p. 366. -- และหากสนใจการขยายมโนทัศน์เรื่อง การผลิต (production) ที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่เรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น แต่การผลิตเกิดขึ้นในปริบทของสังคมทั้งสังคมได้ ใน Antonio Negri, *The Politics of Subversion: A Manifesto for the Twenty-First Century*, tr. James Newell (Cambridge: Polity Press, 2005) โดยเฉพาะบทที่ว่าด้วย social factory

ปกครอง และต่อสู้กับการกดขี่ขูดรีด อย่างไรก็ตามก็ดี ในความคิดของ Marx และมาร์กซิสต์ ชนชั้นไม่ได้ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดผ่านโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ตายตัว สำหรับมาร์กซ์ การอธิบายด้วยมุมมองทางชนชั้นจึงมีความซับซ้อน โดยจะต้องให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงเวลาเฉพาะหนึ่งๆ เช่น ในสถานการณ์หนึ่งๆ ชนชั้นผู้ถูกกดขี่หลายกลุ่มที่รวมทั้งผู้ใช้แรงงาน คนกลุ่มน้อย และเกษตรกรยากจนเพื่อสู้กับรัฐหรือนโยบายรัฐ ความเป็นชนชั้นและจิตสำนึกทางชนชั้นที่รับรู้ว่าชนชั้นไหนคือมิตร และชนชั้นไหนคือศัตรูจะเกิดขึ้นในเวลาของการต่อสู้ เป็นต้น

สำหรับ Marx ความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) และการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ตลอดเวลา รูปธรรม คือ ภายในสังคมทุนนิยมซึ่งเป็นสังคมชนชั้น (class society) ซึ่งเป็นการประกอบกันของความสัมพันธ์หรือโครงสร้างจำนวนมากมายหลายมิติ ในมิติหรือโครงสร้างทางการเมือง มีรัฐและกลไกรัฐทำหน้าที่ในการปกครอง ควบคุม กดขี่ และปราบปรามคนในสังคม ซึ่งนำมาสู่ความขัดแย้งทางสังคมที่ปรากฏขึ้นในมิตินี้ๆ เช่น ความขัดแย้งเรื่องเพศ เชื้อชาติ และชนชั้น ที่มีรัฐและกลไกรัฐเป็นส่วนหนึ่งของการกดขี่ กีดกัน และปราบปรามคนกลุ่มน้อย หรือ คนชั้นล่าง ในมิติหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มาร์กซ์ได้อธิบายถึงการขูดรีด (exploitation) ในกระบวนการผลิต เราจะเห็นว่า ภายในกระบวนการผลิตหนึ่งๆ นั้นชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชั้นหลักอย่างน้อยสองชนชั้น คือ นายทุน และแรงงานที่มีผลประโยชน์ตรงกันข้ามกันอย่างสิ้นเชิง ผลประโยชน์ของนายทุนก็คือกำไรและผลประโยชน์ของแรงงานคือค่าจ้าง ยิ่งนายทุนต้องการกำไรมาก ก็ต้องกดค่าแรงมากขึ้นหรือเพิ่มชั่วโมงการทำงาน และยิ่งแรงงานต้องการทำงานน้อยลงหรือได้ค่าจ้างมากขึ้น ผลกำไรของนายทุนก็จะลดลง เราจะเห็นความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในมิติเศรษฐกิจผ่านการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องค่าแรงและสวัสดิการของ สหภาพแรงงาน หรือพรรคการเมืองของแรงงาน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นไม่จำเป็นต้องปรากฏตัวให้เห็นเป็นขบวนการแรงงานหรือการรวมตัวของชนชั้นล่างในรูปแบบองค์กรขนาดใหญ่หรือการเดินขบวนประท้วงเสมอไป แต่การครอบงำ กดขี่ แม้กระทั่งการขูดรีดก็เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในปริบทหลายอย่างของสังคม³⁵ ความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นจึงแฝงฝังอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ใน

³⁵ ความหมายของสำนักมาร์กซิสต์ที่เปลี่ยนที่ซึ่งถือว่า Autonomous Marxism ที่ขยายมโนทัศน์เรื่องการขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน จากที่อยู่ในระดับโรงงานมาสู่การขูดรีดที่เกิดขึ้นในระดับสังคม เช่น มโนทัศน์เรื่อง social worker, social factory หรือ real subsumption เป็นต้น ใน Antonio Negri, *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*, trs. Harry Cleaver, Michael Ryan and Muzio Viano (New York: Autonomedia, 1989); Antonio Negri, *The Politics of Subversion: A Manifesto for the Twenty-First Century* และ Sylvere Lotringer and Christian Marazzi eds., *Autonomia: Post-Political Politics* (New York: Semiotext(e), 2007)

พื้นที่ประชาสังคม (civil society) เช่น โรงงาน³⁶ โรงเรียน³⁷ ร้านอาหาร ไนท์คลับ หรือแม้แต่ในดนตรีบางประเภท³⁸ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในโลกของความเป็นจริงนั้น เราไม่สามารถแยกได้อย่างเด็ดขาดว่าการต่อสู้ทางชนชั้นในประเด็นหนึ่งๆ นั้นเป็นมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง หรืออุดมการณ์อย่างโดดๆ แต่ในการต่อสู้ทางชนชั้นในประเด็นหนึ่งๆ เช่น ในขบวนการต่อต้านการสร้างเขื่อนนั้นประกอบไปด้วยการต่อสู้หลายมิติในตัวเอง การต่อสู้เรื่องเขื่อนนั้นด้านหนึ่งเป็นการต่อสู้กับระบบทุนนิยมและรัฐที่ต้องการเข้ามาแย่งชิงปัจจัยการผลิตคือ ทรัพยากรป่าไม้ และน้ำ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสะสมทุนของตนเอง การต่อสู้เพื่อปกป้องวิถีการทำมาหากินของขบวนการทางสังคมที่ต่อต้านเขื่อนจึงเป็นการต่อสู้ในมิติของเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของการแย่งชิงปัจจัยการผลิตและมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) ในสังคม ในมิติทางการเมืองนั้น เราจะเห็นความขัดแย้งระหว่างรัฐ รัฐบาล กลไกรัฐ กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจุดเริ่มต้นของการต่อสู้อาจจะเริ่มจากการคิดถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเฉพาะหน้า แต่ความขัดแย้งและการต่อสู้ในมิติทางเศรษฐกิจก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมืองที่เป็นเรื่องของการต่อต้านหรือช่วงชิงอำนาจรัฐได้เช่นกัน และในมิติทางอุดมการณ์ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต่อต้านการสร้างเขื่อนจำเป็นต้องต่อสู้ในเชิงอุดมการณ์ด้วย โดยเฉพาะการคัดค้านวาทกรรมหรืออุดมการณ์การพัฒนาของรัฐและทุนที่เน้นการพัฒนาแบบรวมศูนย์ ไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้น เมื่อเราพูดถึงความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นในกรณีหนึ่งๆ เราต้องทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายมิติหรือหลายโครงสร้างที่มาปฏิสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันพร้อมๆ กันในช่วงเวลาหนึ่งๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อเราพูดถึง “ชนชั้น” และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” โดยเฉพาะในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่ใช้การอธิบายเชิงชนชั้นเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงและการก่อตัวของความสัมพันธ์ทางสังคมของการเมืองไทยนั้น ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ หรือ ชนชั้นล่าง จะมีความหมายถึงขบวนการและการรวมตัวกันของชนชั้นผู้ที่เสียเปรียบและไม่ได้รับความเป็นธรรมจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของอำนาจรัฐและทุน เช่น ขบวนการแรงงาน ขบวนการเกษตรกรรายย่อย

³⁶ ฐานที่ศึกษาเกี่ยวกับการต่อสู้ทางชนชั้นในชีวิตประจำวันภายในโรงงานอุตสาหกรรมใน พัชณีย์ คำหนัก, “การต่อสู้ระหว่างทุนกับแรงงานในชีวิตประจำวัน กรณีศึกษาจากโรงงานเหล็ก,” ใน *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย*, ใจ อึ๊งภากรณ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549), หน้า 179-216.

³⁷ ฐานคลาสสิกที่พูดถึงการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ใน Paul Willis, *Learning to Labor: How Working Class Kid Gets Working Class Job?* (New York: Columbia University Press, 1981)

³⁸ ดนตรี HipHop หรือดนตรีใต้ดิน (underground) ในหลายๆ สังคมเป็นพื้นที่หนึ่งที่สำคัญของการต่อสู้ วิจารย์สังคมต่อต้านอำนาจรัฐ เช่นเดียวกับ เพลงเพื่อชีวิต หรือเพลงลูกทุ่งในสังคมไทย

ขบวนการคนจนเมือง ชาวประมงขนาดเล็ก และขบวนการนักศึกษา และ ชนชั้นผู้กดขี่ หรือ ชนชั้นนายทุน จะหมายถึง รัฐบาล กลไกรัฐ กลุ่มนายทุนนักธุรกิจ และรวมถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งภายในทั้งสองชนชั้นหลักเองก็มีหลากหลายกลุ่มที่เข้ามาต่อสู้ในประเด็นและมิติที่หลากหลาย มีผลประโยชน์ทั้งร่วมมือกันและขัดแย้งกัน มีรูปแบบการจัดองค์กรที่แตกต่างกันในช่วงเวลาเฉพาะต่างๆ ซึ่งความแตกต่างภายในของกลุ่มต่างๆภายในชนชั้นต่างๆนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่สามารถละเลยได้เมื่อเราเข้าไปสู่การวิเคราะห์ปรากฏการณ์รูปธรรม ซึ่งจะนำมาสู่การทำความเข้าใจความซับซ้อนดังกล่าวนี้ผ่านมโนทัศน์ “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” (class fractions) “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” (power bloc) และ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” (historical bloc) ต่อไป

2.2.1 กลุ่มย่อยทางชนชั้น (class fractions)

ในงานวิเคราะห์กำเนิดของขบวนการฟาสซิสต์ในเยอรมันและอิตาลีของ Poulantzas ได้ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นในลักษณะที่ซับซ้อนกว่าการแบ่งเป็นตัวแบบ 2 หรือ 3 ชนชั้นทั่วไป ผ่านการสร้างมโนทัศน์ที่เรียกว่า “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” (class fractions) ซึ่งเขาได้รับอิทธิพลจากงานศึกษาการขึ้นสู่อำนาจของนโปเลียน โบนาปาร์ตซึ่งเป็นผลผลิตของการต่อสู้ทางชนชั้นที่มีลักษณะซับซ้อนในฝรั่งเศสที่ชื่อว่า The Eighteen Brumaire of Louis Bonaparte (1852)³⁹ ในงานชิ้นนี้ มาร์กซ์เสนอการวิเคราะห์ชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นที่ซับซ้อนกว่าการมองชนชั้นแบบสองหรือสามชนชั้นแบบคร่าวๆทั่วไป แต่ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่าง “กลุ่มย่อย” ต่างๆภายในชนชั้นเดียวกัน Poulantzas ได้นำความคิดส่วนนี้ของมาร์กซ์ขึ้นมาพัฒนาผ่านการสร้างมโนทัศน์ “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” เพื่อแก้ไขข้อจำกัดของพวกที่นิยมลดทอนการวิเคราะห์ทางชนชั้นของมาร์กซิสต์ให้เป็นเพียงการแบ่งช่วงชั้นในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (Structural-Functionalism) ซึ่งมีอิทธิพลในหมู่นักมาร์กซิสต์สายวิชาการส่วนใหญ่ทั่วไป⁴⁰

³⁹ Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, tr. Judith White (London: Verso, 1979) และดูการวิเคราะห์อิทธิพลของงานชิ้นนี้ของ Marx ที่มีต่อ Poulantzas ได้ใน Ted W. Meckstroth, “Marx and the Logic of Social Theory: The Capitalist State,” *Science and Society* 64, No. 1 (Spring 2000): 55-86.

⁴⁰ Nicos Poulantzas, “Introduction: Social Classes and Their Extended Reproduction,” in *Classes in Contemporary Capitalism*, tr. David Fernbach (London: NLB, 1975), p. 23. และดูงานของมาร์กซิสต์สาย Analytical Marxism เช่น E.O. Wright ซึ่งมีลักษณะลดทอนความคิดมาร์กซิสต์ให้กลายเป็นเพียงการจัดลำดับคนตามแนวโครงสร้างหน้าที่เท่านั้น ใน E.O. Wright, *Classes* (London and New York: Verso, 1985) และดูข้อวิจารณ์ที่น่าสนใจของงานชิ้นนี้ได้ใน E.O.

Poulantzas ชี้ว่า ภายในชนชั้นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นชนชั้นผู้กดขี่และชนชั้นที่ถูกกดขี่จะมี “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” (class fractions) อยู่ แม้ว่าชนชั้นหนึ่งๆจะมีผลประโยชน์ในเชิงโครงสร้างร่วมกัน เช่น กำไร หรือ ค่าแรง แต่ภายในชนชั้นหนึ่งๆนั้นก็ยังมีหลายกลุ่มภายในที่มีผลประโยชน์อุดมการณ์ และแนวทางการต่อสู้ (ซึ่งทั้งหมดนี้อาจเรียกได้ว่า ยุทธศาสตร์) ที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างที่เราจะเห็นได้ชัดก็คือ ภายในชนชั้นนายทุนจะมีกลุ่มย่อยทางชนชั้นของนายทุนจำนวนมาก เช่น หากแบ่งตามประเภทของธุรกิจ เราจะเห็น กลุ่มนายทุนการเงิน กลุ่มนายทุนสื่อสาร กลุ่มนายทุนการค้า กลุ่มทุนอุตสาหกรรม หรือหากแบ่งตามตำแหน่งแห่งที่ทางการเมือง เช่น พรรคการเมืองของชนชั้นนายทุน กลุ่มข้าราชการ กลุ่มกองทัพ เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งภายในก็ยังมีหลายกลุ่มย่อยอีก เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีผลประโยชน์รวมไปถึงอุดมการณ์ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและมิติทางการเมืองที่อาจจะเหมือนกันหรืออาจจะขัดแย้งกัน บ้างก็รวมกลุ่มกัน บ้างก็แข่งขันกัน และแม้ว่าในบางเวลาจะร่วมมือกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็อาจขัดแย้งกันได้เช่นเดียวกัน ภายในชนชั้นล่าง หรือ ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ ก็มีความแตกต่างหลากหลายภายในตัวเอง เช่น ขบวนการแรงงานก็มีหลายกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายใน บางกลุ่มร่วมมือกับรัฐ บางกลุ่มต่อสู้เพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของตนเอง บางกลุ่มร่วมมือกับขบวนการชนชั้นล่างอื่นๆเพื่อเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง เป็นต้น และในขบวนการทางเคลื่อนไหวทางสังคมในส่วนอื่นๆก็เช่นเดียวกัน ที่มีความแตกต่างหลากหลาย เช่น กลุ่มคนจนเมือง กลุ่มเกษตรกรรายย่อย กลุ่มผู้ได้รับความเดือดร้อนจากทอก๊าซ กลุ่มชาวประมง กลุ่มต่อต้านเชียน ฯลฯ ซึ่งในเชิงโครงสร้าง (structure) ทางชนชั้นแล้ว ทุกกลุ่มย่อยๆต่างมีสังกัดทางชนชั้นของตนเอง แต่กลุ่มย่อยทางชนชั้นเหล่านี้ อาจมี “ยุทธศาสตร์” ในฐานะที่เป็นตัวแสดง (agency) เช่น ผลประโยชน์เฉพาะหน้า อุดมการณ์ ยุทธวิธี และแนวทางการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกันไป⁴¹

การทำความเข้าใจความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นภายในชนชั้นเดียวกันผ่านมโนทัศน์ “กลุ่มย่อยทางชนชั้น” จะช่วยให้เราสามารถอธิบายได้ว่า ภายในชนชั้นเดียวกันเองก็ไม่ได้มีความเป็นปึกแผ่นหรือมีผลประโยชน์ร่วมกันตลอด หากกลุ่มต่างๆภายในชนชั้นเดียวกัน ไม่ว่าจะ เป็นชนชั้นนายทุน หรือ ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ชุดีร์ดอื่นๆก็มีความขัดแย้ง แข่งขัน แย่งชิงผลประโยชน์ และช่วงชิงการนำทางอุดมการณ์ระหว่างกัน กลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆภายในชนชั้นเดียวกันอาจมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะที่เป็นพันธมิตรทางการเมืองและพันธมิตรทางอุดมการณ์เพื่อทำหน้าที่ต่อสู้ครอบงำ รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มพวกตนเองไว้ การสร้างพันธมิตรนี้มีได้มีลักษณะที่ยั่งยืนถาวร

Wright ed., *The Debate on Classes* (London and New York: Verso, 1989) โดยเฉพาะบทความของ Michael Burawoy และ Guglielmo Carchedi

⁴¹ ดู Nicos Poulantzas, “Introduction: Social Classes and Their Extended Reproduction,” in *Classes in Contemporary Capitalism*, pp. 23-4.

แต่ขึ้นอยู่กับกระบวนการประกอบสร้าง (articulation) การผสมผสานต่อรอง (bargaining) และประนีประนอม (compromise) กันทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และขึ้นกับการต่อสู้ช่วงชิงการนำในโครงสร้างหรือ ปริณทลที่เป็นตัวชี้ขาด (structure in dominance) ในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์เฉพาะหนึ่งๆ ปัจจุบันสำคัญที่นำไปสู่การต่อสู้เพื่อได้รับชัยชนะหรือความสำเร็จของกลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆและ ชนชั้นต่างๆจึงขึ้นอยู่กับ “ยุทธศาสตร์” ที่ความสามารถประสานเชื่อมโยงกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มต่างๆ ของชนชั้นเดียวกันหรือต่างชนชั้นผ่านการประกอบสร้างเป็น “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” (power bloc) และ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” (historical bloc) ที่เชื่อมโยงทั้งในเชิงผลประโยชน์และ อุดมการณ์ร่วมกันขึ้นมาในช่วงเวลาหนึ่งๆได้มากน้อยแค่ไหน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

2.2.2 กลุ่มก้อนทางอำนาจ (power bloc)

ในการทำความเข้าใจการนำ (hegemony)⁴² ในแต่ละโครงสร้างหนึ่งๆในช่วงเวลาหนึ่งๆ นั้น ซึ่งมีความหมายถึง ลักษณะเฉพาะ (specificity) ของแต่ละโครงสร้าง (หรือปริณทล) โดยเฉพาะโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งหมายความถึง การมีอำนาจนำเหนือ รัฐและกลไกรัฐ Poulantzas ได้สร้างมโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” (power bloc) ขึ้นมา โดยเราสามารถสรุป แก่นแกนสำคัญของมโนทัศน์ กลุ่มก้อนทางอำนาจ ได้ใน 2 ประการ คือ (1) กลุ่มก้อนทางอำนาจ ทำหน้าที่สร้าง “เอกภาพในลักษณะที่ขัดแย้งกันในตัวเองของชนชั้นนำและกลุ่มย่อยทางชนชั้นของ ชนชั้นนำทางการเมืองภายใต้การคุ้มครองและปกป้องของกลุ่มย่อยทางชนชั้นที่ครองการนำอยู่”⁴³ ซึ่งหมายถึง กลุ่มก้อนทางอำนาจ เป็นการผนึกผสมผสานเอกกลุ่มย่อยทางชนชั้น โดยเฉพาะกลุ่มย่อย ทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนเข้ามาเป็นพันธมิตรทางการเมืองที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยที่มีกลุ่ม ย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มหนึ่งมีสถานะนำ (ในทางใดทางหนึ่ง เช่น อุดมการณ์ หรือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ) เหนือกลุ่มอื่นๆอยู่ และ (2) กลุ่มก้อนทางอำนาจเป็นทั้งผลและเป็นทั้ง ภาพสะท้อนของการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งหมายถึง “การก่อรูปที่เฉพาะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น นำหลายกลุ่ม: ความสัมพันธ์อันนี้, ซึ่งสัมพันธ์กับรัฐ, นั้นทำงานภายในเอกภาพทางการเมืองที่

⁴² ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนใช้คำแปลภาษาไทยของคำว่า hegemony หลายคำที่แตกต่างกันไป ขึ้นกับบริบทที่ กล่าวถึง เช่น การนำ, อำนาจนำ, การครองการนำ, การครองความคิดจิตใจ เป็นต้น

⁴³ ต้นฉบับคือ “a contradictory unity of politically dominant classes and fractions under the protection of the hegemonic fraction” in Nicos Poulantzas, “The Capitalist State and the Dominant Classes,” in *Political Power and Social Classes*, p. 239.

เฉพาะอันหนึ่ง, ซึ่งถูกเข้าใจได้ผ่านมโนทัศน์กลุ่มทางอำนาจ”⁴⁴ นั้นหมายความว่า ในการทำความเข้าใจการทำงานและการก่อตัวของกลุ่มก้อนทางอำนาจหนึ่งๆนั้น เราต้องอธิบายกลุ่มก้อนดังกล่าวในฐานะที่มีนัยดำรงอยู่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์สัมพันธ์กับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นภายในปริมาตรของรัฐและอำนาจรัฐ (ในฐานะที่รัฐเป็นเวทีหนึ่งของการต่อสู้ทางชนชั้น-ดูส่วนที่ 3) นั้นหมายความว่า กลุ่มก้อนทางอำนาจจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ กลุ่มดังกล่าวมีเป้าหมายร่วมกันที่จะควบคุมรัฐ กลไกรัฐ และนโยบายของรัฐ เช่น การรวมตัวกันของกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนหลายกลุ่มผ่านการสร้างพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง เป็นต้น

กลุ่มก้อนทางอำนาจจึงมีหน้าที่ทำให้ผลประโยชน์ร่วมทางเศรษฐกิจของกลุ่มย่อยทางชนชั้นหลากหลายกลุ่มที่มาร่วมมือกันกลายมาเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ทางการเมืองของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้นหรืออย่างน้อยที่สุดในกลุ่มก้อนทางอำนาจของตนเอง⁴⁵ เช่น กลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนจำนวนหนึ่งที่มาวมกันผ่านการสร้างพรรคไทยรักไทย โดยพยายามผลักดันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่มตนเองให้เป็นผลประโยชน์ของรัฐหรือของสังคมทั้งสังคม ซึ่งในกระบวนการยกระดับให้ผลประโยชน์ของกลุ่มทางอำนาจกลุ่มหนึ่งพัฒนาขึ้นมาเป็นผลประโยชน์โดยรวมของชนชั้นนายทุนทั้งหมดนั้นต้องอาศัยทั้งการเชื่อมผสานและประนีประนอมความขัดแย้งและความหลากหลายของข้อเรียกร้องและผลประโยชน์ของกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มต่างๆเข้ามา โดยกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มหนึ่งที่ครองอำนาจนำเหนือกลุ่มก้อนทางอำนาจนั้นๆ ผ่านการสร้างเจตจำนงร่วมอันใหม่ขึ้นมาในขณะนั้นๆ⁴⁶ เช่น การที่กลุ่มทุนที่เป็นรัฐบาลและพันธมิตรชนชั้นนายทุนบางกลุ่มของไทยในช่วงปี 2540 พยายามโน้มน้าวว่า การเข้ารับเงินกู้ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศเป็นผลประโยชน์ทางการเมืองของชนชั้นนายทุนหรือของสังคมโดยรวม เพราะจะสามารถกอบกู้เศรษฐกิจจากหายนะที่เกิดขึ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจได้ เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า กลุ่มก้อนทางอำนาจ อยู่ในระดับของการสร้าง “แนวร่วม” (alliance) ระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นจำนวนมากผ่านผลประโยชน์หรืออุดมการณ์ร่วมเพียงชั่วคราวชั่วคราว หรือในระยะสั้นๆ ไม่ใช่การหลอมรวม (fusion) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยสลายความแตกต่างของทุกกลุ่มเข้ามาด้วยกันในระยะยาว (ดังเช่น กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) กลุ่มก้อนทางอำนาจจึงไม่ใช่ของค์รวมที่แสดงออกอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่

⁴⁴ ต้นฉบับคือ “a particular configuration of the interrelations between the dominant classes: these relations, as related to the state, function within a specific political unity, covered by the concept of the power bloc.” In *Ibid.*, p. 229.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 239.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 239.

กลุ่มก้อนทางอำนาจเป็นเอกภาพที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งที่ซับซ้อนซึ่งมีกลุ่มย่อยทางชนชั้นบางกลุ่มครองการนำอยู่ (a complex contradictory unity in dominance)⁴⁷

Poulantzas ชี้ว่า การสร้าง “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับรัฐทุนนิยมในการสร้างการประนีประนอมภายในกลุ่มชนชั้นนายทุนเองเพื่อให้เกิดความมั่นคงของการบริหารจัดการอำนาจรัฐได้ในช่วงเวลานั้นๆ⁴⁸ นั้นหมายความว่า ในยามปกติที่ปราศจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มต่างๆของชนชั้นนายทุน หรือความขัดแย้งนั้นไม่เกินเลยขอบเขตของการจัดการแก้ไขโดยกลไกหรือกติกของรัฐ เราก็สามารถระบุได้ว่า ในช่วงเวลานั้นๆ มีกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดที่ทำหน้าที่มีสถานะนำเหือกกลุ่มก้อนทางอำนาจอยู่ได้ (ดูการอภิปรายเรื่ององค์รวมเชิงซับซ้อนในส่วนที่ 1) เช่น ในกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย ก็มีกลุ่มทุนสื่อสารของตระกูลชินวัตรครองสถานะนำอยู่ หรือในกรณีของพรรคประชาธิปัตย์ ก็อาจมีกลุ่มทุนธนาคาร เช่น ธนาคารกสิกรไทย ของตระกูลลำชา เป็นทุนที่มีอิทธิพลอยู่ เป็นต้น ในทางกลับกัน เมื่อเราเข้าใจการประกอบกันเป็นกลุ่มก้อนทางอำนาจดังกล่าว เราก็จะสามารถระบุได้ว่า กลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มใดที่ไม่ถูกรวมเข้าไปไว้หรือที่อยู่ภายนอกกลุ่มก้อนทางอำนาจหรือพันธมิตรทางชนชั้นดังกล่าวได้ด้วย เช่น กลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนที่ประกอบกันเป็นพรรคประชาธิปัตย์ จะเป็นกลุ่มที่อยู่ภายนอกกลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มรัฐบาลพรรคไทยรักไทย เป็นต้น

Poulantzas ชี้ว่า โดยทั่วไปแล้ว ภายใต้รัฐทุนนิยมสมัยใหม่ที่อำนาจทางการเมืองแบบเป็นทางการหรืออำนาจรัฐต้องมาจากการเลือกตั้งนั้น กลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนจะต้องพยายามสร้างแนวร่วมกับชนชั้นล่างด้วย เพื่อให้คะแนนเสียงของชนชั้นล่างหรือ “ประชาชน” ทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้กับตนเองในการต่อสู้กับกลุ่มย่อยทางชนชั้นและกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆที่ไม่ได้ถูกรวมเข้ามาภายในกลุ่มก้อนทางอำนาจของตนเองเสมอ⁴⁹ เราจะเห็นได้ว่า กลุ่มก้อนทางอำนาจกลุ่มต่างๆในการเมืองไทย เช่น กลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคการเมืองต่างๆต้องอ้างอิงความชอบธรรมของการเป็นตัวแทนในรัฐสภาผ่านการพูดถึง “ประชาชน” หรือชนชั้นล่างบางกลุ่มบางพวกเสมอ กลุ่มก้อนทางอำนาจกลุ่มต่างๆของชนชั้นนายทุนจึงไม่ได้ดำรงอยู่แบบหลุดลอยเป็นอิสระออกจากการต่อสู้ ต่อรอง และการประนีประนอมกับชนชั้นผู้ถูกกดขี่ หรือจากความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ในปริบทผลต่างๆ

การที่ไม่มีกลุ่มก้อนทางอำนาจใดสามารถครองการนำในโครงสร้างอำนาจรัฐหรือในปริบทผลของอำนาจรัฐได้ อันเป็นผลมาจากการแข่งขันขัดแย้งกันจนไม่สามารถประนีประนอมกัน

⁴⁷ Ibid., p. 237.

⁴⁸ Nicos Poulantzas, *State Power, Socialism*, tr. Patrick Camiller (London: Verso, 1980), p. 140.

⁴⁹ Ibid., p. 144.

ได้ระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนและกลุ่มก้อนทางอำนาจหลายๆกลุ่มของชนชั้นนายทุน โดยเฉพาะการที่เป้าหมายหลักเฉพาะหนึ่งๆที่ยึดโยงอยู่เดิมไม่สามารถทำหน้าที่เผชิญสถานการณ์ความขัดแย้งของกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มต่างๆให้เข้ามาเป็นพันธมิตรกันได้แล้ว ก็อาจนำไปสู่สภาวะวิกฤตทางการเมือง (political crisis)⁵⁰ ที่หมายถึง วิกฤตความชอบธรรมของการปกครองของรัฐได้ โดยวิกฤตดังกล่าวอาจปรากฏในรูปของความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ หรือความขัดแย้งทางอุดมการณ์ หรือประกอบกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่า ในช่วงเวลานั้นๆ ปริมาณพลหรือโครงสร้างใดเป็นตัวกำหนดขีดจำกัดขั้นสุดท้ายของความขัดแย้งที่กำลังดำเนินอยู่

เราจะพบว่า ภายใต้สภาวะวิกฤตทางการเมืองดังกล่าว ซึ่งเป็นวิกฤตของการที่รัฐทุนนิยมไม่สามารถทำงานได้ ไม่ว่าจะมาจากความขัดแย้งภายในชนชั้นเดียวกัน หรือมาจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นก็ตาม หรือแม้แต่จะมาจากสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ (economic crisis) โดยรวมของระบบทุนนิยมที่นโยบายในการแก้ไขวิกฤตทางเศรษฐกิจของรัฐบาลหรือของรัฐถูกทำลายและสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของกลุ่มหรือชนชั้นต่างๆ หรือที่ Gramsci เรียกวิกฤตประเภทนี้ว่า “วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ” (organic crisis) นั้น นอกจากที่ชนชั้นต่างๆจะกำลังขัดแย้งต่อสู้กันโดยหาจุดประนีประนอมได้ยากแล้ว กลุ่มย่อยทางชนชั้นและกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนบางกลุ่มที่มีความสามารถหรือมีสถานะเป็นที่ยอมรับจากหลายกลุ่มหลายชนชั้นอาจจะทำหน้าที่ผสานและหาจุดแก้ไขของความขัดแย้งดังกล่าวด้วยการสร้าง “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” (historic bloc) ที่สามารถผสานข้อเรียกร้องและเจตจำนงที่หลากหลายจำนวนมากของชนชั้นต่างๆเข้ามาเพื่อแก้ไขวิกฤตที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งจะกล่าวถึงมโนทัศน์นี้ในรายละเอียดต่อไป

2.2.3 กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historical bloc)

มโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” ถูกผลิตขึ้นในทศวรรษ 1930 ผ่าน *สมุดบันทึกจากคุก* (Prison Notebooks) ของนักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีคนสำคัญ คือ Antonio Gramsci และเป็นมโนทัศน์ที่ทรงอิทธิพลทางความคิดต่อนักมาร์กซิสต์จำนวนมากในเวลาต่อมา โดยเฉพาะนักมาร์กซิสต์ที่สนใจเกี่ยวกับทฤษฎีรัฐ (Theory of the State) ในทศวรรษ 1970 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของนักมาร์กซิสต์ เช่น Althusser, Poulantzas และต่อมาในยุคหลัง คือ Jessop ซึ่งให้ความสำคัญกับมโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” ในการทำความเข้าใจการก่อตัวทางสังคม (social formation) ของอำนาจรัฐและการต่อสู้ทางชนชั้นในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆว่า

⁵⁰ Bob Jessop, *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, p. 231.

สามารถเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ความสำคัญอีกประการหนึ่งของมโนทัศน์นี้ก็คือ เจตนาแรกของ Gramsci นั้นต้องการที่จะแก้ไขปัญหาที่ได้อภิปรายไปแล้วในช่วงต้นของบทนี้ก็คือ ปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่าง (เศรษฐกิจ) และโครงสร้างส่วนบน (การเมืองและอุดมการณ์) ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในทฤษฎีมาร์กซิสต์

ใน *Selections from the Prison Notebooks* ที่คัดเลือกและแปลโดย Quintin Hoare และ Geoffrey Nowell Smith นั้น Gramsci กล่าวถึงมโนทัศน์ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ไว้เพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับมโนทัศน์อื่นๆ มโนทัศน์กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ปรากฏครั้งแรกในงานเขียนขนาดยาวเรื่อง *The Modern Prince* ของ Gramsci ซึ่งกล่าวว่า

“มโนทัศน์กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ เช่น เอกภาพระหว่างธรรมชาติ และจิตวิญญาณ (โครงสร้าง และโครงสร้างส่วนบน), เอกภาพของสิ่งที่ตรงกันข้าม และของสิ่งที่แตกต่างกัน”⁵¹

และต่อมาในสมุดบันทึกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปรัชญานั้น Gramsci กล่าวว่า

“โครงสร้างและโครงสร้างส่วนบนหลายๆโครงสร้าง [ที่-ผู้แปล] สร้าง ‘กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์’ หนึ่ง. กล่าวได้ว่า สิ่งที่มาประกอบกัน อย่างซับซ้อน, ขัดแย้งกันเอง และไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโครงสร้างส่วนบนหลายๆโครงสร้าง คือ การสะท้อนของ สิ่งที่มาประกอบกัน ของความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต”⁵²

จากสองย่อหน้าข้างต้นนี้ เราจะเห็นว่า Gramsci พยายามข้ามพ้นการอธิบายแบบแยกกันเด็ดขาดระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่าง กับ โครงสร้างส่วนบน ซึ่งเป็นโครงสร้างทางการเมืองและอุดมการณ์ในความหมายเดิมของมาร์กซิสต์ก่อนหน้านั้น แต่ Gramsci ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทั้งสองโครงสร้างที่ไม่ใช่มีลักษณะเป็นแบบ สู่กันกับยอด

⁵¹ ต้นฉบับคือ “Concept of ‘historical bloc’, i.e. unity between nature and spirit (structure and superstructure), unity of opposites and of distincts.” in Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, eds. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, p. 137.

⁵² ต้นฉบับคือ “Structures and superstructures form an ‘historical bloc’. That is to say the complex, contradictory and discordant *ensemble* of the superstructures is the reflection of the *ensemble* of the social relations of production.” In *Ibid.*, p. 366.

แต่เป็นความสัมพันธ์เชิงซับซ้อนของตัวแปรต่างๆมากมายที่เข้ามาประกอบกัน ตัวแปรดังกล่าวเป็นทั้งตัวแปรในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ ซึ่งคล้ายกับที่ Althusser เรียกว่า องค์รวมเชิงซับซ้อน (complex totality) ที่ข้ามพ้นกรอบการมองแบบฐาน-ยอด หรือ บน-ล่าง แบบเศรษฐกิจกำหนด แต่พยายามชี้ให้เห็นว่าในการเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนที่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ของประวัติศาสตร์ หรือ ในภาษาของ Lenin ก็คือ การวิเคราะห์สถานการณ์รูปธรรมอย่างเป็นรูปธรรม นั้น เราจำเป็นต้องวิเคราะห์การทำงานของโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆมากมายที่ดำรงอยู่ด้วยกันแบบขัดแย้งกันและไม่ได้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด และในบางช่วงเวลาของประวัติศาสตร์นั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมหนึ่งๆอาจพัฒนาด้วยระดับชั้นมามีลักษณะที่ Gramsci เรียกว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historic bloc) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบองค์เอกภาพระหว่างโครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางอุดมการณ์ ดังที่ Gramsci เสนอต่อไปว่า

“ในการวิเคราะห์ข้อเสนอเหล่านี้ (ก่อนหน้านั้น Gramsci พูดถึงการ
ทำงานของอุดมการณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับพลังทางวัตถุเชิง
รูปธรรมของอุดมการณ์-ผู้แปล) ที่ฉันคิด จะนำไปสู่การเสริมความเข้มแข็งของ
มโนทัศน์ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ที่ซึ่ง พลังทางวัตถุ เป็นเนื้อหา และ
อุดมการณ์ เป็นรูปแบบ แม้ว่าการแบ่งแยก รูปแบบ กับ เนื้อหา นี้จะมีคุณค่าใน
เชิงการสอนเท่านั้น เพราะพลังทางวัตถุจำนวนมากไม่สามารถถูกเข้าใจอย่างเป็น
ประวัติศาสตร์โดยปราศจากรูปแบบ และอุดมการณ์จะกลายเป็นจินตนาการของ
ปัจเจกหากปราศจากพลังทางวัตถุ”⁵³

และสุดท้ายในส่วนที่ Gramsci วิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหาของลัทธิมาร์กซ์ เขากล่าวถึงมโนทัศน์กลุ่ม
ก้อนทางประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยกล่าวว่า

“ถ้าความสัมพันธ์ระหว่าง ปัญญาชน และ ประชาชน-ชาติ, ระหว่าง ผู้นำ
และ ผู้ตาม, ผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง, มันจะเป็นไปได้โดยการยึดเกาะกันใน
เชิงอินทรีย์ภาพ ที่ซึ่ง ความรู้สึก-ความปรารถนา กลายมาเป็นความเข้าใจ และ

⁵³ ต้นฉบับคือ “The analysis of these propositions tends, I think, to reinforce the conception of *historical bloc* in which precisely material forces are the content and ideologies are the form, though this distinction between form and content has purely didactic value, since the material forces would be inconceivable historically without form and the ideologies would be individual fancies without material forces.” in *Ibid.*, p. 377.

เป็นความรู้ (ไม่ใช่เป็นไปอย่างกลไก แต่ในวิถีทางที่มีชีวิต) และตามมาด้วยความสัมพันธ์ของการเป็นตัวแทน ตามมาด้วย (การเกิดความสัมพันธ์แบบการเป็นตัวแทน-ผู้แปล) เท่านั้นที่การแลกเปลี่ยนขององค์ประกอบของปัจเจกระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง, ผู้นำ และผู้ตามจะเกิดขึ้น และสามารถก่อให้เกิดการดำรงชีวิตโดยมีอะไรร่วมกันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และตัวมันเองเรียกว่าพลังทางสังคม – ด้วยการสร้าง 'กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์'⁵⁴

กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงเป็นผลรวมของการที่โครงสร้างต่างๆจำนวนมากเข้ามาเกาะเกี่ยวและประกอบกันเป็นองค์เอกภาพเชิงซับซ้อนและขัดกันภายใน (complex and contradictory unity) ซึ่งเป็นการเกาะเกี่ยวทั้งในระดับแนวตั้ง (vertical) คือ ข้ามหรือระหว่างชนชั้น และระดับแนวราบ (horizontal) คือ ระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มต่างๆภายในชนชั้นเดียวกัน⁵⁵ เช่น กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ (ดูบทที่ 4) ที่เป็นการสร้างตัวแบบจำลองของการบริหารจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจชุดใหม่ ผ่านการผนวกเอาบางองค์ประกอบย่อยของวาทกรรมและข้อเรียกร้องของชนชั้นล่างเข้ามา โดยมีเป้าหมายเพื่อลดสลายและกลบเกลื่อนความขัดแย้งและความแตกต่างระหว่างชนชั้นลง พร้อมกับกอบกู้และรักษาความสามารถในการสะสมทุนของระบบทุนนิยมในประเทศไทยที่ประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตทางการเมืองในปี 2540 ซึ่งเป็นผลประโยชน์เชิงโครงสร้างของชนชั้นนายทุนไทยทั้งชนชั้น (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มทุนที่รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งรวมสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เข้ามาด้วย) เข้ามาประกอบกันเข้าเป็นเจตจำนงร่วมหรือโครงการทางการเมือง (political project) ขนาดใหญ่อันหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ การหลอมรวมคนหลากหลายชนชั้นและหลากหลายกลุ่มย่อยทางชนชั้นดังกล่าวได้สลายหรือทำให้พรมามัวต่อความขัดแย้งแบ่งขั้วทางชนชั้น และต่อความเหลื่อมล้ำและรวมศูนย์ของการถือครองปัจจัยทางการผลิต ซึ่งเป็นสาเหตุแท้ของความขัดแย้งและปัญหาอื่นในสังคม

⁵⁴ ต้นฉบับคือ "If the relationship between intellectuals and people-nation, between the leaders and the led, the rulers and the ruled, is provided by an organic cohesion in which feeling-passion becomes understanding and thence knowledge (not mechanically but in a way that is alive), then and only then is the relationship one of representation. Only then can there take place an exchange of individual elements between the rulers and the ruled, leaders and led, and can the shared life be realised which alone is a social force—with the creation of the 'historical bloc'" in *Ibid.*, p. 418.

⁵⁵ Walter Adamson, *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory* (Berkeley: University of California Press, 1980), p. 176.

นอกจากนี้ Walter Adamson⁵⁶ ชี้ว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์มีฐานะเป็นโครงกรอบขนาดใหญ่ที่ครองความคิดจิตใจของคนในสังคมทุกกลุ่มทุกชนชั้นอยู่ ที่ถึงแม้ว่า ในช่วงเวลาย่อยๆ เฉพาะหนึ่งๆภายในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ที่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์นี้ดำรงอยู่จะเกิดเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบย่อยต่างๆมากมาย (elements) หรือแม้แต่เกิดการผลัดเปลี่ยนอำนาจจากกลุ่มก้อนทางอำนาจ (power bloc) หนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่ง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่จะถูกยกเลิกหรือทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปด้วยเสมอไป นั่นหมายความว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นองค์รวมเชิงโครงสร้างขนาดใหญ่จะสามารถดำรงอยู่ได้ โดยเปิดให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในการเพิ่ม/ลดบางองค์ประกอบย่อยๆภายในซึ่งไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การรื้อทำลายการดำรงอยู่ขององค์รวมทั้งหมดที่มีองค์ประกอบย่อยอันหนึ่งมีสถานะนำของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ได้ เช่น นับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสามารถครองอำนาจนำ (hegemony) ผ่านการสร้างและสถาปนาอุดมการณ์หรือวาทกรรมว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” (ควบคู่ไปกับวาทกรรมที่ดำรงอยู่เดิม คือ ราชอาณาจักรไทย) ที่สามารถยึดโยงและประกอบสร้างการมองโลกและผลประโยชน์ของคนกลุ่มต่างๆที่ต่างชนชั้นกันและภายในชนชั้นเดียวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เดียวกันที่มีวิธีการมองโลกทั้งหมด (the whole conception of the world) และเจตจำนงร่วมแบบเดียวกัน โดยที่องค์รวมเชิงโครงสร้างของการก่อตัวทางสังคมดังกล่าวจะมีองค์ประกอบย่อยหรือโครงสร้างหนึ่งทำหน้าที่เป็นโครงสร้างที่ครองการนำเหนือองค์ประกอบหรือโครงสร้างอื่นๆ เช่นเดียวกับกรณีตัวอย่างที่ยกไป ภายในกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีสถานะนำหรือที่เรียกว่าเป็นปัจเจกหรือตัวแสดงชี้ขาดขั้นสุดท้ายเหนือปัจเจกหรือตัวแสดงอื่นๆในช่วงเวลาดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายในช่วงเวลานี้ จึงต้องอ้างอิงหรือวางอยู่บนการสร้าง ความชอบธรรมของพระราชอำนาจของกษัตริย์ แม้ว่ากลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยจะสามารถขึ้นสู่อำนาจได้ด้วยเสียงสนับสนุนจากประชาชนกลุ่มต่างๆก็ตาม แต่การขึ้นสู่อำนาจของกลุ่มก้อนทางอำนาจดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การโค่นทำลายกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้ครองอำนาจนำหรือเป็นผู้กำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายอยู่โดยอัตโนมัติ⁵⁷

⁵⁶ Ibid., pp. 121-2.

⁵⁷ ดังที่ผู้เขียนจะชี้ให้เห็นในบทต่อไปว่า ในทางการเมือง ตัวกำหนดขั้นสุดท้ายหรือตัวกำหนดชี้ขาด (structure in dominance) ดังกล่าวนั้น มีสถานะเป็น องค์อธิปัตย์ (sovereignty) ของระเบียบทางการเมืองหนึ่งๆ ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดสินใจในขั้นสุดท้ายในยามวิกฤต – ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับมนต์ขององค์อธิปัตย์ดังกล่าวนี้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ความคิดทางการเมืองของ Giorgio Agamben: ว่าด้วย ชีวิตที่เปลือยเปล่า องค์อธิปัตย์ในสภาวะสมัยใหม่ และการเดินทางที่ไม่มีวันสิ้นสุด,” *รัฐศาสตร์สาร* 28, 3 (กันยายน - ธันวาคม 2550): 91-124. หรือดูเพิ่มเติมใน Giorgio Agamben, *State of Exception*, tr. Kevin Attell (Chicago and London: University of Chicago Press, 2005)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้การครองอำนาจนำดังกล่าว การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มพลังทางสังคมหรือกลุ่มก้อนทางอำนาจได้จะสามารถเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อได้รับการยอมรับหรือรับรองความชอบธรรมจากพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น ดังที่เราจะเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ชัดเจนขึ้นเมื่อผู้เขียนอภิปรายถึงการขึ้นสู่อำนาจและการเสื่อมอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในบทที่ 5, 6 และ 7

ยิ่งไปกว่านั้น James Martin ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโครงสร้างส่วนบนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ว่า ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของระบบเศรษฐกิจภายใต้รัฐหนึ่งๆจะสามารถประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไขของโครงสร้างส่วนบน (อุดมการณ์ และการเมือง) (superstructural condition) ที่เปิดทางให้ด้วยเสมอ⁵⁸ นั้นหมายความว่า ในการผลักดันยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation strategy) แบบหนึ่งๆของชนชั้นนายทุนและรัฐทุนนิยมจำเป็นต้องอาศัยชุดของอุดมการณ์เฉพาะที่แน่นอนชุดหนึ่ง รวมไปถึงต้องอาศัยระบอบการเมืองที่สอดคล้องหรือเปิดทางให้กับการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การสะสมทุน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางเศรษฐกิจด้วย ตัวอย่างที่สำคัญซึ่งจะพิจารณาในเนื้อหาต่อไป คือ การผลักดันยุทธศาสตร์การสะสมทุนที่สอดคล้องกับหลักการของเสรีนิยมใหม่ของชนชั้นนายทุนไทยนั้นจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างชุดของอุดมการณ์หรือชุดของวิธีการมองโลกทั้งหมดชุดใหม่ หรือสามัญสำนึกที่ร่วมแบบใหม่ (new common sense) และการปรับตัวหรือปฏิรูปรัฐและกลไกรัฐใหม่ ดังนั้นเมื่อกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ถูกสร้างขึ้นมาสำเร็จในช่วงเวลาหนึ่งๆจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพในหลายมิติของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นผ่านโครงการการครองความคิดจิตใจที่ร้อยรัดโครงสร้างต่างๆของสังคมเข้ามามี “การสร้างขึ้นมาใหม่ของความสัมพันธ์เชิงอัตโนมิติอันใหม่, ชุดของเหตุผลชุดใหม่”⁵⁹ ที่ก่อให้เกิดการจัดและสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างพลังทางสังคมต่างๆขึ้นมาใหม่ เพื่อแก้ไขวิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพที่เกิดขึ้น เช่น การผนวกเอา/ประกอบสร้างวาทกรรมชุมชนนิยมที่ดำรงอยู่เดิมภายในพื้นที่ประชาสังคมในฐานะที่เป็นสามัญสำนึกทั่วไปเข้ามาให้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์อันใหม่ที่ไม่ได้คัดค้านหรือเป็นปฏิปักษ์กับระบบทุนนิยมและอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ รวมไปถึงยังต้องมีการปฏิรูปการเมือง (นำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่) ซึ่งหมายถึงการสร้างวิถีของการควบคุมและการปกครองแบบใหม่ (new mode of regulation) ที่จะสอดคล้องกับการ

⁵⁸ James Martin, *Gramsci's Political Analysis* (London: MacMillan Press, 1998), p. 83.

⁵⁹ ต้นฉบับคือ “the construction of new automatism, new rationalities” in Bob Jessop and Ngai-Ling Sum, *Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economics in their Place* (Cheltenham and Northampton: Edward Elgar, 2006), p. 364.

เปลี่ยนแปลงหรือการสถาปนาความมั่นคงและความชอบธรรมของยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ด้วย (ดูบทที่ 3 และ 4) เป็นต้น

ในส่วนนี้เราจะเห็นว่า ในสถานการณ์รูปธรรม อุดมการณ์หรือการทำงานของอุดมการณ์หนึ่งๆมิได้อยู่ลอยๆหรือแอบเคลือบในฐานะที่เป็นเปลือกนอกเท่านั้น แต่อุดมการณ์ที่มีศักยภาพในการสร้าง ผนึก และประสานองค์ประกอบย่อยๆหรือพูดให้เป็นรูปธรรมขึ้นคือ อุดมการณ์ที่ประสานความขัดแย้งทางชนชั้นทั้งในระดับกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกันและในระดับข้ามชนชั้นนั้นไม่ได้ดำรงอยู่ลอยตัวเป็นอิสระอย่างไม่สัมพันธ์กับอุดมการณ์อื่นและโครงสร้างอื่นๆ แต่อุดมการณ์เหล่านี้มีฐานทางวัตถุที่รองรับและเป็นการทำงานในเชิงรูปธรรมอยู่ทั้งในพื้นที่รัฐและในพื้นที่ประชาสังคม⁶⁰ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดของอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่ก่อรูปกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จะมีลักษณะข้ามพ้นสถานะของการเป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบนเท่านั้น แต่อุดมการณ์ประเภทนี้ในตัวมันเองเป็นทั้งโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน เป็นทั้งเนื้อหาและรูปแบบ และเป็นทั้งผลประโยชน์และความรู้ของชนชั้นผู้กดขี่ขูดรีดและของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ขูดรีดในเวลาเดียวกัน กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงเกิดขึ้นผ่านการผนึกประสานของอุดมการณ์ที่มีตัวตนในเชิงวัตถุนิยมโลกจริงผ่านนโยบายทางเศรษฐกิจหรือสถาบันทางการเมืองของรัฐ เช่น นโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการทางการเมืองแบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่ให้การสนับสนุนการสร้างผู้ประกอบการรายย่อย (entrepreneurship) ที่ทำหน้าที่ผลิตและเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของระบบทุนนิยมโดยรวม ซึ่งในด้านหนึ่งนโยบายดังกล่าวมีสถานะเป็นนโยบายทางเศรษฐกิจ (นิยมเรียกกันว่า Keynesian) แต่ในอีกด้านหนึ่ง นโยบายดังกล่าวก็มีสถานะเป็นกระบวนการทางอุดมการณ์ (ideological interpellation) ที่ต้องการสลายตัวตนหรือซับเจค (subject)⁶¹ ที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐของชนชั้นล่างหรือชนชั้นที่ไร้ปัจจัยการผลิต ผ่านการสร้างตัวตนหรือซับเจคของความเป็นผู้ประกอบการรายย่อยที่ยอมรับหรือยินยอมพร้อมใจ (consensus) ต่อนโยบายของความยุติธรรมและความเป็นธรรมชาติของการแข่งขันในระบบกลไกตลาดซึ่งเป็นอุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ เป็นต้น (ดูบทที่ 5 และ 6)

ทั้ง Gramsci และ Jessop ต่างก็ชี้ว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งๆเป็นผลผลิตโดยตรงของการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ไขวิกฤตที่เกิดขึ้น

⁶⁰ การพัฒนาความคิดส่วนนี้ให้ซับซ้อนขึ้นไปอีกของ Louis Althusser ที่เขาเรียกว่า “ความเป็นวัตถุของอุดมการณ์” (materiality of ideology) ซึ่งไม่ใช่แค่การแสดงออกของอุดมการณ์ผ่านวัตถุ หรือการทำให้เป็นวัตถุ (objectivization) ตามแบบ Hegelian เท่านั้น แต่เป็นการชี้ให้เห็นถึง “ความเป็นวัตถุ” ของอุดมการณ์เอง ดู Louis Althusser, “Ideology and Ideological State Apparatuses,” in *Essays on Ideology*, pp. 1-61.

⁶¹ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับมโนทัศน์ ซับเจค (subject) ใน Ibid., pp. 1-61.

ภายในรัฐทุนนิยม โดยเฉพาะในภาวะที่การแบ่งขั้วทางชนชั้นมีความรุนแรงขึ้น (class polarization) และกลไกหรือสถาบันของรัฐในโครงสร้างทางการเมืองเดิมไม่สามารถจัดการหรือแก้ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวได้ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การแตกหักและวิกฤตขั้นร้ายแรงทั้งในเชิงอุดมการณ์และการเมืองของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น หรือที่ Gramsci เรียกว่า วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ (organic crisis) และที่ Poulantzas เรียกว่า วิกฤตเชิงโครงสร้าง (structural crisis)⁶² ที่มักจะประกอบด้วยวิกฤตทางการเมือง (political crisis) และวิกฤตทางเศรษฐกิจ (economic crisis) ที่วิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) และยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation crisis) หนึ่งๆ⁶³ ถูกทำลายหรืออาจสูญเสียความชอบธรรมลงไปอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหรือเนื่องมาจากการต่อสู้ทางชนชั้นที่แหลมคมยิ่งขึ้น นั่นหมายความว่า ในสภาวะวิกฤตดังกล่าว จะไม่มีกลุ่มก้อนทางอำนาจใดที่สามารถสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ยึดโยงเอกภาพระหว่างชนชั้นต่างๆ เข้ามาพร้อมกันได้อย่างเพียงพอหรือเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในช่วงเวลาดังกล่าว ดังนั้นในการที่จะรักษาความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมและระบบทุนนิยมไว้ได้ จึงจำเป็นต้องนำไปสู่การจัดและสถาปนาระเบียบใหม่ให้แก่ “สมดุลอำนาจของกลุ่มพลังของชนชั้นต่างๆ” (new balance of class forces) ผ่านการสร้างรูปแบบใหม่ของโครงสร้างส่วนบน (new superstructural form) (ที่ไม่จำเป็นต้องปรากฏผ่านรูปแบบของนโยบายที่เกี่ยวกับอุดมการณ์โดยตรง แต่มักจะปรากฏในรูปของนโยบายทางเศรษฐกิจ เช่น นโยบายส่งเสริมผู้ประกอบการรายย่อยและสวัสดิการชุมชนผ่านนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย และเศรษฐกิจพอเพียงแบบชุมชนนิยมของสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น) ซึ่งผลของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การรื้อทำลายหรือโค่นล้มความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตทั้งหมดที่ดำรงอยู่ แต่นำไปสู่การปรับตัวของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมเสียใหม่ในลักษณะที่ไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ หรือที่ Gramsci เรียกการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิรูปขนานใหญ่ที่ไม่นำไปสู่การปฏิวัติทำลายโครงสร้างการถือครองปัจจัยการผลิตดังกล่าวว่า “การปฏิวัติที่เฉื่อยชา” (passive revolution)⁶⁴

ชุดของนโยบายรัฐหนึ่งๆที่เป็นผลผลิตของการก่อตัวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ของโครงสร้างต่างๆที่สลับซับซ้อนเหล่านี้จึงมีหน้าที่เป็นโครงการทางการเมือง (political project) ของ

⁶² Bob Jessop, *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, p. 93.

⁶³ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับมโนทัศน์ “วิถีของการควบคุมและปกครอง” และ “ยุทธศาสตร์การสะสมทุน” ในส่วนที่ 2.3.3 และ 4 ของบทนี้

⁶⁴ James Martin, *Gramsci's Political Analysis*, p. 83. และผู้เขียนแปลคำว่า passive revolution ว่า “การปฏิวัติที่เฉื่อยชา” (แม้ว่าจะตระหนักดีว่า เป็นคำที่ไม่ตรงตามความหมายในภาษาอังกฤษก็ตาม แต่เนื่องมาจากในขณะนี้ ผู้เขียนยังไม่สามารถหาคำแปลในภาษาไทยที่ดีกว่านี้) ตาม วนัส ปิยะกุลชัยเดช, “จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกริมซี,” *รัฐศาสตร์สาร* 28, 1 (มกราคม-เมษายน 2550): 44.

ชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งเพื่อที่จะควบคุมความขัดแย้งในสังคมและจัดการกับการต่อสู้ทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ในขณะหนึ่งๆ ดังที่ Jessop เรียกโครงการทางการเมืองเหล่านี้ว่า โครงการการครองความคิดจิตใจ (hegemonic project) ซึ่งเป็นพลังทางวัตถุเชิงรูปธรรมที่ทำหน้าที่ผนึกประสานความแตกต่าง และความขัดแย้งทางชนชั้น “ระหว่ง” ชนชั้นเข้ามาให้เกิด กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ที่มีเอกภาพร่วมกันในระดับที่มีนัยยะสำคัญได้ กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงแตกต่างจากกลุ่มก้อนทางอำนาจ กลุ่มก้อนทางอำนาจมีสถานะเป็นเพียงการสร้างแนวร่วม (alliance) ของกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มต่างๆภายในชนชั้นเดียวกัน ส่วนกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เป็นการผนึกประสานกัน (fusion) ทั้งของชนชั้นหลายชนชั้นที่แตกต่างกันและของกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกันเอง ยิ่งไปกว่านั้น กลุ่มก้อนทางอำนาจยังมีลักษณะที่เป็นการทำแนวร่วม ซึ่งอาจเป็นแนวร่วมของกลุ่มชนชั้นนายทุนที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแบบเดียวกันในช่วงเวลาหนึ่งหรือแนวร่วมของชนชั้นนายทุนที่มีผลประโยชน์ทางการเมืองหรืออำนาจรัฐซึ่งล้วนเป็นเรื่องเฉพาะกิจ แต่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ของ Gramsci และในความหมายที่ใช้ในงานของ Poulantzas และ Jessop นั้นไม่ใช่การทำ “แนวร่วม” ของกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกัน แต่กลุ่มทางประวัติศาสตร์จะผนึกประสานอย่างมีเอกภาพระหว่างสิ่งที่แตกต่างขัดแย้งกัน เช่น โครงสร้างส่วนล่าง กับ โครงสร้างส่วนบน, อุดมการณ์ กับ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ, ความแตกต่างทางชนชั้นระหว่าง ชนชั้นที่ถูกกดขี่ และ ชนชั้นที่กดขี่ ซึ่งภายใต้สภาวะเช่นนี้ เราจะไม่สามารถแยกแยะได้อย่างเด็ดขาดว่า นโยบายของรัฐที่เกิดขึ้นในเวลานั้นสะท้อนผลประโยชน์หรืออุดมการณ์ของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งแบบขาวกับดำ

กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงมีสถานะเป็นโครงการทางการเมืองขนาดใหญ่ของชนชั้นนายทุนที่ทำหน้าที่กำหนดเจตจำนงร่วมของทั้งสังคม และทำหน้าที่ปกปิด/กลบความขัดแย้งหลักในระบบทุนนิยม นั่น คือ ความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นหลักสองชนชั้น กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นองค์รวมทั้งหมดที่ยึดโยงและจัดระเบียบลำดับชั้นความสำคัญให้แก่ข้อเรียกร้องจำนวนมากที่ดำรงอยู่ในสังคมทั้งในปริภูมิทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ให้เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะที่เป็นโครงการทางการเมืองของคณาพยพของสังคมทั้งหมดในระยะยาว กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงอยู่เหนือและมีส่วนสำคัญที่จะสามารถกำหนดพลวัตและการเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆในขณะต่างๆ (moments) ภายในประวัติศาสตร์ช่วงยาวหรือโครงกรอบขนาดใหญ่ที่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์นั้นๆครอบคลุมอยู่ การเปลี่ยนแปลงดุลยภาพทางอำนาจที่เกิดขึ้นระหว่างของกลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆและของกลุ่มก้อนทางอำนาจต่างๆสามารถ (และมักจะ) เกิดขึ้นได้โดยที่ไม่จำเป็นต้องส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่เสมอไป ที่สำคัญกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงดุลยภาพขององค์ประกอบย่อยๆในขณะต่างๆนี้เองจำเป็นที่

จะต้องอ้างอิงและอาศัยความชอบธรรมจากกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ดำรงอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ Jessop และ Ngai-Ling เสนอว่า

“การทำแนวร่วมในช่วงเวลาหนึ่งของกลุ่มพลังทางชนชั้นต่างๆที่ถูกจัดระเบียบโดยชนชั้นหนึ่งๆ (หรือกลุ่มย่อยทางชนชั้นหนึ่งๆ) ที่สามารถพิสูจน์ว่า มันสามารถสถาปนาการนำเหนือชนชั้นที่ครอบงำอื่นๆและมวลชนอันไพศาล ทั้งในทางการเมือง, ทางปัญญา และทางศีลธรรมได้ [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]”⁶⁵

นั่นหมายความว่า ในกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆในฐานะที่เป็นองค์รวมเชิงซับซ้อนของโครงสร้างจำนวนมากจะมีองค์ประกอบย่อยใดองค์ประกอบย่อยหนึ่งหรือโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดขั้นสุดท้ายหรือตัวชี้ขาดเหนือองค์ประกอบหรือโครงสร้างอื่นๆเสมอ องค์ประกอบย่อยจำนวนมากที่มาประกอบกันนี้จึงไม่ได้มีฐานะเท่าเทียมกันหรือมีอำนาจเท่ากันทั้งหมด แต่จะมีองค์ประกอบย่อยเพียงบางองค์ประกอบหรือโครงสร้างเพียงบางโครงสร้างที่ครองอำนาจนำในการกำหนดกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์นั้นๆเหนือกว่าองค์ประกอบย่อยอื่นได้ และที่สำคัญคือ ตัวกำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายหนึ่งๆจะประกอบไปด้วย 2 ระดับของความสัมพันธ์ คือ (1) ตัวกำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายที่เป็นตัวแสดง (agency) ซึ่งหมายถึง กลุ่มพลังทางสังคมหนึ่งๆที่ครองอำนาจนำในขณะหรือจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ เช่น กลุ่มพลังของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ชี้ขาดความขัดแย้งในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 เป็นต้น และ (2) ตัวกำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายในฐานะที่เป็นโครงสร้าง (structure) หรือปริมณฑลใดปริมณฑลหนึ่งที่มีความขัดแย้งจะยุติชี้ขาดลงไปในช่วงขั้นสุดท้าย เช่น ในความขัดแย้งทางชนชั้นหนึ่งๆ การช่วงชิงอำนาจรัฐ ผ่านการเลือกตั้งหรือการรัฐประหาร อาจมีสถานะเป็นโครงสร้างหรือปริมณฑลชี้ขาดในช่วงขั้นสุดท้าย เป็นต้น และในทำความเข้าใจปรากฏการณ์รัฐประหารหนึ่งๆ เราจำเป็นต้องเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 2 ระดับของตัวกำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายดังกล่าวไปด้วยกัน เช่น ในเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 2549 เราจะต้องพิจารณาว่า กลุ่มพลังทางสังคมใดที่ครองการนำและสามารถตัดสินใจขั้นสุดท้ายให้เกิดการรัฐประหารเพื่อยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และแม้หากจะเปรียบเทียบบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้ยุติความขัดแย้งหรือวิกฤตของเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์ระหว่าง เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรม 2535 กับ เหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 2549 จะพบว่า ปริมณฑลชี้ขาดขั้นสุดท้ายของทั้ง 2 เหตุการณ์แตกต่างกัน

⁶⁵ ต้นฉบับคือ “a durable alliance of class forces organized by a class (a class fraction) that has proved it can exercise political, intellectual and moral leadership over the dominant classes and popular masses alike.” จาก Bob Jessop and Ngai-Ling Sum, *Beyond the Regulation Approach*, p. 365.

กันอย่างสิ้นเชิง ในปี 2535 ปริมาณพลที่ขาดไม่ได้อยู่ที่โครงสร้างทางการเมืองหรือการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่อยู่ที่ปริมาณพลทางอุดมการณ์ในฐานะที่ษัตริย์เป็น “ผู้แก้วิกฤตชาติ” (หรือ “ราชาชาตินิยม”) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ก่อตัวขึ้นภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516⁶⁶ แต่ในปี 2549 ปริมาณพลที่ขาดกลับอยู่ที่โครงสร้างการเมืองซึ่งหมายความถึง การรักษาและช่วงชิงอิทธิพลและอำนาจรัฐของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่เป็นคู่แข่งกัน กลุ่มพลังใดสามารถยึดกุมอำนาจรัฐ โดยกีดกันกลุ่มอื่นๆออกจากอำนาจรัฐได้ กลุ่มพลังนั้นเป็นผู้กำหนดชัยชนะในความขัดแย้งหรือในสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ไม่ใช่ผลของการกระทำอย่างมีเจตจำนงอย่างรู้ตัว (conscious will) ของตัวแสดง แต่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เป็นผลผลิตของการคลี่คลายตัวทางประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า ซึ่งไม่มีตัวแสดงทางการเมืองใดเป็นผู้วางแผนหรือสามารถควบคุมความเปลี่ยนแปลงและผลของการเกิดขึ้นของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้ นั่นหมายความว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่แม้จะเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ แต่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ได้กลายมาเป็น “คุณลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นจากการประกอบกันเข้าของตัวแปรต่างๆ” (emergent property) หรือเป็น “โครงสร้าง” ซึ่งเป็นอิสระหลุดลอยพ้นไปจากการควบคุมหรือวางแผนอย่างตั้งใจและรู้ตัวของตัวแสดง ดังนั้น ในการอธิบายการเกิดขึ้นของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์จึงต้องไม่ลดทอนไปสู่เจตจำนงที่รู้ตัวของตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวแสดงที่ครองสถานะนำเหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์นั้นๆ การเข้าใจลักษณะเชิงโครงสร้างดังกล่าวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เช่นนี้เองที่จะช่วยป้องกันให้เราไม่ตกอยู่ในกับดักของการอธิบายที่เน้นบทบาทของตัวแสดงมากจนเกินไป ซึ่งนี่คือหัวใจของปรัชญาวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ของสำนักมาร์กซิสต์นั่นเอง

2.3 รัฐ (state)

เช่นเดียวกับมโนทัศน์ “ชนชั้น” ที่มีลักษณะเป็นชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อน ไม่ใช่ชนชั้นที่เป็นการจัดช่วงชั้น (strata) ทางสังคมแบบสังคมวิทยาทั่วไป “รัฐ” (state) ในมุมมองแบบมาร์กซิสต์ ก็คือ ชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นเดียวกัน รัฐจึงมิได้มีความหมายเพียงแค่สถาบันทางการเมืองแบบเป็นทางการ เช่น ระบบราชการ หรือกฎหมายแบบในความคิดทางรัฐศาสตร์กระแสหลักทั่วไป ดังที่ Poulantzas สรุปว่า

⁶⁶ ธงชัย วินิจจะกุล, *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548)

“รัฐ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ธรรมดาและบริสุทธิ์ชุดหนึ่ง หรือ ผลรวมของความสัมพันธ์ชุดหนึ่ง: รัฐคือ ผลรวมเชิงวัตถุที่เฉพาะเจาะจง ของความสัมพันธ์ระหว่างพลัง (ทางสังคม-ผู้แปล) ระหว่างชนชั้นต่างๆและกลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆ”⁶⁷

“รัฐ” จึงไม่ใช่ความสัมพันธ์อะไรก็ได้ หากรัฐเป็นผลสะท้อนของชุดของความสัมพันธ์ที่เฉพาะเจาะจงทั้งในแง่กลไก สถาบัน กติกา อุดมการณ์ และในเงื่อนไขเวลาของประวัติศาสตร์หรือยุคสมัยที่มันดำรงอยู่ด้วย ในที่นี้ Poulantzas ได้พัฒนามโนทัศน์ “รัฐ” จากการวิเคราะห์ “ชนชั้น” ที่มีลักษณะซับซ้อนขึ้นผ่านมโนทัศน์ที่ได้อภิปรายไปแล้ว คือ กลุ่มย่อยทางชนชั้น กลุ่มก้อนทางอำนาจ และกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่า

“รัฐ ถูกจัดระเบียบในฐานะที่เป็นเอกภาพที่ขัดแย้งของแนวร่วมภายในอำนาจรัฐ และเป็นสมดุลงที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดบนการประนีประนอมระหว่างส่วนประกอบต่างๆของมัน. สิ่งนี้ [หมายถึง รัฐ-ผู้เขียน] จะเกิดขึ้นภายใต้การครองความคิดจิตใจและการนำของชนชั้นหนึ่งหรือกลุ่มย่อยทางชนชั้นหนึ่ง: นั่นคือ ชนชั้นและกลุ่มย่อยทางชนชั้นที่ครองการนำอยู่”⁶⁸

และรัฐยังเป็น

“พื้นที่ทางยุทธศาสตร์และกระบวนการของเครือข่ายของอำนาจจำนวนมากที่มาเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน”⁶⁹

⁶⁷ ต้นฉบับคือ “the State is not purely and simply a relationship, or the condensation of a relationship; it is the *specific material condensation* of a relationship of forces among classes and class fractions.” In Nicos Poulantzas, *State Power, Socialism*, p. 129.

⁶⁸ ต้นฉบับคือ “the State are organized the conflictual unity of the alliance in power and the unstable equilibrium of compromise among its components. This is done under the bloc hegemony and leadership of one class or fraction: the hegemonic class or fraction.” In *Ibid.*, p. 127.

⁶⁹ ต้นฉบับคือ “strategic field and process of intersecting of power networks” in Bob Jessop, *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place* (Cambridge: Polity Press, 1990), p. 136.

รัฐในความหมายเช่นนี้จึงไม่ใช่ชุดขององค์กรหรือเครื่องมือทางชนชั้นของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งแบบตายตัว หากรัฐเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนระหว่างกลไก สถาบัน และกติกากายภายในรัฐ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ทั้งที่ขัดแย้งและร่วมมือกันระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกัน และความสัมพันธ์ทั้งที่ขัดแย้งและร่วมมือระหว่างชนชั้นที่แตกต่างกันในสังคมด้วย การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของรัฐทุนนิยมจึงไม่ใช่การศึกษาเพียงแค่ตัวผู้นำรัฐบาลหรือระบบราชการเท่านั้น หากแต่เป็นการศึกษาว่าความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ (social forces) ที่ก่อรูปเป็น กลุ่มก้อนทางอำนาจ และกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ในช่วงเวลาเฉพาะหนึ่งๆ มีส่วนในการกำหนดพลวัต รูปแบบ นโยบาย การทำงาน และความเปลี่ยนแปลงของรัฐอย่างไร⁷⁰

จากรากฐานดังกล่าว Jessop ได้พัฒนาแนวทางในการทำความเข้าใจรัฐทุนนิยมขึ้นโดยมีรากฐานจากงานของ Gramsci และ Poulantzas โดยเรียกว่า *ความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น* (The Strategic-Relational Approach) โดยแนววิเคราะห์นี้เสนอว่า รัฐ หรือการเมืองเป็นผลผลิตของความขัดแย้งในโครงสร้างของระบอบทุนนิยม โดยความขัดแย้งดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนดนโยบายและกิจกรรมภายในรัฐเอง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับส่วนอื่นๆ ของสังคม ในระบอบทุนนิยมที่ชนชั้นนายทุนเป็นชนชั้นนำนั้น ชนชั้นนายทุนจะใช้รัฐในการปกป้องคุ้มครอง สนับสนุนผลประโยชน์ระยะยาวของตน และรัฐจะทำหน้าที่สลาย บิดเบือน ความขัดแย้งทางชนชั้น หรือป้องกันไม่ให้เกิดการรวมตัวกันของชนชั้นกรรมมาชีพในอันที่จะเป็นอันตรายต่อระบบทุนนิยม ดังนั้นเมื่อเราลงไปสู่การศึกษานโยบายของรัฐและรัฐบาลในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงจะต้องเข้าใจว่า

“การสถาปนาของนโยบายรัฐต้องถูกเข้าใจในฐานะที่เป็นผลของความขัดแย้งทางชนชั้นที่หลากหลายที่ปรากฏตัวในโครงสร้างของรัฐ (รัฐในฐานะที่เป็นชุดของความสัมพันธ์หนึ่ง)”⁷¹

รัฐ นโยบายรัฐ กลไกรัฐ และอุดมการณ์ของรัฐจึงไม่ได้มีลักษณะเป็นก้อนๆ หรือเป็นวัตถุ แต่มีลักษณะเป็นเวทีทางการเมือง (political terrain) เวทีหนึ่งของการต่อสู้ทางชนชั้น นโยบายของรัฐจึงเป็นภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ทางอำนาจของชนชั้นต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในช่วงเวลาเฉพาะๆ หนึ่งๆ มโนทัศน์ว่าด้วย “อำนาจ” (power) ในกรอบการวิเคราะห์เช่นนี้จึงมีลักษณะที่ไม่มีกลุ่ม

⁷⁰ Ibid., pp. 220-247.

⁷¹ ต้นฉบับคือ “The establishment of the State’s policy must be seen as the result of the class contradictions inscribed in the very structure of the State (the State as a relationship).” In Ibid., p. 132.

ย่อยทางชนชั้นกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด หรือชนชั้นหนึ่งชนชั้นใด แม้แต่กลุ่มย่อยทางชนชั้นที่มีอิทธิพลครองความคิดจิตใจและครองอำนาจรัฐอยู่ จะสามารถช่วงชิงไปได้หรือถือครองอำนาจรัฐแบบเบ็ดเสร็จและถาวรทั้งหมดแต่ผู้เดียว (zero sum/absolute) แต่อำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะอำนาจรัฐนั้นเป็นอำนาจที่เมื่อกลุ่มย่อยทางชนชั้นหนึ่งๆหรือชนชั้นหนึ่งๆขยายอำนาจและอิทธิพลมากขึ้นหรือมียุทธศาสตร์บางอย่างบางประการทั้งในเชิงการเมือง อุดมการณ์ และการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ก็ส่งผลกระทบต่อกลุ่มย่อยทางชนชั้นอื่นๆ หรือต่อชนชั้นอื่นๆ ด้วย “อำนาจ” จึงเปลี่ยนแปลงไปตามดุลยภาพทางอำนาจของความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่ขัดแย้ง ร่วมมือ และปะทะประสานกันตลอดเวลา ดังนั้นการจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตทางการเมืองจึงเป็นเรื่องของการเข้าใจความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้นของกลุ่มพลังต่างๆซึ่งไม่ได้มีความมั่นคงถาวรหรือตายตัว หากขึ้นกับยุทธศาสตร์ยุทธวิธีของการจัดองค์กร การสร้างแนวร่วม การช่วงชิงการนำทางอุดมการณ์ในเวทีของการต่อสู้ทางชนชั้นที่สลับซับซ้อนของกลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆที่อยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อมเชิงโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ซึ่ง Poulantzas⁷² และ Jessop⁷³ เรียกความไม่แน่นอนนี้ว่า สมดุลที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดของความสัมพันธ์ระหว่างพลังทางสังคมต่างๆ (unstable equilibrium of relations between social forces)

ดังนั้น การที่ชนชั้นใดหรือกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นใดหรือแม้แต่กลุ่มก้อนทางอำนาจใดสามารถสถาปนาอำนาจนำในกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์หนึ่งได้ หรือแม้แต่สามารถยึดอำนาจรัฐผ่านการเลือกตั้งได้นั้น ก็เป็นผลสะท้อนของความอ่อนแอทางการเมือง ความไม่สามารถช่วงชิงการนำในทางอุดมการณ์ของกลุ่มอื่นๆ หรือชนชั้นอื่นๆในขณะนั้นๆ ความอ่อนแอหรือความเข้มแข็งของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆในช่วงเวลาหนึ่งๆจึงเป็นผลสะท้อนของความสามารถหรือศักยภาพของยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่กลุ่มพลังนั้นๆใช้เพื่อการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทั้งในปริภูมิของรัฐและประชาสังคม ดังนั้นเราจะสามารถเข้าใจว่าแนวคิดใดหรือกลุ่มอำนาจใดสถาปนาการครองความคิดจิตใจหรืออำนาจนำ จึงต้องเข้าใจผ่านการดูการปะทะสังสรรค์ของยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่หลากหลายของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆของชนชั้นต่างๆเป็นสำคัญ

⁷² Nicos Poulantzas, *State Power, Socialism*, p. 31.

⁷³ Bob Jessop, “Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects,” in *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, p. 207. และหากดูในงานของ Gramsci ซึ่งมีอิทธิพลต่อ Poulantzas และ Jessop นั้น Gramsci ได้กล่าวถึง สมดุลที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอด อยู่บ่อยครั้ง เช่น ในงาน *The Modern Prince* นั้น Gramsci กล่าวว่า “In other words, the dominant group is coordinated concretely with the general interests of the subordinate groups, and the life of the State is conceived of as a continuous process of formation and superseding of unstable equilibria.. between the interests of the fundamental group and those of the subordinate groups..” in Antonio Gramsci, “The Modern Prince,” *Selections from the Prison Notebooks*, eds. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, p. 182.

อย่างไรก็ดี ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีหรือการต่อสู้ทางชนชั้นของกลุ่มต่างๆนั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระโดยไม่มีข้อจำกัด หากแต่ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงต่างๆภายในพื้นที่ที่เรียกว่า “รัฐ” นั้น ล้วนเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างขนาดใหญ่ชุดใดชุดหนึ่งเสมอ โดยเฉพาะโครงสร้างที่ดำรงอยู่เดิมของรัฐ หรือที่ผู้เขียนใช้คำว่า “วิถีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) ซึ่งมีนัยยะถึง “ระบอบการเมือง” (political regime) ระบอบหนึ่งที่ตั้งอยู่ในฐานะกรอบกติกา โครงสร้าง และกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดและทรัพยากรให้แก่ตัวแสดงต่างๆในบริบทหรือเวทีที่เรียกว่า “รัฐ” ดังที่จะกล่าวต่อไป

2.3.1 วิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation)

Poulantzas ชี้ว่า ลักษณะที่สำคัญของรัฐทุนนิยมสมัยใหม่ (ซึ่งแตกต่างจากรัฐในยุคศักดินา) ก็คือ การที่รัฐต้องแสดงออกว่ามีความเป็น *ตัวกลาง* ที่ไม่ขึ้นกับผลประโยชน์หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน⁷⁴ ทั้งนี้ก็เพื่อจัดการความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น รวมไปถึงความไม่แน่นอนอื่นๆภายในบริบทของรัฐชาติหนึ่งๆที่ตัวแสดงอื่นๆไม่สามารถแก้ไขได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่รัฐต้องทำหน้าที่แก้ไขสภาพวิกฤตที่เกิดขึ้น การสร้าง “ระบอบการเมือง” (political regime) หรือ “วิถีของการควบคุมและการปกครอง” (mode of regulation) ที่กำหนดกติกาที่ชัดเจนภายใต้หลักรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายให้แก่ตัวแสดงต่างๆสามารถเข้ามาใช้พื้นที่หรือแสดงออกซึ่งข้อเรียกร้องของตนเองได้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ลักษณะเฉพาะของ วิถีของการควบคุมและปกครองของรัฐทุนนิยมในช่วงเวลาหนึ่งๆเป็นผลผลิตของความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกันและ/หรือระหว่างชนชั้น เช่น ในช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์การสะสมทุนหลักเป็นระบบทุนนิยมโดยรัฐ (state capitalism) ที่เวทีของการสะสมทุนและการต่อสู้ทางชนชั้นยังไม่มีพลังเพียงพอ ระบอบการเมืองหรือวิถีของการควบคุมและปกครองที่เหมาะสมก็ต้องเป็นระบอบที่เปิดโอกาสให้แก่กลุ่มการเมืองภายในโครงสร้างอำนาจรัฐ เช่น ข้าราชการและทหาร เป็นพลังหลักที่มีอิทธิพลในการควบคุมกลไก นโยบาย และอำนาจรัฐ โดยที่กลุ่มอื่นจะต้องเข้ามาประนีประนอมและพึ่งพิงกลุ่มดังกล่าว หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ระบอบเผด็จการทหาร (หรืออำมาตยาธิปไตย) แต่ในช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์การสะสมทุนหลักเป็นทุนนิยมแบบตลาดเสรี (free market capitalism) ที่กลุ่มทุนสมัยใหม่ที่เติบโตมาอย่างเป็นอิสระและการต่อสู้ของชนชั้นล่างขยายตัวขึ้น ระบอบการเมืองหรือวิถีของการควบคุมและปกครองจะมีลักษณะเปิดกว้างกว่า คือ มีบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยที่กลุ่มพลังต่างๆที่

⁷⁴ Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*, pp. 17-20.

อยู่ภายนอกกลไกระบบราชการสามารถเข้าสู่อำนาจรัฐได้ เช่น การเปิดให้มีการตั้งพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุน และพรรคการเมืองของชนชั้นแรงงาน เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งได้ เป็นต้น

วิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) ที่เกิดขึ้นในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ จึงเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงของการต่อสู้เชิงยุทธศาสตร์ของพลังทางสังคมต่างๆ ซึ่งไม่ได้หมายความว่า ชนชั้นต่างๆ หรือ กลุ่มทางชนชั้นต่างๆ (factions) จะมีอิทธิพลในการควบคุมและกำหนดหรือจะมีโอกาสเข้าสู่อำนาจรัฐได้อย่างเท่าเทียมกัน หากภายใต้ระบอบการเมืองหรือวิถีของการควบคุมและปกครองหนึ่งๆ นั้นมีอคติ (bias) ของระบอบในฐานะที่เป็นโครงสร้างที่จำกัดและสร้างโอกาสให้แก่บางกลุ่มบางชนชั้นเท่านั้นที่จะสามารถเข้าถึงและมีส่วนกำหนดรัฐ กลไกรัฐ และนโยบายรัฐได้ รัฐ (state) หรืออำนาจทางการเมืองภายใต้กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ (ซึ่งมักจะครองอำนาจนำในช่วงยาว) อาจจะขัดแย้งกับกลุ่มก้อนทางอำนาจหนึ่งๆ ของชนชั้นนายทุนที่เป็นรัฐบาล (government) (ซึ่งมีระยะเวลาจำกัด เช่น ตามรัฐธรรมนูญของไทย รัฐบาลหนึ่งๆ อยู่ได้ 4 ปี) ได้ด้วย ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับดุลกำลังทางอำนาจ ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี ผลประโยชน์ และอุดมการณ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ในช่วงเวลานั้นๆ เป็นหลัก ตัวอย่างที่สำคัญของอคติของระบอบการเมืองหนึ่งๆ เช่น รัฐธรรมนูญ 2540 เปิดโอกาสให้แก่กลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนขนาดใหญ่บางกลุ่มสามารถรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองและได้รับการเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวตามระบอบรัฐสภาได้อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ดังที่เราจะเห็นได้จากกรณีของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย อย่างไรก็ดี แม้ว่ากลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนพรรคไทยรักไทยจะมีสถานะเป็นรัฐบาลที่มีความชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญแบบลายลักษณ์อักษร แต่ก็มีได้หมายความว่า กลุ่มก้อนทางอำนาจดังกล่าวจะสามารถกระทำการในฐานะผู้กระทำการที่เป็นอิสระ แต่ต้องประสพกับข้อจำกัดหรืออคติในเชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่ทั้งในรัฐธรรมนูญฉบับที่เป็นทางการ และในรัฐธรรมนูญฉบับที่ไม่เป็นทางการหรือที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรม หรือที่ผู้เขียนเรียกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ ซึ่งมีสถานะเป็นตัวกำหนดชี้ขาดขั้นสุดท้ายในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ช่วงยาว (long duration) คือนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา ดังที่ผู้เขียนจะนำเสนอต่อไปเกี่ยวกับสาเหตุของการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ในฐานะที่เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากความขัด (แย้ง) กันระหว่าง กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย กับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีสถานะเป็นกลุ่มพลังที่มีอำนาจมากที่สุดในกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ซึ่งสถาปนาอย่างมั่นคงภายหลังปี 2540 เป็นต้น (ดูบทที่ 6 และ 7)

2.3.2 วิฤต (crisis)

ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวิกฤตที่เกิดขึ้นในปริมนทลทางการเมืองและ
 ในปริมนทลทางเศรษฐกิจ Poulantzas เสนอให้แยก วิกฤตทางการเมือง (political crisis) ออกจาก
 วิกฤตทางเศรษฐกิจ (economic crisis) โดยที่ทั้งสองมีต้นกำเนิดและพลวัตในตัวมัน
 เอง ที่ไม่ได้สัมพันธ์หรือส่งผลกันในลักษณะอัตโนมัติ แบบที่เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้น ก็ไม่
 จำเป็นต้องนำไปสู่วิกฤตทางการเมืองที่หมายถึง วิกฤตความชอบธรรมของรัฐหรือระบอบการเมือง
 หนึ่งๆเสมอไป⁷⁵ ทั้งหมดนี้ขึ้นกับปัจจัยทั้ง 2 ด้าน คือ (1) การต่อสู้ทางชนชั้นหรือความเข้มแข็งของ
 ชนชั้นล่าง หมายความว่า ถ้าการต่อสู้ทางชนชั้นของชนชั้นล่างมีลักษณะที่เข้มแข็งและแหลมคม ก็
 อาจจะไปสู่การเปลี่ยนแปลงและขยายตัวไปสู่สภาวะวิกฤตทางการเมือง คือ การมีข้อเรียกร้อง
 ทางการเมืองในระดับที่กลไกและสถาบันที่เป็นทางการของรัฐไม่สามารถรักษาความชอบธรรมไว้
 ได้ เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรม 2535 เป็นต้น แต่ถ้าการ
 ต่อสู้ทางชนชั้นมีลักษณะไม่แหลมคม วิกฤตที่เกิดขึ้นก็จะจำกัดตัวอยู่ในปริมนทลทาง
 เศรษฐกิจเท่านั้น และ (2) ความสามารถในการปรับตัวของรัฐภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจ โดยทั่วไปใน
 สภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤตทางการเมืองมักจะเกิดขึ้นจากความล้มเหลวของรัฐในการแก้ไข
 ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น การที่รัฐทุนนิยมไม่สามารถจัดการกับวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งส่งผล
 กระทบทางสังคมกับชนชั้นต่างๆอย่างมหาศาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่รัฐทุนนิยมส่วนใหญ่
 มักจะมีนโยบายปกป้องชนชั้นนายทุนก่อนการปกป้องช่วยเหลือชนชั้นล่างก่อนเสมอ กอปรกับ
 ความขัดแย้งทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าวิกฤตนั้น ส่งผลให้วิกฤตเศรษฐกิจ เช่นที่เกิดขึ้นในปี
 2540 ได้ขยายตัวไปสู่จากวิกฤตทางเศรษฐกิจไปสู่วิกฤตทางการเมืองที่สะท้อนสภาวะไร้ความชอบ
 ธรรมของรัฐทุนนิยมโดยรวม หรือที่ Gramsci เรียกวิกฤตเช่นนี้ว่า “วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ” ซึ่งส่งผล
 กระทบกระเทือนต่อ ระเบียบ (order) หรือ รูปแบบ (form) ของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม(ที่
 ดำรงอยู่อย่างไม่เท่าเทียม)ทั้งระบบ ภาพสะท้อนของวิกฤตที่สำคัญที่สุดก็คือ การแบ่งขั้วทางชนชั้น
 (class polarization) ที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน⁷⁶

โดยสรุปแล้ว วิกฤตทางการเมืองหนึ่งๆ สามารถเกิดขึ้นได้จาก 3 สาเหตุ ซึ่งทั้ง 3 สาเหตุนี้
 อาจเกิดขึ้นพร้อมๆกันหรือในเวลาที่แตกต่างกันก็ได้ และอาจมีผลต่อกันและกันหรือไม่มีผลต่อกันและ
 กันโดยตรงก็ได้ คือ (1) การที่ไม่มีกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มใดสามารถครองการ
 นำหรือได้รับการยอมรับจากกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆให้ดำรงสถานะความ
 เป็นกลุ่มก้อนทางอำนาจที่ทำหน้าที่ปกครองหรือบริหารจัดการอำนาจรัฐได้ รูปธรรม เช่น ในช่วงปี
 2544 กลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนส่วนใหญ่ (ยกเว้นพรรคประชาธิปัตย์) ยินยอมและ

⁷⁵ Bob Jessop, *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, p. 90.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 93.

สนับสนุนให้กลุ่มทุนของพรรคไทยรักไทยเป็นกลุ่มก้อนทางอำนาจที่ทำหน้าที่ปกครองและบริหารจัดการรัฐ แต่ในเวลาต่อมา (2548-9) กลับสูญเสียความชอบธรรมในสายตาของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ เป็นต้น (ดูบทที่ 4, 5 และ 6) (2) การที่ในสถานการณ์หนึ่งๆ กลุ่มก้อนทางอำนาจหนึ่งๆ หรือกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนหลายกลุ่มไม่สามารถหาทางประนีประนอมสร้างข้อตกลงร่วมกันได้ว่า จะใช้รูปแบบของระบอบการเมือง หรือวิธีการควบคุมและการปกครองแบบใดในการสร้างดุลยภาพทางอำนาจระหว่างชนชั้นต่างๆ เช่น จะใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา หรือระบอบอำมาตยาธิปไตยแบบเผด็จการ เป็นต้น อันเนื่องมาจากอคติเชิงโครงสร้างที่ระบอบการเมืองหนึ่งๆ ให้โอกาสแก่บางกลุ่มบางชนชั้นเท่านั้น ส่งผลให้กลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มอื่นๆ หรือชนชั้นอื่นๆ ไม่ยอมรับความชอบธรรมของระบอบการเมืองที่ดำรงอยู่ (ดูบทที่ 7) (3) การที่ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ เช่น แรงงาน เกษตรกร ชาวประมงรายย่อย ฯลฯ เคลื่อนไหวคัดค้านหรือแสดงความไม่พอใจต่อกรอบกติกาการปกครองและการบริหารจัดการอำนาจรัฐ เช่น การคัดค้านรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกติกาหลักในการจัดการปกครอง หรือ ความไม่พอใจต่อนโยบายของรัฐบาลใดรัฐบาลหนึ่งสะสมต่อเนื่อง เช่น ขบวนการคัดค้านการสร้างเขื่อน เป็นต้น ซึ่งความขัดแย้งทางชนชั้นดังกล่าวจะนำไปสู่สภาวะวิกฤตหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพความเข้มแข็งและยุทธศาสตร์ยุทธวิธีของการจัดองค์กรของชนชั้นล่างเอง หากชนชั้นล่างอยู่ในสภาวะอ่อนแอและรวมตัวกันไม่ติด ความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นก็อาจไม่นำไปสู่สภาวะการแบ่งขั้วทางชนชั้นที่เปิดทางให้เกิดการทำลายอย่างถอนรากถอนโคนต่ออำนาจรัฐและทุนได้ (ดูในบทต่างๆ)

ภายใต้สภาวะวิกฤต รัฐหนึ่งๆ จะมีทางออกหรือวิธีการแก้ไขปัญหาได้หลายทาง คือ หากการต่อสู้เชิงยุทธศาสตร์ของขบวนการทางสังคมของชนชั้นผู้ถูกกดขี่มีความเข้มแข็ง (เมื่อเปรียบเทียบกับพลังทางสังคมอื่นๆ) ก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่นำไปสู่การสร้างระบอบการเมืองแบบใหม่ผ่านการปฏิรูปการเมืองหรือการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ให้ผลประโยชน์อย่างกว้างขวางแก่ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ เช่น การสร้างรัฐสวัสดิการ ดังที่เกิดในยุโรปหลังสงครามโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการปฏิวัติรัสเซียซึ่งสร้างกระแสสูงของการปฏิวัติสังคมนิยม ส่งผลให้รัฐทุนนิยมจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อแก้ไขวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงเวลานั้น⁷⁷ เป็นต้น แต่หากชนชั้นนายทุนมีความเข้มแข็งเพียงพอจนสามารถสถาปนากลุ่มก้อนทางอำนาจ หรือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เพื่อครองการนำได้เหนือพื้นที่รัฐและเหนือพื้นที่ประชาสังคมได้ ผลของวิกฤตดังกล่าวก็อาจนำไปสู่การประนีประนอมที่โยนเศษผลประโยชน์เล็กน้อยให้แก่ชนชั้นล่าง เช่น นโยบายทางสังคมที่เรียกว่า นโยบายทางสังคมแบบ

⁷⁷ Antonio Negri, "Keynes and the Capitalist Theory of the State," in Michael Hardt and Antonio Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form* (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1994), pp. 23-50.

สังคมสงเคราะห์แบบแยกส่วน เช่น โครงการมิยาซาว่า และกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ในยุค
 รัฐบาลพรรคประชาธิปไตย เป็นต้น หรือที่เลวร้ายกว่านั้น คือ รัฐอาจจะเลือกใช้กำลังหรือความ
 รุนแรงในการปราบปรามการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่างก็ได้ และบ่อยครั้งรัฐ
 อาจจะมีการผสมผสานและใช้ทั้งสองวิธีการก็เป็นไปได้

ยิ่งไปกว่านั้น การแก้ไขวิกฤตหรือการกอบกู้ความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐและระบบ
 ทุนนิยมในปริบทหนึ่งๆนั้นจะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ หากปราศจากการสถาปนา
 หรือการสร้างสภาวะการนำ (hegemony) ของกลุ่มก้อน (bloc) อันใหม่ขึ้นมา หากวิกฤตเกิดขึ้นใน
 ระดับของกลุ่มก้อนทางอำนาจ ทางแก้ก็ต้องเป็นการสร้างกลุ่มก้อนทางอำนาจซึ่งร้อยรัดประสาน
 กลุ่มย่อยทางชนชั้นต่างๆของชนชั้นนำขึ้นมาใหม่ แต่หากวิกฤตเกิดขึ้นในระดับของกลุ่มก้อนทาง
 ประวัติศาสตร์ การสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์กลุ่มใหม่ก็จะเป็นทางแก้ไขวิกฤตได้
 เช่นเดียวกัน James Martin⁷⁸ ชี้ว่า การก่อรูปของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์หลังวิกฤตนั้นเกิดขึ้น
 ผ่านการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ทางอำนาจอันใหม่ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยไม่
 จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิตแม้แต่น้อย ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ภายหลัง
 วิกฤตนั้น ชนชั้นนายทุนจะปรับตัวและเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิรูปทั้งในทางการเมืองและนโยบาย
 ทางเศรษฐกิจบางประการที่ก้าวหน้าในแง่ที่เป็นผลประโยชน์กับชนชั้นล่างมากขึ้น (อย่างน้อย
 ตามแต่ระดับของการต่อสู้ทางชนชั้นและความเข้มแข็งของขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่าง)
 โดยที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยมที่กดขี่ขูดรีดและรวมศูนย์ปัจจัย
 การผลิตอยู่เช่นเดิม

กล่าวโดยสรุปแล้ว วิกฤตทางการเมือง สามารถเกิดได้ใน 2 ระดับที่อาจเกี่ยวเนื่องกัน
 หรือไม่ก็ได้ คือ (1) วิกฤตของกลุ่มก้อนทางอำนาจหนึ่งที่ครอบครองอำนาจรัฐอยู่ในฐานะที่เป็น
 รัฐบาล ผลก็คือการเรียกร้องให้รัฐบาลลาออกหรือยุบสภาเพื่อให้มีรัฐบาลชุดใหม่ และ (2) วิกฤต
 ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นวิกฤตที่ครอบคลุมกว้างขวางกว่าข้อแรก วิกฤตของกลุ่ม
 ก้อนทางประวัติศาสตร์นี้ก็คือสิ่งที่ Gramsci เรียกว่า วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ ก็คือ ความไม่สามารถ
 ที่จะธำรงรักษา องค์รวมเชิงโครงสร้างที่ยึดโยงส่วนต่างๆของประชาสังคมทั้งหมดได้ ไม่ว่าจะเป็น
 ความขัดแย้งภายในหรือระหว่างโครงสร้างทางการเมือง (ระบอบการเมือง หรือวิธีการควบคุมและ
 ปกครอง) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ (ยุทธศาสตร์การสะสมทุนหลัก หรือแม้แต่วระบบทุนนิยมทั้ง
 ระบบ) และโครงสร้างทางอุดมการณ์ (อุดมการณ์ที่ครองการนำอยู่) ที่ดำรงอยู่อย่างในช่วงเวลา
 หนึ่งๆ โดยที่ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มพลังทางสังคมที่ครองการนำอยู่ภายในกลุ่มก้อนทาง
 ประวัติศาสตร์นั้นๆไม่สามารถแก้ไขหรือยุติความขัดแย้งได้ ส่งผลให้เกิดการสั่นคลอนหรืออาจจะ

⁷⁸ James Martin, *Gramsci's Political Analysis*, p. 83.

นำไปสู่การล่มสลายของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว (ดูที่อภิปรายประเด็นนี้ในบทที่ 8) และอาจเกิดการสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ใหม่ขึ้นมาแทนที่ แต่หากชนชั้นนายทุนไม่สามารถสถาปนากลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ใหม่ขึ้นมาได้ กอปรกับการต่อสู้ทางชนชั้นของชนชั้นล่างเข้มแข็งและแหลมคมเพียงพอ ก็อาจนำไปสู่การปฏิวัติโค่นล้มระบบทุนนิยมทั้งระบบและเปลี่ยนแปลงไปสู่วิธีการผลิต (mode of production) แบบใหม่ที่ก้าวหน้ากว่าเดิมได้ ผลของการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวจึงมิได้จำกัดตัวอยู่ที่โครงสร้างหรือปริมาณทางการเมืองเท่านั้น หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับองค์รวมทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.4 ยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation strategy)

คำถามที่เกิดขึ้นในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและทุนที่ดำรงอยู่ตลอดมาในหมู่นักมาร์กซิสต์สำนักต่างๆก็คือ ในที่สุดแล้วความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและทุนในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร รัฐมีอิสระจากทุนมากน้อยแค่ไหนอย่างไร ปัญหานี้ก่อให้เกิดวิวาทะสำคัญระหว่าง Ralph Milliband และ Nicos Poulantzas ในเรื่อง อิสระเชิงสัมพัทธ์ (relative autonomy) ระหว่าง รัฐกับทุน โดย Milliband เสนอว่า รัฐนั้นเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุน โดยดูจาก คนที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในรัฐบาลนั้น ล้วนมีแต่นายทุนและคนของชนชั้นนายทุน ดังนั้นรัฐจึงไม่มีอิสระและถูกกำหนดอย่างสมบูรณ์จากทุนหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ แต่ Poulantzas แย้งว่า รัฐเองก็มีผลประโยชน์ของตนเองในการรักษาสถานภาพของความเป็นรัฐด้วย และการมองว่า รัฐเป็นแค่เครื่องมือของชนชั้นนายทุนนั้นไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมในขณะหนึ่งรัฐทุนนิยมจึงสามารถขัดแย้งกับทุนได้เช่นกัน หรือรัฐเองก็สามารถทำเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นอื่นได้เช่นเดียวกัน โดย Poulantzas เสนอว่า เราต้องมองรัฐในฐานะที่รับใช้ระบบทุนนิยมในระยะยาวด้วย (โดยไม่สามารถลดทอนรัฐเป็นแค่รัฐบาลหรือผู้นำทางการเมืองเท่านั้น) เช่น การให้สวัสดิการแก่กรรมมาชีพ แม้จะกระทบกับผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุน แต่ก็เป็นการลดทอนความไม่พอใจของชนชั้นล่างและในด้านหนึ่งก็เป็นการพัฒนาคุณภาพแรงงานเพื่อป้อนให้กับระบบทุนนิยมในระยะยาวด้วย ดังนั้นการมองว่า ในรัฐบาลมีนายทุนหรือสายสัมพันธ์ของนายทุนมากน้อยเท่าไรในตัวของมันเอง โดยละเลยมิติในเชิงโครงสร้าง/ระบอบหรือการพิจารณาประวัติศาสตร์ช่วงยาวของการพัฒนาของ

ระบบทุนนิยม จึงไม่สามารถอธิบายได้ว่า รัฐทุนนิยมจะตอบสนองหรือไม่ตอบสนองผลประโยชน์ของทุน⁷⁹

ในที่นี้ จะจำแนกโครงสร้างหรือปริมาณพลทางเศรษฐกิจออกเป็น 3 ระดับ คือ (1) *วิธีการผลิต* (mode of production) ซึ่งหมายถึงชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตทั้งหมด ที่ครอบคลุมปริมาณพลของการผลิต การบริโภค การแจกจ่าย และการหมุนเวียนทั้งหมดของยุคสมัยหนึ่งๆ เช่น วิธีการผลิตแบบทาส (slavery) วิธีการผลิตแบบศักดินา (feudalism) และวิธีการผลิตแบบทุนนิยม (capitalist mode of production) เป็นต้น (2) *ระบอบของการสะสมทุน* (regime of accumulation) ซึ่งมีความหมายถึง ชุดของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถือครองปัจจัยการผลิตและแรงงานผู้ไร้ปัจจัยการผลิตเฉพาะหนึ่งๆภายในกระบวนการผลิต (production process) โดยที่ภายในวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ระบอบของการสะสมทุนเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบอบการสะสมทุนจะเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาของพลังทางการผลิต (force of production) เช่น ในยุคที่เทคโนโลยีแบบสายพานถูกนำเข้ามาใช้เป็นครั้งแรก ระบอบของการสะสมทุนหรือความสัมพันธ์เฉพาะภายในกระบวนการผลิตได้พัฒนาจากการผลิตที่รวมตัวอยู่ในโรงงานในยุคเริ่มแรกของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เรียกว่า Taylorism และต่อมาเมื่อพลังทางการผลิตหรือเทคโนโลยีของการผลิตได้พัฒนาสูงขึ้น ระบอบของการสะสมทุนก็พัฒนามาใช้ระบบการผลิตแบบ Fordism ที่เน้นสายพานการผลิตในโรงงานขนาดใหญ่ และการจ้างงานแบบเต็มเวลา ในทศวรรษ 1930 และต่อมา ระบอบของการสะสมทุนแบบ Fordism เริ่มได้เริ่มพัฒนาไปสู่ระบอบใหม่ที่เรียกว่า Post-Fordism ในทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นระบอบที่เน้นการจ้างงานแบบยืดหยุ่น เช่น การจ้างงานเหมาช่วง การจ้างงานชั่วคราว เป็นต้น⁸⁰ (3) *ยุทธศาสตร์ของการสะสมทุน* (accumulation strategy) ซึ่งมักจะสัมพันธ์และสอดคล้องกับระบอบของการสะสมทุน โดยยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนหมายถึง ตัวแบบของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (a specific economic growth model)⁸¹ หนึ่งๆ เช่น ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบ Keynesian ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การสะสมทุนกระแสหลักของระบบทุนนิยมโลกนับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 ถึงทศวรรษ 1970 ที่มุ่งเน้นพัฒนาทางเศรษฐกิจผ่านการลงทุนและการแทรกแซงโดยรัฐ เพื่อกระตุ้นการบริโภค ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นไปสู่

⁷⁹ ดูวิวาทะดังกล่าวใน Nicos Poulantzas and Ralph Miliband, "The Problem of the Capitalist State," in *Ideology in Social Science: Readings in critical social theory*, ed. Robin Blackburn (Fontana: Collins, 1972), pp. 238-62.

⁸⁰ Bob Jessop, "Political Economy or Radical Autonomy?: Regulation, Societalization and Autopoiesis," in *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, p. 308.; Werner Bonefeld and John Holloway eds., *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State* (London: MacMillan, 1991), p. 1.

⁸¹ Bob Jessop, "Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects," in *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, p. 198.

จุดสูงสุดในยุโรป ผ่านการสร้างรัฐสวัสดิการ (Welfare State) ขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ หรือ Neoliberalism ได้เข้ามาแทนที่ Keynesianism และกลายมาเป็นยุทธศาสตร์การสะสมทุนกระแสหลักของระบบทุนนิยมโลก ที่มุ่งเน้นการลดบทบาทรัฐในทางเศรษฐกิจ และเปิดให้กลไกตลาดเข้ามาทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจแทนรัฐ โดยมีนโยบายหลักๆ เช่น การเปิดเสรีทางการค้าการลงทุน การเปิดเสรีทางการเงิน การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และการลดบทบาทด้านสวัสดิการของรัฐลง การสร้างเขตการค้าเสรี เป็นต้น⁸²

ในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้มุ่งเน้นที่จะอภิปรายในรายละเอียดเกี่ยวกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจในทุกระดับ อันเนื่องมาจากผู้เขียนมองเช่นเดียวกับงานของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวคิดวิเคราะห์การควบคุมและปกครอง (Regulation Theory)⁸³ ว่า ในยุคปัจจุบัน โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับของยุทธศาสตร์การสะสมทุนกระแสหลักของรัฐทุนนิยมทั่วโลกนั้นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การใช้ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ที่เน้นบทบาทของกลไกตลาด และการลดบทบาทของรัฐทุนนิยมต่างๆ ทั่วโลกหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพัฒนาเศรษฐกิจของตนเองไปตามเส้นทางดังกล่าว หากแต่การพัฒนาของแต่ละประเทศหรือแต่ละภูมิภาคอาจมีความเฉพาะเจาะจงที่ดำเนินไปอย่างไม่สม่ำเสมอทั้งหมด บางครั้งก็หยุดชะงักหรือชะงักงัน (ดูบทที่ 5) แต่บางครั้งก็เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งทั้งหมดนี้ขึ้นกับระดับของการต่อสู้ทางชนชั้นและจากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นระลอกๆ ในระบบทุนนิยม

ในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พบว่า ยุทธศาสตร์การสะสมทุนของรัฐทุนนิยมในช่วงเวลาที่ศึกษาดังกล่าว (2535-2549) ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนการขั้นของยุทธศาสตร์โดยรวม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทางเศรษฐกิจเป็นเพียง “ขณะย่อยๆ” (moments) ที่อาจมีการชะลอหรือปรับเปลี่ยนในระดับนโยบายบางนโยบาย ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่ร่วมกันหรือเกิดขึ้นภายในประวัติศาสตร์ช่วงยาว (long duration) ทั้งหมดที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลง นั่นก็คือ ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal accumulation strategy) เท่านั้น การก่อตัวทางสังคม (social formation) ของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางอุดมการณ์ใน

⁸² ดูเพิ่มเติมในแง่ประวัติศาสตร์ของเสรีนิยมใหม่ใน David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005)

⁸³ งานชิ้นสำคัญของสำนัก Regulation Theory เช่น Michel Aglietta, *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience* (London and New York: Verso, 1979) และดูงานในยุคหลังที่นำทฤษฎีนี้มาพัฒนาต่อ เช่น Bob Jessop and Ngai-Ling Sum, *Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economics in their Place*; Werner Bonefeld and John Holloway eds., *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State*

ช่วงเวลาที่ทำการศึกษาก็จะต้องถูกเข้าใจในฐานะที่เป็นการตอบโต้หรือเปลี่ยนแปลงภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจช่วงยาวที่ไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงในระดับที่มีนัยยะสำคัญมากนัก ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนจึงทำเสมือนว่า ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ในฐานะที่เป็นโครงการทางการเมืองของชนชั้นนายทุนและรัฐทุนนิยมดำรงอยู่อย่างมิได้เปลี่ยนแปลง โดยจะให้ความสำคัญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปริบทของโครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างทางอุดมการณ์เป็นหลัก โดยพิจารณาว่า ตัวแสดงหรือกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆมีปฏิสัมพันธ์ของการต่อสู้ทางชนชั้นในระดับของการเมืองและอุดมการณ์อย่างไรภายใต้กรอบโครงขนาดใหญ่ของยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่

นอกจากนี้ เราต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation strategy) และวิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) ในลักษณะที่ต่างก็เป็นอิสระในเชิงสัมพันธ์จากกันและกัน นั้นหมายความว่า โครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือยุทธศาสตร์การสะสมทุนไม่จำเป็นต้องกำหนดโครงสร้างทางการเมืองหรือระบอบการเมืองหรือวิถีของการควบคุมและปกครองแต่ด้านเดียวเสมอไป ยิ่งไปกว่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 โครงสร้างไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความขัดแย้งกันเสมอไป ประการของรัฐธรรมนูญ คือ การตอบสนองต่อการสะสมทุน กับการสร้างความชอบธรรมของรัฐทุนนิยม อันเนื่องมาจากในด้านหนึ่ง รัฐทุนนิยมจะต้องทำหน้าที่ส่งเสริมกระบวนการสะสมทุนของชนชั้นนายทุน และในอีกด้านหนึ่ง รัฐทุนนิยมจะต้องทำหน้าที่ให้สวัสดิการทางสังคมแก่ชนชั้นล่าง ซึ่งสองหน้าที่ดังกล่าวขัดแย้งกัน และจะนำไปสู่วิกฤตความชอบธรรมของรัฐทุนนิยม ดังเช่นที่ James O'Connors เสนอเสมอไป⁸⁴ สำหรับ Jessop⁸⁵ และแม้แต่งานของพวกมาร์กซิสต์หลังสมัยใหม่ (Postmodern Marxism) เช่น Antonio Negri⁸⁶ กลับเห็นตรงกันว่า ตรรกะทั้ง 2 นี้ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกันหรือถูกกำหนดโดยตรรกะใดตรรกะหนึ่งเสมอไปอย่างที่ O'Connors เสนอ ตัวอย่างเช่น การเกิดรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีของการควบคุมและปกครองจากระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเป็นระบอบเผด็จการทหารนั้น มิได้เป็นทั้งเหตุและผลโดยตรงของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนโดยรวมของระบบทุนนิยมในประเทศไทย แม้ว่าจะเกิดการฉีกรัฐธรรมนูญ 2540 โดยร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ รัฐไทยภายใต้เผด็จการทหารก็ยังคงใช้ยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ไม่ต่างจากรัฐไทยภายใต้ระบอบ

⁸⁴ James O' Connors, *The Fiscal Crisis of the State* (New York: St. Martin's Press, 1973)

⁸⁵ Bob Jessop, "Accumulation Strategies, State Forms and Hegemonic Projects," in *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, p. 216.

⁸⁶ Antonio Negri, "The State and Public Spending," in Michael Hardt and Antonio Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*, p. 181.

ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา เป็นต้น มุมมองที่ให้ความสำคัญกับอิสระเชิงสัมพันธ์ของปริมาณทางการเมืองเช่นนี้ได้เปิดให้เราสามารถอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งๆได้โดยไม่จำเป็นต้องย้อนกลับไปหาโครงสร้างหรือปัจจัยทางเศรษฐกิจเสมอได้

ความสัมพันธ์ระหว่าง ยุทธศาสตร์ของการสะสมทุน กับ วิธีของการควบคุมและปกครอง จึงไม่ได้มีลักษณะแบบกำหนดนิยม (determinism) แต่ทั้ง 2 โครงสร้างมีอิสระจากกันในระดับหนึ่ง และสัมพันธ์กันอย่างวิภาษวิธี (dialectical relationship) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างใด โครงสร้างหนึ่งอาจส่งผลให้เกิดการปรับตัวของอีกโครงสร้างหนึ่งหรือไม่ก็ได้ ในบางช่วงเวลา โครงสร้างหนึ่งๆอาจเป็นตัวกำหนดหลักหรือเป็นปริมาณหลักที่ชี้ขาดการต่อสู้ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่เหนือกว่าโครงสร้างหรือปริมาณอื่น ๆ เช่น ในบางเวลาความขัดแย้งทางสังคมระหว่างกลุ่มก้อนต่างๆของชนชั้นนายทุนอาจเกิดขึ้นผ่านประเด็นการแต่งตั้งผู้นำระดับสูงของกองทัพ ซึ่งเป็นปริมาณทางการเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลประโยชน์เฉพาะหน้าทางเศรษฐกิจก็ได้ อันเนื่องมาจากรัฐเป็นปริมาณที่มีชีวิตของตัวเองและมีหน้าที่เฉพาะของมันที่ไม่จำเป็นต้องตอบสนองผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนตลอดเวลา การต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำหรือการมีอิทธิพลในกลไกรัฐ เช่น กองทัพ หรือ หน่วยงานบางหน่วยงานของรัฐ ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ (ดูบทที่ 6 และ 7) เป็นต้น กล่าวโดยสรุปแล้ว ภายใต้ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบหนึ่งๆนั้น รัฐทุนนิยมสมัยใหม่อาจใช้ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยรัฐสภา หรือระบอบเผด็จการทหารก็ได้ ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับดุลยภาพทางอำนาจและการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงเวลานั้นๆเป็นตัวชี้ขาด ในทางตรงกันข้าม ในการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบรัฐสวัสดิการตามแนวทางแบบเคนส์เซียน (Keynesians Welfare State) ในยุโรปที่ใช้มาตั้งแต่ทศวรรษ 1930 จนถึง 1970 มาสู่อุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Free-Market State) นั้นต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างทางอุดมการณ์ด้วย การสถาปนา ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาค และในระดับรัฐหนึ่งๆนั้น ไม่สามารถเป็นไปได้โดยสมบูรณ์ด้วยการปรับเปลี่ยนในปริมาณหรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพียงลำพัง หากแต่การเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการปฏิรูปตัวระบอบการเมือง ที่รวมไปถึง กลไกรัฐ ระเบียบกติกาทางสังคม นโยบายรัฐ และอุดมการณ์หลักของรัฐ ก็เป็นปัจจัยชี้ขาดผลประโยชน์ในระยะยาวของกลุ่มก้อนต่างๆอย่างที่เราจะละเลยไม่ได้ด้วยเช่นกัน⁸⁷

⁸⁷ ดู David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, pp. 64-86.

บทที่ 3

จาก “พฤษภาประชาธรรม” ถึงรัฐธรรมนูญ “ฉบับประชาชน”: ชัยชนะทางการเมืองของทุนนิยมเสรี

3.1 บทนำ: การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและความขัดแย้งทางชนชั้นหลัง 2535

ภายหลังจากการลุกฮือล้มรัฐบาลของ พลเอกสุจินดา คราประยูร ในปี 2535 ซึ่งจบลงด้วยการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การเมืองไทยได้พลิกโฉมหน้าไปอย่างมาก โดยเฉพาะชัยชนะในครั้งนั้นได้ทำให้ทหารจำเป็นต้อง “กลับเข้ากรมกอง” ไปอย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว¹ เหตุการณ์ “พฤษภาประชาธรรม” ในปี 2535 สะท้อนภาพความตื่นตัวของคนหลายกลุ่ม และในตัวมันเองก็ได้เปิดโอกาสให้คน 3 กลุ่มใหญ่ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น คือ (1) การผลักดันทหารออกจากการเมืองได้เปิดโอกาสให้นักการเมืองที่มาจากนายทุน นักธุรกิจ ทั้งนายทุนท้องถิ่นและนายทุนระดับชาติสามารถเข้ามามีส่วนกับอำนาจรัฐโดยตรงมากขึ้น ผ่านการตั้งพรรคการเมืองเองและลงสมัครในพรรคที่มีอยู่แล้ว² (2) พร้อมกันนั้นจากเหตุการณ์นี้เราจะเห็นการเติบโตทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณของขบวนการทางสังคมและการเมืองภาคประชาชนเองนับตั้งแต่ความพ่ายแพ้ของฝ่ายซ้ายในปี 2519 เป็นต้นมา พบว่า ในการต่อสู้ในเดือนพฤษภาคม 2535 ขบวนการแรงงานและขบวนการของคนชั้นล่างในเมืองมีบทบาทอย่างมากในการนำการต่อสู้³ และ (3) คือ สถาบันพระมหากษัตริย์แสดงฐานะเป็นผู้ยุติความขัดแย้งที่กำลังจะแตกหักในปี 2535 ส่งผลให้สถานะของสถาบันได้เปลี่ยนแปลงไป “จากประมุขของกลุ่มปกครองเป็นประมุขของชนชั้นปกครอง” (from head of a ruling clique to head of a ruling class)⁴ และ

¹ ดูงานที่อธิบายความเปลี่ยนแปลงของประเทศไทยผ่านการปฏิรูปการเมืองว่าเป็นการบอกลารูปแบบ “รัฐที่เน้นความมั่นคง” (Security State) ใน Michael K. Connors, “Goodbye to the Security State: Ideological Change in Thailand”, *Journal of Contemporary Asia* 33, 4: 431-448.

² ดูเพิ่มเติมการเติบโตของกลุ่มนายทุนนักธุรกิจ (ที่อยู่นอกเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์) ในพื้นที่ทางการเมืองแบบเป็นทางการ ซึ่งเริ่มชัดเจนมาตั้งแต่การก่อตั้งคณะกรรมการร่วมรัฐเอกชน (กรอ.) ในสมัยรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ใน Anek Laothamatas, *Business associations and the new political economy of Thailand: From bureaucratic polity to liberal corporatism*. Boulder: Westview Press, 1992.; อนุสรณ์ ลิ้มมณี, *ที่มาด้านโครงสร้างของนโยบายการร่วมมือระหว่างรัฐกับทุน: การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับการปรับกลยุทธ์ของรัฐในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2539)

³ เช่น การหายตัวไปของ ทง โปธิ์อ่าน ผู้นำแรงงานคนแรกๆ ที่ออกมาแสดงจุดยืนคัดค้านการทำรัฐประหารของ คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ในปี 2534 เป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่งที่สะท้อนว่า แรงงาน และขบวนการแรงงานเป็นกลุ่มที่เรียกร้องประชาธิปไตยตั้งแต่แรก

⁴ คำกล่าวของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “หลัง 14 ตุลา,” *ฟ้าเดียวกัน* 3, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 168-71. ซึ่งเป็นงานที่ได้แย้งข้อเสนองของ ธงชัย วินิจจะกุล เรื่องการแบ่งช่วงเวลาในการวิเคราะห์สถาบันพระมหากษัตริย์ว่า

สามารถสถาปนาและตอกย้ำวาทกรรมการ “อยู่เหนือการเมือง” และ “การเป็นตัวแทน ประชาธิปไตย” ได้ ซึ่งเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทอย่างมากทั้งในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ไม่ว่าจะในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมเอง และช่วงต่อมาจนถึงปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่าภายหลังปี 2535 พื้นที่ทางการเมืองได้ขยายตัวมากขึ้น การล้มเผด็จการทหารในปี 2535 ก็สะท้อนถึงความไม่สามารถจัดการกับความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในสังคมได้ผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ หรือที่ Bob Jessop เรียกว่า วิกฤตทางการเมือง (political crisis) ของ “วิถีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) ของรัฐ ดังนั้นปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้นำไปสู่ความจำเป็นที่จะต้องจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับสังคมเสียใหม่ (recomposition of the relationship between the state and society) ทั้งในแง่อำนาจที่เป็นทางการ คือ อำนาจรัฐ ซึ่งเราเห็นผ่านกระแสการปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ในเวลาต่อมา และการจัดความสัมพันธ์อำนาจในเชิงวัฒนธรรม คือ อำนาจในทางอุดมการณ์ที่จำเป็นสำหรับสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐและชนชั้นนำทุน ซึ่งในส่วนนี้เราจะเห็นบทบาทของคนหลายกลุ่ม เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ ปัญญาชน องค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมได้เข้ามามีบทบาทในการต่อรองและต่อสู้อย่างแข็งขันนับตั้งแต่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 การอธิบายวิกฤตเศรษฐกิจ การขึ้นมาของรัฐบาลไทยรักไทย และการเกิดรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 ด้วย

ในด้านเศรษฐกิจ ภายหลังการล่มสลายของโซเวียตในปี 2532 ความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบทุนนิยมโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ หรือที่เรียกว่า ทุนนิยมกลไกตลาดเสรี หรือ เสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ที่เน้นการเปิดเสรีทางการค้า เปิดเสรีทางการเงิน โดยมีนโยบายที่สำคัญ เช่น เขตการค้าเสรี เป็นต้น กอปรกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้เสนอให้รัฐบาลลดภาระการจัดสวัสดิการทางสังคมเพื่อให้กลไกตลาดเข้ามาทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจโดยไม่มีรัฐเป็นตัวแทรกแซง รัฐบาลที่เดินตามหลักการเสรีนิยมใหม่ทั่วโลกจึงผลักดันให้เอกชนเป็นผู้รับภาระการจัดสวัสดิการผ่านการแข่งขันในกลไกตลาด โดยกำหนดนโยบายเฉพาะเรื่อง เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ เป็นต้น ในกระบวนการพัฒนาไปสู่เสรีนิยมใหม่ของระบบทุนนิยมโลกมีการเรียกร้องให้รัฐต่างๆ เข้าสู่กรอบการค้าเสรีที่มีองค์การระหว่างประเทศ เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และ

ควรจะเป็น หลัง 14 ตุลาคม 2516 ดังที่ธงชัยเสนอ หรือ จะเป็น 17 พฤษภาคม 2535 คูปัฐกถาของธงชัยใน ธงชัย วินิจจะกุล, *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548)

ประเทศมหาอำนาจเป็นผู้ผลักดันอย่างแข็งขัน ประเทศไทยและกลุ่มทุนไทยก็ได้เข้าไปอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นเสรีนิยมใหม่นี้ด้วย⁵

รูปธรรมที่ชัดเจน คือ ในช่วงปี 2534-2535 ที่ อานันท์ ปันยารชุน ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มทุน และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของพระองค์ได้เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีได้มีการผลักดันกฎหมายและนโยบายที่มีทิศทางเดียวกับกระแสเสรีนิยมใหม่จำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายการเปิดเสรีทางการเงิน และการสร้างความสามารถในการแข่งขันให้กลุ่มทุนอุตสาหกรรมมากขึ้นผ่านนโยบายการลดกฎระเบียบทางการค้าการลงทุนลง เพื่อดึงดูดแหล่งทุนภายนอกประเทศให้สามารถเข้ามาลงทุนได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวนี้เป็นหัวใจของยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ในช่วงเวลานี้⁶ ซึ่งหลายนโยบายเป็นนโยบายที่ต่อเนื่องมาจากรัฐบาลก่อนหน้านั้น นโยบายการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่ดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดผล 2 ประการที่สำคัญ คือ (1) เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจระหว่างประเทศ โดยมีตัวเลขการลงทุนจากต่างประเทศสูงขึ้น ทั้งในภาคการผลิต การเงินการธนาคาร และการบริการ ซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจนี้เองมีผลอย่างสำคัญต่อการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 และ (2) เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกรณีที่รัฐบาลอานันท์พยายามแปรรูปรัฐวิสาหกิจ จนนำไปสู่ความไม่พอใจของขบวนการแรงงานหลายส่วน โดยเฉพาะแรงงานในส่วนของรัฐวิสาหกิจ ส่งผลให้รัฐบาลอานันท์ซึ่งหนุนหลังโดยเผด็จการของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ต้องออก พระราชบัญญัติแรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ 2534 เพื่อทำลายขบวนการแรงงานในที่สุด⁷

ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมกลไกตลาดผ่านนโยบายด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้ส่งผลกระทบในทางลบต่อผลประโยชน์และวิถีชีวิตของชนชั้นล่างมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อนในหลายพื้นที่ การสร้าง

⁵ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการทำงานและที่มาของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ของ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005) และ Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston eds., *Neoliberalism: A Critical Reader* (London and Ann Arbor: Pluto Press, 2005) ส่วนในภาษาไทยดู รัชสรรค์ ธนะพรพันธุ์, *ฉันทามติของขั้วต้น* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2548) และดูงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่พยายามอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเสรีนิยมใหม่กับรัฐไทยผ่านมิติสนธิสัญญา internationalization of state ใน กุลลดา เกษบุญชู-มีดี, *รัฐไทยกับโลกาภิวัตน์ (1980-1998)* (โครงการวิจัยโลกาภิวัตน์กับประเทศไทย, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548)

⁶ ดูบทบาทของรัฐบาลอานันท์ใน บทที่ 3 ของ กุลลดา เกษบุญชู-มีดี, *รัฐไทยกับโลกาภิวัตน์ (1980-1998)* และดูที่ ชัยอนันต์ สมุททนวิช ตั้งข้อสังเกตที่ถูกต้องว่า รัฐบาล อานันท์ ปันยารชุน ไม่ได้ให้ความสนใจต่อการปฏิรูปการเมือง รัฐบาลชุดนี้มีเป้าหมายหลักที่สำคัญคือ การผลักดันเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ (economic liberalization) ใน Chai-Anan Samudavanija, "Old soldiers never die, they are just bypassed: the military, bureaucracy and globalization," in *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*, ed. Kevin Hewison (London and New York: Routledge, 1997), p. 53.

⁷ สมศักดิ์ โกศัยสุข, *ขบวนการแรงงานกับพฤษภาทมิฬ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เฮเบอร์ท, 2547)

โรงไฟฟ้า การสร้างท่อก๊าซ รวมไปถึงนโยบายการนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ การไล่อพยพพื้นที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง เป็นต้น นโยบายเหล่านี้ก่อให้เกิดช่องว่างทางชนชั้นมากขึ้น และเกิดการรวมศูนย์กระจุกตัวของที่ดินทำกินที่เพิ่มสูงขึ้นในแทบทุกจังหวัด พร้อมทั้งที่รัฐเองก็สนับสนุนผลประโยชน์ของกลุ่มทุนนักธุรกิจในการแย่งยึดที่ดินทำกินและลดรอนสภาพความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ต่าง ๆ มากขึ้น ความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเหล่านี้ได้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการเร่งเร้าให้เกิดการขยายตัวของขบวนการทางสังคมขึ้นในหลายพื้นที่และในหลายประเด็น ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น สมัชชาคนจน ก่อตัวขึ้นในเดือนธันวาคมปี 2538 ซึ่งเป็นเครือข่ายของผู้ที่ได้รับกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐจากหลายพื้นที่หลายกรณีมารวมกัน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งในหลายๆด้านก่อให้เกิดการขยายตัวทางการเมืองของการเมืองของคนชั้นล่างหรือที่เรียกว่าการเมืองภาคประชาชนที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก จากข้อมูลของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง การชุมนุมประท้วงในปี 2533 มีทั้งหมด 170 ครั้ง⁸ ในปี 2537 ถึง 2538 มีการเดินขบวน 754 ครั้ง และหลังวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2545 เพิ่มขึ้นเป็น 1219 ครั้ง⁹ การชุมนุมประท้วงในปี 2537 ถึง 2538 สูงกว่าปี 2533 คือก่อนเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 ถึงเกือบ 5 เท่า และความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประชาชนกับรัฐภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อเทียบกับช่วงก่อนวิกฤตก็เพิ่มสูงขึ้นเกือบเท่าตัว สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่าภายหลังจากปี 2535 พื้นที่ของการต่อสู้ต่อรองของขบวนการทางสังคมนั้นเติบโตขึ้นพร้อมกับความขัดแย้งทางการเมืองที่เพิ่มมากขึ้น ภายหลังปี 2540 ซึ่งมีการปฏิรูปการเมืองผ่านรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว ความขัดแย้งทางการเมืองก็มิได้ลดลง แต่กลับเพิ่มสูงขึ้น อันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบโดยตรงกับคนจน และคนชั้นล่างโดยรวม

ภายหลังปี 2535 “การเมืองภาคประชาชน” หรือ “การเมืองของขบวนการทางสังคม” ได้กลายมาเป็นตัวแสดงหนึ่งที่สำคัญในการเมืองไทย การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา และการพัฒนาของยุทธศาสตร์วิถีของการเมืองภาคประชาชนในช่วงเวลานี้ จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนับตั้งแต่ปี 2535 จนถึงปี 2540 ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของการเมืองไทย ดังนั้นการปรับเปลี่ยนดุลอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และประชาชนผ่านการปฏิรูปการเมืองทั้งในมิติเศรษฐกิจ การเมือง/รัฐ และวาทกรรม/อุดมการณ์ทั้งในพื้นที่ของรัฐและประชาสังคมภายใต้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เช่นนี้ จึงเป็นภาพสะท้อนของความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่มีบทบาท

⁸ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541), หน้า 30, 34-5.

⁹ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ในหัวข้อสัมมนา “การเมืองทางเลือกยุคทักษิณและข้อจำกัดของขบวนการประชาชน,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม- มีนาคม 2547): 134.

หลังปี 2535 เป็นต้นมา โดยมีขบวนการภาคประชาชนเป็นตัวพลังทางสังคมที่สำคัญในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอย่างน้อยนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมาจนถึงปี 2540 นั้นจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในลักษณะที่เป็นอยู่ได้ หากไร้การรับรองจากขบวนการภาคประชาชน¹⁰

3.2 ความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาหลังปี 2535: พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม vs พลังชุมชนนิยม¹¹

การล้มเผด็จการทหารในปี 2535 ส่งผลสะท้อนสำคัญ คือ เกิดการปลดปล่อยพลังทางสังคม 2 พลังที่มีผลประโยชน์ และอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกัน คือ พลังของขบวนการคนชั้นล่างทั้งในเมืองและชนบท และพลังของกระฎุมพี นายทุน นักธุรกิจ ซึ่งทั้งสองกลุ่มเติบโตมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงก่อนหน้า การปลดปล่อยพลังทางสังคมของกลุ่มที่สำคัญหลังปี 2535 นี้ได้นำไปสู่การถกเถียงเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองที่แตกต่างกันของปัญญาชนไทย (ซึ่งมีความหมายเป็นผู้ผลิตความรู้และวิธีการมองโลกในความหมายของ Gramsci) โดยภายหลังปี 2535 เราสามารถแบ่งข้อถกเถียงทางภูมิปัญญาออกเป็น 2 ขั้วความคิด คือ ระหว่างแนวคิดที่เชื่อในการพัฒนาตามทุนนิยมโลกาภิวัตน์หรือที่เรียกว่า กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (global-liberalist forces) หรือที่ เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า ผู้นิยมโลกาภิวัตน์ (Globalizers) ซึ่งเป็นตัวแทนความคิดของฝ่ายชนชั้นกระฎุมพี นายทุน นักธุรกิจ กับ แนวคิดที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง¹² หรือ ผู้นิยมชุมชนนิยม (Communitarians) ซึ่งมีฐานมวลชนเป็นขบวนการทางสังคมของคนชั้นล่าง โดยข้อถกเถียงได้ถูกพัฒนาขึ้นใน 3 ประเด็นสำคัญ คือ (1) แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมว่าจะเน้นโลกาภิวัตน์หรือชุมชน (2) พลังในการ

¹⁰ ความสำคัญของการต่อสู้จากคนชั้นล่างนั้นสะท้อนได้จากการที่ ชนชั้นนายทุนให้ความสนใจและกังวลกับความขัดแย้งทางการเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะความขัดแย้งที่มีมาก่อนปี 2535 และการที่พลังทางสังคมปะทุขึ้นหลังจากชัยชนะในปี 2535 ข้อสรุปโดยทั่วไปของชนชั้นนายทุนชาติขณะนั้นเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ การปฏิรูปการเมืองจำเป็นต้องเกิดขึ้น โดยการดึงเอาองค์การพัฒนาเอกชน เครือข่ายทางสังคม และแกนนำของชุมชน เข้ามาร่วมด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดู Prawase Wasi, "An Overview of Political Reform Issue" in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo (Copenhagen: NIAS, 2002), p. 26.

¹¹ ในส่วนนี้ผู้เขียนใช้งานของ เกษียร เตชะพีระ ที่ศึกษาความคิดของปัญญาชนสาธารณะหลังปี 2535 เป็นหลักของการเขียนบทความ อนึ่งผู้เขียนเข้าใจว่า งานของเกษียรถือเป็นงานที่มีประโยชน์ต่อการเข้าใจความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาในช่วงหลังปี 2535 ได้เป็นอย่างดี ดู Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, paper prepared for the panel on "Direction and Priorities of Research on Southeast Asia" at the Annual Meeting of U.S. Association for Asian Studies in Honolulu, 11-14 April 1996.

¹² Ibid., p. 14.

เปลี่ยนแปลงสังคมและพัฒนาประชาธิปไตย ว่าอยู่ที่คนชั้นกลางและนักธุรกิจในเมือง หรือ ชุมชน และคนชั้นล่าง และ (3) *ตัวแบบของประชาธิปไตย* ระหว่าง การเพิ่มอำนาจเอกชน ตลาด และ ประชาสังคมในเมือง กับ การเพิ่มการตัดสินใจและอำนาจดูแลตนเองของชุมชนในชนบท ซึ่งใน ส่วนนี้จะนำเสนอข้อถกเถียงดังกล่าวตามประเด็น 3 ประเด็นข้างต้น

3.2.1 แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ปัญญาชนกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เสนอว่า สังคมและเศรษฐกิจของไทยอยู่ในภาวะ ที่หลีกเลี่ยงการกระโดดเข้าร่วมกับระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ไม่ได้¹³ แนวทางของกลุ่มนี้มีลักษณะ คัดค้านชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่มากเกินไป โดยเสนอว่า การพัฒนาที่เป็นไปได้คือ การเตรียม ความพร้อมให้สามารถต่อสู้และแข่งขันกับชาติอื่นได้ โดยรัฐไทยควรทำหน้าที่จัดระเบียบและ ความสัมพันธ์กับบรรษัทข้ามชาติที่เข้ามา และรัฐจะต้องทำหน้าที่ส่งเสริมให้กลุ่มธุรกิจและทุน ภายในชาติรวมตัวกัน¹⁴ มากกว่าที่จะทำตัวเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวและการพัฒนาของระบบ ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ส่วนปัญญาชนกลุ่มชุมชนนิยมเสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมต้อง คำนึงถึงชุมชน วัฒนธรรมของชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลัก¹⁵ ปัญญาชนกลุ่มนี้ได้เน้น อิทธิพลจากความคิดแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ต่อต้านจักรวรรดินิยม โดยมีข้อเสนอให้ใช้ แนวคิดชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่ที่ชุมชนหรือหมู่บ้านเป็นฐาน ปัญญาชนชุมชนนิยม เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา¹⁶ เสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่ถูกต้อง คือ การปรับใช้เศรษฐกิจทั้งสองระดับ เข้าหากัน คือ ระดับชุมชน หรือ เศรษฐกิจชุมชน และระดับโลกาภิวัตน์ หรือ ทุนนิยมแบบเมือง เพื่อให้ ไม่ให้เศรษฐกิจของไทยถูกดูดกลืนเข้าไปในระบบทุนนิยมโลก หรือ จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ

¹³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *โลกาภิวัตน์กับอนาคตของประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2537), หน้า 162-3.

¹⁴ สุวินัย ภรณวลัย, *บริษัทญี่ปุ่นกับการเป็น NIC ของประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ชูเปเปอร์เบรอน, 2532) อ้างใน Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 14.

¹⁵ บำรุง บุญปัญญา *ปัญญาชนอาวุโสของขบวนการทางสังคมที่ถือได้ว่าเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดต่อขบวนการ องค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมในเขตภาคอีสาน และเป็นนักคิดคนสำคัญของแนวชุมชนนิยม* เสนอว่า การต่อสู้กับ “โลกาภิวัตน์” นั้นต้องใช้ “ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้าน” ที่มีลักษณะพึ่งตนเอง กินอยู่อย่างพอดี และต้องเป็นชาตินิยม ใน บำรุง บุญปัญญา, *3 ทศวรรษแนววัฒนธรรมชุมชน: บทนิพนธ์คัดสรร ว่าด้วยประชาธิปไตยชาวบ้าน เศรษฐกิจชุมชนและการ พัฒนารวมเส้นทางที่เป็นไท* (สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกต้อป่า, 2549), หน้า 194, 255, 270.

¹⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน,” ใน *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 171-216. และดูเพิ่มเติมความคิดชาตินิยมของฉัตรทิพย์ได้ใน อานันท์ กาญจน พันธุ์, “สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,” ใน *สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 159-60.

แนวทางแบบชุมชนนิยมของฉัตรทิพย์จึงไม่ใช่การปฏิเสธการพัฒนาแบบทุนนิยมทั้งหมด แต่มองว่า เราสามารถมีระบบทุนนิยมที่เคารพวิถีชีวิตชุมชนได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว พลังเสรีนิยมมีความชัดเจนเกี่ยวกับโมเดลในการพัฒนาระบบทุนนิยมในไทย โดยเฉพาะการพัฒนาตามแนวทางโลกาภิวัตน์เสรีนิยม หรือ แนวทางเสรีนิยมใหม่ที่เน้นการเปิดการค้าเสรีและการลงทุนจากภายนอก ส่วนพลังชุมชนนิยมกลับมีลักษณะประนีประนอม โดยเสนอให้สร้างจุดสมดุลระหว่างเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กับ ระบบเศรษฐกิจแบบชุมชนหมู่บ้าน มากกว่าที่จะปฏิเสธแนวทางแบบทุนนิยมทั้งหมด

3.2.2 พลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมและประชาธิปไตย

เหตุการณ์พฤษภาคม 2535 ได้ตอกย้ำความเชื่อของปัญญาชนฝ่ายเสรีนิยมว่า พลังกรรมกร หรือ พลังของคนชั้นกลาง และนักธุรกิจ จะเป็นพลังสำคัญในการสร้างประชาธิปไตย เอนก เหล่าธรรมทัศน์¹⁷ ถึงกับเรียกพลังประชาธิปไตยในเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 ว่า “มือบมือถือ” ซึ่งมีความหมายถึงชนชั้นกลางสมัยใหม่ ทั้งที่เป็น นักธุรกิจและคนทำงานออฟฟิศ¹⁸ การให้ความสำคัญของกรรมกรของปัญญาชนกลุ่มนี้ยังรวมไปถึง การให้ความสำคัญกับบทบาทของกลุ่มชนชาติที่มีขนาดใหญ่ด้วย ที่จะทำหน้าที่ในการผลักดันประชาธิปไตยและการพัฒนา เช่น สุวินัย ภรณวลัย¹⁹ เสนอให้ กลุ่มชนชาติขนาดใหญ่รวมตัวกันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดย สุวินัยไม่ได้พูดถึงความสำคัญกับชนชั้นล่างหรือชนบทมากนัก งานของเอนกมีความชัดเจนมากในแง่ที่มองว่า ชนบทล้าหลังและอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ซึ่งทำให้ไม่สามารถเป็นพลังประชาธิปไตยได้โดยตัวเอง การแก้ปัญหาก็คือ การนำเอาการพัฒนาเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมเข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อให้คนชั้นล่างในชนบท กลายเป็น “พลเมือง” และ “ชนชั้นกลาง” ที่มีจิตสำนึกทางการเมืองและหลุดพ้นจากระบบอุปถัมภ์และอิทธิพลท้องถิ่น²⁰ มุมมองของปัญญาชนเสรีนิยมที่เน้นพลังของชนชั้นกลางและนักธุรกิจนี้ได้ถูกโต้แย้งจากฝ่ายชุมชนนิยมที่ให้ความสำคัญกับศักยภาพที่มาจาก “ภายใน” ชุมชนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนดั้งเดิมของไทยมีรากฐานความเป็นสังคม

¹⁷ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *มือบมือถือ: ชนชั้นกลาง และนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2536)

¹⁸ ดูข้อโต้แย้งเรื่องการแบ่ง “ชนชั้น” และ “คนชั้นกลาง” ซึ่งนำไปสู่การตีความบทบาทของคนกลุ่มนี้ในเหตุการณ์ 2535 จากมุมมองมาร์กซิสต์ได้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวลิมิติน หรือพลังประชาธิปไตย” ใน *ร้อยปีการต่อสู้: จากซ้ายเก่าสู่ซ้ายใหม่ไทย*, ใจ อึ๊งภากรณ์ และนุมนวล ยัพราช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน, 2548), หน้า 127-45.

¹⁹ Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 17.

²⁰ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 7.

ประชาธิปไตยอยู่แล้ว²¹ ดังนั้นการสร้างประชาธิปไตยจึงไม่ใช่การเอาประชาธิปไตยจาก “ภายนอก” เข้าไป แต่เป็นการส่งเสริมและปกป้องความเป็นชุมชนที่มีประชาธิปไตยอยู่แล้วเอาไว้มากกว่า ท่าทีของปัญญาชนชุมชนนิยมต่อคนชั้นกลางและนักธุรกิจนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน ในความคิดของ เสน่ห์ จามริก²² มองว่า กลุ่มทุนบางส่วนและคนชั้นกลางไม่เข้าใจและบางครั้งก็รูล้ำวิถีชีวิตของคนในชนบทมากกว่าที่จะเป็นมิตรและส่งเสริมชนบท ส่วน ฉัตรทิพย์²³ เสนอว่า

“ทั้งสำหรับประเทศโลกที่สามโดยทั่วไป และสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะ ในประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันตกแบบชนชั้นกรรมาชีพ (The Bourgeoisie) เท่านั้นที่เป็นผู้นำการปฏิวัติประชาธิปไตย ในประเทศโลกที่สาม ชนชั้นกรรมาชีพกับชนชั้นชาวนาควรร่วมกันเป็นผู้นำการปฏิวัติประชาธิปไตย เพราะในโลกที่สามพลังวัฒนธรรมของรัฐแบบเดิมที่เหลื่อมล้ำมีมาก อีกทั้งจะต้องหาทางขจัดอิทธิพลของมหาอำนาจภายนอกออกไปให้มากที่สุด แม้จะพัฒนาทุนนิยมก็ต้องให้เป็นทุนนิยมแห่งชาติ ดังนั้นชนชั้นทั้งสองจึงควรจะประนีประนอมรวมพลังกันภายในสังคมเพื่อปฏิบัติภารกิจให้สำเร็จ”

วาทกรรมแบบชุมชนนิยมที่ผสมผสานกับ “ชาตินิยม” ของฉัตรทิพย์จึงมีลักษณะประนีประนอมโดยไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของชนชั้นนักธุรกิจ คนชั้นกลาง แต่ต้องร่วมมือกันแนวคิดเช่นนี้จึงไม่ได้วางอยู่บนฐานของการแบ่งขั้วและการแตกหักระหว่างชนชั้นแบบแนวทางเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองแบบเดิมในทศวรรษ 2520

3.2.3 ตัวแบบของประชาธิปไตย

จากที่กล่าวไปแล้ว ทั้งฝ่ายโลกาภิวัตน์เสรีนิยมและฝ่ายชุมชนต่างก็มองเห็นร่วมกันว่า ปัญหาข้อหนึ่งของการพัฒนาและประชาธิปไตยของไทยก็คือ การที่รัฐและทหารมีอำนาจมากเกินไป ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาธิปไตยจำเป็นที่จะต้อง “ลดอำนาจรัฐ” ไม่ให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวกับสังคมมากเกินไป รวมถึงต้องลดบทบาทของกองทัพลงไม่ให้สามารถเข้ามาทำรัฐประหาร

²¹ Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 16.

²² เสน่ห์ จามริก, *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 51, 54, 58. อ้างใน Ibid., p. 31.

²³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “ทางเลือกสังคมไทย: ทางออกอยู่ที่ชุมชน,” ใน *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*, หน้า. 166.

ได้อีกในอนาคต การพัฒนาประชาธิปไตยที่ถูกต้องควรจะเป็นไปเพื่อ “เพิ่มอำนาจให้แก่สังคม” โดยฝ่ายพลังเสรีนิยมเสนอว่า การพัฒนาประชาธิปไตยที่เพิ่มอำนาจให้แก่สังคม คือ การส่งเสริมการรวมตัวของคนชั้นกลางในเมืองและการขยายพื้นที่ของการแข่งขันในระบบตลาด และการดึงเอาคนที่ยังอยู่ในชนบทให้สามารถพัฒนาตัวเป็นชนชั้นกลางเพื่อเข้าสู่ระบบตลาดได้²⁴ รวมถึงการสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นดูแลตนเองมากขึ้น ซึ่งมีข้อแตกต่างจากฝ่ายชุมชนนิยมที่เสนอว่า การพัฒนาประชาธิปไตยต้องเป็นการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองและความเข้มแข็งของชุมชน ที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนที่เอาชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง” (local-community-centred sustainable development)²⁵ โดยที่รัฐไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับชุมชนและประชาชน โดยเฉพาะในชนบท ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความจำเป็นที่จะต้องผลักดันกระบวนการปฏิรูปการเมือง โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์²⁶ เสนอว่า ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเมืองต้องมีลักษณะเป็นการ “ปฏิรูปการเมืองแบบมดทำรัง” ที่เป็นไปเพื่อเพิ่มช่องทางและพื้นที่ให้แก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ หรือ เป็นไปเพื่อเพิ่มอำนาจให้สังคมให้สามารถใช้อำนาจของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยที่ไม่จำกัดอยู่แต่กับการเมืองในระบบรัฐสภาหรือการเมืองแบบทางการเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่า ทั้งสองฝ่ายมีลักษณะร่วมกันที่สำคัญ คือ “การลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจ(ประชา)สังคม” ซึ่งวาระการปฏิรูปด้วยคำขวัญหรือวาทกรรมเช่นนี้ได้กลายมาเป็นสามัญสำนึก (common sense) ที่มีบทบาทในการชี้นำและครองความคิดจิตใจคนกลุ่มต่างๆ ในการปฏิรูปการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตยของสังคมไทยหลังปี 2535 แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ ปัญญาชนทั้งสองกลุ่มนี้ให้ความหมายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” แตกต่างกัน โดยปัญญาชนเสรีนิยมอธิบายสังคมในฐานะที่เป็นตลาดหรือกลไกตลาด (market) หรือบางครั้งก็เรียกว่า ประชาสังคม (civil society) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่หน่วยธุรกิจทำการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน โดยที่รัฐจะต้องไม่ก้าวกายการทำงานของตลาด คือ ต้องปล่อยให้ตลาดสามารถทำหน้าที่จัดสรรผลประโยชน์ในสังคมได้ โดยไม่มีการแทรกแซงหรืออุมชูการจัดการสวัสดิการโดยรัฐ ข้อเรียกร้องของปัญญาชนฝ่ายเสรีนิยมสอดคล้องกับตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมตามแนวเสรีนิยมใหม่ที่ผลักดันโดยกลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมโดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดคือ ในช่วงรัฐบาล อานันท์ ปันยารชุน ส่วนปัญญาชนชุมชนนิยมเสนอตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมที่มองว่า รัฐจะต้องไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยรัฐจะต้องลดการแทรกแซงวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนหมู่บ้าน เพราะที่ผ่านมารัฐเป็นตัวสร้างปัญหา โดยรัฐได้นำเอาการพัฒนาที่รูกล้ำทำลายวิถีชีวิตและ

²⁴ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย*, หน้า 64.

²⁵ Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 36.

²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ปฏิรูปการเมืองแบบมดทำรัง,” *มติชนรายวัน* (22 พฤษภาคม 2538), หน้า 31. อ้างใน Ibid., p. 51.

ทรัพยากรของชุมชนชาวบ้านเข้ามา ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย เช่น ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาความยากจน เป็นต้น ดังนั้นรัฐควรจะถอนตัวหรือลดบทบาทของรัฐในหมู่บ้าน โดยให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเองในหลายๆด้าน เพื่อให้ชุมชนสามารถเป็นอิสระจากทั้งอำนาจรัฐและทุน

วาทกรรมของปัญญาชนทั้งสองขั้วมี “ฉันทามติ” หรือ “จุดร่วม” ที่สำคัญที่ทำให้ทั้งสองแนวสามารถมาบรรจบกันอยู่ 2 ประการ คือ (1) ทั้งปัญญาชนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ และปัญญาชนชุมชนนิยมต้องการให้มีการ *ลดอำนาจรัฐ* โดยให้รัฐลดการแทรกแซงสิ่งที่เรียกกันหลวมๆว่า “สังคม” หรือ “ประชาสังคม” ซึ่งฉันทามติในส่วนนี้ได้ไปปรากฏเป็นวาระหลักของกลุ่มพลังต่างๆในกระบวนการปฏิรูปการเมือง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป และ (2) ปัญญาชนเสรีนิยมและชุมชนนิยมเห็นพ้องและยอมรับร่วมกันว่า ควรจะเพิ่มอำนาจให้กับ “สังคม” หรือ “*ประชาสังคม*” ซึ่งในความหมายของปัญญาชนเสรีนิยมมองว่า “ประชาสังคม” คือ พื้นที่ของการบริโภค แจกจ่าย ที่หมายถึง ตลาดและกลไกตลาด ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแบบเสรีนิยมใหม่ ที่ต้องการลดบทบาทในการให้สวัสดิการของรัฐ โดยให้เอกชนหรือกลไกตลาดเข้ามารับผิดชอบผ่านการแข่งขันในตลาดเอง ส่วนปัญญาชนชุมชนนิยมมอง “ประชาสังคม” ในความหมายที่เป็น ชุมชนหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านในชนบทตามกรอบความคิดแบบสำนักวัฒนธรรมชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน ดูเหมือนว่าปัญญาชนทั้งสองกลุ่มจะมีฉันทามติต่อสิ่งที่เรียกว่า “รัฐ” ในลักษณะที่ไปในทางเดียวกันว่า รัฐควรลดบทบาทลง แต่จุดต่างเกิดจากการมอง “สังคม” แตกต่างกัน โดยที่กลุ่มแรกมองว่าหมายถึงตลาด แต่อีกกลุ่มมองว่าหมายถึง ชุมชนหมู่บ้าน แต่กระนั้นก็ตาม ข้อแตกต่างซึ่งเป็นจุดต่างที่สำคัญระหว่างการเมืองของรัฐและสังคมต่างกันของกลุ่มพลังเสรีนิยมโลกาภิวัตน์และกลุ่มพลังชุมชนนิยมในช่วงเวลาดังกล่าวดูเหมือนจะจบลงแบบคลุมเครือและประนีประนอมทางความคิดโดยกลายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกันแต่ถูกปล่อยทิ้งเอาไว้ โดยไม่มีจุดแตกหักทางความคิดต่อเนื่องจากปัญญาชนฝ่ายชุมชนนิยมเอง แต่เกิดการยอมรับ “ประชาสังคม” ที่มีความหมายอะไรก็ได้ที่กว้างและนามธรรมทั้งในระดับของปัญญาชนและนักวิชาการเอง

ยิ่งไปกว่านั้น การไม่รู้สึกในการสร้างความแตกหักทางวาทกรรมของปัญญาชนฝ่ายชุมชนนำไปสู่การที่ในช่วงปี 2539 และ 2540 ฝ่ายพลังเสรีนิยมเองได้พยายามสร้างและพัฒนาวาทกรรมใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาสังคม(ชุมชน)เพื่อประสานประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างขบวนการทางสังคมกับรัฐ เช่น การเสนอเรื่อง “โลกาภิวัตน์ชุมชนาธิปไตย” (Globalized Communitarianism) ของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช²⁷ “ประชาคมเสรีนิยม”

²⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “โลกาภิวัตน์-ชุมชนาธิปไตย,” *ผู้จัดการรายสัปดาห์* (22-28 สิงหาคม 2537) อ้างใน Kasian

(Communitarian Liberalism) ของ ธีรยุทธ บุญมี²⁸ และ “สังคมสมานภาพ” ของประเวศ วะสี²⁹ เป็นต้น ที่เสนอให้ รัฐ สังคม และนักธุรกิจ ร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของ “ประชาสังคม” และ “ชุมชน” ซึ่งทำให้ข้อเสนอเหล่านี้มีประเด็นที่ถูกยกระดับจากข้อถกเถียงเดิมอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง เสนอว่า รัฐ กับ สังคม ไม่ใช่ขั้วปฏิบัติที่ขัดแย้ง แต่ต้องร่วมมือกันและประสานกัน โดยสามารถสร้างพื้นที่หรือองค์กรเชื่อมต่อระหว่างรัฐกับสังคมขึ้นมาได้ โดยรัฐควรจะทำหน้าที่ในการสร้างและสนับสนุน “ประชาสังคม” และการรวมตัวของชนชั้นล่าง ซึ่ง ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ประเวศ วะสี เรียกว่า “ประชาคมตำบล” วาทกรรมการสร้างประชาสังคม และความเข้มแข็งชุมชนผ่าน “ประชาคมตำบล” ในเวลาต่อมาได้ถูกนำไปใช้โดยรัฐ ผ่านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเราจะเห็นรูปธรรม คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่มีการบรรจุหน้าที่ของรัฐในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและ “ประชาคมจังหวัด” ในรูปแบบต่างๆ และนโยบายเหล่านี้ได้ถูกนำไปปฏิบัติเป็นครั้งแรกในปี 2538 ก่อนที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 จะออกมาเป็นระยะเวลา 2 ปี เฉพาะในปี 2538 ถึง 2540 มีการตั้ง “ประชาคมจังหวัด” โดยกระทรวงมหาดไทยถึง 31 จังหวัด

และประการที่สอง แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์เสรีนิยมกับการพัฒนาตามแนวทางชุมชนนิยมไม่ได้เป็นเรื่องที่ขัดแย้งและเป็นศัตรูกัน แต่สามารถพัฒนาควบคู่กันไปได้ โดยการลดบทบาทของรัฐ (ส่วนกลาง) ลง และให้เกิดการส่งเสริมและการสร้างองค์กรประชาสังคมขึ้นในจังหวัดต่างๆ ดังนั้น ภายใต้การช่วงชิงทางอุดมการณ์ของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม การลดบทบาทรัฐในด้านการให้สวัสดิการทางสังคมซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมจึงถูกทำให้ดูเสมือนว่า ไม่มีความขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์กับข้อเสนอเรื่องการกระจายอำนาจและการสร้างประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็งของแนวทางชุมชนนิยมเอง³⁰

บทบาทของการเข้ามาช่วงชิงและชี้นำการพัฒนาชุมชนภายใต้วาทกรรมแบบชุมชนนิยมแบบ “บนลงล่าง” ของพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่มีความสัมพันธ์แนบชิดกับรัฐดังที่กล่าวไปแล้ว จะมีความเด่นชัดขึ้นและเป็นระบบมากขึ้นเป็นลำดับโดยเฉพาะตั้งแต่ปี 2538 ที่สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและกระทรวงมหาดไทย เริ่มให้ความสนใจในการจัดตั้ง “ประชาคม

²⁸ ดู มติชนสุดสัปดาห์ (4 มิถุนายน 2536) อังโน สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ: การปรับตัวของรัฐไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 14. และ Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 61.

²⁹ ประเวศ วะสี, *แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานภาพและวิเศษ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536)

³⁰ ดูการเชื่อมโยงและการบรรจบกันของทั้งการสร้างประชาสังคมจาก “บนลงล่าง” ที่จัดตั้งโดยรัฐ และ “ล่างขึ้นบน” ของขบวนการทางสังคมและแนวชุมชนนิยมได้ ใน สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ: การปรับตัวของรัฐไทย”

ตำบล” เพื่อสร้าง “ชุมชนเข้มแข็ง” เสียเอง ซึ่งแนวทางของรัฐมีความชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลจากแนวคิด “ประชาคมตำบล” และแนวคิด “เบญจภาคี” ของ ประเวศ วะสี³¹ การเข้ามาช่วงชิงการอธิบายและการสร้างความหมายให้กับ การพัฒนาชุมชน หรือ การสร้างองค์กรชุมชนของรัฐ พิสูจน์ว่า รัฐและชนชั้นนายทุนภายในประเทศไม่ได้เพิกเฉยในการจัดการกับความขัดแย้งและการต่อสู้ของขบวนการชาวบ้านหรือขบวนการทางสังคม (ที่ใช้แนวชุมชนนิยม) ในสายตาของรัฐและทุนมองว่า ขบวนการชุมชนนิยมเป็นขบวนการที่สะท้อนความขัดแย้งในสังคมที่เกิดขึ้นจริงและมีศักยภาพในการพัฒนาจนสามารถท้าทายอำนาจรัฐและทุนนิยมได้ ดังนั้นการช่วงชิงการนำของรัฐต่อประชาสังคมหรือชุมชน โดยการผนวกผสมใช้แนวชุมชนนิยมโดยใช้ชื่อที่แตกต่างกันไป เช่น “เศรษฐกิจชุมชน” และ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็น “ยุทธศาสตร์” ที่จำเป็นสำหรับรัฐและชนชั้นนายทุนไทยมาตลอด อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ที่รัฐใช้นโยบายเข้าไปช่วยเหลือและจัดตั้งชาวบ้านในชนบทผ่านวาทกรรม “เกษตรยั่งยืน” และ “การศึกษาทางเลือก” เพื่อแย่งชิงมวลชนกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย³²

การไม่แตกหักทางอุดมการณ์ในการมองภาพ “สังคม” ระหว่าง พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมซึ่งแอบอิงอยู่กับผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนหรือชนชั้นผู้กดขี่ขูดรีดในสังคม กับ พลังชุมชนนิยมซึ่งเป็นวาทกรรมหลักของขบวนการทางสังคมและขบวนการทางการเมืองของชนชั้นล่างที่ใช้ในการต่อสู้กับรัฐและการพัฒนากระแสหลัก ส่งผลให้ วาทกรรมการสร้างความเข้มแข็งให้ “ชุมชน” และ “ประชาสังคม” ถูกหยิบฉวยเอาไปใช้ในฐานะที่เป็น รูปสัญลักษณ์ลอยลอย (floating signifier) ที่ไม่มี ความหมายตายตัว จากกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมและรัฐไทยผ่านการให้ความหมายใหม่ที่หลุดหรือเคลื่อนออกจากความหมายเดิม วาทกรรม “ลดอำนาจรัฐและเพิ่มอำนาจสังคม” มีความหมายที่เชื่อมโยงและคลุมเครือกับการ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจตลาด” วาทกรรมชุมชนนิยมที่ถูกสร้างให้มีฐานะเป็นทางเลือกออกจากระบบทุนนิยมและเสรีนิยมใหม่จึงไม่ได้พูดถึงการปฏิรูประบบสวัสดิการ การเก็บภาษีอัตราก้าวหน้าอย่างเป็นระบบ การถือครองกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การรวมศูนย์ปัจจัยการผลิต และการให้ชุมชนและคนชั้นล่างควบคุมและกำหนด นโยบายรัฐ และเศรษฐกิจสังคมได้ในความเป็นจริง การขาดการแตกหักจากขบวนการทางสังคมและปัญญาชนที่ใช้แนวชุมชนนิยมหลังปี 2535 บวกกับอิทธิพลของแนวคิดชาตินิยมภายในปัญญาชนชุมชนนิยมได้ส่งผลให้มีการสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วมข้ามชนชั้นในหลายระดับทั้งระดับรัฐและในระดับพื้นที่ประชาสังคมเอง

³¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 21, 61.

³² ชลิตา บัณฑุวงศ์, “ปราชญ์ชาวบ้าน: การ(ถูก)สร้างอัตลักษณ์ผ่านเกษตรกรรมยั่งยืน,” ใน *เกษตรกรรมยั่งยืน: อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กับปัญหาการเกษตรและอัตลักษณ์ชาวนาไทย*, อนุสรณ์ อุณโณ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน, 2547), หน้า 241.

กล่าวโดยสรุปแล้ว การก่อตัวของ เจตจำนงร่วมใหม่ (new collective will) เพื่อ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจสังคม” ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งของ “ประชาสังคม” และ “ชุมชน” หลัง 2535 จบลงด้วยการประนีประนอมและฉีกประสานกัน “ชั่วคราว” ระหว่างชนชั้นนายทุน ที่มีปัญญาชนเสรีนิยมเป็นฐานทางความคิด กับ ชนชั้นล่างและขบวนการทางสังคมที่ใช้แนวคิดชุมชนนิยม โดยที่ขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างเล็กเป็นศัตรูกับระบบทุนนิยมและสถาบันพระมหากษัตริย์ บอกลาการปฏิวัติสังคมนิยมแบบถาวร และกลายมาเป็นการเมืองแบบชุมชนที่ไม่เผชิญหน้าในแนวคิดระหว่างชนชั้นแบบแตกหัก (non-class-partisan communitarianism) เจตจำนงร่วมใหม่ของกลุ่มพลังต่างๆในสังคมหลัง 2535 เช่นนี้ ได้กลายเป็นวาทกรรมกระแสหลักที่มีบทบาททางการเมืองซึ่งมีผลโดยตรงต่อการสร้างกรอบข้อตกลงของการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญ 2540 ต่อมา

3.3 การปฏิรูปการเมือง และการร่างรัฐธรรมนูญปี 2540

หลังปี 2535 เราจะเห็น กระแสการปฏิรูปการเมืองที่เพิ่มขึ้น จากกลุ่มพลังต่างๆในสังคม ความรู้สึกที่ว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไม่มีที่มา หากแต่การปฏิรูปการเมืองหลัง 2535 เป็นผลผลิตโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้กลุ่มพลังต่างๆทางสังคมเติบโตขึ้น โดยในตอนนี้จะนำเสนอการมองการปฏิรูปการเมืองในฐานะที่เป็น “ภารกิจ” และ “การคลี่คลาย” ของความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ของกลุ่มพลังต่างๆอย่างน้อยใน 2 มิติที่สำคัญ คือ

หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า การปฏิรูปการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับรัฐธรรมนูญไทยหลังปี 2535 ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งทางสังคมที่มีมาก่อนหน้าและประทุขึ้นอย่างชัดเจนผ่านเหตุการณ์พฤษภาประชาคม รวมไปถึงความจำเป็นของการปฏิรูปที่วางอยู่บนการที่ความขัดแย้งระหว่างรัฐและขบวนการประชาชนที่ไม่ได้ลดลงหลังการได้เผด็จการทหาร³³ ดังนั้นเพื่อรักษาความชอบธรรมของรัฐและการพัฒนาภายใต้ระบบทุนนิยมที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่บนยอดสุดของการปกครอง³⁴ การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ทั้งในระดับรัฐ และกลไกรัฐจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการรักษาความชอบธรรมของรัฐเอง อันเนื่องมาจากที่ผ่านมา “วิกฤตทาง

³³ เฉพาะในปี 2536 ถึง 2537 นั้นมีการชุมนุมเรียกร้องในประเด็นความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ถึง 275 ครั้ง จาก นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิรักษ์, “ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง,” ใน *วิถีชีวิตวิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ตรัสวิน, 2545), หน้า 474-5.

³⁴ ดูรายละเอียดใน James Ockey, “Monarch, Monarchy, succession and stability in Thailand,” *Asia Pacific Viewpoint* 46, No. 2 (August 2005): 115-27.

สังคมนั้นมาถึงจุดที่ยากลำบากที่สุดและเป็นไปไม่ได้ที่จะแก้ปัญหานี้ อันเนื่องมาจากสถาบันทางสังคมต่างๆไม่มีพลังเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาใหม่ๆ”³⁵ และ “เราไม่สามารถปล่อยให้สังคมเลวร้ายลงทำให้ประชาชนขาดความหวังและอยู่ในสภาวะตึงเครียด”³⁶ ดังนั้นกลุ่มพลังทางสังคมที่เติบโตขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มพลังของปัญญาชนทั้งฝ่ายโลกาภิวัตน์เสรีนิยมและฝ่ายชุมชนนิยมจึงมองว่า การปฏิรูปการเมืองที่มุ่งไปสู่การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจเสียใหม่จะเป็นทางออกทางหนึ่งที่น่าจะเป็นต่อการแก้ไขความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้น

สอง การเคลื่อนไหวล้มเผด็จการในปี 2535 ไม่ได้มาโดยพลังของฝ่ายสังคมนิยมหรือฝ่ายปฏิวัติโดยตัวของตัวเอง เช่นเดียวกับเหตุการณ์ปี 2516 แต่การล้มเผด็จการปี 2535 เป็นชัยชนะของขบวนการทางสังคมวงกว้างที่เกิดภายใต้การนำของกลุ่มพลังที่ขยายตัวขึ้นภายใต้ระบอบเศรษฐกิจการเมืองหลัง 2516 ซึ่งในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เรียกหลวมๆว่า “กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม” (global-liberal forces) ที่รวมเอากลุ่มทุนโลกาภิวัตน์หรือกลุ่มทุนเสรีนิยมใหม่ ปัญญาชนเสรีนิยม และคนชั้นกลาง³⁷ ให้เข้ามามีบทบาทและเป็นตัวแสดงหลักทางการเมืองอย่างชัดเจน เป้าหมายของพลังเสรีนิยม คือ การพยายามปรับเปลี่ยนและปฏิรูปรัฐ กลไกรัฐ และอุดมการณ์ของรัฐไปในทิศทางที่สอดคล้องกับกระแสทุนนิยมเสรีหรือทุนนิยมโลกาภิวัตน์และระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย หรือเสรีนิยมใหม่ซึ่งได้กลายเป็นวาระหลักที่กลุ่มพลังเสรีนิยมจำเป็นต้องต่อรองและเอาชนะให้ได้ภายใต้การประนีประนอมทางการเมืองกับชนชั้นกลางและชนชั้นนายทุนอนุรักษ์นิยม เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบราชการ การเติบโตขึ้นในลักษณะนำ (dominant position) ของพลังเสรีนิยมในช่วงเวลาหลังปี 2535 จึงมีส่วน “ทำให้วาระทางการเมืองแบบเสรีนิยมกลายเป็นโครงการที่มีความเป็นไปได้”³⁸ โดยกลายมาเป็นวาระหลักของการปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญในที่สุด

³⁵ แปลจาก “Social crises are extremely difficult or impossible to solve because existing social institutions are not powerful enough to cope with new problems”. ใน Prawase Wasi, “An Overview of Political Reform Issue,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 25.

³⁶ แปลจาก “We can not let society deteriorate, leave people with no hope and in a constant state of stress”. ใน Thirayuth Boonmi, “Good Governance: A Strategy to Restore Thailand,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 29.

³⁷ เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวหรือใกล้เคียงกับที่ เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “กระแสมิติ” ดู เกษียร เตชะพีระ, “ปฏิวัติกระแสมิติ-ประชาธิปไตยไทยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: จาก 14 ถึง 6 ตุลา และพฤษภาประชาธรรม,” (งานเสวนา ‘ครบรอบ 100 ปี ปรีทศน์: รัฐธรรมนูญและบทปฏิวัติรัฐประหาร - การเมืองสยามประเทศไทยสมัยใหม่ พ.ศ.2454-2550’ ณ หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 16 กันยายน 2550 จัดโดย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์)

³⁸ แปลจาก “..enabling a liberal political agenda to emerge as a feasible project”. ซึ่งเป็นข้อสรุปของ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand* (New York and London: RoutledgeCurzon, 2003), p. 154.

กล่าวโดยสรุปการเปลี่ยนแปลงในสองมติดังกล่าวได้นำไปสู่ “ความจำเป็น” ของการปฏิรูปการเมืองที่กลุ่มพลังต่างๆในสังคมเห็นพ้องต้องกัน และเข้ามาต่อสู้ต่อรองประนีประนอมกันในกระบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่มบทบาทสังคม” ของกลุ่มพลังทางสังคมอย่างน้อย 2 กลุ่มที่สำคัญ คือ (1) กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม ที่หมายถึงปัญญาชนเสรีนิยม กลุ่มทุนเสรีหรือทุนโลกาภิวัตน์ และคนชั้นกลาง และ (2) กลุ่มขบวนการทางสังคมหรือการเมืองภาคประชาชนซึ่งเชื่อมโยงในเชิงอุดมการณ์กับทั้งฝ่ายปัญญาชนเสรีนิยมและฝ่ายปัญญาชนชุมชนนิยม ทั้งสองกลุ่มนี้มีบทบาทอย่างสำคัญในการวางกรอบและการกำหนดทิศทางของการเมืองไทยโดยเฉพาะการร่างรัฐธรรมนูญ 2540

3.3.1 การเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (global-liberalist forces)

อันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางการเมืองในปี 2535 ที่จบลงด้วยการไถ่เกลียดความขัดแย้งของสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่ได้เป็นชัยชนะของพลังสังคมนิยมหรือฝ่ายซ้ายที่พูดถึงการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน แต่เป็นชัยชนะที่สะท้อนการนำของพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์และทุนนิยมแบบขบวนการฝ่ายซ้ายในอดีต การที่อานันท์ ปันยารชุน กลับมาเป็นรัฐบาลชั่วคราวหลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬโดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆถึง 2 ครั้ง ทั้งๆที่รัฐบาลอานันท์ ในปี 2534 ได้ออกกฎหมายเพื่อแยกสลายและทำลายสหภาพแรงงาน และออกกฎหมายจำนวนมากที่เอื้อประโยชน์กับคนร่ำรวยและชนชั้นนายทุน เป็นภาพสะท้อนความสำคัญและอิทธิพลที่เพิ่มสูงขึ้นของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม โดยเฉพาะกลุ่มทุนและนักธุรกิจในการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี³⁹

ปัญหาใหญ่ของการเมืองไทย ในสายตาของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม หรือ ที่ เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “แนวร่วมเสรีนิยมประชาธิปไตยนายทุน” (capitalist liberal democratic alliance)⁴⁰ คือ การผูกขาดอำนาจรัฐในมือของระบบราชการและกองทัพ หรือที่ Fred Riggs

³⁹ ท่าทีของ องค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีต่อรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน เป็นไปในทางบวก โดยมองว่า รัฐบาลอานันท์ที่เปิดกว้างต่อข้อเรียกร้องของขบวนการทางสังคมจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ดู Prudhisan Jumbala and Maneerat Mitprasart, “Non-governmental development organizations: Empowerment and environment,” in *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*, ed. Kevin Hewison (London and New York: Routledge, 1997), p. 205.

⁴⁰ Kasian Tejapira, *Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals*, p. 6.

เรียกว่า อำมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity)⁴¹ การผูกขาดอำนาจเช่นนี้ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงและความไม่ต่อเนื่องของการปกครองและการบริหารจัดการรัฐ และมักจะจบลงด้วยการรัฐประหารของทหาร⁴² ดังนั้นเป้าหมายของการปฏิรูปการเมืองของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมจึงมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยการจัดการแบ่งสรรอำนาจในทางการเมืองและอำนาจรัฐให้เหมาะสม ผ่านการปฏิรูปกลไก กติกา และสถาบันทางการเมืองเป็นหลัก ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ เป้าหมายอีกประการหนึ่งซึ่งสอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกับการปฏิรูปกลไก กติกา สถาบันของรัฐ ก็คือ การผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ให้กลายเป็นอุดมการณ์หลักที่มั่นคงของรัฐไทยให้ได้⁴³

“กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม” ในที่นี้มีหมายถึงคนอย่างน้อย 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มทุนเสรีนิยมหรือโลกาภิวัตน์ หรือที่ Jim Glassman⁴⁴ เรียกว่า internationalized elites ซึ่งมีผลประโยชน์เกาะเกี่ยวหรือสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมโลก และเป็นกลุ่มคนที่มองว่า การพัฒนาเศรษฐกิจโดยการเปิดเสรีทางการค้าการลงทุนตามกรอบแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่เป็นสิ่งดี (2) กลุ่มปัญญาชนเสรีนิยม ซึ่งเป็นปัญญาชนกระแสหลักภายใต้ระบบทุนนิยมหรือปัญญาชนของชนชั้นนายทุนในความหมายของ Gramsci ซึ่งเชื่อมั่นว่า การปฏิรูปกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลกันภายในอำนาจรัฐเป็นทางออกของความขัดแย้งในสังคม โดยไม่ได้เสนอการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ถอนรากถอนโคนหรือในลักษณะที่ขัดแย้งกับโครงสร้างการถือครองปัจจัยการผลิตและกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลแบบขบวนการฝ่ายซ้ายในอดีต และ (3) คนชั้นกลาง ที่กลายมาเป็นตัวแสดงสำคัญอย่างน้อยก็หลังจากปี 2516 เป็นต้นมา⁴⁵ ซึ่งหมายถึง กลุ่มชนขนาดกลางและขนาดเล็ก และผู้บริหาร

⁴¹ ดู ต้นกำเนิดความคิดเรื่อง อำมาตยาธิปไตย (bureaucratic polity) ของ F. Riggs ใน Fred Riggs, *The Bureaucratic Polity as a Working System* (Cambridge: Schenkman Press Company, 1976) และดูงานของปัญญาชนเสรีนิยมที่พยายามท้าทายตัวแบบอำมาตยาธิปไตยใน Anek Laothamatas, *Business associations and the new political economy of Thailand: From bureaucratic polity to liberal corporatism* (Boulder: Westview Press, 1992) และตัวอย่างงานสายเศรษฐศาสตร์การเมืองที่วิจารณ์ตัวแบบอำมาตยาธิปไตย เช่น ใจ อึ๊งภากรณ์ และคนอื่นๆ, *การเมืองไทยในทัศนะลัทธิมาร์คซ์* (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2543)

⁴² ดูคำอธิบายที่คล้ายคลึงกันของปัญญาชนกษัตริย์นิยมอย่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน สายชล สัตยานุรักษ์, *คึกฤทธิ์และการสร้างความเป็นไทย เล่ม 2* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550)

⁴³ ข้อเสนอที่ว่า หลัง 2535 นั้นเป้าหมายของชนชั้นนายทุน และระบุมุขีไทยก็คือ การสถาปนาโครงการทางการเมืองแบบเสรีนิยม ใน Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, p. 154.

⁴⁴ Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour* (Oxford: Oxford University Press, 2004)

⁴⁵ ดูงานวิเคราะห์คนชั้นกลางที่ชี้ให้เห็นถึง การเติบโตในเชิงปริมาณ และความโลเลไม่แน่นอนของอุดมการณ์และจิตสำนึกของคนกลุ่มนี้ ใน เบเนดิก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน จาก 14 ถึง 6 ตุลา, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอังกศศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541), หน้า 97-162.

ระดับกลางและระดับสูงในภาคธุรกิจ ซึ่งเติบโตขึ้นจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและเป็นกลุ่มที่สำคัญในการต่อต้านเผด็จการทหารในปี 2535⁴⁶ อย่างไรก็ดี ทั้ง 3 กลุ่มต่างก็มีบทบาทและเป้าหมายในรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามตำแหน่งแห่งที่และการก่อตัวทางประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียด ดังนี้

3.3.1.1 กลุ่มทุนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์

กลุ่มนายทุนโลกาภิวัตน์จำนวนหนึ่งซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจไทย มองว่า การเมืองไทยมี 2 ปัญหาที่สำคัญ คือ หนึ่ง ระบบการเมืองถูกทำให้ไร้เสถียรภาพโดยนักการเมืองท้องถิ่นที่ขาดความจริงใจในการทำงานการเมือง โดยเฉพาะการที่การเมืองไทยถูกผูกขาดอำนาจโดยกลุ่มทหาร ข้าราชการ และนักการเมืองที่ใช้เงินในการซื้อเสียงและคอร์รัปชัน สอง ระบบการเมืองที่ไร้เสถียรภาพมีผลอย่างยิ่งต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการเกิด “วงจรอุบาทว์ทางการเมือง” ที่นำไปสู่การเกิดรัฐประหารซ้ำแล้วซ้ำเล่า ส่งผลให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจหยุดชะงัก ดังนั้นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการเมืองจึงเป็นการแก้ปัญหาสองประการข้างต้น โดยต้องมีการจัดระเบียบให้แก่สถาบันทางการเมืองต่างๆ เพื่อสถาปนาความมั่นคงทางการเมือง และสร้างระบบตรวจสอบถ่วงดุลที่กลุ่มชนชั้นนำนายทุนและอภิสิทธิ์ชนทางสังคมหลากหลายกลุ่มสามารถเข้ามาแบ่งสรรอำนาจกันได้เป็นประการสำคัญ⁴⁷ โดยมีวาระสำคัญในระยะยาว ก็คือ การผลักดันให้รัฐไทยสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจแบบการค้าเสรีหรือเสรีนิยมใหม่อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะต้องมีการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ⁴⁸

ในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อผ่านร่างรัฐธรรมนูญ สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สมาคมผู้ประกอบการธนาคารแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และกลุ่มนักธุรกิจได้มีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะมีการรวมตัวกันอย่างชั่วคราวในนามของ ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย ประเด็นหลักที่กลุ่มนักธุรกิจให้ความสนใจก็คือ ให้การปฏิรูปการเมืองนำไปสู่การพัฒนาและเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม โดยรัฐจะต้องสนับสนุนการเปิดการค้าเสรี เช่น

⁴⁶ คู่มือถกเถียงถึงบทบาทของคนกลุ่มนี้ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ได้ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร บก., *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2536) และ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวลี้มตีน หรือพลังประชาธิปไตย” ใน *ร้อยปีการต่อสู้: จากซ้ายแก่สู่ซ้ายใหม่ไทย*, ใจ อึ้งภากรณ์ และ นุ่มนวล ยัพพรช, บรรณาธิการ, หน้า 127-45.

⁴⁷ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, p. 161.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 167.

“การจัดตั้งองค์การร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาของภาคธุรกิจ การบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ การจัดตั้งองค์การร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมหลักของประเทศ (Real Sector) เพื่อรับรู้ปัญหาให้สอดคล้องกับความเป็นจริงและมีผลในทางปฏิบัติ การปรับปรุงระบบภาษีให้เอื้อประโยชน์ต่อการประกอบการค้าเสรีและดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ”⁴⁹

การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักธุรกิจนับว่ามีพลังพอสมควร โดยเฉพาะบทบาทของ อานันท์ ปันยารชุน ในฐานะตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมในกระบวนการปฏิรูปการเมือง การเข้ามาดำรงตำแหน่งประธานสภาว่ารัฐธรรมนูญในปี 2539 ของอานันท์สะท้อนความสำคัญของวาระทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ในการเมืองไทย และสะท้อนถึงบทบาทที่ละเลยไม่ได้ของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมได้เป็นอย่างดี อานันท์⁵⁰ เสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีจำเป็นต่อการพัฒนาประชาธิปไตยทางการเมือง ซึ่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้นเชื่อมโยงกับการปฏิรูปสถาบันทางการเมืองด้วย ถ้าระบบการเมืองไม่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้เศรษฐกิจไม่ดีไปด้วย⁵¹ ดังนั้นวาระที่ถูกผลักดันเข้ามาในการปฏิรูปการเมืองของกลุ่มนักธุรกิจที่นำโดย อานันท์ จึงเป็นวาระที่เชื่อมต่อหรือเป็นไปเพื่อการผลักดันแนวทางเสรีนิยมทางเศรษฐกิจเป็นส่วนมาก การทำหน้าที่ผลักดันแนวทางเสรีนิยมทางเศรษฐกิจของอานันท์ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นวาระที่ต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงที่อานันท์เป็นนายกรัฐมนตรีในปี 2534 และ 2535 มีการออกกฎหมายจำนวนมากที่เป็นไปเพื่อการเปิดเสรีทางการค้าการลงทุน และการเปิดเสรีทางการเงิน ในลักษณะที่สอดคล้องกับทิศทางของเสรีนิยมใหม่จำนวนมาก⁵²

แนวคิดธรรมรัฐสำหรับ อานันท์ จึงหมายถึง การปฏิรูปการเมืองต้องทำให้ระบอบการเมืองสามารถรองรับการแข่งขันและความขัดแย้งได้⁵³ และอานันท์นับว่าเป็นคนแรกๆที่เสนอและผลักดันแนวคิดเรื่อง “ธรรมรัฐ” หรือ Good Governance ในการเมืองไทย โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการปฏิรูปการเมือง โดยอานันท์เสนอว่า ธรรมรัฐเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการปรับความสัมพันธ์ระหว่าง

⁴⁹ นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิรักษ์, “. ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง,” ใน *วิถีชีวิต วิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 482.

⁵⁰ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, p. 200.

⁵¹ Ibid., p. 161.

⁵² คู่มือเพิ่มเติมในบทที่ 3 ของ กุลลดา เกษบุญชู-มีดี, *รัฐไทยกับโลกาภิวัตน์ (1980-1998)*

⁵³ Ibid., p. 200.

รัฐและสังคม โดยการปฏิรูปการเมืองจะต้องสามารถทำให้ความขัดแย้งทางสังคมสามารถแก้ไขได้ โดยกฎกติกา และกลไกการทำงานของรัฐ โดยที่ “ผลลัพธ์... อาจนำไปสู่การผสมผสานผลประโยชน์ที่หลากหลายและขัดแย้งกันได้”⁵⁴ ยิ่งไปกว่านั้น อานันท์ ยังให้ความสำคัญกับ ขบวนการทางสังคม มีการสร้างแนวร่วมอย่างหลวมๆ และเปิดพื้นที่ให้กับขบวนการทางสังคมในการเข้ามาร่วมในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ รวมไปถึงสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมี อานันท์ เป็นประธานได้เปิดรับข้อเสนอของขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเข้าไปบรรจุในรัฐธรรมนูญหลายมาตรา เช่น สิทธิชุมชน การเสนอชื่อถอดถอนนักการเมือง และการเสนอกฎหมายด้วยห้าหมื่นรายชื่อ เป็นต้น ภาพของอานันท์ที่ปรากฏในขณะนั้นจึงมีลักษณะที่เป็นไปในแง่บวกในสายตาของขบวนการทางสังคม อย่างไรก็ตาม Connors ตั้งข้อสังเกตว่า การพูดถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสิทธิเสรีภาพของอานันท์มีลักษณะแบบ โหวทและการอ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการผลักดันรัฐธรรมนูญภายใต้กรอบกติกาแบบ เสรีนิยมมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น อานันท์ไม่ได้ไว้ใจหรือมององค์การพัฒนาเอกชนและการเคลื่อนไหวของมวลชนในแง่ดีนัก⁵⁵ กล่าวโดยสรุปแล้ว การทำแนวร่วมที่ประนีประนอมกับขบวนการทางสังคม และองค์การพัฒนาเอกชนของอานันท์จึงเป็นไปเพื่อการสร้างกรอบให้วาระเรื่องเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไม่ขัดต่อหรือเป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับผลประโยชน์โดยรวมของเสรีนิยมใหม่มากกว่าที่จะจริงจังกับการสร้างประชาธิปไตยอย่างที่พวกชุมชนนิยมหรือขบวนการทางสังคมเสนอ⁵⁶

การเคลื่อนไหวของกลุ่มธุรกิจนายทุนในช่วงนี้ไม่ได้แยกขาดออกจากกลุ่มอื่นๆ แต่มีการสร้างแนวร่วมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของนักวิชาการ คนชั้นกลาง และขบวนการทางสังคม อยู่มาก เช่น ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย นำโดย ปรีดา เตียสุวรรณ์ และ ณรงค์ โชควัฒนา จัดทำโครงการ “สี่ลมสี่เขี้ยว” เพื่อรณรงค์สนับสนุนให้รัฐสภาร่างรัฐธรรมนูญร่วมกับองค์การพัฒนาเอกชนหลายกลุ่มและคนชั้นกลาง เป็นต้น ข้อเรียกร้องและบทบาทของกลุ่มนักธุรกิจมีความชัดเจนและเข้มข้นขึ้นในช่วงสุดท้ายที่มีกระแสกดดันให้รัฐบาลพรรคความหวังใหม่และรัฐสภาในขณะนั้นต้องลงมติรับร่างรัฐธรรมนูญ⁵⁷ ธนินทร์ เจียรวนนท์ เจ้าของเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) ออกมาแสดงท่าทีที่ชัดเจนในทางที่สนับสนุนรัฐธรรมนูญ⁵⁸ อานันท์ ปันยารชุน และธรรมนูญ ดวง

⁵⁴ อัง ใน นฤมล ทับจุมพล, “แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย: ธรรมรัฐแห่งชาติ,” ใน *ธรรมรัฐ: จุดเปลี่ยนประเทศไทย?*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรม, 2541), หน้า 124.

⁵⁵ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, pp. 164-5.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 162.

⁵⁷ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis* (Chiangmai: Silkworm Books, 2000), p. 115.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 115, 122.

มณี ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสภาหอการค้าแห่งประเทศไทยในขณะนั้น ได้แสดงท่าทีคัดค้านให้ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีลาออก หากไม่มีจุดยืนที่รับร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้⁵⁹

สรุปแล้ว บทบาทของกลุ่มธุรกิจนายทุนเสรีนิยมนั้นมีความสำคัญในการผลักดันวาระปฏิรูปการเมืองให้เป็นที่สนใจในทิศทางที่สนับสนุนการพัฒนากระบวนการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม โดยวาระที่สำคัญของกลุ่มธุรกิจก็คือ การสร้างหลักประกันเรื่องการแข่งขันเสรี การลดการควบคุมมาตรการควบคุมทางเศรษฐกิจของรัฐ และการสร้างกติกา กดไก และสถาบันทางการเมืองที่มั่นคง การปฏิรูปในมุมมองของกลุ่มนักธุรกิจและนายทุนเสรีนิยมไม่ได้มีเป้าหมายหลักที่การเพิ่มอำนาจการต่อรองของชนชั้นกลางและขบวนการทางสังคม หรือสนับสนุนความเป็นธรรมในสังคม หรือสิทธิเสรีภาพของชุมชนและประชาชน แต่เป้าหมายสำคัญ คือ กระบวนการเมืองที่มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพที่จะรักษาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและผลักดันแนวทางการค้าเสรีซึ่งเป็นหัวใจของการสะสมทุนของชนชั้นนักธุรกิจและกลุ่มชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม

3.3.1.2 กลุ่มปัญญาชนเสรีนิยม

อย่างไรก็ดีการผลักดันการปฏิรูปการเมืองตามแนวทางเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ของกลุ่มชนชั้นนายทุนไม่สามารถเกิดขึ้นได้เอง การอาศัยหรือหยิบยืมฐานองค์ความรู้ของปัญญาชนที่ทำหน้าที่สร้างความรู้สึกเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนเสรีนิยม ภายหลังจากปี 2535 ดูเหมือนว่ากลุ่มปัญญาชนเสรีนิยมมีความเห็นพ้องกันในระดับหนึ่งที่เสนอว่า “ต้องเขียนรัฐธรรมนูญใหม่เพื่อที่จะควบคุมการใช้อำนาจของนักการเมืองเลว”⁶⁰ และ “วิกฤตทางสังคมนั้นมาถึงจุดที่ยากลำบากที่สุดและเป็นไปไม่ได้ที่จะแก้ปัญหานี้ อันเนื่องมาจากสถาบันทางสังคมต่างๆไม่มีพลังเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาใหม่ๆ”⁶¹ การปฏิรูปการเมืองจึงต้องสร้าง “การตรวจสอบติดตามนโยบายของรัฐบาลและส่งสัญญาณเตือนล่วงหน้าว่ากำลังจะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจได้”⁶² ยิ่งไปกว่านั้นหากเราพิจารณาข้อเสนอและความกังวลของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์⁶³ ซึ่งได้รับการตอบรับอย่าง

⁵⁹ Ibid., p. 115.

⁶⁰ Prawase Wasi, “An Overview of Political Reform Issues,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 23.

⁶¹ แปลจาก “Social crises are extremely difficult or impossible to solve because existing social institutions are not powerful enough to cope with new problems”. In Ibid., p. 25.

⁶² แปลจาก “to monitor governmental policy and to send out warnings prior to economic crises..” in Thirayuth Boonmi, “Good Governance: A Strategy to Restore Thailand,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 34.

⁶³ ดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538)

มาจากปัญญาชนฝ่ายเสรีนิยม ที่ว่า ปัญหาหลักของการเมืองไทยคือ สังคมไทยมี 2 สังคมที่ขัดแย้งกันแต่ดำรงอยู่ด้วยกัน คือ สังคมเมืองที่มีคนชั้นกลางและนักธุรกิจที่มีจิตสำนึกทางการเมืองและได้รับการศึกษามาอย่างดี กับ สังคมชนบทที่คนชั้นล่าง เกษตรกร ชาวนา ที่ไม่มีจิตสำนึกทางการเมืองและผูกติดกับระบบอุปถัมภ์อย่างยาวนาน ส่งผลให้นักการเมืองและพรรคการเมืองไทยใช้โอกาสของความไม่รู้ของคนในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศในการใช้ระบบอุปถัมภ์และระบบเจ้าพ่อในการซื้อเสียงเพื่อให้ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในรัฐสภา และมีเป้าหมายเพื่อถอนทุนคืนผ่านการคอร์รัปชัน ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้กรอบการวิเคราะห์ที่มองสังคมแตกเป็นสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันเช่นนี้ วาระหลักของ เอนก และฝ่ายเสรีนิยมก็คือ การแก้ไขและลดช่องว่างระหว่างสองสังคมของสองกลุ่มคนหรือสองชนชั้นที่มีผลประโยชน์และวิถีคิดที่ไม่ตรงกัน หรือที่เอนก เรียกว่า “การปรับสมดุล” ของสังคม

จากข้อเสนอและการวิเคราะห์ของเอนกดังกล่าว วาระการปฏิรูปการเมืองในมุมมองของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมและปัญญาชนเสรีนิยมจึงไม่ได้เริ่มต้นด้วยความกังวลในเชิงสถาบันทางการเมืองล้วนๆ โดยไม่มีมิติทางเศรษฐกิจสังคมในระดับโครงสร้าง แต่ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเมืองในเชิงสถาบันที่ถูกเสนอโดยปัญญาชนเสรีนิยมนั้นสะท้อน เชื่อมโยง และถูกสร้างขึ้นมาจากการมองปัญหาความขัดแย้ง (ทางชนชั้น) ในระดับโครงสร้างของสังคม การปฏิรูปการเมืองและสถาบันทางการเมืองจะต้องเป็นไปเพื่อทำให้ความขัดแย้งทางสังคมที่บานปลายระหว่าง รัฐ นายทุน คนชั้นกลาง และคนชั้นล่าง สามารถถูกแก้ไขและบริหารจัดการได้ภายใต้กรอบกติกาและสถาบันทางการเมืองของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นข้อเสนอของ ชัยอนันต์ ธีรยุทธ ประเวศ เอนก และสุวินัย ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจปัญหาในแง่มุมมองเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) แต่เป็นเรื่องของจุดยืนทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นตัวสร้างกรอบวาระและเป้าหมายทางการเมืองที่ชัดเจนแต่ต้น คือ การลด ผนวก และควบคุมความขัดแย้งทางสังคมให้เข้ามาอยู่ในระดับกฎหมายและกลไกเชิงสถาบันของรัฐให้ได้ เพื่อไม่ให้เกิดการต่อสู้และความขัดแย้งนำไปสู่การตั้งคำถามหรือเชื่อมโยงกับปัญหาโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจอื่นๆ⁶⁴

ในปี 2537 อมร จันทรวงศ์ นักกฎหมายมหาชนคนสำคัญได้ออกเอกสารชิ้นสำคัญซึ่งถือเป็นตัวแบบเริ่มต้นของการปฏิรูปการเมืองที่ชื่อว่า *คอนสติติวชันนัลลิสม์ (Constitutionalism): ทางออกของประเทศไทย* จัดพิมพ์โดย สถาบันนโยบายศึกษา ซึ่งเป็นสถาบันวิจัยที่ก่อตั้งโดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช โดย อมร เสนอความคิดจากมุมมองเชิงกลไกสถาบัน (Institutionalism) ว่า

⁶⁴ Nicos Poulantzas, *State Power, Socialism*, tr. Patrick Camiller (London: Verso, 1980), pp. 80. และดูทำที่ ทำนองนี้ของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “การเมืองเก่ากับการเมืองใหม่และกระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม,” ใน, *ธรรมภิบาล: การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม*, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544), หน้า 33-41.

ปัญหาของการเมืองไทยที่ผ่านมาก็คือ การที่รัฐสภาใช้อำนาจมากเกินไป โดยรัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติแย่งอำนาจการตัดสินใจจากระบบราชการ ส่งผลให้เกิดการก้าวร้าวหน้าที่กัน จึงนำมาสู่ความขัดแย้งทางการเมืองภายในกลไกของรัฐ ทำให้การเมืองไร้เสถียรภาพและขาดประสิทธิภาพ อมร เสนอว่า จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการเมือง โดยจำกัดอำนาจของรัฐสภา สร้างระบบตรวจสอบถ่วงดุลและคานอำนาจกันระหว่าง ฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ตามระบบการแบ่งแยกอำนาจให้ชัดเจน⁶⁵ ซึ่งข้อเสนอของ อมร ได้ถูกนำไปผลิตซ้ำและพัฒนาต่อโดยปัญญาชนเสรีนิยมจำนวนมาก เช่น ประเวศ ชัยอนันต์ รวมไปถึง อานันท์ ด้วย โดยฝ่ายปัญญาชนและชนชั้นนายทุนเสรีนิยมได้เสนอแนวคิดที่เป็นทางออกในการปฏิรูปรัฐ คือ ธรรมรัฐ (good governance)⁶⁶ หรือ ธรรมรัฐแห่งชาติ (national good governance)⁶⁷ ที่ต่อมาได้รับการหนุนเสริมโดยฝ่ายปัญญาชน ชุมชนนิยม และขบวนการทางสังคมจำนวนหนึ่ง

กระแสกดดันที่เข้มข้นของฝ่ายปัญญาชนเสรีนิยมส่งผลให้ในปี 2537 ได้มีการแต่งตั้ง ประเวศ วะสี ขึ้นมาเป็นประธานคณะกรรมการปฏิรูปการเมือง ซึ่งทำหน้าที่จัดทำข้อเสนอและศึกษาแนวทางในการปฏิรูปการเมืองเพื่อนำเสนอต่อรัฐสภาและรัฐบาล Connors ตั้งข้อสังเกตว่าการที่รัฐบาลประชาธิปไตยแต่งตั้ง ประเวศ วะสี เป็นประธานฯ เป็นเรื่องของการคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะคุณสมบัติส่วนตัวของประเวศที่สามารถเชื่อมโยงและพูดคุยกับคนหลากหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ ชนชั้นนักธุรกิจ คนชั้นกลาง และขบวนการทางสังคม ประเวศมักจะพูดถึงการเมืองภาคประชาชนและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ท่าทีสนับสนุนข้อเสนอของแนวชุมชนนิยม พร้อมๆกับการกล่าวถึงความสำคัญและเชิดชูชาติ ศาสนา และกษัตริย์⁶⁸ ประเวศจึงเป็นบุคคลที่สามารถสร้างความยอมรับได้จากคนหลากหลายกลุ่มหลายชนชั้น

3.3.1.3 คนชั้นกลาง

บทบาทของนักธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็กและผู้ประกอบการรายย่อย หรือที่เรียกรวมๆว่า “คนชั้นกลาง” ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ตั้งข้อสังเกตว่า คนชั้นกลางไม่ได้มีปัญญาชนที่ผลิต

⁶⁵ อมร จันทรมนบุรี, *คอนสติติวชันแนลลิสม์ (Constitutionalism): ทางออกของประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2537)

⁶⁶ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, pp. 124-5.

⁶⁷ Thirayuth Boonmi, “Good Governance: A Strategy to Restore Thailand,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 29.

⁶⁸ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, p. 158.

ความรู้และอุดมการณ์ของตนเอง⁶⁹ การขาดปัญญาชนและอุดมการณ์ของคนชั้นกลางนำไปสู่การเหยียดหยามเอาความคิดของชนชั้นนายทุนมาเป็นวิธีการมองโลกของคนชั้นกลางเองเสมอๆ ส่งผลให้ในการเมืองไทยที่ผ่านมา คนชั้นกลางมักจะกลายเป็นส่วนขยายหรือส่วนเสริมของชนชั้นนายทุน ทั้งที่เป็นพลังอนุรักษ์นิยม เช่น เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่คนชั้นกลางเป็นส่วนขยายและเป็นเครื่องมือของฝ่ายขวาในการข่มขู่การศึกษาประชาชน⁷⁰ และที่เป็นพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เช่น การที่คนชั้นกลางเหยียดหยามวิถีคิดของชนชั้นกรรมกร นักธุรกิจ และปัญญาชนฝ่ายเสรีนิยม ที่รังเกียจการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่าง เป็นต้น ลักษณะทางชนชั้นของคนชั้นกลางจึงมีลักษณะโลเลและแปรผันตามพลังทางสังคมที่เข้มแข็งในขณะนั้น การช่วงชิงการนำทางความคิดหรือการหาพันธมิตรกับคนชั้นกลางของชนชั้นนายทุนและขบวนการทางสังคมเป็นตัวแปรที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงและการช่วงชิงทางการเมืองในช่วงต่างๆเสมอมา⁷¹

บทบาทและการเคลื่อนไหวของคนชั้นกลางในช่วงที่ผลักดันการปฏิรูปการเมืองมีความใกล้ชิดและมีลักษณะเป็นส่วนหนึ่ง หรือเป็น “หางเครื่อง” ที่ชัดเจนของ พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม ทั้งในแง่ของการจัดองค์กรเคลื่อนไหวและอุดมการณ์ โดยเฉพาะการสนับสนุนเศรษฐกิจที่เปิดกว้างเสรี และระบอบการเมืองที่ปราศจากการผูกขาดอำนาจทางการเมือง การเคลื่อนไหวของคนชั้นกลางที่เรียกว่า “ขบวนการธงเขียว” นั้นได้รับการสนับสนุนและเชื่อมโยงกับกลุ่มนักธุรกิจเสรีนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะ ชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย⁷² ซึ่งเรียกร่องผลักดันการปฏิรูปการเมืองตามกรอบเสรีนิยมประชาธิปไตย และการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวทางเสรีนิยมใหม่

โดยสรุปแล้วเราจะเห็นว่า แม้ว่ากลุ่มย่อยต่างๆภายในกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม จะมีผลประโยชน์และตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่แตกต่างกัน แต่วาระหลักของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมนั้นมีลักษณะร่วมกันหลายประการ ผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคี่ยวของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมมี 3 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง วาทกรรมว่าด้วยประชาสังคมที่ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มบทบาทสังคม” ทำให้การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาสังคมใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ 2540 เป็นไป

⁶⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย,” ใน *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*, สังคิต พิธิยศรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2536), หน้า 49-65. และดูที่นิธิอภิปรายถึงความเชื่อมโยงระหว่างชนชั้นกลางกับลัทธิเสรีนิยม. 5 ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจฐานคิดของชนชั้นกลางไทยใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ลัทธิพิชิตเสด็จพ่อ ร. 5* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546)

⁷⁰ ดู เบเนดิก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน *จาก 14 ถึง 6 ตุลา* ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, บรรณาธิการ, หน้า 97-162.

⁷¹ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวลี้มตีน หรือพลังประชาธิปไตย” ใน *ร้อยปีการต่อสู้: จากซ้ายเก๋าสู้ซ้ายใหม่ไทย*, ใจ อึ๊งภากรณ์ และนุมนวล ยัพรราช, บรรณาธิการ, หน้า 127-45.

⁷² Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, p. 119.

ในทางที่สร้างสมานฉันท์และประนีประนอม (non-partisan) และทำลายการแบ่งมิตรศัตรูทางชนชั้น ประชาสังคมและชุมชนเข้มแข็งที่ถูกรับรองในรัฐธรรมนูญจึงมีลักษณะที่ สมชัย ภัทรธนานันท์ เรียกว่าเป็น “ประชาสังคมของชนชั้นนำ” (elite civil society) หรือ “การสร้างประชาธิปไตยจากบนลงล่าง” (democratization from above/elite democratization)⁷³ มากกว่า ผ่านการผนวกและทำเนรพร้อมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ขบวนการทางสังคม และคนชั้นกลาง โดยเฉพาะปัญญาชนและขบวนการทางสังคมแนวชุมชนนิยมสายปฏิรูป เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา การพัฒนาวาทกรรมหรือบทสนทนาว่าด้วย “การขยายพื้นที่ประชาสังคม” ที่เกิดขึ้นภายหลังจากปี 2535 และถูกนำมาบรรจุในรัฐธรรมนูญ 2540 ไม่ได้นำไปสู่การลดบทบาทรัฐ แต่ประชาสังคมได้กลายเป็นส่วนขยายที่ประนีประนอมกับอำนาจรัฐ และบางส่วนก็สร้างขึ้นโดยรัฐ ส่งผลให้วาทกรรมประชาสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมืองและชุมชนทำหน้าที่ลดทอนความขัดแย้งทางสังคมจาก “บนลงล่าง” มากกว่าที่จะสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของขบวนการทางสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจรัฐและเศรษฐกิจจาก “ล่างสู่บน”⁷⁴

ประการที่สอง ความจำเป็นของการปฏิรูปรัฐไทยเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นผลของทั้งพลังจากภายนอกและภายใน พลังภายนอกได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในระดับโลกและในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะการเข้ามาของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ และบทบาทของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมจากภายนอก เช่น สหรัฐอเมริกา และองค์การการเงินระหว่างประเทศจำนวนหนึ่งที่ผลักดันให้รัฐไทยเปิดรับกติกาการแข่งขันเสรี และการลดบทบาทรัฐด้านสวัสดิการลง

และประการที่สาม การผลักดันวาทกรรมการเพิ่มอำนาจ “สังคม” หรือ “ประชาสังคม” ของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์ ซึ่งไม่ได้ถูกท้าทายอย่างจริงจังหลังปี 2535 ได้นำไปสู่การเพิ่มบทบาทของตลาดและการแข่งขันของเอกชน สะท้อนผ่านการที่หลักการของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ที่ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจให้สังคม” ที่หมายถึง อำนาจของกลไกตลาด และการลดอำนาจของรัฐในการแทรกแซงเศรษฐกิจลง การปฏิรูปการเมืองที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนอิทธิพลของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่สามารถบรรจวาระหลักของตนเองเข้าไปปรากฏอยู่ในกฎหมายพื้นฐานของรัฐได้ ดังที่ปรากฏใน หมวดนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ของรัฐธรรมนูญ 2540 มาตรา 87 ที่ว่า

⁷³ Somchai Phatharathananunth, “Civil Society and Democratization in Thailand: A Critique of Elite Democracy” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo (Copenhagen: NIAS, 2002), pp. 130-5.; Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeastern Thailand* (Copenhagen: NIAS, 2006)

⁷⁴ ดู Somchai Phatharathananunth, “Civil Society and Democratization in Thailand: A Critique of Elite Democracy” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, pp. 130-3.; สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ: การปรับตัวของรัฐไทย”

“รัฐต้องสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยอาศัยกลไกตลาด
 กำกับดูแลให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม คัดค้านผู้บริโภคนิยม และป้องกัน
 การผูกขาดตัดตอนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งยกเลิกและละเว้นการ
 ตรากฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็น
 ทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่มีความ
 จำเป็นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาผลประโยชน์
 ส่วนรวม หรือการจัดให้มีการสาธารณูปโภค”

3.3.2 ข้อเสนอของขบวนการทางสังคม (social movements)

สิ่งที่ขบวนการทางสังคมหลังปี 2535 มองนั้นก็เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหว
 ในช่วงก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะในประเด็นที่อำนาจรัฐและระบบราชการมีอำนาจมากเกินไป และ
 เข้ามาก้าวร้าวกับทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมืองและในพื้นที่ชนบท อัน
 นำไปสู่ความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และชุมชนอย่างกว้างขวาง ก่อปรกับการ
 พัฒนาตัวของวาทกรรมชุมชนนิยมที่เน้นความเป็นอิสระของชุมชนได้ส่งผลให้วาระการปฏิรูป
 การเมืองของขบวนการทางสังคมโดยทั่วไปมุ่งไปที่ “การลดอำนาจรัฐ และ เพิ่มอำนาจประชาชน”
 หรือ เพิ่มอำนาจให้กับ “ประชาสังคม” โดยในมุมมองของขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนา
 เอกชน “ประชาสังคม” มีคุณสมบัติ 4 ประการ⁷⁵ คือ (1) ประชาสังคมต้องเป็นองค์กรและการจัดตั้ง
 ทางการเมืองของคนจน (2) ต้องเป็นการรวมตัวกันอย่างสมัครใจขององค์กรต่างๆโดยเป็นอิสระ
 จากรัฐ (3) มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบที่อดทนต่อความแตกต่าง และ (4) เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่ม
 เข้าร่วมอย่างกว้างขวางโดยไม่มีการกีดกัน การพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย (democratization) ของ
 ขบวนการทางสังคมจึงต้องนำไปสู่การที่ “สิทธิ” ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในทุกๆด้านจะต้องถูกนำไป
 ปฏิบัติและได้รับการเคารพ โดยที่คนจนต้องมีสิทธิ์เข้าถึงและมีส่วนร่วมในพื้นที่ทางการเมือง
 โดยเฉพาะประชาชนและชุมชนในระดับรากหญ้า⁷⁶ โดยสรุปแล้ววาระหลักของขบวนการทางสังคม
 ในช่วงเวลานั้นก็คือ

⁷⁵ *Our Voice* (Bangkok: Asian Cultural Forum on Development, 1993) อ้างใน Naruemon Thabchumpon, “NGOs and Grassroots Participation in the Political Reform Process,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo (Copenhagen: NIAS, 2002), p. 183.

⁷⁶ Naruemon Thabchumpon, “NGOs and Grassroots Participation in the Political Reform Process,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 183.

“ประชาธิปไตยไม่ได้หมายถึงแค่การเลือกตั้ง แต่หมายถึงการให้ประชาชนเข้มแข็งและช่วยตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจรัฐมากนัก การเน้นสนับสนุนให้ประชาชนช่วยตัวเองได้เป็นตัวของตัวเองและสามารถปกครองตัวเองได้ ถือว่าเป็นการส่งเสริมประชาธิปไตยในสังคมไทย”⁷⁷

หรือที่เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) โดยองค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมฝ่ายเคลื่อนไหวมวลชน หรือที่เรียกว่า “งานร้อน” เช่น บทบาทของกลุ่มเพื่อนประชาชน (Friends of People – FOP) ซึ่งเป็นกองเลขาของสมัชชาคนจนมีส่วนสำคัญอย่างมากในการผลักดันวาทกรรม ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นตัวแบบที่พยายามทำลายตัวแบบหลักของประชาธิปไตย คือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) ซึ่งไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอีกต่อไป⁷⁸

การเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันวาระการปฏิรูปการเมืองของขบวนการทางสังคมมีการสร้างองค์กร เครือข่าย และแนวร่วมในหลายรูปแบบ หลายระดับซึ่งมีลักษณะที่ซ้อนทับกัน เราจะเห็นบทบาทขององค์กรของขบวนการทางสังคมที่ตั้งมาก่อนที่จะมีกระแสการปฏิรูปการเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวต่อเนื่อง โดยเฉพาะจากเหตุการณ์ 2535 เช่น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย กลุ่มเพื่อนประชาชน องค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย สหพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจ สหพันธ์ และสมัชชาคนจน เป็นต้น ซึ่งพยายามเคลื่อนไหวผลักดันที่นอกจากจะเป็นประเด็นปัญหาของคนชั้นล่างแล้ว ยังมีการเคลื่อนไหวในเชิงปฏิรูปกลไกการเมืองสถาบันด้วย⁷⁹ เช่น เสนอให้ใช้ระบบเลือกตั้งแบบเขตเดียวเบอร์เดียว ผสมกับระบบสัดส่วนในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และแยกอำนาจฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายนิติบัญญัติ การพัฒนาระบบตรวจสอบนักการเมืองที่เข้มงวด เช่น การมี ศาลปกครอง ศาลคดีนักการเมือง เป็นต้น การทำให้รัฐธรรมนูญ

⁷⁷ นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิรักษ์, “ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง,” ใน *วิถีชีวิต วิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 470.

⁷⁸ Kanokrat Lertchoosakul, “Conceptualising the Roles and Limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam Movement,” in *Radicalising Thailand*, ed. Giles Ji Ungpakorn (Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003), p. 233.

⁷⁹ นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิรักษ์, “ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง,” ใน *วิถีชีวิต วิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 481.

ต้องเป็นกฎหมายสูงสุดที่แท้จริง โดยต้องมีการตั้ง ศาลรัฐธรรมนูญ และการผลักดัน ให้บรรจ
บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อย่างครบถ้วน เป็นต้น⁸⁰

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ซึ่งมี โคทม อารียา เป็นประธานใน
ขณะนั้น ได้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการผลักดันวาระปฏิรูปการเมือง แต่เนื่องจาก ครป. เองไม่ได้
มีความเข้มแข็งพอ อันเนื่องมาจากว่าไม่สามารถระดมและจัดตั้งมวลชนเข้ามาขับเคลื่อนข้อเสนอของ
ตนเองได้ จึงต้องทำแนวร่วมกับกลุ่มคนชั้นกลาง นักวิชาการ นักธุรกิจ และข้าราชการฝ่าย
ก้าวหน้า⁸¹ นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่มีลักษณะเป็นแนวร่วมหลายชนชั้น (cross-
class alliance) หรือที่ในเอกสารของสมัชชาคนจนเรียกยุทธศาสตร์เช่นนี้ว่า การสร้าง “พันธมิตร
ข้ามชนชั้น” (trans-class alliance)⁸² อีกหลายกลุ่มที่ตั้งมาเฉพาะกิจหรือภายหลังจากปี 2535 เช่น
กลุ่มการะเกด ก่อตั้งโดย อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้นำขององค์กรพัฒนาเอกชน และนัก
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น เดช พุ่มคชา อนุชาติ พวงลำลี แก้วสรร อติโพธิ เป็นต้น⁸³ การทำแนว
ร่วมกับกลุ่มอื่นๆ เช่น ชนชั้นนักธุรกิจ และข้าราชการที่ก้าวหน้าเป็นสิ่งที่จำเป็นในการผลักดันวาระ
ของขบวนการทางสังคม แม้แต่ขบวนการเกษตรกรฝ่ายก้าวหน้า เช่น สมัชชาคนจน ก็หลีกเลี่ยงไม่
พ้นในการทำแนวร่วมทั้งภายในชนชั้นเดียวกันและข้ามชนชั้น คือ องค์กรพัฒนาเอกชน และ
ขบวนการทางสังคมอื่นๆ เพื่อผลักดันวาระของตนเอง ส่งผลให้การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนา
เอกชนสายมวลชน เช่น กลุ่มเพื่อนประชาชน ในช่วงนี้ทุ่มเทไปกับการผลักดันการปฏิรูปตามกรอบ
เสรีนิยมมากกว่าการผลักดันการเปลี่ยนแปลงระยะยาว⁸⁴

การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองในขบวนการทางสังคมในขณะนั้นเกิดขึ้นควบคู่กับ
กระบวนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 8 โดย คณะกรรมการประสานงานองค์กร
พัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ประสานกับองค์กรพัฒนา
เอกชนเกือบทั่วประเทศเพื่อเข้าร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ซึ่งในขณะนั้นมี สุเมธ ตันติเวชกุล ดำรงตำแหน่งเลขาธิการสภาพัฒน์ฯ โดยเฉพาะการทำ
หน้าที่จัดสัมมนาและรับฟังความคิดเห็นจากภูมิภาคต่างๆ ส่งผลให้ แผนฯ ฉบับที่ 8 (2540-2544)

⁸⁰ ปวีณา อินวระชา, “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎี
บัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2544), หน้า 59.

⁸¹ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, pp. 162-3.

⁸² สมัชชาคนจน, *สมุดปกดำสมัชชาคนจน: คู่มือประชาชนยุคไอเอ็มเอฟ* (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2541), หน้า 13.

⁸³ ปวีณา อินวระชา, “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง,” หน้า 58.

⁸⁴ Kanokrat Lertchoosakul, “Conceptualising the roles and limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam
Movement,” in *Radicalising Thailand*, ed. Giles Ji Ungpakorn, pp. 237, 246.

ที่ออกมานั้นมีประเด็นสำคัญ คือ “การสร้างชุมชนเข้มแข็ง” ตามกรอบของแนวชุมชนนิยม ซึ่งเป็นวาระที่ถูกลักคั่นโดยขบวนการทางสังคมมาก่อนหน้านั้น⁸⁵

การเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะขบวนการทางสังคมสายชุมชนนิยมซึ่งเป็นกระแสหลักในขบวนการทางสังคมได้ใช้ยุทธศาสตร์การสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับกลุ่มชนชั้นนายทุนก้าวหน้า หรือ ชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม และฝ่ายกษัตริย์ผ่านการลือขบี่ ความสัมพันธ์ส่วนตัว การยื่นหนังสือ และการเข้าพบสมาชิกสภาว่างรัฐธรรมนูญ⁸⁶ ควบคู่ไปกับการเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวมวลชนของกลุ่มขบวนการคนชั้นล่างในชนบทที่ได้รับ ความเดือดร้อนจากนโยบายรัฐ เช่น สมัชชาคนจน การสร้างแนวร่วมเพื่อผลักดันให้มีการรับร่างรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจึงเป็นแนวร่วมข้ามชนชั้นขนาดกว้างที่รวมเอา นักวิชาการเสรีนิยม องค์กรพัฒนาเอกชน ขบวนการของคนชั้นล่างทั้งในเมืองและชนบท รวมถึงบางส่วนของสถาบันพระมหากษัตริย์ การเคลื่อนไหวที่เกิดควบคู่กันไประหว่างการต่อสู้ในประเด็นการปกป้องทรัพยากร ปัญหาปากท้อง ปัญหาเรื่องสิทธิของแรงงาน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเมือง “นอกสภา” กับการต่อสู้ในประเด็นวาระ “สิทธิ” และ “การมีส่วนร่วม” ในการปฏิรูปการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่หนุนเสริมกันและมีผลกดดันให้สภาว่างรัฐธรรมนูญต้องบรรจุเรื่อง “สิทธิ” ในลักษณะต่างๆที่ ขบวนการทางสังคมเรียกร้องเข้าไป ไม่ว่าจะเป็นสิทธิชุมชน สิทธิสตรี สิทธิในการตรวจสอบอำนาจรัฐ อย่างไรก็ตามการแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาของความเดือดร้อนและความขัดแย้งที่แท้จริง ซึ่งก็คือ การกระจุกตัวของการถือครองปัจจัยการผลิต กลับไม่ได้ถูกแตะต้องและจัดการในกระบวนการปฏิรูปการเมือง และรัฐธรรมนูญ 2540 เช่น มาตรการการปฏิรูปที่ดิน การเก็บภาษีมรดก ภาษีอัตราก้าวหน้า การพัฒนาระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า ซึ่งเป็นประเด็นที่เป็นผลประโยชน์ที่ยั่งยืนของคนชั้นล่าง และทำทลายกับผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและสถาบันหลักๆของชนชั้นนายทุนโดยตรง กนกรัตน์ชี้ว่า สำหรับขบวนการทางสังคมสายเคลื่อนไหวมีหลายประเด็นสำคัญที่ ขบวนการทางสังคมไม่ประสบความสำเร็จในการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ การให้ประชาชนมีสิทธิตรวจสอบแก้ไขโครงการของรัฐที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการพื้นที่สาธารณะในชุมชนได้ การให้ประชาชนมีสิทธิฟ้องร้องเอาผิดทางกฎหมายต่อรัฐได้ในกรณีที่รัฐล้มเหลวในการปฏิรูปที่ดิน การบังคับให้รัฐต้องจ่ายเงินชดเชยแก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ

⁸⁵ ดู คณะทำงานเลขานุการร่วมฝ่ายวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, *สรุปผลการสัมมนาในระดับภูมิภาค เรื่อง แนวคิด ทิศทาง และแผนการพัฒนาของประชาชน ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 8* (สิงหาคม 2538)

⁸⁶ ดูการสัมภาษณ์ของ สุริยะใส กตะศิลา พิภพ ธงไชย และสันต์ หัตถ์รัตน์ ใน ปวีณา อินวระชา, “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง,” หน้า 65.

และการขยายสวัสดิการของรัฐให้ครอบคลุมเกษตรกรในชนบททั่วประเทศ เป็นต้น⁸⁷ ส่งผลให้ชัยชนะที่ขบวนการทางสังคมหลายส่วนมองว่าสำเร็จจากการบรรลุเรื่อง “สิทธิ” เข้าไปในรัฐธรรมนูญ จึงเป็นเพียงนามธรรมและเป็นเพียงการลดและชะลอความขัดแย้งเพียงชั่วคราว ซึ่งเราจะเห็นสิ่งเหล่านี้ประจักษ์ชัดขึ้นจากการต่อสู้และความขัดแย้งของขบวนการชนชั้นล่างที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก หลังปี 2540

ขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนหลายส่วนมีข้อเสนอที่ใกล้เคียงกับฝ่ายเสรีนิยม โดยเฉพาะการเพิ่มอำนาจประชาสังคม และการสร้างรัฐธรรมนูญ แต่ทั้งสองประเด็นดังกล่าวมีความแตกต่างจากกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมอยู่พอสมควร เช่น ข้อถกเถียงเรื่อง “รัฐธรรมนูญ” ที่มีการโต้แย้งจากองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนหนึ่งว่า รัฐธรรมนูญ ที่ถูกนำเสนอโดยฝ่ายเสรีนิยมมีลักษณะที่เสริมความเข้มแข็งของรัฐ และเอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มทุนข้ามชาติ⁸⁸ มากกว่าที่จะสนับสนุนการเพิ่มอำนาจให้กับคนชั้นล่างและชุมชน โดยรัฐธรรมนูญที่แท้จริงจะต้องเป็นไปเพื่อการเพิ่มอำนาจและการมีส่วนร่วมทางการเมืองให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อควบคุมอำนาจรัฐมากกว่า⁸⁹ ในแง่การปฏิรูปการเมืองเองจึงไม่ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของอำนาจรัฐและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมมากนัก อำนาจทางการเมืองยังคงรวมศูนย์อยู่ที่รัฐและกลไกรัฐที่ดูเหมือนมีความก้าวหน้ามากขึ้นในแง่ของความโปร่งใสตรวจสอบได้ เช่น การตั้งองค์กรอิสระจำนวนมาก ในความเป็นจริงเป็นการกระจายอำนาจกันภายในหมู่ชนชั้นนายทุนมากกว่าที่จะส่งเสริมการรวมตัวของขบวนการทางสังคม คนชั้นล่าง เกษตรกร และแรงงาน⁹⁰ วาทกรรมว่าด้วยการสนับสนุนประชาสังคมและชุมชนตามแนวทางประชาสังคมของทั้งฝ่ายเสรีนิยมและแนวทางชุมชนเข้มแข็งของฝ่ายชุมชนนิยมผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และบางส่วนของรัฐธรรมนูญ 2540 จึงกลายเป็นส่วนขยายและสร้างความปลอดภัยให้กับอำนาจรัฐมากกว่าที่จะนำไปสู่การทำทลายอำนาจรัฐ

การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะองค์กรที่ใช้แนวชุมชนนิยมที่อาศัยช่องทางเชื่อมโยงกับ ประเวศ วะสี ในกระบวนการจัดทำข้อเสนอในการปฏิรูปการเมือง โดยเฉพาะปีกที่นำโดย คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย คณะกรรมการ

⁸⁷ Kanokrat Lertchoosakul, “Conceptualising the roles and limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam Movement,” in *Radicalising Thailand*, ed. Giles Ji Ungpakorn, p. 233.

⁸⁸ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, p. 126.

⁸⁹ นฤมล ทับจุมพล, “แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย: รัฐธรรมนูญแห่งชาติ,” ใน *ธรรมาภิบาล กับคอร์รัปชันในสังคมไทย*, จุฬารัตน์ แสงใจรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 77-8.

⁹⁰ ในการสรรหาผู้ดำรงตำแหน่งองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญปี 2540 (รวมถึงปี 2550) นั้น ล้วนแล้วแต่กำหนดคุณสมบัติไว้สำหรับข้าราชการเกษียณอายุ ทั้งที่เป็นข้าราชการตำรวจ ทหาร และข้าราชการพลเรือนอาวุโสเป็นส่วนใหญ่ คนชั้นล่าง คนจน ผู้ใช้แรงงาน เกษตรกร เป็นเพียงส่วนน้อย และก็อยู่ในองค์กรอิสระที่ไม่มีบทบาททางการเมืองเป็นส่วนใหญ่ เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และคณะกรรมการที่ปรึกษาสำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

ประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งเป็นปีที่ใหญ่ที่สุดในขบวนการทางสังคมในขณะนั้น และกลุ่มอื่นๆที่เข้าร่วมในกระบวนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และ ร่างรัฐธรรมนูญในขณะนั้น จึงมุ่งไปที่การลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจสังคม ผ่านแนวคิดชุมชนนิยม ควบคู่ไปกับการเรียกร้องให้ปฏิรูปสถาบันและกติกของรัฐ เพื่อเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น โดยไม่ได้ทำทนายระบบทุนนิยม เห็นได้จากการเคลื่อนไหวเพื่อรณรงค์ให้รับร่างรัฐธรรมนูญ 2540 เกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกับการคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์แนวทางเสรีใหม่ของรัฐบาลไทยที่กำลังจะทำข้อตกลงเพื่อรับเงินกู้ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 นี้เป็นสิ่งที่ต่อกัญญาและสร้างความชอบธรรมตามกฎหมายให้แก่รัฐไทยในการผลักดันแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ คำถามที่ตามมาก็คือ หากขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะที่รวมตัวกันในนาม “กลุ่มเสียงประชาชน” ที่มีกลุ่มเพื่อนประชาชน (FOP) เป็นองค์กรนำมีจุดยืนที่คัดค้านแนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ที่ชัดเจนจริง เหตุใดถึงไม่คัดค้านร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 หรือมีท่าทีที่วิพากษ์วิจารณ์ต่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้โดยทันที

ยิ่งไปกว่านั้น การผลักดันการปฏิรูปการเมืองผ่านวาทกรรม “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นหัวใจหลักของขบวนการทางสังคมนั้นก็มิใช่ข้อจำกัดมาก กนกรัตน์ เลิศชูสกุล⁹¹ ได้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการผลักดันวาระการปฏิรูปการเมืองของขบวนการทางสังคมฝ่ายเคลื่อนไหวมวลชนไว้ 3 ประการ คือ (1) องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น กลุ่มเพื่อนประชาชน ไม่สามารถเชื่อมโยงวาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเข้ากับประเด็นอื่นๆได้ (2) ไม่สามารถทำให้สังคมโดยทั่วไปเข้าใจได้ว่า ประเด็นเฉพาะหน้า กับ เป้าหมายใหญ่สัมพันธหรือสอดคล้องกันอย่างไร ทำไมจะต้องทำควบคู่กันไปทั้งระยะสั้นและระยะยาว และ (3) ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายระยะยาว ซึ่งเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในภาพรวมได้ ส่งผลให้การปฏิรูปการเมืองและการต่อสู้ถูกจำกัดอยู่ในประเด็นย่อยๆเฉพาะหน้ามากกว่า การวิเคราะห์ของกนกรัตน์มีประโยชน์มากต่อการทำความเข้าใจข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมืองของขบวนการทางสังคมหลัง 2535 อย่างไรก็ดี การศึกษาของกนกรัตน์ยังไม่ได้นำไปสู่การตั้งคำถามกับตัววาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเองว่า ในฐานะที่ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” เป็นวาทกรรมแบบหนึ่งในพื้นที่ประชาสังคมไทยมีศักยภาพเพียงใดในการยึดโยงและสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างได้ หรือพูดให้ง่ายกว่านั้นก็คือ วาทกรรมดังกล่าวสามารถเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ในการต่อสู้ของชนชั้นกลางได้หรือไม่ หรือสุดท้ายแล้ว “การมีส่วนร่วม”

⁹¹ Kanokrat Lertchoosakul, “Conceptualising the roles and limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam Movement,” in *Radicalising Thailand*, ed. Giles Ji Ungpakorn, pp. 243-4.

เองเป็นเพียงส่วนขยายของตัวแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ปกปิดและรักษาการดำรงอยู่ของรัฐ และระบบทุนนิยมเท่านั้น⁹² ยิ่งไปกว่านั้น ความอ่อนแอและแตกแยกทั้งในเชิงอุดมการณ์และในเชิง ยุทธศาสตร์ในการจัดตั้งองค์กรของขบวนการทางสังคมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองผ่านการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 จนถึงรัฐธรรมนูญปี 2540 ไม่ได้ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในระดับรัฐ กลไกรัฐ และอุดมการณ์ของรัฐในทิศทางที่เป็นประโยชน์กับคนชั้นล่าง และขบวนการทางสังคมโดยทั่วไป

3.4 สรุป: การปฏิรูปการเมือง คือ ชัยชนะทางการเมืองของทุนนิยมเสรี

กระแสการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 มาจนถึงรัฐธรรมนูญ 2540 ซึ่งมีขบวนการทาง สังคมจำนวนมากเข้าไปมีส่วนร่วมภายใต้ความคิดแบบชุมชนนิยมที่ต้องการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่ม อำนาจสังคม” หรือ ที่เรียกต่อมาว่าการสร้าง “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม” ไม่ได้ทำลายอำนาจ รัฐและทุนแต่อย่างใด หลายประเด็นมีการรับเอาวาทกรรมของฝ่ายพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมเข้ามา ใช้ ทั้งที่ให้ความหมายใหม่และใช้ความหมายเดิม เช่น ประชาสังคม และ ธรรมรัฐ เป็นต้น ส่งผลให้ การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้าง อำนาจรัฐไม่ได้เกิดผลจริง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การแก้ไขวิกฤตทางการเมืองและความขัดแย้งทาง สังคมหลังปี 2535 ผ่านการปฏิรูปการเมืองนั้น ไม่ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของสัมพันธภาพ ระหว่างรัฐกับสังคมมากนัก รัฐยังคงมีบทบาทหลักและรวมศูนย์อยู่ ยิ่งไปกว่านั้นชนชั้นนายทุน โลกาภิวัตน์เสรีนิยมของไทยประสบความสำเร็จอย่างมากผ่านการผลักดันให้แนวทางเสรีนิยมใหม่ กลายเป็นหลักการของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ความเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมซึ่งไม่ได้ ทำลายและแตกหักกับแนวทางเสรีนิยมใหม่และการรวมศูนย์อำนาจของรัฐและทุนในช่วงนี้จึง กลายเป็นเพียงการสร้างความชอบธรรมให้แก่ ระบอบการเมืองแบบรัฐสภาแบบเสรีนิยม (liberal parliamentary regime)⁹³ ที่ทำได้อย่างมากแค่การสร้าง “จริยธรรมแบบชุมชนนิยมภายใต้กรอบ ของการเมืองแบบเสรีนิยม”⁹⁴ เพื่อรับรองและสร้างความชอบธรรมให้เสรีนิยมใหม่เท่านั้น สรุปแล้ว การปฏิรูปทางการเมืองในปี 2535 ถึง 2540 ในฐานะที่เป็นการสร้าง “วิถีของการควบคุมและ ปกครอง” แบบใหม่ (new mode of regulation) ของรัฐไทยจึงเป็นชัยชนะของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์

⁹² ดูที่ผู้เขียนอภิปรายประเด็นนี้ไว้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ว่าด้วยพ่อและกฎของพ่อ: ‘ปิดผาต’ ในฐานะอาชญากรรมที่ จำเป็น,” *รัฐศาสตร์สาร* (อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์)

⁹³ Michael K. Connors, “Framing the People’s Constitution,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo, p. 49.

⁹⁴ Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand*, p. 229.

เสรีนิยมของชนชั้นนายทุนมากกว่าจะเป็นชัยชนะหรือผลประโยชน์โดยแท้ของกลุ่มพลังทางสังคม
ของชนชั้นล่างจริง⁹⁵

⁹⁵ ดูเพิ่มเติมในบทที่ 6 และ 7 เกี่ยวกับความขัดแย้งแตกหักระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่เกิดขึ้น โดยนำไปสู่การทำ
ทลายวิถีของการควบคุมและปกครองที่ถูกสร้างขึ้นตามกติกาสถาปัตยกรรมนุญ 2540 จากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม และกลุ่มพลังของ
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง และนำไปสู่การรัฐประหารที่ฉีกรัฐธรรมนูญ 2540 และร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี
2550 ในที่สุด

บทที่ 4

วิกฤตเชิงโครงสร้างหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540: การสถาปนากลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

4.1 บทนำ: โอกาสทางการเมืองหลังวิกฤตเศรษฐกิจ

การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 ที่นำมาสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ส่งผลอย่างมากต่อความเข้าใจทางการเมืองและความสัมพันธ์ทาง “การเมือง” ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆในสังคมไทย โดยเฉพาะการยอมรับค่านิยมของการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” ให้กลายเป็นกรอบพื้นฐานหรือ “วิถีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) พื้นฐานของการเมืองไทย การปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญ 2540 ที่กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม กลุ่มพลังชุมชนนิยม และขบวนการทางสังคม นอกจากจะเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งในระดับหนึ่งของการต่อสู้ทางชนชั้นหลัง 2535 แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับสะท้อนถึงความสามารถและมียุทธศาสตร์ของรัฐในการผนวกและลดทอนความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นด้วย¹ อย่างไรก็ดี ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ผลของการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญ 2540 ได้กลายเป็น “ชัยชนะของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม” มากกว่าที่จะเป็นชัยชนะของกลุ่มพลังชุมชนนิยมที่มีขบวนการทางสังคมเป็นพลังสนับสนุนหลัก ส่งผลให้การพัฒนาระบบทุนนิยมตามแนวเสรีนิยมใหม่ ได้กลายมาเป็นวาระหลักของรัฐไทยและชนชั้นนายทุนไทยอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่สุด ผ่านการบรรจุเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญปี 2540

อย่างไรก็ดี เราพบว่า การผลักดันวาระทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมหลัง 2540 ไม่ใช่เรื่องง่ายดังที่เกิดขึ้นในปี 2535 ถึง 2540 อันเนื่องมาจากรัฐไทยได้ประสบกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เริ่มแสดงตัวขึ้นในช่วงปลายปี 2539 ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนการเปิดเสรีทางการค้าการลงทุนและการเงินตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ส่งผลให้ความชอบธรรมของการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองตามแนวเสรีนิยมใหม่ได้ถูกตั้งคำถามจากกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะจากขบวนการทางสังคมและปัญญาชนชุมชนนิยม กอปรกับที่ผ่านมารัฐไทยยังไม่สามารถจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นและดำรง

¹ ดู การอธิบายเช่นนี้ใน Bertell Ollman, “Theses on the Capitalist State,” in *Dialectical Investigations: The Meanings of Dialectics* (London: Routledge, 1993), pp. 89-93.

อยู่มาก่อน เช่น ความขัดแย้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ และความขัดแย้งในประเด็นสวัสดิการสังคมกับขบวนการแรงงาน เป็นต้น ซึ่งสะท้อนการพัฒนาของระบบทุนนิยมในไทยที่นำไปสู่การรวมศูนย์การถือครองปัจจัยการผลิตไว้ที่ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นคนส่วนน้อยอย่างต่อเนื่องยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่าในช่วงหลังปี 2535 วาทกรรมโลกาภิวัตน์เสรีนิยมของชนชั้นนำทุนไทยจะมีสถานะครองการนำเหนือวาทกรรมชุมชนนิยมผ่านการปฏิรูปการเมืองที่เกิดขึ้นและจนปรากฏเป็นรัฐธรรมนูญ 2540 แต่ก็มีได้หมายความว่า ข้อถกเถียงระหว่างวาทกรรมโลกาภิวัตน์เสรีนิยมกับวาทกรรมชุมชนนิยมจะหมดไป แต่กลับมีความสำคัญมากขึ้นในฐานะที่เป็นผลสะท้อนของความขัดแย้งทางสังคมที่ดำรงอยู่จริง ซึ่งได้รับการตอกย้ำให้เข้มข้นขึ้นโดยวิกฤตเศรษฐกิจ

เราอาจมองวิกฤตที่เกิดขึ้นกับระบบได้ใน 2 ด้าน คือ ในด้านหนึ่ง วิกฤตได้เปิดโอกาสให้กับการต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นล่าง ที่จะเสนอโครงการทางการเมืองของตนเองเพื่อท้าทายกับระบบและระบอบที่ดำรงอยู่ และในอีกด้านหนึ่ง วิกฤตจะเป็นโอกาสให้ระบบที่ดำรงอยู่เดิมได้ปรับตัวเพื่อรักษาความชอบธรรมระยะยาวของระบบไว้ เช่นเดียวกัน² เราจะพบว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ซึ่งตามมาด้วยวิกฤตความชอบธรรมของวาระทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ที่ชนชั้นนำทุนไทยได้ประโยชน์ ได้กลายมาเป็นโอกาสให้กลุ่มพลังทางสังคมหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม รวมไปถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเครือข่ายของพระองค์ทรงอาศัยโอกาสนี้ในการสถาปนาพระราชอำนาจนำทางอุดมการณ์ (royal hegemony) ที่มีเป้าหมายเพื่อลดทอนและผนวกสลายความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น โดยเฉพาะการที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ที่กลายมาเป็นวาทกรรมหลักที่ผนวกเอาวาทกรรมชุมชนนิยมและชาตินิยม เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งได้ โดยไม่นำไปสู่การทำทลายอย่างตรงไปตรงมาต่อแนวทางเสรีนิยมใหม่ และระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มิพักจะต้องพูดถึงสิ่งที่ไปไกลกว่านั้นคือ การล้มระบบทุนนิยมที่หมดความหมายไปในการต่อสู้ของ “ภาคประชาชน” แล้วนับตั้งแต่การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

² ดูเพิ่มเติมแนวคิดเช่นนี้ใน Michael Hardt and Antonio Negri, “The State and Public Spending,” in *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form* (Minnesota and London: University of Minnesota Press, 1994), pp. 179-213. และดูแนวคิดระบอบ Regulation Approach ที่มอง รัฐ (state) ในฐานะที่เป็น วิธีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) ที่ต้องพัฒนาตัวเองตลอดเวลาเพื่อจัดการกับวิกฤตที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการจัดการกับวิกฤตที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นผ่านการสถาปนาอำนาจของการควบคุมของชนชั้นนำทุนได้ใน Werner Bonefeld, “Social Constitution and the Form of the Capitalist State,” in *Open Marxism Vol 1: Dialectics and History*, eds. Werner Bonefeld, Richard Gunn and Kosmas Psychopedis (London: Pluto Press, 1992), pp. 93-132.; Bob Jessop, *State Theory : Putting the Capitalist State in its Place* (Cambridge: Polity Press, 1990); และ Bob Jessop and Ngai-Ling Sum, *Beyond the Regulation Approach* (Cheltenham and Northampton: Edward Elgar, 2006)

ในบทนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก จะชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจและข้อถกเถียงของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆทั้งระดับภายในนอกประเทศและภายในประเทศที่มีต่อวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะข้อถกเถียงระหว่าง ปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม และปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยม (ปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมเป็นกลุ่มที่ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นระบบหลังปี 2540 ซึ่งจะกล่าวต่อไป) รวมไปถึงจะชี้ให้เห็นแนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมต่างๆที่มีต่อวิกฤตเศรษฐกิจและวาทกรรมการพัฒนาทางเลือกอื่นๆ ส่วนต่อมาจะชี้ให้เห็นบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการสถาปนาการนำของวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงภายหลังวิกฤต ซึ่งส่งผลให้วาทกรรมชุมชนนิยมที่พัฒนาตัวขึ้นในพื้นที่ประชาสังคมตั้งแต่ทศวรรษ 2520 และ 2530 ได้ถูกยกระดับกลายเป็น “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ภายหลังปี 2540 ในที่สุด และส่วนสุดท้าย จะชี้ให้เห็นการทำให้เป็นรูปธรรม (concretization) ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำผ่านนโยบายทางสังคมจำนวนหนึ่งในช่วงปลายของรัฐบาลประชาธิปไตย นั่นคือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund) ซึ่งทั้งหมดนี้จะ เป็นบริบทสำคัญต่อการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในบทต่อไป โดยเฉพาะการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2544

4.2 วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 = วิกฤตทางการเมืองของรัฐและระบบทุนนิยม

ในช่วงปลายของการปฏิรูปการเมืองได้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญก็คือ วิกฤตเศรษฐกิจซึ่งเริ่มแสดงตัวในปลายปี 2539 และส่งผลกระทบลุกลามไปทั่วภูมิภาค และส่งผลในหลายประเทศ เช่น เกาหลีใต้ มาเลเซีย อินโดนีเซีย เป็นต้น หลายประเทศในภูมิภาคเอเชียต้องเข้ารับความช่วยเหลือทางการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ประเทศไทยภายใต้รัฐบาลพรรคความหวังใหม่ก็เป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศที่ต้องกู้เงินและรับเงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศเพื่อมาฟื้นฟูเศรษฐกิจ ในส่วนนี้จะไม่ลงลึกถึงการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ที่มีต่อวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น³ แต่จะชี้ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมาจากวิกฤตเศรษฐกิจอันนำมาซึ่งความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้น ข้อถกเถียงและข้อเสนอของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกลุ่มโลกาภิวัตน์เสรีนิยม และกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม ซึ่งความขัดแย้งทางสังคมที่

³ หากสนใจงานที่สำรวจแนววิเคราะห์ต่างๆที่มีต่อวิกฤตเศรษฐกิจได้ใน Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2004), pp. 174-88.

เพิ่มขึ้นหลังวิกฤตและการก่อตัวของวาทกรรมต่างๆที่ตอบโต้กับวิกฤตที่เกิดขึ้นจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ตามมาหลังปี 2540

4.2.1 ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ

ผลกระทบเริ่มต้นโดยทันทีของวิกฤตเศรษฐกิจ คือ ธุรกิจจำนวนมากปิดตัวลงและปลดคนงานออก ในปี 2540 พนักงาน 44,753 ต้องออกจากกิจการ 903 แห่ง สำนักงานสถิติแห่งชาติระบุ อัตราการว่างงานเพิ่มสูงเป็นสองเท่า จากจำนวน 7 แสนคนหรือร้อยละ 2.2 ในเดือนกุมภาพันธ์ 2539 เป็น 1.48 ล้านหรือร้อยละ 4.6 เดือนกุมภาพันธ์ 2541⁴ (ดูแผนภูมิ การว่างงานและการว่างงานต่ำระดับของประเทศไทย ประกอบ) ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า ในภาคแรงงานได้รับผลกระทบอย่างมาก ในปี 2540 มีการนัดหยุดงานมากถึง 115 ครั้ง กรณีพิพาทในศาลแรงงานระหว่างนายจ้างกับคนงานเพิ่มขึ้นจากปี 2539 ที่มี 10,500 คดี เป็น 17,140 คดีในปี 2540 และเพิ่มขึ้นสูงสุดในประวัติศาสตร์ในปี 2541 ซึ่งมีคดีถึง 22,361 คดี⁵ ยิ่งไปกว่านั้น การปลดพนักงานไอทีจำนวน 21 คนในปี 2543 การส่งสัญญาณของรัฐบาลให้นายทุนในประเทศว่า สามารถจัดการกับแรงงานได้โดยรัฐจะไม่แทรกแซงหรือช่วยเหลือแรงงานที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม โดย Brown และ Hewison⁶ ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า ประเทศไทยหลังปี 2540 จงใจใช้โอกาสของวิกฤตในการทำลายความเข้มแข็งของขบวนการแรงงาน รวมไปถึงท่าทีของรัฐที่ปฏิเสธข้อเรียกร้องของคนชั้นล่างในหลายกรณี จนนำไปสู่การชุมนุมครั้งสำคัญของขบวนการคนชั้นล่างซึ่งรวมตัวกันในนาม “สมัชชาคนจน” ในปี 2540 ที่เรียกว่า การชุมนุม “99 วันสมัชชาคนจน”⁷ ซึ่งมีมวลชนทั้งที่เป็นคนชั้นล่างในเมืองและในชนบทกว่าหมื่นคน

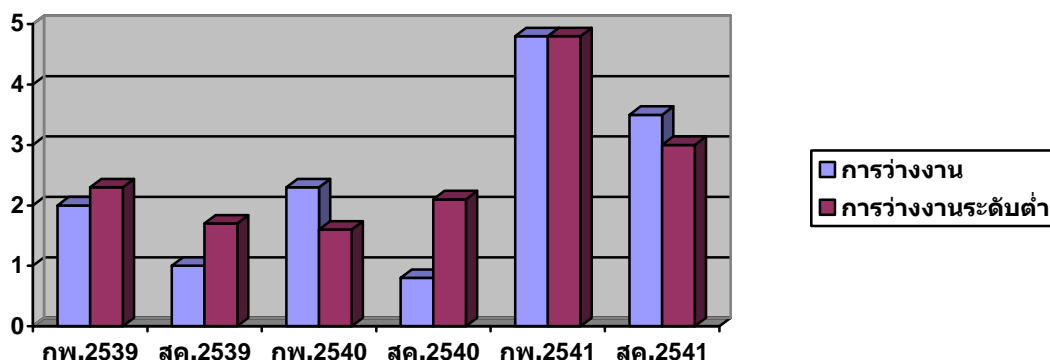
⁴ ศุภวัธย์ พลายน้อย บก., *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: วศินการพิมพ์, 2545), หน้า 57.

⁵ Andrew Brown and Kevin Hewison, “Labour Politics in Thaksin’s Politics,” (Working Papers Series No. 62, March 2004, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong), p. 15.

⁶ Ibid., p. 14.

⁷ ดู ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, *การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541)

การว่างงานและการว่างงานต่ำระดับของประเทศไทย: กุมภาพันธ์และสิงหาคม 2539-2541⁸

แหล่งที่มา: การสำรวจกำลังแรงงาน สำนักสถิติแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หาค่าประมาณ

ราคาสินค้าเพิ่มสูงขึ้นจากกรกฎาคม 2540-1 อัตราเงินเฟ้อร้อยละ 4.4 ในเดือน มิถุนายน 2540 ต่อมาในเดือนมิถุนายน 2541 เพิ่มเป็น ร้อยละ 10.7 ราคาอาหารและเครื่องดื่มเพิ่มร้อยละ 10.2 ในสิบเดือนแรกของปี 2541 ราคาค่าไฟฟ้า เชื้อเพลิง ประปาเพิ่มขึ้นร้อยละ 18 ในครั้งแรกของปี 2540 รัฐบาลประกาศอัตราภาษีมูลค่าเพิ่มจากร้อยละ 7 เป็น 10 ราคาสินค้าและบริการที่เพิ่มสูงขึ้น และรวมไปถึงภาษีมูลค่าเพิ่มที่เพิ่มขึ้นตกเป็นภาระโดยตรงของคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง ในขณะที่รายได้จริงที่ลดลงส่งผลกระทบต่อคนชั้นล่างโดยทั่วไป โดยสรุปแล้ว จากข้อมูลของ Kevin Hewison หลังวิกฤตเศรษฐกิจ อัตราการว่างงานเพิ่มมากขึ้น ถึงเกือบ 1 ล้านคน ในช่วง 2540-2541 และรายได้ที่แท้จริงก็ลดลงไปด้วย โดยที่คนงานคอปกน้ำเงิน (กลุ่มคนงานในโรงงาน) มีอัตราการลดลงของค่าจ้างมากกว่าคนงานคอปกขาว แต่คนงานคอปกขาว (พนักงานออฟฟิศ) กลับตกงานมากกว่าคนงานคอปกน้ำเงิน¹⁰ (ดูตัวเลขรายได้เฉลี่ยที่ลดลงในแผนภูมิ ค่าจ้างจริงเฉลี่ยต่อเดือน)

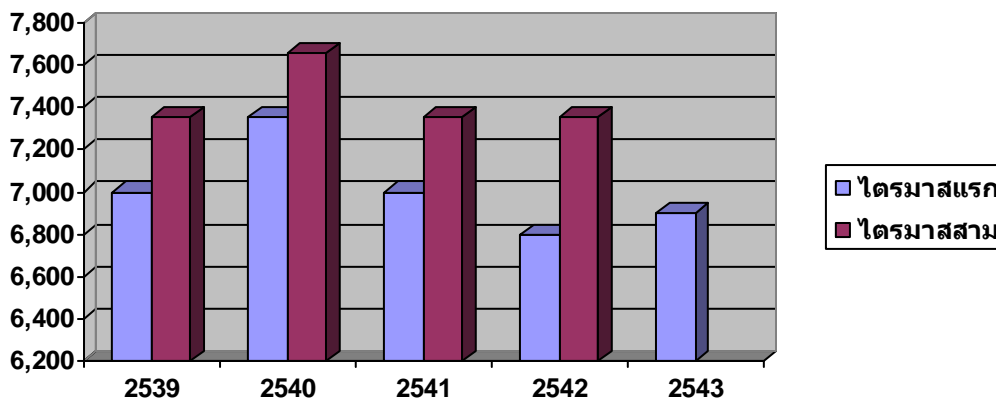
⁸ ศุภวัฑฒ์ พลายน้อย บก., การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย, หน้า 57.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

¹⁰ Kevin Hewison, "Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism," in *Radicalising Thailand*, ed. Ji Giles Ungpakorn (Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003), pp. 130-1.

ค่าจ้างจริงเฉลี่ยรายเดือน¹¹

(รวมโบนัสและการจ่ายเงินล่วงเวลา) พ.ศ. 2539- 2543, (หน่วย : บาท)

แหล่งที่มา: ธนาคารโลก พ.ศ. 2543

ยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่วนมากเป็นความขัดแย้งที่ดำรงอยู่แล้วก่อนหน้าวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเป็นความขัดแย้งที่เกิดควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม เช่น ปัญหาเรื่องที่ดิน น้ำ ป่าไม้ ราคาพืชผลการเกษตร ปัญหาหนี้สิน เป็นต้น ปัญหาการกระจายที่ดินที่ไม่เป็นธรรมก็เป็นความขัดแย้งสำคัญระหว่างรัฐ ทุน และคนชั้นล่าง โดยเฉพาะที่เป็นเกษตรกรรายย่อย เฉพาะในปี 2543 ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 10 ของคนทั้งประเทศที่ครอบครองที่ดิน ส่วนคนยากจนซึ่งคิดเป็นร้อยละ 90 ของคนทั้งประเทศถือครองที่ดินเฉลี่ยเพียงคนละ 1 ไร่เท่านั้น ในภาคเกษตรซึ่งมีประชากรอยู่ประมาณ 2 ล้านครอบครัว หรือประมาณ 10 ล้านคน มีประชากรถึง 500,000 ครอบครัวที่ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง และมี 800,000 ครอบครัวที่มีที่ดินแต่ไม่เพียงพอ ต้องเช่าที่ดินจากนายทุนหรือคนที่มีที่ดินมากเพื่อทำการเกษตร¹² การเข้ายึดที่ดินของเกษตรกรรายย่อย 11 หมู่บ้าน จำนวน 1,547 ครัวเรือน ในจังหวัดลำพูน โดยมีพื้นที่ที่เกิดความขัดแย้งทั้งหมด 4,451 ไร่ ในปี 2543¹³ เป็นภาพสะท้อนของความขัดแย้งนี้ได้ดี ความขัดแย้งเรื่องป่าไม้ก็เป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่ง โดยเฉพาะการต่อสู้เรื่องป่าชุมชนที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่การเรียกร้องของขบวนการเกษตรกรในช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ จนกระทั่งในปี 2543-2544 รัฐบาลประชาธิปไตยได้พยายามแปรรูปคดี ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ที่ขบวนการทางสังคมเสนอเข้าไปในรัฐสภา โดยพยายามเปลี่ยนแปลง

¹¹ ศุภวัชย์ พลายน้อย บก., การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย, หน้า 59.

¹² พงศ์ เกตุวิล บก., เสียงเกษตรกร: ปลดพันธนาการเกษตรกรรายย่อย ปัญหาเกษตรกรภาคเหนือ บทวิเคราะห์ ข้อเสนอเชิงนโยบายของเกษตรกร (เชียงใหม่: สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ, 2544), หน้า 19.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

เนื้อหาสำคัญในร่างกฎหมาย¹⁴ ปัญหาเรื่องทรัพยากรน้ำก็เป็นอีกปัญหาที่นำมาสู่ความขัดแย้ง ภายใต้การพัฒนาตามแนวทางเสรีนิยม รัฐบาลพยายามผลักดันการแปรรูปทรัพยากรน้ำ ซึ่งเป็นนโยบายที่อยู่ในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ช่วงรัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน ในปี 2535 โดยในปี 2540 นโยบายนี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอีกครั้งตามคำแนะนำของ ธนาคารโลก และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย¹⁵ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความขัดแย้งในอีกหลายประเด็น เช่น ความขัดแย้งในโครงการท่อก๊าซ โครงการโรงไฟฟ้า โครงการบ่อกำจัดขยะ และอื่นๆ ซึ่งนำไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างรัฐและประชาชนอย่างรุนแรง

ปัญหาใหญ่ก็คือ ความขัดแย้งทางสังคมในกรณีเฉพาะและความยากจนโดยทั่วไปที่ดำรงอยู่ก่อนปี 2540 ได้ถูกซ้ำเติมอย่างมากในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 นอกจากนี้แรงงานในเมืองจำนวนมากจะตกงานแล้ว ภาคชนบทยังต้องรับภาระในการรองรับแรงงานตกงานที่ต้องกลับไปพึ่งพาภาคเกษตรในชนบทหลังตกงานด้วยซึ่งมีถึง 188,000 คน¹⁶ ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจจึงมีความซับซ้อนที่กระทบทั้งคนชั้นล่างในเมืองและคนชั้นล่างในชนบทในระนาบที่ใกล้เคียงกัน โดยสรุปแล้ว ความขัดแย้งทางสังคมอันเกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในหลายทศวรรษที่ผ่านมา กอปรกับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ความขัดแย้งทางสังคมที่ดำรงอยู่แล้วระหว่าง รัฐ ทุน และคนชั้นล่าง พัฒนาด้วยระดับเป็นการแบ่งขั้วทางชนชั้น (class polarization) ที่เพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ความขัดแย้งทางสังคมนี้เป็นสิ่งที่กลุ่มชนชั้นนายทุนตระหนักดี ดังที่ อานันท์ ปันยารชุน¹⁷ ชี้ว่า “ผมเชื่อว่าการแบ่งขั้วที่รุนแรงที่สุดจะอยู่ที่การแบ่งแยกระหว่างคนรวยกับคนจน” และ “ผมไม่ต้องการเห็นประเทศนี้แตกออกเป็นขั้วซ้ายหรือคนรวยกับคนจน”¹⁸ ดังนั้นนอกเหนือจากการพยายามผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่แล้ว การลดความขัดแย้งทางสังคมและการลดการแบ่งขั้วทางชนชั้นจึงเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของชนชั้นนายทุนและรัฐไทยหลังปี 2540

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

¹⁶ Johannes Dragsback Schmidt, “Democratization and Social Welfare in Thailand,” in *Reforming Thai Politics*, ed. Duncan McCargo (Copenhagen: NIAS press, 2002), p. 98.

¹⁷ อานันท์ ปันยารชุน, *วิสัยทัศน์ผู้นำ CEO vision*, เรียบเรียงโดย พิจารณ์ ธนาไพบุลย์ (กรุงเทพฯ: ฐานการพิมพ์, 2547), หน้า 299. และดูบทความที่น่าสนใจซึ่งเชื่อมโยง อานันท์ กับ เครือข่ายกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ชื่อว่า Carlyle Group ซึ่งเป็นเครือข่ายของนักธุรกิจระดับโลก เช่น George Bush ผู้พ่อ รวมไปถึงกลุ่มทุนของ ทักษิณ ชินวัตร ด้วย โดย นิตยสาร Corporate Thailand ตั้งข้อสังเกตว่า อานันท์เป็นคนหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับกลุ่ม Carlyle อย่างมาก ใน “The Carlyle Group: Private Equity Funds,” *Corporate Thailand* 8, No. 84 (สิงหาคม 2546), หน้า 88-94.

¹⁸ ใน Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis* (Chiangmai: Silkworm Books, 2000), p. 74. และดูความคิดเห็นของ ประเวศ วะสี ที่กล่าวในทำนองเดียวกัน ใน *Bangkok Post*, 13 June 1998. อ้างใน Ibid., p. 74.

วิกฤตในปี 2540 ถือได้ว่าเป็นวิกฤตของยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบกลไกตลาดหรือเสรีนิยมใหม่ (neoliberal accumulation strategy) โดยวิกฤตที่เกิดขึ้นได้ทำให้การผลักดันรัฐไทยให้เป็นรัฐทุนนิยมเสรีเต็มตัวซึ่งเป็นวาระหลักของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมต้องหยุดชะงักลง¹⁹ ส่งผลให้การปฏิรูปการเมืองที่ยืดเยื้อมาตั้งแต่ปี 2535 ผ่านการร่างรัฐธรรมนูญฉบับสี่เขียว ได้กลายมาเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งยวดของชนชั้นนายทุนและรัฐไทยในการรักษาความชอบธรรมและการนำของชนชั้นนายทุนในรัฐไทย การผ่านร่างรัฐธรรมนูญ 2540 ในรัฐสภาทั้งที่มีการโต้แย้งจากกลุ่มนักการเมืองอนุรักษ์นิยม จึงสะท้อนการประนีประนอมที่จำเป็นอย่างน้อยก็หลังปี 2535 และในช่วงวิกฤต 2540 ระหว่าง ชนชั้นนายทุนทั้งหมด ทั้งกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม และกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ กับ ชนชั้นล่าง ทั้งที่เป็นแรงงาน และเกษตรกร ซึ่งได้รับผลกระทบมากที่สุดในวิกฤตครั้งนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ลำพังการผ่านรัฐธรรมนูญ 2540 ไม่สามารถแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างซึ่งเป็นต้นตอของความไม่เท่าเทียมและความขัดแย้งทางสังคมในระบบทุนนิยม การปฏิรูปการเมืองผ่านรัฐธรรมนูญจึงไม่เพียงพอต่อการควบคุมและผนวกเอาความขัดแย้งทางสังคมที่ดำรงอยู่แล้วและที่เป็นผลกระทบโดยตรงจากวิกฤตเศรษฐกิจได้ แม้ว่ารัฐธรรมนูญ 2540 จะถูกใช้อำนาจโดยขบวนการทางสังคมของคนชั้นล่างเพื่อการต่อสู้ในประเด็นโครงการและการพัฒนาทางเศรษฐกิจเชิงโครงสร้างที่ใหญ่ขึ้นไป แต่กลไกและกติกาในระบอบการเมืองปกติหรือทางการที่ถูกสร้างโดยรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ก็ยังไม่เพียงพอ นี่เป็นสาเหตุให้รัฐบาลประชาธิปไตยในขณะนั้นจำเป็นต้องมีมาตรการช่วยเหลือทางสังคมอื่นๆของรัฐบาลออกมาหลังวิกฤตเศรษฐกิจด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำที่และแนวทางในการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐบาลประชาธิปไตย (ในช่วงแรก) ยิ่งซ้ำเติมและถ่างขยายให้วิกฤตที่จำกัดตัวอยู่ที่วิกฤตทางเศรษฐกิจได้กลายมาเป็นวิกฤตทางการเมือง หรือที่ Gramsci เรียกว่า วิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพ (organic crisis) ในที่สุด

ในที่นี้เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจ การเมืองเรื่องของการช่วงชิงการอธิบายสาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจและการมีข้อเสนอทางสังคมได้กลายเป็นวาระสำคัญของกลุ่มพลังต่างๆ โดยเฉพาะการปะทะสังสรรค์กันระหว่าง กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (Global-Liberalist Forces) ซึ่งอิงแอบกับผลประโยชน์ของชนชั้นกรูมพี นักธุรกิจ กับ กลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม (Nationalist-Communitarian Forces) ซึ่งมีฐานอยู่ในขบวนการทางสังคม และคนชั้นล่าง (และบางส่วนในเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นวิวาทะหลักทางอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ดังที่จะอภิปรายต่อไป

¹⁹ Glassman ชี้ว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นภาพสะท้อนของความล้มเหลวของยุทธศาสตร์การสะสมทุน (accumulation strategies) ที่มาจากการพัฒนาตัวของระบบทุนนิยมเอง ดู Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour*, p. 206.

4.2.2 การโต้ตอบกับวิกฤตเศรษฐกิจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นส่งผลสะท้อนในหลายมิติ โดยเฉพาะผลในอุดมการณ์ที่ก่อให้เกิดการทบทวนและตั้งคำถามกับความชอบธรรมของแนวทางการพัฒนาและแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจและสังคมที่มีอยู่แต่เดิม โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชน นักวิชาการ และในสังคมทั่วไป การอธิบายสาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจได้กลายเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ช่วงชิงทางอุดมการณ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ บทบาทของปัญญาชนและการถกเถียงตามหน้าหนังสือพิมพ์และการผลิตหนังสือเอกสารเพื่ออธิบายสาเหตุและนำเสนอทางแก้ของวิกฤตมีบทบาทอย่างมากทั้งในการ “สร้าง” และ “ทำลาย” ความคิดความเชื่อที่มีอยู่ในสังคม การทำความเข้าใจข้อถกเถียงซึ่งนำมาสู่การหาข้อตกลงประนีประนอมชั่วคราวของกลุ่มพลังต่างๆผ่านปัญญาชน นักวิชาการ และในระดับขบวนการทางสังคม จึงเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจการต่อสู้และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงหลัง 2540 เป็นต้นมา ในที่นี้เราสามารถแบ่งกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่มีบทบาทสำคัญในการเมืองเรื่องการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ โดยอิงกับการแบ่งกลุ่มที่ใช้ในการอธิบายข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นหลังปี 2535 ที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทก่อนหน้านี้ ดังนี้

4.2.2.1 บทบาทของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (Global-Liberalist Forces)

ในบทที่ 3 ได้นำเสนอถึงบทบาทของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมในการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 โดยเฉพาะกลุ่มพลังภายในประเทศ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงบทบาทของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม 2 กลุ่มใหญ่ที่เป็นตัวแสดงสำคัญในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ คือ หนึ่ง พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นต้น สอง บทบาทของปัญญาชนเสรีนิยม เช่น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และนักวิชาการจำนวนหนึ่ง โดยจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสองกลุ่มนี้ในการตอบโต้กับวิกฤตเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นหลังปี 2540 ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่ใกล้เคียงกันและสัมพันธ์กัน

4.2.2.1.1 พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก

พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก หรือที่ กุลลดา เกษบุญชู-มีดี²⁰ เรียกว่า โครงสร้างอำนาจโลก นั้นมีความหมายถึง ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่มีบทบาทในระบบทุนนิยมโลก

²⁰ ดู กุลลดา เกษบุญชู-มีดี, *รัฐไทยกับโลกาภิวัตน์ (1980-1998)*, (โครงการวิจัยโลกาภิวัตน์กับประเทศไทย, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548)

และในภูมิภาค เช่น สหรัฐอเมริกา และ ญี่ปุ่น รวมไปถึงองค์ระดับโลกที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของโลกและภูมิภาค เช่น ธนาคารโลก (World Bank) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund-IMF) และ ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) เป็นต้น ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของโครงสร้างอำนาจโลกเหล่านี้ในการอธิบายวิกฤตเศรษฐกิจ และการเสนอทางออกจากวิกฤตเศรษฐกิจ รวมไปถึงความสัมพันธ์กับรัฐไทย โดยเฉพาะการมีบทบาทในการให้เงินกู้และวางกรอบแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 ถึง 2543 อย่างสังเขป

เริ่มแรกของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอกมีความเห็นพ้องไปในทิศทางเดียวกันว่า ปัญหาหลักของวิกฤตเศรษฐกิจ เกิดจาก 3 สาเหตุหลัก คือ หนึ่ง การพัฒนาของทุนนิยมไทยไม่มีความเป็นเสรีนิยมอย่างเพียงพอ สอง กลไกรัฐและเอกชนขาดความเป็นสถาบัน และ สาม การคอร์รัปชัน²¹

Lawrence Summers เสนอว่า สาเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากการที่การพัฒนาของระบบทุนนิยมในเอเชียมีลักษณะที่เป็น “ทุนนิยมพวกพ้อง” (Crony Capitalism) ที่นักธุรกิจกับนักการเมืองมีความใกล้ชิดกันมากเกินไป ทำให้มีการแสวงหากำไรอย่างผิดกฎหมายโดยได้รับความคุ้มครองจากรัฐ มีการลงทุนอย่างล้นเกินโดยไม่สามารถสร้างกำไรได้จริง ส่งผลให้กลไกตลาดซึ่งควรจะทำหน้าที่จัดสรรผลประโยชน์และสวัสดิการทางสังคมถูกบิดเบือน เช่นเดียวกันกับข้อเสนอของ Alan Greenspan ที่มองว่า วิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากการที่รัฐแทรกแซงและมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจมากเกินไป Summers และ Greenspan เสนอว่า จะต้องมีการปรับโครงสร้างเสียใหม่ ซึ่งเป็นข้อเสนอเดียวกับที่ไอเอ็มเอฟเสนอ และสหรัฐอเมริกาต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างเอเชียใหม่ หรือ New Asia โดยจะต้องทำหน้าที่ผลักดันให้มีการลดกำแพงและอุปสรรคของการค้าลง รวมไปถึงต้องสร้างมาตรฐานของแรงงานให้มีความเป็นสากล ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องปฏิบัติตามข้อเสนอของไอเอ็มเอฟที่จะเป็นไปเพื่อการสนับสนุนและลดการบิดเบือนการทำงานของกลไกตลาดให้มากที่สุด²²

ยิ่งไปกว่านั้น การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องมีการสร้างเงื่อนไขภายในรัฐ โดยเฉพาะการที่รัฐไทยจะต้อง “ปรับปรุงรัฐวิสาหกิจและเร่งแปรรูปรัฐวิสาหกิจในภาคที่สำคัญ เช่น พลังงาน ขนส่งมวลชน การสาธารณสุขโรค และ การ

²¹ Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism,” in *Radicalising Thailand*, ed. Ji Giles Ungpakorn, pp. 124-5.

²² สรุปจาก Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, pp. 4-6.

สื่อสารมวลชน”²³ การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของโครงสร้างอำนาจโลกผ่านการให้เงินกู้ของ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ มีผลต่อการผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของ ชนชั้นนายทุนในประเทศไทย โดยเฉพาะชนชั้นนายทุนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์โดยตรง นอกจากนี้ ธนาคารโลก ยังเสนอว่า เงื่อนไขสำคัญของการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังวิกฤตก็คือ การปรับลดค่าแรง ชั่วคราว เพราะที่ผ่านมามีค่าแรงขั้นต่ำอยู่ในระดับที่สูงเกินไป²⁴ ซึ่งยิ่งทำให้ผลกระทบจากวิกฤต เศรษฐกิจต่อคนชั้นล่างยิ่งสูงขึ้นไปอีก Pasuk และ Baker ชี้ว่า ตั้งแต่ช่วงปลายปี 2541 จนถึง 2542 เป็นต้นมา แนวทางการแก้ปัญหาตามกรอบของกองทุนการเงินระหว่างประเทศของรัฐบาล ประชาธิปไตยเริ่มถูกท้าทายอย่างมาก ทั้งจากกลุ่มทุนภายในประเทศ เช่น ชาตรี โสภณพานิช ผู้บริหารธนาคารกรุงเทพ และ ธนินทร์ เจียรนนท์ เจ้าของบริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ ได้แสดง ความคิดเห็นไปในทิศทางที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของ IMF รวมไปถึงการเกิดกระแสชาตินิยมขึ้น ในประชาสังคมไทยที่ต่อต้านแนวทางของรัฐบาลประชาธิปไตยที่ช่วยเหลือกลุ่มธุรกิจมากกว่าการ ให้ความสำคัญกับผลกระทบที่เกิดกับคนชั้นล่าง²⁵

เราพบว่า ในช่วงแรกของวิกฤตเศรษฐกิจ กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เช่น IMF สหรัฐอเมริกา ธนาคารโลก และปัญญาชนเสรีนิยมในไทย แทบไม่ได้ให้ความสนใจหรือพูดถึง ผลกระทบทางสังคมมากนัก²⁶ การให้ความสำคัญกับผลกระทบทางสังคมของรัฐและโครงสร้าง อำนาจโลก เกิดขึ้นภายหลังจากที่วิกฤตเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อคนชั้นล่างโดยทั่วไป การให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมของกลุ่มนี้จึงเป็นการ ตอบโต้กับความขัดแย้งทางสังคมที่มีมาก่อนหน้าและที่ถูกซ้ำเติมจากวิกฤต ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่โครงสร้าง อำนาจโลกอย่าง IMF และธนาคารโลกจะสนใจหรือให้ความสำคัญแต่แรก แนวคิด โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) ถูกเสนอเป็นครั้งแรกโดย IMF ในเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ซึ่งเสนอว่า การ “เพิ่มความเข้มแข็งของเครือข่ายคุ้มครองทางสังคม เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้าง รายได้ และแก้ปัญหาการลดลงของค่าจ้างที่แท้จริง”²⁷ ซึ่งข้อเสนอนี้มีได้เกิดขึ้นทันทีเมื่อเกิดวิกฤต เช่นเดียวกัน ธนาคารโลกก็เห็นความจำเป็นของการมีนโยบายทางสังคมและการเมืองที่ต้องทำ

²³ ต้นฉบับคือ “to restructure public enterprises and accelerate privatization of certain key sectors— including energy, transportation, utilities and communications” in *The Nation*, 3 April 1998. อ้างใน Ibid., p. 6.

²⁴ World Bank, *Thailand Social Monitor: Thai Workers and the Crisis* (Bangkok: World Bank Thailand, 2000), p. 5. อ้างใน Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism,” in *Radicalising Thailand*, ed. Ji Giles Ungpakorn, p. 134.

²⁵ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, p. 58.

²⁶ Ibid., p. 73.

²⁷ ต้นฉบับคือ “to strengthen the social safety net, the need for which has become acute in the wake of rising unemployment and falling real wages” in IMF, *Letter of Intent no. 3*, February 1998 อ้างใน Ibid., p. 75.

ควบคู่ไปกับนโยบายด้านเศรษฐกิจ ในเดือนตุลาคม 2542 ธนาคารโลก เสนอให้รัฐบาลไทยเริ่มใช้
 โครงการช่วยเหลือทางสังคม โดยมีการให้เงินกู้ 43 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อทำโครงการ
 ช่วยเหลือทางสังคม แต่ในขณะเดียวกัน ธนาคารโลกสนับสนุนเงินจำนวน 250 ล้านดอลลาร์สหรัฐ
 สำหรับทำโครงการท่อก๊าซ²⁸ ในช่วงปี 2542 ธนาคารโลกได้ส่งทีมนักวิชาการเข้ามาทำวิจัย
 เกี่ยวกับ “ทุนทางสังคม” (social capital) ในไทย โดยตีพิมพ์เอกสารเรื่อง “ทุนทางสังคมและ
 วิฤต” ออกมาในต้นปี 2543²⁹ โดยสรุปแล้ว ธนาคารโลก ได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาการเมืองและ
 สังคมเพิ่มเติมใน 4 ประเด็นสำคัญ คือ (1) การสร้างธรรมรัฐ (good governance) (2) การสร้าง
 ประชาสังคม (civil society) (3) การสร้างทุนทางสังคม (social capital) และ (4) การขยายการมี
 ส่วนร่วมของชุมชน (community participation) ซึ่งเราจะเห็นการหยิบยืมวาทกรรมและโวหารว่า
 ด้วยการแก้ปัญหาสังคมและการเมืองของโครงสร้างอำนาจภายนอกเข้ามาใช้โดยปัญญาชนกลุ่ม
 ต่างๆ และแม้แต่ขบวนการทางสังคมเอง³⁰ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

โดยสรุปแล้ว การเสนอแนวทางนโยบายทางสังคมของพลังภายนอกไม่ใช่เรื่องบังเอิญแต่
 เป็นความจำเป็นที่มีเป้าหมายเพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นหลังวิฤต โดยเฉพาะความ
 ขัดแย้งและความไม่พอใจของคนจำนวนมากที่มีต่อแนวทางเสรีนิยมใหม่ในช่วงเวลานั้น ดังที่
 Kevin Hewison³¹ ตั้งข้อสังเกตว่า “ข้อเสนอเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นของการฟื้นฟู และ
 สนับสนุน [กลไกและการทำงาน-ผู้เขียน] ของตลาดและการเติบโตที่ยั่งยืน” หรือที่ Pasuk และ
 Baker³² ตั้งข้อสังเกตว่า การที่ IMF หันกลับมาให้ความสนใจกับผลกระทบทางสังคมมากขึ้นเป็น

²⁸ Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism,” in *Radicalising Thailand*, ed. Ji Giles Ungpakorn, p. 133.

²⁹ ดูเอกสารของธนาคารโลกในเรื่องนี้ J. Shivakumar and others, *Social Capital and the Crisis: Thailand Social Monitor* (Bangkok: World Bank, 2000)

³⁰ Ikenberry ชี้ว่า โครงการทางการเมืองของโครงสร้างอำนาจโลกอย่างสหรัฐอเมริกาประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ การ
 สร้างคุณค่าเกี่ยวกับชุมชนแบบใหม่ ที่เน้นความสงบและปราศจากความขัดแย้งภายใน เพื่อให้การสะสมทุนและการขยายตัว
 ของระบบทุนนิยมโลกมีความเป็นไปได้ ยิ่งไปกว่านั้น Ikenberry ยังมีข้อเสนอที่น่าสนใจว่า โครงสร้างอำนาจโลกนั้นไม่สามารถ
 ทำงานโดยลำพัง แต่ทำงานผ่านการสนับสนุนทางการเงินให้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศต่างๆ ดู G. John Ikenberry,
 “America’s Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-war Era,” in *American Democracy
 Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, eds. Michael Cox, G. John Ikenberry and Takashi Inoguchi (Oxford:
 Oxford University Press, 2000), pp. 120, 126.

³¹ ต้นฉบับคือ “The argument was that these were necessary elements of recovery, support for markets and sustainable growth.” In Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism,” in *Radicalising Thailand*, ed. Ji Giles Ungpakorn, p. 125.

³² Pasuk และ Baker ใช้คำว่า “politically sustainable” ซึ่งอยู่ในความหมายเดียวกับที่ Kevin Hewison ใช้ข้างต้น ดู
 Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand’s Crisis*, p. 71.

ความฉลาด เพราะนโยบายทางสังคมเช่นนี้เป็นทางออกของความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ความไร้ประสิทธิภาพของมาตรการแก้ไขวิกฤตของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ส่งผลให้ในช่วงปลายปี 2542 มาตรการแนวเสรีนิยมใหม่และทุนนิยมเสรีไม่สามารถรักษาความชอบธรรมในการแก้ไขวิกฤตต่อไปได้ ในช่วงปี 2542 จนถึง 2543 เราจะเห็นการที่ญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่มีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างมากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้ามาเสนอแนวทางแก้ไขวิกฤตและเสนอความช่วยเหลือเงินกู้ การให้เงินกู้ที่เรียกว่าโครงการมิยาซาวา (Miyazawa Plan) ที่มีมูลค่า 73,000 ล้านดอลลาร์ รวมไปถึงเงินกู้ของธนาคารโลกภายใต้โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund) ที่มีมูลค่า 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเงินกู้ของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียภายใต้โครงการปฏิรูปภาคสังคม (Social Sector Reform) ที่มีมูลค่าถึง 500 ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของต่อรัฐบาลไทย ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเชิงเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงและขยายในเชิงอุดมการณ์ด้วย กล่าวคือแนวทางของโครงการมิยาซาวาและโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมได้เปลี่ยนกรอบการแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจจากการให้ความสำคัญกับมาตรการและแนวนโยบายทางการเงินการคลังของกองทุนการเงินระหว่างประเทศมาสู่แนวทางที่ให้ความสำคัญกับการกระตุ้นความสามารถในการบริโภคจากฐานรากในชนบทมากขึ้น ผ่านการผันเงินจำนวนมากลงไปสร้างงานในชนบทเพื่อให้สามารถรองรับผลกระทบอันเกิดจากภาวะตกงานที่เพิ่มสูงขึ้นได้ การเข้ามาของโครงการมิยาซาวาและโครงการความช่วยเหลืออื่นๆของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์จากภายนอกมีความสำคัญต่อรัฐไทยและการเมืองภายในอย่างน้อยใน 2 มิติที่สำคัญซึ่งสัมพันธ์กัน คือ หนึ่ง เป็นแนวนโยบายที่มีเป้าหมายเพื่อลดความขัดแย้งทางชนชั้นและความขัดแย้งระหว่างรัฐกับคนชั้นล่างอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดหลังวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อเทียบกับในช่วงแรกที่รับเอาแนวทางของกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก ที่แม้จะมีแนวทางแก้ปัญหาทางสังคมก็ตาม แต่วาทกรรมว่าด้วยธรรมรัฐ ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาสังคมมีลักษณะนามธรรมมากเมื่อเทียบกับโครงการมิยาซาวาและโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมที่อัดฉีดเงินลงไปในภาคเศรษฐกิจจริง และ สอง โครงการมิยาซาวาเป็นผลสะท้อนเชิงวิภาษวิธีกับการได้กลับของขบวนการทางสังคมด้วย โดยเฉพาะการได้กลับต่อแนวทางการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศผ่านวาทกรรมชาตินิยมที่เกิดขึ้นในระดับปัญญาชนและในระดับขบวนการทางสังคม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

4.2.2.1.2 ปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม

แนวทางการอธิบายวิกฤตเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาวิกฤตของปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมในไทยมีความสอดคล้องและปรับใช้แนวทางการอธิบายของโครงสร้างอำนาจโลก เช่น IMF ธนาคารโลก และสหรัฐอเมริกา อย่างเป็นระบบทั้งในแง่มาตรการทางเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาทางการเมือง และแนวนโยบายทางสังคม เราจะเห็นบทบาทของสถาบันวิจัยที่สำคัญซึ่งเป็นสถาบันทางความคิดหลักสถาบันหนึ่งของแนวเสรีนิยมใหม่ในไทย เช่น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute-TDRI) ซึ่งมี อัมมาร สยามวาลา เป็นนักคิดคนสำคัญ และยังเป็นปัญญาชนที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวทางแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐบาลประชาธิปไตยในช่วงวิกฤต อัมมารเสนอว่า วิกฤตเศรษฐกิจมีสาเหตุมาจาก 2 ตัวแสดงที่สำคัญ คือ หน่วยธุรกิจเอกชน กับ เทคโนโลยี โดยที่ภาคธุรกิจของไทยก่อนหน้านี้มหาศาลผ่านการกู้เงินธนาคาร ปัญหาใหญ่ก็คือ ในภาคธุรกิจเอกชน “กระบวนการสอดส่องดูแลและการควบคุมของสถาบันทางการเงินไม่ได้ใส่ใจกับสภาพแวดล้อมใหม่ๆที่เกิดขึ้นใหม่อันเป็นผลจากการเปิดเสรีของตลาดการเงิน” กับทั้ง “การเปิดเสรีตลาดการเงินโดยปราศจากความพร้อมนั้นนำไปสู่หายนะร้ายแรงที่สุดต่อเศรษฐกิจ”³³ ปัญหาหลักอีกประการหนึ่งของวิกฤตเศรษฐกิจก็คือ เทคโนโลยี³⁴ โดยเฉพาะเทคโนโลยีในธนาคารแห่งประเทศไทยที่ยึ่นกรานไม่ยอมปรับอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราโดยใช้มาตรการทางการเงินมาแก้ปัญหามากกว่าการใช้มาตรการทางการคลัง ส่งผลให้เศรษฐกิจมีลักษณะฟองสบู่มากขึ้น และการใช้เงินสำรองระหว่างประเทศจำนวนมหาศาลเพื่อปกป้องการโจมตีค่าเงินบาทของธนาคารแห่งประเทศไทยยังเป็นสาเหตุให้วิกฤตเศรษฐกิจเลวร้ายมากขึ้น อัมมาร เสนอว่า ทางแก้ไขและป้องกันวิกฤตในระยะยาวก็คือ การปรับโครงสร้างและสถาบัน โดยเฉพาะกลไกรัฐให้มีความเป็นเสรีนิยมและเป็นมืออาชีพมากยิ่งขึ้น³⁵ ในเดือนกรกฎาคม 2540 ซึ่งเป็นช่วงแรกสุดที่รัฐบาลไทยตกลงรับเงินกู้ของ IMF อัมมารได้สนับสนุนความจำเป็นของการเข้าสู่โครงการเงินกู้ยืมมีเงื่อนไขของ IMF เพื่อตอบโต้กับกระแสคัดค้านโดยกล่าวว่า “ในฐานะที่เป็น

³³ Ammar Siamwala, “Anatomy of the Crisis,” in *Thailand Beyond the Crisis*, ed. Peter Warr (London and New York: RoutledgeCurzon, 2005), p. 100.

³⁴ งานวิเคราะห์ที่มองสาเหตุของวิกฤตว่ามาจากความล้มเหลวในการบริหารจัดการเศรษฐกิจของเทคโนโลยี โดยเฉพาะธนาคารแห่งประเทศไทย เช่น Thitinan Pongsudhirak, “Crisis From Within: The Politics of Macroeconomic Management in Thailand, 1947-97” (Doctoral Thesis, Department of International Relations, London School of Economics, University of London, 2001); Apichat Satitniramai, “The Rise and Fall of the Technocrats: The Unholy Trinity of Technocrats, Ruling Elites and Private Bankers and the Genesis of the 1997 Economic Crisis” (Ph.D. Thesis, University of Wales, Swansea, 2002)

³⁵ สรุปลจาก Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thailand's Crisis*, pp. 8-11.

คนไทย ผมไม่มีปัญหากับการที่เราจะสูญเสียอธิปไตยบางส่วนให้กับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เพราะผู้มีอำนาจของเราดูเหมือนว่าจะไม่มีความรู้ว่าจะทำอย่างไรกับอำนาจอธิปไตยที่พวกเขาถืออยู่”³⁶

ในช่วงเวลานั้น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยก็เริ่มมีการผสมผสานและหยิบเอาข้อเสนอของหลายๆกลุ่มในสังคมเข้ามา โดยเฉพาะการพยายามลดช่องว่างและหาทางเชื่อมโยงผสมผสานแนวทางเสรีนิยมโลกาภิวัตน์กับแนวชุมชนนิยมที่ดำรงอยู่แล้วในพื้นที่ประชาสังคมก่อนหน้าปี 2540 ภายหลังจากปี 2540 สถาบันฯ มีข้อเสนอเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง การเสนอเรื่องเครือข่ายความคุ้มครองทางสังคม³⁷ การสร้างธรรมรัฐ จนถึงการสร้างประชาสังคม สิ่งเหล่านี้ถูกนำเสนอพร้อมๆกัน ด้านหนึ่งอธิบายถึงความล้มเหลวของรัฐไทย และการเป็นเสรีนิยมไม่พอ อีกด้านหนึ่งเสนอว่า ต้องส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจพอเพียง ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ สมชัย จิตสุชน ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายนโยบายเศรษฐกิจส่วนรวมของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เสนอว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ การรู้จักพอ ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากการ “ไม่พอประมาณ” และ “จนไม่ลง” รวมไปถึง การบริโภคมากเกินไป³⁸ การพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย จึงไม่ใช่การพูดถึงปัญหาของระบบหรือโครงสร้างเศรษฐกิจ แต่มองปัญหาในเชิงปัจเจกบุคคลมากกว่า อย่างไรก็ตาม สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้พูดถึงการสร้างและสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนอย่างเป็นทางการมากขึ้นในช่วงต่อมา โดยมีการผลิตงานวิจัยและเวทีสัมมนาวิชาการจำนวนมากที่จัดโดย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจและศีลธรรมแบบพอเพียง³⁹ บทบาทและพัฒนาการประชาสังคม⁴⁰ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และสวัสดิการชุมชน⁴¹ ในฐานะที่เป็นทางเลือกของวิกฤตเศรษฐกิจ⁴² เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ภายหลังจากปี 2540

³⁶ ต้นฉบับคือ “As a Thai, I don't mind if we lose some sovereignty by applying to the IMF, because our authorities do not seem to know what to do with the sovereignty that they have.” (ตัวเขียนตามต้นฉบับ) In *Asian Wall Street Journal* (24 July 1997) อ้างใน Ibid., p. 37.

³⁷ วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, *โครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543) และดูข้อเสนอแนวทาง “เครือข่ายคุ้มครองทางสังคม” เพื่อแก้ปัญหาความยากจนที่เพิ่มขึ้น โดย อัมมาร สยามวาลา ใน Ammar Siamwala, “Anatomy of the Crisis,” in *Thailand Beyond the Crisis*, ed. Peter Warr, p. 101.

³⁸ ดู สมชัย จิตสุชน, *พฤติกรรมที่ไม่พอเพียงกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ* (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543)

³⁹ ดู สมชัย ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญฝ่ายนโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม ของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เสนอสาเหตุที่ทำให้ผลกระทบทางสังคมของวิกฤตรุนแรงขึ้นว่ามาจาก “ไม่พอประมาณ” “จนไม่ลง” “บริโภคมากเกินไป” ใน เรื่องเดียวกัน

⁴⁰ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, *วิวัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทย* (มกราคม 2540)

⁴¹ ฝ่ายวิจัยเศรษฐกิจรายสาขา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, *โครงการตลาดการเงินในชนบทไทย 2539: รายงานฉบับสมบูรณ์* (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541) ซึ่งพูดถึงบทบาทและความเป็นไปได้ของการส่งเสริมธนาคารเพื่อการส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ และกลุ่มออมทรัพย์ในภาคชนบท

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยมีท่าทีและจุดยืนที่ “ดูเสมือน” ชัดแย้งกันเอง ระหว่างสองแนวทาง คือ ในด้านหนึ่งมีการสนับสนุนแนวทางแบบเสรีนิยมใหม่ สะท้อนผ่านการที่ อัมมาร สยามวาลา มีอิทธิพลทางความคิดต่อการกำหนดแนวทางแก้ไขวิกฤตตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ ของรัฐบาลประชาธิปไตยที่ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงต่อข้อเรียกร้องของขบวนการทางสังคมให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ทำลายการกระจุกตัวของปัจจัยการผลิต เช่น การปฏิรูปที่ดิน และการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า⁴³ กับในอีกด้านหนึ่ง การสนับสนุนแนวทางชุมชนนิยม และเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งที่ก่อนหน้านี้ปี 2540 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาสังคม หรือ เศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบมาก่อน การริเริ่มเชื่อมโยงข้อเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจกับแนวทางชุมชนนิยม เช่น เศรษฐกิจพอเพียงและชุมชนเข้มแข็งของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างตั้งใจและจำเป็นต่อการตอบสนองกับสถานการณ์เฉพาะหน้า คือ วิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้น รวมไปถึงเป็นการยอมรับข้อเสนอขององค์กรระดับโลก เช่น IMF และธนาคารโลกเข้ามาด้วย

แนวคิดเรื่อง “ธรรมรัฐ” ได้กลายมาเป็นวาระสำคัญที่ชนชั้นนายทุนภายในประเทศ กลไกรัฐ และปัญญาชนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์รับมาจากข้อเสนอของธนาคารโลก มีการรณรงค์เกี่ยวกับข้อเสนอเรื่องธรรมรัฐอย่างเป็นระบบร่วมกันของหลายกลุ่ม ในปี 2541 มีการจัดสัมมนา “ธรรมรัฐพอร่ม” ทั่วประเทศ 10 ครั้ง โดย สถาบันพระปกเกล้า⁴⁴ รัฐสภา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เป็นองค์กรนำ ร่วมกับปัญญาชนทั้งสายเสรีนิยม และสายชุมชนนิยม รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนอาวุโส และผู้นำชุมชนหลายแห่งเข้าร่วมด้วย เช่น อานันท์ บันยารชุน, นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประเวศ วะสี, ธีรยุทธ บุญมี, บำรุง คณะธา และ พิภพ ธงไชย เป็นต้น เพื่อเผยแพร่แนวคิดธรรมรัฐ โดยธรรมรัฐพอร่มนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้าง

“อุดมการณ์ของความร่วมมือของสังคมรวมของประเทศ ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของรัฐ แต่เป็นเรื่องของประชาชน องค์กรต่างๆทุกองค์กร รวมทั้งองค์กรศาสนา

⁴² ดู เอกสารงานสัมมนาประจำปี 2541 ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เรื่อง จากวิกฤตสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจัดร่วมกับมูลนิธิวิจัยพัฒนา โดยมีการพูดถึงประเด็นที่กล่าวถึงไปแล้ว เช่น ธรรมรัฐ เกษตรทางเลือก เศรษฐกิจที่ยั่งยืน เป็นต้น

⁴³ พุกฤษ์ เถาถวิล บก., *เสียงเกษตรกร: ปลดพันธนาการเกษตรกรรายย่อย ปัญหาเกษตรกรภาคเหนือ บทวิเคราะห์ ข้อเสนอเชิงนโยบายของเกษตรกร*, หน้า 35.

⁴⁴ ดู การเชื่อมโยงเรื่อง ธรรมภิบาล ธรรมรัฐ กับ ทศพิธราชธรรม และธรรมราชา ใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2542)

ทหาร ฯลฯ ซึ่งร่วมมือกันในทุกเรื่องให้เกิดรัฐที่ดี การปกครองที่เป็นธรรมและสันติสุข”⁴⁵

โดยอานันท์เสนอสภาเหตุของปัญหาคอร์รัปชันซึ่งเป็นต้นเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจว่าเกิดจาก “กลุ่มคนที่ควบคุมความต้องการของตนเองไม่ได้” โดยทางแก้จะต้องอาศัย คุณธรรม จริยธรรม และสถาบันครอบครัวมาแก้ปัญหา⁴⁶ และจะต้องมีการใช้

“ทศพิธราชธรรม... เป็นบ่อเกิด เป็นจุดเกิดของ Good Governance ในเมืองไทย ที่เราอาจแปลว่า ธรรมรัฐ หรือ ธรรมาภิบาล เราอาจใช้คำว่า Royal Good Governance”⁴⁷

เช่นเดียวกัน ชัยอนันต์ สมุทวณิช⁴⁸ กล่าวถึงความจำเป็นของการแก้วิกฤตเศรษฐกิจและความขัดแย้งทางสังคมผ่านกลไกและสถาบันที่เป็นทางการของรัฐว่า

“ในรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 นี้ เราก็จะเห็นส่วนผสมของการยึดถือโครงสร้างและกระบวนการตามระบอบการเมืองเก่ากับร่องรอยของการเมืองแบบใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย ซึ่งอาจจะเรียกว่า การเมืองของพลเมืองก็ได้ การเมืองแบบเก่านั้นเน้นในเรื่องของพรรคการเมืองเราเรียกว่า Partisan Politics การเมืองใหม่นั้นเน้นในเรื่อง Non-Partisan Politics การเมืองเก่านั้นมีแหล่งที่มาของความชอบธรรมและการที่รัฐบาลจะได้รับความไว้วางใจหรือ trust จากประชาชนในลักษณะของการที่อาศัยพรรคการเมืองเป็นแกนหลัก และอาศัยการทำงานของผู้แทนราษฎรในสภาที่มาจากการเลือกตั้ง อันนี้เป็นความชอบธรรมเชิงเดียว”

⁴⁵ สถาบันพระปกเกล้า สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, *สรุปประเด็นการอภิปราย “ธรรมรัฐแห่งชาติ” Good Governance* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541)

⁴⁶ อานันท์ ปันยารชุน, *วิสัยทัศน์ผู้นำ CEO vision*, หน้า 309.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

⁴⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “การเมืองเก่ากับการเมืองใหม่และกระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม,” ใน, *ธรรมาภิบาล: การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม*, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544), หน้า 33-41.

ข้อเสนอเรื่องการสร้างประชาสังคมเป็นข้อเสนอที่มีมาก่อนปี 2540 แต่การเชื่อมโยง การสร้างประชาสังคม กับ แนวคิดเรื่อง “พลเมือง” เป็นเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นหลังปี 2540 เอนก เหล่าธรรมทัศน์ นักรัฐศาสตร์เสรีนิยมคนสำคัญได้เสนอเรื่องนี้ครั้งแรกในปี 2540⁴⁹ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจแล้ว โดย เอนก เสนอว่า “พลเมือง” เป็นแนวคิดที่มาแทนที่แนวคิดเรื่องชนชั้น โดยมองว่า ชัยเบค (subject) แบบชนชั้นนั้นเน้นความขัดแย้งมากเกินไป แต่ชัยเบคแบบพลเมืองนั้นเป็นการสร้างความสามัคคีและปรองดองในสังคม โดยรัฐจะต้องร่วมมือกับสังคม และยังเสนอให้ ประชาเสวสี อานันท์ บันยารชุน และนักกฎหมายมหาชนที่จบจากฝรั่งเศส ซึ่งหมายถึง บวรศักดิ์ อุวรรณโณ มาทำหน้าที่เป็นปัญญาชนผู้ผลักดันและสร้างประชาสังคม⁵⁰ การพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ “พลเมือง” พึ่งพารัฐมากเกินไป เอนกได้เสนอให้มีการส่งเสริมประชาสังคม และความเป็นพลเมืองที่ไม่พึ่งพาอำนาจรัฐ โดยพลเมืองในประชาสังคมจะต้องมี “เป้าหมายของการเคลื่อนไหวมิได้อยู่ที่การยึดอำนาจรัฐ หากแต่อยู่ที่การสร้างความร่วมมือกันระหว่างพลเมือง ภาครัฐ และภาคธุรกิจอื่นๆ ในการแก้ปัญหาของสังคมร่วมกัน”⁵¹ ข้อเสนอของ เอนก จึงสอดคล้องกับ ชัยอนันต์ และประชาเสวสี ดังที่กล่าวไปแล้ว แนวคิดที่ว่าด้วย “พลเมือง” ที่เชื่อมโยงกับการสร้าง ประชาสังคม และธรรมรัฐ จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนออย่างตั้งใจเพื่อลดความขัดแย้งแบ่งขั้วทางชนชั้นที่รุนแรงขึ้นหลังปี 2540

กล่าวโดยสรุปแล้ว พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และประเทศมหาอำนาจ เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น ได้เข้ามาเสนอแนะแนวทางที่ในด้านหนึ่งก็เสนอให้ผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจต่อ โดยเฉพาะการยอมรับมาตรการแก้ไขปัญหาการคลังของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ แต่ในด้านสังคม อันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้นจากการใช้มาตรการทางเศรษฐกิจแนวเสรีนิยม พลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอกกลับเสนอมาตรการทางสังคม เช่น โครงการความปลอดภัยทางสังคม เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมหลังวิกฤตเศรษฐกิจ มาตรการเหล่านี้มีบทบาทอย่างมากในสังคมไทย โดยเฉพาะผ่านการนำเข้ามาผลิตซ้ำอย่างตั้งใจโดยปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมจำนวนหนึ่ง เช่น

⁴⁹ ดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *อนุทินการเดินทางของความคิด: จาก "รัฐ" สู่อารยสังคม และ "พลเมือง"* (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540) เป็นที่น่าสังเกตว่า เอกสารชิ้นนี้ตีพิมพ์โดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนแนวชุมชนนิยมที่สำคัญ ซึ่งเราสามารถเห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวทางแบบประชาสังคมของนักคิดเสรีนิยม กับ แนวทางชุมชนนิยมของนักคิดในสายขบวนการทางสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะการที่ทั้งสองแนวทางนั้นไม่ได้มีความขัดแย้งกันในความเป็นจริง แต่มีจุดร่วมที่สำคัญมากมาย ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วในบทที่ 3 และจะให้เห็นความเชื่อมโยงอันนี้เมื่อกล่าวถึงเรื่องอื่นๆต่อไป

⁵⁰ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *การเมืองของพลเมือง: สู่อสังหาริมทรัพย์ใหม่* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2543), หน้า 21, 24, 36, 41-2, 45-6.

⁵¹ ศุภวัชร์ พลายน้อย บก., *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย*, หน้า 11.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย โดยผสมผสานเข้ากับวาทกรรมชุมชนนิยมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย เช่น วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

4.2.2.2 กลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม (Nationalist-Communitarian Forces)

การพัฒนาของแนวชุมชนเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 (ดูบทที่ 3) และแนวชุมชนนิยมได้ถูกพัฒนาขึ้นควบคู่กับการพูดถึงแนวคิดชาตินิยม โดยเฉพาะชาตินิยมที่พยายามรวมเอา “ประชาชน” เข้าไปด้วย⁵² ดังนั้นการพูดถึงแนวชุมชนในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจนั้น จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นเรื่องที่สืบเนื่องและหยิบขมามาใช้ต่อจากช่วงก่อนหน้าปี 2540 Craig J. Reynolds⁵³ กล่าวว่า ในช่วงหลังปี 2540 มีคน 2 กลุ่มเป็นอย่างน้อยที่น่าเสนอแนวคิดชุมชนนิยมเพื่อเป็นทางเลือกคู่ขนานกับแนวทางแบบทุนนิยมกลไกตลาด คือ หนึ่ง องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งทำงานอย่างต่อเนื่องในชุมชนชนบทตั้งแต่หลังการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์ และ สอง สถาบันพระมหากษัตริย์ แต่การเกิดขึ้นและพัฒนาของแนวชุมชนนิยมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างผ่านการทำงานทางความคิดของปัญญาชนจำนวนหนึ่ง ซึ่งในภาษาของ Gramsci นั้น มีปัญญาชนจำนวนหนึ่งที่แน่นอนที่มีบทบาทในการสร้างให้การมองโลกแบบใดแบบหนึ่งกลายมาเป็น สามัญสำนึก (common sense) ของคนทั้งสังคม ที่สำคัญคือ ทำให้การพูดถึงชุมชนนิยมหรือชาตินิยมที่แตกต่างกันของคนหลายกลุ่มสามารถยึดโยงเข้ามามีกันเป็นกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historical bloc) ขนาดใหญ่หลังปี 2540 ได้

ปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมที่มีส่วนสำคัญในการก่อรูปแนวคิดชุมชนและชาตินิยมในฐานะที่เป็นทางเลือกคู่ขนานกับทุนนิยมเสรีหลัง 2540 นั้นมีอย่างน้อย 2 กลุ่มที่สำคัญซึ่งมีความสัมพันธ์กันด้วยในหลายระดับ และทั้งสองกลุ่มยังเชื่อมโยงกับขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับรากหญ้าด้วย คือ กลุ่มแรก นักคิดสายเศรษฐศาสตร์การเมือง คือ สถาบันวิถิตทรรศน์ ซึ่งมี พิทยา ว่องกุล และ ยุค ศรีอาริยะ (เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ) เป็นแกนนำสำคัญ ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากแนวพึ่งพา (dependency theory) และแนววิเคราะห์ระบบโลก (world system theory) และ ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมี ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เป็นผู้อำนวยการ และได้รับอิทธิพลจาก แนวคิดแบบวัฒนธรรมชุมชน ที่มี

⁵² ตัวอย่างเช่นงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ โดยทั่วไปนั้นไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดชาตินิยมเสียทีเดียว แต่เสนอให้นิยามคำว่า “ชาติ” เสียใหม่ ที่มีความหมายถึง ประชาชน ไม่ใช่ชาติที่คับแคบแบบเก่า ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538)

⁵³ Craig J. Reynolds, “Thai Identity in the Age of Globalization,” in *National Identity and Its Defenders: Thailand Today*, ed. Craig J. Reynolds (Chiangmai: Silkworm Books, 2002), p. 319.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นนักคิดคนสำคัญ และ กลุ่มที่สอง นักคิดสาย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (Local Development Institute-LDI) และ Civicnet เช่น ประเวศ วะสี เสน่ห์ จามริก ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ และ อนุชาติ พวงสำลี ซึ่งเป็นปัญญาชนแนวเสรีนิยมสายปฏิรูป กลุ่มนี้มีบทบาทในการกำหนดวาระปฏิรูปการเมือง และการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 และมีบทบาทในการประสานองค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ด้วย (ดูรายละเอียดใน บทที่ 3)

4.2.2.2.1 ปัญญาชนสายเศรษฐศาสตร์การเมือง

เกือบทั้งหมดของปัญญาชนสายเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นเติบโตขึ้นในยุคสมัยของการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และหลายคนมีประสบการณ์ร่วมในการต่อสู้กับเผด็จการทหารในปี 2516 และ 2519 ภายหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์พ่ายแพ้ไปแล้ว ปัญญาชนกลุ่มนี้บางคน เช่น พิทยา ว่องกุล ได้เข้ามาทำงานในขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชน บางคนเป็นนักวิชาการ เช่น ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (ยุคศรีอาริยะ) ณรงค์นั้นต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁵⁴ ซึ่งเป็นศูนย์รวมนักวิชาการสายมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 2520 และ 2530 ผ่านการผลิต หนังสือตำราวารสารวิชาการ และการจัดสัมมนาอย่างต่อเนื่องทุกปีจนถึงปัจจุบัน และภายหลังจากที่แนวคิดมาร์กซิสต์ลดอิทธิพลลงไปแล้วในช่วงทศวรรษ 2530 ศูนย์ฯได้ปรับตัวจากการรวมกลุ่มกันผ่านแนวสังคมนิยม มาเป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ⁵⁵ เป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ณรงค์เป็นผู้อำนวยการ ศูนย์ฯมีบทบาทสำคัญในการขยายและพัฒนาแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น มีการเปลี่ยนชื่อวารสารวิชาการของศูนย์ฯจาก “วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง” เป็น “วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองเพื่อชุมชน” ในภายหลังจากวิกฤต ปัญญาชนจำนวนมากจากในศูนย์ฯเอง และจาก

⁵⁴ ดูที่มาของศูนย์ฯได้ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ บก., *สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

⁵⁵ เจษฎา ไซติกิจวิวัฒน์ นักกิจกรรมทางสังคมที่ทำงานใน สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) ได้ตั้งข้อสังเกตที่ตอกย้ำประเด็นเกี่ยวกับอิทธิพลของแนวคิดระบบโลก และแนวคิดพึ่งพา โดยพูดถึง สุธี ประศาสน์เศรษฐ นักวิชาการสายเศรษฐศาสตร์การเมืองอาวุโสของศูนย์ฯ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาคนสำคัญให้กับ สมัชชาคนจน และขบวนการแรงงาน มาตลอดว่า “อาจารย์สุธี เป็นนักทฤษฎีทุนนิยมพึ่งพาและระบบทุนนิยมโลก ที่มองว่าประเทศไทยหนึ่งหรือโลกเหนือเอารัดเอาเปรียบประเทศไทยที่สามหรือที่ถูกรเรียกว่าประเทศด้อยพัฒนาหรือโลกใต้” ดู เจษฎา ไซติกิจวิวัฒน์, “นักทฤษฎีและนักปฏิบัติภาคประชาชน,” ใน *สุธี ประศาสน์เศรษฐ: นักวิชาการฝ่ายประชาชน เนื่องในโอกาสครบรอบอายุ 60 ปี*, นิตินันท์ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะทำงาน 60 ปี สุธี ประศาสน์เศรษฐ, 2548), หน้า 100.

ขบวนการทางสังคมโดยทั่วไป ได้ถูกรวบรวมเข้ามาภายใต้ ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬาฯ และสำนักพิมพ์วิถีสวรรค์ โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบโต้กับแนวคิดทุนนิยมเสรีและวิกฤตเศรษฐกิจผ่านการผลิตหนังสือ เอกสาร และงานสัมมนาจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับบรรยากาศที่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า และนักกิจกรรมทางการเมืองโดยทั่วไปกำลังคัดค้านและต่อสู้กับ “โลกาภิวัตน์” หรือ “ทุนข้ามชาติ” อยู่⁵⁶ แนวคิดที่ถูกผลิตและผลิตซ้ำโดยปัญญาชนกลุ่มนี้นับว่ามีความสำคัญมากต่อการทำความเข้าใจการเมืองไทยนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการทำหน้าที่ขยายแนวคิดชาตินิยม ชุมชนนิยม และเศรษฐกิจพอเพียง ยิ่งไปกว่านั้น ฌวงค์ยังได้เข้าไปมีอิทธิพลในการผลิตนโยบายหลายอย่างให้กับพรรคไทยรักไทยในเวลาต่อมาด้วย และดังที่กล่าวไปแล้ว พิทยาเข้าไปมีบทบาทอยู่ในระดับนำของขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเราจะเห็นบทบาทของคนเหล่านี้มากขึ้นในบทต่อไป

ด้าน สำนักพิมพ์วิถีสวรรค์ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี 2539 นำโดย เทียนชัย ได้ผลิตหนังสือหลายเล่มภายใต้แนวคิดระบบโลก (World System Theory) และแนวพึ่งพา (Dependency Theory) โดยวิเคราะห์ว่า ปัญหาหลักของเศรษฐกิจการเมืองไทยมาจาก ความเป็นเศรษฐกิจทุนนิยม “ขายขอบ” ที่ถูกขูดรีดแย่งชิงและครอบงำจากทุนนิยมศูนย์กลาง หรือ จักรวรรดินิยมสหรัฐอเมริกา ส่วน พิทยา ผลิตหนังสือจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจพึ่งตนเอง และแนวคิดชาตินิยม โดยภายหลังปี 2540 สำนักพิมพ์วิถีสวรรค์ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสถานการณ์วิกฤตโดยวิจารณ์ทุนนิยม “โลกาภิวัตน์” ซึ่งเป็นต้นเหตุของวิกฤตเศรษฐกิจภายใต้กรอบแนวคิดแบบชาตินิยม ว่า

“ชาติไทย เป็นชาติหนึ่งที่เผชิญหน้ากับการสูญเสียด้าน...
 เอกราช อธิปไตย และวัฒนธรรมครั้งใหญ่...
 เช่นเดียวกับจุดจบของรัฐชาติอื่นๆ ที่กำลังอุบัติขึ้นในโลกนี้
 มันคือคลื่นเข้ามาในนามของ “โลกาภิวัตน์” อันยิ่งใหญ่
 เพื่อที่จะลบล้างและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมนุษย์ทุกหนแห่ง
 ด้วยอภิมหาทุนที่ครอบงำและมุ่งทำลายทุนเล็กกว่า
 ด้วยตลาดการค้าเสรีที่เอาเปรียบประเทศเล็กหรือทุนที่ด้อยกว่า
 มันอาศัยดาวเทียม คอมพิวเตอร์ หรือการสื่อสารข้ามชาติ
 โฆษณา และมอมเมาให้มนุษย์มโหฬารในวัฒนธรรมเดียว...”

⁵⁶ ดู Craig J. Reynolds, “Thai Identity in the Age of Globalization,” in *National Identity and Its Defenders: Thailand Today*, ed. Craig J. Reynolds, pp. 308-33.

วัฒนธรรมบริโภคนิยมที่หลงใหลในความเจริญทางวัตถุ
 ขณะที่จิตวิญญาณมนุษย์ต่ำลง...สภาพสังคมเสื่อมโทรม!!!
 ปัญหาการเมืองเลวร้าย...เต็มไปด้วยการคอร์รัปชัน โกงกินชาติ!!!
 เรากำลังระดมปัญญา หาทางรอดของชาติไทย
 โดยผสมผสานปัญญาไทยทั้งปวงเข้ากับภูมิปัญญาโลก
 ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิดเรื่อง วาระแห่งชาติ ประชาธิปไตยตรวจสอบ
 เศรษฐศาสตร์ชุมชน ประชาสังคม และชุมชนอาชีพไทย ฯลฯ
 เพื่อหลอมรวมเป็น “ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีสร้างชาติไทย” ต่อไป”⁵⁷

ในปี 2541 ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้การนำของ ณรงค์ ได้ออก
 เอกสารที่เรียกว่า “คำประกาศแห่งยุคสมัย”⁵⁸ โดยเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้วิกฤตโดยการระดมทุน
 ลงไปที่เศรษฐกิจฐานรากหรือชุมชนเพื่อกระตุ้นการบริโภค และการส่งเสริมธุรกิจรายย่อยขนาดเล็ก
 ในชุมชน โดยที่ไม่ให้ความสำคัญกับแนวทางเศรษฐกิจแบบตลาดมากเกินไป ปัญหาที่ผ่านมามีเกิด
 จากการพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ทำให้ขาดความสมดุล ดังปรากฏภาพประจำปีของศูนย์
 เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี 2542 ของ เสน่ห์ จามริก ปัญญาชนชุมชนนิยมคนสำคัญ ซึ่งว่า
 “วิกฤตของสังคมไทยเป็นวิกฤตที่เกิดจากการที่เรากำลังอยู่ภายใต้ระบบชนชั้นนำที่เป็นบริวารของ
 ภายนอก”⁵⁹ วิกฤตที่เกิดขึ้นจึงเกิด “จากนโยบายการพัฒนาแบบรวมศูนย์และนำไปสู่อุตสาหกรรม
 ทุนนิยม”⁶⁰ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลประชาธิปไตยยังวางแผนกับธนาคารโลกและกองทุนการเงิน
 ระหว่างประเทศเพื่อ “ยึดประเทศไทย”⁶¹ ซึ่งจะทำให้ประเทศไทยกลายเป็น “ประเทศที่สถาบัน

⁵⁷ พิทยา ว่องกุล บก., *จุดจบรัฐชาติสู่...ชุมชนอาชีพไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรศน์, 2540), ปกหลังด้านนอก. และ
 หากจะอภิปรายถึงการเปลี่ยนความเป็นเจ้าของจากกลุ่มทุนไทยไปสู่กลุ่มทุนข้ามชาติหลังวิกฤตนั้น จากข้อมูลของ Chris Dixon,
 “Post-Crisis Restructuring: Foreign Ownership, Corporate Resistance and Economic Nationalism in Thailand,”
Contemporary Southeast Asia 26, No. 1: 45-72. พบว่า หลังวิกฤตเศรษฐกิจ มีการถือหุ้นโดยทุนต่างชาติเพิ่มขึ้นจริง แต่การถือ
 หุ้นในตลาดหุ้นของต่างชาติมีเพียง 20.3% และมากกว่านั้นบริษัทที่ไม่ได้เข้าตลาดหุ้น ซึ่งโดยมากเป็นการถือหุ้นของนายทุนไทย
 มีถึง 61% นั่นหมายความว่า หลังวิกฤตเศรษฐกิจ ทุน ส่วนใหญ่ยังคงเป็นของนายทุนไทย การชูแนวคิดชาตินิยมในช่วงนั้น จึงเป็น
 การเบี่ยงเบนและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางชนชั้นภายในที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ

⁵⁸ ดู “คำประกาศแห่งยุคสมัย,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 9, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2541): 6-20.

⁵⁹ เสน่ห์ จามริก, “1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย: จากโลกาภิวัตน์...สู่...ชุมชน,” ใน *1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย, ณรงค์
 เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 31.

⁶⁰ ศุภวัชร์ พลายน้อย บก., *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย*, หน้า

⁶¹ ดูการใช้ทฤษฎีสมคบคิด (conspiracy theory) ในการอธิบายวิกฤตเศรษฐกิจ ใน พิทยา ว่องกุล บก., *วิกฤตโลก แผน
 World Bank ยึดประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรศน์, 2542)

การเงินการธนาคารตกอยู่ในเงื้อมมือต่างชาติ คือ ภาวะแห่งการเป็นทาสทางเศรษฐกิจ และเป็น การยึดครองประเทศไว้ในอุ้งมือตน รัฐบาลไทยไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของ IMF ที่จะยึดกุมเศรษฐกิจ ไทย”⁶² ซึ่งการอธิบายวิกฤตผ่านแนวทฤษฎีพึ่งพาและทฤษฎีระบบโลก ก็เป็นอย่างไรที่ปัญญาชนสาย วัฒนธรรมชุมชนอย่าง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และศิริพร ยอดกมลศาสตร์⁶³ กล่าวว่า

“การผูกขาดประเทศเข้ากับระบบทุนนิยมโลกอย่างแน่นแฟ้นไม่ใช่วิธีการที่ จะทำให้ประเทศเจริญ เนื่องจากพัฒนาการของระบบทุนนิยมโลก ประเทศที่พัฒนา ทุนนิยมมาก่อนกลายเป็นประเทศศูนย์กลางหรือเมืองแม่ เอารัดเอาเปรียบประเทศ ชายขอบหรือประเทศอาณานิคมทั้งหลาย โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานของประเทศชายขอบ ทำลายระบบเศรษฐกิจที่เป็น ตัวของตัวเองของประเทศชายขอบให้กลายเป็นเพียงส่วนเสี้ยวของระบบทุนนิยม โลก เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คนกลุ่มเดียว คือ นายทุน ซึ่งส่วนสำคัญเป็นนายทุน ต่างชาติ เป็นนายทุนจากประเทศศูนย์กลางหรือเมืองแม่”

ท่าทีของ ศูนย์ฯ และสำนักพิมพ์วิถิตรรศน์ ภายใต้กรอบคิดแบบวัฒนธรรมชุมชนที่ ผสมผสานกับแนวทฤษฎีพึ่งพาและทฤษฎีระบบโลก ไม่ใช่การปฏิเสธและวิพากษ์ทุนนิยมในฐานะ “ระบบทั้งหมด” (totality) แต่เป็นการวิพากษ์ลักษณะบางประการของทุนนิยมเท่านั้น โดยเฉพาะ ลักษณะ ผูกขาด จักรวรรดินิยม และการบริโภคนิยม ปัญญาชนกลุ่มนี้จึงไม่ได้เรียกร้องให้มีการล้ม ระบบทุนนิยม หรือวิพากษ์กลุ่มชนชั้นกรรมาชีพ นักธุรกิจ ที่เป็นนายทุนทั้งหมด หากแต่วิพากษ์บาง กลุ่ม บางคนเท่านั้น โดยเฉพาะกลุ่มทุนที่อยู่ในรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ที่รับเอาข้อเสนอของ “จักรวรรดินิยม” เข้ามาแก้ปัญหาเศรษฐกิจ⁶⁴ การเข้าใจทุนนิยมเสรีในมุมมองเช่นนี้ ทำให้ ปัญญาชนกลุ่มนี้มีข้อเสนอที่คล้ายคลึงกับปัญญาชนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ ก็คือ การปรับปรุงและ ปรับสมดุลระหว่างสองแนวทางคือ ทุนนิยมกลไกตลาด กับ เศรษฐกิจของชุมชน และ ระหว่าง รัฐ กับสังคม มากกว่า ฌองส์ได้เสนอให้หาตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่สามารถสร้างจุดสมดุล ระหว่าง เศรษฐกิจของชุมชน กับ ตลาด ที่เรียกว่า “หนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต” โดยมีความหมายว่า “วิธีการผลิตที่หนึ่ง คือ ความพยายามที่จะผลิตสิ่งที่จำเป็นต้องกินต้องใช้ให้

⁶² “คำนำ,” ใน *คำประกาศอิสรภาพจาก IMF*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรศน์, 2540)

⁶³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, “แนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติกับการพัฒนาประเทศไทย,” ใน *คำ ประกาศชาตินิยมใหม่*, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2543), หน้า 39.

⁶⁴ ดู เศรษฐสุยาม, จูโรรัตน์ แสนใจรักษ์ และ พิทยา ว่องกุล บก., *สหรัฐอเมริกา: ยุทธศาสตร์ครองความเป็นเจ้า* (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรศน์, 2541)

เพียงพอต่อความต้องการในครัวเรือน วิธีการผลิตที่สอง คือ การผลิตเพื่อป้อนตลาดหรือเป็นการผลิตที่มีเป้าหมายหลักที่จะแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา เพื่อให้ได้มาซื้อหาปัจจัยอื่นๆที่ครัวเรือนต้องการ แต่ผลิตเองไม่ได้..⁶⁵ วัฏธรรมที่สำคัญคือ การสร้าง “ธุรกิจชุมชน”⁶⁶ ที่สามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นไปสู่การทำธุรกิจ โดยรัฐจะต้องเข้ามาส่งเสริมการสร้างกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนในที่ต่างๆดังเช่นที่เกิดขึ้นแล้วในหลายพื้นที่ และแนวทางเช่นนี้ได้เป็นรากฐานให้การสร้างนโยบายของพรรคไทยรักไทยต่อไป ซึ่งจะกล่าวถึงในบทหน้าถึงบทบาทของณรงค์ แนวทางชุมชนนิยม กับพรรคไทยรักไทย

ข้อเสนอเพื่อหาจุดสมดุลข้างต้นของปัญญาชนชุมชนนิยมนี้ไม่ได้แตกหักกับแนวทางเสรีนิยมใหม่หรือระบบทุนนิยม หากแต่พยายามประนีประนอม หาจุดร่วมที่ไปด้วยกันได้มากกว่าตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่ง คือ การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ซึ่งเป็นมาตรการทางนโยบายสำคัญ มาตรการหนึ่งของพลังเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ ภายใต้กรอบความคิดชุมชน-ชาตินิยม ณรงค์ให้ความเห็นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจต่อการแปรรูปรัฐวิสาหกิจว่า “การขายรัฐวิสาหกิจต้องไม่ ‘ขายการผูกขาด’ ไปด้วย การแปรรูปและการขายให้ต่างชาติจะต้องทำให้เกิดการแข่งขัน เพื่อเป็นหลักประกันมิให้มีการเอาเปรียบประชาชน”⁶⁷ ท่าทีเช่นนี้ก็เช่นเดียวกับปัญญาชนชุมชนนิยมโดยทั่วไป คือ การต่อต้านการผูกขาด (ของนายทุนต่างชาติและนายทุนชาติ) มากกว่าที่จะต่อต้านหลักการการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในฐานะที่เป็นหลักการของลัทธิเสรีนิยมใหม่โดยตรง นี่เองเป็นจุดยืนที่ เลนิน⁶⁸ วิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในหนังสือที่ชื่อว่า *จักรวรรดินิยม: ขั้นตอนสูงสุดของทุนนิยม* ต่อการวิพากษ์วิจารณ์เฉพาะประเด็นการผูกขาดของทุนนิยมและจักรวรรดินิยม ว่าเป็นทฤษฎีแบบนายทุนน้อย ที่ต้องการปกป้องระบบทุนนิยมแข่งขันเสรีจากทุนนิยมผูกขาด มากกว่าที่จะต่อต้านระบบทุนนิยมจริง ปัญหาหลักก็คือ วาทกรรมชุมชนนิยมของฝ่ายปัญญาชนเศรษฐศาสตร์การเมืองกลับไม่ได้แตกหักกับแนวคิดหรือหลักการเสรีนิยมใหม่ หรือ ทุนนิยมเสรี หากแต่เป็นการสร้างจุดถ่วงดุลที่ประนีประนอมความแตกต่างและความขัดแย้งของกลุ่มพลังทางสังคมที่มีผลประโยชน์ที่แตกต่างกันมากกว่าที่จะนำไปสู่การถ่วงขยายความขัดแย้งและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนกับระบบที่เป็นอยู่

⁶⁵ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *หนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต: ทางออกวิกฤตเศรษฐกิจไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2541), ปกหลังด้านนอก.

⁶⁶ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, *ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542)

⁶⁷ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *หนึ่งครัวเรือน สองวิธีการผลิต: ทางออกวิกฤตเศรษฐกิจไทย*, หน้า 29.

⁶⁸ วี.ไอ. เลนิน, *จักรวรรดินิยม: ขั้นตอนสูงสุดของทุนนิยม*, แปลโดย ประสาท ลีลาเธียร (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์, 2519), หน้า 200. และดูงานของนักรัฐศาสตร์มาร์กซิสต์ที่ชี้ให้เห็นปัญหาของมุมมองแบบที่ลดทอนการวิพากษ์ “ระบบทุนนิยม” ให้เป็นเพียงการวิจารณ์ “การค้า” ใน Ellen Meiksins Wood, *The Origin of Capitalism: A Longer View* (London and New York: Verso, 2002)

ภายใต้การใช้กรอบทฤษฎีฟุ้งพาและทฤษฎีระบบโลก ส่งผลให้ปัญญาชนชุมชนนิยมไม่ได้เข้าใจหรือวิเคราะห์สังคมไทยผ่านหน่วยวิเคราะห์แบบ “ชนชั้น” อีกต่อไป แต่เป็นการย้ายจากหน่วยแบบ ชนบท/เมือง ของแนวคิดชุมชนเดิม มาเป็นหน่วยวิเคราะห์ในระดับ ชาติ/ต่างชาติ ส่งผลให้ศัตรูหลักของคนชั้นล่างไม่ใช่ชนชั้นนายทุน ที่อยู่ “ภายใน” รัฐอีกต่อไป หากแต่เป็นศัตรู คือ “ต่างชาติ” ที่อยู่ “ภายนอก” มากกว่า ผลโดยตรงของแนวคิดแบบชุมชนนิยมที่ผลสานกับแนวระบบโลกและแนวฟุ้งพานั้นนำไปสู่การหาทางออกแบบ ชาตินิยม ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งใหม่ แต่แนวคิดชาตินิยมเป็นมรดกทางความคิดที่มีอยู่แล้วในขบวนการฝ่ายซ้ายหรือขบวนการทางสังคมของไทย โดยเฉพาะแนวทางต้านจักรวรรดินิยมผ่านการทำแนวร่วมชาตินิยมข้ามชนชั้นที่อยู่ในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁶⁹ อย่างไรก็ตาม วาทกรรมชุมชนที่อยู่ภายใต้กรอบการมองแบบ ชาติ/ต่างชาติ ก็เป็นการเมืองที่พยายามพูดถึง “คนชั้นล่าง” หรือ “ประชาชน” มากขึ้น โดยชาติในวิถีคิดของชุมชนนิยมหลังปี 2540 นั้นเน้นที่ความสมานฉันท์และผนวกเอาคนกลุ่มต่างๆภายในรัฐเข้ามาร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของชาติ ที่ไม่ใช่มีเพียงชนชั้นสูงในวิถีคิดเรื่องชาติแบบเดิม ดังที่ณรงค์ กล่าวถึงลักษณะของชาตินิยมใหม่ว่า

“ชาตินิยมใหม่นั้นไม่ควรจะเป็นรัฐนิยม ควรจะเป็นประชานิยมหรือท้องถิ่นนิยมมากกว่า มันควรจะเป็น bottom-up ไม่ใช่เป็น top-down การที่เป็นประชานิยมและก็ไม่ใช่อรัฐนิยมก็จะสอดคล้องกับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ถ้ารัฐนิยม มันจะไปสอดคล้องกับเผด็จการมากกว่า พร้อมกับมีการสมานฉันท์กับคนในชุมชนในสังคมมากกว่าที่จะไปนิยมคนซึ่งอยู่ไกล นี่คือความรู้สึกของผมถ้าจะให้ถามเรื่องความหมาย”

โดยที่การเมืองแบบชาตินิยมใหม่จะต้องไม่ใช่การแบ่งแบบมิตร/ศัตรูแบบชนชั้น แต่ต้องพัฒนาไปสู่การเป็น

“การเมืองจะต้องให้ความสำคัญกับการเมืองภาคประชาชนต้องส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของขบวนการภาคประชาชน ทุกชนชั้นและชนชาติในแผ่นดินไทย เพื่อเป็นพลังปกป้องตนเองเป็นกลไกสร้างดุลทางสังคมเป็นกลไกการพัฒนาแบบ

⁶⁹ ดู ใจ อึ๊งภากรณ์, “จากโคกนาฏกรรมถึงลิเกการเมือง: การปฏิรูปการเมืองการปกครองไทยในเงาของ 6 ตุลาคม,” วารสารสังคมศาสตร์ 33, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2545): 56-80.

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชน และกลไกถ่วงดุลอำนาจรัฐมิให้มีการเกิดการฉ้อฉลทำลายผลประโยชน์ของประชาชาติและประชาชน”⁷⁰

4.2.2.2 ปัญญาชนชุมชนนิยม

ข้อเสนอภายใต้กรอบวิธีคิดของอุดมการณ์ชุมชน-ชาตินิยมของปัญญาชนชุมชนสายเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองดังกล่าวไม่ได้แตกต่างกันมากกับข้อเสนอของปัญญาชนชุมชนนิยมโดยทั่วไป โดยเฉพาะแนวชุมชนนิยมที่นำโดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา การเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนหยิบยืมทางความคิดระหว่างปัญญาชนสองกลุ่มนี้สะท้อนผ่านคำกล่าวของ จักรทิพย์ นาดสุภา ที่ให้ความสำคัญกับ ชัยอนันต์ เสน่ห์ และ ประเวศ ในฐานะที่เป็นผู้บุกเบิกแนวทางชุมชนนิยมในไทย โดย จักรทิพย์ กล่าวว่

“แนวทางเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทยเริ่มเกิดมาจากข้อเสนอของ องค์การพัฒนาเอกชนเมื่อ 20 ปีก่อน ต่อมาเมื่อนักคิดระดับชาติหลายคนเช่น ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้พูดและเขียนเสนอแนวทางนี้ จนสามารถผลักดันให้ปรากฏแนวคิดในส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่ว่าจะส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักของการพัฒนา”⁷¹

ปัญญาชนสายปฏิรูปที่นำโดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มี ประเวศ วะสี และเสน่ห์ จามริก เป็นผู้มืบทบาทสำคัญนั้นมีบทบาทสำคัญ โดยเป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงระหว่างรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนมาตลอด สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา แต่เดิมชื่อว่า กองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา (Local Development Assistance Project: LDAP) มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยได้รับความช่วยเหลือจากแคนาดา ทำงานครอบคลุมพื้นที่ทั่ว

⁷⁰ ดู เสนวนาเรื่อง “ชาตินิยมใหม่: อุดมการณ์ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี” ที่จัดขึ้นในวันที่ 13 มีนาคม 2544 โดยมี ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬาฯ) ณรงค์ โชควัฒนา (ประธานชมรมร่วมใจไทยกู้ชาติ ซึ่งเป็นกรรวมตัวของกลุ่มนักธุรกิจที่วิพากษ์วิจารณ์แนวทางของรัฐบาลประชาธิปัตย์) สุชาย ตริรัตน์ (นักวิชาการรัฐศาสตร์) และ ใจ อึ๊งภากรณ์ (นักวิชาการรัฐศาสตร์ และนักกิจกรรมทางการเมืองแนวสังคมนิยม) [online] available from <http://www.2516.org/news/new4/news4007.htm> [14 ตุลาคม 2550]

⁷¹ จักรทิพย์ นาดสุภา, *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยทรรศน์, 2544), หน้า 2.

ประเทศ โดยการทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมและทำโครงการเสนอไปยังแหล่งทุนทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อประสานเงินทุนเข้าไปให้แก่ชุมชน กล่าวคือเป็นองค์กรกระจายเงินและยังทำงานด้านข้อมูล และยิ่งไปกว่านั้น ยังเน้นการทำงานระดับนโยบายร่วมกับรัฐบาล มีส่วนสร้างองค์กรพัฒนาเอกชนขึ้นมาใหม่จำนวนมาก และที่สำคัญที่สุด คือ การให้กำเนิด คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ในปี 2528 ในปี 2534 ได้เปลี่ยนชื่อไปเป็น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยมีบทบาทสำคัญคือ การสนับสนุนเงินทุนในโครงการพัฒนาผ่านกลไกภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ การสนับสนุนทุนให้เปล่าแก่โครงการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาค รวมไปถึงมีบทบาทเชิงนโยบายด้วย เช่น นโยบายป่าไม้แห่งชาติ ทำร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน มีสมาชิกเครือข่ายกว่า 200 องค์กร โดยมี กป.อพช. ทำหน้าที่ประสานงาน ต่อมาในช่วงปี 2534 ถึง 2537 มีบทบาทในการผลักดันนโยบายร่วมกับขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะ กป.อพช. ในการทำร่างนโยบายหลายอย่าง ที่เป็นไปเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และเผยแพร่แนวทางเกษตรกรรมทางเลือกจากฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน และธุรกิจชุมชน ต่อมาในปี 2539-2540 ได้ขยายเครือข่ายองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้รัฐยอมรับเอาแนวนโยบายของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะการผลักดันเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ป่าชุมชน เกษตรยั่งยืน เข้าไปในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และในช่วงปี 2540 ได้ยกระดับไปสู่การผลักดันแนวคิดประชาสังคม ที่มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นจัดการปัญหาและพัฒนาตัวเอง โดยความร่วมมือในรูปแบบเครือข่าย ปี 2540-2543 สถาบันฯ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์ 9 ประการเพื่อสร้างจิตสำนึกประชาสังคม เช่น เศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ในปี 2541 ถึง 2542 มีโครงการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เช่น ประชาคมอำเภอ ประชาคมตำบล ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โครงการป้องกันยาเสพติดในชุมชน รับเงินจากสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด โครงการเงินตราชุมชน โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม ซึ่งได้เงินจากมูลนิธิพัฒนาไท เป็นต้น⁷²

ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ สถาบันฯ ได้ขยายตัวและแนวทางการทำงานมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้าไปจัดตั้งองค์กรทางสังคมและขบวนการทางสังคม รวมไปถึงการร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งที่เกิดขึ้นใหม่และมีอยู่แล้ว เช่น Civicnet ซึ่งก่อตั้งขึ้นภายหลังปี 2540 โดย อนุชาติ พวงสำลี นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยมหิดล และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ จากบางกอกฟอรั่ม โดยความร่วมมือของทั้งสององค์กรมีเป้าหมายเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ปัญญาชนกลุ่มนี้ก็เช่นเดียวกับปัญญาชนชุมชนนิยมสายเศรษฐศาสตร์การเมืองที่เสนอว่า “โลกาภิวัตน์ไทย คือ เส้นทางสู่

⁷² สรุปลจาก ปริญญารัตน์ เลียงเจริญ, “องค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาชนบท,” ใน *สามทศวรรษขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543) และดู พลเดช ปิ่นประทีป บก., *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551)

เศรษฐกิจเซอเลย์”⁷³ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาจะต้องเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาหลักวิถีวัฒนธรรม วัฒนธรรม ฟังพา และการคอร์รัปชัน ซึ่งมาจากการเดินตามตะวันตกนิยม (westernization)⁷⁴ ผ่านการ “สร้าง พื้นที่ทางสังคมสำหรับประชาชนให้มาร่วมกันและพูดคุยกันในระดับจังหวัด เพราะเราคิดว่าความเป็นพลเมืองจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากประชาชนไม่มีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น”⁷⁵ โดยที่ “ประชาคมจังหวัดเป็นการประสานคนฉลาดและมีความรู้ความสามารถในจังหวัดมาร่วมมือกัน โดยเห็นความสำคัญและให้บทบาทนักวิชาการ นักธุรกิจ นักพัฒนา ผู้นำชุมชน ข้าราชการ คนเก่าแก่ของจังหวัด คนที่มีบารมี มาทำประโยชน์ต่อจังหวัดของเขา ก่อให้เกิดพลังในการพัฒนามากขึ้น โดยสร้างเวทีแห่งความร่วมมือขึ้นมา และสร้างปัญญาและความรักขึ้นเป็นอำนาจที่แท้จริงในการสร้างความเจริญให้แก่สังคม”⁷⁶

ข้อเสนอข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วาทกรรมชุมชนนิยมดังกล่าวนี้ไม่ได้มีเป้าหมายหรือมีลักษณะที่ต่อต้านอำนาจรัฐและชนชั้นนายทุนภายในประเทศ หากการสร้างชุมชนเข้มแข็งเป็นเรื่องของการสร้างความสามัคคีกับคนทุกชนชั้นในสังคม ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาชนแนวชุมชนปฏิรูปยังมีการเชื่อมโยงวาทกรรมการสร้างชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพึ่งตนเอง เข้ากับวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเป็นทางการ โดยที่ เสน่ห์ กล่าวว่

“เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นชนบท เป็นเป้าหมายปลายทางของเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะเป็นหลักการนำและกระบวนการทางสังคม เป็นเป้าหมายของการกลับมาสู่ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริง ... ทั้งหมดนี้เป็นไปบนหลักการพึ่งตนเองและนิเวศน์และบนพื้นฐานเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นนี้เอง”⁷⁷

ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาชนกลุ่มนี้ยังเสนอให้มีการปรับโครงสร้างอำนาจรัฐผ่านแนวคิดธรรมรัฐซึ่งถูกริเริ่มโดยธนาคารโลกและนำเข้ามาโดยกลุ่มพลังเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ด้วย ประเวศ วะสี

⁷³ เสน่ห์ จามริก, “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน,” ใน *ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรม, 2541), หน้า 46.

⁷⁴ อ้างอิงที่ 88 ของ Michael K. Connors, 4 สิงหาคม 2544 อ้างใน Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand* (New York and London: RoutledgeCurzon, 2003), p. 230.

⁷⁵ ต้นฉบับคือ “to set up some sort of social space for people at the provincial level to come together and talk, because we think that the citizenship wouldn't happen if people don't have space to exercise their ideas” สัมภาษณ์ อนุชาติ พวงสำลี (4 สิงหาคม 2544) อ้างใน Ibid., pp. 230-1.

⁷⁶ พิทยา ว่องกุล บก., *ธรรมรัฐ: จุดเปลี่ยนประเทศไทย?* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรม, 2541), หน้า 83.

⁷⁷ เสน่ห์ จามริก, “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน,” ใน *ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, หน้า 82.

เสนอให้มีการดึงเอาบุคคลสำคัญในวงวิชาการและสังคมทั่วไป เช่น สุเมธ ตันติเวชกุล นิธิ เอียวศรีวงศ์ ธีรยุทธ บุญมี ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ อัมมาร สยามวาลา ระพี สาคริก เข้ามาเป็นผู้ดำเนินการสร้างรัฐธรรมนูญหรือการปกครองที่ดี⁷⁸ เช่นเดียวกัน กลุ่มปัญญาชน เศรษฐศาสตร์การเมือง เช่น พิทยา เองก็ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญ โดยอธิบายว่า “รัฐธรรมนูญแห่งชาติเป็นยุทธศาสตร์ที่ถูกต้องในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้ เพราะรัฐธรรมนูญแห่งชาติคือยุทธศาสตร์การเพิ่มทุนทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมของเรา เพื่อไปเพิ่มทุนเศรษฐกิจอีกต่อหนึ่ง”⁷⁹ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ วาทกรรมว่าด้วยรัฐธรรมนูญที่แรกเริ่มเดิมทีถูกนำเสนอโดยกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมกลับกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอของปัญญาชนสายชุมชนนิยม และต่อมาธรรมรัฐยังได้ถูกพัฒนาให้กลายเป็นสิ่งที่ ธีรยุทธ บุญมี เรียกว่า “รัฐธรรมนูญแห่งชาติ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมชาตินิยมและชุมชนนิยมที่ถูกสร้างขึ้นภายหลังปี 2540

ในช่วงปี 2543 “แนวร่วมชาตินิยม” เริ่มมีความชัดเจนและขยายตัวมากขึ้น โดยมีลักษณะเป็นแนวร่วมข้ามชนชั้น การรวมกลุ่มของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และชมรมร่วมใจไทยกู้ชาติ ที่มี ณรงค์ โชควัฒนา อัมรินทร์ คอมนันท์ และประชัย เลี้ยวไพรัตน์ ในนาม “คำประกาศชาตินิยมใหม่” (ต่อมาได้เข้าไปสนับสนุนพรรคไทยรักไทย กระจายละเอียดยุทธศาสตร์ใน บทที่ 5)⁸⁰ ในปีเดียวกัน มีการจัดแถลงข่าวของกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “ยุทธศาสตร์แก้วิกฤตชาติ” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของ ปัญญาชนสาธารณะคนสำคัญจำนวนหนึ่งที่มาจากหลากหลายแนวทาง ได้แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์⁸¹ (นักประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมแนวชุมชนนิยม) ประเวศ วะสี เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ อดีตผู้นำนักศึกษาในปี 2516) รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (นักวิชาการเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม)⁸² ชัยอนันต์ สมุทวณิช (ปัญญาชนกษัตริย์นิยมคนสำคัญ มีบทบาทในการวางแนวทางให้แก่รัฐธรรมนูญ 2540 ผ่าน

⁷⁸ ประเวศ วะสี, “ระเบียบวาระแห่งชาติ,” ใน *การปกครองที่ดี (Good Governance)* (กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2543), หน้า 39-41.

⁷⁹ พิทยา ว่องกุล, “ฐานชุมชน ประชาสังคม ธรรมรัฐ และชุมชนอธิปไตย: ทางรอดในยุควิกฤติเศรษฐกิจสังคมไทย,” ใน *ธรรมรัฐ: จุดเปลี่ยนประเทศไทย?*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ, หน้า 85.

⁸⁰ ดู ปกหน้า ปกหลัง ทั้งด้านในด้านนอก ของหนังสือที่พิมพ์โดยศูนย์ฯ จะพบว่า มีการลงโฆษณา หรือ ประกาศว่าได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากกลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารจำนวนมาก ดูตัวอย่างเช่นปกหน้าและปกหลังของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *คำประกาศชาตินิยมใหม่* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2543)

⁸¹ ภายหลังปี 2540 นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้ร่วมกับ นักวิชาการ ปัญญาชนจำนวนหนึ่งก่อตั้ง “มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน” ขึ้นมาเพื่อเป็นเวทีเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ในหมู่นักวิชาการ และผู้สนใจ หากดูหัวข้อการพูดคุยกันของ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ในช่วงแรกๆ (หลังปี 2540) นั้น เกือบทั้งหมดเป็นแนวชุมชนนิยม และวัฒนธรรมชุมชน ดู [Online] Available from <http://www.midnightuniv.org/middata/newpage3.htm> [11 สิงหาคม 2550]

⁸² หลังปี 2540 รังสรรค์ เสนอ “ฉันทามติกรุงเทพ” โดยอ้างอิงกับ เศรษฐกิจพอเพียง ของสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อต่อต้านกับ “ฉันทามติวอชิงตัน” ใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “Bangkok Consensus,” *ผู้จัดการรายเดือน* (มกราคม 2543)

สถาบันนโยบายศึกษา) และ โสภณ สุภาพงษ์ (นักธุรกิจที่สนใจการเมืองและมีบทบาทสำคัญในการรณรงค์ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม) โดยเสนอทางออกที่เรียกว่า กระแสพรรคনীรตนโกสินทร์

“ให้สังคมไทยเปลี่ยนแนวทาง จากการพัฒนาตามแนวทางโลกาภิวัตน์
อย่างไม่เลือกเฟ้นกลั่นกรอง และพึ่งพาต่างชาติเป็นหลัก หันมามุ่งเน้นการ
เสริมสร้างความเข้มแข็งของสังคม ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทาง
เศรษฐกิจและความเป็นไททางการเมือง”⁸³

4.2.2.2.3 วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมในขบวนการทางสังคม

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น วิฤตเศรษฐกิจ 2540 นั้นสะท้อนวิกฤตความชอบธรรมของ
อุดมการณ์ของทุนนิยมเสรีโดยรวม โดยเฉพาะการที่รัฐบาลประชาธิปไตยยินดียินดีรับเอามาตรการและ
เงื่อนไขในการแก้ไขปัญหาวิกฤตมาจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ซึ่งยิ่งทำให้ผลกระทบ
ในทางลบของวิกฤตที่มีต่อแรงงานและเกษตรกรเพิ่มสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ก่อน
แล้ว เช่น ประเด็นน้ำ เขื่อน ป่าไม้ ที่ดิน หรือประเด็นของแรงงาน เช่น ค่าแรงขั้นต่ำ สวัสดิการสังคม
 ฯลฯ เห็นได้จากนโยบายการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลประชาธิปไตยที่นำมาจากมาตรการของกองทุน
การเงินระหว่างประเทศ เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ การนำ
มหาวิทยาลัยออกนอกระบบ เป็นต้น การเคลื่อนไหวต่อต้านแนวทางของกองทุนการเงินระหว่าง
ประเทศของขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นอย่างชัดเจนผ่านการสร้างแนวร่วมขนาดใหญ่เพื่อคัดค้าน
“กฎหมายฟื้นฟู 11 ฉบับ” ที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศบังคับให้รัฐไทยยอมรับเงื่อนไขที่จะทำ
ให้ระบบเศรษฐกิจไทยมีความเป็นเสรีนิยมมากขึ้น (liberalization) โดยในเดือนมีนาคมปี 2541
ขบวนการทางสังคมจำนวนมาก เช่น สมัชชาคนจน กลุ่มเพื่อนประชาชน คณะกรรมการ
ประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)
มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และองค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย เป็น
ต้น ได้ร่วมกันจัดงาน มหกรรมประชาชนกู้ชาติ (2541) โดยมีเป้าหมายเพื่อ “รวมพลังกันคิดและ
ตอบโต้มาตรการที่ IMF กำหนดหรือวางเงื่อนไขให้รัฐบาลทำตาม”⁸⁴ และมีข้อเสนอภายใต้กรอบ
วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม ที่เน้นการพึ่งตนเอง เกษตรกรรมยั่งยืน ธุรกิจชุมชน ภูมิปัญญาไทย และ
ประชาธิปไตยทางตรง⁸⁵

⁸³ ดู วุฒิพงษ์ เจริญบริรักษ์ เรียบเรียง, *ยุทธศาสตร์แก้วิกฤตชาติ* (นนทบุรี: สถาบันสหสวรรค์, 2543), หน้า 4

⁸⁴ พิทยา ว่องกุล บก., *มหกรรมประชาชนกู้ชาติเคลื่อนไหวที่จับต้องได้ IMF* (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2541), หน้า 7.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177-8.

การเสนอทางออกแบบชุมชนนิยมของขบวนการทางสังคมเพื่อตอบโต้กับแนวทางเสรีนิยมใหม่เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องและไม่ได้แยกขาดจากงานเคลื่อนไหวและการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ชนบทเดิม เช่น กป.อพช. ภาคเหนือ ได้วิเคราะห์สถานการณ์หลังวิกฤต 2540 ว่า “ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2542 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจฟองสบู่แตกคนชนบทที่เคยอพยพเข้ามาทำงานในเมืองจำนวนมากตกงานต้องอพยพกลับบ้าน” โดยเสนอว่า “งานที่เป็นยุทธศาสตร์ร่วมของภาค เช่น การติดตามและสนับสนุนทุนสำหรับองค์กรชาวบ้านในการจัดการตลาดและธุรกิจชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนด้านการจัดการระบบการเงินชุมชน กิจกรรมที่ขับเคลื่อนเป็นงานเฉพาะองค์กร เช่น การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนบางองค์กรจะเข้าไปเชื่อมต่อกับภาคอื่น”⁸⁶

การเคลื่อนไหวทางการเมืองและการทำงานในพื้นที่ชนบทขององค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เชื่อมโยงกับ กป.อพช. มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาก็มีเป้าหมายเพื่อสร้างวิสาหกิจชุมชนและการพึ่งตนเองของชุมชนมากกว่าที่จะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้ต่อรองกับรัฐหรือท้าทายกับแนวทางของทุนนิยมเสรีอย่างตรงไปตรงมา พูดอีกแบบก็คือ การเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้กับแนวทางเสรีนิยมใหม่ของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะในภาคเกษตรไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อแตกหักกับโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่มีเป้าหมายเพื่อลดความรุนแรงและความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านวาทกรรมชุมชนนิยมมากกว่า ดังที่ โคทม อารียา⁸⁷ กล่าวว่า

“เราพูดถึงทุนนิยมกลางๆ ซึ่งแม้กระทั่งทุนนิยมกลางๆ เองเราก็ต้องคิดทางเลือกซึ่งมันไม่มีคำตอบ เพราะอะไร เพราะว่าทุนนิยมกลางๆ จะพัฒนามาถึงจุดนี้ก็ต้องผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรมผ่านการปฏิวัติข่าวสารข้อมูลระยะเวลามันยาว”

ในลักษณะที่แตกต่างจากขบวนการชุมชนนิยมในภาคเกษตร ขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะที่นำโดยแรงงานรัฐวิสาหกิจนั้น วาทกรรมชุมชนนิยมกลับไม่ได้มีบทบาท อันเนื่องมาจากโดยธรรมชาติแล้ว ขบวนการแรงงานไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อสร้างชุมชนหรือปกป้องวิถีชีวิตดั้งเดิมหากขบวนการแรงงานโดยทั่วไปมีเป้าหมายเฉพาะหน้า คือ การต่อสู้เรื่องค่าแรง และสวัสดิการทาง

⁸⁶ เกษม เพชรนที, “องค์กรเอกชนภาคเหนือตอนล่างและตอนกลาง,” ใน คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, *ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2546 (2546)*, หน้า 41.

⁸⁷ โคทม อารียา, สัมภาษณ์ โดย วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ ใน วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ บก., *CHANGE: 25 ปีแห่งความเปลี่ยนแปลง การเผชิญหน้า และความท้าทายของสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: openbooks, 2548), หน้า 111.

สังคม ในปี 2540 ขบวนการแรงงานจำนวนหนึ่งที่น่าโดยแรงงานรัฐวิสาหกิจได้วิเคราะห์สาเหตุของการที่รัฐต้องกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศว่า เกิดจาก “ขาดสภาพคล่องในการบริหารรัฐบาลจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกู้เงินจากเศรษฐกิจรายใหญ่ของโลกคือ IMF เพื่อนำเงินตรามาเสริมสภาพคล่องในการลงทุน แต่ที่สำคัญประเทศไทยต้องบริหารประเทศภายใต้เงื่อนไขที่ IMF ต้องการและเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของคนไทยทั้งประเทศ”⁸⁸

ยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับขบวนการแรงงานในช่วงหลังปี 2540 ก็คือ การที่รัฐบาลประชาธิปไตยรับเอาเงินกู้ของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank-ADB) โดยมีเงื่อนไขให้มีการกระจายอำนาจให้แก่หน่วยงานรัฐในระดับภูมิภาคในการกำหนดค่าแรงขั้นต่ำ ซึ่งเป็นนโยบายที่ทำลายกระบวนการกำหนดค่าแรงขั้นต่ำที่มีอยู่เดิม อันเนื่องมาจากในเขตภูมิภาคส่วนใหญ่ แรงงานไม่มีสหภาพแรงงานที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแรงงานในการต่อรองได้ ดังนั้นการกระจายอำนาจการกำหนดค่าแรงขั้นต่ำตามกรอบของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียจึงมีผลให้เกิดการกดค่าแรงขั้นต่ำของแรงงานโดยตรง⁸⁹

ในปี 2542 ที่รัฐบาลประชาธิปไตยตัดสินใจทำตามข้อเสนอของกองทุนการเงินระหว่างประเทศในการแปรรูปรัฐวิสาหกิจบางส่วน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายฟื้นฟู 11 ฉบับ ได้ก่อให้เกิดการชุมนุมคัดค้านในภาคแรงงานโดยเฉพาะในภาครัฐวิสาหกิจเพื่อคัดค้านกฎหมายดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ภายใต้วาทกรรม “ชาตินิยม” ในขบวนการแรงงาน ที่ต่อต้าน “ทุนต่างชาติ”⁹⁰ ส่งผลให้สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) ที่นำโดย สมศักดิ์ โกศัยสุข ยอมประนีประนอมกับรัฐบาล โดยรัฐบาลเสนอว่าจะจำกัดการถือหุ้นของทุนต่างชาติซึ่งทำให้สมาพันธ์พอใจกับข้อเสนอของรัฐบาล ส่วนรัฐบาลก็ยอมรับเงื่อนไขของสมาพันธ์ที่เสนอว่า หากมีการแปรรูปแล้ว จะต้องให้คนของสมาพันธ์เข้าเป็นกรรมการบริหารของรัฐวิสาหกิจที่แปรรูป⁹¹ ท่าทีประนีประนอมของสมาพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนว่า สมาพันธ์คัดค้านเพียงบางส่วนบางด้านของการแปรรูป

⁸⁸ ใน บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ, รายงานการศึกษาเรื่องโครงการเงินกู้ต่างประเทศวิกฤตแรงงานไทย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณณ์ พงศ์พจน์, 2544), หน้า 144.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁹⁰ ดู สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์, *สามัคคีประชาชนต้านภัย IMF คัดค้านการขายหุ้นรัฐวิสาหกิจให้ทุนต่างชาติ* (2541) และดูงานที่ชี้ให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดชาตินิยมในขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะที่ถูกใช้ในการต้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เช่น Ji Giles Ungpakorn, “The Political Consequences of the 1997 Crisis in Thailand: Restructuring the economy and the rise of nationalism,” in *Southeast Asia Into the Twenty First Century: Crisis and Beyond*, eds. Abdul Rahman Embong and Jurgen Rudolph (Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, 2000)

⁹¹ บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ, รายงานการศึกษาเรื่องโครงการเงินกู้ต่างประเทศวิกฤตแรงงานไทย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณณ์ พงศ์พจน์, 2544), หน้า 132.

รัฐวิสาหกิจ โดยเฉพาะการผูกขาดและการที่ทุนต่างชาติจะเข้ามาถือหุ้น มากกว่าที่จะคัดค้านกับแนวทางทุนนิยมเสรีทั้งหมด

นอกจากนั้น ภายหลังจากปี 2540 ยังมีแนวร่วม เครือข่าย และองค์กรที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อหาทางออกให้กับวิกฤตที่เกิดขึ้นหลายองค์กร เช่น โครงการฟ้าป่าช่วยชาติ ที่นำโดยหลวงตามหาบัว เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ในพื้นที่ต่างๆ ประชาคมจังหวัดนครสวรรค์ สงขลาประชาคม เป็นต้น รวมไปถึงโครงการทางสังคมของรัฐบาลเอง คือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund) (จะกล่าวถึงกองทุนในส่วนสุดท้ายของบทนี้) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นการตอบโต้กับวิกฤตโดยอยู่บนฐานที่แน่นอนทางอุดมการณ์อันเดียวกัน คือ วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม และบางส่วนก็เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย⁹² บทบาทของสถาบัน “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” จึงมีความสำคัญอย่างมากในการนำมาตอบโต้กับวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ที่กลายมาเป็นเสาหลักของกลุ่มพลังต่างๆ เพื่อคัดค้านอำนาจของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในช่วงหลังวิกฤตเป็นต้นมา

4.3 เศรษฐกิจพอเพียง กับ การสถาปนา “พระราชอำนาจนำ” หลังวิกฤต

ตลอดกว่า 60 ปีของการครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างมากในการสร้างและขยายเครือข่ายของพระองค์ในหลายๆด้าน⁹³ การสร้างและขยายตัวของ “พระราชอำนาจนำ” (royal hegemony) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งในแง่ของการสร้างฐานทางอุดมการณ์ การเมือง และฐานทางเศรษฐกิจ ซึ่งภายในฐานดังกล่าวนี้หมายรวมถึง กลุ่มบุคคลจำนวนมากที่เชื่อมโยงร้อยรัดกันอยู่เป็นเครือข่าย โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ผนวกเอามวลชนเข้ามาผ่านการประนีประนอมระหว่างดุลย์อำนาจที่ไม่มั่นคง” โดยอยู่ภายใต้ “การครอบงำของกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มหนึ่งที่ได้ประโยชน์จากการนำทั้งทางการเมือง

⁹² ดูรายละเอียดใน ศุภวัฑลย์ พลายน้อย บก., *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชาสังคมไทย*, หน้า 95-125. -- เอกสารชิ้นนี้นับว่าเป็นงานศึกษาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะในบทที่ 6 ที่ว่าด้วย “ความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมกับภาครัฐและธุรกิจเอกชน” ซึ่งชี้ให้เห็นการช่วงชิง การทำแนวร่วม ความอ่อนแอ ความแตกแยก ของขบวนการทางสังคม แต่ที่น่าสนใจกว่านั้นก็คือ หลังจากการศึกษาขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นหลายๆขบวนการแล้ว ศุภวัฑลย์และคณะชี้ว่า “องค์กรภาคประชาชนสังคมส่วนหนึ่งเห็นว่าการแสวงหาพันธมิตรในการเคลื่อนไหวยังมีข้อจำกัด เช่น ยังขาดพันธมิตรกับกลุ่มทุนก้าวหน้า พรรคการเมือง ฯลฯ” (หน้า 137) – นี่เป็นประเด็นที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการที่เราจะเห็นว่า ขบวนการทางสังคมจำนวนมากเลือกที่จะแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าว โดยการเข้าไปสนับสนุน/สร้างพันธมิตรกับ “กลุ่มทุนก้าวหน้า” ซึ่งรูปธรรมก็คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมร่างนโยบายให้กับพรรคไทยรักไทยในช่วงปี 2542 จนถึง 2544 ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปในบทที่ 5

⁹³ งานที่พยายามชี้ให้เห็นประเด็นนี้ เช่น ทักษ์ เจลิมเตริช, *การเมืองระบบพ้อทุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548); ชนิดา ชิตบัณฑิต, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550)

ปัญญา และศีลธรรม เห็นอชนชั้นนำ และมวลชนทั้งหมดได้”⁹⁴ หรือในภาษาของ Gramsci เรียกว่า “กลุ่มก้อนที่มีเป้าหมายเพื่อครองอำนาจนำ” (hegemonic bloc) หนึ่ง แม้ว่ากลุ่มก้อนเช่นนี้จะมีเป้าหมายเพื่อครองอำนาจนำ แต่ก็มีได้หมายความว่า กลุ่มก้อนดังกล่าวจะประสบความสำเร็จ เสมอไป Jessop และ Ngai-Ling ซิว⁹⁵ ระบุว่า ถ้ากลุ่มก้อนดังกล่าวประสบความสำเร็จ ก็จะพัฒนาตัว กลายมาเป็น “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” ได้ในที่สุด⁹⁵ ดังที่เราจะเห็นต่อไปในกรณีของ ความสำเร็จในการสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงหลังปี 2540

ในที่นี้ เราสามารถจัดประเภทกลุ่มบุคคลต่างๆที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มก้อนที่มีเป้าหมาย เพื่อครองอำนาจนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เป็น 5 กลุ่มอย่างคร่าวๆได้ ดังนี้

(1) กลุ่มข้าราชการบำนาญระดับสูงสายพลเรือน โดยประกอบไปด้วย 3 กลุ่มงานหลักคือ (1.1) กลุ่มข้าราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เช่น ปราโมทย์ ไม้กลัด (อดีตอธิบดีกรม ชลประทาน และอดีตวุฒิสมาชิก), สวัสดิ์ วัฒนายากร (อดีตอธิบดีกรมชลประทาน และอดีต ตุลาการศาลปกครองสูงสุด และปัจจุบันเป็นองคมนตรี) และอำพล เสนาณรงค์ (อดีตอธิบดีกรม วิชาการเกษตร และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี) เป็นต้น (1.2) กลุ่มข้าราชการบำนาญ ระดับสูงสายงานยุติธรรม เช่น ธาณินทร์ กรัยวิเชียร (อดีตผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา และ อดีตนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี), จำรัส เขมะจารุ (อดีตประธานศาลฎีกา และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี), ศักดา โมกขมรรคกุล (อดีตประธานศาลฎีกา และปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งองคมนตรี), สันติ ทักกราล (อดีตประธานศาลฎีกา และปัจจุบันดำรงตำแหน่ง องคมนตรี) และมีชัย ฤชุพันธ์ (อดีตประธานรัฐสภา) เป็นต้น และ (1.3) ข้าราชการในสายอื่นๆ เช่น หม่อมราชวงศ์เทพกมล เทวกุล (อดีตปลัดกระทรวงต่างประเทศ และปัจจุบันดำรงตำแหน่ง องคมนตรี), พลอากาศตรีกำธน สินธวานนท์ (อดีตผู้ว่าการการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี), นายแพทย์เกษม วัฒนชัย (อดีตรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี), พลากร สุวรรณรัตน์ (อดีตรอง ปลัดกระทรวงมหาดไทยฝ่ายกิจการพิเศษ และผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดน ภาคใต้ และปัจจุบันดำรงตำแหน่งองคมนตรี), นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา (ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) และ อานันท์ ปันยารชุน (อดีตข้าราชการกระทรวง ต่างประเทศ, นายกรัฐมนตรี 2 สมัย และผู้บริหารระดับสูงเครือสหพัฒน์ปิบูลย์และองค์กรธุรกิจ

⁹⁴ แปลจาก “...integrate the masses through an unstable equilibrium of compromise” และ “the dominance of a class fraction that enjoys political, intellectual and moral leadership over the dominant classes and popular masses” ใน Bob Jessop and Ngai-Ling Sum, *Beyond the Regulation Approach*, p. 46.

⁹⁵ Ibid., p. 46.

จำนวนมาก) เป็นต้น หมายความว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีเครือข่ายผู้จงรักภักดีในระบบราชการที่หนาแน่นมาก ทั้งในสายงานพัฒนา สายยุติธรรม และในสายงานความมั่นคงภายใน ซึ่งเราจะเห็นบทบาทของอิทธิพลของเครือข่ายข้าราชการในสายต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะข้าราชการสายงานยุติธรรม อย่างชัดเจนต่อไป เมื่อวิเคราะห์บทบาทของ “ตุลาการภิวัตน์” ในบทที่ 7

(2) กลุ่มข้าราชการระดับสูงสายทหาร หากเราพิจารณาจำนวนองคมนตรีสายทหาร จะพบว่า มีองคมนตรีสายทหารกว่า 6 คน จาก 16 คน เช่น พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ประธานองคมนตรี), พลเรือตรีหม่อมหลวงอัคนี ปราโมช, พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา, พลเอกพิจิตร กุลละวณิชย์, พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และพลเรือเอกชุมพล ปัจจุสานนท์ เป็นต้น (ไม่นับพลอากาศตรีกำธน สินธวานนท์ เนื่องจากพลอากาศตรีกำธนมิได้เติบโตมาในสายทหารเป็นหลัก แต่เติบโตมาในสายรัฐวิสาหกิจ และได้รับพระราชทานยศพลเรือตรีในภายหลังจากที่ได้รับแต่งตั้งเป็นองคมนตรีแล้ว) และ 2 ใน 6 คนเป็นอดีตนายกรัฐมนตรี (พลเอกเปรม และพลเอกสุรยุทธ์) ยิ่งไปกว่านั้น บทบาทของพลเอกเปรมในฐานะที่เป็นประธานองคมนตรีก็มีความสำคัญอย่างมากในการคุมกองทัพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายอิทธิพลของนายทหาร “ลูกป่า” จำนวนมากในกองทัพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในการแต่งตั้งนายทหารระดับสูงจะต้องได้รับความยินยอมจากพลเอกเปรมทั้งสิ้น หมายความว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีฐานที่มั่นอันมั่นคงอย่างยิ่งในกองทัพ ดังที่เราจะเห็นได้จากการเมืองเรื่องความมั่นคงดังกล่าวนี้ในฐานะที่เป็นที่มาของความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงปี 2546 จนถึงปี 2549 ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 6 และ 7

(3) กลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น แกนนำเกษตรกร และกลุ่มปัญญาชนสายงานพัฒนา ที่ทำหน้าที่เผยแพร่แนวทางการพัฒนาทางเลือกตามแนวพระราชดำริ เช่น เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรทฤษฎีใหม่ ผ่านการสร้างโครงการพระราชดำริซึ่งมีมากกว่า 3,000 โครงการ⁹⁶ รวมไปถึงหลายคนได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงให้การโครงการสร้างเขื่อนจำนวนมากตามที่มีพระราชประสงค์ รวมไปถึงบทบาทของกลุ่มคนที่ชนิดาเรียกว่า “เอ็นจีโอเจ้า” เช่น สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา, ประเวศ วะสี และไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นต้น มากไปกว่านั้น การเกิดขึ้นของมูลนิธิอานันทมหิดลตั้งแต่ปี 2498 ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้ทุนการศึกษาแก่ปัญญาชนที่มีความรู้ความสามารถอย่างเป็นระบบเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

(2551) นั้นมีความสำคัญอย่างมากในการสร้างปัญญาชนที่ทำหน้าที่ผลิตความรู้พร้อมๆ กับมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนับตั้งแต่ปี 2498 เป็นต้นมา มีผู้ที่ได้รับ

⁹⁶ ชนิดา ชิตบัณฑิต, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, หน้า 4.

พระราชทานทุนการศึกษากว่า 250 คน ใน 8 แผนกวิชา คือ (1) แผนกแพทยศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 72 คน) มีคนสำคัญๆ เช่น นายแพทย์จรัส สุวรรณมาลา, นายแพทย์ประเวศ วะสี (กรณีของประเวศและจรัส ถือได้ว่าเป็นนักเรียนทุนอานันทมหิดลรุ่นแรก) และนายแพทย์เกษม วัฒนชัย เป็นต้น (2) แผนกวิทยาศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 20 คน) (3) แผนกวิศวกรรมศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 32 คน) (4) แผนกเกษตรศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 51 คน) ซึ่งมีบุคคลสำคัญๆ เช่น ปราโมทย์ ไม้กลัด ซึ่งต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาภายใต้รัฐธรรมนูญ 2540 (5) แผนกธรรมศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 44 คน) (6) แผนกอักษรศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 13 คน) (7) แผนกทันตแพทยศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 7 คน) และ (8) แผนกสัตวแพทยศาสตร์ (มีผู้ได้รับทุน 4 คน)⁹⁷ นั่นหมายความว่า ระยะเวลากว่า 60 ปีที่ทรงครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้าง คัดกรอง และผนวกเอา (co-opt) ปัญญาชนที่มีความสามารถจำนวนมากเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของพระองค์ผ่านกระบวนการพระราชทานทุนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีของ ประเวศ วะสี เขามีส่วนสำคัญในการจัดตั้งกลุ่มนักศึกษาแพทย์สายก้าวหน้า ซึ่งเชื่อมโยงและเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขอย่างแข็งขันสำหรับกรณีของ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม อดีตผู้บริหารธนาคารออมสินนั้นมีความใกล้ชิดอย่างมากกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และปัญญาชนสายงานพัฒนาในเครือข่ายของพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรณีที่คุณหญิงชฎา วัฒนศิริธรรม ภรรยาของไพบูลย์ดำรงตำแหน่งระดับสูงในธนาคารไทยพาณิชย์ (ดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการใหญ่ในปี 2542 จนถึงปี 2550) ซึ่งเป็นธุรกิจหลักของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น ไพบูลย์ยังเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนร่วมกับประเวศในการก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

(4) เครือข่ายธุรกิจของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีบุคคลสำคัญๆ เช่น จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, ชุมพล ณ ลำเลียง และอาสาสารสิน เป็นต้น ซึ่งหากพิจารณาสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางเศรษฐกิจ (ในฐานะที่เป็นกลุ่มทุนกลุ่มหนึ่ง) เราจะพบว่า การเติบโตในทางธุรกิจและการลงทุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็ได้รับผลกระทบอย่างมากในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 จากการศึกษาของพอพันธ์ อูยานนท์ ลักษณะของการลงทุนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีอยู่ใน 2 ประเภทหลักๆ คือ (1) ที่ดิน ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อาศัยการเก็บค่าเช่าจาก

⁹⁷ ข้อมูลจาก [Online] available from www.anandamahidolfoundation.or.th (เข้าดูวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2552)

ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์กว่า 1 ใน 3 ของที่ดินทั้งหมดในกรุงเทพฯ และ 40,105 ไร่จากทั่วประเทศ⁹⁸ และ (2) ภาคอุตสาหกรรมและการบริการ เช่น ประกันภัย การผลิตแก้ว หินอ่อน โรงแรม รวมไปถึงมีการร่วมทุนกับบริษัทขนาดใหญ่จากต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะการลงทุนที่ผ่านบริษัทปูนซีเมนต์ไทย รวมไปถึงภาคการเงินการธนาคาร โดยเฉพาะการลงทุนผ่าน ธนาคารไทยพาณิชย์ ซึ่งเติบโตขึ้นอย่างมากภายหลังการเปิดเสรีทางการเงินในปี 2535 ส่งผลให้ความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจเพิ่มขึ้นอย่างมาก เป็นต้น⁹⁹ ในปี 2540 สำนักงานทรัพย์สินฯได้รับผลกระทบอย่างมากจากวิกฤตเศรษฐกิจ ส่งผลให้ต้องปรับตัวโดยการปรับลดพนักงาน ปรับลดขนาดองค์กร ขยายหุ้นบางส่วนแก่กลุ่มทุนทั้งในและต่างประเทศ เป็นต้น ส่งผลให้สำนักงานทรัพย์สินฯสามารถพาธุรกิจหลักๆของตนเองให้รอดพ้นจากความล้มละลายอันเนื่องมาจากวิกฤตได้ ยิ่งไปกว่านั้น พอพันธ์¹⁰⁰ และ Handley¹⁰¹ ยังชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลทางการเมือง โดยเฉพาะอิทธิพลที่มีต่อการกำหนดนโยบายของรัฐของสถาบันฯเองก็มีความสำคัญให้สำนักงานทรัพย์สินฯส่วนพระมหากษัตริย์สามารถดึงเอาทรัพยากร โดยเฉพาะเงินคลังของรัฐบาลมาใช้ในการกอบกู้สถานะทางการเงินของสำนักงานทรัพย์สินฯได้ด้วย หากตัดปัจจัยภายนอกอันควบคุมไม่ได้ออกไป จะพบว่า สถานะอันมั่นคงของพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา กับการขยายการสะสมทุนทางธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินฯส่วนพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์ไปในทิศทางที่ส่งเสริมกันอย่างแยกไม่ออก¹⁰²

และ (5) กลุ่มข้าราชการบริหารส่วนพระองค์ ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่นอกจากจะมีหน้าที่รับใช้ใกล้ชิดในสวนพระองค์แล้ว ยังมีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองและทางธุรกิจแทนสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย เช่น บทบาทของสำนักพระราชเลขานุการ ซึ่งมี จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดำรงตำแหน่งเป็นรองราชเลขาธิการมาตั้งแต่ปี 2530 จนถึงปัจจุบัน และมี อาสา สารสิน ผู้บริหารผาแดงอินดัสทรี, ธนาคารกรุงเทพ และไทย

⁹⁸ พอพันธ์ อูยานนท์, “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน *การต่อสู้ของทุนไทย 2: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 64-5.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68-72.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120-2.

¹⁰¹ Paul Handley, *The King Never Smiles: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej* (New Haven and New York: Yale University Press, 2006), p. 415. – หนังสือของ Handley นั้นปราศจากเอกสารอ้างอิงถึงที่มาของข้อมูล ซึ่งผู้เขียนมองว่า เราอาจต้องสอบถามความถูกต้องของข้อมูลและความหนักแน่นของข้อเสนอนี้ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง

¹⁰² พอพันธ์ อูยานนท์, “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน *การต่อสู้ของทุนไทย 2: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 91-102.

เอเชียแปซิฟิกบริเวอรี (ผู้ผลิตและจำหน่ายเบียร์ไฮเนเก้น) เป็นต้น ดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการ นับตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้น¹⁰³

ด้วยการดำรงตำแหน่งที่ซ้อนทับกันมากมายหลายชั้นของคนกลุ่มต่างๆเหล่านี้ ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มข้าราชการพลเรือน ข้าราชการทหาร กลุ่มปัญญาชนนักวิชาการ กลุ่มธุรกิจ กลุ่มแวดวง การศึกษา และกลุ่มข้าราชการส่วนพระองค์นั้น ทำให้เราสามารถสรุปได้ว่า สถาบัน พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็น “สถาบันทางการเมือง” สถาบันหนึ่งนั้นมีลักษณะที่ยึดโยงทั้งในทาง ธุรกิจ การเมือง และในมิติทางอุดมการณ์อยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปฏิบัติการและ ความเคลื่อนไหวใดๆของคนกลุ่มต่างๆเหล่านี้ซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ในด้าน ต่างๆไม่ควรถูกแยกออกจากบทบาทส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรม วงศานุวงศ์ ยกตัวอย่างเช่น ในขณะที่บุคคลสำคัญอย่าง อาสา สารสิน และจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา อยู่ในฐานะที่เป็นผู้บริหารทรัพย์สินและการลงทุนทางธุรกิจให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ บุคคลเหล่านี้ก็มีฐานะเป็นข้าราชการส่วนพระองค์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ทั้งสองคนต่าง ก็ดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการและรองราชเลขาธิการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมา นานกว่า 10-20 ปี และในกรณีที่คณะองคมนตรีทั้งคณะดำรงตำแหน่งกรรมการมูลนิธิอานันท มหิดล เป็นต้น ดังนั้น เราอาจสรุปได้ว่า ในการวิเคราะห์บทบาทและการตัดสินใจกระทำการ ทางการเมืองและทางธุรกิจใดๆของสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นต้องไม่ถูกแยกออกจากการเข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจกระทำการนั้นๆทั้งสิ้น ในที่นี้ เมื่อ วิเคราะห์ถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์หรือบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดย ลำพังพระองค์เองจึงวางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า เราไม่สามารถแยกบทบาทของ “สถาบัน” ออกจาก บทบาทของ “บุคคล” ได้

Paul Handley เชื่อว่า ในช่วงแรกวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับการ เคลื่อนไหวเพื่อผ่านร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ภายใต้อุปสรรคอย่างมากต่อผลกระทบของ

¹⁰³ บทบาทของกลุ่มคนทั้ง 5 กลุ่มซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการจัดการการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจะพบว่า นายกสภามหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยรัฐเกือบทุกแห่งล้วนเติบโตจากเครือข่ายอุปถัมภ์ของ สถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น เช่น นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา (นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยวลัย ลักษณ์), ปราโมทย์ ไม้กลัด (นายกสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), พลตำรวจเอกภา สารสิน (นายกสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง), นายแพทย์เกษม วัฒนชัย (นายกสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล รัตนบุรี และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ), มีชัย ฤชุพันธ์ (นายกสภามหาวิทยาลัยบูรพา และมหาวิทยาลัย มหาสารคาม), เกษม สุวรรณกุล (นายกสภามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และสถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าพระนครเหนือ), สุเมธ ตันติเวชกุล (นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ (นายกสภา มหาวิทยาลัยของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง), พลเอกวิจิตร กุลละวณิชย์ (นายกสภามหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก) และจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา (นายกสภามหาวิทยาลัยของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์) เป็นต้น – ข้อมูลจาก [Online] available from www.tsu.ac.th/tsuco/news/council06.doc (เข้าดูวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2552)

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมคนสำคัญ¹⁰⁴ คือ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี ได้เสนอให้มีการแต่งตั้ง “รัฐบาลแห่งชาติ” (national government) ที่ได้รับความเห็นชอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยไม่ต้องมาจากการเลือกตั้ง (an unelected king's government) เพื่อทำหน้าที่แก้ไขวิกฤตทางการเมืองและวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น แต่ข้อเสนอว่าด้วย “รัฐบาลแห่งชาติ” ดังกล่าวถูกคัดค้านอย่างมากจากพรรคการเมืองฝ่ายค้านในขณะนั้น คือ พรรคประชาธิปัตย์ ส่งผลให้ข้อเสนอดังกล่าวไม่ได้รับการยอมรับ¹⁰⁵ ต่อมาภายหลังจากการเกิดวิกฤตความชอบธรรมของรัฐบาลพรรคความหวังใหม่ อันเนื่องมาจากไม่สามารถจัดการกับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ จนต้องประกาศลาออกจากการเป็นรัฐบาล โดย Handley เชื่อว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหันมาสนับสนุนมาตรการทางการเมืองและเศรษฐกิจ 3 ประการคือ หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งพรรคประชาธิปัตย์เป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาล สอง สนับสนุนการผ่านร่างรัฐธรรมนูญ 2540 และสาม สนับสนุนการรับความช่วยเหลือเงินกู้จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ¹⁰⁶ นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์จะมีสถานะการเป็นทุนขนาดใหญ่แล้ว ลักษณะธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อย่างน้อยก็ตั้งแต่การเปิดเสรีทางการเงินในปี 2535 ยังมีลักษณะเป็นทุนที่ได้ประโยชน์จากการเปิดเสรีและลักษณะข้ามชาติของตนเองด้วย จากข้อมูลข้างต้น เราจะพบว่าในทางเศรษฐกิจแล้ว สถาบันฯมิได้มีท่าทีขัดแย้งหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อแนวทางทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ การพึ่งพิงกับการสะสมทุนผ่านการเปิดเสรีผ่านการลงทุนในลักษณะข้ามชาติ และการให้การสนับสนุนการเข้ารับเงินกู้ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เป็นเครื่องชี้วัดอย่างดีต่อข้อสรุปข้างต้นนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเครือข่ายของพระองค์มีบทบาทสำคัญในทางอุดมการณ์ทั้งก่อนหน้าและภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจโดยเฉพาะการแสดงบทบาทตอบโต้กับแนวทางทุนนิยมเสรี ผ่านการเชื่อมโยงกับกลุ่มคนหลากหลายกลุ่มหลายชนชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างสายสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่ทำงานพัฒนาในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ทั้งที่อยู่ในภาครัฐและอยู่นอกภาครัฐ โดยในปี 2540 ภายหลังจากที่วิกฤตเศรษฐกิจเริ่มส่งผลกระทบต่อคนชั้นล่างมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้โอกาสของการเกิดวิกฤตเพื่อนำเสนอแนวทาง

¹⁰⁴ James Ockey เสนอว่า กลไกหรือหน่วยงานหลักๆที่เป็นองค์ประกอบของ “สถาบันพระมหากษัตริย์” นั้นมี 3 ส่วนหลักที่มีหน้าที่แตกต่างกัน คือ หนึ่ง สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สอง สำนักราชเลขาธิการ และสาม องคมนตรี ดู James Ockey, “Monarch, monarchy, succession and stability in Thailand,” *Asia Pacific Viewpoint* 46, No. 2 (August 2005): 115, 124.

¹⁰⁵ Paul Handley, *The King Never Smiles: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*, pp. 411-2.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 413.

“เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อเป็นทางเลือกของการพัฒนากระแสหลักที่กำลังประสบกับสภาวะสูญเสียวินัย โดยในวันที่ 4 ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระราชดำรัสว่า

“การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า คู่มีคู่ของตัวเองได้ ให้มีพอกเพียงพอกับตัวเอง. อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่างๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัย จริง อาจจะไม่ล้าสมัย คนอื่นเขาต้องการเศรษฐกิจ ที่ต้องการแลกเปลี่ยน เรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เคยรู้สึกว่ามีหรือไม่มี แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ ว่า ผลิตให้พอเพียงได้... สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจแบบค้าขาย” ภาษาฝรั่งเขาเรียก trade economy ไม่ใช่ “แบบพอเพียง” ซึ่งฝรั่งเรียก self-sufficient economy ที่ไหนทำแบบ self-sufficient economy คือเศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง เราก็อยู่ได้ ไม่ต้องเดือดร้อน”¹⁰⁷

อาจกล่าวได้ว่า วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกเสนอขึ้นอีกครั้งในเวลานี้เป็นการเสนอในช่วงจังหวะเวลาที่เหมาะสม โดยสามารถชี้แนวทางอุดมการณ์มากกว่าที่แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจะมีสถานะเป็นองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนาทางเศรษฐกิจได้จริง¹⁰⁸ ยิ่งไปกว่านั้นเราจะพบว่า การบริหารจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่อิงกับผลประโยชน์ของการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่ดูจะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับการแสดงบทบาทในทางอุดมการณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ การเสนอแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อมาค้ำแนวทางการพัฒนาทุนนิยมแบบตลาด นั้นหมายความว่า ในช่วงหลังปี 2540 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แสดงบทบาทในฐานะที่เป็นกลุ่มทุนกลุ่มหนึ่งที่ต้องแสวงหากำไรผ่านการลงทุนทางธุรกิจในระบบตลาด ผลประโยชน์และท่าทีของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความ

¹⁰⁷ จาก [Online] available from <http://www.amarin.co.th/royalspeech/speech40.htm> (เข้าดูวันที่ 9 กันยายน 2551)

¹⁰⁸ Paul Handley ถึงกับกล่าวว่า “The king’s argument was at best pseudo-economics.” ใน Paul Handley, *The King Never Smiles: A Biography of Thailand’s Bhumibol Adulyadej*, p. 415.

ชัดเจนในการสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ แต่ในทางอุดมการณ์ซึ่งมีผลต่อความเข้าใจและความรับรู้ของสาธารณะ (public perception) สถาบันพระมหากษัตริย์กลับเลือกที่จะแสดงตนเป็นผู้นำทางความคิดของแนวทางชุมชน-ชาตินิยมผ่านวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอิทธิพลต่อกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่ใช้ในการต้าน “ทุนข้ามชาติ” และ “ทุนนิยมกลไกตลาด”

การแสดงสองบทบาทดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงบทบาทนำในทางอุดมการณ์ผ่านวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงส่งผลโดยตรงทำให้สถานะนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเครือข่ายของพระองค์มีความมั่นคงยิ่งขึ้น ใกล้เคียงกับวาทกรรมกษัตริย์นิยมที่มีอยู่เดิมคือ วาทกรรม “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย”¹⁰⁹ ที่เข้าใจว่า สถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นผู้แก้ไขวิกฤตและเป็นตัวแทนของชาติและประชาธิปไตย ส่งผลให้วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกนำเสนอในช่วงเวลานี้ได้ทำให้สถานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถูกยกระดับพระราชอำนาจนำในทางอุดมการณ์ในมิติทางเศรษฐกิจด้วย ภายหลังจากปี 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและราชวงศ์ได้กลายเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของการคัดค้านต่อต้านทุนนิยมและกลไกตลาดที่ขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนได้ต่อต้านมาก่อนเป็นเวลานานนับสิบปี การตอกย้ำพระราชอำนาจนำทางการเมืองผ่านวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวส่งผลโดยตรงให้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นที่พึ่งทางอุดมการณ์เหนือกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆอย่างสมบูรณ์แบบในเกือบทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิตินทางเศรษฐกิจ การเมือง และมิตินทางศีลธรรม หรือที่ Gramsci เรียกว่า การนำทางจิตวิญญาณและทางปัญญา (moral and intellectual leadership)

จากที่ได้อภิปรายไปแล้วในบทที่ 3 และส่วนแรกของบทนี้เกี่ยวกับความสำคัญของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีสถานะเป็นวาทกรรมหลักหรือกรอบโครงทางอุดมการณ์อันมั่นคงในพื้นที่ประชาสังคมไทย ดังนั้นการช่วงชิงและการสร้างพระราชอำนาจนำผ่านวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของสถาบันพระมหากษัตริย์จึงต้องสร้างขึ้นบนพื้นฐานดังกล่าว นั่นก็คือ การประกอบสร้างและให้ความหมายใหม่แก่วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ อย่างไรก็ตาม การสถาปนาการนำในทางอุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันหลังวิกฤตไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยพระองค์เอง แต่พระราชอำนาจนำเกิดขึ้นผ่านกลุ่มบุคคลทั้งที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของพระองค์ และที่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของพระองค์โดยตรงแต่มีความจงรักภักดีอย่างสูง หรือที่ Duncan

¹⁰⁹ ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมพิไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544): 56-65.

McCargo¹¹⁰ เรียกกลุ่มคนเหล่านี้โดยรวมๆว่า เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ (network monarchy) ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เองที่ทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตและผลิตซ้ำความเข้มแข็งของพระราชอำนาจนำทั้งที่อยู่ในระดับรัฐและในพื้นที่ประชาสังคม เช่น การที่กระทรวงมหาดไทยเข้ามารับรองแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและทุ่มงบประมาณส่วนหนึ่งในการสร้างเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ต่างๆ บทบาทของมูลนิธิชัยพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่สืบเนื่องมาจากพระราชดำรินโยบายสวัสดิการสังคมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว¹¹¹ และการนำเงินโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมที่รัฐบาลกู้มาจากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียมาใช้ในการส่งเสริมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ชนบท¹¹² เป็นต้น

ไม่เพียงแต่รัฐ กลไกรัฐ และกลุ่มคนที่ ชนิตา ชิตบัณฑิต เรียกว่า “เอ็นจีโอเจ้า” เท่านั้น หากแต่บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนและปัญญาชนสาธารณะในการผลิตซ้ำวาทกรรมดังกล่าวก็มีความสำคัญมาก¹¹³ ฝ่ายกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยมซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนของ ภาคประชาชนมองว่า นี่เป็นโอกาสในการต่อยอดและหนุนเสริมวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมของตนเองเพื่อจะต่อต้านคัดค้านแนวทางทุนนิยมเสรี และในกลุ่มพลังของปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่เสนอ การสร้างธรรมรัฐ และประชาสังคม ก็ใช้โอกาสนี้ยึดโยงตนเองเข้ากับ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ถูกนำเสนอโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยทันที ชูชัย ศุภวงศ์ แพทย์นักกิจกรรมชุมชนนิยมคนสำคัญเสนอว่าลักษณะเฉพาะของประชาสังคมไทย คือ การเชื่อมผสานและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนใน “แนวคิด” โดยเฉพาะการที่

“สังคมไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันหลัก... ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จะเป็นสถาบันทางสังคมที่จะช่วยเสริมสร้างความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งทางสังคม การสร้างความเป็นชุมชนหรือสร้างสังคมเข้มแข็ง โดย

¹¹⁰ Duncan McCargo, “Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand,” *Pacific Review* 18, No. 4 (2005): 499-519. – ในที่นี้ผู้เขียนใช้คำว่า network monarchy โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เขียนใช้ในความหมายที่ครอบคลุมถึงกลุ่มทุนที่อยู่ “ภายใน” เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งมีความหมายที่กว้างกว่าที่ McCargo ใช้ในงานของเขา

¹¹¹ ชนิตา ชิตบัณฑิต, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, หน้า 329-56.

¹¹² ดู เอนก นาคะบุตร, *กอบบ้านผู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนเพื่อสังคม, 2545)

¹¹³ ดูการอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนในสายชุมชนนิยม เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน กับ สถาบันพระมหากษัตริย์ ใน Chanida Chitbundit, Chaithawa Thulathon and Thanapol Eawsakul, “The Thai Monarchy and Non-governmental Organisations,” in *The NGO Way: Perspectives and Experiences from Thailand*, eds. Shinichi Shigetomi, Kasian Tejapira and Apichart Thongyou (Chiba: Institute of Developing Economies, Japan External trade Organization, 2004), pp. 99-145.

การขยายเครือข่ายในแนวระนาบอย่างเดียวนั้นไม่พอ การถักทอในแนวดิ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น”¹¹⁴

หรือที่ ประเวศ กล่าวถึงความสำคัญของการประสานถักทอในแนวดิ่งว่า

“ถ้าสังคมไทยจับประเด็นตรงนี้ได้ และถักทอกันตั้ง grassroot นักวิชาการ NGO ราชการ ข้างบนขึ้นไปเราก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีสมเด็จพระเทพฯ เมื่อถักทอตรงนี้ได้ก็จะมีพลัง แก้ปัญหาต่างๆ ก็แก้ได้หมดทุกชนิด แก้ความยากจนก็ได้”¹¹⁵

สำหรับปัญญาชนสายเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่น พิทยา ว่องกุล แนวคิด “ชุมชนาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย” ที่ถูกเสนอขึ้นหลังปี 2540 นั้นสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่ง “เป็นรากเหง้าของสังคมตะวันออก เป็นลักษณะพิเศษที่แตกต่างกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั่วไปในทัศนะของตะวันตก”¹¹⁶ โดยชุมชนาธิปไตย-ธัมมาธิปไตยและเศรษฐกิจพอเพียงเป็น

“การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ชุมชนาธิปไตยจะเสริมระบอบรัฐสภาให้เข้มแข็ง โดยแสดงบทบาทกำหนดรูปธรรมของการพัฒนารูปธรรมของความต้องการของชุมชนต่างๆทั่วประเทศ อย่างเป็นจริงและสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการควบคุมนักการเมืองผู้ฉ้อฉล นักธุรกิจการเมืองที่ใช้ตำแหน่งแสวงหาประโยชน์ และจะพัฒนาเป็นกระบวนการแห่งการอยู่ร่วมกัน ฟังฟังกันของมนุษย์ในสังคมและในธรรมชาติอย่างสันติสุข”¹¹⁷

¹¹⁴ ชูชัย ศุภวงศ์, “แนวคิด พัฒนาการ และข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย,” ใน *ประชาสังคมในทศวรรษนักคิดในสังคมไทย*, ชูชัย ศุภวงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2541), หน้า 172.

¹¹⁵ ประเวศ วะสี, “บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี,” ใน *ประชาสังคมในทศวรรษนักคิดในสังคมไทย*, ชูชัย ศุภวงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2541), หน้า 23.

¹¹⁶ พิทยา ว่องกุล บก., *สร้างสังคมใหม่: ชุมชนาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 22.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42. และดูการอภิปรายเกี่ยวกับการทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายเป็นสถาบันที่ถูกเข้าใจว่า “เหนือ” การเมือง และการทำให้การเมืองแบบรัฐสภาและนักการเมืองกลายเป็นเรื่องของความชั่วร้าย ไม่มีจริยธรรม ใน *Thongchai Winichakul, “Toppling Thaksin,” Journal of Contemporary Asia* 38, No. 1 (February 2008): 24-30.

และท่าทีของศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองจุฬา ที่นำโดยณรงค์ ถึงกับสรุปว่า โดยที่ “การยกระดับรายได้โดยใช้ระบบธุรกิจชุมชน กลายเป็นทางเลือกของชุมชนที่สอดคล้องกับแนวทางพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”¹¹⁸

ปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมในระดับสถาบัน เช่น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute-TDRI) ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนในเชิงยึดขยายอุดมการณ์เดิมที่ใช้แนวเสรีนิยมใหม่ โดยมาผนวกเอาวาทกรรมของแนวชุมชนนิยมและอ้างอิงกับเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเครือข่ายของพระองค์ ซึ่งไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจ หากพิจารณาตัวองค์กรและการดำเนินการของสถาบันฯเอง ก็พบว่า TDRI มีความใกล้ชิดกับหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่ใกล้ชิดกับเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับมูลนิธิชัยพัฒนา¹¹⁹ ที่มี สุเมธ ตันติเวชกุล เป็นเลขาธิการ โดยมูลนิธิเป็นผู้อุดหนุนด้านการเงินให้แก่ TDRI ในการจัดสัมมนาประจำปีตลอดมา ความเชื่อมโยงดังกล่าวสะท้อนปรากฏการณ์อย่างน้อย 2 ประการ ซึ่งต้องทำการศึกษาต่อไปในอนาคต คือ (1) TDRI นับได้ว่าเป็น “ส่วนขยายส่วนหนึ่ง” ของเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ การแสดงพระองค์เป็นผู้แก้ไขวิกฤตผ่าน “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันในปี 2540 จึงถูกนำมาขยายความต่ออย่างชัดเจน และเป็นวาระหลักวาระหนึ่งของ TDRI หลังปี 2540¹²⁰ และ (2) จากบทบาทของ TDRI ที่ผลักดันแนวทุนนิยมเสรีนิยมมาตลอดนั้นในท้ายที่สุดอาจสะท้อนว่า เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ (อย่างน้อยก็ในส่วนของ สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และมูลนิธิชัยพัฒนา) และแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้ปฏิเสธหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อการพัฒนาทุนนิยมกลไกตลาด หรือ แนวทางเสรีนิยมใหม่

¹¹⁸ “คำประกาศแห่งยุคสมัย,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 9, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2541): 19.

¹¹⁹ อาจมีข้อโต้แย้งว่า พระมหากษัตริย์ นั้นไม่ได้รับรู้เกี่ยวกับการทำงานหรือการดำเนินการของมูลนิธิชัยพัฒนา ซึ่งไม่น่าจะเป็นความจริง ลองดูจากพระราชดำรัสในวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ดังนี้ “สำหรับการขาดคลองให้สำเร็จนั้น ทางมูลนิธิชัยพัฒนา จะสนับสนุนเงินสิบแปดล้าน ซึ่งถ้าทางราชการมอบเงินตามงบประมาณได้เมื่อไหร่ ก็ขอคืน แต่ไม่ทราบว่าจะทางราชการจะสนับสนุนเงินนี้หรือไม่ แต่ก็ไม่เป็นไร มูลนิธิก็ยอมที่จะเสียประโยชน์ไปบ้าง... จึงเป็นชัยชนะที่ใหญ่หลวงของมูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิชัยพัฒนา จึงมีผลงานสมชื่อ” ดู [Online] Available from <http://www.amarin.co.th/royalspeech/speech40.htm> [2 มกราคม 2549]

¹²⁰ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยนั้นก่อตั้งขึ้นในปี 2527 ในช่วงรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ปัจจุบันเป็นประธานองคมนตรี) ปัจจุบัน (2550) มี อานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน และมี สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการ มูลนิธิชัยพัฒนา และ จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นกรรมการ ดู <http://www.tdri.or.th> และดูการอธิบายความเชื่อมโยงระหว่าง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย กับ สถาบันพระมหากษัตริย์ ได้ใน Paul Handley, *The King Never Smile: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*, p. 417.

แต่อย่างใด การเสนอเศรษฐกิจพอเพียงของ TDRi จึงเป็นความจำเป็นทาง “การเมือง” มากกว่าที่ TDRi จะมองว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหรือทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อย่างจริงจัง¹²¹

เช่นเดียวกันกับ นักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมชั้นนำอย่าง รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ที่ตอบให้กับ วิกฤตเศรษฐกิจ โดยเสนอ “ฉันทามติกรุงเทพ” (Bangkok Consensus) ซึ่งเป็นแนวทางแบบ เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีฐานะเป็นผู้นำของชาติเพื่อต่อต้าน แนวเสรีนิยมใหม่ว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเริ่มมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในปี 2517 ซึ่งเป็นช่วงที่ขบวนการพึ่งตนเองในชนบทเริ่มก่อตัวแล้ว ขบวนการดังกล่าวนี้เติบโตใหญ่และขยายตัวมากขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์น้ำมันครั้งที่สอง ในปี 2522 จนเกิดยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา... ตลอดช่วงเวลาในระบบเศรษฐกิจไทยเผชิญภาวะถดถอยระหว่างปี 2523-2529 ราษฎรในชนบทต้องพึ่งตนเองมากขึ้น เพราะมีอาจพึ่งรัฐบาลได้ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ของยุทธศาสตร์การพัฒนา ในขณะที่ราษฎรในชนบทยึดกุมยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทุกแห่งหนที่เสด็จไปประพาส รัฐบาลส่วนกลางกลับยึดกุมยุทธศาสตร์โลกาภิวัตน์พัฒนา ตามฉันทามติวอชิงตัน... พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนสติชาวไทยว่าการใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยหรือเกินความพอเพียงนับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญอันนำมาซึ่งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้มาเป็นเวลากว่า 25 ปี แต่ไม่มีผู้นำรัฐบาลขุนนางนักวิชาการท่านใดน้อมเกล้ารับพระราชดำรัสของพระองค์ไปสู่การปฏิบัติ... พระองค์ทรงนำเสนอทฤษฎีใหม่เป็นครั้งแรกในปี 2537 เพื่อให้เกษตรกรสามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ และปรับเปลี่ยนการผลิตเพื่อลดทอนความเสี่ยงจากความแปรปรวนทางธรรมชาติและความผันผวนทางเศรษฐกิจ พระองค์ทรงเผยแพร่ทฤษฎีใหม่อีกครั้ง ภายหลังวิกฤตการณ์ เศรษฐกิจในเดือนกรกฎาคม 2539 คราวนี้พสกนิกรน้อมรับอย่างดียิ่ง”¹²²

¹²¹ ดูบทวิเคราะห์เกี่ยวกับอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยใน Kevin Hewison, “The monarchy and democratisation,” in *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*, ed. Kevin Hewison (New York and London: Routledge, 1997), pp. 58-74.

¹²² รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “Bangkok Consensus,” *ผู้จัดการรายเดือน* (มกราคม 2543)

การเชื่อมโยงเชิงอุดมการณ์กับกลุ่มทุนและสถาบันพระมหากษัตริย์ของปัญญาชนทั้งฝ่าย
 ขบวนการประชาชน ฝ่ายโลกาภิวัตน์เสรีนิยม ฝ่ายอนุรักษ์นิยม และแกนนำขององค์กรพัฒนา
 เอกชนบางส่วนเป็นสิ่งที่ไม่น่าประหลาดใจ แต่เกิดขึ้นบนรากฐานอยู่ในความคิดและวิถีการมอง
 โลกของคนเหล่านี้ โดยเฉพาะวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ดำรงอยู่แล้วภายในพื้นที่ประชาสังคม
 กอปรกับการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงก่อตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนของ
 พระองค์เอง เช่น การก่อตั้ง มูลนิธิชัยพัฒนา ในปี 2541 ที่มี สุเมธ ตันติเวชกุล เป็นประธานมูลนิธิฯ
 โดยมูลนิธิฯทำงานคล้ายกับองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วไปในพื้นที่ต่างๆในชนบท¹²³ นี่เป็นเครื่องบ่งชี้
 การขยายตัวของสิ่งที่ ชนิตา ชิตบัณชิต เรียกว่า การสถาปนา “พระราชอำนาจนำ” (royal
 hegemony)¹²⁴ ที่ส่งผลโดยตรงให้สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงกลายมาเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมในการทำงานมวลชน
 ขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมที่ใช้
 แนวทางชุมชนนิยม ข้อเสนอของผู้เขียนในที่นี้ก็คือ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและราชวงศ์
 จะทรงทำงานสังคมสงเคราะห์ใน “ชุมชน” มาก่อนหน้านี้ดังที่ชนิตานำเสนอ แต่ก่อนหน้าปี 2540
 สถาบันพระมหากษัตริย์มิได้มีสถานะนำในทุกมิติอย่างสมบูรณ์หรือที่ Gramsci เรียกว่า กลุ่มก้อน
 ทางประวัติศาสตร์ (historic bloc) อย่างแท้จริง การแก้ไขวิกฤตทางการเมืองอันเนื่องมาจากวิกฤต
 เศรษฐกิจผ่านวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในปี 2540 ส่งผลโดยตรงในการยกระดับให้สถาบัน
 พระมหากษัตริย์สามารถครองการนำหรือพระราชอำนาจนำอย่างสมบูรณ์แบบเหนือกลุ่มพลังทาง
 สังคมอื่นๆทั้งหมด และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงมีสถานะดังที่ เกษียร เตชะ
 พีระ เรียกว่า “ผ้าชุบน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร” หรือที่พึงสุดท้ายของชนชั้นล่าง
 ผู้ได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ มากกว่าที่สถาบันพระมหากษัตริย์จะเป็นปฏิปักษ์
 กับชนชั้นล่างและการพัฒนาประชาธิปไตยเฉกเช่นในอดีต¹²⁵

สำหรับความเชื่อมโยงของวาทกรรมชุมชนนิยมขององค์กรพัฒนาเอกชนกับวาทกรรม
 เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว Craig J. Reynolds เสนอว่า แนวคิดชุมชน
 ของพระองค์ท่าน และของสำนักพิมพ์วิถีสวรรค์ เป็นสิ่งที่ไปด้วยกันได้ โดยมี จุดร่วม คือ การ

¹²³ Chanida Chitbundid, Chaithawa Thulathon and Thanapol Eawsakul, “The Thai Monarchy and Non-governmental Organisations,” in *The NGO Way: Perspectives and Experiences from Thailand*, eds. Shinichi Shigetomi, Kasian Tejapira and Apichart Thongyou, p. 124.

¹²⁴ ดู ชนิตา ชิตบัณชิต, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*

¹²⁵ เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองภาคประชาชน: ผ้าชุบน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร,” *ฟ้าเดียวกัน* 1, 1 (มกราคม-เมษายน 2546): 36-51.

ปกป้องชุมชน(-ชาตินิยม) เพื่อต่อต้านโลกาภิวัตน์¹²⁶ วาทกรรมชาตินิยมที่ถูกผลิตซ้ำอย่างมากโดยกลุ่มคนที่หลากหลายหลังวิกฤตเศรษฐกิจจึงกลายเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเอากลุ่มคนที่หลากหลาย ต่างชนชั้นที่มีผลประโยชน์ขัดกัน เข้ามาภายใต้ความเป็น “ชาติ” ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นยอดสุดได้ การไม่แตกหักกับแนวคิดชาตินิยมในพื้นที่ประชาสังคมไทย โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าและองค์กรพัฒนาเอกชนในที่สุดแล้วหลังปี 2540 (จนถึงการเข้ามาของรัฐบาลไทยรักไทยในปี 2544) จึงเปิดให้สถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งถูกนำมายึดโยงกับความเป็นชาติอย่างชัดเจนผ่านวาทกรรม “ผู้แก้วิกฤตชาติ” หรือที่ ธงชัย¹²⁷ และประจักษ์¹²⁸ เรียกว่า “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” มีความมั่นคงและชัดเจนได้อย่างง่ายดายยิ่งขึ้น

การเชื่อมโยง ต่อติด ต่อยอด ระหว่างวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ได้รับการยอมรับอยู่เดิมในพื้นที่ประชาสังคม ไม่ว่าจะในระดับปัญญาชนสาธารณะ และในระดับขบวนการทางสังคม กับวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ได้ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยหลัง 2540 มีสถานะเป็นแหล่งอ้างอิงอันสมบูรณ์แบบของรัฐและกลุ่มพลังต่างๆในพื้นที่ประชาสังคม ที่การเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวทางการเมืองสำคัญๆทั้งในระดับรัฐและในระดับประชาสังคมจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่ได้รับการรับรองหรืออ้างอิงกับพระราชอำนาจในหลายๆด้านขององค์พระมหากษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น เราจะพบว่า บทบาททางการเมืองในระดับอุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเครือข่ายของพระองค์ได้ทำให้ความเป็นปฏิปักษ์และการแบ่งขั้วทางชนชั้นหลังปี 2540 พวามัวลงไปด้วย โดยเฉพาะการที่วาทกรรมของขบวนการทางสังคมกับวาทกรรมของรัฐได้ผนวกรวมเข้าจนเกือบเป็นเนื้อเดียวกันผ่านวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่ทั้งรัฐและขบวนการทางสังคมต่างก็หยิบใช้และผลิตซ้ำความรู้ความเข้าใจและสัญลักษณ์แบบเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น ผลของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดการยกระดับจากการเป็น “กลุ่มก้อนที่มีเป้าหมายเพื่อครองอำนาจ” มาสู่การสถาปนา “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่ผู้เขียนเรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ซึ่งสามารถผนวกเอาการเมืองภาคประชาชนให้กลายเป็นส่วนขยายที่สำคัญของพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือกลุ่มก้อนทาง

¹²⁶ Craig J. Reynolds, “Thai Identity in the Age of Globalization,” in *National Identity and Its Defenders: Thailand Today*, ed. Craig J. Reynolds, p. 332.

¹²⁷ ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรมพี่ไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544): 56-65.

¹²⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548)

ประวัติศาสตร์นี้เอง มากกว่าที่การเมืองภาคประชาชนจะทำทลายหรือตั้งคำถามกับความไม่เท่าเทียมในสังคมไทยที่มีชนชั้นสูงและอภิสิทธิ์ชนเป็นส่วนยอดสุดของโครงสร้างสังคมนี้

4.4 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม: การทำให้เป็นรูปธรรมของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม

จากที่กล่าวไปแล้ว เมื่อความขัดแย้งทางสังคมรุนแรงมากขึ้น เนื่องมาจากการพัฒนาที่เดินตามแนวทางทุนนิยมเสรีในทศวรรษก่อนหน้า และถูกซ้ำเติมจากวิกฤตเศรษฐกิจ กอปรกับบาดแผลจากวิกฤตมีระดับที่ลึกขึ้นจากมาตรการแก้ไขวิกฤตของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ รัฐไทยภายใต้รัฐบาลประชาธิปไตยจึงต้อง “เพิ่ม” มาตรการในการลดผลกระทบจากวิกฤตโดยเฉพาะการใช้นโยบายทางสังคมจำนวนหนึ่ง โดยมีได้ปฏิเสธแนวทางเสรีนิยมใหม่ เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ การสร้างเขื่อน หรือโครงการขนาดใหญ่อื่นๆที่ส่งผลกระทบต่อชนชั้นล่างโดยทั่วไป นโยบายทางสังคมที่สำคัญของรัฐบาลประชาธิปไตยในช่วงนั้นคือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือ Social Investment Fund โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมภายนอก คือ ธนาคารโลก ภายใต้แนวคิด โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) ซึ่งกล่าวไปแล้วในตอนต้นของบทนี้ จากข้อมูลของ เอนก นาคะบุตร ที่มาของกองทุนฯเกิดจากการพูดคุยตกลงกันของ ธนาคารโลก รัฐบาลไทย และผู้นำของขบวนการทางสังคมจำนวนหนึ่ง เช่น ประเวศ วะสี, อัมมาร สยามวาลา, ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และเอนก นาคะบุตร ซึ่งเป็นแกนนำของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยกองทุนฯมีเป้าหมายเพื่อ “ให้ชุมชนฐานล่างมีความเข้มแข็ง แล้วให้ชุมชนฐานล่างที่เข้มแข็งแล้วเป็นตัวขับเคลื่อนการกอบกู้เศรษฐกิจเพื่อปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมฐานล่าง”¹²⁹ เพื่อ “ลดความขัดแย้ง ลดความรุนแรงที่จะต้องเผชิญหน้ากันระหว่างรัฐกับประชาชนและภาคประชาสังคม”¹³⁰ และหลักการของกองทุนฯก็คือ “ใช้งบประมาณของประเทศ สร้างระบบกลไกการจัดสรรเงินทุนในระบบให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยใช้การกำหนดจากความต้องการ แล้วมุ่งไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจากฐานล่างให้เกิดขึ้นโดยให้งบประมาณนี้ผ่านไปถึงองค์กรชุมชนเหล่านั้นโดยตรงได้อย่างไร”¹³¹ (แนวทางเช่นนี้เป็นการจัดสรรเงิน “โดยตรง” ที่ขึ้นกับ “ความต้องการ” ของชุมชน ซึ่งต่อมา ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ที่ปรึกษาด้านนโยบายของพรรคไทยรักไทยได้นำแนวทางนี้มาใช้สำหรับนโยบายกองทุนหมู่บ้านละล้านให้แก่รัฐบาลพรรคไทยรักไทย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป)

¹²⁹ เอนก นาคะบุตร, *กอบบ้านกู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน*, หน้า15.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

กองทุนฯ ได้อาศัยเครือข่ายหรือโครงข่ายสายสัมพันธ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนและ
ขบวนการทางสังคมจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาเป็น
หน่วยที่จะผันเงินของกองทุนฯ ลงไป โดยมี เอนก นาคะบุตร ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองทุนฯ
และไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ที่ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการธนาคารออมสินในขณะนั้นเข้ามา
รับผิดชอบการบริหารจัดการกองทุนฯ ให้ในฐานะตัวแทนภาครัฐ¹³² กองทุนฯ เน้นการสนับสนุน
โครงการสร้างอาชีพและการช่วยเหลือการจัดสวัสดิการชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจชุมชนที่มีอยู่
เดิมขององค์กรพัฒนาเอกชนมา โดยดึงเข้ามาอยู่ภายใต้การดำเนินงานหรือโครงการของกองทุนฯ
ในแง่ที่มาของแนวคิด นอกเหนือจากแนวทางของธนาคารโลกแล้ว เอนก¹³³ ระบุว่า กองทุนฯ มีที่มาจาก
แนวคิดหลายแนว เช่น เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทางเลือก การแพทย์ทางเลือก ภูมิปัญญา
ชุมชน ธุรกิจชุมชน ทูทางสังคม ฯลฯ

กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมจึงเป็น ภาพสะท้อนอันซับซ้อนของความสัมพันธ์ทาง
สังคมหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ใน 2 ด้านที่มีลักษณะที่ขัดแย้งกันและฉีกประสานกัน คือ (1)
กองทุนฯ สะท้อนการปรับตัวและฉีกประสานกันของอุดมการณ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะวาท
กรรมการพัฒนาของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ผู้นำให้มีพื้นที่อย่างเป็นทางการในระดับนโยบายรัฐเป็นครั้งแรก (2) การที่รัฐไทยต้องผนวกเอาวาท
กรรมดังกล่าวเข้ามาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมของรัฐไม่ได้สะท้อนความเข้มแข็งของรัฐเท่านั้น
หากสะท้อนความขัดแย้งทางสังคมที่มีความเข้มข้นมากขึ้นจนรัฐไม่อาจจะเฉยที่จะไม่เอานำ
บางส่วนของข้อเรียกร้อง (demands)¹³⁴ ของชนชั้นล่างเข้ามาผนวกและหยิบใช้ได้

ดังนั้นสำหรับรัฐแล้ว นโยบายทางสังคมเช่นนี้จึงเป็นทิศทางที่ถูกต้องในการแก้ไขความ
ขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงหลังวิกฤต อันเนื่องมาจาก (1) การใช้โครงการผัน
เงินให้ชุมชน “โดยตรง” มีประสิทธิภาพมาก อย่างน้อยก็ในระยะสั้นในการลดความเดือดร้อนของ
ประชาชนในพื้นที่ประชาสังคมโดยเฉพาะในชนบทได้ (2) กองทุนฯ มีผลให้องค์กรพัฒนาเอกชน
และขบวนการทางสังคมที่แต่เดิมไม่พอใจรัฐหรือมองว่ารัฐบาลเป็นศัตรูมองว่า รัฐและสังคมเป็น

¹³² Michael K. Connors, “Ideological Aspects of Democratisation: Mainstreaming Localism” (Working Papers Series No. 12, October 2001, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong), pp. 16-7.

¹³³ เอนก นาคะบุตร, *กอบบ้านภูเมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน*, หน้า 80. และอมรา พงศาพิชญ์ (สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2551) ระบุว่า การดำเนินงานของกองทุน SIF นั้นอยู่ภายใต้ข้อกำหนดและแนวทางของธนาคารโลกอย่างเคร่งครัด ตัวชี้วัดที่ถูกนำมาใช้ในการตรวจสอบและประเมินงานโครงการต่างๆ ขององค์กรชาวบ้านในชุมชนที่รับเงินจาก SIF นั้นกำหนดตามแนวคิดหรือกรอบการพัฒนาที่ธนาคารโลกกำหนดขึ้นเพื่อช่วยเหลือ “คนจน” ในชุมชนจากวิกฤตเศรษฐกิจโดยตรง องค์กรพัฒนาเอกชนในไทยไม่ได้เป็นผู้รับประโยชน์โดยตรง เป็นเพียงที่ปรึกษาโครงการให้แก่องค์กรชุมชนซึ่งเป็นผู้รับการสนับสนุน

¹³⁴ ดูการอภิปรายเกี่ยวกับมโนทัศน์ว่าด้วย “ข้อเรียกร้อง” (demands) ในฐานะที่เป็นหน่วยการวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ที่เล็กที่สุดใน Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London and New York: Verso, 2005), pp. 72-7.

มิตรกันไม่ได้ หากรัฐปรับเปลี่ยนบทบาทมาช่วยเหลือสังคมมากขึ้น แต่ก็มีข้อจำกัดซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป และ (3) รัฐ (ไม่ใช่รัฐบาล) สามารถเข้าถึงองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมขั้นพื้นฐานได้เป็นจำนวนมากผ่านการที่กองทุนฯ ให้เงินสนับสนุนกิจกรรมพื้นฐานขององค์กรเหล่านี้ จนถึงปี 2545 กองทุนฯสามารถสร้างโครงการในชุมชนต่างๆทั่วประเทศได้ถึง 20,000 โครงการ¹³⁵

ข้อจำกัดของการใช้มาตรการทางสังคมในช่วงนี้ของรัฐบาลประชาธิปไตยมี 4 ประการ คือ (1) เป็นมาตรการที่ถูกนำมาใช้ในเวลาที่ “สายเกินไป” อันเนื่องมาจากมาตรการดังกล่าวไม่ได้ถูกรับรู้ว่าเป็นผลงานของพรรคประชาธิปไตย¹³⁶ และอันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการแก้ไขผลกระทบอันเกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐบาล¹³⁷ ส่งผลให้ความชอบธรรมของรัฐบาลประชาธิปไตยในสายตาของสาธารณชนได้หมดไปแล้วก่อนที่นโยบายทางสังคมจะถูกนำมาใช้จริง (2) ภายใต้การบริหารจัดการของรัฐบาลประชาธิปไตย กองทุนฯมีลักษณะเฉพาะเจาะจงที่ต้องการแก้ไขผลกระทบและบรรเทาความขัดแย้งได้ใน “ระยะสั้น” เท่านั้น โดยมีได้เปลี่ยนแปลงกติกาของรัฐในขั้นพื้นฐานทั้งหมด คือ การเปลี่ยนกติกาและหลักการในระดับรัฐจากรัฐเสรีนิยมใหม่ให้กลายมาเป็นรัฐสวัสดิการแบบถาวร นโยบายสวัสดิการทางสังคมดังกล่าวจึงเป็นแก่นนโยบายของรัฐบาล (government) ไม่ใช่นโยบายรัฐ (state) ที่ทุกรัฐบาลต้องทำตาม (3) นโยบายทางสังคมดังกล่าวไม่ได้แตะต้องต้นเหตุของปัญหาที่แท้จริงของความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมไทย โดยเฉพาะความขัดแย้งในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอันเกิดจากการกระจุกตัวของปัจจัยทางการผลิตและกรรมสิทธิ์เอกชนในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ยิ่งไปกว่านั้นภายใต้ความพยายามผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่ของรัฐบาล ส่งผลให้ความขัดแย้งระหว่างขบวนการทางสังคมกับรัฐ เช่น กรณีการ “เอาหมากัดมือบ” สมัชชาคนจน เป็นต้น ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับคนชั้นล่างรุนแรงขึ้นไปอีก และ (4) จากที่กล่าวแล้วในบทที่ 3 วาระหลักของชนชั้นกรรมกรไทยหลังปี 2535 ก็คือ การผลักดันการพัฒนาตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ ปัญหาที่ตามมาก็คือ รัฐทุนนิยมไทยจะผลักดันแนวทางสองแนวทางที่ขัดแย้งกันเอง คือ การให้สวัสดิการทางสังคมที่ช่วยเหลือประชาชน พร้อมๆกับการผลักดันผลประโยชน์ของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจผ่านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การเปิดเสรีทางการค้า การทำโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ฯลฯ ซึ่งส่งผลกระทบในทาง

¹³⁵ เอนก นาคะบุตร, *กอบบ้านกู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน*, หน้า 42.

¹³⁶ ตัวอย่างของงานที่ละเลยประเด็นความพยายามใช้แนวชุมชนนิยมในการลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงรัฐบาลพรรคประชาธิปไตย คืองานของ Glassman ที่เสนอว่า รัฐบาลพรรคประชาธิปไตยให้ความสนใจแค่การช่วยเหลือกลุ่มทุนธนาคารเท่านั้น โดยไม่มีนโยบายทางสังคมเพื่อลดความขัดแย้งทางชนชั้น ดู Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour*, p. 194.

¹³⁷ Ibid., p. 189.

ลกับสวัสดิการทางสังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนได้ ข้อจำกัดที่ (1) และ (2) ได้ส่งผลให้ แม้รัฐบาลประชาธิปไตยจะนำนโยบายทางสังคมมาใช้ในช่วงที่ตนเองเป็นรัฐบาล แต่พรรคประชาธิปไตยกลับไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนในการเลือกตั้งในปี 2544 และเราจะพบว่า ผลสำเร็จส่วนหนึ่งอันเกิดขึ้นจากนโยบายทางสังคมดังกล่าวได้กลายมาเป็นแนวนโยบายที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยนำมาพัฒนาต่อจนเป็นผลงานของรัฐบาลไทยรักไทย และจากข้อจำกัดที่ (3) และ (4) ส่งผลให้ รัฐบาลไทยรักไทยต้องตอบโจทย์ทางสังคมที่ซับซ้อนที่มีผลสะท้อนกับคนทุกชนชั้นในสังคมไทย นั่นก็คือ จะทำอย่างไรให้ยุทธศาสตร์แบบเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นโครงการทางการเมือง (political project) ของชนชั้นนายทุนไทยทั้งชนชั้นไปกันได้กับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม และการต่อสู้ทางชนชั้นอันเกิดขึ้นมาจากการผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องก่อนหน้านี้

4.5 สรุป: การสถาปนากลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

ความเป็นไปได้ของการสร้างและผลิตซ้ำวาทกรรมชาตินิยมหลังปี 2540 โดยตัวมันเอง ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ หากเป็นผลของการต่อห่วงโซ่วาทกรรมชาตินิยมให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเรื่องเดียวกับวาทกรรมชุมชนที่เป็นวาทกรรมหลัก หรือเป็นสามัญสำนึก (common sense) ของปัญญาชนโดยทั่วไปอยู่แล้ว ผลก็คือ วาทกรรมชุมชนนิยม ที่ผสมผสานกับชาตินิยมนั้น จึงไม่ได้เป็นปฏิปักษ์หรือพยายามเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนต่อระบบทุนนิยมอีกต่อไป หากแต่

“แนวคิดชุมชนนิยมต้องสามารถต่อรองกับทุนนิยมได้ทุกระดับ จึงต้องมีมิติชาตินิยมอยู่ด้วย ดังนั้น ในขั้นสุดท้ายของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย เครือข่ายชุมชนจะต้องรวมกัน ณ ระดับชาติเพื่อต่อรองกับระบบทุนนิยม ซึ่งจะทำให้มีการประกอบประเทศชาติในลักษณะใหม่ มีวัฒนธรรมชุมชนร้อยรัดระบบเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน”¹³⁸

¹³⁸ อัครทิพย์ นาดสุภา และศิริพร ยอดกลุมศาสตร์, “แนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติกับการพัฒนาประเทศไทย,” ใน *คำประกาศชาตินิยมใหม่*, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ, หน้า 43.

วาทกรรมชาตินิยมที่โยงกับแนวคิดชุมชนนิยมจึงมีลักษณะที่พยายามขยายความหมายของคำว่า “ชาติ” ให้กว้างกว่าเดิม โดยรวมเอาคนชั้นล่างและชุมชนชนบทเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชาติด้วย

วาทกรรมการสร้างชุมชนเข้มแข็ง หรือ ประชาสังคมของวาทกรรมชุมชนนิยมที่ก่อตัวในช่วงเวลานี้ได้ถูกยกระดับและให้ความหมายใหม่ที่แตกต่างไปจากทศวรรษ 2520 และ ต้น 2530 โดยไม่ได้มีลักษณะที่ต่อต้านอำนาจรัฐและทุนอีกต่อไป หากแต่เป็นชุมชนและประชาสังคมที่เพียงแค่ว่า

“ต้องการเป็นอิสระจากรัฐและทุน แต่ก็มีได้หมายความว่าปฏิเสธทั้ง 2 อย่าง ในโลกแห่งสหสัมพันธ์ ประชาสังคมไม่อาจอยู่ได้โดยปราศจากรัฐและทุน จะว่าไปแล้ว แนวคิดและการดำรงอยู่ของประชาสังคมไม่อาจแยกขาดจากการเติบโตของทุนนิยมและพัฒนาการของรัฐสมัยใหม่... ทั้ง 3 ส่วนต่างพึ่งพาซึ่งกันและกัน และต่างเอื้อเพื่อกันได้หากมีสัมพันธภาพอย่างสมดุล จะว่าไปแล้ว ทั้งรัฐและทุนจะดำรงอยู่ด้วยกันได้ดีต่อเมื่อมีประชาสังคมเข้มแข็ง”¹³⁹

การก่อตัว/การถักทอทางภูมิปัญญา (intellectual formation/articulation) ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆหลังปี 2540 จนถึงปี 2544 นั้นเกิดขึ้นภายใต้วาทกรรมชุมชนนิยมและชาตินิยมทั้งจากปัญญาชนชุมชนนิยมสายเศรษฐศาสตร์การเมือง ปัญญาชนสายชุมชนในองค์กรพัฒนาเอกชน และปัญญาชนฝ่ายโลกาภิวัตน์เสรีนิยม สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่า ในพื้นที่ประชาสังคมไทยหลังปี 2540 ไม่ได้มีความแตกหักกันทางอุดมการณ์ระหว่างปัญญาชนสายชุมชนที่เป็นปัญญาชนหลักของขบวนการทางสังคม กับ ปัญญาชนสายเสรีนิยมและกษัตริย์นิยมซึ่งเป็นปัญญาชนของชนชั้นกระฎุมพี แต่ภายหลังปี 2540 “การสร้างชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งได้กลายมาเป็น สามัญสำนึก (common sense) หลักของขบวนการทางสังคมและปัญญาชนทั่วไปได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน จากเดิมที่มีเป็นวาทกรรมของฝ่ายที่ต่อต้านรัฐและทุนกลายเป็น ข้อต่อ หรือ ตัวเชื่อมอันใหม่ที่ทำให้การสร้างชุมชนเข้มแข็ง การสร้างประชาสังคม เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืน และเศรษฐกิจพึ่งตนเอง มาเชื่อมโยงในห่วงโซ่เดียวกัน (chain of equivalence) ที่ทำให้คำเหล่านี้มีความหมายเท่ากับ หรือ กลายเป็นเรื่องเดียว/ขึ้นกับ เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทาน

¹³⁹ พระไพศาล วิสาโล, “พุทธศาสนากับประชาสังคม,” ใน *ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน*, สันติสุข โสภณศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, 2544), หน้า 59.

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน¹⁴⁰ แนวชุมชนนิยมซึ่งถูกพัฒนาขึ้นภายหลังวิกฤต เป็นชุมชนที่มีลักษณะผสมผสานกับความเป็นชาตินิยมที่ขยายความหมายจากเดิมที่เป็นชาตินิยม ของชนชั้นผู้ปกครองกลายเป็นชาตินิยมของประชาชน หรือ ชาตินิยมที่มีความเป็นประชาชนมากขึ้น (popularization of nationalism)¹⁴¹ โดยไม่ได้ปฏิเสธหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อชนชั้นปกครอง แต่ เป็นชาตินิยมที่มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำและประชาชนเป็นผู้ตาม สถาบัน พระมหากษัตริย์ไทยหลัง 2540 จึงกลายมาเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่มีสถานะนำ (hegemony) ใน ทุกมิติอย่างสมบูรณ์ ผ่านวาทกรรม “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” และวาทกรรม “เศรษฐกิจ พอเพียง” ที่กลายมาเป็นวาทกรรมกระแสหลักของไทยหลังปี 2535 และ 2540 ตามลำดับ

Michael K. Connors¹⁴² ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อเทียบกับขบวนการชุมชนนิยมในช่วงก่อน 2540 การเคลื่อนไหวของขบวนการชุมชนนิยมหรือที่เรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบ ชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ที่สถาปนาความมั่นคงในช่วงหลังปี 2540 ได้ ยกกระตือรือร้นวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมขึ้นใน 2 ประการ คือ ประการแรก ทำให้ ประชาธิปไตย มี ความหมายเท่ากับ ชุมชนเข้มแข็งและช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง ประการที่สอง ทำให้มองว่ามีความ เป็นไปได้ที่จะมีเศรษฐกิจระบบตลาดที่มีศีลธรรม (moral market economy) ซึ่งหมายความว่า “วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม” ที่เกิดขึ้นหลังปี 2540 ได้ถูกยกระดับจากเดิมที่เป็นเพียงแนวร่วม กว้างๆที่มีเป้าหมายเพื่อท้าทายและต่อต้านระบบทุนนิยมและรัฐ กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ก้อนทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ที่มีได้เป็นปฏิปักษ์กับระบบทุนนิยมและรัฐ (รวมถึงสถาบัน พระมหากษัตริย์) ส่งผลให้ความขัดแย้งแบ่งขั้วทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ได้ถูกทำให้พร่ามัวไป การแบ่ง มิตรศัตรูทางการเมืองหลังปี 2540 ถูกทำให้เข้าใจว่า ไม่ใช่ความขัดแย้งระหว่างรัฐและทุนผู้กดขี่ กับ ชนชั้นล่างผู้ถูกกดขี่ แต่เป็นชาติไทยและชุมชนไทย กับ พวกต่างชาติที่อยู่ภายนอก มากกว่าที่ จะเป็นชนชั้นนายทุนและอภิสิทธิ์ชนไม่ว่าจะเป็น อภิสิทธิ์ชน กองทัพ ข้าราชการ และกลุ่มนายทุน ไทย

¹⁴⁰ นี่คือนิยามที่ Laclau และ Mouffe เรียกว่า logic of equivalence ซึ่งหมายถึง การทำให้สิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกัน ชัดแย้งกัน ไม่ เป็นเนื้อเดียวกัน ไม่เท่ากัน แตกต่างกัน (difference) มาเป็นสิ่งที่เท่ากัน อยู่ในระดับเดียวกัน ระยะเวลาเดียวกัน มีความหมาย เช่นเดียวกัน (equivalence) ดู Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy* (London and New York: Verso, 1985), pp. 127-34. และ ดู Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, pp. 77-9.

¹⁴¹ นี่คือการที่ของนักประวัติศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ไม่ได้ปฏิเสธชาตินิยม แต่พยายาม ทำให้ชาตินิยมมีความหมายครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยรวมเอาประชาชนเข้ามาด้วย ไม่ใช่ชาตินิยมที่มีความหมายแคบที่จำกัด/รวม ศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์เท่านั้น ดูตัวอย่างได้จากงานแทบทุกชิ้นของ สายชล สัตยานุรักษ์ และย้อนกลับไปดูข้อเสนอของผู้เขียนใน บทที่ 3 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เกี่ยวกับท่าทีของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งจะช่วยให้เราสามารถเข้าใจได้ว่า ทำไมปัญญาชนฝ่าย “ก้าวหน้า” จำนวนมากจึงไม่ได้แตกหักกับวาทกรรมชาตินิยม

¹⁴² Michael K. Connors, “Ideological Aspects of Democratisation: Mainstreaming Localism”, p. 4.

สรุปได้ว่า การสถาปนาพระราชอำนาจนำเหนือ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” มิได้เกิดขึ้นลอยๆหรือเป็นอิสระจากฐานทางเศรษฐกิจการเมืองที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า แต่การถักทอหรือการก่อรูปทางสังคมของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวภายหลังปี 2540 นั้นวางอยู่บนฐานมวลชนและฐานทางอุดมการณ์ที่แน่นอนที่ดำรงอยู่มาก่อนหน้านั้นคือ แนวทางการพัฒนาแบบชุมชน-ชาตินิยมที่ก่อตัวอย่างมั่นคงในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนาเพียงทางเลือกเดียวภายในพื้นที่ประชาสังคมนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา ดังนั้น ข้อเสนอว่าด้วยพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็น อำนาจนำเหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (ข้ามชนชั้น) ดังกล่าว จึงไปไกลกว่าคำ (notion) ว่า “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” ที่เสนอโดย ธงชัย วินิจจะกูล และ ประจักษ์ ก้องกีรติ อันเนื่องมาจากธงชัยและประจักษ์ได้ละเลยและไม่ได้ให้ความสำคัญอย่างเพียงพอต่อการเข้าใจสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นกลุ่มพลังหนึ่งที่มีพลวัตรและมีภารกิจในทางเศรษฐกิจการเมืองของตนเองภายในการพัฒนาของระบบทุนนิยม¹⁴³ ส่งผลให้ธงชัยไม่ได้ให้ความสำคัญกับ “ช่วงเวลา” (period) หรือ “ขณะ” (moments) ย่อยๆอื่นๆที่เกิดขึ้น “หลัง 14 ตุลา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงพระองค์เพื่อยุติความขัดแย้งทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรม 2535 และวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 ได้มีส่วนอย่างสำคัญอย่างยิ่งต่อการยกระดับปรับเปลี่ยนสถานะของพระราชอำนาจนำของสถาบันพระมหากษัตริย์จากเดิมที่เป็นเพียงกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นปกครองกลุ่มหนึ่ง (a capitalist fraction) หรือเป็นเพียงกลุ่มก้อนที่มีเป้าหมายเพื่อครองอำนาจนำกลุ่มหนึ่ง (a hegemonic bloc) ให้กลายเป็น “องค์อธิปัตย์” (sovereign) หรือผู้มีอำนาจชี้ขาดขั้นสุดท้าย (หรือที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เรียกว่า “ประมุขของชนชั้นปกครอง” – head of a ruling class)¹⁴⁴ เห็นอกกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลโดยตรงให้กระบวนการสร้างความชอบธรรมของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองในการสังคมเมืองไทยของกลุ่มก้อนทางอำนาจต่างๆหลังปี 2540 ต้องได้รับการรับรองหรือไม่ขัดกับโครงการทางการเมืองและรัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมของ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ”

¹⁴³ ผู้เขียนมองว่า งานของ ชนิดา ชิตบัณฑิต และประเด็นดังกล่าวไว้บ้าง แต่ไม่ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนิดาไม่ได้อภิปรายอย่างเพียงพอถึงฐานมวลชนและฐานทรัพยากรที่เป็นรูปธรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนของชนชั้นล่างซึ่งมีอยู่จำนวนมาก โดยทำเสมือนกับว่า พระราชอำนาจนำ สามารถเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายจาก “บนลงล่าง” โดยปราศจากการโต้แย้ง/ปะทะประสานกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆที่ดำรงอยู่มาก่อนหน้า แม้ว่าชนิดาจะอภิปรายถึง “เอ็นจีโอเจ้า” เช่น มูลนิธิชัยพัฒนา แต่ชนิดากลับละเลยที่จะทำความเข้าใจ องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานใกล้ชิดกับ “ชนชั้นล่าง” โดยเฉพาะฝ่ายที่ทำ “งานร้อน” เองซึ่งเขาเข้าใจจริงก็มีสภาพไม่ต่างจาก “เอ็นจีโอเจ้า” หรือ องค์กรพัฒนาเอกชนแบบสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

¹⁴⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “หลัง 14 ตุลา,” *ฟ้าเดียวกัน* 3, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 168-71.

บทที่ 5

การขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2541-2544):

ยุทธศาสตร์ทางเมืองของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมหลังวิกฤต

5.1 บทนำ: โจทย์การเมืองหลังวิกฤตเศรษฐกิจ

พรรคไทยรักไทยได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 14 กรกฎาคม 2541 ภายหลังจากการเกิดขึ้นของวิกฤตเศรษฐกิจและการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 ได้ประมาณหนึ่งปีเศษ ในแง่ของเงื่อนไขและบริบททางเศรษฐกิจการเมือง การเกิดขึ้นของพรรคไทยรักไทยเป็นผลต่อเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในปี 2540 และก่อนหน้านั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทก่อนหน้านี้นี้ วาระหลักของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำซึ่งสถาปนาความมั่นคงขึ้นหลังปี 2540 มี 2 ประการที่สำคัญ คือ (1) การที่รัฐและชนชั้นนายทุนไทยพยายามสลาย/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในมิติต่างๆ โดยเฉพาะการที่ขบวนการทางสังคมได้กลายมาเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่มีบทบาทท้าทายอำนาจของรัฐและการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่งผลให้รัฐและชนชั้นนายทุนจะต้องแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมและความชอบธรรมของการปกครองของรัฐทุนนิยมไทยไว้ และ (2) การผลักดันแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนหลัก (accumulation strategy) ของระบบทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยตรงของชนชั้นนายทุน โดยเฉพาะชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม ซึ่งมีบทบาทอย่างมากภายหลังปี 2535 เป็นต้นมา การทำความเข้าใจที่มาหรือกำเนิดของพรรคไทยรักไทยจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยสิ้นเชิง หากปราศจากการทำความเข้าใจรอบหรือวาระหลัก 2 ประการข้างต้น ซึ่งเป็นโจทย์ทางการเมืองที่สำคัญที่สุด

อย่างไรก็ดี ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 1 งานวิชาการจำนวนมาก ไม่ได้ให้ความสนใจอย่างเพียงพอต่อการทำความเข้าใจต่อวาระประการแรกของรัฐไทย นั่นคือ การลดความขัดแย้งทาง

¹ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2004), p. 226. และดูที่ James Ockey เสนอว่า หากเทียบเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ 2 เงื่อนไขระหว่าง วิกฤตเศรษฐกิจกับ รัฐธรรมนูญ 2540 แล้ว วิกฤตเศรษฐกิจจะเป็นเงื่อนไขที่ขาดกำเนิดและชัยชนะของพรรคไทยรักไทยมากกว่าติกาของรัฐธรรมนูญ ใน James Ockey, *Making Democracy: Leadership, Class, Gender, and Political Participation in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2004), p. 50. และดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของรัฐธรรมนูญ 2540 กับการขึ้นสู่อำนาจของพรรคไทยรักไทยใน Siripan Nogsuan Sawasdee, *Thai Political Parties in the Age of Reform* (Bangkok: Institute of Public Policy Studies, 2006)

สังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่สืบเนื่องมาจากปี 2535 ในฐานะปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการถือกำเนิดของพรรคไทยรักไทย ตัวอย่างเช่น งานของ Pasuk และ Baker รวมไปถึงงานของ McCargo และ Ukrist นั้นไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมในฐานะที่เป็นปัจจัยที่กำหนดกรอบนโยบายและแนวทางของพรรคไทยรักไทยแต่อย่างใด งานวิชาการดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่การชี้ให้เห็นอย่างละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของพรรคไทยรักไทยต่อการผลักดันวาระประการที่สอง คือ การผลักดันผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนผ่านการผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่มากกว่าที่จะพูดถึงกำเนิดของพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองหรือวาระทางการเมืองอีกประการหนึ่งของชนชั้นนายทุนไทยที่ต้องการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่สูงขึ้นหลังวิกฤตปี 2540²

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของการเมืองไทยหลังปี 2535 จนถึงปี 2549 ที่การต่อสู้และความขัดแย้งทางชนชั้นเป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทำให้กำเนิดและนำไปสู่การล่มสลายของพรรคไทยรักไทย อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอกของผู้เขียนสอดคล้องกับงานวิชาการจำนวนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่า วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 นั้นมิได้จำกัดตัวอยู่ภายในปริภูมิทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากวิกฤตเศรษฐกิจ (economic crisis) ได้ลุกลามกลายเป็นวิกฤตทางการเมือง (political crisis) ที่ชี้วัดถึงปัญหาความชอบธรรมของรัฐและการปกครองของรัฐบาลโดยรวม³ ในการอธิบาย กำเนิด การทำงาน ความสำเร็จ ความล้มเหลว และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งหมดที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่กำเนิดของพรรคไทยรักไทยในปี 2541 จนถึงการทำรัฐประหารในปี 2549 ซึ่งเป็นเงื่อนไขเวลาในการศึกษาของงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ งานชิ้นนี้จะวางอยู่บนการอธิบายที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการต่อสู้ทางการเมือง (political struggle) และปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างพรรคไทยรักไทย และกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยมีขบวนการทางสังคมเป็นตัวแสดงที่สำคัญ ทั้งในระดับรัฐและในระดับพื้นที่ประชาสังคม

² Pasuk และ Baker สรุปว่า “The main agenda of the Thaksin government was to promote economic growth.” ใน Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*, p. 171. และ McCargo และ Ukrist ก็สรุปไปในทำนองเดียวกันว่า “Thaksin is an opportunistic politician, for whom ideas are simply a means to an end. He is not animated by the pursuit of ideas, but by the pursuit of wealth and power. Thaksin’s greatest achievement is the creation of a formidable political and economic power network, the mother of all *phuak*.” ใน Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand* (Copenhagen: NIAS Press, 2005), p. 20.

³ Garry Rodan and Kevin Hewison, “Closing the Circle?: Globalization, Conflict and Political Regimes,” *Critical Asian Studies* 36, No. 3 (2004): 384.; Kevin Hewison, “Thailand’s Capitalism and Economic Crisis,” in *Politics and the Markets in the Wake of the Asian Crisis*, eds. Richard Robinson, Mark Beeson, Kanishka Jayasuriya, and Hyuk-Rae Kim (London: Routledge, 1999), p. 209.; และ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ประชานิยมไทยรักไทย: วิกฤตทุนนิยม รัฐ และการต่อสู้ทางชนชั้น,” *รัฐศาสตร์สาร* 27, 2 (2549): 93.

ในบทนี้จะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนแรก จะชี้ให้เห็นถึงกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่เข้ามามีส่วนร่วมในการก่อตั้งและเชื่อมโยงคนกลุ่มต่างๆเข้ามาในพรรคไทยรักไทย นับตั้งแต่ก่อตั้งพรรคในปี 2541 จนถึงการเลือกตั้งในปี 2544 จำนวน 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) กลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (2) กลุ่มคนเดือนตุลาฯ และ (3) กลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยม และส่วนที่สอง จะชี้ให้เห็นถึงการก่อตัวของนโยบายของพรรค โดยเฉพาะนโยบายทางสังคมที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “นโยบายประชานิยม” ผ่านการทำความเข้าใจข้อเรียกร้องและการต่อรองทางการเมืองจาก “ล่างสู่บน” ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจยุทธศาสตร์ทางการเมือง (strategies) ของพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นรูปธรรมที่สุดของการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐในช่วงเวลานี้ได้ เพื่อที่ในขั้นสุดท้ายแล้วเราจะสามารถตอบโจทย์หลักของบทนี้ที่ว่า พรรคไทยรักไทยขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองได้อย่างไร

5.2 องค์ประกอบของพรรคไทยรักไทย

5.2.1 กลุ่มทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (Global-Liberalist Capitalists)

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี 2540 นั้นได้สร้างความเปลี่ยนแปลงมากมายในสังคมไทย ธุรกิจการเงินการธนาคาร และอสังหาริมทรัพย์ที่สร้างความมั่งคั่งให้แก่เศรษฐกิจการเมืองไทยมาตลอดเกือบ 10 ปีของการพัฒนาเศรษฐกิจได้พังทลายลง ส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมของทั้งประเทศ รวมไปถึงภูมิภาคใกล้เคียงได้รับผลกระทบตามไปด้วย จนกลายเป็นวิกฤตเศรษฐกิจของเอเชีย พื้นที่การแข่งขันต่อสู้ของระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยถูกทำให้หดเล็กลง โดยเฉพาะกลุ่มทุนการเงิน ซึ่งล้มละลายไปเป็นจำนวนมาก และผู้ที่อยู่รอดจากวิกฤตมีเพียงกลุ่มทุนขนาดใหญ่ไม่กี่กลุ่ม หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มทุนสื่อสารของตระกูลชินวัตร และกลุ่มทุนอื่นๆ เช่น ทุนอุตสาหกรรมรถยนต์ ของตระกูลจิ่งรุ่งเรืองกิจ กลุ่มทุนด้านอาหารของเครือเจริญโภคภัณฑ์ กลุ่มทุนสื่อสารและบันเทิงของตระกูลมาลินนท์ และกลุ่มทุนอุตสาหกรรมของตระกูลมหากิจศิริ⁴ เป็นต้น เท่ากับว่าเวทีแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ถูกจำกัดอยู่ในมือคนไม่กี่กลุ่ม ซึ่งในด้านหนึ่งกลุ่มทุนดังกล่าวก็ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเช่นกัน ดังนั้น ความจำเป็นต้องแก้ไขวิกฤตเศรษฐกิจอย่างมียุทธศาสตร์และเร่งด่วนจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับกลุ่มชนชั้นนำทุนเหล่านี้

⁴ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*, pp. 69-71. และดู ศัลยา ประชาชาติ, “วิจัยร้อน ‘สถาบันประปกเกล้า’ เปิดถุงเงิน อีแต่น-ดาวเทียม ทุนต่างพรรคแต่ใจเดียวกัน,” *มติชนสุดสัปดาห์* 23, 1203 (5-11 กันยายน 2546): 16.

กลุ่มทุนที่เข้ามาพร้อมกับพรรคไทยรักไทยนั้นเห็นว่า การแก้ปัญหาด้วยแนวทางเสรีนิยมใหม่สุดขีดแบบที่พรรคประชาธิปัตย์ใช้นั้นไม่ก่อให้เกิดผลดี โดยเฉพาะจะก่อให้เกิดความไม่พอใจที่มากขึ้นของชนชั้นล่าง อันจะนำมาซึ่งความไร้เสถียรภาพทางการเมือง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีทางออกใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางชนชั้นและความไม่พอใจที่เกิดขึ้น Pasuk และ Baker⁵ ระบุว่า ก่อนหน้าปี 2541 พรรคไทยรักไทยยังไม่มีนโยบายที่เรียกว่า “ประชานิยม” แต่หลังจากที่เกิดกระแสชาตินิยมที่มุ่งไปสู่การต่อต้านแนวทางเสรีนิยมใหม่ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ แนวทางที่เหมาะสมในช่วงเวลานี้จึงเป็น การชะลอการทำให้เป็นเสรีนิยมทางเศรษฐกิจออกไปก่อน (delayed liberalization) และการยอมรับให้มีนโยบายทางสังคมที่เรียกว่า “ประชานิยม” ซึ่งเป็นทางออกที่ดีที่สุดสำหรับชนชั้นนายทุนในไทยในการจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้น Hewison⁶ ชี้ว่าการใช้นโยบายที่มีลักษณะชาตินิยมพร้อมกับประชานิยมของ ‘ไทยรักไทย’ นั้น ทำให้เกิดความสับสนในหมู่นักวิชาการเสรีนิยมเอง เนื่องมาจากไม่สามารถเข้าใจได้ว่า พรรคไทยรักไทยสนับสนุนหรือต่อต้านการปฏิรูปตามแนวเสรีนิยม โดยเฉพาะการกังวลว่า นโยบายทางสังคมของพรรคไทยรักไทยอาจนำไปสู่วิกฤตการณ์การเงินการคลังอีกครั้ง อันเนื่องมาจากการใช้จ่ายที่เกินตัว แต่กลุ่มทุนภายในประเทศกลับมองว่า มีความจำเป็นที่กลุ่มทุนที่นำโดยพรรคไทยรักไทยจะต้องควบคุมนโยบายรัฐด้วยตนเองเพื่อสามารถนำให้ทุนชาติขนาดใหญ่ที่รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจสามารถกลับไปแข่งขันในตลาดโลกได้อีกครั้ง⁷

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจึงเป็นทั้งวิกฤตและโอกาสสำหรับชนชั้นนายทุนภายในประเทศ โดยที่อำนาจรัฐเป็นสิ่งจำเป็นในการปกป้องผลประโยชน์และการสะสมทุน เป้าหมายหลักคือการปกป้องการแข่งขัน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของทุนไทยที่เผชิญหน้ากับทุนภายนอก การยึดอำนาจรัฐจึงกลายมาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดสำหรับกลุ่มทุนชาติที่จะปกป้องและสร้างความเข้มแข็งให้กับการแข่งขันของตนเองในระยะยาว⁸ กอปรกับรัฐธรรมนูญ 2540 ยังเอื้อให้การ

⁵ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, “The Only Good Populist Is a Rich Populist: Thaksin Shinawatra and Thaksin’s Democracy” (Working Paper Series No. 36 October 2002, Southeast Asia Research Center, University of Hong Kong), p. 13.

⁶ Kevin Hewison, “Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism,” in *Radicalising Thailand*, ed. Giles Ji Ungpakorn (Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003), pp. 137-9.

⁷ ดู Kevin Hewison, “The World Bank and Thailand: Crisis and Safety Nets,” *Public Administration and Policy* 11, No.1 (2002): 1-21.

⁸ Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2004), pp. 203-4.

รวมกลุ่มและการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองผ่านการมีระบบบัญชีรายชื่อเป็นไปได้อ⁹ ซึ่งเมื่อเทียบกับพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรครัฐบาลเดิม พรรคไทยรักไทยมียุทธศาสตร์ระยะยาวเกี่ยวกับการกอบกู้การสะสมทุนของชนชั้นนายทุนในประเทศที่ชัดเจนและเป็นระบบกว่า ดังนั้นการเข้ามาเป็นผู้สนับสนุนพรรคไทยรักไทยหรือการที่กลุ่มทุนบางส่วนกลายมาเป็นนักการเมืองของพรรคจึงเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลที่สุดในขณะนั้น¹⁰

นอกจากนี้ ในช่วงแรกของการก่อตั้งพรรค กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมที่ครองการนำเหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการเมืองไทย (ดูบทที่ 3 และ 4) มีท่าทีให้ความสนับสนุนทักษิณและพรรคไทยรักไทยอย่างชัดเจน และ ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคก็พยายามใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งในระดับความสัมพันธ์ส่วนตัวกับราชวงศ์ระดับสูง ระดับของการลงทุนทางธุรกิจร่วมกัน และในระดับการเกี่ยวพันกันทางการเมือง โดยเฉพาะอิทธิพลที่มีเหนือตุลาการศาลรัฐธรรมนูญของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมได้ส่งผลให้มีการตัดสินคดีการปิดกั้นการแสดงบัญชีทรัพย์สิน หรือที่เรียกกันว่า “คดีชุกหูน” ในช่วงปลายปี 2544 เพื่อให้ทักษิณพ้นจากความผิดและเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไปได้ เป็นต้น¹¹ อาจกล่าวได้ว่า การให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยอย่างไม่เปิดเผยของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมมอภิสัทธินซึ่งเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่มีอิทธิพลที่สุดเป็นเงื่อนไขสำคัญชี้ขาดในการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองและการสถาปนาความมั่นคงในการควบคุมรัฐและกลไกรัฐของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงเวลานี้

ยิ่งไปกว่านั้น การให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยของกลุ่มทุนต่างๆเกิดขึ้นไม่ได้โดยปราศจากการเชื่อมโยงหรือการก่อตัวทางอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่ผนึกสานกลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาให้เป็นกลุ่มก้อนทางอำนาจเดียวกัน ในส่วนนี้วาทกรรมชาตินิยมที่เกิดขึ้นหลังปี 2540 กลายมามีบทบาทความสำคัญในการยึดโยงระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้น (class fractions) กลุ่มต่างๆของชนชั้นนายทุนให้เข้ามาร่วมกันได้ภายใต้ธงของพรรคไทยรักไทย สำหรับกลุ่มนายทุนนักธุรกิจแล้ว

⁹ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2004), pp. 71-4.

¹⁰ จากการศึกษาของ อัมมาร สยามวาลา และคนอื่น พบว่า ภายหลังจากที่ทักษิณได้รับการเลือกตั้งแล้วในปี 2544 กลุ่มทุนสื่อสารเกือบทั้งหมด และกลุ่มทุนภาคเกษตร เช่น เจริญโภคภัณฑ์ได้ย้ายจากการให้เงินสนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์มาให้เงินสนับสนุนพรรคไทยรักไทยทันที ดู อัมมาร สยามวาลา และคนอื่น, *การเมืองกับผลประโยชน์ทางธุรกิจภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 37-42.

¹¹ Paul Handley, *The King Never Smiles: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej* (New Haven and New York: Yale University Press, 2006), pp. 424-6.; และ Duncan McCargo, “Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand,” *Pacific Review* 18, 4 (2005): 513.

“กระแสชาตินิยมในประเทศไทยโดยรวม โดยเฉพาะในหมู่คนชั้นนำ...มีน้อยมาก”¹² อันเนื่องมาจากที่ผ่านมารัฐบาลไทยโดยเฉพาะรัฐบาลประชาธิปไตย “นิยมที่จะอยู่ภายใต้การชี้แนะของคนอื่นหรือต่างชาตินิยม โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาว่ามีความสูงส่งในทุกด้าน ทั้งทำให้เกิดมีลัทธิการบูชาความเชื่อมั่นต่างชาติและก็ดูถูกภูมิปัญญาของคนไทยด้วยกันเอง”¹³ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเร่งสร้างความ เป็นชาติขึ้นมาใหม่ให้เร็วที่สุด

ภายใต้กระแสเรียกร้องให้กอบกู้ความเข้มแข็งและความสามารถของ “นายทุนชาติ” ในการแข่งขันกับ “ต่างชาติ” ของชนชั้นนำไทยในช่วงหลังปี 2540 นั้น สำหรับกลุ่มทุนชาติ การที่จะมีรัฐบาลที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จหรือการมีรัฐบาลพรรคเดียวที่ผูกขาดยาวนานไม่ใช่ปัญหา ดังคำกล่าวของ ธนินทร์ เจียรวนนท์ เจ้าของเครือเจริญโภคภัณฑ์ ที่ว่า “พรรคเดียวผูกขาดหลายสิบปี ขอเพียงทำเพื่อชาติ เราต้องการรัฐบาลที่มีกำลังและอำนาจเบ็ดเสร็จ”¹⁴ ดังนั้น “ถึงเวลาแล้วที่จะมี นายกษัตริย์อยู่ยาวนานอย่างท่านพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ที่อยู่ถึง 8 ปี เศรษฐกิจคืออย่างเห็นได้ชัดเลย”¹⁵ คำกล่าวนี้อาจสะท้อนว่า กลุ่มทุนชาติเหล่านี้ไม่ได้สนใจการพัฒนาประชาธิปไตยที่เพิ่มอำนาจให้ประชาชน แต่คนเหล่านี้มองการพัฒนาการเมืองในฐานะที่เป็นการสร้างเสถียรภาพให้กับรัฐและการสะสมทุนมากกว่า

การก่อตัวของพรรคไทยรักไทยจึงเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมือง (political strategy) ของชนชั้นนำไทยเกือบทั้งชั้นชั้นเพื่อตอบโต้กับวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตทางการเมืองที่เกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อกอบกู้การสะสมทุนของชนชั้นนำไทยผ่านการยึดอำนาจรัฐโดยตรง โดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างแนวร่วมชาตินิยม (national alliance) ที่ปลุกกระแสชุนชชาตินิยมไทยเพื่อต่อต้าน “ต่างชาติ” รวมไปถึงการสร้างกระแสสังคมที่ต้องการ “อัศวินกู้ชาติ” ของกลุ่มทุนชาติขนาดใหญ่ โดยในทางเศรษฐกิจหรือรูปแบบการทำธุรกิจ กลุ่มทุนเหล่านี้เป็นกลุ่มทุนที่มีลักษณะ “ข้ามชาติ” หรือเป็นกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม แต่ในทางอุดมการณ์ กลุ่มทุนเหล่านี้กลับอ้างอิงความเป็นชาตินิยม (ดูเพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียงและการสถาปนาพระราชอำนาจนำหลังวิกฤตในบทที่ 4) หรือที่เรียกใหม่ว่า “ชาตินิยมใหม่” ซึ่งวาทกรรมชาตินิยมดังกล่าวได้สอดรับประสานเป็นอย่างดีกับการสถาปนาความมั่นคงในระดับภูมิปัญญาของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในช่วงหลังวิกฤตปี 2540 (ดู

¹² ณรงค์ โชควัฒนา นักธุรกิจที่ดำรงตำแหน่ง ประธานชมรมร่วมใจไทยกู้ชาติ ซึ่งเป็นองค์กรของกลุ่มนายทุนนักธุรกิจที่เกิดขึ้นหลังปี 2540 กล่าวไว้ใน กองบรรณาธิการ, “ชาตินิยม: อุดมการณ์ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี,” *การเมืองใหม่* 1, 4 (มีนาคม-เมษายน 2544): 24.

¹³ เพิ่งอ้าง, 24.

¹⁴ ธนินทร์ เจียรวนนท์, *วิสัยทัศน์ผู้นำ CEO Vision*, เสียงเรียงโดย พิจารณ์ ธนาไพบุลย์ (กรุงเทพฯ: สุสานการพิมพ์, 2547), หน้า 253.

¹⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 161.

บทที่ 4) ดังนั้น การเกิดขึ้นและยุทธศาสตร์ทางการเมืองของพรรคไทยรักไทยจึงเป็นผลประโยชน์ร่วมสำหรับชนชั้นนายทุนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะการสนับสนุนจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอภิสิทธิ์ชนที่มีวาระทางการเมืองหลัก 2 ประการที่สำคัญซึ่งต่อเนื่องมาจากช่วงก่อนหน้านั้น คือ (1) การลดสลายและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นเพื่อรักษาความชอบธรรมในการปกครองของรัฐ และ (2) การกอบกู้การสะสมทุนของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

5.2.2 กลุ่มคนเดือนตุลาฯ (Octobrists)

แม้งานศึกษาพรรคไทยรักไทยขึ้นสำคัญจำนวนมากจะกล่าวถึงบทบาทของกลุ่มคนเดือนตุลาฯที่มีต่อพรรค แต่เราต้องยอมรับว่า ทุกวันนี้ในแวดวงวิชาการไทย ยังปราศจากงานที่ศึกษาบทบาทและสถานะของ “คนเดือนตุลาฯ” ในการเมืองไทยอย่างสมบูรณ์ คงปฏิเสธไม่ได้ว่า คนเดือนตุลาฯจำนวนมากยังคงมีบทบาทในสังคมการเมืองไทยอยู่ในปัจจุบันทั้งในส่วนที่เป็น นักการเมืองอาชีพ นักกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน และนักธุรกิจ ในที่นี้จะใช้คำนิยามแบบกว้างๆดังที่ สมคิด เอนกทวีผล¹⁶ นิยามความหมายของ “คนเดือนตุลาฯ” ว่า

“เป็นชื่อฉายาที่ใช้เรียกคนรุ่น 48-60 ในปัจจุบัน ที่เคยมีบทบาททางการเมืองในยุค พ.ศ. 2516 ถึง 2519 โดยอาจแบ่งได้หลักๆ เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกคือกลุ่มที่มีบทบาทในช่วงเหตุการณ์เรียกร้องรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยในเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 เช่น เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ธีรยุทธ บุญมี เป็นต้น ส่วนกลุ่มหลังเป็นคลื่นรุ่นต่อมาที่มีบทบาทสูงหลังจากนั้น คือช่วงปี 2518-2519 โดยเฉพาะในช่วงก่อนเหตุการณ์ “ขวาพิฆาตซ้าย” 6 ตุลา 2519 กลุ่มหลังนี้เองที่หลายคนเติบโตใหญ่มาเป็นกำลังหลักในการช่วยทักษิณ ชินวัตร ก่อตั้งพรรคไทยรักไทยต่อมา เช่น พรหมินทร์ เลิศสุริยเดช, ภูมิธรรม เวชยชัย, เกียรติ กมล เลหาไฟโรจน์, จาตุรนต์ ฉายแสง, สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี, สุธรรม แสงประทุม, อติสร เพียงเกษ เป็นต้น”

ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างพรรคการเมืองอื่นๆกับพรรคไทยรักไทย ก็คือ พรรคการเมืองไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา นอกเหนือจากคนเดือนตุลาฯที่มีฐานะเป็น

¹⁶ สมคิด เอนกทวีผล, “ตุลาชิน: ฐานกำลังไทยรักไทย,” *Positioning Magazine* [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.positioningmag.com/Magazine/Details.aspx?id=59591> (เข้าดูวันที่ 11 กรกฎาคม 2551)

นักการเมืองอาชีพแล้ว คนเดือนตุลาที่ทำงานอยู่ในองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งใกล้ชิดกับมวลชน พื้นฐานของขบวนการทางสังคมทั้งในเมืองและชนบท แทบจะไม่ได้เข้าร่วมหรือมีส่วนอย่างสำคัญ ในพรรคการเมืองเหล่านั้น ยกเว้นเสียก็แต่พรรคพลังธรรมในช่วงที่ ทักษิณ ชินวัตร เป็นหัวหน้าพรรค หากพิจารณาในแง่นี้ พรรคไทยรักไทยมีลักษณะเฉพาะที่มีคนเดือนตุลาจากหลากหลาย อาชีพ โดยเฉพาะจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่กลายมาเป็น “ปัญญาชน” (ในความหมายของ Gramsci) ที่สำคัญที่สุดของพรรค ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นบทบาทและความสำคัญของคนเดือนตุลา ในการให้กำเนิดพรรคไทยรักไทยใน 3 ประการที่สำคัญ คือ (1) คนเดือนตุลาทำหน้าที่เป็น “แม่เหล็ก” ที่ดึงดูดนักกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ทั้งที่เป็นคนเดือนตุลาเอง และนักกิจกรรมที่ไม่ใช่ คนเดือนตุลาให้เข้ามาสนับสนุนและ/หรือช่วยงานพรรค คนเดือนตุลาจึงทำหน้าที่เป็น “ข้อต่อ ทางการเมือง” ที่ดีที่สุดระหว่างกลุ่มขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนกับพรรค (2) ด้วยสายสัมพันธ์ที่เคยมีต่อมวลชนพื้นฐานทั้งในเมืองและในชนบทของคนเดือนตุลา การเข้ามา สร้างพรรคไทยรักไทยของคนกลุ่มนี้จึงมีส่วนช่วยให้พรรคสามารถเข้าถึงมวลชนพื้นฐานได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะการเข้าถึงมวลชนผ่านรูปแบบกิจกรรมที่นักกิจกรรมทางสังคมใช้ในการจัดตั้งมวลชน เช่น โรงเรียนการเมือง โดยผ่าน “เครือข่าย” ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกาะติดมวลชนอยู่ใน พื้นที่ต่างๆทั่วประเทศ และ (3) คนเดือนตุลาที่มีบทบาทอย่างมากในการนำเอาความต้องการ ของกลุ่มต่างๆในสังคม โดยเฉพาะคนชั้นล่างทั้งในเมืองและชนบท และนำมาร่างเป็นนโยบาย ให้กับพรรค โดยเฉพาะนโยบายทางสังคมหรือที่เรียกกันว่า “นโยบายประชานิยม” (จะชี้ให้เห็น ความเชื่อมโยงระหว่างข้อเรียกร้องของขบวนการทางสังคมกับนโยบายพรรคอย่างละเอียดในหัวข้อ ที่ 3 ของบทนี้) ซึ่งคุณลักษณะทั้ง 3 ประการนี้ทำให้พรรคไทยรักไทยมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิง กับพรรคการเมืองที่มีอยู่ในเวลาเดียวกัน

จากข้อมูลสัมภาษณ์ ภายหลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยใน ทศวรรษ 2520 คนเดือนตุลาส่วนมากยังคงเชื่อมั่นว่า สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้หากมีโอกาส และ “ปรารถนาจะเข้าสู่การเมืองอยู่แล้ว ถ้ามีช่องทาง”¹⁷ อีกประการหนึ่ง ดังที่ ธเนศวร์ เจริญเมือง ตั้งข้อสังเกตไว้ คนเดือนตุลาจำนวนมาก ที่แม้จะเคยต่อสู้ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์ และแนวทางสังคมนิยมในอดีต แต่ก็มิได้หมายความว่า คนเหล่านี้จะมีอุดมการณ์สังคมนิยมที่ ชัดเจนเหมือนกันทั้งหมด จุดยืนร่วมของคนเดือนตุลาที่มีเพียงประการเดียว คือ การต่อต้านเผด็จ การ และต้องการเห็นประชาธิปไตย ไม่ใช่การต่อสู้เพื่อสังคมนิยม¹⁸ ดังนั้นการเข้าร่วมกับพรรคไทย รักไทยของคนเดือนตุลาเหล่านี้ จึงไม่ใช่เรื่องของการเปลี่ยนจุดยืนทางการเมืองเดิมในอดีต หากคน

¹⁷ จากการสัมภาษณ์ ธเนศวร์ เจริญเมือง, 21 มิถุนายน 2550 ซึ่งสอดคล้องกับที่สัมภาษณ์ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 25 มิถุนายน 2550

¹⁸ สัมภาษณ์ ธเนศวร์ เจริญเมือง, 21 มิถุนายน 2550

เหล่านี้มองว่า พรรคไทยรักไทยเป็นช่องทางและเป็นเครื่องมือที่จะใช้ในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่ดีกว่าได้

การเปิดกว้างในทางการเมืองที่จะรับฟังปัญหาและข้อเรียกร้องของนักเคลื่อนไหวในขบวนการทางสังคมและความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีมาก่อนกับคนเดือนตุลาฯในพรรคไทยรักไทย ส่งผลให้พรรคสามารถสร้างความไว้วางใจและดึงดูดนักกิจกรรมทางสังคมในองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างจำนวนมากเข้ามาได้ ดังคำกล่าวอย่างมีความหวังกับกลุ่มคนเดือนตุลาฯที่อยู่ในแวดวงการเมืองอาชีพของ สุวิทย์ วัฒนุ นักกิจกรรมด้านสลัม และอดีตคนเดือนตุลาฯที่ว่า

“นักการเมืองที่เติบโตมาจากเดือนตุลาคม ไม่ว่าจะ เป็น อติศร เพียงเกษ, ชำนิ ศักดิ์เศรษฐี, สุธรรม แสงประทุม, วิทยา แก้วภราดัย, จาตุรนต์ ฉายแสง, พินิจ จารุสมบัติ, สุชาติ ศรีสังข์, สมศักดิ์ ปริศนานันทกุล, สุนัย จุลพงศธร รวมทั้งกลุ่มที่ทำงานการเมืองในหลายพรรค อาทิเช่น เกรียงกมล เลหาไพโรจน์, พรหมินทร์ ตันบุญเพิ่ม, วัชรพันธ์ จันทขจร, สมคาค สืบตระกูล เป็นต้น น่าจะเป็นกลุ่มแกนสำคัญที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานและขยายแนวคิดให้หลุดข้ามความเป็นพรรค และเกมการเมือง ไปสู่จุดเริ่มต้นแห่งการปฏิรูปการเมืองและเป็นความหวัง ความศรัทธาของประชาชน... เป็นข้อเสนอจากความศรัทธาความเชื่อมั่นและข้อมูลของสถานการณ์ กล่าวคือในด้านหนึ่งยังเชื่อมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตยของท่านเหล่านั้น และอีกด้านหนึ่งนักการเมืองยุคเดือนตุลาฯมีพันธมิตรอยู่มากมายแทบทุกวงการ การประสานแนวคิดและความร่วมมือน่าจะทำได้มากกว่านักการเมืองทั่วไป”¹⁹

การเข้าร่วมก่อตั้งและทำงานกับพรรคไทยรักไทยของคนเดือนตุลาฯเริ่มต้นจากคนเดือนตุลาฯจำนวนหนึ่ง คือ เกรียงกมล เลหาไพโรจน์, พรหมินทร์ เลิศสุริยเดช, สุรพงษ์ สืบวงศ์ดี และภูมิธรรม เวชยชัย ที่มีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับทักษิณและเคยอยู่ในพรรคพลังธรรมมาก่อน และเมื่อก่อตั้งพรรคไทยรักไทย คนเหล่านี้ก็เข้ามาช่วยตั้งแต่แรกเริ่ม คนเดือนตุลาฯเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการดึงดูดคนเดือนตุลาฯอื่นๆให้เข้ามาในพรรค ทั้งที่เป็นคนเดือนตุลาฯในแวดวงนักการเมืองอาชีพ และคนเดือนตุลาฯที่ทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน

¹⁹ สุวิทย์ วัฒนุ, “จากเดือนตุลาสู่ยุคปฏิรูปการเมือง (2537),” ใน สุวิทย์ วัฒนุ: *นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, นิตริตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550), หน้า 335-6.

ด้วยประสบการณ์การทำงานจัดตั้งมวลชนกับพรรคคอมมิวนิสต์ในอดีต ส่งผลให้คนกลุ่มนี้มีทรรศนะแบบมองภาพรวมของสังคมทั้งหมด (holistic view) และเข้าใจพลวัตของความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ของชนชั้นล่างเป็นอย่างดี หากจะเทียบกับแนวทางของการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมไทยในปัจจุบันที่เน้นการต่อสู้และการวิเคราะห์ในลักษณะแยกส่วนและเน้นประเด็นเฉพาะหน้าแล้ว พรรคไทยรักไทยกลับมีความสามารถในการกำหนดยุทธศาสตร์ทางการเมืองแบบภาพรวมมากกว่า ในขณะที่

“สำหรับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เขามีรายละเอียดในการมองภาพเฉพาะส่วนได้ดี เพราะฉะนั้น หลายเรื่องที่เขาหยิบยกมาพูดก็เป็นเรื่องจริง แต่ว่าอาจจะจริงเฉพาะกลุ่ม เฉพาะจุด เฉพาะส่วน ปัญหาอยู่ที่ว่าเขาสามารถนำภาพที่เขาเห็นมาแทนภาพรวมของทั้งสังคมได้หรือไม่... ทางออกที่เขาเสนอ มันก็จะเป็นทางออกที่เฉพาะ ไม่สามารถใช้กับทั้งสังคมได้”²⁰

จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ชุดนโยบายของพรรคไทยรักไทยจะดึงดูดและมีประสิทธิภาพในการครองใจคนมากกว่าข้อเสนอของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน²¹ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ ชี้ว่า การที่พรรคได้คนเดือนตุลาหลายอย่าง ภูมิธรรม และพรหมินทร์ ซึ่งเป็นนักยุทธศาสตร์อยู่แล้วมาทำงานให้พรรค ส่งผลโดยตรงให้พรรคประสบความสำเร็จทางการเมืองอย่างมาก²² นอกจากนี้ พรรคไทยรักไทยยังมีคนเดือนตุลาที่เข้ามาช่วยทำหน้าที่แก้ปัญหความขัดแย้งระหว่างรัฐกับขบวนการทางสังคมในกรณีต่างๆ เช่น ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ และ วัชรพันธ์ จันทขจร ซึ่งก็ยิ่งทำให้พรรคไทยรักไทยมีลักษณะที่ดึงดูดและเป็นที่พึงพิงทางการเมืองในสายตาของนักกิจกรรมทางสังคมที่ทำงานเคลื่อนไหวมวลชนจำนวนมาก โดยเฉพาะนักกิจกรรมทางสังคมที่ทำ “งานร้อน” ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนอยู่ในระดับสูง และ “โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่มีเหตุการณ์ฉุกเฉินเร่งด่วน อาทิ การจับกุมประชาชน การชุมนุมที่มีแนวโน้มที่ฝ่ายรัฐราชการจะใช้ความรุนแรง”²³ การมีคนเดือนตุลาในพรรคจึงส่งผลให้การเจรจาต่อรองเพื่อยุติความขัดแย้งเป็นไปได้ง่ายยิ่งขึ้น

²⁰ ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา สัมภาษณ์, “Interview ภูมิธรรม เวชยชัย,” *Open*, 51 (2549): 123.

²¹ Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2009

²² สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2550) ชี้ว่า ภูมิธรรม และพรหมินทร์ น่าจะเป็นนักยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของพรรคไทยรักไทย

²³ ทีมงานไทยโซลิดาริตี, “รัฐบาลทักษิณ 1 กับสงครามความยากจน,” (มีนาคม 2548) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://thaisolidarity.org/mar05/hilight.php> (เข้าดูวันที่ 18 ตุลาคม 2550)

ในด้านสาธารณสุข พรรคไทยรักไทยมีคนเดือนตุลาอย่างนายแพทย์สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี เป็นคนสำคัญ นายแพทย์สุรพงษ์ใกล้ชิดกับทักษิณตั้งแต่ตอนอยู่พรรคพลังธรรม และมีบทบาทในการดึงนักกิจกรรมด้านสาธารณสุขหัวก้าวหน้า เช่น นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ ที่เป็นแพทย์ที่อยู่ในปีกก้าวหน้าที่สุดในกระทรวงสาธารณสุขเข้ามาทำงานร่วมกับพรรคไทยรักไทย (เป็นปีที่พรรคประชาธิปไตยไม่เคยสนใจ เพราะพรรคประชาธิปไตยจะเน้นทำงานปีกอนุรักษ์นิยมในกระทรวงมากกว่า) โดยนายแพทย์สงวนเป็นคนที่สำคัญที่สุดในการร่างและผลักดันหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ซึ่งพรรคไทยรักไทยรับมาทำต่อในนามของนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค²⁴ การเข้ามาช่วยงานรัฐบาลพรรคไทยรักไทยของนายแพทย์สงวนจึงเป็นการทำให้แนวคิด “หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” ที่ถูกขับเค้นมาก่อนหน้านั้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคม โดยเริ่มต้นจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอชไอวี²⁵ เกิดผลในรูปธรรมขึ้นมา ส่งผลให้นายแพทย์สงวนได้กลายมาเป็น “ข้อต่อ” ที่สำคัญระหว่างพรรคไทยรักไทยและเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักกิจกรรมด้านสาธารณสุขคนอื่นๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนที่อยู่ในเครือข่ายของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.)

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ อดีตแกนนำนักศึกษาในอดีต เป็นคนเดือนตุลาอีกคนหนึ่งที่สำคัญที่มีบทบาทในการร่างนโยบายพรรค ในฐานะที่เขาเป็นนักธุรกิจภาคเกษตรคนสำคัญ ประพัฒน์มีความเข้าใจปัญหาในภาคเกษตรเป็นอย่างดี โดยประพัฒน์เป็นคนแรกที่เสนอแผนพัฒนาภาคเกษตรให้แก่พรรคไทยรักไทย²⁶ และประพัฒน์ได้ทำหน้าที่ในนามพรรคในการลงไปพูดคุยกับเกษตรกร โดยเฉพาะการคิดแนวทางการแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้นที่แหลมคมมาโดยตลอด รวมไปถึงการที่ประพัฒน์มีบทบาทในการต่อยอดและพัฒนาแนวทางกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนต่างๆตามแนวชุมชนนิยม จน

²⁴ สัมภาษณ์ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 25 มิถุนายน 2550 และ ในช่วงปี 2544 ที่ สุรพงษ์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขนั้นได้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับสุธาardtน์ เกตุราพันธ์ ในประเด็นการโยกย้ายบุคลากรของโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค โดยในความขัดแย้งครั้งนี้ สุรพงษ์ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนเดือนตุลาในพรรคอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มเลือดใหม่” ซึ่งเป็นกลุ่มคนเดือนตุลาในพรรค ประกอบไปด้วย พรหมินทร์, ภูมิธรรม, จาตุรงค์, อติศร และสุธรรม เป็นต้น ดู “คนตุลาฯร่วมหนุนสุรพงษ์สู้สุธาardtน์,” *กรุงเทพธุรกิจ* (20 ธันวาคม 2544): 13, 16.

²⁵ ดู คำนิยมที่เขียนโดย จอน อึ้งภากรณ์, ใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *บทเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548) และในคำนิยมนี้ จอน ซึ่งถึงความสำคัญของ นพ.สุรพงษ์ ว่า “เป็นผู้นำแนวคิดของหมอสงวน และการรณรงค์ของเครือข่ายองค์กรภาคประชาชนมาสานต่อ โดยผลักดันเป็นนโยบายหลักของพรรคไทยรักไทยได้สำเร็จ” (น. 16)

²⁶ Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, p. 98.

ในที่สุดได้กลายเป็นนโยบายกองทุนหมู่บ้านละล้าน และการพักชำระหนี้เกษตรกร ซึ่งเป็นนโยบายหลักของพรรค²⁷

จาตุรนต์ ฉายแสง อดีตเลขาธิการพรรคความหวังใหม่ เป็นคนเดือนตุลาที่สำคัญคนหนึ่ง ที่เข้ามาในพรรคไทยรักไทย จาตุรนต์เคยเป็นอดีตนักศึกษานักกิจกรรมในช่วงปี 2516 และเข้าร่วมต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ในแง่ของสายสัมพันธ์ทางการเมือง จาตุรนต์ยังคงมีสายสัมพันธ์กับ ขบวนการทางสังคมและนักกิจกรรมทางภาคเหนืออย่างเหนียวแน่น จาตุรนต์มีบทบาทในการ ดึงดูด “สหายเก่า” ในสมัยการต่อสู้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ฯ เข้ามาช่วยงานพรรคเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางเขตงานภาคเหนือ เช่น กลุ่มเชียงใหม่ และกลุ่มน่าน เช่น นเรศ สุมาลี, สมบูรณ์ สิมะ แสงยากรณ์ และสมาน เลิศวงศ์รัตน์ (นายทะเบียนพรรคไทยรักไทย)²⁸ รวมไปถึงคนอย่าง พรหมินทร์ เลิศสุริยเดช ที่มีสายสัมพันธ์อันดีกับกลุ่ม “สหายเก่า” ผ่านเขตงานของพรรคคอมมิวนิสต์ฯ ที่เขาเคยร่วมต่อสู้อยู่ โดยเฉพาะในเขตงานอีสานตอนใต้ รวมไปถึงนักกิจกรรมแพทย์สายก้าวหน้าที่พรหมินทร์เคยใกล้ชิดสมัยเป็นนักศึกษาด้วย²⁹

เช่นเดียวกัน ภูมิธรรม เวชยชัย อดีตนักกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนคนสำคัญจาก มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) เป็นคนหนึ่งที่เข้าร่วมกับทักษิณพร้อมๆ กับ เกียรติภูมิ เลขาไพโรจน์ คนเดือนตุลาฯ คนสำคัญอีกคนหนึ่งตั้งแต่ทักษิณเป็นรัฐมนตรีของพรรคพลังธรรม³⁰ ในฐานะที่ภูมิธรรมเคยทำงานอยู่ในแวดวงองค์กรพัฒนาเอกชนมานานนับสิบปี ภูมิธรรมจึงได้รับการ ยอมรับจากองค์กรพัฒนาเอกชนและนักกิจกรรมจำนวนมาก การเข้ามาร่วมในพรรคไทยรักไทย จึง ทำให้ภูมิธรรมกลายเป็นข้อต่อที่สำคัญที่สุดระหว่างพรรคไทยรักไทยกับนักกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะสายสัมพันธ์ที่ภูมิธรรมมีกับองค์กรพัฒนาเอกชนแนวชุมชน-ชาตินิยมสำคัญๆ เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่ ประเวศ วะสี และไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นผู้นำอยู่³¹ ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงแรกที่พรรคไทยรักไทยได้รับการเลือกตั้งนั้น นักกิจกรรมทางสังคมที่อยู่ในเครือข่ายหรือใกล้ชิดกับ มอส. ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์กรพัฒนาเอกชนที่ผลิตนักกิจกรรมทางสังคมมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ถึงกับมองว่า เป็นเรื่องน่าสนใจสำหรับคนชั้นล่างและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ภูมิธรรมซึ่งถือ

²⁷ บุญศรี ยี่หะ, “นโยบายหาเสียงแนวประชานิยมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ: การศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองเกี่ยวกับความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 145-7.

²⁸ สัมภาษณ์ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 25 มิถุนายน 2550

²⁹ แคน สาลิกา, (นันทบุรี: สำนักพิมพ์สาลิกา, 2550), หน้า 14-5.

³⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 35.

³¹ ทักษิณ ฉัตรแก้ว, “ความในใจทักษิณ,” *Corporate Thailand* 8, 84 (สิงหาคม 2546): 59.

เป็นตัวแทนของ “ภาคประชาชน” ได้เข้าไปสู่อำนาจรัฐ เมื่อเปรียบเทียบกับที่ จอน อึ้งภากรณ์ นักกิจกรรมทางสังคมซึ่งได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาในช่วงเวลาเดียวกัน³²

อมร อมรรัตนานนท์ อดีตนักกิจกรรมยุค 6 ตุลาคม 2519 เป็นคนหนึ่งที่เข้ามาช่วยงานพรรคอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะบทบาทในการเชื่อมประสานและสร้างความมั่นใจให้แก่องค์กรภาคประชาชนจำนวนมาก อันเนื่องมาจากในช่วงก่อนที่อมรจะเข้ามาทำงานให้พรรค อมรได้ทำงานในฐานะนักเคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่หลายปี โดยเฉพาะการเข้าร่วมก่อตั้งและทำงานในคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ซึ่งเป็นองค์กรประสานงานที่ถือกำเนิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ โดย ครป.เป็นองค์กรที่รวบรวมนักกิจกรรมทางสังคมจากองค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมจำนวนมาก เช่น พิภพ ธงไชย และสุวิทย์ วัฒนุ เป็นต้น การเข้ามาของอมรในฐานะผู้ปฏิบัติงานของพรรคจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการสร้างความมั่นใจให้แก่กิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก เช่นเดียวกับคนเดือนตุลาคนอื่นๆ³³

ในกรณีของ สุนีย์ ไชยรส หนึ่งในรัฐมนตรีเงาของพรรคก่อนการเลือกตั้งปี 2544 ที่ตัดสินใจเข้ามาทำงานในนามพรรคไทยรักไทย และมีส่วนสำคัญในการร่างนโยบายแรงงานและนโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงให้กับพรรค สุนีย์ยังมีส่วนสำคัญในการทำ “โรงเรียนการเมือง”³⁴ ให้กับพรรค ซึ่งเป็นกลไกข้อต่อหรือจุดเชื่อมระหว่างพรรคกับมวลชนที่สำคัญที่สุด³⁵ สุนีย์³⁶ชี้ว่า “โรงเรียนการเมือง” เป็นพื้นที่ที่ให้ประชาชนในพื้นที่ต่างๆเข้ามาพูดคุยและนำเสนอความต้องการของตนเองกับพรรค โดยมีคนเดือนตุลาและนักกิจกรรมจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ใกล้ชิดกับมวลชนพื้นฐานทำหน้าที่ประสานงานและร่างนโยบายขึ้นมาจากการพูดคุยในโรงเรียนการเมืองที่จัดขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นโรงเรียนการเมืองที่จัดขึ้นยังอาศัย “เครือข่าย” ขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานมวลชนอยู่เดิม³⁷ ยุทธวิธีการจัดโรงเรียนการเมืองของพรรคเช่นนี้จึงสะท้อนถึงลักษณะเฉพาะของพรรค โดยเฉพาะสะท้อนอิทธิพลของคนเดือนตุลาในพรรคและความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นระหว่างคนเดือนตุลา กับนักกิจกรรมของขบวนการทางสังคมภายนอกพรรคได้เป็นอย่างดี “โรงเรียนการเมือง” ซึ่งแต่เดิม

³² สัมภาษณ์ อมร พงศาพิชญ์, 19 มิถุนายน 2550

³³ ดูเพิ่มเติมใน แคน สาลิกา, *คนตุลาตายแล้ว*, หน้า 40-7.

³⁴ โรงเรียนการเมือง เป็นเครื่องมือในการจัดตั้งทางความคิดของขบวนการทางสังคมโดยทั่วไป โดยเฉพาะขบวนการทางสังคมในภาคเกษตร เช่น สมัชชาคนจน ดู Suthy Prasartset, “From victimized Communities to Movement Powers and Grassroots Democracy: The Care of the Assembly of the Poor,” in *Democracy and Civil Society in Asia: Volume 1*, Fahimul Quadir and Jayant Lele eds. (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004), p. 174.

³⁵ สัมภาษณ์ สุนีย์ ไชยรส, 11 ตุลาคม 2549

³⁶ สัมภาษณ์ สุนีย์ ไชยรส, 11 ตุลาคม 2549

³⁷ ดูที่ ภูมิธรรมให้สัมภาษณ์โดย วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ ใน “ภูมิธรรม เวชยชัย เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย,” *สารคดี* 17, 199: 96.

เป็นเครื่องมือหลักในการจัดตั้งมวลชนของขบวนการทางสังคมและนักกิจกรรมองค์กรพัฒนาเอกชน นับตั้งแต่การต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์ฯจนถึงปัจจุบัน ได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดของพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุนในการช่วงชิงฐานมวลชนอันไพศาล เชกเช่นเดียวกับการต่อสู้ของมวลชนปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ฯในอดีต

นอกจากนั้น ทั้งในช่วงก่อนและหลังการเลือกตั้งปี 2544 คนเดือนตุลาฯในพรรคจำนวนหนึ่ง เช่น จาตุรนต์ และภูมิธรรม ยังมีส่วนสำคัญอย่างมากในการพาตัวแทนของกลุ่มทุนภายในพรรค เช่น ทักษิณ เดินสายไปพบแกนนำของขบวนการทางสังคมในพื้นที่ต่างๆที่ขัดแย้งกับรัฐด้วย เช่น แกนนำขบวนการต่อต้านการสร้างท่อก๊าซ และโรงไฟฟ้าในภาคใต้ และขบวนการต่อต้านการสร้างเขื่อนในภาคอีสาน เป็นต้น พร้อมกับให้สัญญาว่า หากชนะการเลือกตั้งจะแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยทันที³⁸ ในสายตาของกลุ่มทุนในพรรค เช่น ทักษิณ นั้น การเอาชนะใจคนชั้นล่างโดยเฉพาะคนชั้นล่างในขบวนการทางสังคมที่ต่อต้านรัฐและโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากของการสร้างความเข้มแข็งให้กับพรรคในระยะยาว³⁹

แม้ว่านักกิจกรรมทางสังคมของชนชั้นล่างจำนวนมากจะเข้าใจดีว่า พรรคไทยรักไทยเป็นแนวร่วมข้ามชนชั้นที่มีกลุ่มนายทุนนักธุรกิจเป็นแหล่งทุนสำคัญที่สุดของพรรค ซึ่งแต่เดิมกลุ่มทุนนักธุรกิจ หรือ ชนชั้นนายทุนเหล่านี้เป็นศัตรูทางการเมืองโดยตรงของชนชั้นล่าง องค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมมาโดยตลอด แต่การที่คนเดือนตุลาฯจำนวนมากเข้ามาในพรรคกลับมีส่วนช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักกิจกรรมทางสังคมได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมซึ่งแต่เดิมถูกกีดกันออกจากการกำหนดนโยบายรัฐโดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ จะสามารถมีพื้นที่ที่จะนำเสนอหรือเปลี่ยนใจรัฐบาลของชนชั้นนายทุนให้หันมารับใช้ผลประโยชน์ของคนยากจนได้ง่ายขึ้น⁴⁰ ดังที่ พิภพ ธงไชย แกนนำคนสำคัญของการเมืองภาคประชาชนถึงกับกล่าวว่า

“เราคิดว่า รัฐบาลนี้จะสร้างความแตกต่าง เพราะมือดีตนักกิจกรรมในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯอยู่จำนวนหนึ่ง เราไม่ได้มีความศรัทธาแบบมงายต่ออดีตนัก

³⁸ สัมภาษณ์ จินตนา แก้วขาว, 10 กรกฎาคม 2549

³⁹ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*, pp. 80-1. และดูเพิ่มเติมใน รายการ คม ชัด ลึก, *เหลี่ยมชีวิตทักษิณ*, ออกอากาศวันที่ 28 ธันวาคม 2549 เวลา 21.00-22.30 น.

⁴⁰ Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, p. 99. และงานมานุษยวิทยาที่ศึกษาการต่อสู้ของสมัชชาคนจน เช่น Bruce Missingham ชื่อว่า การเข้าร่วมในพรรคไทยรักไทยของคนเดือนตุลาฯ เช่น จาตุรนต์ ฉายแสง และ ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ได้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ภาพลักษณ์ของพรรคไทยรักไทยในสายตาของสมัชชาคนจนเป็นไปในทิศทางบวกอย่างมาก Bruce D. Missingham, *The Assembly of the Poor in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2003), p. 210.

กิจกรรมเหล่านี้ แต่เราเคยคาดหวังว่าคนเหล่านี้จะชักนำให้รัฐบาลเลือกทาง
แก้ปัญหาที่ถูกต้องสำหรับคนจน”⁴¹

5.2.3 กลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยม (Nationalist-Communitarian Intellectuals)

พรรคไทยรักไทยเป็นพรรคการเมืองหนึ่งที่สามารถดึงดูดเอานักวิชาการและปัญญาชน
จำนวนมากเข้ามาในพรรค โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนแนวชุมชน-ชาตินิยมทั้งที่เป็นนักวิชาการใน
มหาวิทยาลัย และที่ทำงานเป็นนักกิจกรรมทางสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีอิทธิพลทาง
ความคิดต่อขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนโดยทั่วไป เช่น ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์
การเมือง จุฬาฯ, คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นต้น ในส่วนนี้ผู้เขียนมี 2 ข้อเสนอหลัก คือ (1) ปัญญาชน
เหล่านี้มีบทบาทในการเชื่อมโยงในระดับวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ผู้นำ (ดูรายละเอียดของวาทกรรมดังกล่าวในบทที่ 4) ที่ถูกใช้ในการสร้างความชอบธรรมและการ
หนุนเสริมให้แก่พรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะการสร้างแนวร่วมในลักษณะเครือข่ายชั่วคราวขึ้นมา
ระหว่างปัญญาชนกลุ่มนี้กับพรรค เช่น แนวร่วมชาตินิยมใหม่ และหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่ง
ของปัญญาชนเหล่านี้ก็คือ การทำให้วาทกรรมแบบชุมชน-ชาตินิยมที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำมี
ความเป็นรูปธรรมในระดับนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคม (ดังที่ปรากฏเป็นนโยบาย “ประชานิยม”)
(2) กลุ่มปัญญาชนเหล่านี้ เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์
การเมือง จุฬาฯ เข้าสนับสนุนและทำงานให้พรรคก็ด้วยสาเหตุส่วนหนึ่ง คือ มีความคาดหวังว่าจะ
ได้รับการอุดหนุนและความช่วยเหลือหรือเอื้อประโยชน์ในด้านเงินทุนจากพรรคหรือกลุ่มทุนใน
พรรค ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ภายใต้กระแสชาตินิยมที่มีบทบาทมากขึ้นหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ทันทีหลังจากพรรคไทยรัก
ไทยกำเนิดขึ้นในปี 2541 พรรคได้สร้างกลุ่มชาตินิยมที่ชื่อว่า “กลุ่มชาตินิยมใหม่ไทยรักไทย” เพื่อ
เกาะกับกระแสชาตินิยมที่ก่อตัวขึ้นอย่างเป็นปึกแผ่นหลังวิกฤตเศรษฐกิจ โดยมี กิตติ ลิ้มสกุล,
พัฒนเดช ธรรมจริย์, จิรเดช สกุลณียา, ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ และพันธ์ศักดิ์ วิทยุรัตน์ เป็น
แกนนำ มีเป้าหมายให้ “เกิดกลไกในการสร้างภูมิคุ้มกันและต่อสู้กับทุนข้ามชาติ เพื่อกอบกู้และ
ฟื้นฟูให้เศรษฐกิจเติบโตยั่งยืน คือ การปลุกฝังกระแสความคิดและจิตสำนึกใน ‘ความรักชาติ’ ให้

⁴¹ แปลจาก “We thought this government would make a difference as it has under its wings quite a number of former October 14 activists. We did not have blind faith in those former activists, but we did expect them to convince the government to choose the right solution for poor people.” Cited in Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, p. 98.

ฝั่งแน่นอยู่ในใจคนทุกหมู่เหล่าในชาติ” และ “เพื่อกอบกู้และปกป้องการสูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจ”⁴² โดยกลุ่มดังกล่าวมีการสร้างแนวร่วมใกล้ชิดกับ กลุ่มชาตินิยมใหม่ ที่นำโดยศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมี ฌองค็อง เติง ประธานพรรคประชาชน เป็นผู้อำนวยการในขณะนั้น และชมรมร่วมใจไทยกู้ชาติที่ก่อตั้งโดยกลุ่มนักธุรกิจชาตินิยมจำนวนหนึ่ง ซึ่งประกาศ “คำประกาศชาตินิยมใหม่” ไปแล้วก่อนหน้านั้น (ดูบทที่ 4)

ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และกลุ่มอื่นๆ⁴³ ถือได้ว่าเป็นสถาบันทางวิชาการที่สำคัญที่ทำงานให้กับพรรคไทยรักไทย โดยกลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมในสองสถาบันดังกล่าวนี้มีบทบาทที่สำคัญต่อการก่อตัวของพรรคไทยรักไทยใน 2 ประการ คือ

ประการแรก การทำให้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสหลักในช่วงเวลาดังกล่าวกลายมาเป็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมของพรรค ผ่านการจัดโรงเรียนการเมืองและการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับชุมชนต่างๆ เพื่อนำมาสร้างเป็นนโยบายพรรค⁴⁴ โดยเฉพาะเครือข่ายของประชาคมจังหวัดที่ถูกชักชวนขึ้นโดยองค์กรพัฒนาเอกชนในสายสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา⁴⁵ ศูนย์ฯและสถาบันฯยังเป็นปัญญาชนกลุ่มสำคัญที่ทำให้พรรคไทยรักไทยเริ่มพูดถึงการสร้างวิสาหกิจชุมชนตามแนวทางชุมชนนิยม ซึ่งเน้นการสร้างผู้ประกอบการรายย่อยในอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลาง (ภายใต้ระบบทุนนิยม) ซึ่งต่อมาก็ได้กลายมาเป็นนโยบายหลักของพรรคไทยรักไทยที่เรียกว่า นโยบายกองทุนหมู่บ้าน และนโยบายสนับสนุนผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก ยิ่งไปกว่านั้น ศูนย์ฯและสถาบันฯยังมีส่วนในการผลักดันนโยบายสวัสดิการสังคมอื่นๆ เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค ซึ่งมีกลุ่มแพทย์หัวก้าวหน้า เช่น นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ ซึ่งเป็นคนที่ใกล้ชิดกับสถาบันฯ รวมไปถึงบทบาทของฌองค็อง เติง ประธานพรรคประชาชน ซึ่งมีบทบาทในการร่างนโยบายสวัสดิการสังคมด้านสุขภาพ โดยเฉพาะการนำแนวคิด

⁴² ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ และคณะ, “คำประกาศชาตินิยมใหม่,” ใน *คำประกาศชาตินิยมใหม่*, ฌองค็อง เติง ประธานพรรคประชาชน (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 227-8.

⁴³ ผู้เขียนตระหนักดีว่า มีกลุ่มนักวิชาการอีกหลายกลุ่มที่ให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยในช่วงเวลานี้ แต่ผู้เขียนเลือกกลุ่มที่มีความสำคัญในฐานะที่ทำหน้าที่เป็น “ปัญญาชน” ให้พรรค หากสนใจเพิ่มเติม ดูวารสารของกลุ่มประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปขป) ซึ่งก่อตั้งโดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในช่วงปี 2543 และ 2544 ที่ให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยอย่างเต็มที่ผ่านวาทกรรมชาตินิยม ซึ่งข้อเสนอของกลุ่มดังกล่าวก็คล้ายคลึงกับกลุ่มปัญญาชนสองกลุ่มหลักที่ผู้เขียนอภิปรายในส่วนนี้

⁴⁴ ฌองค็อง เติง ประธานพรรคประชาชน, “ข้าและสวัสดิการสังคม เปลือกนอกประชานิยม,” *วารสารรากแก้ว* 1, 3 (มกราคม-นาคม 2549): 17.

⁴⁵ พัชรา อุบลสวัสดิ์ และวิลาวัดย์ เอื้อวงศ์กุล, “ประชาคมจังหวัด กับการถักทอพลังพหุภาคี,” ใน *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*, พลเดช ปิ่นประทีป, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551), หน้า 126.

สวัสดิการชุมชน และแนวคิดโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม (social safety net) มาใช้เป็นฐานคิดสำคัญให้กับนโยบายสวัสดิการของพรรคทั้งหมด ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ในฐานะที่เป็นชุดของความรู้และความจริงชุดหนึ่งที่ถูกรวบรวมสร้างขึ้นเพื่อตอบโต้กับแนวทางเสรีนิยมใหม่หลังปี 2540 มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะในแวดวงปัญญาชนสายชุมชน-ชาตินิยมมองว่า “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองจัดเป็นแนวคิดที่แสดงถึงความเป็นเศรษฐกิจชาตินิยมรูปแบบหนึ่ง”⁴⁶ ซึ่งไม่ใช่การทำลายหรือต่อต้านระบบทุนนิยม แต่ต้องทำความเข้าใจกับการพัฒนาของระบบทุนนิยม หรือที่เรียกว่า *หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต*⁴⁷ แนวคิดดังกล่าวนี้ต่อมาได้ถูกขยายจากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับจุลภาคให้เป็นนโยบายรัฐในระดับมหภาคที่เรียกว่า “เศรษฐกิจสองแนวทาง” หรือ Dual Track (จะกล่าวถึงต่อไป) กลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมเหล่านี้มองว่าพรรคไทยรักไทยกำลังทำในสิ่งเดียวกับที่พวกเขาเสนอ นั่นคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น นโยบาย “ประชานิยม” ของพรรคไทยรักไทยที่มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนถูกมองว่าเป็นนโยบายที่สืบต่อจากโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ซึ่งปัญญาชนเหล่านี้มองว่าเป็นแนวทางสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่ รัฐบาลประชาธิปัตย์ การเข้าร่วมร่างนโยบายของกลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมเหล่านี้มีผลทำให้วาระการสร้างอิสระและความเข้มแข็งของชุมชนแบบชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำกลายมาเป็นนโยบายรัฐอย่างเป็นทางการอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เสรี พงศ์พิศ จากมูลนิธิพัฒนาไท และเอนก นาคะบุตร ผู้อำนวยการกองทุน SIF ซึ่งเป็นปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมที่ได้มีส่วนร่วมร่างนโยบายให้พรรคได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงโดยตรงระหว่าง นโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทย เช่น นโยบายกองทุนหมู่บ้าน⁴⁸ นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นโยบายส่งเสริมวิสาหกิจขนาดเล็กละขนาดกลาง เป็นต้น กับ แนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นไปในทิศทางเดียวกัน⁴⁹ ส่งผลให้ในสายตาของกลุ่มปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยม

⁴⁶ เสรี ลีลาชัย, “เศรษฐกิจชาตินิยมในประเทศไทยกำลังพัฒนาและสถานการณ์ในประเทศไทย,” ใน 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 135. และดูเพิ่มเติมใน “เศรษฐกิจชุมชนคือฐานเศรษฐกิจชาติ,” ใน *มหกรรมประชาชนกู้ชาติ เคลื่อนทัพจับศึก IMF*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2542), หน้า 113-5.

⁴⁷ ดู ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541)

⁴⁸ Corazon “Dinky” Juliano-Soliman and others, *Crossover Leadership in Asia: Staying Whole in Two Halves* (Philippines: INCITEGov, 2008), p. 250.

⁴⁹ ดู เสรี พงศ์พิศ, *แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญาไทย, 2544) และดู ทักษิณ ชินวัตร, “ประกาศ 11 วาระแห่งชาติ,” ใน, *จากจังหวะคิดทักษิณ ชินวัตร สู่จังหวะก้าวพรรคไทยรักไทย*, ภูมิธรรม เวชยชัย และนพรัตน์ มุณีรัตน์, เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2547), น. 55. หรือดูที่ทักษิณพูดว่า นโยบายของ

แล้ว พรรคไทยรักไทยเป็นพรรคการเมืองที่มีนโยบายสอดคล้องไปกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้สังคมไทยในปี 2540

นอกจากปัจจัยทางอุดมการณ์ คือ การยอมรับวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมในหมู่นักกิจกรรมทางสังคมและปัญญาชนฝ่ายขวบนการทางสังคมซึ่งไม่นำไปสู่การต่อต้านและแตกหักกับรัฐและทุนแล้ว ปัจจัยในเชิงรูปแบบการทำงานก็เป็นปัจจัยที่สะท้อนความอ่อนแอขององค์กรเหล่านี้เอง โดยเฉพาะการที่องค์กรพัฒนาเอกชนต้องพึ่งพาเงินสนับสนุนจากรัฐและองค์กรให้ทุนจากต่างประเทศ ส่งผลให้องค์กรเหล่านี้มีโอกาสที่จะประนีประนอมกับพรรคการเมืองหรือรัฐบาลหรือองค์กรที่ให้ทุนสนับสนุนแก่องค์กรเหล่านี้ด้วย ซึ่งในที่สุดแล้ว เราจะพบว่า ปัจจัยด้านการพึ่งพาเงินทุนจากรัฐและองค์กรภายนอกได้กลายมามีส่วนในการกำหนดกิจกรรมและจุดยืนทางการเมืองขององค์กรเหล่านี้ไปในตัว⁵⁰

ประการที่สอง ปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมทำหน้าที่เชื่อมโยงพรรคไทยรักไทยกับเครือข่ายของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนแนวชุมชน-ชาตินิยมที่สถาบันทั้งสองแห่งมีอิทธิพลทางความคิดหรือให้การสนับสนุนอยู่ ทั้งในแง่ที่ทำงานคล้ายกับกลุ่มคนเดือนตุลาฯที่มีเครือข่ายมวลชนในพื้นที่ต่างๆทั่วประเทศ และในแง่ที่ช่วยประชาสัมพันธ์ให้กับพรรคในช่วงก่อนการเลือกตั้งปี 2544 ส่งผลให้นับตั้งแต่ปี 2543 มีองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรใดใน 4 ภูมิภาคที่อยู่ในเครือข่ายของคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) จำนวนมากที่สนับสนุนพรรคไทยรักไทยในเวลานั้น⁵¹ ยิ่งไปกว่านั้น หากเราย้อนดูเอกสารของศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬาฯ นับตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา จะพบว่า นอกจากศูนย์จะทำงานใกล้ชิดในแง่ของการสร้างนโยบายให้กับพรรคไทยรักไทยแล้ว ศูนย์ยังมีส่วนสำคัญมากในการประชาสัมพันธ์ให้กับพรรคไทยรักไทย มีการลงโฆษณาให้พรรคไทยรักไทยและธุรกิจในเครือของกลุ่มทุนในพรรคในหนังสือวิชาการแทบจะทุกเล่มที่จัดพิมพ์โดยศูนย์ฯ เช่น หนังสือ *คำประกาศชาตินิยมใหม่* (2543)⁵² ของศูนย์ฯที่ลงโฆษณาของ Shin Satellite Public Company และ Thaicom ซึ่ง ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทยเป็นเจ้าของ เป็นต้น

พรรคเป็นการต่อยอดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง ใน Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development* (Office of the Prime Minister, Royal Thai Government, 2005), pp. 49, 51, 76.

⁵⁰ ใจ อึ๊งภากรณ์, "ถึงเวลาถอดถอนการเมืองแบบเก่าของภาคประชาชน," ใน ใจ อึ๊งภากรณ์ และนุมนวล ยัพรราช, บรรณาธิการ, *ร้อยพันการต่อสู้ช่วยเก่าช่วยใหม่ไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2547), หน้า 74-5.

⁵¹ สัมภาษณ์ อมรวิภา พงศาพิชญ์, 19 มิถุนายน 2550

⁵² ดู ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *คำประกาศชาตินิยมใหม่* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2543), ปกหน้าด้านหลัง และดู หน้า 167 ของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บก., *เศรษฐกิจศาสตร์กระแสทวน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง จุฬามหาวิทยาลัย, 2542)

การฟังฟังเชิงตอบแทนกันระหว่างศูนย์กับพรรคไทยรักไทยเป็นเรื่องปกติสามัญสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนโดยทั่วไปด้วย ดังที่ได้กล่าวแล้วถึงโครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารโลก โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในสายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและเครือข่าย เป็นต้น (ดูบทที่ 4) ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ ตั้งข้อสังเกตว่า การรับเงินจากรัฐและองค์กรต่างประเทศขององค์กรพัฒนาเอกชนสายชุมชนนิยมในประเทศไทยนั้นเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะในสายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งมีลักษณะที่ประนีประนอมและพร้อมจะทำงานกับรัฐหรือองค์กรระหว่างประเทศที่ให้ทุนอยู่แล้ว หากองค์กรเหล่านั้นให้การสนับสนุนทางการเงิน⁵³ ปราบฏการณดังกล่าวนี้คล้ายคลึงกับในช่วงปี 2543 ที่พรรคไทยรักไทยส่งสัญญาฉบับให้กับองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนในสายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน⁵⁴ ซึ่งเป็นองค์กรที่มีการทำงานและฐานสมาชิกที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่⁵⁵ ว่า หากองค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายเหล่านี้ให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งปี 2544 เมื่อพรรคไทยรักไทยได้เป็นรัฐบาลจะจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศ (แต่เมื่อพรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้ง แทนที่เงินดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ตั้งกองทุนที่ได้เคยส่งสัญญาฉบับ กลับถูกนำมาใช้ในการทำนโยบายกองทุนหมู่บ้าน และนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งส่งเงินให้องค์กรชุมชนหรือผู้ประกอบการโดยตรง แทนที่จะส่งผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน)⁵⁶

ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อสังเกตของ อมรา พงศาพิชญ์⁵⁷ ที่ว่า กลุ่มปัญญาชนที่เข้าไปร่วมกับพรรคไทยรักไทยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มปัญญาชนที่โดยพื้นฐานแล้วไม่ได้เป็นปฏิปักษ์กับรัฐและทุน แต่เป็นปฏิปักษ์กับเผด็จการทหาร และมีความใกล้ชิด รวมทั้งมีความสามารถในการประนีประนอมกับรัฐและกลไกรัฐได้ (ดูบทบาทของคนกลุ่มนี้ในบทที่ 3 และ 4) ซึ่งปัญญาชนเหล่านี้โดยเฉพาะปัญญาชนในสายสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนามองว่า หากพรรคการเมืองใดเปิดให้เข้าไปทำงานร่วมด้วย ก็จะพยายามเสนอแนวคิดของตนเองอยู่เสมอ ดังนั้นการเข้าร่วมกับพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุนอย่างพรรคไทยรักไทยจึงเป็นเรื่องที่ปกติและต่อเนื่องมาตลอด อย่างน้อยก็ตั้งแต่ที่คนกลุ่มนี้เข้าร่วมในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 จนถึงการเข้าร่วมทำ

⁵³ สัมภาษณ์ อมรา พงศาพิชญ์, 28 กรกฎาคม 2551

⁵⁴ สัมภาษณ์ อมรา พงศาพิชญ์, 28 กรกฎาคม 2551

⁵⁵ ดู ที่มา แนวทางและความสัมพันธ์กันขององค์กรเหล่านี้ได้ใน สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *องค์กรสาธารณะประโยชน์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม, 2546) โดยเฉพาะในบทแรก

⁵⁶ สัมภาษณ์ อมรา พงศาพิชญ์, 19 มิถุนายน 2550

⁵⁷ สัมภาษณ์ อมรา พงศาพิชญ์, 19 มิถุนายน 2550

โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ในช่วงรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น (ดูบทที่ 3 และ 4)

วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ถูกนำมาใช้นับตั้งแต่กำเนิดของพรรคไทยรักไทยในปี 2541 เป็นต้นมา ผ่านการหนุนช่วยของปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมที่ส่วนใหญ่มีความคิดนิยมสถาบันพระมหากษัตริย์ (royalist) หรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพรรค ส่งผลในทางบวกอย่างมากในการสร้างฐานมวลชนและแสวงหาการสนับสนุนจากขบวนการทางสังคมในวงกว้าง ให้แก่พรรคไทยรักไทยทั้งก่อนและหลังการเลือกตั้ง สำหรับ Gramsci ความสำเร็จของปัญญาชน หมายถึง การที่ความรู้ (knowledge) และวิธีการมองโลกทั้งหมด (the whole conception of the world) ที่เขา/เธอประกอบสร้างขึ้นมาได้กลายมาเป็นความจริงในระดับสามัญสำนึก (common sense) ของคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่นเดียวกัน เราอาจกล่าวได้ว่าปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมที่ทำงานให้พรรคไทยรักไทยประสบความสำเร็จอย่างมากในการทำให้พรรคไทยรักไทยกลายเป็นตัวแทนชั่วคราวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่รวมเอาประชาชนเข้ามาด้วยในการต่อต้าน “ต่างชาติ” และกลายมาเป็น “เพื่อนของคนจน”⁵⁸ โดยที่ความสำเร็จของพรรคไทยรักไทยเป็นความสำเร็จของภาคประชาชนทั้งหมด⁵⁹

Jim Glassman⁶⁰ ตั้งข้อสังเกตว่า ชาตินิยมของพรรคไทยรักไทยเป็นชาตินิยมที่มีลักษณะไม่คงเส้นคงวาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งก่อน อันเนื่องมาจากการผสมผสานและประกอบสร้างความต้องการอันหลากหลายและขัดแย้งกันเอง รวมไปถึงการที่ชาตินิยมของพรรคไทยรักไทยยังมีลักษณะ “ปฏิบัตินิยม” (pragmatism) โดยมีความยืดหยุ่นขึ้นกับว่าจะใช้กับใครเมื่อไหร่มากกว่าที่จะมีความคงเส้นคงวาในตัวเองตลอดเวลา การขยายและการสร้างความยืดหยุ่นทางอุดมการณ์เช่นนี้เองส่งผลให้กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆที่มีผลประโยชน์หลากหลายและขัดกัน สามารถเข้ามาร้อยรัดกันผ่าน “ชาติ” และ “ชุมชน” ซึ่งมีลักษณะข้ามชนชั้นที่พรรคไทยรักไทยสร้างขึ้นมาได้

การก่อตัวและการอ้างอิงตนเองภายใต้โครงกรอบขนาดใหญ่ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ได้ส่งผลให้การสนับสนุนพรรคไทยรักไทยให้ได้เป็นรัฐบาล กลายมาเป็นสิ่งที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ในสายตาของกลุ่มพลัง

⁵⁸ ประเวศ วะสี, จาก “หมอบระเวศ” ถึง “ทักษิณ” (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 19, 23.

⁵⁹ เอนก นาคะบุตร, *กอบบ้านกู้เมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนเพื่อสังคม, 2545), หน้า 125.

⁶⁰ Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour*, p. 200.

ทางสังคมต่างๆในที่สุด ในฐานะที่เป็นตัวแทนของทั้งชนชั้นนายทุนและชนชั้นล่างในการแก้ไขวิกฤตเชิงอินทรีย์ภาพที่เกิดขึ้นภายหลังปี 2540 ซึ่งสะท้อนผ่านคำกล่าวของ ประเวศ วะสี ว่า

“ในช่วงของนายกรัฐมนตรีคนใหม่เป็นช่วงวิกฤติ ถ้ายังแก้ปัญหาไม่สำเร็จ น่ากลัวจะเกิดเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องคนจนและการแย่งชิงทรัพยากรในชนบทเป็นเรื่องที่บีบคั้นสุดๆ คนข้างบนขาดความเข้าใจเรื่องนี้ คนจนไทยอดทนสูง แต่ทุกอย่างมีขีดจำกัด เราไม่อยากเห็นภาพที่เกิดขึ้นในบางประเทศ”

เนื่องด้วยการกอบกู้จากวิกฤตความขัดแย้งข้างต้นเป็นเรื่องจำเป็นและเร่งด่วนที่สุด ซึ่ง

“นายกรัฐมนตรีไม่อาจแก้ปัญหาวิกฤติชาติได้โดยลำพัง โดยไม่ได้รับความสนับสนุนจากสังคม ไม่ว่านายกรัฐมนตรีจะเป็นใคร สังคมไทยควรจะให้โอกาสและขอให้แก่นายกรัฐมนตรีกับสังคมไทยร่วมมือกันอย่างจริงจังและจริงใจเพื่อแก้วิกฤติชาติ”⁶¹

ดังนั้น “หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของนายกรัฐมนตรีคือ การเป็นผู้นำที่รวมคนไทยต่อสู้และกำหนดทิศทางของชาติ”⁶² ส่งผลให้ในสายตาของปัญญาชนเหล่านี้ ทักษิณกลายเป็นผู้นำของความเป็นชาติ ภายใต้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมซึ่งเป็นวาทกรรมหลักที่ไหลเวียนอยู่ทั้งในระดับรัฐและในระดับพื้นที่ประชาสังคม ปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมที่เป็นหัวหอกของการปฏิรูปการเมือง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสถาบันทางการเมืองที่อยู่ภายใต้หลักเสรีนิยมประชาธิปไตย (Liberal Democracy) ในช่วงก่อนปี 2540 เช่น ประเวศ วะสี, สุกฤษณ์ ศิวรักษ์ และนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว ถึงกับต้องเข้ามาช่วยในการรณรงค์ทางการเมืองอย่างเต็มที่เพื่อกดดันให้ศาลรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นองค์กรทางการเมืองที่เกิดจากการปฏิรูปการเมืองและรัฐธรรมนูญ 2540 เอง ต้องตัดสินให้ทักษิณ “พ้นผิด” ในคดี “ซุกหุ้น” ในช่วงปลายปี 2544

เป้าหมายของปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมทั้งก่อนและหลังการเลือกตั้งจึงเป็นไปเพื่อทำให้ทักษิณและพรรคไทยรักไทยได้เป็นรัฐบาลที่มั่นคงผ่านการปลุกกระแส “กู้ชาติ” ภายใต้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ซึ่งในสายตาของปัญญาชนเหล่านี้ การสร้างความมั่นคงและความนิยมให้กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเพื่อ “กู้ชาติ” เป็นวาระสำคัญเหนือกว่า

⁶¹ ประเวศ วะสี, จาก “หมอบระเวศ” ถึง “ทักษิณ”, หน้า 23.

⁶² เพิ่งอ้าง, หน้า 19.

หลักนิติรัฐและหลักรัฐธรรมนูญนิยมที่พวกเขาเคยเชิดชูมาก่อนทั้งหมด ดังที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ถึงกับกล่าวว่า

“ควรวีให้โอกาสเขาบริหารราชการ บ้านเมือง แม้ความมัวหมองดังกล่าว อาจจะเป็นความผิดเล็กๆน้อยๆที่ปราศจากเจตนาที่ชั่วฉลิกก็ได้ พวกเราในที่นี้ รวมตัวเข้าพเจ้าด้วยช่วยทำแทบทุกอย่างให้เขาเป็นที่ยอมรับของมหาชน แม้จนหาทางสนับสนุนเขาในหลายๆทางเอาเลยก็ได้”⁶³

โดยสรุปแล้ว พรรคไทยรักไทยเป็นการผนึกประสานกันของกลุ่มพลังทางสังคมหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มพลังทางสังคมขนาดใหญ่ 2 กลุ่ม (ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นมานับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา – ดู บทที่ 3 และ 4) คือ *กลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม* ที่มีกลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนในพรรคไทยรักไทยเป็นผู้นำ และ *กลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม* ที่มีฐานอยู่ในขบวนการทางสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน (ที่บางส่วนเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ก่อตั้งขึ้นจากราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) และนักวิชาการแนวชุมชน-ชาตินิยมเป็นฐานหลัก การผนึกประสานดังกล่าวนี้เกิดขึ้นผ่าน “ข้อต่อ” ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นใน 2 ระดับ คือ (1) เงื่อนไขของตัวบุคคล นั่นก็คือ กลุ่มคนเดือนตุลาฯ ที่ทำหน้าที่เป็นข้อต่อหรือตัวประสานระหว่างสองกลุ่มพลังดังกล่าว รวมถึงการที่กลุ่มคนเดือนตุลาฯเป็นปัญญาชน (intellectual) ของพรรคที่มีบทบาททั้งในระดับที่สร้างองค์ความรู้และการเชื่อมประสานกับองค์กรทางการเมืองของชนชั้นล่างต่างๆ และ (2) เงื่อนไขในเชิงโครงสร้างประวัติศาสตร์ ที่พรรคไทยรักไทยซึ่งนำโดย ทักษิณ ชินวัตร สามารถประกอบสร้างความต้องการหรือข้อเรียกร้องของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆภายใต้กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ซึ่งครองการนำอยู่ทั้งในระดับรัฐ (state) และในระดับพื้นที่ประชาสังคม (civil society) การทำความเข้าใจองค์ประกอบของพรรคไทยรักไทยในเงื่อนไขดังกล่าวมาแล้วนี้เป็นเรื่องของยุทธศาสตร์ทางการเมือง (political strategies) ของกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนชาติที่รวมตัวกันในนาม “พรรคไทยรักไทย” ซึ่งมีเหตุผลและวางอยู่บนปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นรูปธรรมบนโลกจริง⁶⁴ ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดถึงปฏิสัมพันธ์ทาง

⁶³ อังใน *เกิดกรรม ทรงไทย, คนโค่นทักษิณ* (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2549), หน้า 123-4.

⁶⁴ ผู้เขียนพยายามก้าวให้พ้นแนววิเคราะห์ที่เน้นความสามารถทั้งในระดับสมองและระดับความพร้อมทางการเงินของ “ผู้นำ” หรือ “ตัวแสดง” แบบปัจเจกบุคคล เช่น ความร่ำรวยและความสามารถเฉพาะตัวของหัวหน้าพรรค ซึ่งมักจะอธิบายว่า ผู้นำหรือแกนนำของพรรคบางคนสามารถใช้เงินซื้อความจงรักภักดีจากกลุ่มต่างๆและชนชั้นต่างๆได้ ซึ่งหากปราศจากผู้นำคนดังกล่าวแล้ว พรรคจะไม่สามารถดำเนินการต่อไป หรือไม่สามารถเอาชนะการเลือกตั้งได้ ซึ่งเป็นแนววิเคราะห์ที่ปรากฏทั่วไปในงานวิชาการที่ศึกษาพรรคไทยรักไทย โดยในที่นี้ผู้เขียนเสนอแนววิเคราะห์ที่มีจุดเน้น (vantage point) ที่การอธิบาย “ยุทธศาสตร์” ของ “กลุ่มก้อนทางอำนาจ” และ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” ต่างๆที่ดำรงอยู่ในพื้นที่รัฐและพื้นที่ของประชาสังคมมากกว่าที่จะใช้จุดเน้น

อำนาจระหว่างพรรคไทยรักไทยและขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างซึ่งเป็นหัวใจของ
วิทยานิพนธ์นี้ในส่วนต่อไป

5.3 ยุทธศาสตร์ “ประชานิยม”: การปรับตัวของรัฐไทยในสภาวะวิกฤต

ดังที่กล่าวแล้ว ภายหลังจากปี 2535 เป็นต้นมา ความขัดแย้งหลักของสังคมไทยอยู่ที่ความ
ขัดแย้งทางชนชั้นระหว่างชนชั้นนำทางเศรษฐกิจที่ผลักดันแนวทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ กับ
ชนชั้นล่างที่ต่อต้านการพัฒนาที่นำไปสู่การรวมศูนย์กระจุกตัวของปัจจัยการผลิต⁶⁵ เช่น การ
ต่อต้านการสร้างเขื่อน⁶⁶ ท่อก๊าซ โรงไฟฟ้า บ่อจำกัดขยะ การเปิดเสรีทางการค้าการลงทุน การแปร
รูปรัฐวิสาหกิจ การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ รวมไปถึงปัญหาที่ดำรงอยู่แล้ว เช่น ปัญหา
หนี้สินของเกษตรกร⁶⁷ ปัญหาเข้าถึงบริการสาธารณสุขและสวัสดิการทางสังคมอื่นๆได้ในราคาถูก
และมีคุณภาพ โดยเฉพาะการต่อสู้ในเรื่องหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า⁶⁸ ปัญหาการไร้ที่ดินทำกิน
ซึ่งนำไปสู่การแย่งยึดที่ดินว่างเปล่าของนายทุนในภาคเหนือ⁶⁹ ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง⁷⁰

เดียวกับแนวคิดที่เน้นผู้นำซึ่งละเลยบทบาทของปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้น
ล่าง (ดูบทที่ 1 และ 2)

⁶⁵ ผู้เขียนสนับสนุนแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ที่เสนอว่า การต่อสู้ที่เกิดขึ้นทั้งหมดในสังคมสามารถถูกเข้าใจในฐานะที่เป็น
การต่อสู้เพื่อแย่งชิงมูลค่าส่วนเกินในสังคมและการควบคุมปัจจัยการผลิตได้ทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากทฤษฎีขบวนการทางสังคมรูปแบบ
ใหม่ (New Social Movement) ที่ปฏิเสธการมองปัจจัยทางเศรษฐกิจว่าเป็นฐานที่สำคัญที่สุดของความขัดแย้งทั้งปวง ดูงานสำนัก
มาร์กซิสต์ที่อภิปรายประเด็นนี้ได้ดีมากใน Eric Olin Wright, “Models of historical trajectory: an assessment of Giddens’
critique of Marxism,” in David Held and J. B. Thompson eds., *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens
and his Critics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), pp. 89-90. และดูงานที่อภิปรายเกี่ยวกับทฤษฎีขบวนการ
ทางสังคมรูปแบบใหม่ได้ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร, “ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย,” ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชน
ร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ (เชียงใหม่: Silkworm Books, 2545), หน้า 1-33.

⁶⁶ ดู นลินี ต้นธวนิตย์ และคณะ, “ประสบการณ์ต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล,” ใน *วิถี
ชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 182-240.

⁶⁷ ดูเพิ่มเติมการต่อสู้เกี่ยวกับปัญหาหนี้สินของเกษตรกรได้ใน Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and
Democracy: Social Movements in Northeast Thailand* (Copenhagen: NIAS Publishing, 2006)

⁶⁸ ดูเพิ่มเติม เช่น วรวิทย์ เจริญเลิศ, “คนงานหญิง สหภาพแรงงาน และเอ็นจีโอ กับขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ
ความปลอดภัย,” ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 130-81.

⁶⁹ ดู อัจฉรา รักยุติธรรม บก., *ที่ดินและเสรีภาพ: ขบวนการต่อสู้เพื่อที่ดินของเกษตรกรไทย* (กรุงเทพฯ: Black Lead
Publishing, 2548)

⁷⁰ ดู มณีรัตน์ มีตรปาสาท, “ขบวนการของชาวล้มในในประเทศไทย,” ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*,
ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 354-406.

ปัญหาชาติพันธุ์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ⁷¹ เป็นต้น ซึ่งในหลายๆกรณีได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของการรวมตัวของกลุ่มชนชั้นล่างเป็นเครือข่ายปัญหาที่หลากหลายที่ต่อสู้ต่อรองและขัดแย้งกับรัฐและนโยบายของรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายสลัม 4 ภาค⁷² สมัชชาคนจน สมัชชาชาวประมงพื้นบ้าน เครือข่ายหนี้สินชาวนา เครือข่ายองค์กรผู้ติดเชื้อเอชไอวี เครือข่ายผู้บริโภค และเครือข่ายผู้พิการ เป็นต้น

ในช่วงปลายของการบริหารงานของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ เราพบว่า วาระของการสลาย/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นได้กลายมาเป็นวาระหลักที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของรัฐ โดยมีกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมจากภายนอก คือ องค์กรการเงินระหว่างประเทศให้การสนับสนุนทางการเงินให้แก่รัฐบาลเพื่อริเริ่มนโยบายทางสังคมต่างๆ เช่น โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) โครงการมิยาซาว่า และ โครงการปฏิรูปภาคสังคม (Social Sector Reform) ของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ซึ่งโครงการทั้งหมดนี้ได้รับการหนุนเสริมอย่างมากจากกลุ่มพลังทางสังคมภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม ซึ่งเป็นฐานพลังหลักขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ก็ประสบกับ “ข้อจำกัด” ในการทำนโยบายทางสังคมดังกล่าว (ดูส่วนสุดท้ายของบทที่ 4) ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกิดจากความไม่สามารถจัดการกับ 2 วาระทางการเมืองที่ขัดแย้งกันเองได้ (ดูบทหน้า) กับทั้งการไม่สามารถปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในการบริหารจัดการกับรัฐและกลไกรัฐ ซึ่งมีลักษณะอิงแอบกับระบบราชการที่เทอะทะอยู่มาก ส่งผลให้นโยบายทางสังคมของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ไม่ประสบความสำเร็จทั้งในแง่การเมืองและในทางเศรษฐกิจจริง ดังนั้นเป้าหมายหนึ่งของพรรคไทยรักไทยจึงต้องมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงรัฐไทยไปในทิศทางที่รัฐบาลที่มาจากทางเลือกตั้งมีศักยภาพในการกำหนดนโยบายและควบคุมกลไกรัฐมากขึ้น อันเนื่องมาจาก ภายใต้การพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี รัฐต้องมีประสิทธิภาพและความรวดเร็วมากขึ้นในการตัดสินใจกำหนดนโยบายทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ไม่ใช่ในนโยบายถูกกำหนดโดยระบบราชการทั้งหมดอย่างในอดีต (ดูรายละเอียดในส่วนที่ 2.2.1 ของบทที่ 6)

ในการสลาย/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น และการเข้ามาของพรรคไทยรักไทยนั้น ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งที่ต่อเนื่องมาจากแนวทางของรัฐบาลประชาธิปัตย์ในการสร้างนโยบายทางสังคมจำนวนมากในช่วงก่อนหน้านั้น และเป็นความ

⁷¹ ดู ศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ, “ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์,” ใน *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, หน้า 241-91. และ ดู สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *บนเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548)

⁷² ดูที่มาของ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้ใน บุญเลิศ วิเศษปรีชา, “เครือข่ายสลัม 4 ภาค: ประวัติศาสตร์และบทเรียน,” *ฟ้าเดียวกัน* 1, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2546): 68-92.

เปลี่ยนแปลงทั้งที่ระดับนโยบายทางสังคมชั่วคราวเหล่านั้นให้กลายมาเป็นนโยบายสวัสดิการทางสังคมของรัฐในลักษณะถาวรและเป็นระบบมากขึ้น ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งระหว่างยุทธศาสตร์ทางการเมืองของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์และพรรคไทยรักไทยก็คือ ในขณะที่รัฐบาลประชาธิปัตย์พยายามผลักดันทั้งสองวาระพร้อมๆกัน คือ (1) วาระทางสังคมเพื่อสลายกลบเกลื่อน และลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นผ่านนโยบายทางสังคม และ (2) วาระทางเศรษฐกิจของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่มีเป้าหมายเพื่อผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้น แต่ยุทธศาสตร์ของพรรคไทยรักไทยในช่วงปี 2542 จนถึง 2544 กลับแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง พรรคไทยรักไทยเสนอให้รัฐไทยต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์โดยให้ชะลอวาระเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนชาติออกไปชั่วคราว ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า *การชะลอการทำให้เป็นเสรีนิยมทางเศรษฐกิจออกไปก่อน* (Delayed Liberalization)⁷³ และผลักดันนโยบายทางสังคมที่ถูกเรียกว่า “ประชานิยม” ในฐานะวาระเร่งด่วนเฉพาะหน้าเพื่อลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นเสียก่อน⁷⁴

ในที่นี้เราสามารถแบ่งประเภทนโยบายของพรรคไทยรักไทยออกได้เป็น 3 ประเภทกว้างๆ คือ (1) นโยบายที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ ที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงของกลุ่มทุนหรือกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เช่น นโยบายแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ การเปิดการค้าเสรี และโครงการขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน ท่อก๊าซ โรงไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งถูกชะลอไว้ในช่วงแรก (2) นโยบายสวัสดิการสังคม หรือที่เรียกว่า นโยบาย “ประชานิยม” ซึ่งเป็นการให้ประโยชน์โดยตรงกับคนชั้นล่างในสังคม เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายกองทุนหมู่บ้านละล้าน นโยบายส่งเสริมผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก นโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น และ (3) นโยบายปราบปรามและควบคุมสังคม (repressive) เช่น สงครามปราบปรามยาเสพติด ความร่วมมือทางการทหารกับสหรัฐอเมริกา การปฏิรูประบบราชการ ผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ นโยบายทางวัฒนธรรม

⁷³ ผู้เขียนคิดวลี “delayed liberalization” ขึ้นมาจากวลี “delayed liberalism” ที่ปรากฏในงานของ Michael K. Connors โดยที่ Connors ใช้ในความหมายทางการเมืองที่หมายถึงการที่ชนชั้นนำไทยชะลอการปฏิรูปการเมืองตามแนวเสรีนิยมประชาธิปไตยออกไปในช่วงทศวรรษ 2530 ดู Michael K. Connors, *Democracy and National Identity in Thailand* (New York and London: RoutledgeCurzon, 2003), pp. 91-127.

⁷⁴ ทักษิณ ชินวัตร, “ทุกก้าวกล้า...เพื่อไทยแกร่ง,” ใน *จากจังหวะคิดทักษิณ ชินวัตร สู่วาระก้าวพรรคไทยรักไทย*, ภูมิธรรม เวชยชัย และนพรัตน์ มุณีรัตน์, เรียบเรียง, หน้า 67.

และนโยบายจัดระเบียบสังคม และการกำจัดแกนนำของขบวนการชาวบ้านที่ต่อต้านรัฐ เป็นต้น⁷⁵ ดังที่ได้กล่าวแล้วถึงวาระทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะภายใต้ยุทธศาสตร์ของพรรคไทยรักไทย (ซึ่งต่างจากรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์) นโยบายประเภทที่ (2) และ (3) นั้นได้กลายมาเป็นนโยบายเร่งด่วนของพรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะในช่วงก่อนการเลือกตั้งในปี 2544 ในขณะที่นโยบายประเภทที่ (1) ถูกชะลอออกไปชั่วคราวในช่วงแรก ดังนั้นในบทนี้จะเน้นถึงที่มาที่ไปและปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมผ่านการทำความเข้าใจตัวตนนโยบายเฉพาะประเภทที่ (2) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การเมืองหลักของ “ช่วงเวลา” (period) ที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง

หากมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ นโยบายสวัสดิการสังคม หรือ “ประชานิยม” ของพรรคไทยรักไทยนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ ดังที่กล่าวไปแล้วส่วนหนึ่งว่า ยุทธศาสตร์ในการลดความขัดแย้งทางสังคมเช่นนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นสม่ำเสมอโดยเฉพาะในยามเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและในยามที่คนจำนวนมากในสังคม โดยเฉพาะคนชั้นล่างไม่พอใจรัฐบาล นโยบายลักษณะนี้เกิดขึ้นในหลายช่วงเวลา เช่น นโยบายผันเงินทุนจากสถาบันการเงินสู่เกษตรกรด้วยมาตรการต่างๆของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นโยบายจัดสรรเงินให้แก่เกษตรกรในชนบทผ่านคณะกรรมการจังหวัด ของรัฐบาลเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โครงการสร้างงานในฤดูแล้งสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ รวมไปถึงนโยบายพัฒนาชนบทจำนวนมากที่เน้นการช่วยเหลือคนยากจนที่ไม่ใช่แนวสังคมสงเคราะห์ เช่น โครงการอีสานเขียว ในช่วงรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นต้น⁷⁶ นโยบายที่เน้นการกระตุ้นการบริโภคของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยผ่านการอัดฉีดเงินเข้าไปโดยตรงกับประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนชั้นล่างเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องมาจากนโยบายทางสังคมจำนวนหนึ่งในช่วงของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์

เนื่องจากการขึ้นสู่อำนาจของพรรคไทยรักไทยมิได้เกิดขึ้นอย่างลอยขาดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มพลังชนชั้นล่างที่รวมตัวกันผ่านขบวนการทางสังคมต่างๆ ทั้งในส่วนที่เป็นขบวนการที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและที่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีความหลากหลายทั้งในแง่อุดมการณ์และรูปแบบการต่อสู้ทางการเมืองกับรัฐและทุน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) ระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง ผ่านการพิจารณาปัจจัยภายในขบวนการทางสังคมไทยซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดที่ทำให้พรรคไทยรักไทยขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองได้ คือ ข้อเรียกร้องและวาทกรรมทางเลือก (political

⁷⁵ ผู้เขียนจะไม่ลงรายละเอียดเกี่ยวกับนโยบายปราบปรามและควบคุมสังคมในบทนี้ หากสนใจหาอ่านเพิ่มเติมได้ใน บทที่ 6 ของ ชาญชัย จิตเหล้าอาทร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)

⁷⁶ “เงินผันยุคทักษิณ...,” *โพสต์ทูเดย์* (17 กรกฎาคม 2548): A2.

demands and alternative discourse) ของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างที่มีต่อรัฐไทยในช่วงเวลาดังกล่าว

ดังที่กล่าวแล้วบางส่วน นโยบาย “ประชานิยม” ของพรรคไทยรักไทยเกิดขึ้นบนฐานของการผนวกเอาข้อเรียกร้องอันหลากหลาย (demands) ของขบวนการทางสังคม องค์การพัฒนาเอกชน และคนชั้นล่างจำนวนมาก Ernesto Laclau⁷⁷ ได้ชี้ว่า ข้อเรียกร้องอันหลากหลายเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นอย่างเปลือยเปล่าโดยปราศจากภาพตัวแทน (representation) หรือการห่อหุ้มของวาทกรรมหรืออุดมการณ์ หากแต่ข้อเรียกร้องทุกข้อเรียกร้องในพื้นที่ประชาสังคมล้วนเกิดขึ้นหรือถักทอขึ้นภายใต้วาทกรรมหรืออุดมการณ์บางประเภทเสมอ ดังที่อภิปรายไปแล้ว ข้อเรียกร้องทางการเมืองอันหลากหลายขององค์กรพัฒนาเอกชน และขบวนการทางสังคมในไทยหลังทศวรรษ 2530 เป็นต้นมานั้นถูกรอบด้วยวาทกรรมที่เรียกว่า “ชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” อย่างแน่นอน เช่น การทำแนวร่วมชาตินิยมต่อต้านกองทุนการเงินระหว่างประเทศ การเรียกร้องให้มีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกลายมาเป็นวาทกรรมกระแสหลักที่มั่นคงขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ดังนั้นการผนวกเอาข้อเรียกร้องอันหลากหลายของคนชั้นล่างเข้ามาประกอบสร้าง (articulation) เป็นนโยบายพรรคได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นจึงไม่ใช่การถักทอนโยบายดังกล่าวจาก “ภายนอก” โดยปราศจากการเชื่อมโยงหรือต่อติดกับสิ่งที่ดำรงอยู่แล้ว แต่จะต้องกระทำ/เกิดขึ้นบนฐานของวาทกรรมที่ครองการนำอยู่ “ภายใน” พื้นที่ประชาสังคมในขณะนั้น นั่นก็คือ ข้อเรียกร้องทางการเมืองของชนชั้นล่างที่วางอยู่บนภาพตัวแทนแบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

ภายใต้ข้อเรียกร้องทางการเมืองที่หลากหลายทั้งที่ประนีประนอมและขัดแย้งกับรัฐ ปัญญาชนในพรรคไทยรักไทยตัดสินใจที่จะนำเอาข้อเรียกร้องทั้งหลายเหล่านี้เข้ามาสร้างเป็นนโยบายของพรรค โดยเฉพาะข้อเรียกร้องเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม (ส่วนปัญหาที่เป็นความขัดแย้งในระดับมูลฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม คือ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น ปัญหาเขื่อนปากมูล หรือ ปัญหาการสร้างท่อก๊าซ เป็นต้น) รัฐบาลเลือกใช้วิธีการแก้ไขปัญหาแบบรายปัญหาไป ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐขั้นมูลฐานทั้งหมด (ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนท้ายของบทนี้) มีการผสมผสานเอาแนวความคิดของกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม คือ สวัสดิการชุมชนและธุรกิจชุมชน กับ แนวความคิดแบบเสรีนิยมใหม่เข้ามา ผ่านแนวคิดที่เรียกว่า โครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม (social safety net) เข้ามาด้วยกัน โดยมีศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ และ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาเป็นปัญญาชนหลักที่ทำหน้าที่ในการประกอบสร้างนโยบายดังกล่าว

⁷⁷ Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London and New York: Verso, 2005), pp. 67-93.

แนวคิดโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมที่นำเข้ามาเป็นกรอบในการจัดการเกี่ยวกับสวัสดิการทางสังคมตามแนวคิดของกลุ่มปัญญาชนในพรรคไทยรักไทยนั้นมี 2 มิติที่สำคัญ คือ (1) การสร้างธุรกิจชุมชน ที่เน้นการนำเงินลงไปชุมชน และให้ชุมชนบริหารจัดการกันเอง ซึ่งอาจนำมาลงทุนหรือประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตนเอง หรือพูดให้ง่ายก็คือ เป็นนโยบายที่เน้นสร้างผู้ประกอบการรายย่อย (entrepreneur) ซึ่งกลายมาเป็นตัวแบบใหม่หรือเป็นการสร้างซัพเจกต์ (subject)⁷⁸แบบใหม่ให้แก่คนรากหญ้าเพื่อให้แข่งขันในระบบได้ เช่น นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ นโยบายกองทุนหมู่บ้าน นโยบายส่งเสริมผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก เป็นต้น และ (2) การสร้างสวัสดิการทางสังคม (social welfare) ขั้นต่ำที่มีเป้าหมายให้เฉพาะกับคนที่จนที่สุดและคนด้อยโอกาสภายใต้ระบบทุนนิยม ไม่ใช่การสร้างรัฐสวัสดิการ (welfare state) ที่ให้แบบครบถ้วนกับคนทุกชนชั้นโดยไม่เลือกปฏิบัติ ผ่านการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า เช่นในกลุ่มประเทศยุโรป⁷⁹

แนวคิดธุรกิจชุมชน ซึ่งได้รับการยอมรับจากกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยมโดยเฉพาะในขบวนการทางสังคมในชนบทให้เป็นตัวแบบทางเลือกที่นอกเหนือจากระบบทุนนิยมตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา⁸⁰ มีกระจายอยู่ทั่วไปในลักษณะเครือข่าย เราจะพบว่า ปัญญาชนชุมชน-ชาตินิยมเข้าใจดีว่า การสร้างธุรกิจชุมชนไม่ใช่การออกจากระบบทุนนิยม แต่เป็น “แนวทางที่พยายามหาทางใช้ประโยชน์จากโครงข่ายของระบบทุนนิยมที่ปฏิเสธไม่ได้”⁸¹ โดยจะต้องได้รับการสนับสนุนและทำงานร่วมกันระหว่าง รัฐ ชุมชน กลุ่มนายทุนธุรกิจ และนักวิชาการ เพื่อให้ธุรกิจชุมชนสามารถทำงานไปได้⁸² โดยเฉพาะความจำเป็นของการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้นำมาใช้เป็นนโยบายรัฐอย่างเป็นระบบที่สุด ผ่านนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั่วประเทศ นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และนโยบายส่งเสริม

⁷⁸ ดูแนวคิดเรื่อง ซัพเจกต์ (subject) ได้ใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา, *การวิเคราะห์ซัพเจกต์ (subject) ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของ มิเชล ฟูโก* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532)

⁷⁹ ดูแนวคิดรัฐสวัสดิการได้ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และเก้งกิง กิติเรียงลาภ, *รัฐสวัสดิการ: ทางเลือกที่ดีกว่าประชานิยมไทยรักไทย* (กรุงเทพฯ: พรรคแนวร่วมภาคประชาชน, 2549) หรือดู เก้งกิง กิติเรียงลาภ, “ทำไมเราต้องสร้าง ‘รัฐสวัสดิการ’ ในสังคมไทย?”, *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551):195-209. และดูที่ ทักษิณ ชินวัตร กล่าวว่า “รัฐสวัสดิการสำหรับประเทศเราเป็นไปได้ ไม่มีเงินพอ” อ้างจากความจำของ คณิต ณ นคร ใน คณิต ณ นคร, “เปิดใจ ศ.ดร.คณิต ณ นคร ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคไทยรักไทย,” ใน *รู้ทันทักษิณ* 4, เล่มศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขคิดด้วยคน, 2549), หน้า 96.

⁸⁰ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, *ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542), น. 95-6. และดูที่ สมชัย เสนอว่า สมัชชาคนจนก็เป็นองค์กรหนึ่งที่เสนอเรื่อง เกษตรทางเลือก ตามแนวทางธุรกิจชุมชนได้ใน Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*, p. 182.

⁸¹ ไจมานัส พลอยดี, “วิวาทะว่าด้วย แนวคิดธุรกิจชุมชน,” ใน *หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต*, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 148.

⁸² เพิ่งอ้าง, หน้า 148.

ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก โดยอาศัยเครือข่ายชุมชนที่มีอยู่เดิมขององค์กรพัฒนาเอกชนและของรัฐที่ทำมาก่อนหน้านั้น

นโยบายการสร้างธุรกิจชุมชนจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ต่อเนื่องมาจากตัวแบบทางเลือกของแนวชุมชนนิยมหรือวัฒนธรรมชุมชน ดังที่ พันธุ์ศักดิ์ วิญญรัตน์ ทีมเศรษฐกิจพรรคไทยรักไทย ชี้ว่า “SME [ผู้ประกอบการรายย่อย-ผู้เขียน] ต้องเอาวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวตั้งแล้วพัฒนากระบวนการผลิตสมัยใหม่ให้เข้าได้กับวัฒนธรรมชาวบ้าน เพราะ SME ต้องการความชำนาญของชาวบ้าน ต้องการความสุขความพอใจในการทำงานจากชาวบ้าน”⁸³ พรรคไทยรักไทยเพียงแต่ช่วงชิง และต่อยอดข้อเรียกร้องภายใต้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ไหลเวียนอยู่ในพื้นที่ประชาสังคมที่แม้จะเรียกในชื่อที่แตกต่างกัน เช่น เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง แต่ก็มีได้แตกต่างกันในรูปธรรม นั่นก็คือ การสร้างผู้ประกอบการรายย่อยภายใต้ระบบทุนนิยม แล้วนำมาปรับเป็นนโยบายที่มุ่งเน้นในการ “สร้างชุมชนเข้มแข็ง” ผ่านแนวคิดธุรกิจชุมชน หัวใจของพรรคไทยรักไทยจึงต้องไม่ใช่การสร้างขับเคลื่อนที่ชี้แจงและเอาแต่แบมือขอ แต่ต้องเป็นการสร้างขับเคลื่อนที่ทำงานหนักและแข่งขันกันมากขึ้นในฐานะผู้ประกอบการรายย่อยในระบบทุนนิยมมากกว่า⁸⁴

มาตรการสร้างธุรกิจชุมชนหรือการสร้างผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชนหรือที่ ทักษิณ ชินวัตร เรียกว่า การเพิ่มอำนาจให้รากหญ้า (empower the grassroots)⁸⁵ หรือที่นักวิชาการและขบวนการทางสังคมแนวชุมชน-ชาตินิยมเรียกว่า การสร้างชุมชนเข้มแข็ง นั่นก็หมายถึง การสร้างขับเคลื่อนหรือตัวตนแบบใหม่ คือ ผู้ประกอบการรายย่อย (entrepreneurship) ผ่านนโยบายประชานิยมที่ไม่ได้ทำลายสาเหตุจริงของความยากจนและความขัดแย้งในสังคม ขับเคลื่อนแบบ “ผู้ประกอบการ” จึงเป็นขับเคลื่อนที่ไม่ได้ต่อต้านรัฐหรือเป็นปฏิปักษ์กับรัฐและทุนในแบบเดิม เช่น ขับเคลื่อนคนจนของสมัชชาคนจน แต่เป็นการสร้างขับเคลื่อนหรือสร้างความเป็น “ผู้ประกอบการ” ที่ทำให้คนชั้นล่างซึ่งยากจนอันเนื่องมาจากการเป็นผู้ที่ไร้ปัจจัยการผลิตในระบบทุนนิยม เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีโอกาสก้าวหน้าและเลื่อนชั้นทางสังคมได้ หากยินยอมเข้ามาแข่งขันในตลาดในฐานะผู้ประกอบการ โดยอ้างอิงและสร้างตัวตนผ่านกติกาการแข่งขันในระบบทุนนิยมและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐทุนนิยม ซึ่งเป็นสาเหตุจริงของความไม่เท่าเทียมและความยากจน⁸⁶

⁸³ พันธุ์ศักดิ์ วิญญรัตน์, “SME กับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในศตวรรษที่ 21,” ใน เศรษฐศาสตร์กระแสทวน, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 161-2.

⁸⁴ Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development* (Office of the Prime Minister, Royal Thai Government, 2005), p. 81.

⁸⁵ ดู Ibid

⁸⁶ ดูความคิดแบบนี้ได้ใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “เส้นทางประชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐไทยในระบบบทักษิณ,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม-มีนาคม 2547): 65-70. และดูข้อเสนอของผู้เขียนที่ว่า การสร้างขับเคลื่อนแบบ “ผู้ประกอบการ” หรือ “คนชั้นกลาง” นั้นเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดของรัฐและระบบทุนนิยมในการทำลาย/กลบเกลื่อน/ทำให้พวามัวต่อจุดสำนึกและการต่อสู้ทางชน

เราจะพบว่า นโยบายสวัสดิการสังคมเป็นนโยบายที่สะท้อนการต่อสู้และข้อเรียกร้องของ ขบวนการทางสังคมโดยตรง ยกตัวอย่างเช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค พรรคไทยรักไทยได้ พัฒนาแนวคิดเหล่านี้โดยการผสมผสานแนวคิดสวัสดิการชุมชน ที่ต้องการ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่ม อำนาจชุมชน”⁸⁷ ซึ่งกลายมาเป็นสามัญสำนึก (common sense) ที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปจาก กลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยม กับแนวคิดโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม ที่รัฐผลักดันภาระให้แก่ ประชาชนในด้านสวัสดิการ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม ยิ่งไปกว่านั้น ภายใต้กรอบความคิดของการให้สวัสดิการแบบ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจชุมชน” เช่นนี้ โจทย์ ใหญ่ในปัจจุบันจึงมุ่งไปสู่การลดบทบาทของรัฐให้เหลือน้อยที่สุด โดยต้องต่อสู้กับวัฒนธรรม อุปถัมภ์ที่เน้นการสร้างخبเจตที่พึ่งพาและแบมือขอจากรัฐซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในชุมชน และรัฐจะต้องไม่ให้ทั้งหมด แบบในระบบรัฐสวัสดิการ แต่หน้าที่ของรัฐในมุมมองเช่นนี้มีเพียงแต่ การสร้างโอกาสเพื่อให้ประชาชนมีความพร้อมในการแข่งขันภายในกติกาของระบบทุนนิยมได้ เท่านั้น⁸⁸

ตรงกันข้ามกับระบบรัฐสวัสดิการในยุโรป นโยบายสวัสดิการแบบประชานิยมไม่ใช่การจัด สวัสดิการแบบครบวงจรที่มีมาตรฐานเดียว เพราะ “ไม่มีโครงการใดโครงการหนึ่งจะให้ได้ผลกับคน ไทยทุกคนในทุกเวลา”⁸⁹ หากแต่เป็นสวัสดิการเร่งด่วนสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคม เท่านั้น โดย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ทิมนโยบายสวัสดิการของพรรค เสนอว่า “สิ่งแรกที่ต้องทำคือ การให้สวัสดิการแก่คนจน [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]”⁹⁰ ซึ่ง

“ในปัจจุบันธนาคารโลกก็ยอมรับว่า ความไร้อำนาจ (powerlessness) ก็ เป็นมิติหนึ่งของความยากจน คนที่ไร้สิทธิไร้เสียง (voiceless) จะไม่มีส่วนร่วมใน การตัดสินใจเชิงนโยบาย ความต้องการของคนไร้สิทธิไร้เสียงจะไม่ถูกนำไปสู่

ชั้นของชนชั้นล่าง ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวลี้มตีน หรือพลังประชาธิปไตย” ใน *ร้อยปีของการต่อสู้: จากซ้ายเก๋า สู่อำนาจใหม่ไทย*, ใจ อึ้งภากรณ์ และนุมนวล ยัพรราช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน, 2548), หน้า 141.

⁸⁷ ผู้เขียนเสนอว่า พรรคไทยรักไทยให้ความสนใจกับการต่อยอดและเล่นกับวาทกรรม “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม/ชุมชน” อย่างมาก เช่น ทักษิณชี้ว่า นโยบายประชานิยมเป็นนโยบายที่ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน จัดสรรงบประมาณ เพิ่มอำนาจของประชาชน โดยประชาชน” ใน ทักษิณ ชินวัตร, “พหุชาติพันธุ์วิกฤต นำชีวิตฟื้นความยากจน,” ใน *จากจังหวัดคิดทักษิณ ชินวัตร สู่อำนาจพรรคไทยรักไทย*, ภูมิธรรม เวชยชัย และนพรัตน์ มุณีนรัตน์ เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2547), หน้า 91.

⁸⁸ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 170.

⁸⁹ แปลจาก “No single program is going to work for every Thai every time.” ใน Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development*, p. 70.

⁹⁰ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนากระบวนการสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย*, หน้า 71.

นโยบาย ไม่มีใครได้ยื่นเสียงเรียกร้องของคนเหล่านี้ พวกเขาจึงไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่พวกเขาควรจะได้รับ”⁹¹

การให้สวัสดิการจึงต้องให้คนจนและคนเดือดร้อนที่สุดก่อน โดยตามแนวคิดนี้ “สวัสดิการคือ ปัจจัยของการสร้างโอกาส ให้สวัสดิการคือการให้โอกาส ทำให้ทุกคนมีโอกาส (actual opportunities) เท่าเทียมกันหรือใกล้เคียงกันมากที่สุด ให้พวกเขาได้เข้าถึงโอกาสและแสดงความสามารถในสังคม”⁹² ความยากจนจึงเป็นเรื่องของการเข้าไม่ถึงโอกาส มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความขี้เกียจหรือความไม่มีระเบียบวินัย นโยบายของพรรคจึงต้องสร้างโอกาสให้คนชั้นล่างในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยสามารถเข้าถึงทุนให้มากที่สุด⁹³ ตัวแบบของสวัสดิการทางสังคมแนวนี้ก็คือ กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน ที่เน้นให้ชุมชนจัดการสวัสดิการของตนเอง เลี้ยงดูตนเอง โดยรัฐทำหน้าที่ช่วยเหลือให้กลุ่มเหล่านี้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้⁹⁴ เราจะพบว่า แนวทางดังกล่าวได้ปรากฏในนโยบายรัฐตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา จนถึงนโยบายทางสังคมในช่วงปลายของรัฐบาลประชาธิปไตยภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ เช่น โครงการ SIF เป็นต้น นโยบายของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยจึงเป็นการเพิ่มเติม ต่อยอด และทำให้สิ่งที่มีอยู่แล้วเป็นจริงขึ้นมาเท่านั้น

นอกจากนี้ นโยบายประชานิยมจำนวนมากมาจากการต่อสู้และข้อเรียกร้องอันหลากหลายของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างในรอบหลายปีที่ผ่านมา ตัวอย่างสำคัญที่สุดก็คือ นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก การต่อสู้ของเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน 11 เครือข่าย เช่น เครือข่ายองค์กรของผู้ติดเชื้อเอดส์ เครือข่ายองค์กรผู้พิการ องค์กรผู้หญิง องค์กรที่ทำงานด้านเกษตรทางเลือก ด้านชุมชนแออัด ด้านสิทธิผู้บริโภค ด้านแรงงาน และแรงงานนอกระบบ ฯลฯ⁹⁵ โดยมีการผลักดัน “ร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ฉบับภาคประชาชน และการรวบรวมรายชื่อประชาชนกว่า 6 หมื่นรายชื่อเพื่อผลักดันร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเข้าสู่การพิจารณาของรัฐสภา”⁹⁶ แต่ไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ ตรงกันข้ามกับพรรคไทยรักไทย ซึ่งรับเอาหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าดังกล่าวเข้ามา

⁹¹ เฟิงอ๋าง, หน้า 52.

⁹² เฟิงอ๋าง, หน้า 71.

⁹³ Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development*, p. 53.

⁹⁴ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, “ข้าแหละสวัสดิการสังคม เปลือกนอกประชานิยม,” *วารสารรากแก้ว* 1, 4 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2549): 17.

⁹⁵ จอน อึ้งภากรณ์, “ค่านิยม,” ใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *บทเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 15.

⁹⁶ เฟิงอ๋าง, หน้า 15.

ทำเป็นนโยบายหลักของพรรค ผ่านการผลักดันร่วมกันของกลุ่มพลังทางสังคมที่หลากหลายทั้งที่อยู่ในกลไกรัฐและฝ่ายองค์กรพัฒนาเอกชน⁹⁷

อย่างไรก็ดี หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าที่นำมาปฏิบัติภายใต้นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคนั้นในด้านหนึ่งก็ถือว่าเป็นความก้าวหน้าในการต่อสู้เรียกร้องให้รัฐจัดการสาธารณสุขให้กับสังคมภายใต้ระบบทุนนิยม นโยบายดังกล่าวเป็นการผนวกเอา “ข้อที่ดีของทั้งระบบทุนนิยมเสรีและระบบสังคมนิยม”⁹⁸ เข้ามา ไม่ใช่การต่อต้านทุนนิยม ยิ่งไปกว่านั้น ในสายตาของนักกิจกรรมทางด้านสาธารณสุข เช่น นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และ จอน อึ้งภากรณ์ นโยบายดังกล่าวจะสำเร็จไม่ได้ ถ้าไม่มีการถักทอประสานกันระหว่างรัฐและชุมชน ดังที่ นพ.สงวนกล่าวว่า ที่ผ่านมามีความล้มเหลวเกิดจาก “ผู้นำไม่เข้มแข็งพอ”⁹⁹ ดังนั้นในการจะทำให้การปฏิรูประบบสุขภาพและระบบสวัสดิการประสบความสำเร็จจึงต้องอาศัยพรรคการเมืองที่ยอมรับแนวทางปฏิรูปที่ก้าวหน้า เช่นนี้ ซึ่งที่ผ่านมา “ได้พยายามขยายความคิดนี้กับพรรคการเมืองต่างๆ และพรรคที่ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าคือพรรคไทยรักไทย”¹⁰⁰

การที่พรรคไทยรักไทยแสดงตนอย่างชัดเจนในการผลักดันนโยบายสุขภาพดังกล่าว ส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ในแง่บวกต่อนักกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะนักกิจกรรมทางสังคมสาธารณสุข เช่น กลุ่มแพทย์ชนบท เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน 11 เครือข่ายซึ่งมีมวลชนอยู่ทั่วประเทศ รวมไปถึงดังที่ Brown และ Hewison¹⁰¹ ชี้ว่า นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคนั้นเป็นนโยบายที่ชี้ขาดการสนับสนุนของผู้ใช้แรงงานและคนชั้นล่างทั้งหมดที่มีต่อพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งปี 2544 แต่อย่างไรก็ดี นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคก็ไม่ได้รับการยอมรับทั้งหมดจากกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะกระแสหัวตั้งและคัดค้านจากกลุ่มปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมที่แม้ในตอนแรกจะให้การสนับสนุน แต่ตอนหลังออกมาคัดค้าน เช่น อัมมาร สยามวาลา และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยที่มองว่า นโยบายประชานิยมดังกล่าวอาจก่อให้เกิดวิกฤตทางการเงินและการคลังขึ้นอีก เป็นต้น¹⁰²

แนวคิดด้านสวัสดิการแนวชุมชนนิยมของกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยมที่สอดคล้องไปกับแนวคิดโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมนี้เองได้กลายมาเป็นประเด็นที่ครอบคลุมความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการจัดสวัสดิการสังคมในสังคมไทย นั่นก็คือ

⁹⁷ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *บทเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า*, หน้า 19.

⁹⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 28.

⁹⁹ เพิ่งอ้าง, หน้า 91.

¹⁰⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 92.

¹⁰¹ Andrew Brown and Kevin Hewison, “Labour Politics in Thaksin’s Politics” (Working Papers Series No. 62, March 2004, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong), p. 21.

¹⁰² อัมมาร สยามวาลา, “ทักษิณโศกนิเวศ,” *มติชนรายวัน* (25 ธันวาคม 2545)

การจัดสวัสดิการแบบที่รัฐผู้หลักการะให้กับชุมชนในการจัดการสวัสดิการตนเองในระยะยาว รัฐจะทำเฉพาะการจัดสวัสดิการให้กับคนที่จนและด้อยโอกาสที่สุดเท่านั้น แม้ว่าการต่อสู้เพื่อสวัสดิการภายใต้แนวคิดสวัสดิการชุมชนจะมีส่วนช่วยให้การต่อสู้เรื่องสวัสดิการทางสังคมในประเทศไทยมีความก้าวหน้าขึ้น โดยเฉพาะแนวคิด “หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า” ซึ่งกลายมาเป็นนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค แต่ในอีกด้านหนึ่งแนวคิดสวัสดิการทางสังคมที่เน้นให้ความช่วยเหลือแก่คนจนและคนด้อยโอกาสดังกล่าวนั้นมีลักษณะเป็นสวัสดิการชั้นสอง ที่ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่มาของงบประมาณของรัฐ โดยเฉพาะนโยบายการปฏิรูปโครงสร้างภาษีซึ่งเป็นหัวใจของการจัดสวัสดิการในระยะยาว โดยที่มาของเงินภาษีส่วนใหญ่ยังคงมาจากการเก็บภาษีทางอ้อมที่คนชั้นล่างแบกรับภาระอยู่ ไม่ใช่การเก็บภาษีทางตรงแบบก้าวหน้าที่เกิดจากคนรวยหรืออภิมหาเศรษฐีในสังคมและจัดสวัสดิการโดยรัฐแบบครบวงจรอย่างประเทศรัฐสวัสดิการในยุโรป¹⁰³

นอกจากนี้ พรรคไทยรักไทยยังมีนโยบายทางสังคมที่มีลักษณะบรรเทาความยากจนชั่วคราวที่ไม่ได้มาจากแนวคิดโครงข่ายคุ้มครองทางสังคมโดยตรง แต่มีที่มาจากข้อเสนอและข้อเรียกร้องของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างเป็นหลัก เช่น นโยบายพักหนี้เกษตรกร 3 ปี ซึ่งถูกนำเสนอมาก่อนหน้านั้นโดยสมัชชาคนจนและเครือข่ายเกษตรกร¹⁰⁴ อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาหนี้สินนับเป็นปัญหาใหญ่สำหรับเกษตรกร โดยเฉพาะหลังจากวิกฤตปี 2540 จนถึงปี 2541 เกษตรกรมีหนี้รวมถึง 403,300 ล้านบาท โดยเป็นหนี้ในระบบ 372,100 ล้านบาท ในจำนวนนี้เป็นหนี้ของธนาคารเพื่อการส่งเสริมการเกษตร (ธกส.) ถึง 206,600 ล้านบาท ซึ่งมากกว่าครึ่งหนึ่งของหนี้ทั้งหมดในภาคเกษตร โดยที่ผ่านมา เกษตรกรที่ค้างชำระหนี้ ธกส. โดยไม่มีความสามารถจ่ายถึงร้อยละ 30.74 นับแล้วมีลูกหนี้เฉพาะ ธกส. จำนวนถึง 4.88 ล้านครัวเรือน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากช่วงก่อนหน้านั้นอย่างมาก นั่นหมายความว่า ในอนาคตอันใกล้ เกษตรกรยากจนมีโอกาสสูญเสียที่ดินทำกินสูงมาก¹⁰⁵ นำมาซึ่งความขัดแย้งปัญหาหนี้สิน ดังเช่น ในปี 2541 มีการประท้วงของมูลนิธิชาวนาไทยและขบวนการภาคประชาชนในภาคอีสานกว่า 20,000 คนเพื่อให้รัฐบาลพรรค

¹⁰³ ผู้เขียนอภิปรายถึงที่มาของงบประมาณรัฐโดยเปรียบเทียบกับประเทศที่เป็นรัฐสวัสดิการได้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ทำไมเราต้องสร้าง ‘รัฐสวัสดิการ’ ในสังคมไทย?”, *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 195-209.

¹⁰⁴ สมศักดิ์ โยอินชัย กองเลขาสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ เล่าว่า ในช่วงปี 2542 และ 2543 ทีมร่างนโยบายของพรรคไทยรักไทยได้ไปพบและเชิญตัวแทนเกษตรกรจากในพื้นที่ต่างๆ เข้ามาร่วมร่างนโยบาย โดยฝ่ายเกษตรกรเสนอให้ “ปลดหนี้” แต่พรรคไทยรักไทยเสนอว่า ทำได้แค่ “พักหนี้” ดู สมศักดิ์ โยอินชัย, “พักชำระหนี้เกษตรกร เพียงนโยบายการเมือง ไม่ใช่นโยบายแห่งรัฐ” [Online] available from <http://www.prachatai.com/05web/th/home/11194> (เข้าดูวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2551)

¹⁰⁵ พิทยา ว่องกุล, “ระวัง!! วิกฤตระลอกสองที่ภาคเกษตร แนวน้อมหันตภัยในยุคการค้าเสรี,” ใน *พลังไทยและเศรษฐกิจใหม่*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: วิถีธรรม, 2544), หน้า 4-5, 10.

ประชาธิปไตยแก้ไขปัญหานี้สิ้นของเกษตรกร แต่ก็มิได้รับการแก้ไข¹⁰⁶ การมีนโยบายพักชำระหนี้ เช่นนี้จึงตอบสนองข้อเรียกร้องในระยะสั้นของชนชั้นล่าง โดยเฉพาะชนชั้นล่างในภาคเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

โดยสรุปแล้ว นโยบายทางสังคมของพรรคไทยรักไทยมีการทำงานในหลายระดับ โดยเฉพาะนโยบายเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากในการลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นอันเกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายเหล่านี้ต้องทำควบคู่กันไปทั้งในแง่ของการส่งเสริมธุรกิจชุมชน เช่น นโยบายสนับสนุนผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก (SME และ SML) และหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และนโยบายสวัสดิการซึ่งช่วยลดความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากวิกฤตได้ชั่วคราว และในระยะยาวนโยบายเหล่านี้จะช่วยให้รัฐทุนนิยมไทยสามารถผลัดความรับผิดชอบของรัฐในด้านสวัสดิการให้แก่ชุมชนซึ่งล้วนมีแต่คนจนดูแลตัวเองผ่านสวัสดิการชุมชนด้วย นโยบายประชานิยมจึงมีลักษณะเป็นชุดของนโยบายที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองของรัฐไทยที่ใช้เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ชนชั้นที่เป็นไปได้มากที่สุด ดังที่ พันธุ์ศักดิ์ วิญญรัตน์ ชี้ถึงความจำเป็นของนโยบายธุรกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนในการรองรับผลกระทบจากวิกฤตว่า “สามารถรองรับคนตกงานจำนวนหนึ่ง จึงอาจถือได้ว่าได้ช่วยลดภาระให้กับภาครัฐในอีกด้านหนึ่งด้วย”¹⁰⁷ นอกจากนี้ นโยบายเหล่านี้ยังมีเป้าหมายในระยะยาว คือ การพัฒนาความพร้อมของเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการรายย่อยในภาคเกษตร และการพัฒนาและยกระดับมาตรฐานของแรงงานในประเทศให้ได้รับการยอมรับในระดับสากลเพื่อให้ระบบทุนนิยมไทยสามารถแข่งขันได้ในระบบทุนนิยมโลกอย่างมีประสิทธิภาพด้วย¹⁰⁸

ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อเสนอของงานวิชาการหลายชิ้นที่มองว่า นโยบายของพรรคไทยรักไทยมีผลในเชิงรูปธรรมจริง ไม่ใช่แค่โวหารหรือการหลอกลวงชนชั้นล่างไม่มีการศึกษา¹⁰⁹ และไม่ได้เกิดจากรัฐบาลพรรคไทยรักไทยใจดี อยากช่วยเหลือคนจน แต่นโยบายเหล่านี้สะท้อนการต่อสู้ต่อรองที่รัฐไทยต้องแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่ดำรงอยู่จริง จาก

¹⁰⁶ Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*, pp. 188-9.

¹⁰⁷ พันธุ์ศักดิ์ วิญญรัตน์, “SME กับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในศตวรรษที่ 21,” ใน *เศรษฐศาสตร์กระแสทวน*, ณรงค์ พิธีประเสริฐ, บรรณาธิการ, หน้า 160.

¹⁰⁸ Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development*, p. 48. และดู Andrew Brown and Kevin Hewison, “Labour Politics in Thaksin’s Politics” (Working Papers Series No. 62, March 2004, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong), pp. 17-8.

¹⁰⁹ ดูงานเช่น Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38, no. 1 (February 2008): 38-61. และ Andrew Walker, “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, no. 1 (February 2008): 85-105. เป็นต้น

การศึกษาของ อนุสรณ์ อุณโณ พบว่า ในช่วงปีแรกของการเป็นรัฐบาล นโยบายทางสังคมของ รัฐบาลไทยรักไทยได้ถูกนำไปปฏิบัติและส่งผลโดยตรงต่อคนชั้นล่างจำนวนมากในทันที เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจำนวน 75,547 กองทุน เริ่มต้นดำเนินงานในเดือน กรกฎาคม 2544 มีผู้เข้าร่วมถึง 4,839,549 ราย และโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เริ่มต้นในปี 2544 โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร ซึ่งเริ่มต้นดำเนินงานในเดือนเมษายน 2544 มีเกษตรกรเข้าร่วมถึง 2,309,966 ราย และโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ซึ่งเริ่มปฏิบัติงานตั้งแต่ปลายปี 2544 ส่งผลกระทบต่อประชากรมากกว่า 60 ล้านคนทั่วประเทศ¹¹⁰ ซึ่งแม้ว่านโยบายเหล่านี้จะไม่ประสบความสำเร็จทั้งหมด 100 เปอร์เซ็นต์ แต่เมื่อเทียบกับนโยบายของรัฐบาลที่ผ่านมาแล้ว ชุดนโยบายของพรรคไทยรักไทยจะตอบโจทย์ของความต้องการของคนชั้นล่างมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา ดังที่ Andrew Walker ตั้งข้อสังเกตจากการศึกษาพื้นที่เลือกตั้งทางภาคเหนือว่า

“รัฐบาลทักษิณได้รับการเลือกตั้งเพราะผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่มองว่า ผู้สมัครและนโยบายของพรรคไทยรักไทยใกล้เคียงกับค่านิยมเกี่ยวกับผู้นำทางการเมืองของพวกเขามากที่สุด ถึงแม้ว่าจะไม่สมบูรณ์แบบ แต่... พรรคไทยรักไทย เป็นทางเลือกที่น่าสนใจที่สุดแล้วเท่าที่มีอยู่”¹¹¹

นี่คือ เหตุผลว่า ทำไมพรรคไทยรักไทยจึงสามารถครองความคิดจิตใจชนชั้นต่างๆในสังคมไทยได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะชนชั้นล่างซึ่งเป็นฐานมวลชนหลักของขบวนการทางสังคม ดังนั้น สำหรับปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าและขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างที่ต้องการต่อสู้ในระยะยาวแล้ว จะต้องเข้าใจว่า ปัญหาที่รัฐบาลมีอำนาจมากไม่ได้อยู่ที่ว่าพรรคไทยรักไทยหรือกลุ่มทุนหยิบฉวยหรือขโมยเอาแนวคิดขององค์กรพัฒนาเอกชนและแนวทางของชนชั้นล่างไปใช้หรือหลอกหลวงคนจนแบบนี้ นักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคมจำนวนหนึ่งเสนอ เพราะการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานและการแก้ไขปัญหาต่างๆดังกล่าวนี้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องตอบสนองความต้องการหรือข้อเรียกร้องของประชาชน (จะกล่าวถึงข้อวิพากษ์ดังกล่าวนี้ในบทต่อไป) หากแต่ปัญหาอยู่ที่เพดานทางความคิดภายในวาทกรรมทางเลือกขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างเองต่างหาก ที่ไม่ได้แตกหักหรือมีทางเลือกอื่นที่ไปไกลกว่าการปฏิรูปภายใต้ระบบทุนนิยม ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่กลุ่มชนชั้นนายทุนจะช่วงชิงเอาวาทกรรมและ

¹¹⁰ อนุสรณ์ อุณโณ, “นโยบายประชานิยม รัฐบาลพรรคไทยรักไทย: ข้อพิจารณาเบื้องต้น,” *ฟ้าเดียวกัน* 3, 1 (มกราคม-มีนาคม 2548): 58-66.

¹¹¹ Andrew Walker, “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 103.

ข้อเสนอแบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างธุรกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชนที่ชุมชน
ท้องถิ่นรับผิดชอบตัวเอง โดยไม่เรียกร้องเอากับรัฐหรือเปลี่ยนแปลงรัฐอย่างที่ควรจะเป็น (ดู
เพิ่มเติมบทที่ 3 และ 4) ซึ่งในที่สุดแล้วเพดานดังกล่าวกลายมาเป็นกรอบจำกัดที่มีต่อจินตภาพทาง
การเมือง (political imagination) และการต่อสู้ทางการเมืองภายในขบวนการทางสังคมของชนชั้น
ล่างมากกว่าที่จะเป็นปัญหาที่ถูกส่งมาจากภายนอกโดยชนชั้นนายทุนในพรรคไทยรักไทย

วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมภายในขบวนการทางสังคมดังกล่าวได้กลายมาเป็นกรอบที่
ส่งผลให้ขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยมองว่า พรรคไทยรักไทยเป็น
“เพื่อนของคนจน” และเป็น “ชาตินิยม” ที่มีจุดยืนต่อต้านแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่แม้
ในช่วงแรก คือ ก่อนและหลังการเลือกตั้งปี 2544 พรรคไทยรักไทยได้ประกาศชัดเจนอยู่แล้วว่า
หลังจากแก้ปัญหาผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจได้ จะเดินหน้าผลักดันแนวเสรี
นิยมใหม่อย่างเต็มที่ คำถามคือ ถ้าขบวนการทางสังคมในประเทศไทยมีความเข้าใจระบบทุนนิยม
และแนวคิดเสรีนิยมจากทฤษฎีทางชนชั้น (class perspective) จริง เหตุใดขบวนการทางสังคม
ในประเทศไทยในช่วงเวลานี้จึงยังคงเชื่อว่า พรรคไทยรักไทยเป็นเพื่อนคนจน นี้เองสะท้อนว่า
ขบวนการทางสังคมในประเทศไทยมองปัญหาแบบเฉพาะประเด็นและเฉพาะหน้า โดยปราศจาก
การมองภาพรวมและกำหนดยุทธศาสตร์ระยะยาว ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

ในขณะที่พรรคการเมืองของชนชั้นนายทุน เช่น พรรคประชาธิปัตย์ ไม่ให้ความสำคัญกับ
การลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นอย่างเป็นระบบ และในขณะเดียวกันที่
การเมืองของขบวนการทางสังคมหลังการสิ้นสุดของการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย
ขาดการมองสังคมผ่านทฤษฎีทางชนชั้น แทนที่จะใช้หน่วยการวิเคราะห์แบบชนชั้นแทน
หน่วยการวิเคราะห์แบบชุมชนและชาติ พรรคไทยรักไทยกลับใช้ทฤษฎีทางชนชั้นในการวิเคราะห์
สังคมไทย โดยยอมรับว่า สังคมไทยมี 2 ชนชั้นหลักที่ขัดแย้งกัน และต้องแก้ปัญหาคความขัดแย้ง
แบ่งขั้วทางชนชั้นดังกล่าวโดยเร่งด่วน¹¹² ส่งผลให้นักกิจกรรมทางสังคมและขบวนการเคลื่อนไหว
ของชนชั้นล่างส่วนใหญ่ยอมรับการนำของพรรคไทยรักไทยผ่านการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับ
กลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนพรรคไทยรักไทย โดยเชื่อมั่นว่า พรรคไทยรักไทยจะทำเพื่อคนจน
ผ่านการผลักดันนโยบายประชานิยม ความเชื่อดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่วางอยู่บนสำนึก
ทางประวัติศาสตร์ที่ว่า ทางเลือกอื่นที่นอกเหนือจากการปฏิรูปภายในระบบทุนนิยม เช่น การสร้าง
สังคมนิยมนั้นเป็นไปได้ไม่ได้อย่างสิ้นเชิง การขึ้นสู่อำนาจของพรรคไทยรักไทยซึ่งเป็นรัฐบาลประชา

¹¹² ดูที่ทักษิณอภิปรายประเด็นต่างๆภายใต้ทฤษฎีทางชนชั้น ใน Thaksin Shinawatra, *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development*

นิยมจึงไม่ได้เป็นอะไรที่มากกว่าสภาวะที่ฝ่ายซ้ายหรือขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่างไม่มีตัวเลือกให้กับสังคมโดยรวมและไม่มีทางเลือกอื่นให้กับตัวเอง¹¹³

ในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้ง การปฏิเสธรศนะทางชนชั้นและการยอมรับแนวคิดชุมชนชาตินิยมที่ดำรงอยู่ในขบวนการแรงงานทำให้องค์กรแรงงานจำนวนมากมองว่า “การเลือกพรรคไทยรักไทยเท่ากับการต่อต้านกระบวนการปฏิรูปของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ”¹¹⁴ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเหตุการณ์การเดินขบวนของแรงงานในวันแรงงานสากลปี 2544 ที่สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) นำโดย สมศักดิ์ โกศัยสุข ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานที่มีประสบการณ์ต่อต้านนโยบายเสรีนิยมใหม่มาอย่างดุเดือด ตั้งแต่สมัยรัฐบาล อานันท์ ปันยารชุน ถึงกับยอมเปลี่ยนเส้นทางการเดินขบวนจากเดิมที่เป้าหมายคือทำเนียบรัฐบาล อันเป็นสถานที่ที่มีนัยยะทางการเมืองในลักษณะท้าทายอำนาจรัฐ ไปที่สนามหลวงซึ่งเป็นสถานที่ที่รัฐบาลจัดไว้ให้แทน ท่าทีประนีประนอมกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยอย่างออกนอกหน้าเช่นนี้ส่งผลให้ สรส. และสมศักดิ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากจากองค์กรแรงงานกลุ่มอื่นซึ่งไม่เห็นด้วยกับท่าทีประนีประนอมต่อรัฐบาลนายทุนของ สรส.¹¹⁵

เช่นเดียวกันกับความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างพรรคไทยรักไทยกับขบวนการแรงงานในช่วงแรกที่ได้รับเลือกตั้ง พรรคไทยรักไทยมองว่า เสียงสนับสนุนของสมาชิกคนจนที่มีต่อพรรคมีความสำคัญอย่างมากต่อชัยชนะในการเลือกตั้งในปี 2544¹¹⁶ ก่อนหน้าการเลือกตั้งในปี 2544 พรรคไทยรักไทยได้ให้คำสัญญากับสมาชิกคนจนว่า หากชนะการเลือกตั้งจะแก้ไขปัญหาโดย

¹¹³ ความอ่อนแอและไร้ข้อเสนอทางการเมืองที่เป็นรูปธรรมของฝ่ายซ้าย ซึ่งนำไปสู่การขึ้นมาสู่อำนาจของพรรคการเมืองที่มีแนวทางแบบประชานิยมนั้นเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ โดยเฉพาะในยุโรป ดู Slavoj Zizek, “Why Populism Is (Sometimes) Good Enough in Practice, but Not Good Enough in Theory,” in his *In Defense of Lost Causes* (London and New York: Verso, 2008), pp. 264-333. และบทที่ 4 ของ Chantal Mouffe, *On the Political* (London and New York: Routledge, 2005), pp. 64-89.

¹¹⁴ แปลจาก “a vote for TRT was a vote against the IMF’s reform process” ใน Andrew Brown and Kevin Hewison, “Labour Politics in Thaksin’s Politics” (Working Papers Series No. 62, March 2004, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong), p. 13.

¹¹⁵ ศรีไพร นนตรี ยังกล่าวว่า สมศักดิ์ ให้เหตุผลว่า “ทักษิณมาใหม่ต้องให้โอกาสกัน” จาก สัมภาษณ์ ศรีไพร นนตรี, 1 กรกฎาคม 2550

¹¹⁶ Bruce D. Missingham, *The Assembly of the Poor in Thailand*, p. 210. และข้อเสนอของ James Ockey ที่มองว่า ในช่วงก่อนการเลือกตั้งปี 2544 นโยบายแก้ปัญหาค่าความยากจนกลายเป็นปัจจัยชี้ขาดเหนือปัจจัยอื่นที่กำหนดชัยชนะในการเลือกตั้ง ใน James Ockey, *Making Democracy: Leadership, Class, Gender, and Political Participation in Thailand*, p. 46. และจากการสัมภาษณ์ จินตนา แก้วขาว (10 กรกฎาคม 2549) และ กรณ์อุมา พงษ์น้อย (10 กรกฎาคม 2549) พบว่า พรรคไทยรักไทยให้ความสำคัญอย่างมากกับขบวนการทางสังคมในภาคใต้ โดยก่อนหน้าและภายหลังการเลือกตั้ง คนเดือนตุลาฯจำนวนหนึ่งได้พา ทักษิณ ชินวัตร และแกนนำของพรรคไทยรักไทยไปพบ และสัญญาว่าจะแก้ไขปัญหากรณีการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูด-บ่อนอก

ตอบสนองข้อเรียกร้องของสมัชชาคนจนโดยทันที สะท้อนจากที่ทักษิณ ชินวัตร เข้าเยี่ยมการประชุมของสมัชชาคนจนที่หน้าทำเนียบรัฐบาลในวันแรกของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยให้สัญญาว่า จะแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน โดยเฉพาะปัญหาเชื้อนปากมดูล ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และเด่นชัดที่สุด ส่งผลให้สมัชชาคนจนซึ่งเป็นเครือข่ายของคนจนที่ใหญ่และมีอิทธิพลมากที่สุด ในทศวรรษที่ผ่านมาถึงกับมองว่า สมัชชาคนจนน่าจะได้ประโยชน์ หากพรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้ง¹¹⁷ ซึ่งข้อสรุปของสมัชชาคนจนก็จะคาดการณ์ได้อย่างถูกต้อง เพราะในเดือนพฤษภาคม 2544 รัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้อนุมัติให้เปิดประตูเชื้อนปากมดูล 3 บานจาก 8 บาน¹¹⁸ ซึ่งนับว่าเป็นก้าวหนึ่งของชัยชนะของการต่อสู้ของสมัชชาคนจน พร้อมกับที่เป็นชัยชนะของพรรคไทยรักไทยในฐานะรัฐบาลด้วยในเวลาเดียวกัน

ภายใต้กระแสการแสวงหาทางออกจากวิกฤต ที่ในด้านหนึ่งนักกิจกรรมทางสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชนกำลังโหยหารัฐบาลหรือพรรคการเมืองที่เป็น “เพื่อนของคนจน” และในอีกด้านหนึ่งที่ชนชั้นนายทุนไทยกำลังโหยหา “อัศวินกู้ชาติ” ส่งผลให้ทั้งกลุ่มพลังทางสังคมทั้งสองกลุ่มซึ่งมีผลประโยชน์ขัดแย้งกันในระดับมูลฐานกลายมามีเป้าหมายร่วมกันที่สำคัญ คือ การแสวงหาผู้นำหรือรัฐบาลที่จะสามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นหลังจากวิกฤตได้ กอปรกับการที่ขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างไม่มีตัวเลือกทางการเมืองของตนเองในระบอบรัฐสภา อันเนื่องมาจากขบวนการทางสังคมส่วนมากปฏิเสธการสร้างพรรคการเมืองของตนเอง แต่กลุ่มพลังของชนชั้นนายทุนชาติกลับมีพรรคการเมืองที่เข้มแข็งและมีการจัดตั้งสมาชิกพรรคที่แน่นอผ่านทั้งเครือข่ายนักการเมืองของพรรคและเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนที่สนับสนุนพรรค¹¹⁹ นี่จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่พรรคไทยรักไทยขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองได้ท่ามกลางความอ่อนแอทั้งในแง่อุดมการณ์และยุทธศาสตร์ทางการเมืองของกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ (ดูส่วนที่ 3 ของบทที่ 6)

ในช่วงกลางปี 2544 เมื่อพรรคไทยรักไทยได้รับความนิยมจากมวลชนมากขึ้นจากการดำเนินนโยบายทางสังคมจำนวนมาก และโดยเฉพาะเมื่อ ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี รอดพ้นจากคดี “ชุกหูน” ส่งผลให้พรรคไทยรักไทยรู้สึกมั่นใจในพลังของตนเองมากขึ้น โดยเฉพาะความมั่นใจที่จะยืนบนลำแข้งของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคม ทิศทางเช่นนี้เป็นเรื่องนี้นักกิจกรรมจากองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมโดยทั่วไปตระหนักดี จนนำมาสู่การจัดประชุมเพื่อประเมินสถานการณ์และ

¹¹⁷ Bruce D. Missingham, *The Assembly of the Poor in Thailand*, p. 209.

¹¹⁸ Ibid., p. 211.

¹¹⁹ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ประชานิยมไทยรักไทย: วิกฤตทุนนิยม รัฐ และการต่อสู้ทางชนชั้น,” *รัฐศาสตร์สาร* 27, 2 (2549): 95-100.

จุดยืนต่อรัฐบาลร่วมกันขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมต่างๆในช่วงปลายปี 2544 โดยผลของการประชุมออกมาเป็น 3 ท่าที่ที่แตกต่างกัน คือ (1) กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนสายอีสานที่นำโดย บำรุง คณะโยธา เสนอว่า จะยุติการเคลื่อนไหวชั่วคราว เนื่องจากรู้สึกหมดหวัง และไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรในสถานการณ์ที่รัฐบาลมีอำนาจมากและมีแนวโน้มที่จะแย่งชิงมวลชน พื้นฐานขององค์กรพัฒนาเอกชนได้ในระยะยาว (2) กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนสายสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่นำโดย ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และ พลเดช ปิ่นประทีป เสนอในทางตรงกันข้ามว่า ภาคประชาชนควรทำงานร่วมกับรัฐบาลต่อไป เพราะมีโอกาสมากที่รัฐบาลจะให้ความร่วมมือและสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคม และ (3) กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนสาย ครป. และ กป.อพช. เสนอว่า ไม่ควรโต้ตอบหรือแสดงท่าทีคัดค้านรัฐบาลในช่วงนี้ ควรรอดูที่ท่าทีก่อนว่ารัฐบาลจะทำงานอย่างไร¹²⁰ ซึ่งเมื่อกล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว ธรรมชาติของท่าทีทั้ง 3 ก็คือ การที่นักกิจกรรมทางสังคมจากองค์กรพัฒนาเอกชนเกือบทั้งหมดยังคงไม่ปฏิเสธหรือเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย บทสรุปจึงมีแค่หนึ่งเฉยหรือไม่ก็สนับสนุน ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนความอ่อนแอของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่ตกอยู่ในสภาพของการ “ไม่มีทางเลือกอื่นใด” ที่ดีกว่านี้¹²¹

5.4 สรุป: พรรคไทยรักไทย ในฐานะยุทธศาสตร์การครองความคิดจิตใจของชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมหลังวิกฤต

ข้อเสนอนี้ที่นี้ของผู้เขียนก็คือ การเกิดขึ้นและการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของพรรคไทยรักไทยไม่ใช่การก่อตัวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (historical bloc) ที่หลอมรวม (fusion) ชนชั้นหลายชนชั้นและกลุ่มพลังทางสังคมหลายกลุ่มที่ทั้งขัดแย้งกันและร่วมมือกันแบบสมบูรณ ในแบบที่งานของ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์¹²² และวัชรพล พุทธรักษา¹²³ ได้เสนอไว้ การเสนอว่า รัฐบาลพรรค

¹²⁰ สัมภาษณ์ อมรา พงศาพิชญ์, 19 มิถุนายน 2550

¹²¹ ประโยคที่ว่า “ไม่มีทางเลือกอื่นใด” หรือ “There is no alternative.” หรือ “TINA” มีที่มาจากการเมืองของอังกฤษในยุคนายกรัฐมนตรี Margaret Thatcher จากพรรคอนุรักษนิยม โดยการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองอย่างมั่นคงของพรรคอนุรักษนิยม นั้นเป็นภาพสะท้อนของความอับจนของพรรคแรงงานและขบวนการฝ่ายซ้ายทั้งหมดที่ไม่สามารถเป็น “ตัวเลือก” และ “ไม่มีทางเลือกอื่น” ให้กับสังคม ส่งผลให้พรรคอนุรักษนิยมที่ผลักดันผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนและแนวเสรีนิยมใหม่สุดขั้วเข้ามาเป็นรัฐบาลได้ ดูงานที่ใช้แนวคิดระบอบมาร์กซิสต์เพื่อศึกษาการเมืองช่วงนี้ได้ เช่น

Bob Jessop and others, *Thatcherism: a Tale of Two Nations* (Cambridge: Polity Press, 1988) และ Stuart Hall, *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left* (London and New York: Verso, 1990)

¹²² พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ทักษิณนิยม...(อีกที),” ใน *พิษทักษิณ*, วิทยุไท่ตรัสรู้ธรรมา, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: openbooks, 2547), หน้า 198.

ไทยรักไทยสามารถสร้างกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ขึ้นมาได้นั้นเป็นการลดทอนหรือ ละเลยการทำความเข้าใจ “พระราชอำนาจนำ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ ทรงอยู่ในสถานะที่เหนือกว่ากลุ่มทุนรัฐบาลพรรคไทยรักไทย แต่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยมีสถานะ เป็นเพียงกลุ่มก้อนทางอำนาจ (power bloc) กลุ่มหนึ่งที่เป็นการประกอบกันเข้าของกลุ่มย่อยทาง ชนชั้นของชนชั้นนายทุนหลากหลายกลุ่มที่สามารถครองการนำ (hegemony) อย่างกว้างขวาง เหนือกลุ่มพลังอื่นๆในสังคมที่สำคัญ (ยกเว้นก็แต่กลุ่มพลังที่จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้า หัว) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีสถานะนำเหนือกลุ่มพลังชุมชน-ชาตินิยมรวมถึงขบวนการทางสังคม และองค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ โดยที่มิได้กีดกันกลุ่มพลังของชนชั้นล่างออกไป แต่กลับผนึก ประสานกลุ่มพลังดังกล่าวเข้ามาเป็นแนวร่วมชั่วคราวที่เกิดขึ้นได้ผ่านนโยบายทางสังคมที่เรียกว่า “ประชานิยม” การครองการนำของกลุ่มก้อนทางอำนาจดังกล่าวจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย หาก ปราศจากการอ้างอิงความชอบธรรมอยู่ภายใต้โครงกรอบขนาดใหญ่ของกลุ่มก้อนทาง ประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่สถาปนาความมั่นคงลงหลัก ปักฐานไว้แล้วก่อนหน้านี้ กล่าวโดยสรุปแล้ว กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยจะ ไม่สามารถขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองได้เลย หากปราศจากการหนุนช่วยหรืออ้างอิงความชอบธรรม ของตนเองภายใต้โครงกรอบขนาดใหญ่ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำที่ประกอบไปด้วยกลุ่มพลังทางสังคม 2 กลุ่มใหญ่ซึ่งผนึกประสานกัน แล้วก่อนหน้านี้ คือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอภิสิทธิ์ชน และกลุ่มพลังของขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมของชนชั้นล่าง

นอกจากนี้ เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า นโยบายสวัสดิการทางสังคมที่เรียกว่า “ประชานิยม” ของพรรคไทยรักไทยนั้นมีสถานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองของชนชั้นนายทุนไทยหลังวิกฤต เศรษฐกิจที่ต้องการจัดการกับวิกฤตทางการเมือง ซึ่งเป็นวิกฤตความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมซึ่ง เป็นผลมาจากความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะความขัดแย้ง ทางชนชั้นที่ถูกหนุนเสริมจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ยุทธศาสตร์ประชานิยมจึงเป็นส่วนหนึ่ง ของวาระทางการเมืองของรัฐและชนชั้นนายทุนไทยทั้งชนชั้นที่ต้องการลดสลายและกลบ เกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นไม่ให้นำไปสู่การแตกหักและการเปลี่ยนแปลง แบบถอนรากถอนโคนหรือการปฏิวัติโค่นล้มระบบทุนนิยมในระยะยาว ดังที่ พันธุ์ศักดิ์ วิญญูรัตน์ ยอมรับถึงความจำเป็นของนโยบายทางสังคมเหล่านี้ว่ามีที่มาจากที่รัฐ “ไม่อยากจะให้มีการ

¹²³ วัชรพล พุทธิรักษา, “รัฐบาลที่กีดกันกับความพยายามสร้างภาวะการนำ” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550)

ปรับเปลี่ยนโดยมีเลือดทาแผ่นดิน”¹²⁴ ดังนั้น นโยบายประชานิยมจึงมีฐานะเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองของรัฐและชนชั้นนายทุนไทยที่จำเป็น ซึ่งไม่ใช่เรื่องของความบังเอิญหรือการหวังผลระยะสั้นของนักการเมือง/พรรคการเมืองโลกมาก หากนโยบายประชานิยมเป็นความจำเป็นที่ยังยวดทางการเมืองของรัฐและชนชั้นนายทุนไทยที่จะกอบกู้และรักษาความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ

โดยสรุปแล้ว การขึ้นสู่อำนาจของพรรคไทยรักไทยสะท้อนปฏิสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆในสังคมไทยใน 2 มิติที่สำคัญ คือ

(1) มิติทางอุดมการณ์; วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในตัวเองซึ่งเป็นวาทกรรมทางเลือกกระแสหลักของการเมืองภาคประชาชนในประเทศไทย แต่ไม่สามารถกลายมาเป็นทางเลือกในรูปธรรมที่จะทำลายระบบทุนนิยมและผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนได้อย่างเพียงพอ ในทางตรงข้าม วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำภายในขบวนการทางสังคมดังกล่าวนี้ ที่ทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจ (consensus) ต่อวาทกรรมของกลุ่มพลังของชนชั้นนายทุน ทั้งที่เป็นชนชั้นนายทุนฝ่ายอนุรักษนิยมและชนชั้นนายทุนฝ่ายโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เช่น เศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกนำเสนอโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเครือข่ายของพระองค์ และสวัสดิการประชานิยมของพรรคไทยรักไทย มากกว่าที่จะเป็นการใช้กำลังบังคับ (coercion) จากภายนอก

(2) มิติทางการเมือง; ความอ่อนแอของกลุ่มย่อยทางชนชั้นกลุ่มอื่นๆของชนชั้นนายทุน เช่น พรรคประชาธิปัตย์ และ กลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่างที่หากแม้จะวิพากษ์ (critical) แนวทางของพรรคไทยรักไทยเพียงใด แต่ด้วยความอ่อนแอและความไร้ประสิทธิภาพในการเมืองทำให้ไม่สามารถกลายมาเป็นตัวเลือกทางการเมืองที่เป็นรูปธรรมให้แก่สังคมได้ใน ช่วงเวลานี้ ในขณะที่การเมืองภาคประชาชนเน้นการต่อสู้ในประเด็นเฉพาะหน้า โดยปราศจากเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและในระยะยาว กอปรกับการที่ขบวนการภาคประชาชนปฏิเสธทฤษฎีชนชั้นและไม่มีปัญญาชนของชนชั้นตนเอง ทำให้ต้องพึ่งพาพระราชอำนาจนำทางอุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลังปี 2540 แต่กลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทยกลับมีความชัดเจนในทฤษฎีชนชั้นและมุ่งเน้นที่การวางยุทธศาสตร์ในภาพรวมระยะยาว จึงเป็นเหตุผลที่ว่า เพราะเหตุใดพรรคไทยรักไทยจึงสามารถสถาปนาการนำเหนือกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆได้ สิ่งเดียวที่กลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆพอจะทำได้ก็คือ การประนีประนอมหรือเข้าร่วมสนับสนุนกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย เช่น กลุ่มทุนจำนวน

¹²⁴ ใน สินีพร มฤคพิทักษ์, “ความแตกต่างที่มีคุณค่าคือเป้าของนโยบายทักษิณมิกซ์,” *เนชั่นสุดสัปดาห์* 13, 664 (กุมภาพันธ์ 2547): 82-5.

มากที่ย้ายมาสนับสนุนพรรคไทยรักไทย หรือมิเช่นนั้นก็ประกาศตัวเป็นศัตรู เช่น กลุ่มทุนพรรค
ประชาธิปัตย์ ด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้เองที่ส่งผลให้พรรคไทยรักไทยได้รับการ
เลือกตั้งให้เป็นรัฐบาลด้วยคะแนนเสียงเลือกตั้งกว่า 12 ล้านเสียง นับเป็นร้อยละ 40.63 ของทั้ง
ประเทศในปี 2544

บทที่ 6

ความขัดแย้งทางชนชั้นของยุทธศาสตร์การพัฒนาเสรีนิยมใหม่ (2545-2548): ความล้มเหลวของการเมืองทางเลือกภายใต้ “ระบอบทักษิณ”

6.1 บทนำ: จากเสถียรภาพสู่ความขัดแย้ง

ยุทธศาสตร์ทางการเมืองเพื่อผลักดันนโยบายทางสังคม หรือที่เรียกว่า “ประชานิยม” ที่มีเป้าหมายเพื่อจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงแรกของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ส่งผลให้พรรคไทยรักไทยได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนอย่างมากจากกลุ่มพลังทางสังคมที่หลากหลาย โดยเฉพาะการสนับสนุนอย่างกว้างขวางของชนชั้นล่างทั้งในเมืองและในชนบท ในด้านหนึ่งยุทธศาสตร์ประชานิยมของพรรคไทยรักไทยที่ผนวกข้อเรียกร้องบางส่วนของคนชั้นล่างเข้าไปนั้นสะท้อนความเข้มแข็งและการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่าง แต่ในอีกด้านหนึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวก็มีส่วนทำให้ประเด็นความไม่เท่าเทียมในการถือครองปัจจัยการผลิตหรือความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่ดำรงอยู่จริงถูกทำให้ลดความสำคัญลงไป โดยมิได้มีการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานของสังคม นั่นคือ การรวมศูนย์ผูกขาดปัจจัยการผลิตในระบบทุนนิยม) นั่นหมายความว่า ความขัดแย้งทางสังคมในรูปธรรมที่ดำรงอยู่จริง เช่น สภาวะไร้ที่ดินทำกิน การก่อสร้างโครงการพื้นฐานขนาดใหญ่ของรัฐ และนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ที่กระทบวิถีชีวิตของผู้คนในรูปธรรมก็ยังคงดำรงอยู่หรือเพียงแค่ออกไปไกลออกไปในบางเรื่องบางประเด็นชั่วคราว ส่งผลให้แม้ว่ายุทธศาสตร์ประชานิยมจะมีผลอย่างมากในการลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ก็ได้ทำให้ความขัดแย้งทางสังคมหมดไป นับตั้งแต่ปลายปี 2544 และต้นปี 2545 เป็นต้นมา รัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้เร่งผลักดันการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่อย่างเต็มที่ ส่งผลให้ความขัดแย้งทางสังคมที่ถูกกดทับเอาไว้กลับปรากฏเพิ่มสูงขึ้นโดยทันที และในเวลาต่อมา ความขัดแย้งนี้จะกลายมาเป็นจุดแตกหักระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมดังที่ปรากฏในปี 2548 และ 2549

ดังที่ได้กล่าวแล้ว การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลเกิดขึ้นบนความอ่อนแอของการเมือง “ภาคประชาชน” ดังนั้น เราจะเห็นว่า นับตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างเริ่มหันกลับมาทบทวนเพื่อปรับตัวในระดับอุดมการณ์และในระดับยุทธศาสตร์ทางการเมืองมากขึ้น เพื่อที่จะอยู่รอดได้และเพื่อที่จะสามารถ

ตอบโต้กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย หรือ “ระบอบทักษิณ”¹ มีการกลับไปทบทวนรูปแบบการจัดตั้งองค์กรระหว่าง พรรค (party) กับ เครือข่าย (network) รวมไปถึงมีการหยิบเอาวาทกรรมชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำมาใช้ในการต่อสู้และวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล และในปี 2547 และปี 2548 ขบวนการจำนวนมากเลือกใช้ยุทธวิธีการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้น (cross-class alliance) กับชนชั้นกลางและบางซีกของชนชั้นนายทุน ดังที่เราจะเห็นในการเลือกตั้งปี 2548 ที่มีการเลือกใช้ยุทธวิธีที่เรียกว่า “หมากัดกัน” ซึ่งหมายถึงการรณรงค์ให้ไปเลือกพรรคการเมืองอื่นๆ เพื่อคานอำนาจกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย และการสร้างแนวร่วมกับกลุ่มชนชั้นนายทุนท้องถิ่นผ่านการเข้าร่วมและให้การสนับสนุนพรรคมหาชน ซึ่งการปรับตัวเปลี่ยนแปลงในเชิงยุทธศาสตร์และในเชิงอุดมการณ์ รวมไปถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของยุทธศาสตร์ดังกล่าวในช่วงเวลานี้ มีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของขบวนการขับไล่ทักษิณในช่วงปี 2548 และ 2549 ดังที่จะกล่าวต่อไป

ในบทนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ส่วนหลักคือ (1) การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะการมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ และการมุ่งเน้นนโยบายปรามปรามและความคุมสังคม ซึ่งยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้นำมาสู่ความขัดแย้งทางชนชั้นที่เพิ่มสูงขึ้นระหว่างรัฐบาลและกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ (2) การกลับไปทบทวนยุทธศาสตร์ยุทธวิธีการต่อสู้ภายในขบวนการทางสังคม โดยจะชี้ให้เห็นว่า ขบวนการทางสังคมได้รับผลกระทบและมีการปรับตัวอย่างไรภายใต้ความเข้มแข็งที่เพิ่มมากขึ้นของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (3) วาทกรรมโต้ตอบ (counter hegemony) ของขบวนการทางสังคมต่อรัฐบาล ผ่านการพิจารณาคู่ของความขัดแย้งในทางอุดมการณ์ 3 คู่ที่สำคัญ (ชาตินิยม vs ทุนผูกขาดข้ามชาติ, ชุมชนนิยม vs ประชาานิยม และ การเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม vs อภิมหาธนกิจการเมือง) (4) ยุทธวิธีของขบวนการทางสังคมในการเลือกตั้งปี 2548 คือ การเสนอยุทธวิธี “หมากัดกัน” และการเข้าไปร่วมกับพรรคมหาชนในการต่อสู้กับพรรคไทยรักไทย ซึ่งการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ

¹ ผู้เขียนเลือกที่จะใส่เครื่องหมายคำพูด (“...”) ให้กับคำว่า “ระบอบทักษิณ” เพราะผู้เขียนเชื่อว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยไม่ได้มีสถานะเป็น “ระบอบการเมือง” (political regime) แบบหนึ่งแบบใด การเรียก “ระบอบทักษิณ” ในที่นี้จึงเป็นเพียงการพูดถึงอะไรบางอย่างที่ถูกเรียกชื่อผ่าน รูปสัญลักษณ์ (signifier) แบบหนึ่งซึ่งไม่ได้มี ความหมายสัญลักษณ์ (signified) ที่แน่นอนตายตัวแต่อย่างใดเท่านั้น การทำให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยถูกเข้าใจในฐานะที่เป็น “ระบอบ” (regime) อาจจะเป็นปัญหามากกว่าที่จะเป็นประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์ ซึ่งผู้เขียนจะไม่อภิปรายในรายละเอียดในที่นี้—ลองดูงานที่พยายามอธิบายรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็น “ระบอบ” ใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ทักษิณนิยม... (อีกที),” ใน *พิชทักษิณ, ภัยใหญ่ ไตรสุริยะธรรมมา, บรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ: open books, 2547), หน้า 177-207. ; และ เกษียร เตชะพีระ, *บุชกับทักษิณ: ระบอบอำนาจนิยมขวาใหม่ไทย-อเมริกัน* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2547) และดูงานที่พยายามโต้แย้งถึงข้อจำกัดของการใช้คำว่า “ระบอบทักษิณ” โดยนักวิชาการ เช่น สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ดู [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://prachachon.thaingo.org/webboard/view.php?id=2746> (เข้าดูวันที่ 27 ตุลาคม 2551)

เหล่านี้จะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการอธิบายการก่อตัวของขบวนการขับไล่ทักษิณในปี 2548 ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

6.2 การผลักดันวาระการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่

นับตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา รัฐบาลพรรคไทยรักไทยเริ่มมีความมั่นใจในวาระหลักอีกประการหนึ่งของชนชั้นนายทุนไทย นอกเหนือจากวาระของการลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น นั่นก็คือ การผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนหลัก (accumulation strategy) ของชนชั้นนายทุนไทย เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การนำมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ และการเปิดเจรจาข้อตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคี (Free Trade Agreement-FTA) ซึ่งล้วนเป็นหัวใจของหลักการเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ สัญญาณของการเปลี่ยนจากยุทธศาสตร์ชะลอการทำให้เป็นเสรีนิยมทางเศรษฐกิจออกไปก่อน มาสู่อุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการผลักดันการทำให้เป็นเสรีนิยมทางเศรษฐกิจแบบเต็มตัวของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยนั้น สะท้อนผ่านความรู้ของนักวิชาการจำนวนหนึ่งตั้งแต่ในช่วงต้นปี 2545 เช่น อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ตั้งข้อสังเกตว่า “นับตั้งแต่นี้เป็นต้นไป เราจะได้ยินเสียงนโยบายชาตินิยมน้อยลง ... แต่เราจะเห็นการประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มผู้ทรงพลังในระบบธุรกิจการเมืองและยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ชัดเจนขึ้น”²

รวมไปถึงในช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลพรรคไทยรักไทยยังมุ่งเน้นการดำเนินนโยบายความมั่นคงภายในประเทศจำนวนหนึ่งด้วย ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการทางการเมืองหรือวาระทางการเมืองแบบเสรีนิยมใหม่ของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย เช่น การฆ่าตัดตอน การปราบปรามและสังหารแกนนำของขบวนการทางสังคม และการสลายการชุมนุมของขบวนการฯ ด้วยความรุนแรง เป็นต้น ภายใต้ยุทธศาสตร์การผลักดันแนวทางเสรีนิยมใหม่ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย การสร้างเสถียรภาพในด้าน “ความมั่นคงและเศรษฐกิจมีความเกี่ยวโยงกัน”³ การผลักดันนโยบายเสรีนิยมใหม่ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชนชั้นล่างจำเป็นต้องมีการปราบปรามและควบคุมสังคมไม่ให้มีการต่อสู้คัดค้านจากขบวนการทางสังคมไปพร้อมๆกัน หมายความว่า ในขณะที่รัฐลดการควบคุมทางเศรษฐกิจลง (deregulation) ตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ แต่รัฐกลับ

² อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “การปรับคณะรัฐมนตรีครั้งสำคัญ,” ใน *ไทยกับเอเชีย: การเมือง ทุน และความมั่นคงยุคหลังวิกฤตเศรษฐกิจ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 36.

³ Garry Rodan and Kevin Hewison, “Neoliberal globalization, conflict and security: new life for authoritarianism in Asia?,” in *Empire and Neoliberalism in Asia*, Vedi R. Hadiz ed. (London and New York: Routledge, 2006), p. 117.

เพิ่มขยายกลไกอำนาจในด้านความมั่นคงทางการเมืองและการทหารที่เน้นการปราบปรามและควบคุมสังคม (repression and regulation) มากขึ้น⁴

ในระดับของเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ นโยบายปราบปรามและควบคุมสังคมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงนี้สะท้อนความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างรัฐบาลไทยกับศูนย์กลางของโครงสร้างอำนาจโลกอย่างสหรัฐอเมริกาด้วย ยกตัวอย่างเช่น การส่งทหารไทยไปร่วมในการทำสงคราม “ต่อต้านการก่อการร้าย” ของสหรัฐอเมริกาที่อัฟกานิสถานและอิรัก การซ้อมรบประจำปีร่วมกับกองทัพสหรัฐอเมริกาที่เรียกว่า คอบร้าโกลด์ และกรณีการจับกุมแกนนำขบวนการเจไอและส่งผู้ต้องสงสัยให้สหรัฐอเมริกา เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกที่สำคัญที่สุดในปัจจุบันเกิดขึ้นในหลายมิติ ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและมิติของความมั่นคง และเกิดขึ้นในหลายระดับ ทั้งในระดับภายในประเทศ เช่น การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ การปราบปรามขบวนการทางสังคมที่คัดค้านการเปิดการค้าเสรี ในระดับภูมิภาค เช่น การเปิดให้สิงคโปร์ซึ่งเป็นประเทศบริวารของสหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย และในระดับโลก เช่น การเข้ามีส่วนร่วมทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย และการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรี เป็นต้น การผลักดันวาระทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ และวาระทางการเมืองในระดับที่ปรับเปลี่ยนรัฐและกลไกรัฐให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของระบบทุนนิยมโลก และการปราบปรามและใช้ความรุนแรงกับชนชั้นล่างควบคู่กันไปมีผลโดยตรงที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลสหรัฐอเมริกามีทิศทางบวกอย่างเห็นได้ชัดเจนผ่านการที่ NATO ประกาศให้ประเทศไทยเป็นพันธมิตรพิเศษนอกภูมิภาคอเมริกาเหนือ (a major non-NATO ally) ในปี 2546⁵

ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นว่า การผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยซึ่งประกอบด้วยมิติทางเศรษฐกิจและมิติของความมั่นคงนั้นได้สร้างความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) ทั้งระหว่างกลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนด้วยกัน และระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนในรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับขบวนการทางสังคม ซึ่งการทำความเข้าใจที่มาและพลวัตของความขัดแย้งดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจที่มา

⁴ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อเสนอดังกล่าวด้วยความสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงภายในประเทศกับการเน้นความมั่นคงระหว่างประเทศในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญของโครงการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่ของระบบทุนนิยมโลก ได้ใน David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005), pp. 70-86. และดูการอภิปรายถึงอุดมการณ์ที่เรียกว่า “อนุรักษนิยมใหม่” (Neo-Conservative) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ผนวกเอาการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่เข้ามากับการเน้นประเด็นความมั่นคงและการทำสงคราม ใน เกษียร เตชะพีระ, *บุขกับทักษิณ: ระบอบอำนาจนิยมขวาใหม่ไทย-อเมริกัน*, หน้า 23-46.

⁵ สนใจเพิ่มเติมดู Garry Rodan and Kevin Hewison, “Neoliberal globalization, conflict and security: new life for authoritarianism in Asia?,” in *Empire and Neoliberalism in Asia*, Vedi R. Hadiz ed., pp. 105-22.

และที่ไปของยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆใช้ในการตอบโต้รัฐบาลในเวลาต่อมาด้วย

6.2.1 การพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเปิดเสรี (economic liberalization)

ในที่นี้จะชี้ให้เห็นถึงนโยบายทางเศรษฐกิจ 2 นโยบายหลัก คือ (1) นโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (privatization) และ (2) นโยบายข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาค (Free Trade Agreement-FTA) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ภายใต้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่สำคัญที่สุด และดังที่ได้กล่าวแล้ว (บทที่ 3 และ 4) นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การผลักดันการแปรรูปรัฐวิสาหกิจและการเปิดการค้าเสรีนั้น เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ของระบบทุนนิยมโลก การแปรรูปรัฐวิสาหกิจมีเป้าหมายใน 2 ประการเป็นอย่างน้อย คือ (1) การลดภาระของรัฐในการจัดสรรสวัสดิการขั้นพื้นฐานให้กับประชาชน และผลึกให้ประชาชนเป็นผู้แบกรับภาระด้วยตนเอง และ (2) เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนเข้ามาถือหุ้นและหาประโยชน์จากการลงทุนในกิจการรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นกิจการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่จำเป็น⁶ นโยบายการเปิดการค้าเสรีตามกรอบการเจรจาภายใต้องค์การการค้าโลก (WTO) ซึ่งล้มเหลว⁷ นั้น ได้พัฒนาตัวเป็นการเปิดการค้าเสรีข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีแทน (bilateral FTA) ซึ่งเห็นได้จากการผลักดันการทำ FTA แบบทวิภาคีที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ ดังนั้น ภายใต้การปฏิรูปการเมืองตามกรอบรัฐธรรมนูญปี 2540 ซึ่งเป็นชัยชนะของกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมดังที่กล่าวแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า รัฐบาลภายใต้รัฐบาลจากพรรคการเมืองที่แตกต่างกันต่างก็เร่งผลักดันการแปรรูปรัฐวิสาหกิจและการเปิดเจรจา FTA โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์เดินหน้าผลักดันนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่เต็มตัว และในช่วงของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่แม้จะใช้ยุทธศาสตร์การชะลอการทำให้เป็นเสรีนิยมใหม่ออกไปก่อน (delayed liberalization) ในช่วงปีแรก แต่ในปี 2545 รัฐบาลได้เริ่มเดินหน้าผลักดันนโยบายเสรีนิยมใหม่อย่างเร่งด่วน⁷

⁶ ดูที่ผู้เขียนอภิปรายในประเด็นเหล่านี้ใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=Sections&op=printpage&artid=676> (เข้าดูวันที่ 16 กันยายน 2551) และ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ทำไมเราต้องสร้าง ‘รัฐสวัสดิการ’ ในสังคมไทย?: ความเห็นเชิงวิพากษ์ต่อข้อเสนอเกี่ยวกับ ‘การศึกษา’ วิโรจน์ ณ ระนอง,” *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 195-209.

⁷ ภายหลังจากการเกิดรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2549 เราจะพบว่า รัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ซึ่งเป็นรัฐบาลที่มาจากการทำรัฐประหารได้ดำเนินการผลักดันนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจและการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีอย่างเร่งด่วน นั่นเป็นสิ่งที่ยืนยันข้อเสนอของผู้เขียนที่เสนอว่า การผลักดันการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่นั้น เป็นวาระหลักของรัฐและชนชั้นนำทุนในประเทศไทย แม้ว่ารัฐบาลจะอ้างปรัชญาการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม แต่

สำหรับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย รัฐบาลมีนโยบายที่ชัดเจนแต่แรกในการผลักดันการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ โดยในเดือนกรกฎาคมปี 2545 รัฐบาลได้จัดทำ “แผนการเตรียมความพร้อมการนำรัฐวิสาหกิจเข้าตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย” เพื่อใช้เป็นกรอบเงื่อนไขเวลาให้มีการจดทะเบียนและกระจายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยของรัฐวิสาหกิจจำนวนมาก เช่น การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย การสื่อสารแห่งประเทศไทย การประปานครหลวง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย การไฟฟ้านครหลวง เป็นต้น⁸ และจากแผนดังกล่าวมีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจดังต่อไปนี้ ปี 2544 การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย แปรสภาพเป็นบริษัท ป.ต.ท. จำกัด (มหาชน) ในปี 2545 การท่าอากาศยานแห่งประเทศไทย แปรสภาพเป็น บริษัท ท่าอากาศยานไทย จำกัด (มหาชน) องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย เป็นบริษัท ทศท คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) และในปี 2546 การสื่อสารแห่งประเทศไทย แปรสภาพเป็น บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) เป็นต้น⁹

จุดแตกหักที่สำคัญคือ ความพยายามของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่จะแปรรูป การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ในปี 2547 ได้ก่อให้เกิดกระแสต่อต้านการแปรรูปที่นำโดยสมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) ซึ่งประกอบไปด้วยสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจกว่า 23 แห่ง และมี สมศักดิ์ โกศัยสุข เป็นประธานฯ และยังมีการสร้างแนวร่วมด้านกว้างกับขบวนการทางสังคมอื่นๆ เช่น สมัชชาคนจน เครือข่ายสลัมสี่ภาค คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย และองค์กรพัฒนาเอกชนแนวชุมชน-ชาตินิยมจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความพยายามแปรรูป กฟผ. ส่งผลให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลและขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะในภาคแรงงานมีระดับรุนแรงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในการรณรงค์ในช่วงต้นปี 2547 สหภาพแรงงาน กฟผ. ประกาศหยุดงานครั้งเวลาและตั้งเวทีปราศรัยชุมนุมภายในที่ทำการของ กฟผ. เป็นระยะเวลาหนึ่งเดือน และในวันที่ 1 พฤษภาคม 2547 ซึ่งเป็นวันแรงงานสากล มีการระดมมวลชนจำนวนกว่า 300,000 คนให้ออกมาพร้อมประท้วงคัดค้านการแปรรูป กฟผ. การต่อสู้คัดค้านการแปรรูปดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างมากในการกดดันให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยต้องชะลอนโยบายการแปรรูปดังกล่าวออกไปชั่วคราว แต่อย่างไรก็ดี ความขัดแย้งดังกล่าวได้นำไปสู่การแตกหักอย่างไม่มีทางประสานได้

ในทางปฏิบัติรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองก็ได้ยกเลิกหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่แม้แต่น้อย ช้างใช้กลไก และอำนาจรัฐซึ่งไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในการผลักดันแนวนโยบายดังกล่าวอย่างเต็มที่มากยิ่งขึ้นไปอีก ดูแก๊งก๊วก กิติเรียงลาภ, “ทำไมเราต้องสร้าง ‘รัฐสวัสดิการ’ ในสังคมไทย?: ความเห็นเชิงวิพากษ์ต่อข้อเสนอเกี่ยวกับ ‘การศึกษา’ วิโรจน์ ณ ระนอง,” *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 195-209.

⁸ เลอพงษ์ แยมเกต, “การศึกษาเปรียบเทียบกับแนวนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย สมัยที่ 2 (พ.ศ. 2540-2543) และของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร สมัยที่ 1 (พ.ศ. 2544-2547)” (เอกสารวิจัยตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2547), หน้า 97.

⁹ เฟิงอ้าง, หน้า 105.

ระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับขบวนการแรงงานโดยทั่วไป ดังคำกล่าวของ เพ็ญ ียงหนู ประธานสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจการไฟฟ้านครหลวง ที่ว่า “นับจากนี้ไป เราจะถือว่า พรรคไทยรักไทยเป็นศัตรู”¹⁰

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการแปรรูปรัฐวิสาหกิจจะเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การสะสมทุนในระยะยาวของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย แต่ในระยะเฉพาะหน้า การแปรรูปดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การจัดสรรส่วนเกินทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มทุนกลุ่มต่างๆ ดังที่เราจะเห็นได้จากกรณีของ ปตท. ที่กลุ่มทุนภายในรัฐบาลพรรคไทยรักไทย เช่น กลุ่มทุนจากตระกูลจิ่งรุ่งเรืองกิจ เข้าซื้อหุ้นเกือบทั้งหมดของ ปตท. ภายหลังที่เปิดขายหุ้นภายในไม่กี่ชั่วโมงของการเปิดให้ซื้อหุ้นวันแรก¹¹ การแปรรูป ปตท. ภายใต้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยส่งผลอย่างมากต่อกลุ่มทุนบางกลุ่มที่ประสบกับภาวะล้มละลายอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 เช่น กรณีของ บริษัท ทีพีไอ โพลีน ของตระกูลเลี้ยวไพรัตน์ ซึ่งได้รับผลกระทบภาวะหนี้ท่วมจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ได้เข้าสู่แผนฟื้นฟูกิจการของกระทรวงการคลังภายใต้นโยบายการฟื้นฟูของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย¹² การเข้าสู่แผนฟื้นฟูกิจการดังกล่าวนี้ทำให้สถานะเจ้าของกิจการของตระกูลเลี้ยวไพรัตน์ ลื่นสุดลง ดังที่ปรากฏว่าในช่วงเวลาต่อมาภายใต้แผนดังกล่าว บริษัท ทีพีไอ โพลีน ได้กลายมาเป็นบริษัทร่วมของ ปตท.¹³ ซึ่งจากความขัดแย้งดังกล่าวนี้เอง ส่งผลให้ในเวลาต่อมา ประชัย เลี้ยวไพรัตน์ กลุ่มทุนที่เป็นเจ้าของอยู่เดิมหันมาเป็นศัตรูที่สำคัญของรัฐบาล

เช่นเดียวกับนโยบายการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีซึ่งกลายมาเป็นนโยบายภายใต้ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ที่สำคัญที่สุดนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา สอดคล้องกับข้อสังเกตของ วิฑิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์ และราชิน แซลลี¹⁴ ที่ว่า “หลังจากการก้าวขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เมื่อปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ข้อตกลงการค้าเสรีได้กลายมาเป็นหัวใจหลักของนโยบายการค้าระหว่างประเทศ” ภายใน 4 ปีหลังจากที่รัฐบาล

¹⁰ อ้างใน Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38, 1, February 2008, p. 53.

¹¹ ดู [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://toodcheefha.exteen.com/20060925/entry> (เข้าดูวันที่ 18 กันยายน 2551) และดูที่ฉลาดชาย รมิตานนท์ ชื่อว่า “กลุ่มทุนเก่า” เสียประโยชน์จากการเข้ามาของ “ระบอบทักษิณ” โดยเฉพาะผลประโยชน์ด้านธุรกิจพลังงานที่กลุ่มทุน “เก่า” มีอิทธิพลอยู่เดิม ใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, “การปะทะกันของกลุ่มทุนเก่าและกลุ่มทุนใหม่ภายใต้รัฐบาลทักษิณ,” ใน *พิษทักษิณ*, ภิญญา ไตรสุริยธรรมมา, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: open books, 2547), น. 152.

¹² เท็ดธรรม ทรงไทย, *คนโค่นทักษิณ* (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2549), หน้า 108-9.

¹³ “TPI ตีลประวัติศาสตร์ที่ต้องบันทึก,” *นิตยสารผู้จัดการ* (มิถุนายน 2549). หรือดู [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.gotomanager.com/news/details.aspx?id=48739> (เข้าดูวันที่ 16 กันยายน 2551)

¹⁴ วิฑิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์ และราชิน แซลลี, *การเจรจาการค้าระหว่างประเทศ: พลวัตและข้อคิดสำหรับนโยบายเปิดเสรีการค้า* (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือชุด ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศึกษา ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 94.

พรรคไทยรักไทยขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง มีข้อตกลงการค้าเสรีเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 9 ข้อตกลง เช่น ข้อตกลงการค้าเสรีไทย-ออสเตรเลีย (บังคับใช้ มกราคม 2548) ข้อตกลงการค้าเสรีไทย-นิวซีแลนด์ (กรกฎาคม 2548) ข้อตกลงการค้าเสรีไทย-จีน (ตุลาคม 2546) ข้อตกลงการค้าเสรีไทย-อินเดีย (คาดว่าจะดำเนินการตามข้อตกลงได้ในปี 2553) และการริเริ่มเจรจาข้อตกลงการค้าเสรีไทย-ญี่ปุ่น ในปี 2548 (ข้อตกลงกับญี่ปุ่นดังกล่าวเสร็จสิ้นในเวลาต่อมาภายใต้รัฐบาลพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ ในปี 2550) เป็นต้น ข้อตกลงการค้าเสรีที่ได้ทำไปแล้วข้างต้นนี้ ส่งผลกระทบต่อกลุ่มทุนขนาดเล็กและชนชั้นล่างในภาคเกษตรโดยทั่วไป เช่น กรณีผลกระทบของข้อตกลงการค้าเสรีไทย-จีนที่ทำให้ผลิตผลการเกษตรบางอย่างจากประเทศจีนเข้ามาขายในราคาที่ถูกกว่าผลิตผลการเกษตรที่ผลิตโดยเกษตรกรไทย ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนมากต้องเลิกกิจการไป¹⁵ เป็นต้น แต่สิ่งที่นำมาสู่ความขัดแย้งที่สำคัญที่สุดระหว่างรัฐบาล และกลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน (FTA Watch) ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ตั้งขึ้นในปี 2545 เพื่อทำงานรณรงค์คัดค้านข้อตกลงการค้าเสรีในประเทศไทย ก็คือ ความพยายามของรัฐบาลที่จะเจรจาข้อตกลงการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา ที่เริ่มต้นในปี 2547 โดยสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศคู่ค้าขนาดใหญ่อันดับหนึ่งของประเทศไทย ส่งผลให้เมื่อเปิดการค้าเสรีแล้ว จะมีแนวโน้มที่นำไปสู่การล่มสลายของภาคเกษตรอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงเงื่อนไขภายในข้อตกลงการค้าเสรีดังกล่าวมีผลต่อการจำกัด/ทำลายสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงการค้าเสรีด้วย จึงเป็นที่มาของการชุมนุมคัดค้านข้อตกลงเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกาในนามของ FTA Watch ที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นปี 2549 ยังผลให้การเจรจาดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จและต้องเลื่อนออกไปในที่สุด

กล่าวโดยสรุปแล้ว ภายใต้การผลักดันยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ซึ่งเป็นวาระหลักของชนชั้นนายทุนในประเทศนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา แม้ว่าในระยะยาว ยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะเป็นผลประโยชน์เชิงโครงสร้างของระบบทุนนิยมในประเทศ แต่ในระยะเฉาะหน้า พบว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ถูกผลักดันโดยรัฐบาลที่มาจากกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนเพียงบางกลุ่ม ได้นำไปสู่สถานะที่ขัดแย้งกันเอง คือ นโยบายที่เกี่ยวกับการทำให้เป็นเสรีนิยมใหม่จำนวนมาก เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรี เป็นต้น ได้นำไปสู่การหาประโยชน์ผ่านการผูกขาด (monopolization) การแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจไว้ที่กลุ่มทุนเพียงบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มทุนที่อยู่ในรัฐบาล ความมั่นคงทางการเมืองของรัฐบาลพร้อมกับการเติบโตทางธุรกิจของกลุ่มทุนที่อยู่ในรัฐบาลอย่าง

¹⁵ Oliver Pye and Wolfram Schaffer, "The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis," *Journal of Contemporary Asia* 38: 49. และดู วิสุทธิ์ ไบไม้ และคนอื่นๆ, *ลงนามเพื่อล่มสลาย: ข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพ สิทธิเกษตรกรและภาคเกษตรกรรมไทย* (นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงานเกษตรกรรมที่ยั่งยืน, 2547)

หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งในขณะเดียวกันก็เกิดขึ้นและในหลายๆกรณีมีแนวโน้ม (tendency)¹⁶ ที่จะเกิดขึ้น กลุ่มทุนอื่นๆออกจากเวทีของการแข่งขันในอนาคต แม้ว่าในระยะสั้นจะมีการร่วมมือกันทางธุรกิจ เกิดขึ้นก็ตาม แต่ความกังวลว่าจะไม่สามารถแข่งขันได้ในอนาคตก็เป็นปัจจัยสำคัญ¹⁷ พร้อมกันนั้น จะพบว่า นโยบายการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่จำนวนมาก ทั้งที่เคยถูกผลักดันมาก่อนจากรัฐบาลในอดีต เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจและที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น การเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีนั้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคนชั้นล่าง โดยเฉพาะกลุ่มนายทุนขนาดเล็กในภาคเกษตร รวมไปถึงมีแนวโน้มที่จะเกิดผลกระทบในเชิงลบต่อแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และประชาชนทั่วไปด้วย โดยเฉพาะการต้องแบกรับภาระจากการบริโภคนโยบายที่เพิ่มขึ้นที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเราจะเห็นต่อไปว่า ความพยายามผลักดันนโยบายเหล่านี้ภายใต้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มทุนกลุ่มอื่นๆ และกับขบวนการทางสังคมจำนวนมากในเวลาต่อมาในที่สุด

6.2.2 การปราบปรามและควบคุมสังคม (repression and regulation)

การนำเสนอในรายละเอียดในส่วนนี้ คือ ข้อเสนอเบื้องต้นในการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างพรรคไทยรักไทยและกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม โดยในส่วนนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็น คือ (1) การปฏิรูประบบราชการ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยน/จัดระเบียบใหม่ในระดับโครงสร้างของกลไกรัฐ (2) การแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการพลเรือนและทหาร ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลง/จัดความสัมพันธ์ใหม่ในระดับผู้ปฏิบัติงานของรัฐ (state personnel) และ (3) การปราบปรามขบวนการทางสังคม

¹⁶ การใช้คำว่า “แนวโน้ม” (tendency) นั้นที่มีความหมายบ่งชี้ถึงความน่าจะเป็น ความเป็นไปได้ และทิศทาง ลองดูงานของ Louis Althusser ที่เสนอให้ใช้คำว่า tendency ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงทฤษฎีแบบ Teleology ที่ทำให้ประวัติศาสตร์กลายเป็นสิ่งที่กำหนดตายตัวได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นในอนาคต เช่น ยุคทาส ยุคศักดินา ยุคทุนนิยม และคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ใน Louis Althusser, *For Marx*, tr. By Ben Brewster (London and New York: Verso, 2006) และดูเพิ่มเติมที่ผู้เขียนอภิปรายประเด็นนี้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ว่าด้วย พ่อและภรรยาของพ่อ: ‘ปีศาจ’ ในฐานะอาชญากรรมที่จำเป็น,” *รัฐศาสตร์สาร* (อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์)

¹⁷ ข้อเสนอที่ชัดเจนมากขึ้นภายหลังจากการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ที่ทหารระดับสูง “ผู้จงรักภักดี” ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนและก่อการรัฐประหารได้รับตำแหน่งกรรมการบริหารของรัฐวิสาหกิจจำนวนมาก ดู Ukrist Phatamanand, “A Different Coup d’Etat,” *Journal of Contemporary Asia* vol. 38, 1 (February 2008): 137.

6.2.2.1 การปฏิรูประบบราชการ

ในปี 2545 การปฏิรูประบบราชการกลายเป็นวาระสำคัญของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2545 และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 ที่ผลักดันโดยรัฐบาลได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งและยุบรวมกระทรวงทั้งหมดใหม่เป็น 20 กระทรวงเพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารงานของรัฐบาลมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อการเพิ่มอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ฝ่ายบริหารหรือนายกรัฐมนตรีซึ่งมาจากพรรคการเมืองผ่านการเลือกตั้ง¹⁸ ในด้านหนึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการของกลไกรัฐเสียใหม่ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยผ่านนโยบายการปฏิรูประบบราชการสะท้อนว่า การปฏิรูปการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้รัฐธรรมนูญ 2540 ไม่เพียงพอสำหรับรัฐไทยในการจัดการกับความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ เช่น วิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตทางการเมือง ดังที่เกิดขึ้นในปี 2540 นั้น หมายความว่า การปฏิรูปรัฐและกลไกรัฐให้มีลักษณะยืดหยุ่นมากขึ้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อรัฐทุนนิยมไทยในระยะยาว ในการผลักดันยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนโดยรวมภายใต้ระบบทุนนิยมและยุทธศาสตร์การจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น

ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อเสนอของ Pasuk และ Baker ที่ว่า “ภารกิจทางการเมืองของทักษิณรวมเอาการปฏิรูปที่สร้างความทันสมัยให้กับประเทศไทยเข้ามาด้วย โดยเฉพาะการปฏิรูประบบราชการและระบบการเมือง ที่เป็นไปเพื่อป้องกันการเกิดขึ้นอีกของวิกฤตทางการเงินในอนาคต”¹⁹ ดังนั้นเป้าหมายของการจัดระเบียบใหม่กับ “วิถีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) ในระดับรัฐ (state) ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ภายใต้ต้นนโยบายการปฏิรูประบบราชการ จะต้องไม่ถูกเข้าใจในลักษณะที่ลดทอนให้เป็นเพียงเรื่องของการคอร์รัปชันเชิงนโยบายผลประโยชน์ทับซ้อน (conflict of interest) หรือการผูกขาดทางธุรกิจของกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทยแบบที่นักวิชาการจำนวนมากเสนอเท่านั้น²⁰ หากแต่การปฏิรูประบบราชการดังกล่าวมีเป้าหมายที่เล็งผลในระยะยาวเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรัฐทุนนิยมไทยให้มีชีวิต

¹⁸ ชาญชัย จิตเหล้าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 93.

¹⁹ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, “Thaksin’s Populism,” *Journal of Contemporary Asia* 38, 1 (February 2008): 64.

²⁰ ตัวอย่างงานที่มีลักษณะลดทอน โดยเฉพาะการลดทอนการวิเคราะห์ในระดับ “รัฐ” (state) ให้กลายเป็นเพียงแค่ “รัฐบาล” (government) เช่น วรวิมล จ้างองนาค, “ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มทุนผูกขาดในบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548); รัตพงษ์ สอนสุภาพ และประจักษ์ น้าประสานไทย, *Thaksino’s Model* (กรุงเทพฯ: ยู เอ็กซ์ เพรส, 2546); สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, “คอร์รัปชันนโยบาย,” ใน *รู้ทันทักษิณ*, เล่มศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547), หน้า 59-66; และ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, “ทุนนิยมไทยบนแนวทางทักษิณนิคส์และผลต่อนโยบายการพัฒนา,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม-มีนาคม 2547): 93-108.

ความสามารถมากขึ้นในการจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและวิกฤตเศรษฐกิจที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

ภายใต้ยุทธศาสตร์เช่นนี้ รัฐบาลได้ใช้เครื่องมือในการบริหารงานส่วนภูมิภาคแบบใหม่ที่เรียกว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ (Chief Executive Organization-CEO) ที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี นโยบายนี้ส่งผลโดยตรงในการลดบทบาทของระบบการปกครองแบบเดิมในหลายมิติ เช่น บริหารในระดับภูมิภาคที่ผู้ว่าราชการจังหวัดที่ในระบบเดิมต้องขึ้นตรงต่อฝ่ายข้าราชการระดับสูงของกระทรวงมหาดไทย ต้องมาขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี และมีการลดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนในพื้นที่ โดยให้ผู้ว่าฯ CEO เข้ามามีบทบาทในการสั่งการบริหารจัดการมากกว่าที่จะมุ่งเน้นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับการปกครองส่วนท้องถิ่น²¹ ในการเลือกว่าจังหวัดใดควรมีผู้ว่าฯ CEO เกี่ยวพันอย่างยิ่งกับยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค เช่น ผู้ว่าฯ CEO ในจังหวัดเชียงใหม่ไม่ได้มีบทบาทเพียงการดูแลความสงบเรียบร้อยตามแบบเดิม แต่ผู้ว่าฯ มีหน้าที่ร่วมวางแผนและดำเนินนโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคแทนรัฐบาลด้วย เช่น นโยบายการสร้างเขตเศรษฐกิจพิเศษตามยุทธศาสตร์ระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในเขตจังหวัดภาคเหนือโดยเชื่อมโยงกับจีนตอนใต้ เป็นต้น²² ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลพรรคไทยรักไทยยังใช้กลไกในการบริหารจัดการที่เพิ่มอำนาจให้แก่ฝ่ายบริหารหรือนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีอีกหลายประการ ดังที่ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ชี้ว่า ภายใต้การเปลี่ยนแปลงนี้ มีการใช้เครื่องมือที่สำคัญที่เพิ่มอำนาจและความสะดวกรวดเร็วให้แก่ฝ่ายบริหาร ได้แก่ การใช้ “มติคณะรัฐมนตรี” ซึ่งทำให้คำสั่งหรือนโยบายต่างๆ ที่ออกโดยฝ่ายบริหารไม่จำเป็นต้องต้องถูกตรวจสอบหรือพิจารณาเห็นชอบโดยรัฐสภา กลไกระบบราชการ และเทคโนโลยีในแบบรัฐราชการเดิม (Bureaucratic Polity)²³ การเพิ่มอำนาจในการตัดสินใจให้แก่รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งเช่นนี้ก็หมายความว่า “รัฐบาลนายทุนไม่ได้พึ่งพานโยบายเศรษฐกิจมหภาคจากฝ่ายข้าราชการประจำแล้ว”²⁴

²¹ ชาญชัย จิตเหล่าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 94. และดูงานที่เป็นต้นคิดเรื่องผู้ว่าฯ CEO ในฐานะที่เป็นตัวแบบของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายการเมืองกับระบบราชการ ที่มีเป้าหมายเพื่อให้ฝ่ายการเมืองสามารถบริหารจัดการในลักษณะที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับความต้องการเฉพาะหน้าได้มากขึ้น โดยไม่ถูกกำหนดหรือเป็นอุปสรรคโดยระบบราชการในแบบเดิม ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ปฏิรูประบบราชการ* (กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์, 2545)

²² เดชรัต สุขกำเนิด และคนอื่นๆ, *คู่มือประชาชนเพื่อการเรียนรู้นโยบายสาธารณะ: รู้ทันร่างพระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษ* (กรุงเทพฯ: a day weekly, 2548)

²³ พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, “ทักษิณนิยม... (อีกที),” ใน *พิษทักษิณ*, ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา, บรรณาธิการ, หน้า 194-5.

²⁴ รัตพงษ์ สอนสุภาพ และประจักษ์ น้าประสานไทย, *Thaksin's Model: ปฏิรูปความมั่งคั่งสู่ฐานอำนาจใหม่*, หน้า 183.

สรุปแล้ว ภายใต้การปฏิรูประบบราชการเพื่อให้ฝ่ายบริหารสามารถควบคุมและสั่งการได้ เช่นนี้ส่งผลโดยตรงให้ฝ่ายอำนาจเก่าหรือกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอภิสิทธิ์ชนที่มีอิทธิพลทางการเมืองเหนือรัฐและกลไกรัฐ หรือที่เรียกว่า “อำมาตยาธิปไตย” หรือ “รัฐราชการ” ที่การเมืองถูกควบคุมกำกับโดยระบบราชการและกองทัพ (รวมไปถึงเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว) ถูกลดทอนอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองไป²⁵ ฟูอย่างถึงที่สุดแล้ว การปฏิรูประบบราชการทำให้กลุ่มทุนในซีกของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งมีอำนาจในการตัดสินใจในการริเริ่มนโยบายและการสั่งการให้นโยบายถูกนำไปปฏิบัติจริงเหนือเทคโนโลยีและระบบราชการในแบบเดิม²⁶ ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อเสนอของ ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐผ่านนโยบายการปฏิรูประบบราชการของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็น “การสร้างโครงสร้างทางการเมืองใหม่แบบอำนาจนิยมให้ซ้อนทับอยู่บนรากฐานการเมืองตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ... รัฐบาลประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เพราะสามารถทำให้ฐานอำนาจเหล่านี้เกิดขึ้นได้จริงในโครงสร้างของระบอบการเมือง”²⁷ เพราะเราต้องไม่ลืมว่า การขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเกิดขึ้นภายใต้ชุดของวิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) ของรัฐธรรมนูญ 2540 ที่มีเป้าหมายให้พรรคการเมืองต้องมีข้อเสนอ/แข่งขันกันในระดับนโยบายเพื่อใช้ในการหาเสียงเลือกตั้ง โดยมุ่งเน้นให้เหลือพรรคการเมืองน้อยพรรคที่สุด และฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลมีเสถียรภาพทางการเมือง ซึ่งเราพบว่า ด้วยเหตุปัจจัยนี้เอง ในเวลาต่อมา ในการที่จะคงรักษาอิทธิพลทางการเมืองของตนเองในโครงสร้างของรัฐและกลไกรัฐ กลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยที่แต่เดิมเคยยึดกุมการนำในฐานะที่เป็นผู้ตัดสินใจชี้ขาดของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมในการเมืองไทยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้วิธีการล้มคว่ำ/ยกเลิกรัฐธรรมนูญ 2540 ทั้งฉบับผ่านการทำรัฐประหาร และร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (ปี 2550) เพื่อสถาปนา “วิถีของการควบคุมและปกครอง” แบบใหม่เพื่อป้องกันไม่ให้นักการเมือง/พรรคการเมืองที่มาจากกลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่น ๆ สามารถมีอำนาจมากเกินไปได้ดังเช่นที่เกิดขึ้นมาแล้วตามกรอบรัฐธรรมนูญปี 2540

²⁵ ดูข้อเสนอของ Pasuk และ Baker ที่ชี้ว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยทำลาย “อำมาตยาธิปไตย” (bureaucratic polity) ใน Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2004), p. 184. และดูงานที่ McCargo และ Ukrist ที่ว่า การขยายอำนาจและเครือข่ายอำนาจของรัฐบาลไทยรักไทยทำลายอำนาจระบบราชการและกองทัพ ใน Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand* (Copenhagen: NIAS Press, 2005)

²⁶ ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549,” หน้า 92.

²⁷ เฟิ่งฮ้าง, หน้า 111.

6.2.2.2 การแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการพลเรือนและทหาร

ภายใต้การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจภายในชนชั้นนายทุน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางอำนาจในการควบคุมกลไกอำนาจรัฐนั้น รัฐบาลพรรคไทยรักไทยใช้การโยกย้ายแต่งตั้งข้าราชการระดับสูงทั้งที่เป็นพลเรือนและกองทัพเพื่อให้ฝ่ายบริหารที่มาจากพรรคสามารถกำหนดและควบคุมกลไกอำนาจรัฐให้ทำตามวาระทางการเมืองของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการระดับสูง โดยเฉพาะการแต่งตั้งโยกย้ายผู้บังคับบัญชาระดับสูงของกองทัพ หรือที่เรียกว่า “โผทหาร” นั้นล้วนต้องได้รับการรับรองหรือเห็นชอบจากพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี ซึ่งเป็นผู้ได้รับความไว้วางใจจากกษัตริย์ก่อนเสมอ²⁸ ดังที่ อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ ซึ่งถึงบทบาทของพลเอกเปรม ว่า “ท่านไม่เคยหายไปจากสังคมเศรษฐกิจการเมืองไทย แต่อยู่ในมุมเงี้ยว ในช่วงรัฐบาลผสม ผมคิดว่าท่านมีส่วนในการจัดโผทหาร”²⁹ แต่ “ภายใต้รัฐบาลทักษิณ การแต่งตั้ง[นายทหารใน-ผู้เขียน]กองทัพแบบข้ามหน้าข้ามตา[โดยทักษิณ-ผู้เขียน]ได้ถือกำเนิดขึ้นจากที่แต่เดิม[การแต่งตั้งผู้บังคับบัญชาระดับสูงในกองทัพ-ผู้เขียน]ถักทอขึ้นผ่านเครือข่ายอุปถัมภ์ของพลเอกเปรมโดยได้รับการสนับสนุนจากพระราชวังและพรรคประชาธิปัตย์”³⁰

ตัวอย่างสำคัญ เช่น การยุบเลิกศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.) ซึ่งมี พล.อ. สุวรรณรัฐ เป็นผู้อำนวยการในปี 2545 ตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย โดยเปลี่ยนมาให้กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ซึ่งหลังจากการปฏิรูประบบราชการแล้วอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นองค์กรที่มีอำนาจรับผิดชอบในการดูแลและแก้ปัญหาภาคใต้³¹ และในกรณีของการแต่งตั้งผู้บังคับบัญชาระดับสูงของกองทัพ McCargo และ Ukrist³² ซึ่งว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยเน้นการแต่งตั้งพวกพ้องและญาติพี่น้องของตนเอง โดยเฉพาะการแต่งตั้งเพื่อนเตรียมทหารรุ่น 10 ซึ่งเป็นรุ่นเดียวกับ ทักษิณ

²⁸ อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “เมื่อประตูบ้านสี่เสาเปิดออก,” ใน *ไทยกับเอเชีย: การเมือง ทุน และความมั่นคงยุคหลังวิกฤตเศรษฐกิจ* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 107-11. และไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ (สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2550) ซึ่งว่า เขาเข้าใจจริง ทักษิณ มีอิทธิพลที่จำกัดมากในการแต่งตั้งคนของตัวเองให้ดำรงตำแหน่งระดับสูงในกองทัพ เพราะมีข้อห้าม (taboo) ที่รับรู้กันว่า ผู้บัญชาการทหารบก ต้องเป็นคนของพลเอกเปรม เท่านั้น

²⁹ อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “นี่คือรัฐบาลเปรม 6,” ใน *October 6* (กรุงเทพฯ: open books, 2550): 380.

³⁰ Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, pp. 156-7.

³¹ ชาบุญชัย จิตเหล้าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549,” หน้า 160.

³² Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, pp. 140-7. และดูเพิ่มเติม ประเด็นนี้ในรายละเอียดใน วาสนา นาน่วม, *อมตะแห่งป่าเปรม* (กรุงเทพฯ: โพลิตบุ๊กส์, 2551), หน้า 94-5.

ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ขึ้นมาดำรงตำแหน่งระดับสูงในกองทัพ เช่น การแต่งตั้ง พลเอกชัยสิทธิ์ ชินวัตร ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องของทักษิณขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารบกในปี 2546 เป็นต้น และในกรณีของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีการโยกย้ายเลื่อนชั้น พลตำรวจเอกเพรียวพันธ์ ดามาพงศ์ พี่ชายของภรรยานายกรัฐมนตรีให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งระดับสูงแบบก้าวกระโดดในสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น

ในฐานะที่ “พล.อ.เปรม เป็นตัวเชื่อมระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับส่วนราชการอื่นๆ ในสังคมไทย ... เขาคือตัวแทนของพระมหากษัตริย์”³³ บทบาทของพลเอกเปรมที่มีต่อระบบราชการและกองทัพจึงไม่อาจดูแคลนได้ แต่เราจะพบว่า อิทธิพลดังกล่าวได้ “เริ่มเสื่อมถอยลงหลังจากที่ทักษิณเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนกุมภาพันธ์ 2544”³⁴ ความขัดแย้งที่เพิ่มมากขึ้นระหว่างเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นำโดย พลเอกเปรม ตินสุลานนท์ กับ กลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย ที่มีที่มาจากการบริหารจัดการอำนาจรัฐในลักษณะที่เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ถูกลดทอนอิทธิพลและอำนาจนั้น ส่วนหนึ่งสะท้อนอย่างชัดเจนในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งบุคคลที่มีความขัดแย้งกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยขึ้นเป็นองคมนตรีโดยทันทีภายหลังเกษียณอายุจากระบบราชการหรือออกจากการทำงานการเมือง เช่น นายแพทย์เกษม วัฒนชัย อดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ, พลอากาศสุวรรณรัฐ อดีตผู้อำนวยการ ศอ.บต. และพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งภายหลังจากเกษียณราชการแล้วเพียง 1 เดือนก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นองคมนตรี³⁵

มากไปกว่านั้น ดังที่ McCargo ตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มพลังอำนาจภายใต้ “ได้ประโยชน์อย่างมากจากระบบพรรคการเมืองหลายพรรคที่แตกแยกกัน... [ลักษณะเช่นนี้-ผู้เขียน] ทำให้พวกเขาสามารถรักษาสถานะพิเศษของตนเองไว้ได้”³⁶ กลุ่มพลังดังกล่าวไม่เห็นด้วยกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบอบการเมืองแบบรัฐสภา มิพักที่จะพูดถึงการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้การเมืองของขบวนการทางสังคมที่ต่อต้านอำนาจรัฐและอภิสิทธิ์ชน³⁷ จากการศึกษาความสัมพันธ์

³³ เพิ่งอ้าง, หน้า 121.

³⁴ Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, p. 131.

³⁵ Duncan McCargo, “Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand,” *Pacific Review* 18, 4 (2005): 516.; Duncan McCargo and Ukrist Pathamanand, *The Thaksinization of Thailand*, p. 151. และดูเพิ่มเติมบทบาทของพลเอกสุรยุทธ์ในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 ใน Kevin Hewison, “General Surayud Chulanont: A man and his contradictions” [Online] available from http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=5270&Key=HighlightNews (เข้าดูวันที่ 16 กันยายน 2551)

³⁶ Duncan McCargo, “Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand,” *Pacific Review* 18: 507.

³⁷ ดูเพิ่มเติมทัศนะของปัญญาชนกษัตริย์นิยมคนสำคัญ เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ใน สายชล สัตยานุรักษ์, *คึกฤทธิ์กับประวัติศาสตร์กรรม “ความเป็นไทย” เล่ม 2: ยุคจอมพลสฤษดิ์ถึงทศวรรษ 2530* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550)

ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตยกับการพัฒนาประชาธิปไตยของ Kevin Hewison พบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับการให้สวัสดิการทางสังคมแก่ชนชั้นล่างที่มากเกินไป³⁸ นั้นหมายความว่า ในระดับหนึ่ง กลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตยในฐานะที่เป็นกลุ่มทุนหนึ่งในระบบทุนนิยมไทยที่แม้จะเห็นพ้องกับวาระการลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ แต่กลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตยเห็นต่างจากวิธีการของพรรคไทยรักไทยที่เน้นการให้สวัสดิการทางสังคมแก่ชนชั้นล่าง ในแง่หนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า ภายใต้อำนาจพยายามของรัฐทุนนิยมในแต่ละช่วงเวลา กลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนที่แตกต่างกันก็มีวิธีการหรือยุทธศาสตร์ในการจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่แตกต่างกันไปด้วย บางช่วงเวลาบางกลุ่มอาจเห็นว่าควรใช้วิธีการบังคับปราบปราม (coercion) ด้วยกำลังต่อการลุกขึ้นสู้ของชนชั้นล่าง ดังเช่นเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519³⁹ เป็นต้น หรือในบางช่วงเวลา ก็อาจใช้วิธีการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (consensus) ของชนชั้นล่างผ่านนโยบายทางสังคมต่างๆ หรือในบางครั้งบางเวลา ก็ใช้ทั้งสองวิธีควบคู่กันไป ดังที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยกระทำ หากพิจารณาดังนี้แล้วจะพบว่า แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงให้ความสำคัญกับวาระของการลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น แต่พระองค์ท่านอาจทรงมีวิสัยทัศน์ส่วนพระองค์ว่า ไม่มีความจำเป็นในการใช้งบประมาณที่มากเกินไปเพื่อการให้สวัสดิการทางสังคมแก่ชนชั้นล่าง ดังคำกล่าววิจารณ์นโยบายแก้ปัญหาความยากจนของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยของ สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ว่า

“ที่บอกว่าอีกไม่นานคนจนจะไม่มีในประเทศไทยนั้น เราต้องเข้าใจว่าการพูดเชิงการเมืองกับการพูดเชิงวิชาการเป็นเรื่องคนละเรื่อง การที่รัฐบาลบอกว่าจะกำจัดความยากจน แต่ชีวิตวัดความยากจนอยู่ตรงไหน บางประเทศประชากรมีรายได้เดือนละ 10,000 บาท เขาก็บอกว่ายากจนแล้ว ผมมองว่าความยากจนหรือความร่ำรวยไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่การกระจายรายได้เป็นเรื่องที่สำคัญกว่า จะเอาเงินของคนรวยมาหารให้คนจน ผมว่าไม่ใช่คำตอบที่ถูกต้อง [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]”⁴⁰

³⁸ Kevin Hewison, “The monarchy and democratization,” in *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*, ed. Kevin Hewison (London and New York: Routledge, 1997), p. 67.

³⁹ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ใน ใจ ชิ่งภากรรณ์, สุชาชัย อิ่มประเสริฐ และคณะ, *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544)

⁴⁰ สุเมธ ตันติเวชกุล, “เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก... ทางรอด,” ใน *ผ่านอนาคตประเทศไทย 2552*, เปี่ยมศักดิ์ คุณากร ประทีป เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: สุานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2548), หน้า 55.

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสร้างและขยายอิทธิพลในการควบคุมกลไกรัฐ⁴¹ เช่น ระบบราชการ และกองทัพ ของกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนกลุ่มหนึ่งมีผลกระทบอย่างมากต่อกลุ่มก้อนของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งแต่เดิม เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ถือได้ว่าเป็นผู้มีอิทธิพลที่สุดในการควบคุมและกำหนดทิศทางของกลไกรัฐ โดยเฉพาะในการแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง และผู้บังคับบัญชาระดับสูงในกองทัพ รวมไปถึงอิทธิพลในการควบคุมฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลให้เป็นไปตามผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งแม้ว่า ในช่วงแรกของการขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยจะได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ต้องการผลักดันวาระทางการเมืองที่สำคัญ 2 ประการ (ลดความขัดแย้งทางสังคม และการกอบกู้การสะสมทุนของชนชั้นนายทุนภายใน) แต่เมื่อรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเข้ามาสู่อำนาจทางการเมืองได้ ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทั้งในระดับโครงสร้างและในระดับของตัวบุคคล ผ่านนโยบายการปฏิรูประบบราชการ ผู้ว่าฯ CEO และการแต่งตั้งโยกย้ายกลุ่มพวกของตนเองเข้าดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในระบบราชการและในกองทัพโดยที่ไม่ได้รับความยินยอมหรือการรับรองจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม เป็นต้น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งที่เพิ่มขึ้นระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมขนาดใหญ่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่เป็นรัฐบาลในขณะนั้น และกลุ่มก้อนทางอำนาจแบบอนุรักษ์นิยมผ่านองคมนตรีที่มีสถานะที่ขาดของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวนี้จะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในการเคลื่อนไหวของขบวนการขับไล่ทักษิณ การเกิดขึ้นของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และการทำรัฐประหารโดย “ทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”⁴² ในปี 2549 (ดูบทที่ 7)

6.2.2.3 การปราบปรามขบวนการทางสังคม

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับนักกิจกรรมจากขบวนการทางสังคมซึ่งก่อตัวขึ้นตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้งปี 2544 นั้น (ดูบทที่ 5) ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ภายหลังจากการปรับโครงสร้างพรรคไทยรักไทยใหม่ในปี 2545 บทบาทและอำนาจในการต่อรองของ

⁴¹ ในประเด็นนี้ผู้เขียนใช้นิยาม “อิทธิพล” ของ โยชิฟูมิ ทามาตะ ดู โยชิฟูมิ ทามาตะ, “อิทธิพล และ ‘อำนาจ’: การเมืองไทยด้านที่ไม่เป็นทางการ,” ใน *ระบบอุปถัมภ์*, อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุณินทร์พันธ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 315-51.

⁴² พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นผู้ใช้คำว่า “ทหาร/กองทัพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ดูใน “ภาคผนวก: คุณมีรัฐธรรมนูญของคุณ เรามีรัฐธรรมนูญของเรา,” *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดีวกัน, 2550), หน้า 254-9.

กลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมและกลุ่มนักวิชาการภายในและภายนอกพรรคที่มีต่อกลุ่มทุนในรัฐบาลลดลงอย่างมาก⁴³ พร้อมกับท่าทีที่แข็งกร้าวของรัฐบาลที่มีต่อขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่างผ่านนโยบายความมั่นคงที่เน้นการจัดการกับนักกิจกรรมจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น การที่รัฐบาลเรียกร้องให้องค์กรให้ทุนระหว่างประเทศยกเลิกการให้เงินทุนสนับสนุนแก่องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยในช่วงปลายปี 2544 และต้นปี 2545 รัฐบาลสั่งการให้สำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงินตรวจสอบที่มาของทรัพย์สินของนักกิจกรรมองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวน 24 คน⁴⁴ เป็นต้น

Pasuk และ Baker ชี้ว่า ในปี 2545 รัฐบาลพรรคไทยรักไทยต้องเผชิญหน้ากับความขัดแย้งระหว่างรัฐกับขบวนการทางสังคมใน 4 กรณี คือ (1) กรณีเขื่อนปากมูล (2) กรณีการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูด (3) กรณีการสร้างโรงไฟฟ้าบ่อนอก และ (4) กรณีโครงการสร้างท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย⁴⁵ โดยรัฐบาลเลือกใช้ยุทธวิธีแบบเผชิญหน้าด้วยการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามขบวนการต่อต้านโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ในเดือนพฤษภาคม 2545 รัฐบาลประกาศเดินหน้าโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย ที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ทั้งหมดที่ได้หยุดโครงการไว้ชั่วคราวอันเนื่องมาจากต้องการประนีประนอมกับขบวนการต่อต้านที่ตั้งแต่วางแรกที่ได้เป็นรัฐบาล ในเดือนธันวาคมปีเดียวกันมีการชุมนุมของขบวนการคัดค้านโครงการท่อก๊าซในวันที่มีการจัดประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็น และรัฐบาลเลือกใช้วิธีการสลายการชุมนุมด้วยความรุนแรงและนำมาสู่การจับกุมแกนนำจำนวน 12 คน นอกจากนี้ Jim Glassman ยังชี้ว่า ความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างรัฐบาลกับขบวนการทางสังคมในภาคเกษตรโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือเข้าสู่จุดที่แตกหัก เมื่อเกษตรกรขนาดเล็กที่สูญเสียที่ดินทำกินซึ่งนำโดยสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) เข้ายึดที่ดินที่ทิ้งร้างของนายทุนในจังหวัดลำพูนในปี 2545 ซึ่งรัฐบาลเลือกใช้วิธีการปราบปรามและจับกุมดำเนินคดี⁴⁶ เช่นเดียวกับกรณีความขัดแย้งอื่นๆ

การใช้กลไกรัฐโดยเฉพาะทหารและตำรวจในการควบคุมและปราบปรามอย่างรุนแรงมีสูงชันอย่างมาก เช่น กรณีการฆ่าคนบริสุทธิ์โดยไม่มีการไต่สวน หรือที่เรียกว่า “การฆ่าตัดตอน”

⁴³ ชาบุญชัย จิตเหล้าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549,” หน้า 89. และ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*, p. 147.

⁴⁴ Ibid., pp. 144-5.

⁴⁵ Ibid., p. 145.

⁴⁶ Jim Glassman, *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2004), p. 197.

ผ่านนโยบายสงครามปราบปรามยาเสพติด ซึ่งมีผู้เสียชีวิตมากกว่า 2,000 คน⁴⁷ ความรุนแรงที่กระทำโดยรัฐใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี 2547 โดยมีการฆ่าประชาชนที่ชุมนุมอย่างสงบที่มีสยิดกรือเซะ จังหวัดปัตตานี และในพื้นที่ใกล้เคียงในวันที่ 28 เมษายน 2547⁴⁸ และเหตุการณ์ตากใบในวันที่ 25 ตุลาคม 2547 ซึ่งมีผู้เสียชีวิตถึง 84 ศพ เป็นต้น จนในที่สุดนำไปสู่การประกาศภาวะฉุกเฉิน (state of emergency) ผ่านการออกพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เพื่อแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ให้อำนาจทหารในการปราบปรามและควบคุมพื้นที่ภาคใต้อย่างเบ็ดเสร็จ⁴⁹ และพบว่า นับตั้งแต่ปี 2544 จนถึงปี 2547 มีแกนนำของขบวนการทางสังคมกว่า 20 คนที่ถูกฆาตกรรมโดยหาผู้กระทำผิดไม่ได้ เช่น จรินทร์ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคลอก, นรินทร์ โพธิ์แดง ประธานกลุ่มคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเขาชะอางกลางทุ่ง, พัทักษ์ โตนวูธ แกนนำกลุ่มคัดค้านโรงโม่หิน และเครือข่ายลุ่มน้ำชมพู, ฉวีวรรณ ปีกสูงเนิน แกนนำเครือข่ายเหล่าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย, สุวัฒน์ วงศ์ปิยะสถิต ผู้นำคัดค้านบ่อขยะราชาเทวะ, สมชาย นีละไพจิตร ประธานชมรมนักกฎหมายมุสลิม ซึ่งเป็นทนายที่ให้ความให้แก่ผู้ต้องหาในกรณีความขัดแย้งใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเจริญ วัดอักษร ประธานกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก เป็นต้น⁵⁰ การเสียชีวิตของ เจริญ วัดอักษร ในเดือนมิถุนายน 2547 นับว่าเป็น “ฟางเส้นสุดท้าย” ที่สร้างความแตกหักระหว่างรัฐบาลกับนักกิจกรรมของขบวนการทางสังคมโดยรวม ที่ขบวนการฯโดยทั่วไปมองว่า พรรคไทยรักไทยไม่ใช่เพื่อนของคนจนอีกต่อไป⁵¹

โดยสรุปแล้ว ในช่วงปี 2545-2547 ภายใต้การผลักดันยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่ของรัฐบาล เราพบว่ายุทธศาสตร์ดังกล่าวได้สร้างความขัดแย้งทางชนชั้นให้เกิดขึ้นใน 3 มิติที่สำคัญ คือ

⁴⁷ ดูเพิ่มเติมจากรายงานของ Human Rights Watch ใน [Online] available from <http://hrw.org/english/docs/2008/07/07/thaila19274.htm> (เข้าดูวันที่ 15 กันยายน 2551)

⁴⁸ ดูรายละเอียดใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “คนที่ตายได้ฟ้าเดียวกัน,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2547): 48-77.

⁴⁹ ชาญชัย จิตเหล่าอาพร, “รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549,” หน้า 145. และดูที่ผู้เขียนอภิปรายประเด็นเกี่ยวกับ สภาวะฉุกเฉิน (state of emergency) ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ความคิดทางการเมืองของ Giorgio Agamben: ว่าด้วย ชีวิตที่เปลือยเปล่า องค์อธิปัตย์ในสภาวะสมัยใหม่ และการเดินทางที่ไม่มีวันสิ้นสุด,” *รัฐศาสตร์สาร* 28, 3 (กันยายน - ธันวาคม 2550): 91-124. หรือดูเพิ่มเติมใน Giorgio Agamben, *State of Exception*, tr. Kevin Attell (Chicago and London: University of Chicago Press, 2005)

⁵⁰ เฟิงอ้อ, ชาญชัย จิตเหล่าอาพร, หน้า 99. และ กองบรรณาธิการ, “ประคับไว้ในโลก,” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547): 42-87.

⁵¹ Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*, p. 222.

(1) การผลักดันวาระของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนหลักและเป็นผลประโยชน์โดยรวมในระยะยาวของชนชั้นนายทุนหรือระบบทุนนิยมในประเทศไทย ขัดแย้งกับผลประโยชน์ของกลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนที่เติบโตหรือสะสมทุนภายนอกการอุปถัมภ์ของกลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตย ซึ่งเป็นกลุ่มพลังที่มีอิทธิพลในการกำหนดและควบคุมอำนาจรัฐในขณะนั้นๆ โดยมีเพียงกลุ่มทุนบางกลุ่มที่ได้รับประโยชน์โดยตรงในระยะสั้นจากการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบนี้ เช่น นโยบายการแปรรูปการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลได้ประโยชน์โดยตรงจากการถือหุ้นของ ปตท. และในกรณีของการเจรจาข้อตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคี กลุ่มทุนที่อยู่ในกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทยได้ประโยชน์โดยตรง เป็นต้น

(2) ในแง่ของนโยบายทางการเมือง โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนและปฏิรูประบบราชการและการบริหารจัดการกลไกรัฐใหม่ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ซึ่งนำไปสู่การยุบเลิก ถ้ายโอน และสร้างกลไกรัฐในรูปแบบใหม่ขึ้นมา ในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่า การแข่งขันเพื่อควบคุมกลไกรัฐเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากสำหรับกลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนกลุ่มต่างๆ ก่อนหน้าการเข้ามาของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย กลุ่มทุนของเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านองคมนตรีนั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อกลไกรัฐทั้งในระบบราชการและกองทัพ โดยเฉพาะการแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง และการนำนโยบายไปปฏิบัติ แต่เมื่อกลุ่มทุนของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเข้าสู่อำนาจรัฐ กลุ่มทุนของรัฐบาลได้กีดกัน เบียดขับ และแทนที่อิทธิพลเดิมของกลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตยผ่านนโยบายการปฏิรูประบบราชการที่รวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจเข้ามาที่ฝ่ายบริหารที่มาจากการเลือกตั้ง คือ รัฐบาล การยุบเลิกและแทนที่ ศอ.บต. ในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ และการแต่งตั้งกลุ่มพวกตนเองเข้าไปดำรงตำแหน่งข้าราชการระดับสูงและในกองทัพ หมายความว่า การแข่งขันเพื่อสร้างอิทธิพลในการควบคุมกลไกรัฐเป็นปัจจัยชี้ขาดประการสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มทุนของเครือข่ายของกลุ่มพลังอำนาจมาตยาธิปไตย ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวได้กลายมาเป็นความขัดแย้งเฉพาะหน้าที่เด่นชัดที่สุด ดังที่ปรากฏในปี 2548 และการรัฐประหารในปี 2549

(3) ยุทธศาสตร์ของนโยบายสวัสดิการสังคมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยให้ประโยชน์อย่างมากต่อชนชั้นล่างโดยทั่วไป โดยเฉพาะการยกระดับมาตรฐานของการจัดสวัสดิการสังคมของรัฐให้สูงขึ้นจากเดิม ซึ่งแม้ว่านโยบายดังกล่าวจะเป็นผลผลิตของการต่อสู้ทางชนชั้นของขบวนการทางสังคมก่อนหน้านั้นก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่งนโยบายดังกล่าวก็นำไปสู่การลดทอน/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นให้ลดลงได้ในระดับหนึ่ง ส่งผลให้เกิดการแย่งชิง/ตัดตอน/ทำลายฐานมวลชนเดิมของขบวนการทางสังคมอย่างมาก ดังที่เราจะเห็นได้จากขนาดและจำนวนของขบวนการทางสังคมที่ลดลงจากเดิม กับทั้งนโยบายการควบคุมและปราบปราม

สังคมจำนวนมาก เช่น การใช้กำลังปราบปรามการชุมนุมของขบวนการและนักกิจกรรมทางสังคมในองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจัยดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมากต่อการกลับมาทบทวนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคมเอง โดยเฉพาะการทบทวนรูปแบบการจัดองค์กรทางการเมืองระหว่างการสร้าง พรรค หรือเครือข่าย ซึ่งกลายเป็นประเด็นสำคัญในเวลาต่อมา

6.3 การทบทวนยุทธศาสตร์ “การเมืองภาคประชาชน”: พรรค หรือ เครือข่าย?

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับขบวนการทางสังคมจะเลวร้ายลง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับชนชั้นล่างโดยทั่วไปกลับมีความแน่นแฟ้นมากขึ้นผ่านการผลิตชุดนโยบายสวัสดิการสังคมที่ให้ประโยชน์กับชนชั้นล่างอย่างต่อเนื่อง การที่รัฐบาลยังคงมีนโยบายประนีประนอมสะท้อนว่า เสียงสนับสนุนของชนชั้นล่างมีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่รัฐบาล ในด้านหนึ่ง นี่คือ พัฒนาการของประชาธิปไตยในประเทศไทยที่ชนชั้นล่างมีอำนาจในการต่อรองในฐานะที่เป็นตัวแสดงทางการเมือง (political agency) ที่มีบทบาทมากขึ้นในระบอบการเมืองที่เป็นทางการหรือระบอบการเมืองแบบรัฐสภา โดยเฉพาะการต่อรองผ่านเสียงสนับสนุนในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความนิยมของมวลชนคนชั้นล่างต่อรัฐบาลที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ก็สะท้อนความสำเร็จของยุทธศาสตร์และความเข้มแข็งทางการเมืองของรัฐบาล และความอ่อนแอของขบวนการ “ภาคประชาชน” ได้เป็นอย่างดี

ยุทธศาสตร์แบบประนีประนอมของรัฐบาลมีผลโดยตรงต่อการตัดตอน/ทำลาย/แย่งชิงมวลชนของขบวนการฯ ใน 2 ประการ คือ

(1) การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเป็นกรณีเฉพาะๆ ไปของรัฐบาล เช่น การเปิดเขื่อนปากมูล เป็นต้น ส่งผลโดยตรงให้ภายหลังจากที่รัฐบาลตอบสนองข้อเรียกร้องเฉพาะหน้าของขบวนการฯ แล้ว มวลชนพื้นฐานของขบวนการฯ จะไม่เห็นความจำเป็นของการเข้าร่วมในการเรียกร้องต่อในประเด็นการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวหรือการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่นอกเหนือจากผลประโยชน์เฉพาะหน้า เช่น การปฏิรูปที่ดิน การคัดค้านการค้าเสรี การต่อต้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ก่อนหน้าปี 2544 ที่สมัชชาคนจนสามารถระดมมวลชนออกมาประท้วงได้ในระดับหลักหมื่น แต่พบว่า ในปี 2545 ภายหลังจากที่พรรคไทยรักไทยแก้ปัญหาหรือตอบสนองข้อเรียกร้องเฉพาะให้กับบางกรณีแล้ว สมัชชาคนจนประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถระดมมวลชนจำนวนมากออกมาเคลื่อนไหวต่อผู้ใด จากข้อมูลของ Bruce Missingham การชุมนุมประท้วงของสมัชชาคนจนแบบกระจายตามจังหวัดต่างๆ ในเดือนมีนาคม 2545 สามารถระดม

มวชนได้มากที่สุดเพียง 300 คนเท่านั้น⁵² ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีการชุมนุมประท้วงของสมัชชาเกษตรกรรายย่อยในเดือนเมษายน 2545 รัฐบาลเลือกที่จะตอบสนองข้อเรียกร้องเฉพาะของสมัชชาฯ ส่งผลให้สมัชชาฯยุติการชุมนุมประท้วงโดยทันที⁵³ เป็นต้น แต่ก็มีหลายกรณีที่รัฐบาลเลือกจะสลายการชุมนุม เช่น กรณีการสลายการชุมนุมและจับกุมแกนนำของขบวนการต่อต้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซียในจังหวัดสงขลาในเดือนธันวาคม 2545⁵⁴ และการใช้กำลังหรือเต็นท์ของสมัชชาคนจนที่ต่อสู้กรณีเขื่อนปากมูลหน้าทำเนียบรัฐบาลในเดือนเดียวกัน⁵⁵ เป็นต้น

(2) ในด้านหนึ่ง นโยบายสวัสดิการทางสังคมของรัฐบาลสามารถแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างได้ในระดับหนึ่ง (แม้ว่านโยบายดังกล่าวจะไม่ส่งผลให้เกิดการรื้อสร้างโครงการการถือครองปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่าเทียมก็ตาม) เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค นโยบายกองทุนหมู่บ้าน และนโยบายพักชำระหนี้เกษตรกร เป็นต้น ซึ่งมีผลโดยตรงต่ออารยกระดับชีวิตของชนชั้นล่างทั้งในเมืองและในชนบทซึ่งเป็นฐานมวชนหลักของขบวนการฯและองค์กรพัฒนาเอกชน จากงานศึกษาการเมืองท้องถิ่นในภาคอีสานของ สมชัย ภัทรนันทน์ พบว่า นโยบายสวัสดิการทางสังคมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถเอาชนะใจมวชนชั้นพื้นฐานซึ่งเป็นมวชนจัดตั้งของขบวนการฯได้อย่างมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการต่อสู้ต่อต้านรัฐและโครงการพัฒนาของรัฐอย่างเข้มข้นนั้น “เกือบทั้งหมดของเกษตรกรที่เคยร่วมงานใกล้ชิดกับองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุนทักษิณอย่างเข้มแข็ง”⁵⁶ ขบวนการฯจำนวนมากจึงเหลือแต่ “หัวๆ” ที่มีแต่แกนนำไม่กี่คน

จาก 2 ปัจจัยข้างต้น ส่งผลให้ภายหลังการเลือกตั้งปี 2544 ขบวนการทางสังคมในภาคเกษตร เช่น สมัชชาคนจน อยู่ในสภาพที่อ่อนแอและมีขนาดเล็กลงอย่างมาก โดยที่สภาวะดังกล่าวเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน คือ ยุทธศาสตร์และอุดมการณ์ของขบวนการฯ มากกว่าที่จะเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก คือ ความเข้มแข็งและความฉลาดทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย แต่เพียงด้านเดียว ดังที่ อุเชนทร์ เชียงเสน⁵⁷ ตั้งข้อสังเกตว่า

⁵² Bruce D. Missingham, *The Assembly of the Poor in Thailand* (Chiangmai: Silkworm Books, 2003), p. 211.

⁵³ Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*, p. 207.

⁵⁴ Ibid., p. 221.

⁵⁵ Ibid., p. 200.

⁵⁶ แปลจาก “almost all of the farmers who worked closely with NGOs supported Thaksin strongly.” ใน Somchai Phatharathananunth, “The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, no. 1 (February 2008): 119. และดูตัวอย่างกรณีของ คาราวานคนจน ซึ่งเป็นเครือข่ายเกษตรกรภาคอีสานที่ให้การสนับสนุนรัฐบาล ซึ่งออกมาเคลื่อนไหวในช่วงปี 2549

⁵⁷ อุเชนทร์ เชียงเสน, “10 ปี สมัชชาคนจน: บทเรียนบางประการ,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2550): 178.

“‘ความอ่อนแอ’ ของสมาชิกคนจนในระยะหลังเกิดจากปัจจัยภายในเอง หาได้เกิดจากความเข้มแข็งของรัฐบาลทักษิณเพียงอย่างเดียวไม่ ซึ่งภาวะเริ่มถดถอยของสมาชิกคนจนโดยรวมในการผลักดันการแก้ไขปัญหานั้นเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัฐบาลชวน 2 การเข้ามาของรัฐบาลทักษิณกลับเป็นตัวทดสอบและท้าทายถึง ‘ความเข้มแข็ง’ ของขบวนการมากกว่า”

และดังที่ สุวิทย์ วัฒนุช ชี้ว่า “จากสภาพปัญหาภายในองค์กรประสานกับการปรับเปลี่ยนแผนงานของภาครัฐทำให้สมาชิกคนจนเริ่มอ่อนตัวลง สมาชิกที่รวมก่อตั้งเริ่มหันไปสนใจงานของกลุ่มตัวเองมากขึ้น”⁵⁸

ข้อเสนอข้างต้นนี้คล้ายกับข้อสังเกตของ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล ต่อการต่อสู้ของขบวนการต่อต้านเขื่อนปากมูล ซึ่งเป็นกลุ่มปัญหาหนึ่งในเครือข่ายของสมาชิกคนจน ซึ่งพบว่า ความอ่อนแอของขบวนการในภาคเกษตรโดยทั่วไป เกิดจากการมุ่งเน้นการต่อสู้ในประเด็นย่อยๆ เฉพาะหน้า โดยไม่สามารถเชื่อมโยงและพัฒนาระดับการต่อสู้ในประเด็นเฉพาะของตนเองเข้ากับปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การรวมศูนย์ปัจจัยการผลิต และการขยายตัวของระบบทุนนิยมเสรี เป็นต้น⁵⁹ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลสามารถตอบสนองข้อเรียกร้องเฉพาะหน้าแม้เพียงบางส่วนหรือในระยะสั้นแล้ว จำนวนของมวลชนที่เข้าร่วมต่อสู้กับขบวนการฯ โดยเฉพาะในภาคเกษตรจะลดลงโดยทันที⁶⁰

⁵⁸ สุวิทย์ วัฒนุช, “ขบวนการคนจนในประเทศไทย,” ใน *สุวิทย์ วัฒนุช: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550), หน้า 365. และดูเพิ่มเติมใน ทีมงานไทยโซลิดาริตี้, “ถึงเวลาตัดสินใจเรื่องภาคประชาชน (ตุลาคม 2004)” [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://thaisolidarity.org/oct04/hilight> (เข้าดูวันที่ 12 เมษายน 2549)

⁵⁹ Kanokrat Lertchoosakul, “Conceptualising the roles and limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam Movement,” in *Radicalising Thailand: New political perspectives*, ed. Ji Giles Ungpakorn (Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 2003), pp. 243-4.; และ Suthy Prasartset, “From victimized Communities to Movement Powers and Grassroots Democracy: The Care of the Assembly of the Poor,” in *Democracy and Civil Society in Asia: Volume 1*, eds. Fahimul Quadir and Jayant Lele (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004), p. 158.

⁶⁰ อุเชนทร์ เชียงเสน, “10 ปี สมาชิกคนจน: บทเรียนบางประการ,” *ฟ้าเดียวกัน* 5: 161. และดูที่ สุธี สะท้อนปัญหาว่า “จำนวนกลุ่มที่เข้าร่วมมีมากขึ้นไป และพันธมิตรของสมาชิกคนจนที่จะจัดการได้” จาก Suthy Prasartset, “From victimized Communities to Movement Powers and Grassroots Democracy: The Care of the Assembly of the Poor,” in *Democracy and Civil Society in Asia: Volume 1*, eds. Fahimul Quadir and Jayant Lele, p. 158. และ ในทรรศนะของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ปัญญาชนที่เป็นที่ปรึกษาของสมาชิกคนจน มองว่า ขบวนการภาคประชาชนมีความหลากหลายมาก มากเสียจนไม่สามารถรวมตัวได้ ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มแต่ละองค์กรต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนั้นการตั้งพรรคการเมืองของภาคประชาชนจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “การแลกหมัดระหว่าง คนชายขอบ กับ มาร์กซิสต์,” *a day weekly* 1, 34 (7-13 มกราคม 2548): 25.

เมื่อเทียบกับความอ่อนแอและการไม่สามารถระดมมวลชนพื้นฐานของขบวนการทางสังคมในภาคเกษตรแล้ว ขบวนการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมกลับมีทิศทางตรงกันข้าม ในปี 2547 หลังจากที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยประกาศเดินหน้าแปรรูปการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ขบวนการแรงงานในภาครัฐวิสาหกิจภายใต้การนำของสมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) มีการชุมนุมใหญ่อย่างต่อเนื่องเพื่อคัดค้านการแปรรูปดังกล่าว ในวันแรงงานสากล (1 พฤษภาคม) ปีเดียวกัน สรส.สามารถระดมมวลชนในภาคแรงงานและพันธมิตรจากองค์กรภาคประชาชนอื่นได้เกือบ 3 แสนคน ให้ออกมาประท้วงและแสดงพลังคัดค้านการแปรรูปการไฟฟ้าที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่า การชุมนุมของขบวนการแรงงานเพื่อต่อต้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นหัวใจของแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่เป็นการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมที่เข้มแข็งที่สุดในช่วงเวลานี้ มิเพียงเท่านั้น การเกิดขึ้นของ FTA Watch ในปี 2546 ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรภาคประชาชนที่คัดค้านการเจรจาการค้าเสรีก็มีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะการรวมเอาองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมจำนวนมากเข้ามาเป็นแนวร่วมได้อย่างมีนัยยะสำคัญ ตัวอย่างเช่น การชุมนุมประท้วงคัดค้านการเจรจา FTA ไทย-สหรัฐอเมริกา ภายใต้เครือข่ายของ FTA Watch ที่เชียงใหม่ ในเดือนมกราคม ปี 2549 เป็นต้น การต่อสู้ใน 2 กรณีข้างต้นประสบความสำเร็จอย่างมาก คือ สามารถยับยั้งการแปรรูปการไฟฟ้า และการเซ็นข้อตกลงการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกาของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้สำเร็จ

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณายุทธศาสตร์และการจัดองค์กรของเครือข่ายและแนวร่วมเหล่านี้ พบว่า ขบวนการทางสังคมจำนวนมากที่เคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงเวลานี้ เช่น สมัชชาคนจน สมัชชาเกษตรกรรายย่อย FTA Watch และแนวร่วมคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจมีลักษณะการรวมตัวแบบหลวมๆ เป็นเครือข่าย (network) ชั่วคราวเฉพาะประเด็น มากกว่าที่จะเป็นการจัดตั้งองค์กรทางการเมืองที่มีลักษณะถาวรและมีข้อเสนอทางการเมืองที่เป็นองค์รวม และภายใต้รัฐบาลที่เข้มแข็ง ขบวนการจำนวนมากที่มีลักษณะแบบเครือข่ายมักจะประสบปัญหาคือการไม่สามารถรักษาและระดมมวลชนของตนเองในการต่อสู้ในระยะยาวแบบเชื่อมโยงกับประเด็นอื่นๆได้ รวมไปถึงเครือข่ายจำนวนมากเมื่อได้ชัยชนะชั่วคราวจากการต่อสู้เรียกร้องแล้ว ก็ยุบตัวลงหรือไม่มีการเคลื่อนไหวต่อ ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดจากตัวอย่างของแนวร่วมคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และ FTA Watch ที่ถึงแม้จะมีพลังในการคัดค้านต่อต้านนโยบายของรัฐบาล แต่เมื่อข้อเรียกร้องได้รับการตอบสนองหรือประสบผลสำเร็จแล้ว องค์กร/ขบวนการ/เครือข่ายจะมีขนาดเล็กลงหรือพักการทำงานชั่วคราวไปโดยทันที เหลือแต่ “หัวๆ” ของขบวนการฯไม่กี่คน และไม่สามารถระดมมวลชนออกมาต่อสู้ในประเด็นอื่นได้อีก (ดูที่อภิปรายประเด็นนี้โดยย่อในบทที่ 5)

ในขณะที่กลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนในรัฐบาลพรรคไทยรักไทยมีการจัดตั้งอย่างเป็นระบบและมีการเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาในระดับบูรณาการในหลายประเด็นพร้อมๆ

กัน (ที่แม้จะไม่ได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมอันเนื่องมาจากการความเหลื่อมล้ำในการถือครอง/ควบคุมปัจจัยการผลิตก็ตาม) ขบวนการทางสังคมของชนชั้นกลับขาดการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการที่ขบวนการฯปราศจากองค์กรนำในการต่อสู้ในระยะยาว รวมไปถึงไม่มีข้อเสนอทางเลือกในระดับโครงสร้างที่นักปรัชญาฝ่ายซ้ายอย่าง Slavoj Zizek เรียกว่า โครงการทางการเมืองแบบใหม่ (New Political Project)⁶¹ ที่เป็นรูปธรรม ซึ่งในที่สุดแล้ว ปัจจัยเกี่ยวกับข้อจำกัดเชิงยุทธศาสตร์และการจัดองค์กรเหล่านี้ได้กลายมาเป็นอุปสรรคภายในของขบวนการฯเอง โดยข้อจำกัดดังกล่าวเป็นที่รับรู้กันดีในหมู่แกนนำของขบวนการทางสังคมในช่วงต้นปี 2548 ภายหลังจากที่ขบวนการเกษตรกรจำนวนหนึ่งประกาศตัดความสัมพันธ์กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ได้มีการประชุมประเมินสถานการณ์ในหมู่ขบวนการเกษตรกรจำนวนหนึ่ง เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน และองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคอีสาน เกี่ยวกับความจำเป็นของการก่อตั้งพรรคการเมืองของชนชั้นล่างเพื่อแข่งขันกับพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุนอย่างพรรคไทยรักไทย แต่ในท้ายที่สุดของการประชุม นักกิจกรรมจากองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากมองว่า ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดพรรคในเวลา⁶² ในทางตรงกันข้าม สุวิทย์ วัฒนุ แกนนำขบวนการเคลื่อนไหวด้านสลัม เป็นคนที่สำคัญคนหนึ่งซึ่งชี้ถึงความจำเป็นของการมีพรรคการเมืองภาคประชาชนมาตั้งแต่ปี 2546 โดยเฉพาะบทบาทของพรรคการเมืองของชนชั้นล่างในฐานะที่เป็นทางเลือกจากพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุน ซึ่ง “พรรคต้องมีนโยบายที่สู้กับไทยรักไทยได้ ทิศทางและนโยบายคือขยายอำนาจประชาชน โดยมีโครงสร้างในระดับแนวอนให้มากที่สุด ซึ่งพรรคจะเป็นศูนย์รวมเชื่อมประสานการต่อสู้ของทุกกลุ่ม” แต่ในท้ายที่สุด ข้อเสนอดังกล่าวกลับไม่ได้รับความสนใจจากนักกิจกรรมคนอื่น⁶³

โดยสรุปแล้ว ภายใต้อสภาพที่ขบวนการทางสังคมอ่อนแอลงอันเนื่องมาจากการปัจจัยทั้งภายนอก คือ ความเข้มแข็งของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย และปัจจัยภายใน คือ ปัญหายุทธศาสตร์ของขบวนการฯเอง การกลับมาทบทวนยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับการขยายอิทธิพลของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงเวลานี้จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีความพยายามในการทบทวนและเสนอให้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเคลื่อนไหวต่อสู้จากนักกิจกรรม

⁶¹ Slavoj Zizek, “On Alain Badiou and Logiques des mondes” [online] available from www.lacan.com/zizbadmon.htm (เข้าดูวันที่ 10 มีนาคม 2551) และ Slavoj Zizek, *The Metastases of Enjoyment: On Women and Causality* (London and New York: Verso, 2005), pp. 75-9.

⁶² Somchai Phatharathananunth, *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*, p. 223.

⁶³ สุวิทย์ วัฒนุ (20 เมษายน 2549) ให้สัมภาษณ์กับผู้เขียนว่า มีนักกิจกรรมทางสังคม 2 คน คือ นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ จากกลุ่มเพื่อนประชาชน และพิภพ รงไชย จากคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย ที่รับปากว่าจะช่วยผลักดัน แต่ในท้ายที่สุดแล้วทั้ง 2 คนต่างนิ่งเฉย

ทางสังคมและปัญญาชนของขบวนการหลายคน มาตั้งแต่ช่วงก่อนปี 2548 แต่การเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนทัศน์ของยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมมิได้เกิดขึ้นจริง การเมืองของขบวนการของชนชั้นล่างยังคงจำกัดตัวอยู่ที่การเน้นการสร้างเครือข่ายแบบหลวมๆ ระหว่างกลุ่มปัญหาต่างๆ และการมุ่งเน้นประเด็นเฉพาะหน้าของตนเองมากกว่าที่จะเป็นการสร้างองค์กรต่อสู้แบบถาวรในระยะยาวที่มุ่งเน้นประเด็นการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างแบบองค์รวม และในการที่จะเข้าใจภาพที่สมบูรณ์เกี่ยวกับบทบาทของขบวนการทางสังคม เราจำเป็นต้องพิจารณาปฏิบัติการทางวาทกรรม หรือพูดอีกอย่างคือ การโต้ตอบการนำ (counter hegemony) ต่อรัฐบาลพรรคไทยรักไทยของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ดังที่จะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

6.4 ทางเลือกนอกเหนือ “ระบอบทักษิณ”: วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วถึงการก่อตัวและการสถาปนาความมั่นคงของวาทกรรม “ชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ในฐานะที่เป็นแหล่งอ้างอิงทางอุดมการณ์ที่สำคัญที่สุดของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ในการเมืองไทยนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา วาทกรรมดังกล่าวได้กลายมาเป็นวาทกรรมกระแสหลักที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและแน่นอนภายในในฐานะที่เป็นวิธีการมองโลกของขบวนการทางสังคมโดยทั่วไปด้วย วาทกรรมดังกล่าวได้กลายมาเป็นฐานที่สร้างการสนับสนุนให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยในการขึ้นสู่และสถาปนาอำนาจทางการเมืองอย่างมั่นคงในปี 2544 และผู้เขียนจะเสนอต่อไปว่า วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำดังกล่าวนี้เองได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดของขบวนการต่อต้าน “ระบอบทักษิณ” นับตั้งแต่ช่วงปี 2547 เป็นต้นมา ในที่นี้เสนอว่ามี 3 องค์ประกอบสำคัญของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในช่วงเวลานี้ที่เราต้องพิจารณา คือ (1) ชาตินิยม (Nationalism) ซึ่งใช้ในการโต้ตอบกับการพัฒนาของทุนผูกขาดข้ามชาติ (2) ชุมชนนิยม (Communitarianism) ที่ใช้โต้ตอบกับนโยบายแบบประชานิยม และ (3) การเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม (Moral Politics) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ถูกใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะแบบอภิมหาชนกิจการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย

6.4.1 ชาตินิยม (nationalism) vs ทุนผูกขาดข้ามชาติ (transnational monopoly capitalism)

ดังที่กล่าวแล้ว วาทกรรมชาตินิยมเป็นวาทกรรมที่ดำรงอยู่ภายในขบวนการทางสังคมในประเทศไทยมาหลายทศวรรษ และนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา วาทกรรมชาตินิยมได้สถาปนาตัวในฐานะวาทกรรมทางเลือกในหมู่ปัญญาชนและนักกิจกรรมทางสังคมจำนวนมากซึ่งปรากฏในหลากหลายชื่อ เช่น เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีพึ่งพา และชุมชนชาตินิยม เป็นต้น ในระดับของปัญญาชนของขบวนการภาคประชาชน โดยเฉพาะในขบวนการแรงงานฯ ทฤษฎีพึ่งพา (dependency theory) ยังคงเป็นกรอบแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมาก (ดูบทที่ 4) สะท้อนผ่านการวิเคราะห์ “ระบอบทักษิณ” ของแกนนำระดับชาติของขบวนการทางสังคม เช่น พิทยา ว่องกุล ประธานคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ที่มองว่า ทักษิณ ชินวัตร ไม่ใช่ “นายทุนชาติแท้” ที่ทำเพื่อผลประโยชน์ของชาติจริง แต่กลุ่มทุนในพรรคไทยรักไทยเป็น “กลุ่มทุนนายหน้า” (comprador capitalist) ของกลุ่มทุนผูกขาดข้ามชาติ (transnational monopoly capitalist) ที่มีเป้าหมายเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จาก “คนไทย” และ “ชาติไทย”⁶⁴ เพื่อส่งกลับไปให้กับประเทศทุนนิยมศูนย์กลางหรือประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก กล่าวโดยขยายความก็คือ

“พลังอำนาจทุนภายในประเทศซึ่งกลายเป็นทุนอภิสถิตีที่พัฒนามาจากกลุ่มทุนใหญ่บางกลุ่ม ได้เข้าไปยึดอำนาจรัฐ โดยผ่านการเลือกตั้ง ลักษณะของทุนอภิสถิตีนี้ไม่ใช่ทุนในชาติใดๆ หากส่วนใหญ่กลายเป็นธุรกิจที่ร่วมทุนกับบรรษัทข้ามชาติ จากนั้นก็ขยายตัวเติบโตใหญ่ด้วยการอาศัยอำนาจรัฐ นโยบาย กฎหมาย และกลไกราชการ เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มตน”⁶⁵

และ...

“จากข้อสรุปนี้จะเห็นว่าโครงสร้างของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจประกอบด้วย 1. ชั้นบนสุด เป็นโครงสร้างของบรรษัทข้ามชาติจำนวนน้อยนิดที่กุมอำนาจทุนและการตลาดโลกเดียวเอาไว้ในมือ 2. ระดับกลาง เป็นโครงสร้างของทุนอภิสถิตีร่วมกับทุนข้ามชาติที่กำลังเติบโตจากการกลืนกินโครงสร้างระดับล่าง

⁶⁴ พิทยา ว่องกุล, *ทักษิณในโลกาภิวัตน์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2547), หน้า 9.

⁶⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 24.

อันได้แก่ 3. โครงสร้างของทุนชาติ ทุนขนาดกลาง และทุนน้อย รวมไปถึงประชาชนทั่วไป ซึ่งไม่รู้ตัวว่ากำลังตกอยู่ภายใต้โครงสร้างมรดกทางเศรษฐกิจ”⁶⁶

วาทกรรมชาตินิยมซึ่งปรากฏตัวในรูปของทฤษฎีพึ่งพามีอิทธิพลอย่างมากภายในขบวนการแรงงานในภาครัฐวิสาหกิจ โดยเฉพาะขบวนการฯที่นำโดย สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหวคัดค้านนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์มาตั้งแต่ปี 2542 มาจนถึงการคัดค้านนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในปี 2547 เป็นต้นมา สมศักดิ์ โกศัยสุข แกนนำของ สรส. ชี้ว่า “ระบอบทักษิณ” กำลังสร้าง “เผด็จการทุนนิยมผูกขาด”⁶⁷ หรือ “ระบบทุนนิยมผูกขาดครอบโลกหรือจักรวรรดินิยมใหม่ (Transnational-Monopoly Capitalism)”⁶⁸ ที่ “นายทุนครอบโลกที่ใช้นโยบายผ่านรัฐที่เป็นตัวแทนของนายทุนผูกขาดภายในแต่ละประเทศได้รวมหัวกันจัดระเบียบโลกใหม่”⁶⁹ กรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนว่า ขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะในฝ่ายรัฐวิสาหกิจที่นำโดย สมศักดิ์ (รวมไปถึงฝ่ายค้านทักษิณกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่ม ส.ว. อิศระ)⁷⁰ ไม่ได้มีปัญหาเกี่ยวกับระบบทุนนิยมโดยตัวมันเอง แต่วิพากษ์วิจารณ์และไม่พอใจกับ ลักษณะบางประการของทุนนิยมเสรีมากกว่า นั่นคือ การผูกขาดข้ามชาติ นี่คือ มรดกทางความคิดที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่การต่อสู้คัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในปี 2542 และ 2543 ขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะที่นำโดย สรส. กลัวว่าการแปรรูปรัฐวิสาหกิจจะนำไปสู่การผูกขาดของกลุ่มทุนข้ามชาติ ดังนั้น ปัญหาจึงไม่ได้อยู่ที่การแปรรูปรัฐวิสาหกิจในตัวมันเอง แต่ปัญหาของการแปรรูปรัฐวิสาหกิจที่ขบวนการแรงงานไม่เห็นด้วยก็คือ การแปรรูปรัฐวิสาหกิจจะนำไปสู่การยึดครองระบบเศรษฐกิจของ “ชาติ” โดย “ทุนผูกขาดข้ามชาติ”

ในช่วงปี 2547 สรส. เคลื่อนไหวในการรณรงค์คัดค้านการแปรรูปโดยใช้คำขวัญว่า “ขายน้ำขายไฟ ขายไทยทั้งชาติ” และต่อมาในการรณรงค์คัดค้านรัฐบาลพรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะ

⁶⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 27. และดูงานที่ชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงกันของการสวิงกลับไปหาอุดมการณ์แบบชาตินิยมเพื่อต่อต้านกับลักษณะ “ข้ามชาติ” (transnational) ในหมู่ขบวนการทางสังคมในเกาหลีใต้และไทย ใน Jim Glassman, Bae-Gyoon Park, and Young-Jin Choi, “Failed Internationalism and Social Movement Decline: The Cases of South Korea and Thailand,” *Critical Asian Studies* 40, No. 3 (2008): 339-72.

⁶⁷ สัมภาษณ์ สมศักดิ์ โกศัยสุข, 15 พฤษภาคม 2549

⁶⁸ เราจะเห็นได้ว่า คำขวัญดังกล่าวยังถูกใช้ในการเคลื่อนไหวขับไล่ ทักษิณ ชินวัตร ในช่วงปี 2549 โดยพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และยังคงถูกใช้ในขบวนการแรงงานที่ให้การสนับสนุนพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในการขับไล่รัฐบาลพรรคพลังประชาชนอย่างต่อเนื่องในปี 2551 ด้วย

⁶⁹ ดู สมศักดิ์ โกศัยสุข, *ขบวนการแรงงาน: ยุทธการแหกค่านโลกาภิวัตน์* (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2547), หน้า 12.

⁷⁰ นายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชร (สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2549) กล่าวว่า “ผมไม่ปฏิเสธ WTO, FTA แต่ผมคิดว่าถ้าจะมีการทำสัญญาเหล่านี้ต้องทำบนพื้นฐานของความเป็นธรรม หรือการแปรรูปก็ต้องแปรรูปอย่างเป็นธรรม”

นับตั้งแต่ปี 2548 เริ่มมีการใช้คำขวัญที่ว่า “สามัคคีกรรมกรต้านทุนนิยมครอบโลก” (Workers Unite against Neoliberal Globalization)⁷¹ และหากดูเอกสารตีพิมพ์ของ สรส. ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพรรคไทยรักไทยหลายชิ้นในช่วงเวลาดังกล่าว มีการใช้รูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า (รัชกาลที่ 5) และรูปทหารถือธงชาติไทยควบคู่ไปกับคำขวัญดังกล่าวอยู่ที่หน้าปกและอยู่ในเนื้อหาในเล่มโดยตลอด⁷² ดังที่ สมศักดิ์ โกศัยสุข อ้างว่า “การขायรัฐวิสาหกิจเปลี่ยนแปลงเจตนารมณ์ของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงก่อตั้งรัฐวิสาหกิจให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน... เวลานี้ทักษิณกำลังเปลี่ยนแปลงเจตนารมณ์ของ ร. 5 ที่ทรงเลิกทาส แต่ทักษิณกำลังนำคนไทยไปเป็นทาส”⁷³

การเคลื่อนไหวภายใต้วาทกรรมชาตินิยมที่เน้นการต่อต้าน “ทุนผูกขาดข้ามชาติ” และปกป้อง “ชาติไทย” หรือ “ทุนชาติ” ของขบวนการแรงงานและปัญญาชนของขบวนการทางสังคมสะท้อนผ่านรูปธรรมในเชิงยุทธศาสตร์ของขบวนการฯ ในช่วงเวลานี้ คือ ยุทธศาสตร์การทำแนวร่วมข้ามชนชั้น (cross-class alliance) ระหว่างขบวนการฯ แรงงานกับกลุ่มนายทุนไทยที่ “รักชาติ” โดยในช่วงปลายปี 2547 เพียร ยงหนู ประธานสหภาพแรงงานการไฟฟ้านครหลวงได้เข้าร่วมกับกลุ่มนายทุนชาตินิยมที่มี ประชัย เลี้ยวไพรัตน์, อัมรินทร์ คอมันต์ และเอกยุทธ อัญชันบุตร เพื่อก่อตั้ง “กลุ่มคนเกลียดทักษิณ” ที่มีเป้าหมายเพื่อขับไล่อัฐบาลพรรคไทยรักไทย ซึ่งกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม โดยเฉพาะการสนับสนุนจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ผ่าน น.ต.ประสงค์ สุ่นศิริ คนสนิทของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ด้วย⁷⁴ โดยก่อนหน้าการเลือกตั้งปี 2548 กลุ่มคนเกลียดทักษิณตัดสินใจให้การสนับสนุน บัญญัติ บรรทัดฐาน หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ในการเลือกตั้งปี 2548 อย่างเปิดเผย⁷⁵ เช่นเดียวกับ สมศักดิ์ โกศัยสุข ซึ่งเริ่มผูกสัมพันธ์กับ ประชัย เลี้ยวไพรัตน์ กลุ่มทุนที่เสียประโยชน์จากนโยบายการฟื้นฟูของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย (ดูส่วนที่ 2.1) โดย ประชัย มีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่างๆ ให้แก่ สรส. เพื่อใช้ในการเคลื่อนไหวคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจและเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐบาลในปี 2547 และ 2548⁷⁶ และในช่วงเวลาต่อมา เราจะเห็นบทบาททางการเมืองที่

⁷¹ บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ, *จับชีพจรการเคลื่อนไหวแรงงานปี 2548* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พงัน, 2549), หน้า 34. และดูเอกสารใบปลิวที่จัดทำโดยสมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ และแนวร่วม เช่น คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย สมัชชาคนจน และเครือข่ายสลัมสี่ภาค เป็นต้น ที่แจกในวันแรงงานสากลในช่วงปี 2547-2549

⁷² ดูเอกสารของ สรส. เช่น สิววิทย์ แก้วหวาน บก., *รัฐวิสาหกิจไทย ดำรงไว้เพื่อประชาชน: บทบาท ภาระ หน้าที่ เพื่อสังคมและประชาชนโดยรวม* (นนทบุรี: สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์, 2549)

⁷³ คำกล่าวของ สมศักดิ์ โกศัยสุข อ้างใน *เหตุการณ์ ทรวงไทย, ข้าฯ คือ นักรบประชาชนกู้ชาติ* (กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ, 2551), หน้า 98-9.

⁷⁴ *เหตุการณ์ ทรวงไทย, คนโค่นทักษิณ*, หน้า 51-67.

⁷⁵ *เหตุการณ์ ทรวงไทย, 10 คนโค่นทักษิณ* (กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2547), หน้า 90-1.

⁷⁶ สัมภาษณ์ ศรีไพร นนทริย์ ฝ่ายจัดตั้งกลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิตและใกล้เคียง, 1 กรกฎาคม 2550 และ สัมภาษณ์ จิตรา คชเดช ประธานสหภาพแรงงานโทรอัมฟิอินเตอร์เนชั่นแนลประเทศไทย, 1 กรกฎาคม 2550

เพิ่มขึ้นอย่างมากของประชัยและ “กลุ่มคนเกลียดทักษิณ” ในการให้การสนับสนุนทางด้านเงินทุน แก่พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยซึ่งเกิดขึ้นในปี 2549

พูดอย่างถึงที่สุดแล้ว ภายใต้วาทกรรมชาตินิยมเช่นนี้จึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อทำลายหรือ ทำลายระบบทุนนิยมทั้งระบบหรือชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น เช่น การต่อสู้ของขบวนการสังคมนิยมในอดีต แต่เป็นการต่อต้านทำลายลักษณะบางประการของระบบทุนนิยมเท่านั้น คือ ลักษณะ “ผูกขาด” (monopoly) และลักษณะ “ข้ามชาติ” (transnational) ผ่านการทำแนวร่วมกับนายทุน ชาตินิยมเพื่อต่อต้านนายทุนข้ามชาติที่เสียประโยชน์จากรัฐบาล⁷⁷ นักกิจกรรมทางสังคมของ ขบวนการประชาชนเชื่อว่า นายทุนข้ามชาติจะขูดรีด เอาเปรียบ และผูกขาดมากกว่านายทุนชาติ ทุนนิยมจึงไม่ใช่สิ่งเลวร้ายในตัวเอง แต่ทุนนิยมหรือกลไกตลาดเสรีอาจถูกบิดเบือนได้ นั้น หมายความว่า “ทุนนิยมไม่จำเป็นต้องเป็นทุนนิยมอนารยะ (Uncivilized Capitalism) แต่สามารถ เป็นทุนนิยมอารยะ (Civilized Capitalism)”⁷⁸ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ เสนอให้แยกแยะระหว่าง “ทุนนิยมล้ำหลัง” กับ “ทุนนิยมก้าวหน้า” โดยที่ทุนนิยมล้ำหลังหมายถึง ระบบทุนนิยมที่เน้นการผูกขาดรวมศูนย์ของทุนกลุ่มหนึ่ง แต่ “เราต้องทำให้พ้นจากความล้ำหลังในแง่ที่ว่า ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องของการเมือง การผูกขาดในตลาด เราต้องทำลายสิ่งนี้ไปเพื่อให้ทุกคนมี โอกาสในการที่จะเข้ามาหาประโยชน์จากทุนนิยมนี้ได้ มันก็เป็นทุนนิยมก้าวหน้าอย่างหนึ่ง”⁷⁹

โดยที่ทางออก/ทางรอดจาก “ระบอบทักษิณ” หรือที่พิทยาเรียกว่า “ทักษิณ-โลกาภิวัตน์” ไม่ใช่การโค่นล้มระบบทุนนิยม แต่เป็นการสร้างระบบทุนนิยมที่เป็น “ทุนนิยมอารยะ” หรือ “ทุน ก้าวหน้า” ที่

⁷⁷ ดูตัวอย่างเช่น พิภพ ธงไชย ซึ่งกล่าวในปี 2547 ว่า “แนวทางการพัฒนาประเทศก็ขึ้นอยู่กับนายทุนทักษิณเพียงคน เดียว โดยกำหนดนโยบายให้เดินไปตามเส้นทางทุนนิยมผูกขาด เพราะตัวเองร่ำรวยจากการทำธุรกิจผ่านอำนาจรัฐและอำนาจ ทหาร ไม่ได้แข่งขันอย่างเป็นธรรมตามระบบทุนนิยมเสรี” ดังนั้น “รัฐบาลต้องปล่อยให้ตลาดหุ้นดำเนินไปตามกลไกของตลาดเสรี” ใน พิภพ ธงไชย, “ประชาชนและการเมืองภาคประชาชนภายใต้รัฐบาลทักษิณ,” ใน *พิษทักษิณ, ภัยใหญ่ ไตรสุริยะธรรมา*, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: open books, 2547), หน้า 107. รวมไปถึงท่าทีของ กป.อพช. ต่อ การค้าเสรี ที่มองว่า โดยธรรมชาติแล้ว การค้าเสรีคือการค้าที่เป็นธรรม แต่ที่ผ่านมากถูกบิดเบือน ใน NGO-COD, *Thai Working Group on the People's Agenda for Sustainable Development* (Bangkok: NGO-COD, 2002), p. 25. อังในใจ อึ้งภากรณ์, “อิทธิพลของแนวคิด อนาธิปไตย โพลท์ โมเดิร์น และ ‘แนวทางที่สาม’ ในขบวนการทางสังคมไทย,” ใน *ขบวนการทางสังคมในไทย* (กรุงเทพฯ: ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549), หน้า 59. และดูที่ พิทยา ว่องกุล เสนอว่า ตนเองไม่ได้ปฏิเสธการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ แต่ที่ตนเองไม่พอใจนโยบายดังกล่าว เกิดจากการคอร์รัปชันมากกว่า ใน พิทยา ว่องกุล, *หลักคิดและบทเรียนยุทธศาสตร์ประชาชน* (กรุงเทพฯ: ชุมศิลป์ธรรมดา, 2551), หน้า 35. --- ทรรศนะดังกล่าวสะท้อนได้เป็นอย่างดีว่า องค์การพัฒนาเอกชนส่วนมากและแกนนำของขบวนการฯ ไม่ได้คัดค้านหรือมี ปัญหา กับ แนวทางเสรีนิยมใหม่ หรือการเปิดเสรีกลไกตลาด แต่มองว่า ปัญหาที่ผ่านมากเกิดจากการผูกขาดหรือบิดเบือนกลไก ตลาดโดยกลุ่มทุนอย่างทักษิณมากกว่า

⁷⁸ ประเวศ วะสี, *จากหมอบริเวณ ถึง ทักษิณ 2549* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 128.

⁷⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ข้อเสนอเกี่ยวกับทุนนิยมไทยแบบก้าวหน้า” [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9710.html> (เข้าดูวันที่ 8 กันยายน 2551)

“เพียงแค่วรรดานายทุนชาติ นายทุนไทยแท้ในระดับกลาง และรายย่อย ร่วมกันคัดค้านระบบคิด ‘ทักษิณ-โลกาภิวัตน์’ อย่างจริงจัง แล้วหันมาร่วมมือกัน สร้างอำนาจรัฐที่สามารถให้ความคุ้มครองทุนภายในชาติ เพื่อจำกัดการ เจริญเติบโตของบรรษัททุนข้ามชาติ ทุนขนาดใหญ่ที่ผสมทุนข้ามชาติ ยุติการค้าเสรีแบบทวิภาคี หามาตรการป้องกันเศรษฐกิจแห่งชาติทั้งระบบ และศึกษา เศรษฐกิจแบบองค์รวมที่กระจายรายได้อย่างทั่วถึงในหมู่ประชาชนเท่านั้น ทางรอดก็จักปรากฏขึ้นจริง”⁸⁰

หัวใจของเศรษฐกิจแบบองค์รวมหรือเศรษฐกิจแห่งชาติดังกล่าวก็คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนาที่ตรงกันข้ามกับ “นโยบายรัฐที่พยายามพัฒนาประเทศ แบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีใหม่ แม้มีการพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียงอยู่บ้างแต่ในความเป็นจริงก็ไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนมากนัก”⁸¹ ณ จุดนี้เองที่ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ นักกิจกรรมชุมชนนิยมคน สำคัญเสนอว่า ถึงเวลาแล้วที่เราต้องตัดสินใจว่า ประเทศไทยจะเลือกอะไรระหว่างการ “เน้นแนว เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี หรือจะเน้นแนวเศรษฐกิจพอเพียง”⁸²

การสร้างคู่/ขั้วตรงข้าม (binary opposition) ในระดับวาทกรรมระหว่าง ทางเลือก คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะที่เป็นเศรษฐกิจชาตินิยม กับทุนนิยมเสรีหรือ “ระบอบทักษิณ” นั้นได้ เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นระบบมากขึ้นในปี 2547 โดยเฉพาะเมื่อ ประเวศ วะสี ปัญญาชนชุมชน- ชาตินิยมคนสำคัญ และนักวิชาการเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมอย่าง รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เสนอ แนวทางที่เรียกว่า “ฉันทามติรัตนโกสินทร์” เพื่อต่อต้านและเป็นคู่/ขั้วตรงกันข้ามกับเศรษฐกิจของกลุ่มทุนผูกขาดข้ามชาติของ “ระบอบทักษิณ” และ “ทุนสามานย์” ที่

⁸⁰ พิทยา ว่องกุล, *ทักษิณโลกาภิวัตน์*, หน้า 9. และดูปกหลังของหนังสือเล่มนี้ที่ พิทยา กล่าวว่าหนังสือเล่มนี้เขียน เพื่อให้ความรู้และข้อมูลแก่ “นักธุรกิจทุนชาติ” เพื่อที่จะสู้กับ ทักษิณ-โลกาภิวัตน์

⁸¹ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, *องค์การชุมชนกับการปฏิรูปสังคมและการเมือง* (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการสังคม, 2549), หน้า 16.

⁸² เพิ่งอ้าง, ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, หน้า 22. และดูงานของ Glassman and others ที่เปรียบเทียบให้เห็นถึงบทบาทของ วาทกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” ในประเทศไทยและประเทศเกาหลีใต้ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยในเกาหลีใต้เรียกว่า “minjung” ซึ่งเป็นวาทกรรมทางเลือกกระแสหลักของขบวนการทางสังคมเกาหลีใต้ที่ต่อต้านกับแนวทาง เสรีนิยมใหม่ ดู Jim Glassman, Bae-Gyoon Park, and Young-Jin Choi, “Failed Internationalism and Social Movement Decline: The Cases of South Korea and Thailand,” *Critical Asian Studies* 40: 353-9.

“มีองค์กรlobalทางการเงิน เช่น ธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟ ตั้งอยู่ที่กรุงวอชิงตัน จึงเรียกแนวทางเศรษฐกิจนิยมว่า Washington Consensus ซึ่งศาสตราจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์แปลว่า “ฉันทามติวอชิงตัน” และเนื่องจากแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนำเสนอโดยพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อาจารย์รังสรรค์จึงเรียกแนวทางนี้ว่า “ฉันทามติรัตนโกสินทร์” นี่เป็นที่มาของชื่อ “ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ ที่นำเสนอนี้”⁸³

6.4.2 ชุมชนนิยม (communitarianism) vs ประชาานิยม (populism)

ดังที่ได้อภิปรายแล้วถึงผลกระทบของนโยบายสวัสดิการสังคม (ประชานิยม) ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่มีต่อการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะขบวนการในภาคเกษตรที่ต้องประสบกับภาวะที่มีขนาดเล็กและอ่อนแอจากเดิม (ดูส่วนที่ 3) และดังที่ได้อภิปรายไว้อย่างละเอียดถึงบทบาทของวาทกรรมชุมชนนิยมในการเมืองไทย (ดูบทที่ 3 ถึง 5) เราพบว่า ในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลพรรคไทยรักไทย วาทกรรมหลักภายในขบวนการฯ ในภาคเกษตรแตกต่างไปจากขบวนการแรงงานในเมือง โดยขบวนการฯ ในภาคเกษตรเลือกใช้วาทกรรมชุมชนนิยมเป็นวาทกรรมชี้้นำในการตอบโต้ต่อสู้กับรัฐบาล โดยเฉพาะการวิพากษ์วิจารณ์ผลกระทบในเชิงลบของนโยบาย “ประชานิยม” ที่มีต่อประชาชนในพื้นที่ชนบท การทำงานของวาทกรรมชุมชนนิยมในช่วงเวลานี้มีหลายระดับที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่การอภิปรายถึงผลกระทบในทางเศรษฐกิจของนโยบายประชานิยม เช่น การสร้างหนี้ให้แก่เกษตรกร ไปจนถึงการอภิปรายในมิติทางสังคม ภายใต้แนวคิดระบบอุปถัมภ์ที่มองว่า เกษตรกรในชนบทถูกซื้อ/มอมเมา/หลอกลวงโดยการอุปถัมภ์จากนโยบายประชานิยมต่างๆ ซึ่งไม่ได้ให้ผลประโยชน์แก่ “ชุมชน” จริง ในช่วงเวลานี้เองปัญญาชนของขบวนการฯ จำนวนมากที่เคยให้การสนับสนุนนโยบายของพรรคไทยรักไทย ด้วยเหตุผลว่าพรรคไทยรักไทยกำลังสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนตามแนวทางแบบชุมชนนิยมหรือวัฒนธรรมชุมชน กลับกลายมาเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลด้วยเหตุผลในทำนองเดียวกันว่า รัฐบาลพรรคไทยรักไทยทำให้ชุมชนอ่อนแอและพึ่งตนเองไม่ได้ บรรจง นะแส นักกิจกรรมทางสังคมที่ทำงานเคลื่อนไหวแบบ “งานร้อน” ในภาคใต้ กล่าววิจารณ์นโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทยว่า

⁸³ ประเวศ วะสี, “ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ จะเปิดพลังฝ่าหลุมดำ,” ใน *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*, จุฬารัตน์ แสนใจรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์, 2548), หน้า 18.

“การทะลักของเงินลงสู่ชุมชน โดยเฉพาะจากนโยบายแจกเงินหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท ของรัฐบาล รวมไปถึงจากหน่วยงานราชการต่างๆ และจากการผลักดันของขบวนการพัฒนา เช่น เงินจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) จากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) หรือจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในภาคใต้ เราพบว่าเงินที่ลงไปมีส่วนทำลายการพัฒนาการก่อเกิดขององค์กรชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะเงินที่ลงทุนไปสู่ชุมชนที่ขาดการเตรียมความพร้อมของชุมชน และทำให้เกิดความขัดแย้งสร้างหนี้สินผูกพันเพิ่มในชุมชน และติดกับกลไกของการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่ปิดโอกาสการมองเห็นปัญหาเชิงระบบ เชิงโครงสร้างที่เป็นต้นตอของปัญหาของความยากจนและการทำลายภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน”⁸⁴

นโยบายดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็ง/การพึ่งพาตนเองได้ของชุมชน แต่กลับมุ่งไปที่การสร้างระบบอุปถัมภ์แบบแนวดิ่งโดยรัฐที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ พึ่งตนเองไม่ได้ และที่สำคัญคือ ทำให้ชนชั้นล่างไม่รู้จักพอเพียง ดังที่ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน กล่าวเพิ่มเติมว่า

“ประชาชนได้รับการจูงใจและบางพวกก็ถูกต้อนให้ไปสู่อำนาจรัฐสูงกว่าการพึ่งตนเอง และการพึ่งพิงอิงกันในกลุ่มชนลดน้อยถอยลง นั่นคือ ระบบอุปถัมภ์โดยรัฐที่พอจะพูดได้ว่า สมบูรณ์มากกว่าทุกรัฐบาลและอาจพอๆกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เลยก็ได้”⁸⁵

ยิ่งไปกว่านั้น ภายใต้วาทกรรมชุมชนนิยมของขบวนการทางสังคมที่ต้องการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจชุมชน (ให้รู้จักพึ่งตนเอง)” นโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทยกลับ

“สร้างชาวบ้านเป็นผู้บริโภคและเป็นทุนติดลบ... นโยบายเช่นนี้เป็นความรุนแรงอย่างเจียบที่ระบบทุนนิยมเสรีกระทำต่อชาวบ้าน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในวิถีคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่พร้อมที่จะเป็นผู้ประกอบการในระบบเครดิต (ถ้าแก่โอบีและเอสเอ็มอี) ผลก็คือ ชาวบ้านจะเป็นนักบริโภคนิยมและ

⁸⁴ บรรจง นะแส, “20 ปี องค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้,” ใน *ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2546*, พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ(กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2546), หน้า 62-3.

⁸⁵ อังโน เท็ดธรรม ทรงไทย, *คนโค่นทักษิณ*, หน้า 137.

กลายเป็นทุนติดลบมากขึ้น ต้องหันมา(กู้)ต่อหนี้ไปเรื่อยๆ ต้องขึ้นต่อพรรคการเมืองที่หยิบยื่นเครดิตเพิ่มแก่ตนจึงเป็นนโยบายที่มักจะทำให้เกิดผลเสียและล้มเหลวระยะยาว... ในที่สุดประชาชนจะอ่อนแอ เข้าแถว แบบมือขอ และพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ก็มี ความทุกข์ใจยิ่งเมื่อไม่สามารถชำระหนี้ได้”⁸⁶

และ...

“นโยบายต่างๆ ที่ออกมาล้วนทำให้ประชาชนต้องพึ่งพารัฐบาลแทนที่จะพึ่งพาตนเอง ประชาชนมีหนี้สิน โดยเฉพาะเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อน คุณฉิวเฟินเหมือนว่าประชาชนจะได้ประโยชน์ ถ้ามองให้ลึกแล้ว ประชาชนได้ประโยชน์เพียงส่วนเดียว แต่ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุด คือบริษัทใหญ่”⁸⁷

วาทกรรมชุมชนนิยมที่แพร่หลายในหมู่ปัญญาชนและนักกิจกรรมของขบวนการทางสังคมในการวิพากษ์โต้ตอบโต้ก่อนนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยนั้นดูจะคล้ายคลึงกับข้อคิดเห็นของปัญญาชนอนุรักษ์นิยม เช่น สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ที่เสนอว่า

“นโยบายที่รัฐทุ่มเทงบประมาณเข้าไปส่งเสริมเรื่องหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ผมเห็นว่าเป็นการนำเงินไปอัดฉีด โดยที่ไม่เพิ่มพูนปัญญาให้กับชาวบ้าน เมื่อเงินงบประมาณดังกล่าวหมดลงก็เป็นอันว่าจบเกม”⁸⁸

ภายใต้สภาพการณ์ที่ปัญญาชนจำนวนมากหมดหวังกับมวลชนชาวชนบทที่ถูกมอมเมาและถูกซื้อโดยนโยบายประชานิยมของ “ระบอบทักษิณ”⁸⁹ สุริยะใส กตะศิลา เลขาธิการ ครป.

⁸⁶ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, “กับดักแห่งหนี้ในทักษิณมิกส์,” ใน *ซ้ำและทักษิณมิกส์*, จูไรต์เน็ แชนใจรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรคน, 2547), หน้า 200.

⁸⁷ พิภพ ธงไชย, “เสียงสะท้อนจากรากหญ้า ผู้ผู้นำยุค CEO,” ใน *ฝ่าอนาคตประเทศไทย 2552*, เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป เรียบเรียง (กรุงเทพฯ: สุานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2548), หน้า 123. –ประเด็นที่นโยบายประชานิยมไม่นำไปสู่การลดปัญหาความยากจนจริง โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับหนี้สินในภาคชนบทที่เพิ่มสูงขึ้น ดูเพิ่มเติมบทสัมภาษณ์ของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ในประเด็นนี้ใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.ftwatch.org/news/view.php?id=5122> (เข้าดูวันที่ 19 กันยายน 2551)

⁸⁸ สุเมธ ตันติเวชกุล, “เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก... ทางรอด,” ใน *ฝ่าอนาคตประเทศไทย 2552*, เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป เรียบเรียง, หน้า 54.

⁸⁹ จากการสัมภาษณ์ของผู้เขียน แกนนำของขบวนการหลายคนเชื่อว่า “ชาวบ้าน” ในชนบทถูกหลอกโดยนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย เช่น ศิริชัย ไม้งาม (20 เมษายน 2549), สุวิทย์ วัฒน (20 เมษายน 2549) และ ศรีสุวรรณ วรรณ (1 มิถุนายน 2549) เป็นต้น

ถึงกับเสนอให้ขบวนการภาคประชาชนเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับ “ชนชั้นกลางที่มีความก้าวหน้าทางการเมือง” โดยชี้ว่า “คนกลุ่มนี้จะเป็นพลังใหม่ที่จะขับเคลื่อนร่วมกับคนยากจนระดับล่าง ให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยไปอีกขั้นหนึ่ง”⁹⁰ ซึ่งก็ไม่ต่างกับข้อเสนอของขบวนการแรงงานที่หวังกับนายทุนชาติมากกว่า และไม่ต่างกับข้อเสนอของพวกปัญญาชนโลกาภิวัตน์เสรีนิยม เช่น เอนก เหล่าธรรมทัศน์ หรือ ธีรยุทธ บุญมี ที่ให้ความสำคัญกับ “ชนชั้นกลาง” ซึ่งหมายถึง นักธุรกิจ คนทำงานออฟฟิศ และชนชั้นนายทุนหัวก้าวหน้าในฐานะที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย (democratization) มากกว่าที่จะเป็น “ชนชั้นล่าง” ที่เป็นเกษตรกรและแรงงาน แยก เช่นที่พวกเขาทั้งหลายเคยเชื่อถือมา (ดูส่วนที่ 2.2 ของบทที่ 3)

สาเหตุของความอ่อนแอของขบวนการทางสังคมเกิดจากการขาดปัญญาชนและโครงการทางการเมืองทางเลือกของชนชั้นตนเอง (ดูบทที่ 3, 4 และ 5) ทำให้กลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่างจำเป็นต้องสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับชนชั้นนายทุนที่ดูเหมือนจะเข้าใจปัญหาคนจน อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และการ “คืนดีกับ” สถาบันพระมหากษัตริย์ในปี 2535 เป็นต้นมา ขบวนการภาคประชาชนไม่เคยแตกหักเป็นขั้วตรงข้ามอย่างเด็ดขาดกับชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้นและระบบทุนนิยมทั้งระบบอีกเลย ไม่ว่าจะเป็ชนชั้นนายทุนที่กษัตริย์นิยมหรือที่โลกาภิวัตน์เสรีนิยมก็ตาม กอปรกับการรับเอาวิถีการมองโลกและโครงการทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม คือ วาทกรรมชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ เข้ามาเป็นวิถีการมองโลกของตนเอง ทั้งหมดนี้นำมาสู่การสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นระหว่างขบวนการกับบางส่วนของชนชั้นนายทุน นับตั้งแต่การสร้างแนวร่วมกับกลุ่มชนชั้นนายทุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมในการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 การเข้าร่วมผลักดันวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในช่วงปี 2540 จนถึงการเข้าร่วมสนับสนุนพรรคไทยรักไทยอย่างแข็งขันในช่วงแรก เพราะเชื่อว่าพรรคไทยรักไทยกำลังสนับสนุนการสร้างชุมชนและชาติให้เข้มแข็ง เป็นต้น และในช่วงเวลานี้ก็เช่นกัน กลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่างก็ได้สร้างวาทกรรมทางเลือกหรือโครงการทางการเมืองทางเลือกที่เป็นรูปธรรมของตนเองที่นอกเหนือไปจากการยึดโยงกับวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ดำรงอยู่แต่เดิม ส่งผลให้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาล ขบวนการหลักไม่ได้ที่จะต้องอ้างอิงความชอบธรรมของข้อเรียกร้องของตนเอง เช่น การกระจายรายได้ การคัดค้านนโยบายเปิดเสรี และอื่นๆ ภายใต้ “ร่วมธง” ของวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของสถาบันพระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะมีทางเลือกในระดับวาทกรรมและในระดับของการจัดตั้งทางการเมืองที่เป็นอิสระ ดังที่ พิภพ ธงไชย เสนอว่า เรา

⁹⁰ สุริยะใส กตะศิลา, “พรรคการเมืองทางเลือกกับการเมืองภาคประชาชน: เส้นคู่ขนานหรือหนทางเผชิญหน้า,” ใน *ขอคุยกับคุณอนันท์*, ประยงค์ คงเมือง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 318.

“ต้องไม่อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ และไม่เน้นแนวทางทุนนิยม ต้องชูเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนเข้มแข็ง เปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนมีพื้นที่ของตนเอง ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน มีนโยบายกระจายรายได้”⁹¹

อาจกล่าวได้ว่า ขบวนการทางสังคมในประเทศไทยไม่มีข้อเสนอชุดนโยบายที่เป็นรูปธรรมเพื่อเป็นทางเลือกที่ดีกว่า/สามารถแข่งได้กับนโยบายของพรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะการจำกัดตัวเองให้อยู่ภายใต้แนวคิดชุมชนนิยม ที่เน้นการ “ลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจชุมชน” ขบวนการภาคประชาชนจึงมุ่งไปในทิศทางที่ปฏิเสธแนวคิดรัฐสวัสดิการ (welfare state) เพราะเข้าใจว่า รัฐสวัสดิการเป็นการ “เพิ่มอำนาจรัฐ และลดอำนาจชุมชน” ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า “ถามว่าสวัสดิการพื้นฐานของมนุษย์ใครควรจะเป็นผู้รับผิดชอบ ผมคิดว่าคนที่รับผิดชอบดีที่สุดคือ คนใกล้ตัวคุณ ไม่ใช่รัฐ” ข้อเสนอที่เป็นไปได้มากที่สุดจึงน่าจะเป็นเศรษฐกิจที่เน้น “ความพอเพียง” โดยเป็น “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ... ในขณะที่เศรษฐศาสตร์ทุนนิยมไม่เคยสนใจเรื่อง Consumption หมายถึงว่าเรา consume มันมากๆ พุทธก็คือหมายความว่า คุณ regulate consumption คุณต้องมีวิธีที่จะทำให้คุณ consume ได้เพียงพอพอควร อย่าบ้าเลือด”⁹² หรือที่ กนกศักดิ์ แก้วเทพ เรียกว่า *เศรษฐศาสตร์ธรรมภิบาล*⁹³ มากกว่า

ปัญหาใหญ่ก็คือ ในขณะที่ขบวนการฯ ส่วนใหญ่มุ่งที่จะวิพากษ์วิจารณ์ว่า รัฐบาลเข้มแข็งเกินไป ปัญญาชนของขบวนการฯ จำนวนมากกลับละเลยที่จะพิจารณาความอ่อนแอที่เกิดจากปัจจัยภายในเอง โดยเฉพาะการที่ขบวนการฯ ไม่มีข้อเสนอหรือโครงการทางการเมืองของตนเองในฐานะที่เป็นทางเลือกที่เป็นรูปธรรมเพื่อแข่งขันกับกลุ่มพลังของชนชั้นนายทุนทั้งในระดับรัฐและในระดับพื้นที่ประชาสังคม⁹⁴ ในขณะที่นโยบายประชานิยมกลายเป็นนโยบายของรัฐที่มีรูปธรรมจับต้องได้ ข้อเสนอ “ทางเลือก” ภายใต้วาทกรรมชุมชนนิยมขององค์กรพัฒนาเอกชนกลับมีลักษณะนามธรรมจับต้องไม่ได้ ไม่เว้นแม้แต่ในมุมมองของชนชั้นล่างที่เคยเป็นฐานมวลชนของขบวนการฯเอง⁹⁵ เราจะเห็นปรากฏการณ์ที่ความนิยมในตัวขบวนการฯ ที่มีนโยบายประชานิยม

⁹¹ อ่างใน วันรวี รุ่งแสง, “พรรคที่สาม ปรากฏการณ์ทางเลือกของประชาชนในระบอบทักษิณ?” ใน *ข้าแหละทักษิณ* มิตร, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิถีสถิต, 2547), หน้า 292.

⁹² นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ข้อเสนอเกี่ยวกับทุนนิยมไทยแบบก้าวหน้า” [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9710.html> (เข้าดูวันที่ 8 กันยายน 2551)

⁹³ กนกศักดิ์ แก้วเทพ บก., *เศรษฐศาสตร์ธรรมภิบาล* (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550)

⁹⁴ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ประชานิยมไทยรักไทย: วิฤตทุนนิยม รัฐ และการต่อสู้ทางชนชั้น,” *รัฐศาสตร์สาร* 27, 2 (2549): 98-9.

⁹⁵ ความเข้าใจดังกล่าวได้จากการสนทนากับ อมรา พงศาพิชญ์ (15 กรกฎาคม 2551)

เช่นนี้เกิดขึ้นในหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะที่ขบวนการฯ ฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายก้าวหน้าขาดข้อเสนอที่ชัดเจนและเป็นทางเลือกที่จับต้องได้ ชนชั้นล่างจะหันไปพึ่งพาหรือสนับสนุนกลุ่มพลังของชนชั้นนายทุนที่มีข้อเสนอที่จับต้องได้และตอบโจทย์เฉพาะหน้าของพวกเขาได้มากกว่าที่จะเข้าร่วมกับขบวนการฯ⁹⁶

วาทกรรม “ระบบอุปถัมภ์” (patron-client relations) ที่ถูกใช้โดยปัญญาชนของขบวนการฯ เพื่ออธิบายสภาวะที่ชนชั้นล่างให้การสนับสนุนนโยบายประชานิยมของรัฐบาลดูจะสอดคล้องไปกันได้กับข้อเสนอของฝ่ายอนุรักษนิยมในการเมืองไทยที่มองว่า คนจนโง่ ไม่มีการศึกษา ขาดข้อมูล และมักจะถูกซื้อ/หลอกได้ง่ายโดยนักการเมือง ทั้งที่ในทางตรงกันข้าม จากงานวิจัยของ สมชัย ภัทรนันทน์ พบว่า

“แม้ว่าความนิยมที่มีต่อรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในกลุ่มผู้เลือกตั้งในภาคอีสานจะเป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่เราจะต้องระมัดระวังที่จะไม่พุดเกินไปเกี่ยวกับอิทธิพลของพรรคที่มีต่อผู้เลือกตั้ง มีหลายกรณีที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทยซึ่งชนะการเลือกตั้งในปี 2544 แต่แพ้ในปี 2548 อดีตผู้สมัครรับเลือกตั้งเหล่านี้เสียที่นั่งของตนเอง อันเนื่องมาจากพวกเขาไม่มีผลงาน”⁹⁷

นั่นหมายความว่า “แม้ว่าพรรคการเมืองใดจะมีนโยบายที่ดี แต่ถ้าผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคมีผลงานอยู่ในระดับต่ำ พวกเขาก็มีโอกาสอย่างมากที่จะแพ้ในการเลือกตั้ง”⁹⁸ เช่นเดียวกับงานวิจัยภาคสนามหมู่บ้านภาคเหนือของ Andrew Walker ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของ “รัฐธรรมนูญชาวบ้าน” ซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า

“ผู้เลือกตั้งในชนบทในประเทศไทยมองตัวเองเชื่อมโยงในหลายระดับกับนักการเมืองท้องถิ่นจากทุกกลุ่มการเมืองที่เข้ามาแข่งขันกัน มันไม่มีเส้นทางสังคมสำเร็จรูปสำหรับการระดมทางการเมืองที่จะระบุได้ทันทีว่าใครคือบริวารทางการเมืองของใคร ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่สลับซับซ้อน รัฐธรรมนูญฉบับ

⁹⁶ ดู Slavoj Zizek, “Why Populism Is (Sometimes) Good Enough in Practice, but Not in Theory,” in his *In Defense of Lost Causes* (London and New York: Verso, 2008), pp. 264-333. และดูการอภิปรายการเกิดขึ้นของรัฐบาลประชานิยมฝ่ายขวาในยุโรป ใน Chantal Mouffe, *On the Political* (London and New York: Routledge, 2005), pp. 64-72.

⁹⁷ Somchai Phatharathananunth, “The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 122.

⁹⁸ *Ibid.*, 122.

วัฒนธรรมจะช่วยให้เราสามารถเข้าใจกรอบความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ
สำหรับความนิยมชมชอบในการเลือกตั้งที่เฉพาะหนึ่งๆได้”⁹⁹

กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว การอธิบายพฤติกรรมกรรมการเลือกตั้งของชนชั้นล่างโดยใช้แนวคิดหรือ
วาทกรรมระบบอุปถัมภ์โดยรัฐดูจะเป็นการง่ายและด่วนสรุปเกินไป โดยเฉพาะความสอดคล้องกัน
ระหว่างวาทกรรมชุมชนนิยมของขบวนการกับวาทกรรมระบบอุปถัมภ์ของฝ่ายอนุรักษ์นิยม ซึ่ง
เป็นปัญหาและเป็นมายาคติมากกว่าจะเป็นทางออกหรือเครื่องมือที่ใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์
การต่อสู้ของขบวนการได้ในสภาพความเป็นจริง วาทกรรมที่ดูแคลนชนชั้นล่างดังกล่าวยังเปิด
โอกาสให้กับวาทกรรมชาตินิยมให้กลายมาเป็นวาทกรรมทางเลือกออกจาก “ระบอบทักษิณ”
อย่าง วาทกรรม “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “ฉันทามติรัตนโกสินทร์” ซึ่งอ้างอิง/ผูกติดอยู่กับความ
เป็นชาติที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางและเปิดโอกาสให้เกิดการทำแนวร่วมข้ามชนชั้น
กับนายทุนชาติที่ดูก้าวหน้าหรือเป็นชาตินิยม วาทกรรมดังกล่าวไม่ใช่เรื่องใหม่หรือถูกยึดเยียดมา
จากภายนอก และไม่ใช่ว่าการอาศัยโอกาส (opportunistic) หรือเป็นแค่ยุทธวิธีชั่วคราว (tactical)
แต่เป็นโครงกรอบทางอุดมการณ์ขนาดใหญ่ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องและแน่นอนภายในพื้นที่
ประชาสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในฐานะที่เป็นสามัญสำนึก (common sense) หรือ
วิธีการมองโลก (conception of the world) ที่รับรู้และยึดถือร่วมกันระหว่างกลุ่มพลังต่างๆภายใน
พื้นที่ประชาสังคมไทย โดยเฉพาะภายในขบวนการทางสังคมจำนวนมาก อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปี
2535 และพัฒนาตัวขึ้นในปี 2540 เป็นลำดับ (ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ถึง 5) รูปธรรมของวาท
กรรมเหล่านี้จึงไม่ใช่อะไรอื่น นอกเสียจากการสร้างแนวร่วมกับชนชั้นกลางและชนชั้นนายทุนกลุ่ม
อื่นๆ เช่น พรรคการเมืองของชนชั้นนายทุนอย่างพรรคประชาธิปัตย์ และพรรคมหาชน หรือกลุ่ม
พลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยในฐานะผู้นำที่ชอบธรรมของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบ
ชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ มากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการเมืองของการ
แบ่งขั้วทางชนชั้น หรือการสร้างองค์การต่อสู้ที่เข้มแข็งและเป็นอิสระจากการอ้างอิง “พระราช
อำนาจ” ของชนชั้นล่างเอง

⁹⁹ Andrew Walker, “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand,”

6.4.3 การเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม (Moral politics) vs อภิมหาธนกิจการเมือง (Big Money politics)

ข้อสังเกตของ Pasuk และ Baker ในปี 2545 ที่ว่า การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดจากการเมืองที่ใช้เงินในระดับปกติ หรือที่เรียกว่า “ธนกิจการเมือง” (money politics) ไปสู่การเมืองที่กลุ่มทุนผูกขาดขนาดใหญ่ครอบครองอำนาจรัฐและเศรษฐกิจแบบเบ็ดเสร็จ หรือที่เรียกว่า “อภิมหาธนกิจการเมือง” (big money politics)¹⁰⁰ และหนังสือ “รู้ทันทักษิณ” ของ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ที่ออกมาในปี 2547 ซึ่งกลายมาเป็นหนังสือขายดีท่ามกลางกระแสของการคัดค้านรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่เพิ่มสูงขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อการให้นิยามกับปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ระบอบทักษิณ” วาทกรรม “อภิมหาธนกิจการเมือง” และกลายมาเป็นวาทกรรมหลักที่พัฒนาขึ้นจากวาทกรรมธรรมรัฐ-ธรรมมาภิบาล ในช่วงก่อนหน้านั้น โดยได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างแพร่หลายในหมู่ปัญญาชนทั้งฝ่ายอนุรักษนิยม ฝ่ายเสรีนิยม และฝ่ายนักกิจกรรมทางสังคมของขบวนการภาคประชาชน โดยเฉพาะองค์กรภาคประชาชนที่อยู่ในสายสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ที่มุ่งเน้นเปิดโปงและวิพากษ์วิจารณ์การคอร์รัปชันในโครงการขนาดใหญ่ของรัฐบาล ดังที่ ประเวศ วะสี ชี้ว่า

“เราเคยมีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรามีระบบที่กองทัพเข้ามายุติอำนาจทางการเมืองแล้วก็หมดยุคสมัยไป เสร็จแล้วเราก็มาถึงยุคที่ทุนขนาดใหญ่เข้ามายุติอำนาจทางการเมือง ที่เรียกว่า “ธนกิจการเมือง” (Money Politics) หรือการเมืองธนกิจ แต่ก็เช่นเดียวกับยุคต่างๆ ยุคการเมืองธนกิจก็ต้องปิดตัวลง และมียุคอื่นเข้ามาแทนที่”¹⁰¹

¹⁰⁰ Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, “The Only Good Populist is a Rich Populist : Thaksin Shinawatra and Thailand’s Democracy” (Working Papers Series No.36, Southeast Asia Research Centre, Hong Kong, 2002), p. 13.; Pasuk Phongpaichit and Chris Baker, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*, p. 97. และดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับมโนทัศน์ “ธนกิจการเมือง” ในการนิยามของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้ใน ชนาริ ธรรมมาภิทย บก., “เมืองไทย: หลังทักษิณ? 3” (เอกสารวิชาการ โครงการตลาดวิชา มหาวิทยาลัยชาวบ้าน หมายเลข 3/2549), หน้า 23-4. และดูงานวิจัยเกี่ยวกับ “ธนกิจการเมือง” หรือ “ธนาธิปไตย” ของ อุไรวรรณ ธนสถิตย์ ซึ่งชี้ว่า ธนาธิปไตย มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ทำให้เกิดธุรกิจการเมือง การทุจริตการเลือกตั้ง และการขาดจริยธรรม ซึ่งอุไรวรรณ ชี้ว่า ธนาธิปไตย เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับ เศรษฐกิจพอเพียง ของในหลวง ดู อุไรวรรณ ธนสถิตย์, *การเมืองไทยในระบอบธนาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2550), หน้า 457.

¹⁰¹ ประเวศ วะสี, *จากหมอบระเวศ ถึง ทักษิณ 2549*, หน้า 118.

ซึ่ง...

“คำถามก็คือว่า ธนกิจการเมืองได้พยายามทำสิ่งดี ๆ ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือทำตรงกันข้ามเช่น เข้าแทรกแซงองค์กรอิสระจนหมดสภาพ ทำให้การปฏิรูปการเมืองเป็นหมัน เกิดความเสื่อมโทรมมากขึ้น... ทิศทางการพัฒนาประเทศเป็นไปในทาง “เงินใหญ่” หรือ Big Money ไม่ใช่แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ธนกิจการเมืองชอบทางวัตถุนิยมหรูหราฟุ่มเฟือย เมกะโปรเจกต์ เอพีทีเอ เขตเศรษฐกิจพิเศษ”¹⁰²

ส่งผลให้...

“กลุ่มทุนระดับชาติและกลุ่มทุนข้ามชาติ... ต่างเข้ามาครอบงำทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรส่วนรวมและทุนของรัฐไทย... โดยอ้างผลประโยชน์ของชาติเป็นตัวครอบงำและชี้นำ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วต่างมีผลประโยชน์ส่วนตัว และผลประโยชน์ในกลุ่มตระกูลของตนเองเป็นหลัก... การพัฒนาระบบทุจริตคอร์รัปชันบังหลวง (Corruption) ในระดับโครงการใหญ่ของรัฐ เป็นระบบทุจริตคอร์รัปชันบังหลวงในระดับนโยบาย ที่เรียกว่า ‘คอร์รัปชันเชิงนโยบาย’ ซึ่งทุกวันนี้ได้กินตัวเองในระดับกว้างและลึก จนถึงระดับ ‘กินบ้านกินเมือง’”¹⁰³

สำหรับปัญญาชนระดับนำอย่าง ประเวศ “เศรษฐกิจเงินนิยมกับเศรษฐกิจจริยนิยมหรือเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะและที่ไปต่างกันโดยสิ้นเชิง”¹⁰⁴ “อภิมหาธนาการเมือง” ของ “ระบอบทักษิณ” จึงหมายถึง การโกงกินคอร์รัปชันและการใช้เงินมหาศาลในการซื้อเสียงคนชั้นล่างในชนบท และภายใต้ปรากฏการณ์ที่ความนิยมที่เพิ่มขึ้นต่อ “ระบอบทักษิณ” ในหมู่ประชาชนคนชั้นล่างที่ถูกซื้อด้วยเงิน ส่งผลให้ในช่วงเวลาดังกล่าว (ปี 2547 และ 2548) ปัญญาชนจำนวนมากที่ใกล้ชิดกับขบวนการฯ ของชนชั้นล่าง เช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เริ่มมองว่า คนส่วนใหญ่ในประเทศที่สนับสนุน “ระบอบทักษิณ” ด้วย “เพราะคนส่วนใหญ่แม้จะปัญญาชนส่วนน้อยไม่เข้าใจได้เลยว่า

¹⁰² ประเวศ วะสี, จากหมอบประเวศ ถึง ทักษิณ 2549, หน้า 121.

¹⁰³ พิภพ ธงไชย, “การเคลื่อนตัวของศักราชประชาชนในทศวรรษใหม่,” ใน *ขอบคุณคุณอนันท์*, ประยงค์ คงเมือง บก. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), หน้า 204-5.

¹⁰⁴ ประเวศ วะสี, “ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ ระเบิดพลังฝ่าหลุมดำ,” ใน *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*, จุไรรัตน์ แสนใจ รักษ์, บรรณาธิการ, หน้า 16.

การเมืองการปกครองนั้น ขึ้นสุดท้ายแล้วอยู่ที่ปัญหาทางจริยธรรมและความชอบธรรม” ซึ่งการที่ชนชั้นล่างซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดการยึดมั่นในจริยธรรมและศีลธรรม ได้ส่งผลให้ “เอาทักษิณออกจากอำนาจก่อนเลือกตั้ง 6 กุมภาพันธ์ 2548 ย่อมยากที่จะทำได้สำเร็จ”¹⁰⁵

วาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรมในหมู่นักกิจกรรมทางสังคมของขบวนการฯ สอดคล้องไปกันได้กับวาทกรรม “ธรรมรัฐ” หรือ “ธรรมาภิบาล” ที่นำเข้ามาโดยกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยม (ดูบทที่ 4) โดยวาทกรรมดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้อย่างผสมผสานกับวาทกรรมอื่นๆ ภายในขบวนการฯ ไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมชาตินิยม และวาทกรรมชุมชนนิยม ไม่เว้นแม้แต่การต่อสู้ของขบวนการทางสังคมในประเด็นคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐก็ยังไม่พ้นที่จะผสมผสานเอาวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนนิยม และการต่อต้านคอร์รัปชันเข้ามาให้เป็นเรื่องเดียวกันด้วย โดยอธิบายว่า โครงการพัฒนาของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยซึ่งขาด “ธรรมาภิบาล” กำลังเป็นสิ่งที่ขัดแย้งต่อเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีเป้าหมายเพื่อทำลายความเข้มแข็งและวิถีชีวิตอิสระของชุมชน และมีการคอร์รัปชันและผลประโยชน์ทับซ้อนมหาศาล¹⁰⁶ วาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม หรือที่ ธงชัย วินิจจะกุล¹⁰⁷ เรียกว่า “การเมืองใสสะอาด” (clean politics) และที่ ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์ เรียกว่า “ธรรมราชา”¹⁰⁸ ที่แฝงฝังอยู่ในสังคมการเมืองไทยมาตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ได้ถูกปลุกขึ้นมาใช้มากขึ้นอย่างเป็นระบบภายในขบวนการขับไล่ทักษิณนับตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา

ธงชัย ตั้งข้อสังเกตว่า วาทกรรมการเมืองใสสะอาด หรือวาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเป็น “จินตนาการประชาธิปไตยของชนชั้นนำชาวกอง บวรทัศนฐานความสุจริตจึงเอนเอียงเป็นผลประโยชน์ต่อคนกรุง ในขณะที่จ้องจับผิดคนชนบทและหัวเมือง”¹⁰⁹ มากกว่าจะเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเปลี่ยนสังคมของชนชั้นล่าง ดังนั้นการที่นักกิจกรรมทางสังคมและปัญญาชนของขบวนการฯ เลือกใช้โวหารที่ถูกใจ “ชนชั้นนำชาวกอง” ดังกล่าว มากกว่าที่จะมุ่งเน้นประเด็นปากท้องและประเด็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สะท้อนสถานะที่ขบวนการฯ เริ่มสูญเสียความมั่นใจ

¹⁰⁵ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “ทางเลือนอกเหนือทักษิณ,” ใน *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรณ, 2548), หน้า 63.

¹⁰⁶ ป/ป/ 3, 28 (มีนาคม 2546): 31-2.

¹⁰⁷ ธงชัย วินิจจะกุล, “ข้ามไม่พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา: ประชาธิปไตยแบบใสสะอาดของอภิชนกับการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฟ้ายืนกัน, 2550), หน้า 30-57.

¹⁰⁸ ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, *ประชาธิปไตยไม่ใช่ของเรา* (กรุงเทพฯ: open books, 2550), หน้า 94-8.

¹⁰⁹ ธงชัย วินิจจะกุล, “ข้ามไม่พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา: ประชาธิปไตยแบบใสสะอาดของอภิชนกับการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ, หน้า 47.

และผิดหวังกับมวลชนเดิมของตนเองที่เป็นชนชั้นล่างทั้งในชนบทและในเมือง ที่ให้การสนับสนุนรัฐบาลมากกว่าที่จะเข้าร่วมกับการต่อต้านรัฐบาลแบบที่ “ห้าวๆ” ของขบวนการกำลังทำอยู่ ภายใต้ความอ่อนแอและเหลือแต่ “ห้าวๆ” ดังกล่าว ส่งผลให้ปัญญาชนและนักกิจกรรมของขบวนการเริ่มเชื่อว่า มีความต่างในระดับ “ฟ้ากับเหว” ของระดับจิตสำนึกแบบประชาธิปไตยระหว่างชนชั้นล่างซึ่งขาดความรู้ความเข้าใจและเป็นฐานเสียงให้แก่ “ระบอบทักษิณ” กับ ชนชั้นกลางและชนชั้นกระฎุมพีในเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจและออกมาต่อต้าน “ระบอบทักษิณ”¹¹⁰

วาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรมวางอยู่บนสมมติฐานที่มองการเมืองแบบเลือกตั้งเป็นเรื่องชั่วร้ายและไม่ไว้ใจคนจนในชนบทให้เป็นผู้เลือกตัวแทนมาปกครองบ้านเมือง ดังนั้นประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่ “มาก่อนเวลา” และ “ไม่เหมาะสม” กับสังคมไทย ซึ่งทรศนะข้างต้นไม่ใช่สิ่งใหม่ แต่แฝงฝังอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในหมู่นักชนชั้นนายทุนธุรกิจนิยมอำมาตยาธิปไตย¹¹¹ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมในการเมืองไทยใช้วาทกรรมดังกล่าวเป็นอาวุธ “เพื่อปฏิเสธความชอบธรรมของรัฐบาลที่ได้รับเลือกมาตามครรลองอันเป็นที่ยอมรับโดยประชาชน”¹¹² มาโดยตลอด (ดังเช่นการรัฐประหารทุกๆ ครั้งก็อ้างความชอบธรรมของตนเองอยู่บนวาทกรรมเช่นนี้)

เช่นเดียวกันกับการแปะป้ายว่าใครคือ “เผด็จการ” สำหรับนักปรัชญามาร์กซิสต์อย่าง Slavoj Zizek แล้ววาทกรรมว่าด้วย “เผด็จการ” และเช่นเดียวกันกับ วาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรมที่ทำให้หมกมุ่นกับ “การสรรหาคนดีมาปกครองบ้านเมือง” มีสถานะเป็นเพียงเครื่องมือทางอุดมการณ์ในหมู่นักชนชั้นนายทุนกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ทำลายศัตรูทางการเมืองด้วยกันมากกว่าที่จะมีเนื้อหาสาระที่บ่งชี้ถึงการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในตัวเอง การอ้างอิงการต่อสู้ทางการเมืองอยู่บนวาทกรรมเช่นนี้ ได้ละเลยการทำความเข้าใจปัญหาในเชิงโครงสร้าง ที่เป็นเรื่องของการรวมศูนย์ปัจจัยการผลิต และความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจอย่างสุดขีดของระบบทุนนิยม

¹¹⁰ ดูงานวิจัยที่อธิบายการก่อตัวของทรศนะแบบ “คูแกลนชนชั้นล่าง” ที่เกิดขึ้นและแฝงฝังในหมู่นักกิจกรรมทางสังคมได้ใน Somchai Phatharathananunth, “The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 106-23.

¹¹¹ ดู ญัฐพล ใจจริง, “คว่ำปฏิวัติ-โค่นคณะราษฎร: การก่อตัวของ ‘ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข,’” *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 104-46.

¹¹² ธงชัย วินิจจะกุล, “ข้ามไม่พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา: ประชาธิปไตยแบบไสยะอาดของอภิชนกับการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ, หน้า 49. และดูตัวอย่างการใช้คอร์รัปชั่น (โดยไม่มีประเด็นอื่นๆ) ของพรรคประชาธิปัตย์ในการวิพากษ์วิจารณ์ “ระบอบทักษิณ” ได้ใน อลงกรณ์ พลบุตร และคณะ, *สมุดปกดำ เมฆคอร์รัปชั่นระบอบทักษิณ* (กรุงเทพฯ: ธรรมรัฐไทย, 2550)

วาทกรรมเหล่านี้จึงเป็นเรื่องของอภิสิทธิ์ชนมากกว่าที่จะส่งเสริมหรือเป็นอาวุธทางอุดมการณ์ของชนชั้นล่าง¹¹³

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้วาทกรรมเช่นนี้จึงไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการสร้างสังคมใหม่ที่เท่าเทียมขึ้น หากแต่มีเป้าหมายเพื่อรักษาและกอบกู้สัมพันธภาพทางการเมืองที่ชนชั้นนายทุนเพียงบางกลุ่มยังคงเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างเด็ดขาดเท่านั้น ดังที่ ธงชัย กล่าวว่

“เป็นกุญแจลดทอนความน่าเชื่อถือของระบบการเมืองและเป็นกุญแจแก้การเสริมสร้างอารมณียุทธศาสตร์ที่มีเป้าหมายที่สะอาดสูงส่งมีคุณธรรมหรืออภิชน และโยยหา ‘ชั้นบน’ เหนือการเมืองเพราะเชื่อว่าจะช่วยกำกับควบคุมชั้นล่าง หรือระบอบการเมืองปรกติให้อยู่ในร่องในรอยได้”¹¹⁴

ปัญญาชนสาธารณะ เช่น ธีรยุทธ บุญมี และ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ถึงกับเสนอว่า ภายใต้อภิมาตชนกิจการเมืองของ “ระบอบทักษิณ” “สังคมการเมืองไทยมาถึงจุดที่ส่งผลสะเทือนถึงสถาบันสำคัญทุกสถาบัน พลศกนิกรทั้งนักการเมือง ข้าราชการ ประชาชนต้องช่วยกันระวังไม่ให้เกิดการคอร์รัปชั่นสืบสานกระบทรกระเทือนสถาบันที่ทุกคนเทิดทูน”¹¹⁵ และการที่ “สังคมไทยมีลักษณะพิเศษที่สถาบันพระมหากษัตริย์นอกจากจะเป็นพระประมุขทางรัฐและทางสัญลักษณ์สังคมแล้วยังทรงเป็นธรรมราชาด้วย ทรงทศพิธราชธรรมปกครองแผ่นดินโดยธรรมด้วย ... การทับเส้น ทับซ้อนอย่างมากที่กำลังก้าวเข้ามาแทนที่หลักแห่งความเป็นธรรม ย่อมลดทอนสถานะทางสัญลักษณ์และทางสังคมของสังคมแห่งธรรมราชา”¹¹⁶ พูดให้ชัดกว่านั้นก็คือ “แม้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็เชื่อว่าจะรอดปลอดภัยจากภัยพิบัติของรัฐบาลในอาณัติทักษิณ ซึ่งทำทุกอย่างเพื่อธุรกิจการค้า รวมถึงการขยายอำนาจทางทุนและอื่นๆออกไปในทางข้ามชาติ อย่างไม่รู้จักจบสิ้น เพียงเพื่อตนและพวกของตน”¹¹⁷ โดยที่ “ขบวนการทางเศรษฐกิจที่อยู่ใต้ฉายาของ

¹¹³ ดูการอภิปรายประเด็นนี้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ว่าด้วย พ่อและภรรยาของพ่อ: ‘ปิศาจ’ ในฐานะอาชญากรรมที่จำเป็น,” *รัฐศาสตร์สาร* (อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์) หรือดู Slavoj Zizek, *Did Somebody Say Totalitarianism?: Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion* (London and New York: Verso, 2001)

¹¹⁴ ธงชัย วินิจจะกุล, “ข้ามไม่พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา: ประชาธิปไตยแบบใสสะอาดของอภิชนกับการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ, หน้า 51.

¹¹⁵ ธีรยุทธ บุญมี, *การเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรม การเมือง ครั้งที่ 2 ของไทย* (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2548), หน้า 57-8.

¹¹⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 58.

¹¹⁷ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “ทางเลือกนอกเหนือทักษิณ,” ใน *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์, บรรณาธิการ, หน้า 60.

สำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ต้องแลเห็นให้ชัดถึงบริษัทคู่แข่งในทางอรรถมอย่างพวกชินวัตร โดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็ต้องยื่นหยัดอยู่ข้างไพร่บ้านพลเมือง ไม่ใช่ที่ราษฎรดั่งกับหมูหมาไก่ ในนามของการพัฒนา เพื่อผลประโยชน์แต่กับพ่อค้าหรือนักธุรกิจที่จำรวยเท่านั้น นี่แหละรวมน้ำใจของราษฎรไทยในทุกระดับ ให้จงรักภักดีต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอย่างแท้จริง เพื่อผนึกกำลังกันเอาชนะมาร คือหัวหน้ารัฐบาลปัจจุบัน”¹¹⁸

การสร้างคู่ตรงข้าม (binary opposition) ในระดับวาทกรรมระหว่าง สถาบันพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม หรือ “ธรรมราชา” กับ “ระบอบทักษิณ” และการพยายามสร้างภาพว่า “ระบอบทักษิณ” มีเจตนาที่จะลดทอน “พระราชอำนาจ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในหมู่ปัญญาชนสาธารณะในช่วงเวลานี้ กลายมาีสถานะนำทางอุดมการณ์ภายในพื้นที่ประชาสังคมมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ¹¹⁹ ดังที่เราจะเห็นในช่วงต่อมาว่า วาทกรรมดังกล่าวได้กลายมาเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์อันทรงพลังที่สุดของขบวนการขับไล่ทักษิณ (ดูบทที่ 7)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในการต่อต้าน “ระบอบทักษิณ” ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา วาทกรรมชาตินิยม ชุมชนนิยม และการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ได้กลายมาเป็นองค์ประกอบ (elements) ที่แน่นอนของสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ซึ่งเป็นวาทกรรมที่แพร่หลายและลงหลักปักฐานในหมู่ปัญญาชนนักเคลื่อนไหวทางสังคมในขบวนการทางสังคมมาก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานนับสิบปี อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปี 2535 และปี 2540 ภายใต้การอธิบายปรากฏการณ์ของ “ระบอบทักษิณ” ผ่านวาทกรรมเช่นนี้ได้ส่งผลให้ ในท้ายที่สุดแล้ว ขบวนการปฏิบัติที่จะให้ความสำคัญกับการระดมมวลชนคนชั้นล่างที่เคยร่วมต่อสู้มาแต่เดิม เพราะมองว่า คนชั้นล่างถูกซื้อ/หลอกโดย “ระบอบทักษิณ” ที่ทำลายชุมชน ขยายชาติ และไม่มีคุณธรรมจริยธรรม ท่ามกลางความผิดหวังกับชนชั้นล่างที่ดูเหมือนจะสนับสนุน “ระบอบทักษิณ” นักกิจกรรมทางสังคมของขบวนการเริ่มให้ความสำคัญกับ ชนชั้นกลาง ชนชั้นนายทุนชาตินิยม และสถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่เป็นพลังในการสร้างประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนความอ่อนแอในเชิงอุดมการณ์ภายในขบวนการเอง ในสถานะที่ขบวนการไม่ได้พัฒนาอุดมการณ์ของชนชั้นตนเองขึ้นมา และการปราศจากโครงการทางการเมืองที่เป็นรูปธรรมของตนเองเพื่อใช้ในการแข่งขันกับ “ระบอบทักษิณ” กอปรกับการขาดพรรคการเมืองของชนชั้นตนเอง ส่งผลให้ขบวนการหลักเลียงไม่ได้ที่จะต้องสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นระหว่างขบวนการซึ่ง

¹¹⁸ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, *ขจัดทักษิณ ธนาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, 2548), หน้า 20. และควรดูที่ พิภพ ธงไชย ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างแกนนำของขบวนการอย่าง สุวิทย์ วัฒนุ กับ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ใน พิภพ ธงไชย, “สุวิทย์ วัฒนุ พลีสะเกดใจ: ว่าด้วยชีวิตและการต่อสู้,” ใน *สุวิทย์ วัฒนุ: นักรบประชาธิปไตย เคียงข้างคนจน*, นิตินันท์ ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550), หน้า 114.

¹¹⁹ Kasian Tejapira, “Toppling Thaksin,” *New Left Review* 39 (May-June 2006): 33.

เหลือแต่ “หวัๆ” กับกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆที่เป็นปฏิปักษ์กับ “ระบอบทักษิณ” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างแนวร่วมกับบางส่วนของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยและชนชั้นนายทุนในพรรคประชาธิปัตย์และพรรคมหาชน ซึ่งเราจะเห็นปรากฏการณ์เหล่านี้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อเราพิจารณายุทธวิธีของขบวนการฯในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2548

6.5 การเลือกตั้งปี 2548: “ระบอบทักษิณ” = “เผด็จการรัฐสภา”

ความหมัดหวังกับวิธีการระดมมวลชนออกมาเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาลในหมู่นักกิจกรรมและปัญญาชนของขบวนการฯ ได้นำไปสู่การเลือกใช้ยุทธวิธีการทำแนวร่วม (ข้ามชนชั้น) ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ ในการเลือกตั้งปี 2548 ขบวนการฯจำนวนมากเลือกที่จะใช้ยุทธวิธี 2 ประการที่ไปในทิศทางเดียวกันในการต่อสู้กับรัฐบาล คือ (1) ยุทธวิธีหมากัดกัน (tactical voting) โดยมี ครป., สรส., กลุ่มเพื่อนประชาชน และมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เป็นแกนนำสำคัญ และ (2) การเข้าร่วมและให้การสนับสนุนพรรคมหาชน โดยมี ครป., กป.อพช. และนักกิจกรรมทางสังคมบางส่วนจากสมัชชาคนจน รวมไปถึงขบวนการฯ ที่ทำงานในระดับพื้นที่รากหญ้าจำนวนมากโดยเฉพาะในภาคอีสาน ในที่นี้ ผู้เขียนเสนอว่าความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการฯในช่วงเวลานี้เป็นจุดเปลี่ยน (turning-point) สำคัญ ที่ทำให้ขบวนการฯที่เหลือแต่ “หวัๆ” เลือกที่จะสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยดังที่ปรากฏในช่วงปลายปี 2548 และ 2549

6.5.1 ยุทธวิธี “หมากัดกัน”

กล่าวในเชิงยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีหมากัดกันเป็นความพยายามในการใช้วิถีทางการเมืองแบบรัฐสภา (parliamentary politics) ในการต่อสู้กับ “เผด็จการรัฐสภา”¹²⁰ ของ “ระบอบทักษิณ” ในช่วงปลายปี 2547 “เครือข่ายการเมืองภาคพลเมือง” ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรร่วมกับสถาบันทางวิชาการของรัฐ เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) และสถาบันพระปกเกล้า และในเวลาเดียวกัน มีการก่อตั้ง “พันธมิตรประชาชนเพื่อ

¹²⁰ คำว่า “เผด็จการรัฐสภา” ถูกใช้อย่างแพร่หลายในการวิจารณ์รัฐบาลพรรคไทยรักไทย ทั้งในหมู่ปัญญาชนสาธารณะที่เป็นเสรีนิยม กษัตริย์นิยม และในหมู่ปัญญาชนของขบวนการฯ ตัวอย่างของปัญญาชนของขบวนการฯ เช่น พิทยา ว่องกุล, หล้ากิดและบทเรียน ยุทธศาสตร์ประชาชน (กรุงเทพฯ: ชุมคิดป๋อธรรมดา, 2551) และ สุริยะใส กตะศิลา, พันธมิตร ประชาชนประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: open books, 2550) เป็นต้น

ประชาธิปไตย” โดยมี คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) เครือข่ายปกป้องไฟฟ้า-ประชาเพื่อชาติและประชาชน (ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจ 5 แห่ง) ชมรมคนรู้ทันทักษิณ (ซึ่งมี เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เป็นแกนนำ และประสงค์ สุ่นศิริ เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญ) คณะกรรมการญาติวีรชนพฤษภา 35 และ กลุ่มเพื่อนประชาชน (กองเลขานุการของสมัชชาคนจน) เป็นองค์กรนำ¹²¹ โดยทั้งสองเครือข่ายมีเป้าหมายเพื่อรณรงค์คัดค้านรัฐบาลในการเลือกตั้งปี 2548 ผ่านการรณรงค์ให้ “เลือกพรรคไปคาน”¹²² หรือที่ต่อมามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เรียกว่า ยุทธวิธี “หมากัดกัน” ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อ “ใช้พลังพลเมือง พลังแห่งคุณธรรมและจริยธรรม พลังแห่งความรับผิดชอบต่ออนาคตของประเทศ ปลดปล่อยระบบทักษิณ ระบอบธนาภิการเมืองที่ปล้นชาติขายประเทศให้จงได้”¹²³

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ปัญญาชนคนสำคัญจากมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ให้เหตุผลต่อการเลือกใช้ยุทธวิธีดังกล่าวว่า ภายใต้ความเข้มแข็งเกินไปของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ส่งผลให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งส่วนใหญ่

“ถูกชักนำโดยการโฆษณา อาศัยหลักจิตวิทยาสังคมในการชักจูงให้ไปเลือกหรือไม่ไปเลือกพรรคนั้นพรรคนั้นมาก ... ยิ่งสามารถใช้สื่อเก่งๆ เช่น สื่อโทรทัศน์ เป็นต้น จะสามารถกำกับควบคุมการตัดสินใจของผู้เลือกตั้งได้สูงมากๆ ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่เราไม่สามารถจะพูดได้ว่าเป็นการตัดสินใจทางการเมืองเกือบจะเป็นการตัดสินใจจะชอบดาราคนนั้นคนนั้นเท่านั้น”¹²⁴

และถึงแม้ว่า เราจะทำอะไรไม่ได้มากในเวลานี้ แต่...

¹²¹ “สี่ปชป.-ชท.-มหาชน ผนีกด้าน ทรท,” *ผู้จัดการรายวัน* (20 มกราคม 2548): 15. และคำขวัญของ พันธมิตรฯ ในช่วงเวลานี้ก็คือ “ต่อต้านธุรกิจกินเมือง”

¹²² ภูษงค์ กนิษฐชาติ, “ส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองและการตรวจสอบการใช้อำนาจอรัฐ,” ใน *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*, พลเดช ปิ่นประทีป, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551), หน้า 226-7.

¹²³ เพิ่งอ้าง, หน้า 227.

¹²⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ยุทธวิธีทางการเมืองเรื่องเลือกตั้ง การเมืองภาคพลเมืองเรื่อง หมากัดกัน” [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9703.html> (เข้าดูวันที่ 8 กันยายน 2551)

“การเลือกพรรคการเมืองแบบเลือก ‘หมาไปกัดกัน’ คือเป็นการเลือกรัฐบาลที่มีเสียงก้ำกึ่งกับฝ่ายค้าน อันจะทำให้รัฐบาลฟังเสียงสังคมมากขึ้น และเกิดการตรวจสอบกันได้ระหว่างฝ่ายค้านกับรัฐบาล”¹²⁵

โดย...

“ยุทธศาสตร์ก็คือคิดว่าเราไม่สามารถบังคับหมาได้ เมื่อปล่อยหมาออกไปแล้ว มันกัดกันเพื่อจะแย่งอาหารของมันเท่านั้น เราต้องมียุทธศาสตร์ว่าจะปล่อยหมาออกไปอย่างไรเพื่อจะกัดกัน ถึงมันจะแย่งอาหารของมันเองก็แล้วแต่ แต่ผลพลอยได้ฝ่ายประชาชนจะได้มากที่สุด นี่คือนโยบายของการเลือกตั้งแบบหมากัดกัน”¹²⁶

รูปธรรมของยุทธวิธี “เลือกพรรคไปคาน” หรือ “หมากัดกัน” ก็คือให้ประชาชน

“เลือกคนที่รัก จากผู้สมัครเป็นรายเขต กล่าวคือ ไม่ว่าจะชอบผู้สมัครเป็นการส่วนตัว หรือชอบพรรคที่สังกัดก็ตาม เราจะเลือกคนที่รัก และพรรคที่ชอบผ่านผู้สมัคร ส.ส.เขตตามแนวทางนี้ สำหรับการเลือก ส.ส. บัญชีรายชื่อ นั้น หากไม่สนใจการโหวตเชิงยุทธศาสตร์ ก็คงให้ไปเลือกพรรคที่ชื่นชอบหรือพรรคที่มีนโยบายเตะตาต้องใจ แต่การเลือกตั้งคราวนี้มีความหมายมากต่อการสร้างสภาวะที่ดุลคานให้พอเหมาะพอดี ระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายตรวจสอบ รวมทั้งฝ่ายประชาชนนอกรัฐสภาด้วย... เลือกพรรคไปคาน คือ ยุทธวิธีการโหวตเพื่อสังคมเข้มแข็งสำหรับการเลือกตั้งคราวนี้ กล่าวคือ หากเราประเมินแล้วว่า พรรคใดจะได้เป็นพรรครัฐบาล ไม่ว่าจะป็นรัฐบาลพรรคเดียวหรือรัฐบาลผสม ก็ให้เลือกพรรคตรงกันข้ามเพื่อ ไปคาน-ไปคาน โดยมีได้มีเจตนาที่จะสนับสนุนหรือสกัดกันใคร”¹²⁷

¹²⁵ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, “4 ปีประเทศไทย: ภาพจริง-ภาพลวง? (11 ธันวาคม 2547)” ใน *a day weekly* 1, 3 (17-23 ธันวาคม 2547): 15.

¹²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน “ยุทธวิธีทางการเมืองเรื่องเลือกตั้ง การเมืองภาพลวงเรื่อง หมากัดกัน” [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9703.html> (เข้าดูวันที่ 8 กันยายน 2551)

¹²⁷ พลเดช ปิ่นประทีป, “เลือกคนที่รัก เลือกพรรคไปคาน โหวตเพื่อสังคมเข้มแข็ง,” *กรุงเทพธุรกิจ* (3 ธันวาคม 2547)

สำหรับปัญญาชนและนักกิจกรรมเหล่านี้ ทางเลือกที่เป็นไปได้มีเพียง 2 ทาง คือ การเลือกฝ่ายค้าน 201 เสียงเพื่อมาคานอำนาจของรัฐบาลในรัฐสภา กับ การยอมให้มี “เผด็จการรัฐสภา” ที่มีอำนาจแบบเบ็ดเสร็จภายใต้ “ระบอบทักษิณ”¹²⁸ แต่การรณรงค์ของยุทธวิธี “หมากัดกัน” ก็ยังไม่เพียงพอ ปัญญาชนและนักกิจกรรมทางสังคมของขบวนการจำนวนมากเห็นว่า ถ้ายุทธวิธีนี้จะสำเร็จ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การสนับสนุนหรือเข้าร่วมกับพรรคการเมืองใดการเมืองหนึ่งที่มีในขณะนั้นๆ และ พรรคมหาชน ที่มี เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ก็คือ ตัวเลือกที่ดีที่สุด

6.5.2 การเข้าร่วมและสนับสนุนพรรคมหาชน

ภายใต้ความเข้มแข็งของรัฐบาล และความอ่อนแอของขบวนการ อภิชาติ ทองอยู่ อดีตนักกิจกรรมทางสังคมแนวชุมชนนิยม และแกนนำคนสำคัญของพรรคมหาชน ซึ่งว่า ในช่วงปี 2547 และ 2548 นักกิจกรรมทางสังคมจากองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากเลือกที่จะเข้าร่วมกับพรรคมหาชน ทั้งในฐานะสมาชิกหรือที่ปรึกษาของพรรค¹²⁹ เช่น พิภพ ธงไชย สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ เสรีพงษ์พิศ รวมไปถึงนักกิจกรรมที่ทำงานเกาะติดพื้นที่ในภาคอีสานเกือบทั้งหมดให้การสนับสนุนพรรคในรูปแบบต่างๆ¹³⁰ แม้ว่าพรรคจะมีนักการเมือง “ไดโนเสาร์” เช่น สนั่น ขจรประศาสน์ และ วัฒนา อัศวเหม เป็นแหล่งทุนของพรรคซึ่งสร้างความไม่สบายใจให้แก่ นักกิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก รวมถึง อภิชาติ เอง แต่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ หัวหน้าพรรค ให้เหตุผลว่า “อย่ารังเกียจ สนั่นเลย แมวสีไหนก็จับหนูได้เหมือนกัน”¹³¹ ซึ่งหมายถึง ความสำคัญของยุทธวิธี/เป้าหมายที่ต้องมาก่อนเรื่องของหลักการ คำอธิบายดังกล่าวของเอนกส่งผลโดยตรงให้ความอึดอัดใจทั้งหลายคลายตัวลงอย่างมาก รวมไปถึงภาพลักษณ์ความเป็น “คนเดีอนตุลาฯ” ของเอนกและความเป็นนักกิจกรรมของอภิชาติก็มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการดึงดูดนักกิจกรรมทางสังคมที่ทำงานในพื้นที่ชนบทเหล่านี้ ดังที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวว่า “เราควรเปิดโอกาสให้พรรคมหาชน อย่างน้อย หัวหน้าพรรคนี้ก็เป็นคนมีความรู้ และมีจุดยืนทางคุณธรรม อย่างต่างไปจากอดีตของทักษิณแทบทุกประการ”¹³²

¹²⁸ พิทยา ว่องกุล, “แนวโน้มประชาธิปไตยหลังการเลือกตั้ง,” *ไทยโพสต์* (31 มกราคม 2548): 4.

¹²⁹ สัมภาษณ์ อภิชาติ ทองอยู่, 15 มิถุนายน 2550

¹³⁰ เท็ดธรรม ทรงไทย, *10 คนโค่นทักษิณ*, หน้า 137. และ สัมภาษณ์ อภิชาติ ทองอยู่, 15 มิถุนายน 2550

¹³¹ สัมภาษณ์ อภิชาติ ทองอยู่, 15 มิถุนายน 2550 และดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *พิศการเมือง* (กรุงเทพฯ: open books, 2548), หน้า 128-9.

¹³² สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “ทางเลือกนอกเหนือทักษิณ” ใน *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*, จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์, บรรณาธิการ, หน้า 65.

ในระดับนโยบาย อภิชาติ ชี้ว่า ในการแข่งขันกับพรรคไทยรักไทยนั้นจะใช้วิธีการแบบพรรคประชาธิปไตยที่ไม่มีข้อเสนอในระดับนโยบายแบบก้าวหน้าไม่ได้ ดังนั้น การเข้ามาร่วมในพรรคมหาชนของนักกิจกรรมจากขบวนการเหล่านี้น่าจะมีส่วนช่วยให้พรรคสามารถระดมความคิดและมีข้อเสนอที่ก้าวหน้าได้ ดังที่ในเวลาต่อมา พรรคมหาชนได้เสนอ “ระบบสวัสดิการก้าวหน้า” ในฐานะที่เป็นนโยบายหลักของพรรค ซึ่ง อภิชาติ ชี้ว่า แนวคิดดังกล่าวมีที่มาจากตัวของ Anthony Giddens ปัญญาชนเสรีนิยมซึ่งเป็นที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรี Tony Blair ของอังกฤษ ที่เรียกว่า ทางสายที่สาม หรือ Third Way ซึ่งมุ่งเน้นการให้สวัสดิการสังคมแก่คนที่จนที่สุด ซึ่งต้องมาพร้อมๆกับการมุ่งเน้นการสร้างความต่อเนื่องของ “การแข่งขันและการสร้างควมร่ำรวยให้มากที่สุด”¹³³ โดย “สวัสดิการก้าวหน้า” ไม่ใช่การให้กับทุกคน แต่เป็นการ “สร้างสวัสดิการที่เหมาะสมแก่อายุและกลุ่มเฉพาะ” ซึ่งตรงกันข้ามกับนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยที่ให้แก่ชนชั้นล่างมากเกินไปจนทำให้ “คนไทยไม่รับผิดชอบ ฟังรัฐมากเกินไป”¹³⁴

หากมองแง่นี้ การเมืองแบบ “ทางสายที่สาม” หรือ “ระบบสวัสดิการก้าวหน้า” ดังกล่าวจึงไม่ได้มีความแตกต่างจากสวัสดิการที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยจัดให้มากนัก ดังที่ Alex Callinicos¹³⁵ ชี้ว่า ในยุโรป ทางสายที่สามเป็นความพยายามประนีประนอมกับแนวทางแบบกลไกตลาดหรือเสรีนิยมใหม่ของกลุ่มชนชั้นนายทุนที่จ้องทำลายระบบรัฐสวัสดิการมากกว่าที่จะมีเป้าหมายเพื่อสร้างสวัสดิการและความเท่าเทียมของประชาชนจริงๆ ในการจัดสวัสดิการแบบทางสายที่สามมุ่งเน้นที่จะลดบทบาทรัฐลง และให้กลไกตลาดเป็นผู้เข้ามาจัดสวัสดิการ รวมไปถึงยังต่อยอดมายาคติดั้งเดิมของชนชั้นนายทุนไทยที่ว่า “รัฐสวัสดิการสำหรับประเทศเราเป็นไปได้เพราะไม่มีเงินพอ”¹³⁶ ซึ่งไม่ต่างอะไรจากแนวเสรีนิยมใหม่ พูดอย่างถึงที่สุดแล้ว ทางสายที่สามจึงเป็นแค่การเอาแนวทางเสรีนิยมใหม่มาใส่เสื้อคลุมแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยเท่านั้น¹³⁷ การเข้าร่วมหรือให้การสนับสนุน “ทางสายที่สาม” ของพรรคมหาชนของนักกิจกรรมทางสังคมและปัญญาชนของขบวนการจึงสะท้อนถึงขีดจำกัดทางการเมืองและการขาดทรรศนะที่ชัดเจนเกี่ยวกับชนชั้นและรัฐมากกว่าที่จะสะท้อนถึงความก้าวหน้าของขบวนการ

¹³³ Anthony Giddens, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1998), p. 99.

¹³⁴ สัมภาษณ์ อภิชาติ ทองอยู่, 15 มิถุนายน 2550

¹³⁵ Alex Callinicos, *Against the Third Way: An Anti-Capitalist Critique* (Cambridge: Polity Press, 2000), pp. 46-55.

¹³⁶ คณิต ฒ นคร, “เปิดใจ ศ.ดร.คณิต ฒ นคร ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคไทยรักไทย” ใน *รู้ทันทักษิณ 4*, เจมส์ค็อกซ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ขอบคิดด้วยคน, 2549), หน้า 96.

¹³⁷ ดูข้อวิจารณ์ของ ใจ อึ๊งภากรณ์, “อิทธิพลของแนวคิด อนาธิปไตย โปสทโมเดิร์น และ ‘แนวทางที่สาม’ ในขบวนการทางสังคมไทย” ใน *ขบวนการทางสังคมในไทย*, หน้า 56-60.

ขบวนการแรงงาน โดยเฉพาะในสายรัฐวิสาหกิจ เช่น สหพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) และคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย ซึ่งนำโดย สมศักดิ์ โกศัยสุข ถึงสรุปว่า “พรรคมหาชนจัดทำนโยบายแรงงานสอดคล้องกับองค์กรแรงงานมากที่สุด” โดยที่ “พรรคไทยรักไทยเป็นพรรคที่มีนโยบายด้านแรงงานสอดคล้องกับองค์กรแรงงานน้อยที่สุด”¹³⁸ ดังนั้น ในช่วงเวลานี้เราจะเห็นได้ว่า ขบวนการแรงงานหลักที่มีบทบาทในการต่อต้าน “ระบอบทักษิณ” ให้การสนับสนุนพรรคมหาชนอย่างเต็มตัว

เราจะพบว่า ยุทธวิธี “หมากัดกัน” และยุทธวิธีการสนับสนุนพรรคมหาชนของขบวนการฯ ทั้งเกษตรกรและแรงงานล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงด้วยชัยชนะอันท่วมท้นกว่า 19 ล้านเสียงของพรรคไทยรักไทย ความพ่ายแพ้ล้มเหลวดังกล่าวมีผลอย่างมากต่อวิถีการมองโลกของนักกิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก ขบวนการฯ ในชนบทบางส่วนถึงกับสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับชนชั้นล่างในชนบทว่า “พวกเขาไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ข้ามพ้นผลประโยชน์รูปธรรมในระยะสั้นของนโยบายแบบประชานิยมได้”¹³⁹ ปัญญาชนของขบวนการฯ บางคนเสนอแบบสุดโต่งว่า ในการต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” กลุ่มทุนพรรคประชาธิปัตย์ควรปรับเปลี่ยนท่าทีมาทำงานร่วมกับการเมืองภาคประชาชน และเชื่อมต่อการเมืองรัฐสภากับการเมืองภาคประชาชนมากขึ้น¹⁴⁰ ด้วยสมภาวะที่ขบวนการฯ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขข้อจำกัดภายในขบวนการฯ เอง กอปรกับความพ่ายแพ้ซ้ำซาก ส่งผลให้ทางเลือก 2 ทางก่อนหน้านี้ คือ การสร้างขบวนการฯ ให้เข้มแข็งผ่านการระดมมวลชนชนชั้นล่างหรือที่เรียกว่า “การเมืองบนท้องถนน” และการต่อสู้ตามกรอบรัฐสภา เช่น การสนับสนุนพรรคการเมืองอื่นๆ ของกลุ่มทุน ดูจะไม่มีทางเป็นไปได้อย่างสิ้นเชิงในสายตาของทั้งกลุ่มพลังของขบวนการฯ และกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นปฏิปักษ์กับ “ระบอบทักษิณ”

¹³⁸ บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ, *จับชีพจรการเคลื่อนไหวแรงงานปี 2548*, หน้า 15.

¹³⁹ แปลจาก “they were unable to look beyond the short-term material benefits of the populist policies.” จาก Somchai Phatharathananunth, “The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38:119.

¹⁴⁰ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “ลอยอังคาร,” *a day weekly* 1, 40 (18-24 กุมภาพันธ์ 2548): 23. และเราจะเห็นแกนนำของขบวนการฯ จำนวนหนึ่ง เช่น พิภพ ธงไชย และสมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ เข้าร่วมกับสมาชิกประชาชนของพรรคประชาธิปัตย์ที่จัดขึ้นในเดือนตุลาคม 2548 ดู *The Nation* (9 October 2006)

6.6 สรุป: การเมืองทางเลือกภายใต้วาทกรรมชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยจึงไม่ใช่ความขัดแย้งในเรื่องของแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแต่อย่างใด ดังที่มีงานวิชาการจำนวนมากกล่าวไว้ว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของกลุ่มทุนใหม่ (กลุ่มทุนทักษิณและพรรคพวก) ที่เน้นแนวทางเสรีนิยมใหม่กับกลุ่มทุนเก่า (กลุ่มทุนในเครือข่ายของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย) ที่เน้นการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง¹⁴¹ เพราะกลุ่มทุนทั้งสองกลุ่มต่างเห็นพ้องกับยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่อย่างไม่มีข้อสงสัย แต่รากเหง้าของความขัดแย้งอยู่ที่การแข่งขันกันเพื่อควบคุมอำนาจรัฐ ซึ่งหมายถึงการควบคุมกลไกรัฐไม่ว่าจะเป็นระบบราชการ และกองทัพ ซึ่งในด้านหนึ่งก็หมายถึงการควบคุมกลไกขั้นพื้นฐานของรัฐที่จะนโยบายไปปฏิบัติ (implementation) และในอีกด้านหนึ่งก็หมายถึง การใช้กลไกของรัฐในด้านเศรษฐกิจเพื่อส่งเสริมการสะสมทุนและการแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจผ่านนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่ของกลุ่มทุนที่ควบคุมอำนาจรัฐ ซึ่งก็หมายถึงกลุ่มทุนที่เป็นรัฐบาล นั่นก็หมายความว่า ภายใต้วาระทางการเมืองของการผลักดันการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมระยะยาวของชนชั้นนายทุนในประเทศไทยนั้น กลุ่มย่อยของชนชั้นนายทุนกลุ่มต่างๆจะไม่ได้รับผลประโยชน์หรือการจัดสรรผลประโยชน์ในลักษณะที่เท่าเทียมสม่ำเสมอ หากแต่กลุ่มทุนบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มทุนที่เป็นรัฐบาลจะมีโอกาสหรือแนวโน้ม (tendency) ที่จะได้ประโยชน์มากกว่า และนี่คือที่มาของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มต่างๆภายในเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในช่วงปี 2548 และ 2549 ผ่านการก่อตัวของขบวนการขับไล่ทักษิณและการทำ "รัฐประหารเพื่อราชบัลลังก์"¹⁴² ในเดือนกันยายนปี 2549 ในที่สุด

สำหรับขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งก่อนหน้านี้เป็นผู้สนับสนุนหลักในด้านต่างๆให้แก่พรรคไทยรักไทย ความสัมพันธ์อันดีดังกล่าวได้พังทลายลงอันเนื่องมาจากเหตุปัจจัย 3 ประการ คือ

¹⁴¹ ตัวอย่างงานที่เสนอว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งระหว่างแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจสองแนวทางที่ต่างกัน เช่น เรืองยศ จันทรศิริ, *สยาม ปะทะ โลกาภิวัตน์: เบื้องลึกแท้จริงในปมความขัดแย้งของประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สุวรรณภูมิ อภิวัดณ์, 2549) และพิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, *หมายเหตุประชาธิปไตย 19:9:49 การกลับมาของอำมาตยาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2550) เป็นต้น

¹⁴² ดูที่ เกษียร เตชะพีระ ชนนานนามว่า "รัฐประหารเพื่อราชบัลลังก์" ใน เกษียร เตชะพีระ, "แนวโน้มการเมืองไทยหลังรัฐประหาร (1)," *ทางแพร่งและพงพอน: ทางผ่านสู่ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 298-302.

(1) การที่รัฐบาลเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากเดิมที่มุ่งเน้นวาระการลด/กลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นมาสู่การเน้นผลักดันวาระของการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อชนชั้นล่าง ส่งผลให้ขบวนการฯจำนวนมาก เช่น ขบวนการแรงงาน ขบวนการเกษตรกร และขบวนการนิสิตนักศึกษากลายเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลมากกว่าที่จะเป็นผู้สนับสนุนรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเฉกเช่นในช่วงแรกๆของการขึ้นสู่อำนาจรัฐ

(2) นโยบายด้านการปราบปรามและควบคุมสังคมของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามขบวนการภาคประชาชนและการต่อสู้ทางการเมืองของชนชั้นล่างนั้นสะท้อนว่า รัฐบาลไม่ต้องการจะประนีประนอมหรือเป็นเพื่อนของคนจนอีกต่อไป โดยเฉพาะในประเด็นความขัดแย้งอันเกิดจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ

และ (3) นโยบายสวัสดิการทางสังคมหรือนโยบายประชานิยมของรัฐบาลส่งผลโดยตรงต่อการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน และนักกิจกรรมทางสังคมจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายดังกล่าวส่งผลโดยตรงให้ขนาดของมวลชนที่เข้าร่วมกับขบวนการฯเล็กลงอย่างเห็นได้ชัด ขบวนการทางสังคมจำนวนมากที่เหลือแต่ “หัวๆ” ไม่สามารถระดมมวลชนออกมาเพื่อเรียกร้องหรือต่อสู้กับรัฐได้แบบในอดีต

ยิ่งไปกว่านั้น แม้ขบวนการทางสังคมจะพยายามปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์จากเดิมที่เน้นประเด็นเฉพาะหน้า แยกส่วน ไม่มีข้อเสนอนิรยะยาว และการจัดตั้งเครือข่ายหลวมๆ มาสู่ความพยายามที่จะสร้างพรรคการเมืองของชนชั้น ที่มุ่งเน้นการต่อสู้ระยะยาวและเน้นภาพรวม แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในช่วงเวลานี้ และในแง่ของอุดมการณ์ที่ใช้ในการต่อสู้ ขบวนการฯส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างวาทกรรมและโครงการทางการเมืองทางเลือกของตนเอง แต่ยังคงอ้างอิงการต่อสู้ของตนเองภายใต้กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ผ่านการเลือกใช้อุดมการณ์แบบชาตินิยม ชุมชนนิยม และการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ครองการนำ (hegemony) อย่างมั่นคงภายในพื้นที่ประชาสังคมไทยมาตั้งแต่ทศวรรษ 2540 ส่งผลให้ขบวนการฯซึ่งกำลังอยู่ในสภาพที่อ่อนแอไม่มีทางเลือกอื่นที่จะต่อสู้กับรัฐบาล นอกเสียจากการทำแนวร่วมหรือขอพึ่ง “พระราชอำนาจนำ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในที่สุด

รูปธรรมของการเปลี่ยนจากการใช้ยุทธศาสตร์ที่เน้นการระดมมวลชนชนชั้นล่างเพื่อกดดันรัฐในแบบเดิมมาสู่ยุทธศาสตร์การทำแนวร่วมข้ามชนชั้นกับกลุ่มชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ เช่น การให้การสนับสนุนพรรคมหาชนในการเลือกตั้งปี 2548 ผ่านยุทธวิธี “หมากัดกัน” โดยมีเป้าหมายเพื่อลดทอน/คานอำนาจ “ระบอบทักษิณ” แต่ต้องประสบกับความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงด้วยการที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงกว่า 19 ล้านเสียง และสามารถจัดตั้ง

รัฐบาลพรรคเดียวได้สำเร็จเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองไทย¹⁴³ สำหรับกลุ่มพลังทางสังคมที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล ความพ่ายแพ้ดังกล่าวตอกย้ำว่า การเมืองที่เน้นการเคลื่อนไหวภายใต้ระบอบรัฐสภา (parliamentary politics) ไม่มีศักยภาพในการล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยอีกต่อไป ส่งผลให้กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ทั้งกลุ่มพลังอนุรักษนิยมที่แม้จะมีสถานะนำอย่างมั่นคงในปริมนทลทางอุดมการณ์แต่ก็ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้โดยลำพัง และกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมซึ่งอ่อนแอและขาดโครงการทางการเมืองของตนเองต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ไปสู่การทำแนวร่วมข้ามชนชั้นผ่าน “การเมืองแบบนอกและเหนือรัฐสภา” (extra/supra-parliamentary politics) ที่ชื่อว่า “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” ดังที่ปรากฏในปี 2549

¹⁴³ ดูงานที่ศึกษาปรากฏการณ์ของ “รัฐบาลพรรคเดียว” ในกรณีพรรคไทยรักไทย ใน นพรัตน์ วงศ์วิทยาพณิชย์, “การก่อเกิดรัฐบาลพรรคเดียวในการเมืองไทย: ศึกษากรณีพรรคไทยรักไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550)

บทที่ 7

จาก “ขบวนการกู้ชาติ” สู่ “รัฐประหาร 19 กันยา”: ชัยชนะของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย

7.1 บทนำ

ชัยชนะอย่างท่วมท้นของพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนมกราคมปี 2548 จนสามารถตั้งรัฐบาลพรรคเดียวได้สำเร็จเป็นครั้งแรกนั้นได้สร้างผลสะท้อนอย่างมากต่อความเข้าใจและการรับรู้ทางการเมืองของคนกลุ่มต่างๆในสังคม สำหรับชนชั้นล่างซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ การได้มาซึ่งรัฐบาลที่มีนโยบายเพื่อคนจนถือได้ว่าเป็นความสำเร็จและเป็นดอกผลที่แท้จริงสำหรับคนชั้นล่างซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ (แม้จะเป็นนโยบายระยะสั้นก็ตาม) ของการพัฒนาประชาธิปไตยในรอบ 70 ปีที่ผ่านมา แต่สำหรับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “อำมาตยาธิปไตย” และกลุ่มพลังของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ภาคประชาชน” นั้น การได้มาซึ่งรัฐบาลพรรคเดียวที่เข้มแข็ง มีอิทธิพลสั่งการให้ระบบราชการทำตามนโยบายที่กำหนดไว้ได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับการสนับสนุนจากคนส่วนใหญ่อย่างไม่เคยมีมาก่อน เป็นปัญหามากกว่าจะเป็นพัฒนาการทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม ความต่างระหว่างกลุ่มพลังทางสังคม 2 กลุ่มที่อยู่ตรงข้ามกับรัฐบาล คือ กลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย กับกลุ่มพลังภาคประชาชน ก็เป็นสิ่งที่เราต้องให้ความสำคัญ สำหรับกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย การขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยส่งผลโดยตรงต่อการลดทอนอิทธิพล (influence) “เหนือ” รัฐ (ระบบราชการ กองทัพ และการกำหนดนโยบายของรัฐบาล) ของกลุ่มพลังอื่นๆ โดยเฉพาะอิทธิพลของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยแต่สำหรับกลุ่มพลังภาคประชาชน อันตรายของพรรคไทยรักไทยอยู่ที่การทำลายพื้นที่ทางการเมือง (political space) ของการต่อสู้ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่พัฒนาตัวขึ้นอย่างชัดเจนภายหลังปี 2535 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ขบวนการทางสังคมจำนวนมากต้องสูญเสียฐานมวลชนส่วนใหญ่ให้แก่รัฐบาลอันเนื่องมาจากนโยบายประชานิยม พร้อมกับที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยยังผลักดันนโยบายเศรษฐกิจและการเมืองตามแนวเสรีนิยมใหม่จำนวนมากซึ่งล้วนเป็นประเด็นใหญ่ที่ขบวนการต่อสู้มาโดยตลอด

กว่า 5 ปีที่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาส่วนใหญ่ของประเทศ กลุ่มพลังทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลทั้ง 2 กลุ่มได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ยุทธวิธีทางการเมืองของตนเองเพื่อรักษาพื้นที่ทางการเมืองและการต่อสู้ของตนเองทั้งในระดับรัฐและระดับพื้นที่ประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ดี ผลการเลือกตั้งในปี 2548 ส่งผลอย่างใหญ่

หลวงต่อการประชุมวิทยาศาสตร์ยุทธวิธีของการเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มรัฐบาลของทั้ง 2 กลุ่มพลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นยุทธศาสตร์การเมืองตามวิถีทางรัฐสภา (parliamentary politics) มาสู่การเมืองแบบนอกและเหนือรัฐสภา (extra/supra-parliamentary politics) มากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ดังกล่าวส่งผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงที่เรียกว่า “หลังทักษิณ” (post-Thaksin) คือ นับตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมาอย่างมหาดศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสังสมและการก่อตัวของขบวนการกู้ชาติ ของ สนธิ ลิ้มทองกุล ในปี 2548 และการเกิดขึ้นของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในปี 2549 ที่มาพร้อมกับวาทกรรม “ชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” หรือที่เรียกกันสั้นๆว่า “วาทกรรมพระราชอำนาจ” ซึ่งถือได้ว่าเป็นขบวนการตอบโต้และขับไล่อำนาจที่ทรงพลังที่สุดนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์กลายมาเป็นตัวชี้ขาดและเป็นจุดศูนย์กลางของความขัดแย้งทางการเมืองที่เด่นชัดที่สุด

ในบทนี้แบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วนหลัก คือ (1) ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย ซึ่งปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในปี 2548 ผ่านความเคลื่อนไหวของ 2 กลุ่มที่เชื่อมโยงกัน คือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ซึ่งประกอบไปด้วยองคมนตรี ราชินิกุล และขบวนการกู้ชาติ ซึ่งนำโดย สนธิ ลิ้มทองกุล นายทุนสื่อสารมวลชนจากเครือข่ายผู้จัดการ (2) การเกิดขึ้นของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเมืองของขบวนการพันธมิตรฯ ใน 3 ประเด็น คือ ลักษณะองค์กร, วาทกรรมที่นำมาใช้ต่อสู้ (วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ หรือ วาทกรรมพระราชอำนาจ) และยุทธศาสตร์ยุทธวิธี (การขอมาตรา 7 และนายกรัฐมนตรืพระราชทาน) และ (3) การแสดงอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผ่าน 2 จังหวะก้าวที่สำคัญ คือ ตุลาการภิวัตน์ ซึ่งหมายถึงการใช้พระราชอำนาจผ่านศาลยุติธรรม และกองทัพภิวัตน์ หรือการทำรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 ในที่สุด

7.2 ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตย

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 6 การขึ้นสู่อำนาจและการทำงานของ “ระบอบทักษิณ” ส่งผลอย่างสำคัญให้กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม (อำมาตยาธิปไตย) ถูกลดทอนอิทธิพลทางการเมืองลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะอิทธิพลที่ไม่เป็นทางการของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยที่มีต่อระบบราชการและกองทัพซึ่งลดลงและถูกแทนที่ด้วยอำนาจที่เป็นทางการของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยมากขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมใช้หลายวิธีในการลด/ทำลายความชอบธรรมของรัฐบาล ทั้งด้วยวิธีการออกมาบรรยายและวิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมารวมไปถึงการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มบุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาล และการ

ต่อผู้ทางสัญลักษณ์ เช่น การแต่งตั้งคนที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลให้เป็นองคมนตรี เป็นต้น ความเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม โดยเฉพาะความเคลื่อนไหวขององคมนตรีและข้าราชการบริหารคนสำคัญซึ่งเป็นตัวแสดงหลักของเครือข่ายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีความสำคัญอย่างมากต่อการเปิดทางและสร้างพื้นที่ให้แก่กลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” โดยเฉพาะการเปิดไฟเขียวให้กลุ่มพลังที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลอ้างอิงตนเองเข้ากับวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ได้อย่างชอบธรรม นับตั้งแต่การเคลื่อนไหวของขบวนการ “กู้ชาติ” ที่นำโดย สนิธ ลิ้มทองกุล ในปี 2548 เป็นต้นมา

7.2.1 เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์

ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2548 กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ที่นำโดย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี และคณะองคมนตรีจำนวนหนึ่งเริ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ (critical) ต่อรัฐบาลในหลายรูปแบบ รวมไปถึงบทบาทของกลุ่มบุคคลที่ใกล้ชิดกับพลเอกเปรมและสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ออกมาเคลื่อนไหวโดยมีเป้าหมายเพื่อโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยก่อนหน้านี้ เช่น ชมรมคนรู้ทันทักษิณ และกลุ่มคนเกลียดทักษิณ โดยเฉพาะบทบาทของ น.ต.ประสงค์ สุนศิริ ที่ออกมาเคลื่อนไหวต่อต้าน ทักษิณ ชินวัตร อย่างเปิดเผยมาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาหลายปี นอกจากนี้ การออกมาเคลื่อนไหวผ่านการบรรยายในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพรรคไทยรักไทยอย่างรุนแรงและต่อเนื่องของ พลเอกเปรม ประธานองคมนตรีและคณะองคมนตรีมีความสำคัญอย่างมากในการสร้างกระแสที่ทำลายความชอบธรรมของรัฐบาล โดยเฉพาะการหยิบใช้ประเด็น การคอร์รัปชัน หรือที่ผู้เขียนเรียกว่า “อภิมหาณกิจการเมือง” มาเพื่อต่อต้านรัฐบาล โดยกล่าวว่า รัฐบาลกำลังทำให้

“ทุนนิยมมาแทนธรรมนิยม เพราะต้องหากำไร ตามมาด้วยความไม่โปร่งใส เล่นพรรคเล่นพวก ดับเบ็ดสแตนดาร์ด ผู้อ่อนแอกว่าตกเป็นเหยื่อ”¹

และเป็นการบริหารบ้านเมืองที่...

“ลูกแก่อำนาจ ใช้อำนาจเบียดเบียนผู้อื่น ใช้ช่องว่างของกฎหมายเพิ่มอำนาจให้กับตัวเอง... ไม่ใช่สองมาตรฐาน เพื่อนำไปปฏิบัติต่างกรรมต่างวาระกัน

¹ ประชาชาติธุรกิจ (22 ธันวาคม 2548): พ2, พ4.

เช่น ใช้กับญาติพี่น้อง คนใกล้ชิด หรือไม่มีมาตรฐานเลย นี่จะอย่างไรก็ทำ เพราะมีอำนาจ”²

จึงเป็นหน้าที่ของกองทัพและนายทหารอาชีพที่จะต้อง...

“เป็นที่พึงของคนไทยให้ได้ ถ้าทำไม่ได้ หรือไม่ได้ทำจะถูกตำหนิ ไม่เป็นที่เคารพศรัทธาของคนไทย ต้องสำนึกเสมอว่า หน้าที่คือการรักษาอธิปไตยของชาติ เมื่อตอนที่ไปพูดที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าก็พยายามพูดให้เข้าใจว่า ใครเป็นเจ้าของทหาร และต้องมาพูดที่นี่ เพื่อย้ำให้ชัดว่า ทหารเป็นของชาติ ของพระมหากษัตริย์”³

รวมไปถึงปาฐกถาและการบรรยายสาธารณะอีกมากมายของประธานองคมนตรี คือ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และคณะองคมนตรีอีกจำนวนหนึ่ง เช่น พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์, นายแพทย์เกษม วัฒนชัย และพลเอก สุวรรณรัฐ⁴ และปัญญาชนคนสำคัญของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม เช่น สุขเมธ ตันติเวชกุล⁵, อานันท์ ปันยารชุน⁶ และประเวศ วะสี (รวมไปถึง สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และธีรยุทธ บุญมี ซึ่งอ้างเรื่อง “ละเมิดพระราชอำนาจ” มาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาเกือบปี – ดูบทที่ 6) ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างต่อเนื่อง

ในปี 2548 เราจะเห็นการ “ประลองกำลัง” ครั้งสำคัญระหว่างกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมและรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในประเด็นการแต่งตั้งผู้ว่าการสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) ซึ่งแต่เดิมคุณหญิงจากรุวรรณ เมณฑกา เป็นผู้ว่าการฯ และ สตง. ภายใต้การนำของคุณหญิงจากรุวรรณมีบทบาทอย่างมากในการตรวจสอบการบริหารงานที่คอร์รัปชันของรัฐบาล ซึ่งในการสรรหาผู้ว่าการฯคนใหม่ คุณหญิงจากรุวรรณที่แม้จะถูกเสนอชื่อ แต่ก็มีได้รับการแต่งตั้ง เพราะศาลรัฐธรรมนูญ

² เพิ่งอ้าง.

³ *ไทยรัฐ* (28 กรกฎาคม 2548) อ้างใน อุไรวรรณ ธนสถิตย์, *การเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2550), หน้า 452.

⁴ คุบบาทของ พลเอก สุวรรณรัฐ ในฐานะประธานที่ปรึกษากิตติมศักดิ์สภามหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งนำดอกไม้และโทรศัพท์มาให้กำลังใจคณะอาจารย์รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมทั้งประกาศลาออกจากตำแหน่งประธานที่ปรึกษาด้วย ภายหลังจากที่โดนวิจารณ์จากศิษย์เก่าอันเนื่องมาจากจดหมายเปิดผนึก (1 กุมภาพันธ์ 2549) ให้นายกรัฐมนตรีลาออกอันเนื่องมาจาก “วิกฤตความชอบธรรมและจริยธรรมของผู้นำประเทศ” ของกลุ่มคณาจารย์ดังกล่าว ดู *ไทยโพสต์* (9 กุมภาพันธ์ 2549): 1, 8, 10.

⁵ *ไทยโพสต์* (4 ธันวาคม 2548): 1, 10.; *กรุงเทพธุรกิจ* (4 ธันวาคม 2548): 1, 9.; *ประชาชาติธุรกิจ* (22 ธันวาคม 2548): พ2, พ4.

⁶ ดู *ประชาชาติธุรกิจ* (12 ธันวาคม 2548): 1, 4.

วินิจฉัยว่า “ไม่ชอบด้วยกฎหมาย” และที่ประชุมวุฒิสมาชิกได้เสนอชื่อ วิสุทธิ์ มนต์วีวัต เป็นผู้ว่าการฯ คนใหม่ในเดือนพฤษภาคม ซึ่งการเสนอชื่อดังกล่าวถูกคัดค้านอย่างเต็มที่จากคุณหญิงจรรุวรรณ และฝ่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่ไม่พอใจรัฐบาล เพราะมองว่า รัฐบาลไม่ต้องการถูกตรวจสอบโดยองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญที่พวกเขามีส่วนร่างขึ้นมา โดยคุณหญิงจรรุวรรณอ้างว่า “จะไม่ยุติการทำงานในตำแหน่งผู้ว่าการฯ สตง. จนกว่าจะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ปลดออกจากตำแหน่งหรือจนกว่าจะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ว่าการฯ สตง. คนใหม่ตามที่วุฒิสภาเสนอ”⁷ แต่ในท้ายที่สุดแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงมีพระบรมราชโองการใดๆ ในเรื่องนี้ ซึ่งนัยยะก็เท่ากับว่า คุณหญิงจรรุวรรณ (ซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามกฎหมาย) ควรจะดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าการฯ สตง. ต่อไป และในทางกลับกันก็หมายความว่า กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมกำลังประกาศชัดว่าอยู่ฝ่ายตรงกันข้ามกับรัฐบาล⁸

ความเคลื่อนไหวทางการเมืองขององคมนตรีมีความสำคัญอย่างมากต่อการเปิดทางให้การอ้างอิงการต่อสู้ของกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ที่เคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐบาลก่อนหน้านี้และในช่วงเวลาต่อมา อาจกล่าวได้ว่า การใช้วาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” เพื่อต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” ของ สนธิ ลิ้มทองกุล ในเวลาต่อมาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเอง แต่การใช้วาทกรรมดังกล่าวเกิดจากการเปิดไฟเขียวหรือเสนอแนะ โดย “ชนชั้นสูง” ในกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมมาก่อนหน้าที่ยุทธการเมืองไทยรายสัปดาห์จะถูกถอดออกจากสถานี ตัวอย่างเช่น กรณีของ ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก ปัญญาชนกษัตริย์นิยมคนสำคัญได้เขียนจดหมายส่วนตัวถึง สนธิ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2548 โดยมีเนื้อหา ดังนี้ “เมื่อช่วงสงกรานต์ผมชมข่าวทางโทรทัศน์ ก็ต้องจับองค์พระแก้วมรกตกับจับที่คุณทักษิณแยกกันเป็นที่ละตอน ผมก็สงสัยแล้วว่าอาจเป็นที่เดียวกัน แต่ผมไม่เชื่อสายตาว่าจะมีการเชื่อมอาจขนาดนั้น เพราะคนนี้ได้รับคัดเลือกมาจากประชาชนทั่วประเทศ ควรจะรู้จักเจียมตน”⁹ ความเคลื่อนไหวของปัญญาชนผู้ทำงานสนองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น ศ.ระพี ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2548 (ก่อนที่จะถอดรายการเมืองไทยรายสัปดาห์เป็นระยะเวลา 4 เดือน) นับได้ว่าเป็นการส่งสัญญาณให้ สนธิ และกลุ่มพลังอื่นๆ ที่มีศักยภาพและมีแนวโน้มที่จะออกมาต่อสู้กับทักษิณให้ออกมาเคลื่อนไหวผ่านวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ได้

⁷ “ความดี กับ หลักการ ทางเลือก-ทางออก ผู้ว่าการฯ สตง.,” *มติชนสุดสัปดาห์* 25, 1293 (27 พฤษภาคม 2548) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.osknetwork.com/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=25042> (เข้าดูวันที่ 16 ตุลาคม 2551)

⁸ Michael K. Connors, “Article of Faith: The Failure of Royal Liberalism in Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, No.1 (February 2008): 151-3.

⁹ อ้างใน สนธิ ลิ้มทองกุล และสรโรชา พรอุดมศักดิ์, *เมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร ฉบับ ถวายคืนพระราชอำนาจ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2549), หน้า 51.

เช่นเดียวกับ หนังสือ พระราชอำนาจ ของ ประมวล รุจนเสรี ซึ่งออกขายในเดือนสิงหาคม 2548 และนำมาสู่การเสวนาครั้งสำคัญเกี่ยวกับหนังสือเล่มนี้ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2548¹⁰ ซึ่งเกิดขึ้นก่อนการปลดรายการ “เมืองไทยรายสัปดาห์” และการเกิดขึ้นของ ขบวนการกู้ชาติของสนธิเป็นระยะเวลาเกือบสัปดาห์ โดยหนังสือดังกล่าวได้รับการรับรองจาก ปัญญาชนคนสำคัญในเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ ปีย์ มาลากุล ที่กล่าวว่า กษัตริย์ ทรงมีพระราชดำรัสชื่นชมหนังสือเล่มดังกล่าวว่า “...เราอ่านแล้ว เราชอบมาก เขียนได้ดี เขียนได้ ถูกต้อง”¹¹ แม้เราจะไม่ทราบแน่ชัดถึงสาเหตุของการชื่นชมข้างต้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง นัยยะของความชื่นชมดังกล่าวสะท้อนว่า กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมได้รับการรับรองความชอบธรรมของวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ที่ปรากฏในหนังสือของประมวล และรวมไปถึงที่ใช้โดยกลุ่มผู้จงรักภักดีในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพรรคไทยรักไทยก่อนที่การเคลื่อนไหวของสนธิผ่านการจัดรายการ “เมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร” จะเกิดขึ้น กล่าวโดยสรุปแล้ว การเกิดขึ้นของขบวนการกู้ชาติ และการใช้วาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ของ สนธิ ลิ้มทองกุล ในเวลาต่อมาจึงไม่ใช่จุดเริ่มต้นของเรื่องราวทั้งหมด หากเป็นการ “รับไม้ต่อ” จากการ “เปิดไฟเขียว” ของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงให้กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆสามารถหยิบใช้วาทกรรมดังกล่าวในการโค่นล้มรัฐบาลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการเปิดทางให้แก่ขบวนการกู้ชาติของกลุ่มทุนสื่ออย่างสนธิสามารถนำเรื่องนี้มา “เล่น” ได้ ดังที่จะนำเสนอต่อไป

7.2.2 ขบวนการกู้ชาติ

ภายหลังจากที่ผู้บริหารสถานีโทรทัศน์ช่อง 9 ได้ปรับผังรายการและขอลดเวลารายการ “เมืองไทยรายวัน” ของ สนธิ ลิ้มทองกุล ให้เหลือเพียง “เมืองไทยรายสัปดาห์” แล้ว การลดเวลารายการดังกล่าวได้กลายมาเป็นชนวนสำคัญของความขัดแย้งระหว่างตัวสนธิและรัฐบาล¹² ในช่วงเดือนสิงหาคม 2548 สนธิได้หยิบเอาประเด็น “ละเมิดพระราชอำนาจ” ของรัฐบาลขึ้นมาพูดใน

¹⁰ การเสวนาครั้งนี้มีผู้ร่วมเสวนาที่เป็นทางการคือ แก้วสรร อติโพธิ, สนธิ ลิ้มทองกุล, ประมวล รุจนเสรี และมีนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เป็นผู้ดำเนินรายการ แต่ก่อนวันที่จะมีการเสวนา ได้มีการประกาศว่าจะเชิญบุคคลสำคัญ 2 คนมาร่วมเสวนาด้วย คือ สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา และพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี ซึ่งในตอนแรกทั้ง 2 คนตอบรับ แต่ต่อมาปฏิเสธ ดูการถอดเทปการเสวนาครั้งนี้ใน “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์,” *October*, 5 (กันยายน 2548), หน้า 41-84.

¹¹ ประมวล รุจนเสรี, *พระราชอำนาจ* (กรุงเทพฯ: สุเมธ รุจนเสรี, 2548), หน้า 6. และดูการวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ของ ธงชัย วินิจจะกุล และสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ใน Thongchai Winichakul, “Same Old Royalism Hatches Again,” *October*, 5 (กันยายน 2548): 94-9. และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “บทวิจารณ์หนังสือ ‘พระราชอำนาจ’,” *October*, 5 (กันยายน 2548): 87-93.

¹² เท็ดธรรม ทรงไทย, *ข้าฯ คือ นักรบประชาชนกู้ชาติ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญาญาณ, 2551), หน้า 37.

รายการ โดยเฉพาะประเด็นการแต่งตั้งผู้ว่าราชการย สตง. และประเด็นที่ทักษิณนั่งในที่เดียวกับ กษัตริย์ในอุโบสถวัดพระแก้ว ซึ่งหากพิจารณาจากช่วงเวลาดังกล่าว พบว่า สนิธิ ไม่ได้สนใจ ประเด็น “ละเมิดพระราชอำนาจ” ตั้งแต่แรก อันเนื่องมาจากกรณีการแต่งตั้งผู้ว่าราชการย สตง. จะเกิด มาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลา่วมปี เช่นเดียวกันกับกรณีวัดพระแก้วที่ ศ.ระพี สาคริก ส่งจดหมายถึง สนิธิมาก่อนหน้าเป็นระยะเวลากว่า 4 เดือน แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว สนิธิไม่ได้ให้ความสนใจหรือ นำประเด็นดังกล่าวออกมาโจมตีรัฐบาลแม้แต่ครั้งเดียว มองแ่งนี้จะพบว่า ปัจจัยเบื้องหลังการ ออกมาโจมตีรัฐบาลของสนธิไม่ใช่ประเด็นว่ารัฐบาล “ละเมิดพระราชอำนาจ” หรือไม่ แต่ปัจจัยที่ สำคัญคือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งหมายถึง การเสียผลประโยชน์จากการถูกลดเวลาการจัด รายการเป็นสำคัญ การหยิบใช้วาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” จึงเป็นเพียงการฉวยโอกาสที่จะ ใช้ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งในด้านหนึ่งก็ได้รับการเปิดทางไว้ให้โดยเครือข่าย ของสถาบันพระมหากษัตริย์มาก่อนล่วงหน้าเพื่อโจมตีรัฐบาลเท่านั้น

คำณูณ สิทธิสมาน¹³ ชี้ว่า ภายหลังจากการปลดรายการเมืองไทยรายสัปดาห์ออกจากผัง รายการของช่อง 9 อย่างถาวร การเคลื่อนไหวของสนธิซึ่งนำมาสู่การจัดรายการเมืองไทยราย สัปดาห์สัญญาให้มีความสำคัญกับการโจมตีรัฐบาลผ่าน 4 กรณีใหญ่ซึ่งล้วนเกี่ยวพันกับประเด็นการ “ละเมิดพระราชอำนาจ” คือ (1) กรณีการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชสองพระองค์ (2) กรณี คุณหญิงจาวรรรณ เมณฑกา (3) กรณีทำบุญประเทศในอุโบสถวัดพระแก้ว และ (4) การแต่งตั้ง โยกย้ายนายทหารประจำปี 2548 พร้อมกับการเคลื่อนไหวของสนธิผ่านคำขวัญ “เราจะสู้เพื่อใน หลวง” และคำขวัญ “กู้ชาติ” ที่มาพร้อมกับการใส่เสื้อสีเหลือง ซึ่งเป็นสีประจำวันเกิดของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีการจัดรายการเมืองไทยรายสัปดาห์สัญญาไปตามที่ต่างๆ เป็น ระยะเวลาหลายเดือนก่อนที่จะมีการตั้งขบวนการพันธมิตรฯ ขบวนการเสื้อเหลืองกู้ชาติที่สนธิเป็น ผู้นำเดี่ยวสามารถสร้างกระแสและดึงผู้คนออกมาแสดงพลังคัดค้านรัฐบาลได้เป็นจำนวนเรือน หมื่น โดยมีกลุ่มนักวิชาการ ปัญญาชนสาธารณะ กลุ่มราชินิกุล ชนชั้นสูง มวลชนคนชั้นกลาง และ บางส่วนของนักกิจกรรมฝ่ายภาคประชาชน เข้าร่วมอย่างล้นหลาม โดยคนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมล้วน ใส่เสื้อสีเหลืองและพร้อมใจกันตระโกนคำขวัญ “เราจะสู้เพื่อในหลวง” และ “ถวายเป็นพระราช อำนาจ” อยู่ตลอดระยะเวลากว่า 4 เดือน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าขบวนการเสื้อเหลืองกู้ชาติของสนธิจะมีมวลชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แต่สนธิและผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่จากภายนอกจำนวนหนึ่งตระหนักดีว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่ เพียงพอ/ไม่มีศักยภาพที่จะโค่นล้มรัฐบาลได้โดยปราศจากการหนุนช่วยจากกลุ่มพลังทางสังคม

¹³ คำณูณ สิทธิสมาน, *ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อเหลืองถึงถึงผ้าพันคอสีฟ้า* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2549), หน้า 63.

อื่นๆทั้งที่เป็นกลุ่มพลังจาก “ข้างบน” และกลุ่มพลังจาก “ข้างล่าง” การเคลื่อนไหวขบวนไปทำเนียบรัฐบาลในวันที่ 13 มกราคม 2549 ของสนธิประสบกับความล้มเหลวอย่างมาก อันเนื่องมาจากสนธิไม่มีประสบการณ์ในการควบคุมมวลชนขนาดใหญ่มาก่อน ส่งผลให้เกิดสถานการณ์วุ่นวายที่สนธิซึ่งนำขบวนอยู่ไม่สามารถจัดการปัญหาได้ สุวิทย์ วัดหนู ถึงกับชี้ว่า ดูจากเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว “สนธิคงไปไม่รอด ถึงทางตัน” หากไม่รีบสร้างแนวร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและขบวนการทางสังคมซึ่งมีประสบการณ์การเคลื่อนไหวมวลชนมากกว่า¹⁴ ในช่วงเวลาดังกล่าว ในด้านหนึ่งแกนนำของขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่มีท่าทีที่หวาดระแวงลักษณะ “ขวาจัด” ของสนธิ¹⁵ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มองว่า แม้สนธิจะไม่น่าไว้วางใจ แต่การเข้าร่วมกับสนธิก็เป็นโอกาสสำคัญที่จะขับไล่รัฐบาล ภายหลังจากที่ผิดหวังมาจากความล้มเหลวก่อนหน้านั้น (ดูส่วนที่ 5 ของบทที่ 6)¹⁶ แต่ก็มีบางส่วนของขบวนการของสนธิและสนับสนุนการเคลื่อนไหวด้วยวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” อย่างแข็งขัน¹⁷

กล่าวโดยสรุปแล้ว ท่าทีของฝ่ายภาคประชาชนที่มีต่อการเข้าร่วมกับขบวนการกู้ชาติของสนธิสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆที่แตกต่างกัน คือ ฝ่ายที่มองว่าควรเข้าร่วมกับสนธิ แต่ก็ “กล้าๆกลัวๆ” จึงต้องเสนอข้อแม้หรือเงื่อนไขบางอย่าง ข้อเสนอสำคัญของฝ่ายภาคประชาชนก็คือให้สนธิต้องกันกลุ่มกษัตริย์นิยมแบบสุดขั้ว (ultra-royalist) (เช่น ประสงค์ สุ่นศิริ, เอกยุทธ อัญชันบุตร, ประชัย เลี่ยวไพรัตน์ และอัมรินทร์ คอมันต์) ที่พยายามเรียกร้องให้มีการใช้ความรุนแรงเพื่อช่วยโยกให้กษัตริย์เข้ามาแทรกแซงการเมืองออกไป รวมไปถึงสนธิจะต้องเลิกใช้ประเด็น “พระราชอำนาจ” ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ด้วย¹⁸ กับ ฝ่ายที่สนับสนุนการใช้วาทกรรม “พระราชอำนาจ” แบบ “เต็มใจ” เช่น นายแพทย์นรินทร์ พิทักษ์วัชร¹⁹ อดีตสมาชิกวุฒิสภาสายภาคประชาชน และพิทยา ว่องกุล ประธานฯ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) โดยที่ พิทยา ถึงกับเสนอว่า

“สถานการณ์อ้างพระราชอำนาจที่นำไปสู่การปลุกกระแสทหารและประชาชนส่วนใหญ่ในที่สุดล้วนมีจิตสำนึกเคารพและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ จนบังเกิดความไม่พอใจเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และส่วนหนึ่งของ

¹⁴ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

¹⁵ เช่น จอน อึ้งภากรณ์ (สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2549)

¹⁶ เช่น นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2549), พิภพ ธงไชย (สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2549), สุวิทย์ วัดหนู (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2549), ศรีสุวรรณ วรรณจร (สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2549), สุริยะใส กตะศิลา (สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2549) เป็นต้น

¹⁷ เช่น ศิริชัย ไม้งาม (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2549), สมศักดิ์ โกศัยสุข (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2549) เป็นต้น

¹⁸ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

¹⁹ สัมภาษณ์ นายแพทย์นรินทร์ พิทักษ์วัชร, 18 เมษายน 2549

ประชาชนนี้หันเข้าข้างนายสนธิ ลิ้มทองกุล พร้อมกับตั้งปัญหาถามรัฐบาลกรณี
 ในวัดพระแก้ว และจะไม่อาจคลายความสงสัยได้ ถ้าตราบไต่ที่นายกรัฐมนตรีไม่
 ออกมาชี้แจงเสียเอง หรือทางออกที่ดีที่สุด... ในฐานะที่สังคมไทยถือว่ารัฐบาล
 บริหารปกครองประเทศในนามแห่งพระมหากษัตริย์ พ.ต.ท.ทักษิณอาจจะแสดง
 ความจงรักภักดีด้วยการทำหนังสือกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษ ในฐานะที่
 การปฏิบัติงานบางประการอาจจะไปล่วงล้ำพระบรมเดชานุภาพโดย
 รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ปัญหาความรุนแรงก็จะผ่อนคลายลง”²⁰

ในช่วงที่กระแสการต่อสู้ของขบวนการกู้ชาติของสนธิแผ่ลงและไร้ทิศทาง กรณีที่ ทักษิณ
 ชินวัตร ชายหุ่นชินคอร์ปซึ่งเป็นธุรกิจหลักของครอบครัวให้แก่เทมาเส็กซึ่งเป็นบรรษัทข้ามชาติ
 ขนาดใหญ่ที่มีรัฐบาลสิงคโปร์เป็นเจ้าของในวันที่ 22 มกราคม 2549 ได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งใน
 การรื้อฟื้นและสร้างความมั่นใจแก่กลุ่มพลังที่ตรงกันข้ามกับรัฐบาลว่าพวกเขามีโอกาสที่จะได้รับ
 ชัยชนะได้ โดยเฉพาะกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนทั้งกลุ่มที่ “กล้าๆกลัวๆ” และกลุ่มที่ “เต็มใจ” ที่
 จะเข้าร่วมกับขบวนการเสียเหลือของสนธิ กอปรกับการปลุกกระแสว่า การขายหุ่นชินคอร์ป มีค่า
 เท่ากับ “การขายสมบัติชาติ” ยังได้นำมาซึ่งการชุมนุมใหญ่ที่ สนธิ ลิ้มทองกุล เป็นผู้นำเดี่ยวครั้ง
 สุดท้าย คือ การชุมนุมวันที่ 4 กุมภาพันธ์ (ร่วมกับกลุ่มนักวิชาการ ราชินีกุล และคนชั้นกลางเรือน
 หมื่น) โดยได้มีการยกประเด็นเรื่องการทำรัฐบาลกำลังขาย “สมบัติชาติ” และการขาด “คุณธรรม
 จริยธรรม” (ดูส่วนที่ 4 ของบทที่ 6) ขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล โดยการเคลื่อนไหวในวันนั้นได้มีการ
 แบ่งขบวนออกเป็น 2 ขบวนเพื่อเดินทางไปยื่นฎีกาแก่สถาบันพระมหากษัตริย์และองคมนตรีที่
 สำนักราชเลขาธิการและบ้านสี่เสาเทเวศร์ ตามลำดับ

การเคลื่อนไหวขบวนครั้งนี้เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่เริ่มเกิดการสร้างแนวร่วมอย่างไม่เป็นทางการ
 ระหว่างกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมกับบางส่วนของกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนที่เข้าร่วมขบวนด้วย เช่น
 พิภพ ธงไชย และพิทยา ว่องกุล ซึ่งมาจาก ครป. โดยที่ทั้งสองคนได้ร่วมเดินขบวนไปยื่นฎีกากับ
 ขบวนการสนธิในคืนนั้นด้วย ก่อนที่ไม่กี่วันต่อมา คือ ในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2549 จะเกิดการทำ
 แนวร่วมอย่างเป็นทางการของ 2 กลุ่มพลังดังกล่าวโดยมีเป้าหมายเพื่อโค่นล้ม “ระบอบทักษิณ” ใน
 นามของ “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย”

²⁰ พิทยา ว่องกุล, “ยุติวิกฤตการเมืองด้วยการยุบสภา,” ใน ไอ.ซี.ยู. ทักษิณมิถุนาร์, จูไรต์เน่ แชนใจรักษ์, บรรณาธิการ
 (กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์, 2549), หน้า 153-4.

7.3 พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

ขบวนการพันธมิตรฯ ก่อตั้งขึ้นในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2549²¹ และได้รับการสมทบเพิ่มเติมจากบางกลุ่มในเวลาต่อมา ประกอบไปด้วยขบวนการกู้ชาติของ สนธิ, กองทัพธรรม และสันติอโศก ที่นำโดย พลตรีจำลอง ศรีเมือง และองค์กรฝ่ายภาคประชาชน 22 องค์กร เช่น คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) เครือข่ายนักธุรกิจเพื่อการปฏิรูปการเมือง สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แนวร่วมครูกู้ชาติ สี่ภาค เครือข่ายศิลปินเพื่อประชาธิปไตย คณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย องค์กรสลัมเพื่อประชาธิปไตย เครือข่ายผู้ติดเชื้อ HIV เอดส์ แห่งประเทศไทย ชมรมร่วมใจไทยกู้ชาติ พันธมิตรธุรกิจเพื่อปฏิรูปการเมือง มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม และสมาพันธ์รัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ เป็นต้น โดยในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ มีการเลือกแกนนำที่เป็นทางการ 5 คน คือ จำลอง ศรีเมือง ซึ่งเป็นตัวแทนของกองทัพธรรมและสันติอโศก, สนธิ ลิ้มทองกุล ตัวแทนกลุ่มทุนผู้จัดการและแกนนำเดิมของขบวนการกู้ชาติ, พิภพ ธงไชย นักกิจกรรมอาวุโสจาก ครป., สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ อดีตที่ปรึกษาสมัชชาคนจนและทำงานใกล้ชิดกับกลุ่มครูในชนบท และสมศักดิ์ โกศัยสุข แกนนำของขบวนการแรงงานรัฐวิสาหกิจ โดยมี สุริยະใส กตะศิลา เลขาธิการ ครป. เป็นผู้ประสานงาน และนิตริรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ จากกลุ่มเพื่อนประชาชนเป็นกองเลขาอนุการ และมีที่ปรึกษาที่เป็นทางการ 3 คน คือ ระเบียบ สาคกริก, สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และปราโมทย์ นาครทรรพ

พิจารณาเฉพาะในปี 2549 นับได้ว่า ขบวนการพันธมิตรฯ เป็นองค์กรทางการเมืองที่มีความสำคัญที่สุดในการต่อต้านและขับไล่อำนาจ ขบวนการพันธมิตรฯ สามารถจัดการชุมนุมใหญ่ นับสิบครั้ง โดยมีมวลชนเข้าร่วมมากที่สุดเกือบ 3 แสนคน และการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯ ส่งผลให้ ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีต้องประกาศยุบสภาในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้ง รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯ ยังมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อรูปอย่างเป็นระบบของวาทกรรม “พระราชอำนาจ” หรือที่ผู้เขียนเรียกว่า วาทกรรมชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการสร้างความชอบธรรมให้แก่การแสดงอำนาจนำในทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย โดยนำมาสู่การล้มรัฐธรรมนูญปี 2540 และการเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมืองแบบใหม่ทั้งหมด “หลัง 2549”

²¹ ในความเป็นจริงแล้ว องค์กรที่มีชื่อว่า “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” เกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงปลายปี 2547 โดยมี ครป. เป็นองค์กรแกนนำโดยมีภารกิจเพื่อรณรงค์คัดค้านรัฐบาลในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2548 แต่เมื่อรัฐบาลได้รับชัยชนะ ขบวนการพันธมิตรฯ ก็ยุบตัวลงไป ดูเพิ่มเติมใน สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, “ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์,” ใน สุวิทย์ วัคห์: *นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, นิตริรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550), หน้า 142.; สุริยະใส กตะศิลา, “คิกออฟภาคประชาชน ยุทธศาสตร์เลือกตั้งเพื่อถ่วงดุลระบอบทักษิณ,” *โพสต์ทูเดย์* (6 ธันวาคม 2547)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาขบวนการพันธมิตรฯ ในฐานะที่เป็นขบวนการทางสังคม หรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองประเภทหนึ่ง เราจำเป็นต้องพิจารณาลักษณะองค์กร, อุดมการณ์หรือวาทกรรม และยุทธศาสตร์ยุทธวิธีที่ขบวนการพันธมิตรฯใช้ในการต่อสู้ ซึ่งจะมีส่วนช่วยสร้างความเข้าใจการก่อตัวทางสังคม (social formation) ของ “ระบอบอำมาตยาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ในเวลาต่อมา

7.3.1 ลักษณะองค์กร: ขบวนการของ “ชนชั้นกลาง” หรือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม?

อาจกล่าวได้ว่ามีอย่างน้อย 2 มุมมองสำคัญที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงเกี่ยวกับลักษณะขององค์กรของขบวนการพันธมิตรฯ คือ (1) มุมมองที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นนำ โดยเสนอว่าขบวนการพันธมิตรฯเป็นขบวนการของชนชั้นกลาง (ผู้ประกอบการ) และชนชั้นสูง โดยชนชั้นล่างไม่มีบทบาทหรือไม่มีมิติของการต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) เช่น งานของ สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี²² และ (2) มุมมองที่ให้ความสำคัญกับการบทบาทของชนชั้นล่าง เช่น งานของ Oliver Pye และ Wolfram Schaffer²³ และ ปิยะมิตร ลีลาธรรม (นามปากกาของ สุรพล ธรรมร่วมดี)²⁴ ซึ่งมีข้อเสนอหลักที่ว่า ขบวนการพันธมิตรฯเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีชนชั้นล่างเข้าร่วมอย่างแข็งขัน หรือมีสถานะเป็นขบวนการภาคประชาชน โดยทั้ง 2 มุมมองต่างก็มีข้อจำกัดหรือจุดอ่อนที่ทำให้ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นได้

มุมมองแรก คือ งานของ สุกลักษณ์ นั้นเสนอว่า การต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรฯที่นำมาสู่การทำรัฐประหารในเวลาต่อมาปราศจากมิติทางชนชั้นหรือการต่อสู้ทางชนชั้น แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น “เป็นการแย่งอำนาจกันของชนชั้นสูงในทางการเมือง”²⁵ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก

²² สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี, “ขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบพึ่งพิง,” *ฟ้าเดียวกัน* 4, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549): 166-86.; สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี, “รัฐประหารนี้เพื่อใคร?,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2550): 44-51.

²³ Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38, No. 1 (February 2008): 38-61.

²⁴ ปิยะมิตร ลีลาธรรม, “ดอกผลและหนทางข้างหน้า: ปฏิกริยาต่อขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป,” *ฟ้าเดียวกัน* 4, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549): 24-32.

²⁵ สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี, “รัฐประหารนี้เพื่อใคร?,” *ฟ้าเดียวกัน* 5: 45. และดูการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ขบวนการพันธมิตรฯของนักมานุษยวิทยาอย่างยุคที่ปฏิเสหมิติทางชนชั้นในปรากฏการณ์ดังกล่าวใน ยุคดิ มุกดาวิจิตร, “ขบวนการประชาชนหลังขบวนการพันธมิตรฯ,” *วิภาษา* 2, 6 ลำดับที่ 14 (1 พฤศจิกายน-15 ธันวาคม 2551): 19. -- ผู้เขียนมองว่า ทั้งสุกลักษณ์และยุคที่ประสบกับปัญหาเดียวกัน คือ ความเข้าใจผิดที่มีต่อโมทัศน์ “ชนชั้น” และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในงานของนักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่และแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่มักจะวิจารณ์ว่า

มวชน “ผู้ประกอบการ” หรือชนชั้นกลางในเมืองเท่านั้น โดยที่ชนชั้นล่างไม่มีส่วนร่วมหรือไม่เกี่ยวข้อง²⁶ ดังนั้นในการจะทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงไม่สามารถใช้การวิเคราะห์ทางชนชั้น (class analysis) ได้ ข้อเสนอของสุภลักษณ์ข้างต้นมีความเข้าใจผิดอย่างมากต่อการวิเคราะห์ทางชนชั้น โดยเฉพาะการวิเคราะห์ทางชนชั้นของสำนักมาร์กซิสต์ นักปรัชญามาร์กซิสต์ เช่น Louis Althusser²⁷ เสนอว่า ในการจะทำความเข้าใจการก่อตัวทางสังคม (social formation) ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของโครงสร้างหลายโครงสร้างที่เหลื่อมซ้อนอยู่ในเวลาเดียวกัน ทั้งโครงสร้างทางอุดมการณ์ เศรษฐกิจ และการเมือง โดยในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์จะมีโครงสร้างตัวหนึ่งเป็นตัวกำหนดหลัก (structure in dominance) เหนือโครงสร้างตัวอื่นๆ ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลนี้ล้วนสะท้อนปฏิสัมพันธ์ของการต่อสู้ทางชนชั้นทั้งสิ้น หมายความว่า เราจำเป็นต้องทำอย่างอื่นที่จะต้องทำความเข้าใจการก่อตัวและลักษณะทางชนชั้นของขบวนการพันธมิตรผ่านการพิจารณาปัจจัยที่ซับซ้อนเหล่านี้ หากพิจารณาดังนี้จะพบว่า งานของ สุภลักษณ์ มีลักษณะลดทอนสิ่งที่เรียกว่า “ชนชั้น” (class) และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” (class struggle) (ทั้งที่เป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มย่อยทางชนชั้นภายในชนชั้นเดียวกัน และการต่อสู้ระหว่างชนชั้น) ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ของโครงสร้างที่ซับซ้อนหลายมิติให้กลายเป็นเพียงการศึกษา “ช่วงชั้น” (strata) เชิงประจักษ์ (empiricism) และไม่เป็นประวัติศาสตร์ (ahistorical) เท่านั้น²⁸ การมองเช่นนี้มีสาเหตุมาจากการที่สุภลักษณ์ปฏิเสธที่จะทำความเข้าใจลักษณะทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นที่แฝงฝังอยู่ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

แม้ว่าขบวนการพันธมิตรจะให้ความสำคัญกับ “ชนชั้นกลางและประชาชนในกรุงเทพฯ...

พวกมาร์กซิสต์มองปรากฏการณ์ภายใต้แว่นตาแบบเศรษฐกิจกำหนด (Economic determinism) และมุ่งเน้นแต่ “ชนชั้น” โดยละเลยมิติอื่นๆ เช่น เพศสภาพ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน ฯลฯ แต่เอาเข้าจริงแล้ว กลุ่มนักวิชาการดังกล่าวเองกลับใช้แว่นตาแบบเศรษฐกิจกำหนดในการทำความเข้าใจ “ชนชั้น” เสียเอง ทั้งๆที่งานของพวกมาร์กซิสต์จำนวนมาก เช่น Marx, Lenin, Gramsci และ Althusser ได้ข้ามพ้นมุมมองแบบเศรษฐกิจกำหนดโดยเน้นตัวแปรเชิงซับซ้อนในการอธิบายชนชั้นไปล่วงหน้าเป็นเวลากว่าศตวรรษแล้ว (ดูบทที่ 2)

²⁶ ดู สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, “ขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบฟุ้งฟิง,” *ฟ้าเดียวกัน* 4: 166-86.

²⁷ ดู Louis Althusser, “Contradiction and Overdetermination,” in his *For Marx*, tr. Ben Brewster (London and New York: Verso, 2005), pp. 87-128.

²⁸ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับมโนทัศน์ “ชนชั้น” และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” ได้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวล้มตื่น หรือพลังประชาธิปไตย,” ใน *ร้อยปีการต่อสู้: จากซ้ายเก่าสู่ซ้ายใหม่ไทย*, ใจ อึ๊งภากรณ์ และนุมนวล ยัพราช, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มประชาธิปไตยแรงงาน, 2548), หน้า 127-45.

ที่ตื่นตัวทางการเมืองมากกว่าประชาชนที่มาจากต่างจังหวัด”²⁹ โดยเชื่อว่า “สนามรบของ ยุทธศาสตร์ทางการเมืองนั้นอยู่ที่กรุงเทพฯ กำลังพลที่ขัดแย้งชนะทางการเมืองอยู่ที่ปัญญาชนหรือ ชนชั้นกลาง และคนเมือง”³⁰ แต่การเสนอว่า ขบวนการพันธมิตรเป็นเพียงองค์กรของชนชั้นกลางที่ ควบคุมและสั่งการโดยชนชั้นสูงเท่านั้นก็ไม่ใช่ความเป็นจริงทั้งหมด การเกิดขึ้นของขบวนการ พันธมิตรจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการทำแนวร่วมระหว่าง 2 กลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญคือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม ของชนชั้นสูง และชนชั้นกลาง และกลุ่มพลังภาคประชาชน ของนักกิจกรรม ทางสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และนักสหภาพแรงงาน ซึ่งเป็นตัวแทนของการต่อสู้ของชนชั้น ล่าง³¹ การประกอบสร้างแนวร่วมดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของยุทธวิธีหรือการอาศัยโอกาส หรือ การที่ฝ่ายภาคประชาชนถูกหลอกดังเช่นที่สุภลักษณ์เสนอ หากแต่ความสำเร็จของการสร้างแนว ร่วมดังกล่าวเป็นความจำเป็นในทางยุทธศาสตร์ยุทธวิธีซึ่งมีสถานะเป็นตัวที่ขาดและสร้าง ความชอบธรรมทางการเมืองของขบวนการขับไล่ทักษิณให้สามารถดำเนินต่อไปได้ทั้งขบวนการ

นอกจากนี้ ผู้เขียนเห็นด้วยกับ Pye และ Schaffer ที่แม้จะไม่ได้ใช้การวิเคราะห์ทางชนชั้น แบบมาร์กซิสต์ แต่ก็ให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการภาคประชาชนที่เกิดขึ้นใน ช่วงเวลาเดียวกับปรากฏการณ์ขบวนการพันธมิตร ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการทำความเข้าใจ การก่อตัวของขบวนการพันธมิตรในช่วงเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเดือนมกราคม ปี 2549 ขบวนการทางสังคมจำนวนมากที่นำโดย FTA Watch ได้จัดประท้วงการประชุมทวิภาคีเพื่อ เจาะข้อตกลงการค้าเสรีระหว่างรัฐบาลไทยกับผู้แทนการค้าของสหรัฐอเมริกาที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยสามารถระดมมวลชนร่วมประท้วงได้กว่าหมื่นคน ซึ่งทำให้การเจรจาต้องยุติลง³² การสังสม ของความขัดแย้งและการต่อสู้ภายในพื้นที่ประชาสังคมของขบวนการประชาชนที่มีมาก่อนหน้า การเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตร มีความสำคัญและเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำลาย ความชอบธรรมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ลำพังการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมของชน ชั้นสูง และลำพังการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างที่อยู่ในสภาพ อ่อนแอ ก็ไม่สามารถที่จะโค่นล้มทำลายรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 6 ดังนั้นการจะเข้าใจการก่อตัวของขบวนการพันธมิตรจึงจำเป็นต้องพิจารณามิติทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการสะสมชัยชนะเล็กๆน้อยๆของกลุ่มพลังทางสังคมของชนชั้นล่างทั้งที่เกิดขึ้นก่อนหน้า

²⁹ พิทยา ว่องกุล, *หลักคิดและบทเรียน ยุทธศาสตร์ประชาชน* (กรุงเทพฯ: ชุมคิดป๊อปปูล่า, 2551), หน้า 14, 22-3.

³⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 39.

³¹ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

³² Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 40-1.

และในเวลาใกล้เคียงกับการเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรฯ ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรฯ ด้วย

เราจะพบว่า การดึงเอาและการทำแนวร่วมกับแกนนำของฝ่ายภาคประชาชนมีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นและการเคลื่อนไหวของขบวนการขับไล่รัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขบวนการ “กู้ชาติ” ของสนธิ จะไม่สามารถเคลื่อนไหวต่อไปได้ หากไม่มีการขยายแนวร่วมหรือดึงเอาแกนนำของฝ่ายภาคประชาชนส่วนหนึ่งเข้ามาสู่ด้วย³³ ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 เกี่ยวกับตัวแสดงทางการเมืองหลัก 3 ตัวแสดงที่สำคัญหลังปี 2535 คือ สถาบันพระมหากษัตริย์, ทุน และการเมืองภาคประชาชน ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใดๆ ก็ตามที่จะประสบความสำเร็จได้จึงต้องสร้างผ่านการประนีประนอมและการจับมือร่วมกัน (อย่างน้อยก็ชั่วคราว) เพื่อสร้างดุลยภาพของอำนาจใหม่ระหว่างกลุ่มพลังต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอ้างอิงสิ่งๆ ที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” หรือการอ้างความเป็นตัวแทนของชนชั้นล่างหรือประชาชนทั้งหมด มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความชอบธรรมให้แก่ขบวนการพันธมิตรฯ ดังนั้น การจะโค่นล้มทักษิณซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มทุน (ที่มีผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์) ของกลุ่มพลังอนุรักษนิยม (ที่แม้จะครองอำนาจนำอย่างสมบูรณ์หลังปี 2540 เป็นต้นมา) จึงไม่ใช่เรื่องที่จะสามารถกระทำได้โดยลำพังโดยปราศจากการสนับสนุนหรืออ้างอิงความชอบธรรมจากการดึงเอาข้อเรียกร้องและแกนนำบางส่วนจากฝ่ายภาคประชาชนเข้ามาร่วมด้วย

ดังที่เราจะเห็นต่อไปว่า แกนนำฝ่ายภาคประชาชน 3 คนของขบวนการพันธมิตรฯ คือ สมศักดิ์, พิภพ และสมเกียรติ ที่แม้ไม่มีมวลชนของตนเอง แต่กลุ่มคนเหล่านี้กลับมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และความชอบธรรมของการเคลื่อนไหวขององค์กรขบวนการพันธมิตรฯ สุวิทย์ วัดหนู เล่าว่า ในช่วงต้นเดือนมกราคม 2549 สนธิ ล้มทองกุล ได้เชิญ แกนนำภาคประชาชนจำนวนหนึ่งไปพบ (สุวิทย์ วัดหนู และพิทยา ว่องกุล) เพื่อหารือเกี่ยวกับการสร้างองค์กรร่วมมือกันระหว่างขบวนการกู้ชาติของ สนธิ กับขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน³⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลานั้นซึ่งเป็นช่วงเวลาหลังจากการชุมนุมที่ประสบความสำเร็จของ FTA Watch ที่เชียงใหม่เพียงเล็กน้อย สนธิให้ความสำคัญอย่างมากกับการเคลื่อนไหวของ FTA Watch โดยวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ จาก FTA Watch เล่าว่า สนธิ ได้ส่งคนมาเชิญ FTA Watch ให้เข้าร่วมกับขบวนการกู้ชาติ โดยวิฑูรย์ได้ปฏิเสธข้อเสนอของสนธิ³⁵ หากเราพิจารณาข้อเรียกร้องของขบวนการพันธมิตรฯ ในช่วงเดือนแรก จะพบว่า ขบวนการพันธมิตรฯ ได้พยายามยกระดับประเด็นที่ใช้ในการ

³³ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549 และ เท็ดธรรม ทรงไทย, ข้าฯ คือ นักรบประชาชนกู้ชาติ, หน้า 79-80.

³⁴ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

³⁵ สัมภาษณ์ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 25 เมษายน 2549

เคลื่อนไหวจากประเด็น “ถวายเป็นพระราชอำนาจ” และจากประเด็นคอร์รัปชัน ไปสู่ประเด็นที่หลากหลายและสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการภาคประชาชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การคัดค้านการค้าเสรี ประเด็นของเกษตรกร ประเด็นสิทธิมนุษยชน และอื่นๆ³⁶ ซึ่งสะท้อนว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมที่แสดงออกผ่านขบวนการกู้ชาติของ สุนธิ ลิ้มทองกุล ซึ่งแม้จะได้รับการหนุนเสริมจากปัญญาชนสาธารณะจำนวนมากและจากเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ตาม แต่กลับไม่สามารถ/ไม่เพียงพอที่จะโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยโดยลำพัง หากแต่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมจำเป็นต้องดึงเอา/ทำแนวร่วมกับฝ่ายขบวนการภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมต้องอาศัยกลุ่มพลังที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” ที่มีความหมายถึง ประเด็น (issues) และกลุ่มบุคคลที่ถูกเข้าใจร่วมกันว่าเป็นคนของขบวนการภาคประชาชนเข้ามาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการต่อสู้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้³⁷

หากเข้าใจดังนี้ จะพบว่า มุมมองแบบ สุกัลลักษณ์ ซึ่งปฏิเสธมิติทางชนชั้นและในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธมิติเชิงโครงสร้าง และมิติทางประวัติศาสตร์ของปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในเชิงปัจเจกฯ ส่งผลให้สุกัลลักษณ์สรุปว่า ขบวนการพันธมิตรฯเป็นขบวนการฯของและถูกกำหนดโดยชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเท่านั้น และการวิเคราะห์ทางชนชั้นแบบมาร์กซิสต์ไม่สามารถอธิบายลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯได้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง

ตรงกันข้ามกับมุมมองแรก มุมมองที่สอง เช่น งานของ Pye และ Schaffer ซึ่งเสนอให้มองขบวนการพันธมิตรฯ ในฐานะที่เป็น “ขบวนการมวลชนต่อต้านทักษิณไม่ได้สร้างขึ้นจากเฉพาะเพียงกลุ่มผู้นิยมกษัตริย์ของสุนธิหรือพวกชนชั้นนำที่นิยมตลาดเสรีในเมืองอย่างง่าย ๆ... อย่างน้อยส่วนหนึ่งของขบวนการสร้างขึ้นจากกลุ่มที่หลากหลายของแรงงาน นักศึกษา เกษตรกร และครู และจากนักกิจกรรมทางการเมืองของขบวนการทางสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน”³⁸ พูดอีกอย่าง

³⁶ ดูเอกสารของขบวนการพันธมิตรฯในช่วงก่อนการเสนอมาตรา 7 เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน , กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน และพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย, *ร่างระบอบทักษิณ เพิ่มประชาธิปไตย ด้วยการเมืองภาคประชาชน* (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2549) และดู Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 47-54.

³⁷ ผู้เขียนเสนอไว้ในบทที่ 3 แล้วว่า หลังปี 2535 เราจะเห็นบทบาทของกลุ่มพลังทางสังคม 3 กลุ่มที่สำคัญ (กลุ่มนายทุน นักธุรกิจ, สถาบันพระมหากษัตริย์ และขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง) หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง ซึ่งการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองหลังปี 2535 เป็นต้นมาไม่อาจจะของกลุ่มพลังใดก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอ้างอิงความชอบธรรมหรือการสร้างการสนับสนุนจากกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

³⁸ แปลจาก “The mass movement against Thaksin was not simply made up of royalist followers of Sondhi and nor was it comprised of an urban, free-market elite... At least part of movement was made up of self-organised

หนึ่งก็คือ Pye และ Schaffer กำลังเสนอว่า ขบวนการพันธมิตรที่มีสถานะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีมวลชนจัดตั้งที่แน่นอนที่ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นล่าง ไม่ต่างกับขบวนการทางสังคมอย่าง สัมัชชาคนจน หรือสหภาพแรงงาน ดังนั้นการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรจึงมีลักษณะก้าวหน้าที่สอดคล้องกับการพัฒนาประชาธิปไตย ข้อเสนอนี้คล้ายคลึงกับ ปิยะมิตร ที่เชื่อมั่นว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรได้นำไปสู่การเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้แก่ชนชั้นล่าง และเป็น การสร้าง “ดอกผล” ที่ก้าวหน้าให้แก่การพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปิยะมิตรเสนอว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรส่งผลอย่างมีนัยยะสำคัญต่อการทำให้ แนวคิดประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) ซึ่งเป็นวาทกรรมสำคัญของขบวนการทางสังคมที่ปรากฏขึ้นจริงในสังคมไทย แต่อย่างไรก็ดี มุมมองเช่นนี้มีลักษณะกล่าวเกินจริงและขาด การพิจารณาในเชิงโครงสร้างในหลายประการ คือ (1) แม้ว่าพันธมิตรจะมีแกนนำของขบวนการฯ อยู่จำนวนมาก (22 องค์กร) แต่มวลชนของขบวนการพันธมิตรไม่ใช่มวลชนจัดตั้งที่มาจากชนชั้น ล่างซึ่งเป็นฐานมวลชนเดิมของขบวนการฯ ฝ่ายภาคประชาชน อันเนื่องมาจากขบวนการฯ ส่วนใหญ่ ที่เข้าร่วมกับขบวนการพันธมิตรฯ เช่น ขบวนการเกษตรกร และองค์กรพัฒนาเอกชน อย่าง กป.อพช., ครป., กลุ่มเพื่อนประชาชน และ FTA Watch ในช่วงเวลานี้ไม่ได้มีฐานมวลชนจัดตั้งที่ แน่นนอนของตนเอง และขบวนการฯ ส่วนมากเหลือแต่เฉพาะแกนนำ “หัวๆ” อันเนื่องมาจากมวลชน ส่วนใหญ่ของฝ่ายภาคประชาชน โดยเฉพาะในชนบทให้การสนับสนุนรัฐบาลมากกว่าที่จะเข้า ร่วมกับการต่อต้านรัฐบาล (ดูบทที่ 6) (หรือดูกรณีคาราวานคนจน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) (2) แม้ว่า องค์กรฯ ฝ่ายภาคประชาชน เช่น FTA Watch จะสามารถระดมมวลชนจำนวนมากเหมือนมาชุมนุม คัดค้านการเจรจาการค้าเสรีได้ในช่วงต้นปี 2549 แต่อย่างที่กล่าวไปแล้ว (ดูส่วนที่ 3 ของบทที่ 6) FTA Watch ในฐานะที่เป็นเครือข่ายหลวมๆ กลับไม่ได้มีมวลชนที่แน่นอนของตนเอง หากแต่อาศัย และพึ่งพิงมวลชนในการชุมนุมประท้วงจากองค์กรแนวร่วมจำนวนมาก โดยที่เมื่อการชุมนุมสิ้นสุด ลง มวลชนก็หายไปทันที ดังนั้น แม้ว่า FTA Watch จะเข้าร่วมกับขบวนการพันธมิตรฯ แต่ก็มีได้ หมายความว่า ขบวนการพันธมิตรฯ จะได้รับมวลชนสนับสนุนจากองค์กรอย่าง FTA Watch และ (3) ข้อเสนอของ ปิยะมิตร เกี่ยวกับ “ดอกผล” ของขบวนการพันธมิตรฯ นั้นมีลักษณะลดทอน (reductionism) และประจักษ์นิยม (empiricism) ไม่ต่างจากมุมมองของสุภลักษณ์ โดยปิยะมิตร ละเลยการพิจารณาประเด็นอุดมการณ์และประเด็นเป้าหมายของขบวนการขบวนการพันธมิตรฯ ว่ามีลักษณะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไร โดยทำราวกับว่า ถ้ามีขบวนการฯ อะไรก็ตามเกิดขึ้น ที่ต่อต้านรัฐบาล การต่อสู้ของขบวนการฯ เหล่านั้นต้องนำไปสู่การพัฒนาและขยายพื้นที่

ประชาธิปไตยเสมอ³⁹ (ดูเพิ่มเติมในส่วนที่ 3.3 ของบทนี้) ดังนั้นการที่ Pye และ Schaffer และ ปิยะมิตร สรุปว่า ขบวนการพันธมิตรมีสถานะเป็น “ขบวนการภาคประชาชน” ที่มีมวลชนคนชั้นล่างเข้าร่วมอย่างแข็งขันและหลากหลาย รวมไปถึงขบวนการพันธมิตรได้สร้างความก้าวหน้าให้กับการพัฒนาประชาธิปไตยทางตรงในสังคมไทยนั้นจึงน่าจะต้องถูกตรวจสอบและตั้งคำถาม

ในที่นี้ ผู้เขียนเสนอให้เข้าใจขบวนการพันธมิตรในฐานะที่เป็น แนวร่วมข้ามชนชั้นของกลุ่มพลังทางสังคม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย กับ กลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนที่มีเพียงแกนนำ “หัวๆ” โดยมีกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมเป็นกลุ่มที่มีสถานะนำ (hegemony) เหนือกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชน แทนที่จะสรุปว่า ขบวนการพันธมิตรและการต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรเป็นขบวนการของชนชั้นนำและชนชั้นกลางเท่านั้น ซึ่งการเข้าใจเช่นนี้ขาดมิติทางประวัติศาสตร์และประเด็นทางชนชั้นโดยลดทอนปรากฏการณ์ให้เป็นเพียงการ “นับหัว” คน/กลุ่มที่เข้าร่วมกับขบวนการพันธมิตรแบบเชิงประจักษ์ หรือมากกว่าที่จะมองว่า ขบวนการพันธมิตรเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ก้าวหน้าและสอดคล้องกับการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีชนชั้นล่างเข้าร่วมอย่างหลากหลาย เพราะการเข้าใจเช่นนี้ปราศจากการพิจารณาเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของการเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตร นั่นคือ สภาพความอ่อนแอของฝ่ายภาคประชาชนในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ (ดูบทที่ 6) เป็นเงื่อนไขแท้จริงของการตัดสินใจในการสร้างแนวร่วมกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมของเหล่าแกนนำฝ่ายภาคประชาชน

7.3.2 วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ

ดังที่อภิปรายไว้ในบทที่แล้วบทบาทของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ (1) ชาตินิยม (2) ชุมชนนิยม และ (3) การเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม เราจะพบว่า นอกจากการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรในปี 2549 จะเกิดขึ้นภายใต้การอ้างอิงกับวาทกรรมดังกล่าวเพื่อใช้ในการต่อสู้โค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทย

³⁹ ประเด็นนี้เป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง (controversial) ในระดับสากล โดยเฉพาะการโต้เถียงระหว่างนักมาร์กซิสต์สายอนาธิปไตย เช่น Antonio Negri และ Michael Hardt ซึ่งไม่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำในทางอุดมการณ์ โดยทำเสมือนว่า การต่อสู้ในหลายๆครั้งของมวลชน (multitude) จะนำไปสู่การสร้างประชาธิปไตยโดยอัตโนมัติ กับ นักมาร์กซิสต์ที่ได้รับอิทธิพลจาก Antonio Gramsci เช่น Ernesto Laclau และ Slavoj Zizek ซึ่งให้ความสำคัญกับประเด็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์ โดยไม่ลดทอนการต่อสู้ทุกครั้งของชนชั้นล่างให้เท่ากับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเสมอไป -- ดู Michael Hardt and Antonio Negri, *Multitude: War ans Democracy in the Age of Empire* (New York: The Penguin Press, 2004); Antonio Negri, *Reflections on Empire* (Cambridge: Polity, 2008); Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London and New York: Verso, 2005), pp. 239-44.; Slavoj Zizek, *In Defense of Lost Cause* (London and New York: Verso, 2007), pp. 350-64.; และ Slavoj Zizek, *The Parallax View* (Cambridge: The MIT Press, 2006), p. 261.

แล้ว การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯยังมีส่วนสำคัญในการหนุนเพิ่มความชอบธรรมของวาทกรรมดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรฯภายใต้วาทกรรมดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อการเพิ่มความชอบธรรมให้แก่ “พระราชอำนาจนำ” (royal hegemony) ของสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ว่าขบวนการพันธมิตรฯจะยกประเด็นของขบวนการภาคประชาชน เช่น การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การเจรจาข้อตกลงการค้าเสรี และประเด็นโครงการขนาดใหญ่ของรัฐอื่น ๆ ขึ้นมาใช้วิจารณ์ “ระบอบทักษิณ” แต่การเคลื่อนไหวภายใต้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำดังกล่าวกลับไม่ได้มุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์(ทางสังคม)ของการผลิตแบบทุนนิยม [(social) relation of production] ทั้งหมด แต่กลับมุ่งไปสู่การสร้าง “ระบบทุนนิยมแบบอารยะ” หรือที่ถูกช่วงชิงจากกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมตั้งแต่ปี 2540 ผ่านชื่อว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ผลก็คือ การเคลื่อนไหวภายใต้วาทกรรมดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่การเพิ่มพลังหรือให้ความสำคัญกับขบวนการภาคประชาชนและชนชั้นล่าง แต่กลับมุ่งไปสู่การฟุ้งเฟ้อและเพิ่มเสริมความชอบธรรมและความสูงส่งทางศีลธรรมให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้นำในการต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” มากกว่า

นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรฯในเดือนกุมภาพันธ์ 2549 อยู่บนเงื่อนไขของปัจจัยภายนอกที่สำคัญ คือ การขายหุ้นของ บริษัท ซินคอร์ปอเรชั่น ที่มีมูลค่า 73,000 ล้านบาทให้แก่กองทุนเทมาเส็กของรัฐบาลสิงคโปร์ในวันที่ 23 มกราคม กอปรกับวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่ดำรงอยู่ในขบวนการฯ ส่งผลให้ประเด็นการขายหุ้นโดย “ไม่จ่ายภาษี” กลายมาเป็นประเด็นแรกๆที่ขบวนการพันธมิตรฯใช้โจมตีรัฐบาล โดยการโจมตีและวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวอยู่ภายใต้วาทกรรม “ชาตินิยม” (ขายสมบัติชาติ) และ “ธนาภิบาลเมือง” (จงใจไม่เสียภาษี)⁴⁰ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ไม่มีนายทุนคนใดซื้อขายหุ้นโดยจ่ายภาษี ที่น่าสนใจว่านั่นก็คือ ในกรณีนี้เงินที่กองทุนเทมาเส็กใช้ในการซื้อหุ้นซินคอร์ปมาจากความร่วมมือของธนาคารไทยพาณิชย์ ซึ่งสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ในฐานะที่เป็นแหล่งทุนของเทมาเส็ก⁴¹ การหยิบฉวยประเด็น “ขายชาติ” หรือ “ขาดจริยธรรม” มาวิจารณ์การขายหุ้นของนายกรัฐมนตรี โดยไม่พูดความจริงทั้งหมดว่า เงินดังกล่าวมีที่มาจากไหน จึงน่าจะเป็นเรื่องของยุทธวิธีและการฉวยโอกาสมากกว่า

⁴⁰ นอกเหนือจากการปราศรัยบนเวทีขบวนการพันธมิตรฯด้วยวาทกรรมดังกล่าวแล้ว ดูตัวอย่างเช่นงานเขียนที่ออกมาในลักษณะเดียวกันของปัญญาชนเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวฟังกอนสำคัญที่อยู่ข้างขบวนการพันธมิตรฯ ใน กมล กมลตระกูล, “บทนำ: เทมาเส็ก: ไล่ล่าไทยแลนด์,” ใน นภาพกรณ์ พิพัฒน์, *ถอดคดีเอ็นเอเทมาเส็ก ทุนยักษ์ใหญ่ผงาดโลก* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 12-22. และที่น่าสนใจ คือ แม้แต่หนังสือข้างต้นที่พยายามตีแผ่การเข้ามาของทุนเทมาเส็ก ก็กลับหลีกเลี่ยงจะโดยจงใจหรือไม่ก็ตามที่จะพูดถึงเงินจำนวน 73,000 ล้านบาทที่เทมาเส็กกู้มาจากธนาคารไทยพาณิชย์

⁴¹ Porphant Ouyyanont, “The Crown Property Bureau in Thailand and the Crisis of 1997,” *Journal of Contemporary Asia* 38, 1 (February 2008): 184-5.

แต่อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่า การเข้าร่วมในการก่อตั้งขบวนการพันธมิตรขององค์กรพัฒนาเอกชนกว่า 22 องค์กรส่งผลโดยตรงให้คำขวัญหรือวาทกรรมของขบวนการพันธมิตร ที่ใช้ในการชุมนุมในช่วงเดือนแรกของขบวนการพันธมิตรต้องเปลี่ยนจาก “ถวายคืนพระราชอำนาจ” ซึ่งเป็นคำขวัญของขบวนการกู้ชาติของสนธิมาเป็น “ทวงคืนประเทศไทย” ซึ่งมีความหมายกว้างขึ้นกว่าเดิม⁴²โดย “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยได้แสดงตัวตนออกมาชัดเจน ว่าเป็นฝ่ายธรรมะ ฝ่ายประชาธิปไตย ฝ่ายรักชาติบ้านเมือง ฝ่ายประชาชน รวมตัวกันปกป้องประเทศมิให้ตกเป็นอาณานิคมสมัยใหม่[ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]”⁴³ หนึ่ง แม้ว่าคำขวัญใหม่จะหลีกเลี่ยงการเชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์หรือวาทกรรม “พระราชอำนาจ” แต่เราจะพบว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรผ่านคำขวัญ/วาทกรรม “ทวงคืนประเทศไทย” ก็ยังคงยึดโยงและอิงแอบอยู่ภายใต้การนำของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำอย่างมั่นคง อันเนื่องมาจากขบวนการพันธมิตรไม่มีข้อเสนอปฏิรูปการเมืองที่เป็นรูปธรรมและแกนนำส่วนใหญ่ในขบวนการพันธมิตรมองว่า การผลักดันวาระปฏิรูปการเมืองจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสามารถโค่นรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้ก่อน ส่งผลให้ตลอดปี 2549 ขบวนการพันธมิตรไม่สามารถขยายการต่อสู้ของตนเองไปสู่ประเด็นที่กว้างไปกว่าจริยธรรมคุณธรรมของผู้นำได้ มิพักจะต้องพูดถึงประเด็นการปฏิรูปการเมือง ซึ่งขบวนการพันธมิตรประกาศแต่แรกว่าเป็นวาระหลักของขบวนการพันธมิตร ก็กลับถูกเลื่อนออกไปอย่างไม่มีกำหนด สิ่งที่ทำได้มากที่สุดก็คือ การเสนอว่าทิศทางของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมต่อไปควรจะมุ่งไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจชาตินิยมของแท้⁴⁴ ที่เป็นการต่อสู้กับรัฐบาลหรือผู้นำ “ขายชาติ” และ “ไม่มีจริยธรรม” มากกว่าที่จะเป็นเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้นและเรื่องการรวมศูนย์กระจุกตัวของปัจจัยการผลิตซึ่งเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง

กลุ่มนักวิชาการและปัญญาชนสาธารณะก็เป็นกลุ่มที่สำคัญมากในการสนับสนุนประเด็นและวาทกรรมของขบวนการพันธมิตร โดยเฉพาะเหล่าปัญญาชนเสรีนิยมซึ่งส่วนใหญ่เป็นอดีตคนเดือนตุลาฯ และบางส่วนก็เติบโตขึ้นมาในการต่อสู้กับเผด็จการทหารในเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 ดังที่ผู้เขียนอภิปรายถึงบทบาทของปัญญาชนเหล่านี้ไปแล้ว (ดูบทที่ 3 และ 4)

⁴² โอฟาร์ สุขเกษม, *ทักษิณ ปรายัย: มีอบ 2549 บทเรียนที่ทักษิณต้อง คิดใหม่ ทำใหม่* (กรุงเทพฯ: สุานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2549), หน้า 176.

⁴³ พิทยา ว่องกุล, “การรุกรณาตนเองของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตรในยุทธศาสตร์สองนคราประชาธิปไตย,” *ไทยโพสต์* (13 กุมภาพันธ์ 2549): 4.

⁴⁴ ดูตัวอย่างของปัญญาชนที่อยู่ฝ่ายขบวนการพันธมิตร เช่น รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และปัญญาชนจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, “เศรษฐกิจพอเพียงเป็นคำตอบของประเทศหรือไม่ ไม่มีใครตอบได้ นอกจากประชาชนเป็นผู้ตอบ,” *October*, 6 (กุมภาพันธ์ 2550): 271-93. และดูบททำๆของ พลเดช ปิ่นประทีป บก., *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551)

ว่า ภายหลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในขณะที่ปัญญาชน(ฝ่ายก้าวหน้า)ส่วนใหญ่รู้สึกไม่สบายใจกับนักการเมืองที่คอร์รัปชั่นและการแทรกแซงการเมืองของกองทัพ แต่ปัญญาชนเหล่านี้กลับไม่เคยแตกหักกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย (และระบบทุนนิยม) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ปัญญาชนเหล่านี้ได้เคยเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการเมือง โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” แต่ด้วยสาเหตุที่นิยามของคำว่า “รัฐ” หรือ “การเมือง” (ที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “สังคม” หรือ “ชุมชน”) ของกลุ่มปัญญาชนดังกล่าวกลับไม่เคยนับรวมสถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามาเป็น “ส่วนหนึ่ง” ที่อยู่ “ภายใต้” แต่สถาบันพระมหากษัตริย์กลับมีสถานะที่ “เหนือ” และ “นอก” ซึ่งพ้นไปจากการถูกวิพากษ์วิจารณ์หรือตั้งคำถามได้อย่างตรงไปตรงมา (มีพักจะต้องพูดถึงความไม่ชัดเจนหรือความเป็นไปไม่ได้ที่จะแบ่งระหว่างปริมณฑลที่เรียกว่า “รัฐ” กับ “สังคม” ซึ่งเส้นแบ่งดังกล่าวไม่เคยมีอยู่จริง)⁴⁵ พูดอย่างถึงที่สุดแล้ว ความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาภายใต้วาทกรรมปฏิรูปการเมือง หรือวาทกรรม “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” หลังปี 2535 ซึ่งถูกผลักดันโดยปัญญาชนเสรีนิยม (และโดยฝ่ายภาคประชาชน) มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการก่อตัวของวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ที่เพิ่มความชอบธรรมให้แก่ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยโดยไม่ตั้งใจ การไม่แตกหักดังกล่าวส่งผลโดยตรงให้ในเวลาต่อมา (2549) ปัญญาชนสาธารณะเหล่านี้หรือที่ ใจ อึ๊งภากรณ์⁴⁶ เรียกกรวมๆว่า ปัญญาชน “เสรีนิยมมรดก” (Tank Liberals) กลายมาเป็นผู้สร้างความชอบธรรมให้แก่การแทรกแซงของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยผ่านตุลาการภิวัตน์และการทำรัฐประหารอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาที่ตามมาก็คือ ในสภาวะเช่นนี้ การแยกว่าใครเป็น เสรีนิยม อนุรักษ์นิยม หรือแม้แต่สังคมนิยมก็เป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้โดยสิ้นเชิง หรือพูดอย่างถึงที่สุดแล้ว ฝ่ายสังคมนิยมอาจไม่มีเหลืออยู่ในฐานะตัวแสดงทางประวัติศาสตร์ในสังคมการเมืองไทยอย่างน้อยก็นับจากเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมในปี 2535 เป็นต้นมา⁴⁷

ในช่วงปี 2549 ปัญญาชนเสรีนิยมมรดกได้มีการรวมตัวกันเพื่อหนุนช่วยการต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรอย่างกว้างขวาง เช่น เครือข่ายประชาสังคมหยุดระบอบทักษิณ ที่นำโดย สัง

⁴⁵ ดูที่ ธงชัย วินิจจะกูล อภิปรายประเด็นเกี่ยวกับ “รัฐ” ในธงชัย วินิจจะกูล, *ปาฐกถาพิเศษ “เสือเหลือง” กับอนาคตของการศึกษาเรื่อง “รัฐ”* จัดโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, วันที่ 30 มีนาคม 2550 [ออนไลน์] แหล่งที่มา http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=7752&Key=HighlightNews (เข้าดูวันที่ 9 สิงหาคม 2551)

⁴⁶ Giles Ji Ungpakorn, *A Coup for the Rich: Thailand's political Crisis* (Bangkok: Workers Democracy Publishing, 2007), p. 30.

⁴⁷ ดูที่ผู้เขียนอภิปรายประเด็นนี้ใน เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, “ว่าด้วยพ่อและกฎของพ่อ: ‘ปิตุฆาต’ ในฐานะอาชญากรรมที่จำเป็น,” *รัฐศาสตร์สาร* (อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์)

คิด พิริยะรังสรรค์, เอนก เหล่าธรรมทัศน์, ธีรยุทธ บุญมี, สมบัติ อารังธัญวงศ์, สุรพล นิติไกรพจน์, ปริญา เทวานฤมิตรกุล และปัญญาชนคนสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ใช้แนวชุมชนนิยม 3 คน คือ พลเดช ปิ่นประทีป ปัญญาชนคนสำคัญจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา⁴⁸ เอนก นาคะบุตร และชูชัย ศุภวงศ์⁴⁹ เครือข่ายประชาสังคมหยุดระบอบทักษิณประกอบไปด้วยกลุ่มอาจารย์และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น เครือข่ายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (จคป.) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีบทบาทมากที่สุดของกลุ่มอาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำโดย ไชยยันต์ ไชยพร, สุดา อังกุพันธ์, สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และนายแพทย์ตุลย์ สิทธิสมวงศ์ เป็นต้น โดยออกเคลื่อนไหวล่ารายชื่อคณาจารย์จากภายในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและภายนอกจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อขับไล่รัฐบาล⁵⁰

เครือข่ายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อประชาธิปไตย หรือ จคป. เกิดขึ้นหลังจากการร่วมชุมนุมกับขบวนการพันธมิตรฯที่ห้างสรรพสินค้าสยามพารากอนในวันที่ 29 มีนาคม และเคลื่อนไหวคัดค้านการเลือกตั้งวันที่ 2 เมษายน โดยก่อตั้งอย่างเป็นทางการในวันที่ 4 เมษายน เพื่อ “มุ่งที่จะตั้งขึ้นให้แสดงการคัดค้านรัฐบาลพ.ต.ท.ทักษิณซึ่งมีปัญหาในทางจริยธรรม”⁵¹ สุธาชัย เล่าว่า จคป. ประกอบด้วยกลุ่มนักวิชาการที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เรียกรื่อง “นายกษ พระราชทาน” และกลุ่มที่คัดค้านและเห็นว่าควรเคลื่อนไหวภายใต้กติกาแบบประชาธิปไตย⁵² แต่หากพิจารณาแก่นนำหลักๆของ จคป. และเครือข่ายนักวิชาการดังกล่าว เช่น สุดา, นายแพทย์ตุลย์ และไชยยันต์ จะพบว่า ข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องของแก่นนำคนสำคัญของเครือข่ายฯมิได้มีความแตกต่างกับข้อเรียกร้องหรือวาทกรรมของขบวนการพันธมิตรฯที่มุ่งไปสู่การโค่นล้มขับไล่รัฐบาลผ่านวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ในช่วงเวลาเดียวกันแต่อย่างใด⁵³

⁴⁸ คุอบทบาทของ “เครือข่ายพันธมิตรการเมืองภาคพลเมือง” และ “กลุ่มกระแสดังกล่าว” ซึ่งร่วมก่อตั้งโดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาในช่วงปี 2549 โดยรวมเอาปัญญาชนของขบวนการภาคประชาชนที่ใช้แนวชุมชนนิยมเข้ามา เช่น ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, อนุชาติ พวงสำลี, สุริชัย หวันแก้ว และพลเดช ปิ่นประทีป เป็นต้น เพื่อขับไล่รัฐบาลพรรคไทยรักไทยร่วมกับขบวนการพันธมิตรฯ ในกรุงเทพฯ กนิษฐชาติ, “ส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ,” ใน *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*, พลเดช ปิ่นประทีป, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551), หน้า 227-8. ซึ่งในเวลาต่อมาภายหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ปัญญาชนเหล่านี้เข้าไปร่วมกับรัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ โดย พลเดช ปิ่นประทีป ดำรงตำแหน่งเป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพัฒนาสังคมและทรัพยากรมนุษย์ และ สุริชัย หวันแก้ว ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

⁴⁹ กองบรรณาธิการ “ไอ.เอ็น.เอ็น. ปฏิวัติ’49 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, 2549), หน้า 48-53.

⁵⁰ สมพร จันทร์ชัย (นามปากกาของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ), “เบื้องหลังและที่มาเมื่อคณาจารย์จุฬาลงกรณ์ฯนี้กำลังโค่นทักษิณ ชินวัตร,” *สยามปริทัศน์* 1, 3 (1 มกราคม -1 กุมภาพันธ์ 2550): 34-7.

⁵¹ เฟิ่งอ่าง, หน้า 34-7.

⁵² สัมภาษณ์ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 23 มิถุนายน 2550

⁵³ คุอบทความที่ไม่ได้ตีพิมพ์ของ ไชยยันต์ ไชยพร ที่ชื่อว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” (12 กรกฎาคม 2549) และดู ไชยยันต์ ไชยพร, “มาตรา 2 มาตรา 3 และมาตรา 8,” *มติชนรายวัน* (1 สิงหาคม 2549): 8.

นอกจากนี้ ปัญญาชนเสรีนิยมรอดถึงยังมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้การเคลื่อนไหวเพื่อปกป้อง “จริยธรรมคุณธรรม” และปกป้อง “ชาติบ้านเมือง” กลายมาเป็นเรื่องของข้าว/คู่ตรงข้ามระหว่าง สถาบันพระมหากษัตริย์ และพลเอกเปรม ประธานองคมนตรี กับ “ระบอบทักษิณ” และไม่ต่างจากการเคลื่อนไหวของ สนธิ ลิ้มทองกุล ก่อนหน้านี้ เช่น ในปี 2548 ธีรยุทธ บุญมี อดีตคนเดือนตุลาฯคนสำคัญถึงกับเสนอให้ พลเอกเปรม เป็น “เสาหลักจริยธรรมของสังคมประสานภาคประชาชนเพื่อป้องกันคอร์รัปชันหลังการปฏิรูปการเมืองที่ผ่านมา”⁵⁴ เพื่อมาตัดทอนอภิมาทรวงกิจการเมืองและทุนสามานย์ขายชาติของ “ระบอบทักษิณ” ในขณะเดียวกัน ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ปัญญาชนอดีตแก่นนำนักศึกษาปี 2535 ถึงกับเสนอว่า การออกมาตอบโต้หรือวิพากษ์วิจารณ์องคมนตรีของฝ่ายรัฐบาลพรรคไทยรักไทยเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะองคมนตรี “ท่านทำหน้าที่ประธานองคมนตรีเมื่อมีปัญหาอะไรเกิดขึ้นท่านก็แก้”⁵⁵ ดังนั้น “การที่นายสมัครออกมาวิพากษ์วิจารณ์เป็นเรื่องไม่สมควร เพราะท่านเป็นถึงประธานองคมนตรี เหมือนคณะที่ปรึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว... ท่านประธานองคมนตรีไม่ได้เข้าข้างใคร ท่านทรงยึดพระราชดำริเป็นที่ตั้ง”⁵⁶

ในช่วงเวลานี้เอง เราจะเห็นหนังสือและเอกสารทางวิชาการจำนวนมากที่ผลิตโดยปัญญาชนเสรีนิยมรอดถึงในเวลานี้ที่มีส่วนเสริมและสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจนำของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ตัวอย่างเช่น หนังสือ *ทักษิณา-ประชานิยม* ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์⁵⁷ และหนังสือ *พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย* ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์⁵⁸ ซึ่งต่างก็สร้างคำอธิบายเพื่อยืนยันถึงความมีอยู่จริงและความชอบธรรมของ “พระราชอำนาจนำ” ที่จะแก้ไขวิกฤตและการเป็นตัวแทนของประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือที่ ธงชัย วินิจจะกุล เคยเรียกว่า วาทกรรม “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย”⁵⁹ ความน่าสนใจก็คือ งานวิชาการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการให้ภาพของความขัดแย้งและการเป็นคู่ตรงข้ามระหว่าง “ทักษิณา-ประชานิยม” กับ “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนว

⁵⁴ “ธีรยุทธ พันธังไม่เกินสมัยสอง คอร์รัปชันล้ม ช้างกุล สกฤษชิน สิ้นอำนาจ,” *โพสต์ทูเดย์* (23 มกราคม 2549): A5.

⁵⁵ *ผู้จัดการรายวัน*, (10 กุมภาพันธ์ 2549): 1, 15.

⁵⁶ *เพ็ญอักษร*, 1, 15.

⁵⁷ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *ทักษิณา-ประชานิยม* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549)

⁵⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *พระผู้ทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549)

⁵⁹ ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมกรชาวไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544): 56-65.; “ชัยชนะของเสรีประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง,” ใน *สุทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475 / สถาปนา มทก. 2477: ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่*, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 32-63

พระราชดำริ⁶⁰ โดยเสนอว่า “ทักษิณา-ประชานิยม’ สนใจเพียงประชาชน แต่กลับไม่สนใจ ไม่รับฟัง ไม่ให้เกียรติ ไม่ให้บทบาทแก่องค์กร คณะบุคคล หรือสถาบันใดๆนอกภาครัฐ”⁶¹ ที่เป็น “อภิชน’ (Aristocracy) และ ‘เอกบุรุษ’ (Monarchy)”⁶² ส่งผลให้วาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” ซึ่งถูกใช้ในเวลานี้ถูกตอกย้ำความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีงานวิชาการ และบทสัมภาษณ์ที่เขียนขึ้นหรือตีพิมพ์ออกมาในช่วงเวลาเดียวกันหรือหลังจากการรัฐประหารเพียงเล็กน้อยซึ่งล้วนผลิตซ้ำวาทกรรม “พระราชอำนาจ” หรือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ให้ดูเป็นจริงเป็นจังมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ,⁶³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ธีรยุทธ บุญมี, ประเวศ วะสี, ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ไชยันต์ ไชยพร, สุรพล นิติไกรพจน์, ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และอภิชัย พันธเสน เป็นต้น⁶⁴

ผลงานวิชาการและบทบาทของปัญญาชนสาธารณะเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างความชอบธรรมและสร้างสมภาวะการนำ (hegemony) อันมั่นคงให้แก่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ หรือที่เรียกกันว่า “พระราชอำนาจนำ” ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงหลักของขบวนการพันธมิตรฯ ในช่วงเวลานี้ เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าวาทกรรมหรือการอ้างพระราชอำนาจนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาเช่นนี้ได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการให้ความชอบธรรมแก่การทำรัฐประหารและการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ปัญญาชนกลุ่มต่างๆและนักกิจกรรมของขบวนการทางสังคมจำนวนมากเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในที่สุด อาจกล่าวได้ว่า งานวิชาการเหล่านี้ไม่ใช่อะไรอื่นนอกเสียจากที่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง เรียกว่า “คู่มือรัฐประหาร” ที่ปูทางและให้ความชอบธรรมแก่การยึดอำนาจโดยคณะทหารผู้จงรักภักดีและปูทางให้แก่การร่าง “รัฐธรรมนูญสี่เหลือง” ที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการสร้าง “ประชาธิปไตยที่กินได้” หากแต่ “เป็นความพยายามในการสร้างระบอบอภิชนาธิปไตย โดยอาศัยอำนาจชนบประเพณีเข้ามาอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับลายลักษณ์อักษร”⁶⁵

ท่ามกลางการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯ แกนนำของขบวนการภาคประชาชนในขบวนการพันธมิตรฯ หลายคนมักจะปฏิเสธการแตกหักกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมในขบวนการพันธมิตรฯ โดยกล่าวว่า “เราจำเป็นต้องแสวงจตุรร่วม สงวนจุดต่างภายในพันธมิตรประชาชนเพื่อ

⁶⁰ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *ทักษิณา-ประชานิยม*, หน้า 149.

⁶¹ เพิ่งอ้าง, หน้า 151.

⁶² เพิ่งอ้าง, หน้า 155.

⁶³ กนกศักดิ์ แก้วเทพ บก., *เศรษฐศาสตร์ธรรมภิบาล* (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550)

⁶⁴ ดูเชนทร์ เชียงเสน, “จารึกไว้ในยุคสมัยแห่งการรัฐประหาร,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2550), หน้า 350-80.

⁶⁵ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “ทักษิณา-ประชานิยม: คู่มือรัฐประหาร และรัฐธรรมนูญสี่เหลือง,” *ฟ้าเดียวกัน* 5, 1 (มกราคม-มีนาคม 2550): 155.

ประชาธิปไตย โดยจะไม่เอาจุดที่แตกต่างกันมาพูดกัน จะพูดแต่เฉพาะที่เป็นจุดที่มีร่วมกันเท่านั้น”⁶⁶ หรือแม้แต่การปฏิเสธการถอนตัวจากขบวนการพันธมิตรฯ ทั้งที่รู้ว่าฝ่ายภาคประชาชนไม่มีอำนาจต่อรองเพียงพอที่จะนำเสนอทางเลือกที่สวนทางกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมได้ด้วยเหตุผลว่า “ถ้าถอนตัว ขบวนการพันธมิตรฯ และประชาชนต้องพังแน่ จึงยืนหยัดสู้ต่อ”⁶⁷ ฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่สนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯ กลับมีการเคลื่อนไหวที่แสดงออกชัดเจนว่าต้องการขอพึ่ง “พระราชอำนาจ” ผ่านการถวายฎีกาแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในนามของ “คณะพลเมืองอาวุโส” ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลสำคัญจำนวนมากที่อยู่ในขบวนการขบวนการพันธมิตรฯ เอง เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ปราโมทย์ นาครทรรพ, คุณหญิงจาวรรณ เมณฑกา, ระพี สาคริก, กล้าณรงค์ จันทิก และยังมีกลุ่มพลังราชนิกุลหรือราชสกุลอีกเป็นจำนวนมากที่เข้าร่วมลงชื่อ⁶⁸ นั้นหมายความว่า แม้ว่าแกนนำฝ่ายภาคประชาชนส่วนใหญ่ในขบวนการพันธมิตรฯ จะไม่อ้าง/ปฏิเสธการอ้างถึง “พระราชอำนาจ” อย่างตรงไปตรงมา แต่กลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม ทั้งภายในขบวนการพันธมิตรฯ และภายนอกที่สนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯ กลับเคลื่อนไหวและผลิตซ้ำเผยแพร่ว่าททกรรมดังกล่าวอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ “ความเจียม” ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามของกลุ่มพลังภาคประชาชนทั้งในและนอกขบวนการพันธมิตรฯ ไม่ได้มีส่วนในการลดทอนน้ำหนักของวาทกรรมดังกล่าวให้เจือจางลงแต่อย่างใด นอกเสียจากจะทำให้วาทกรรมดังกล่าวถูกผลิตซ้ำและครองการนำได้อย่างปราศจากคู่แข่งในที่สุด

ท่ามกลางการประเมินว่า รัฐบาลคงไม่ออกจากตำแหน่งอย่างง่ายดาย ในช่วงเดือน พฤษภาคม 2549 แกนนำของขบวนการพันธมิตรฯ ทั้งฝ่ายอนุรักษ์นิยมและฝ่ายภาคประชาชนเลือกที่จะยกเรื่อง “ปฏิญญาฟินแลนด์” ซึ่งมีเนื้อหาว่า กลุ่มทุนของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยต้องการลดอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ ผ่านการทำให้ “สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น” ขึ้นมาใช้โจมตีรัฐบาล สิ่งที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มคนแรกๆ ที่หยิบยกประเด็นปฏิญญาฟินแลนด์ขึ้นมาครั้งใหม่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในขบวนการพันธมิตรฯ อย่าง สนิธิ ลิ้มทองกุล หรือ จำลอง ศรีเมือง แต่เป็น พิทยา ว่องกุล ปัญญาชนฝ่ายภาคประชาชนมากกว่า⁶⁹ ไม่เพียงเท่านั้น แกนนำฝ่ายภาคประชาชนจำนวนมากยังมีส่วนในการสานต่อและผลิตซ้ำประเด็นดังกล่าว เช่น สุริยะใส กตะศิลา ที่ถึงกับสรุปว่าข้อกล่าวหาดังกล่าวมีมูลความจริงและพยายามเรียกร้องให้

⁶⁶ คำพูดของ พิภพ ธงไชย ในงานเสวนา “รัฐธรรมนูญมาตรา 7: ทางตันหรือทางออกภาคประชาชนไทย” วันที่ 12 มีนาคม 2549 ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁷ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

⁶⁸ “พลังราชสกุล vs ทุนทักษิณ,” *มติชนสุดสัปดาห์* 26, 1334 (10-16 มีนาคม 2549): 9.

⁶⁹ ดูบทความชิ้นสำคัญของ พิทยา คือ พิทยา ว่องกุล, “ยุทธศาสตร์ฟินแลนด์เพื่อโค่นล้มศักดินาจริงหรือ?,” *ไทยโพสต์* (22 พฤษภาคม 2549): 4.

รัฐบาลชี้แจงเรื่องนี้⁷⁰ ยิ่งไปกว่านั้น คนเหล่านี้มองว่า ปฏิญญาฟินแลนด์ “ไม่มีหลักฐาน ไม่ใช่หลักฐาน” แต่ “มันคือทฤษฎีเพื่อนำไปสู่การอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องมานั่งเข้าชี้กันว่าเป็นเรื่องจริงหรือไม่”⁷¹ ปฏิญญาฟินแลนด์จึงเป็นข้ออ้างที่ถูกสร้างขึ้น/หีบห่อมาไว้ในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการลดความชอบธรรมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยมากกว่าที่คนเหล่านี้จะสนใจค้นหาที่มาที่ไปหรือตรวจสอบข้อเท็จจริงของเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจัง⁷² เอาเข้าจริงแล้ว หลายคนี่พูดเรื่องนี้ไม่เชื่อด้วยซ้ำว่า ปฏิญญาฟินแลนด์เป็นเรื่องจริง ดังที่ในภายหลัง (กรกฎาคม 2550) ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ⁷³ (อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการ “กลุ่ม ส.ว. อิศระ” ประกอบด้วย จอน อึ้งภากรณ์, นายแพทย์นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เป็นต้น) ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่เกิดซ้ำประเด็นปฏิญญาฟินแลนด์อย่างกว้างขวางกลับให้สัมภาษณ์ในทางตรงกันข้ามว่า “ทักษิณไม่มีอุดมการณ์ต่อต้านในหลวงเท่าไรหรอก”⁷⁴

แกนนำฝ่ายภาคประชาชนส่วนหนึ่งในขบวนการพันธมิตรที่ “เต็มใจ” ยอมรับวาทกรรม “ละเมิดพระราชอำนาจ” มาตั้งแต่แรก เช่น พิทยา, พิภพ, สมเกียรติ, สุริยะใส และสมศักดิ์ (ยกเว้นก็แต่ สุวิทย์ วัดหนู เพียงคนเดียวที่ไม่พอใจกับการใช้วาทกรรม “พระราชอำนาจ” มาโดยตลอด)⁷⁵ ส่วนหนึ่งก็เป็นผลโดยตรงจากการที่ขบวนการภาคประชาชนขาดไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างวาทกรรมทางเลือกมาตั้งแต่ช่วงก่อนหน้านี้ (ดูบทที่ 5 และ 6) ส่งผลให้แกนนำของขบวนการจำเป็นต้องรับเอาวาทกรรมของฝ่ายอนุรักษนิยม หรือที่ผู้เขียนเรียกว่า วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำเข้ามาใช้ในการเคลื่อนไหวผลักดันข้อเรียกร้องของตนเอง นี่จึงเป็นเหตุผลอธิบายว่า เพราะเหตุใดแกนนำของขบวนการส่วนใหญ่ที่อยู่ในขบวนการพันธมิตรไม่ได้มีปัญหาคือหรือรู้สึกอึดอัดมากนักกับการที่ฝ่ายอนุรักษนิยมทั้งในและนอกขบวนการพันธมิตร จะใช้วาทกรรม “พระราชอำนาจ” ในการต่อสู้กับ “ระบอบทักษิณ” แต่สิ่งที่แกนนำเหล่านี้เป็นกังวลมากกว่าก็คือ ความแตกแยกและเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงที่มาจากทั้งปัญญาชนและนัก

⁷⁰ สุริยะใส กตะศิลา, *พันธมิตร ประชาชน ประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: open books, 2550), หน้า 163, 171.

⁷¹ จิตรา บุชบา, *ระบบทักษิณ...กับ ปฏิญญาฟินแลนด์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านฉัน, 2549), หน้า 109.

⁷² ผู้เขียนได้ความเข้าใจดังกล่าวมาจากการอ่าน Slavoj Zizek, *Sublime Object of Ideology* (London and New York: Verso, 1989)

⁷³ ไกรศักดิ์ เป็นคนหนึ่งที่ให้ข่าวว่า ทักษิณ เขียนจดหมายถึง George W. Bush ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา โดยพาดพิงถึง “ผู้มีบารมีนอกรัฐธรรมนูญ” ดู วาสนา นาน่วม, *อมตะแห่งป่าเปรม* (กรุงเทพฯ: โฟสต์บุ๊กส์, 2551), หน้า 98.

⁷⁴ สัมภาษณ์ ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ, 19 กรกฎาคม 2550 และเช่นเดียวกับข้อสังเกตของ อมรา พงศาพิชญ์ (สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2549) ที่มองว่า ทักษิณในฐานะที่เป็นนายทุนไม่ได้เกลียดหรือรักสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นพิเศษอยู่แล้ว ดังนั้นการเสนอว่า ทักษิณเกลียดหรือจ้องทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์จึงน่าจะเป็นการกล่าวเกินจริง

⁷⁵ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549 และ ดูที่ พิภพ ธงไชย กล่าวยืนยันจุดยืน “ไม่เอาพระราชอำนาจ” ที่หนักแน่นของ สุวิทย์ ใน พิภพ ธงไชย, “สุวิทย์ วัดหนู พลิกสายสละใจ: ว่าด้วยชีวิตและการต่อสู้,” ใน *สุวิทย์ วัดหนู: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*, นิตินันท์ ทรัพย์สมบูรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550), หน้า 113.

กิจกรรมทางสังคมที่ไม่นิยมกษัตริย์ (anti-royalist) ที่อยู่นอกขบวนการพันธมิตรฯ ซึ่งในที่สุดแล้ว การวิพากษ์วิจารณ์จุดยืน “เอียงขวา” หรือ “ขวาจัด” ของขบวนการพันธมิตรฯ จากพวกไม่นิยมกษัตริย์ดังกล่าว ได้นำไปสู่ความขัดแย้งแตกหัก และการแบ่งขั้วภายในขบวนการภาคประชาชนเอง ระหว่าง ฝ่ายที่สนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯ (และรัฐประหาร) กับฝ่ายที่ไม่สนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯ (และต่อต้านรัฐประหาร) มาจวบจนปัจจุบัน (2551)⁷⁶

7.3.3 ยุทธศาสตร์ยุทธวิธี: มาตรา 7 และ “นายกฯพระราชทาน”

หากเริ่มต้นมองจากประเด็นยุทธศาสตร์การ “ขอพึ่งพระบารมี” ในปี 2549 ของขบวนการพันธมิตรฯ หรือที่ในรูปธรรมคือ การขอใช้มาตรา 7 และการขอพระราชทานนายกรัฐมนตรีจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เราอาจแบ่ง “ช่วง” หรือที่ เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “ระลอก” ของยุทธศาสตร์ของขบวนการพันธมิตรฯ ออกได้เป็น 3 ช่วงที่สำคัญ คือ (1) ช่วงเน้นเคลื่อนไหวมวลชน คือ ตั้งแต่การก่อตั้งขบวนการพันธมิตรฯ ในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ จนถึง 23 มีนาคม (2) ช่วง “ขอพึ่งพระบารมี” (ประกาศขอใช้มาตรา 7 และนายกฯพระราชทานอย่างเป็นทางการ) คือ ตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม จนถึง 25 เมษายน และ (3) ช่วงสนับสนุน “ตุลาการภิวัตน์” และ “กองทัพภิวัตน์” คือ ตั้งแต่ 25 เมษายน ถึง 19 กันยายน⁷⁷ ในส่วนนี้จะพิจารณาเฉพาะช่วงแรกและช่วงที่สอง ส่วนช่วงที่สามจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป (4.1)

ในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่า เราไม่อาจแยกช่วงที่ 1 กับช่วงที่ 2 ออกจากกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเราเข้าใจลักษณะของขบวนการพันธมิตรฯ ซึ่งประกอบด้วยแนวร่วมที่หลากหลาย จะพบว่า แม้ว่าแกนนำฝ่ายภาคประชาชนในขบวนการพันธมิตรฯ จะพยายามไม่นำเสนอหรือไม่พูดถึงประเด็น มาตรา 7 เลยในช่วงแรก แต่เราจะพบว่า ในระดับทั่วไป กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมทั้งในและนอกขบวนการพันธมิตรฯ ต่างก็พยายามเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันยุทธศาสตร์ “ขอพึ่งพระบารมี” อยู่

⁷⁶ ความขัดแย้งดังกล่าวชัดเจนมากในขบวนการแรงงาน ระหว่างขบวนการแรงงานสายรัฐวิสาหกิจที่นำโดย สมศักดิ์ โกศัยสุข ซึ่งอยู่ฝ่ายขบวนการพันธมิตรฯ กับ ขบวนการแรงงานในภาคเอกชนจำนวนหนึ่ง เช่น สหพันธ์สิ่งทอและอุตสาหกรรมเครื่องหนังแห่งประเทศไทย และกลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิตและใกล้เคียง ที่วิพากษ์วิจารณ์แกนนำของขบวนการแรงงานที่อยู่ในขบวนการพันธมิตรฯ อย่างรุนแรง ส่งผลให้ สมศักดิ์ ไม่พอใจอย่างมาก และในเวลาต่อมา กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ต้องประกาศลาออกอย่างเป็นทางการจาก คณะกรรมการสมานฉันท์แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรแนวร่วมของขบวนการแรงงานที่มีความสำคัญและนำโดย สมศักดิ์ โกศัยสุข, สวัสดิ์ แก้วหวาน และวิไลวรรณ แซ่เตีย – ดูจดหมายลาออกจากตำแหน่งปรึกษาของ โครงการรณรงค์เพื่อแรงงานไทย ในวันที่ 11 พฤษภาคม 2550 ซึ่ง สมศักดิ์ ให้เหตุผลว่า มีการเหวี่ยงของตนโดยกลุ่มแรงงานกลุ่มอื่น (สหพันธ์สิ่งทอและอุตสาหกรรมเครื่องหนังแห่งประเทศไทย และกลุ่มสหภาพแรงงานย่านรังสิตและใกล้เคียง) ที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ตนสนับสนุนการทำรัฐประหาร

⁷⁷ ปรับมาจากการแบ่ง “ระลอก” ของการโค่นทักษิณ ใน เกษียร เตชะพีระ, *จากระบอบทักษิณสู่รัฐประหาร 19 กันยายน 2549: วิกฤตประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2550), หน้า 96-7.

ตลอดเวลา ก่อนหน้าที่ขบวนการพันธมิตรฯจะประกาศยุทธศาสตร์มาตรา 7 และ “นายกฯ พระราชทาน” ปัญญาชนสาธารณะที่ให้การสนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯ เช่น ปราโมทย์ นาครทรรพ และระพี สาคริก ซึ่งเป็น 2 ใน 3 ที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการของขบวนการพันธมิตรฯได้เข้าร่วมกับกลุ่มราชินีกุลและคณะพลเมืองอาวุโสในการยื่นถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเปิดเผย เพื่อ “ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยนำจารีตประเพณีการปกครองตามมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาใช้เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีรัฐบาลชั่วคราวทำหน้าที่แก้ไขรัฐธรรมนูญ และดูแลการเลือกตั้งให้เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม เป็นการเริ่มต้นกิจกรรมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยใหม่”⁷⁸

ยิ่งไปกว่านั้น ดังที่กล่าวแล้วในส่วนที่ 6.2.2 ท่าทีของแกนนำฝ่ายภาคประชาชนหลายคน ทั้งก่อนและหลังการก่อตั้งขบวนการพันธมิตรฯ เช่น ระดับนำของ ครป. อย่าง พิภพ ธงไชย และพิทยา ว่องกุล นั้น มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวภายใต้ธง “ขอพึ่งพระบารมี” มาก่อนทั้งสิ้น แกนนำฝ่ายภาคประชาชนเหล่านี้ไม่เคยมีปัญหาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การ “ขอพึ่งพระบารมี” และวาทกรรม “พระราชอำนาจ” มาตั้งแต่แรก และพร้อมจะใช้ยุทธศาสตร์ที่อ้างอิงกับพระราชอำนาจนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ต่างไปจากที่ สนธิ ลิ้มทองกุล และกลุ่มกษัตริย์นิยมแบบสุดขั้ว (ultra-royalist) ใช้มาก่อนหน้านี้ ในการชุมนุมใหญ่วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2549 (ก่อนก่อตั้งขบวนการพันธมิตรฯ) พิภพ ธงไชย และแกนนำฝ่ายภาคประชาชนหลายคนได้เข้าร่วมกับขบวนการกู้ชาติของสนธิ เพื่อเดินขบวนไปยื่นฎีกาที่บ้านสี่เสาเทเวศร์ของพลเอกเปรม⁷⁹ และหลังจากที่บ้านสี่เสาเทเวศร์ของพลเอกเปรมถูกวางระเบิด 1 วัน คือ วันที่ 10 มีนาคม 2549 พิภพ ในนามของตัวแทนขบวนการพันธมิตรฯได้เดินทางไปมอบดอกไม้ให้กำลังใจพลเอกเปรมที่บ้านสี่เสาเทเวศร์ ข้อสังเกตในที่นี้ก็คือ (1) การชุมนุมของขบวนการกู้ชาติของสนธิซึ่งเกิดขึ้นก่อนการก่อตั้งขบวนการพันธมิตรฯ นักกิจกรรมจากคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย เช่น พิภพ ไม่จำเป็นที่จะต้องเข้าร่วมก็ได้ เพราะไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการเคลื่อนไหวขบวนเพื่อไปถวายฎีกา “ขอพึ่งพระบารมี” ครั้งนี้ แต่ทำไมพิภพเลือกที่จะเดินทางไปยื่นฎีกาที่บ้านพลเอกเปรมร่วมกับขบวนการเสื้อเหลืองของสนธิอย่างเปิดเผย และ (2) ทั้งๆที่ภายในองค์กรขบวนการพันธมิตรฯ มีแกนนำฝ่ายอนุรักษนิยมที่ใกล้ชิดกับกลุ่มพลังอนุรักษนิยมชั้นสูงอยู่หลายคน เช่น สนธิ ลิ้มทองกุล และจำลอง ศรีเมือง แต่เพราะเหตุใดพิภพจึงกลายเป็นตัวแทน (โดยยินยอมหรือไม่สำคัญ) ของขบวนการพันธมิตรฯ ในการเดินทางไปมอบดอกไม้แก่พลเอกเปรม หรือเป็นเพราะว่า คนที่เรียกตนเองว่า “ฝ่ายภาคประชาชน” อย่าง พิภพ ธงไชย ไม่เคยแตกหักกับยุทธศาสตร์ “ขอพึ่งพระราชอำนาจ” (และวาท

⁷⁸ อ้างใน “พลังราชสกุล vs ทุนทักซิณ,” *มติชนสุดสัปดาห์* 26, 1334 (10-16 มีนาคม 2549): 9.

⁷⁹ เกิดธรรม ทรงไทย, *ข้าฯ คือ นักรบประชาชนกู้ชาติ*, หน้า 111.

กรรมพระราชอำนาจ) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หลักของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมซึ่งปฏิเสธบทบาทของชนชั้นล่างมาตั้งแต่แรก มิพักจะต้องพูดไปไกลถึงว่า เขาเข้าใจจริงแล้ว ส่วนใหญ่ของภาคประชาชนไทยนั้น นอกจากจะไม่เป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเช่นในอดีต แต่กลับเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของเครือข่ายของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยเองด้วยซ้ำ เราสามารถย้อนดู ท่าที “ไม่เชื่อมั่นในพลังและบทบาทของชนชั้นล่าง” เช่นนี้ของพิภพได้อย่างน้อยก็ตั้งแต่เดือนมกราคมปี 2548 ที่พิภพประกาศบนเวทีสภาประชาชนว่า ภาคประชาชนต้องทำแนวร่วมกับ “ศักดิ์นาอนุรักษ์นิยม” เพื่อโค่นล้มรัฐบาลทักษิณ หรือแม้แต่การที่แกนนำภาคประชาชนจำนวนหนึ่ง เช่น สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ เข้าร่วมงานสมัชชาประชาชนของพรรคประชาธิปัตย์ในเดือนตุลาคม 2548 เป็นต้น⁸⁰

กล่าวโดยสรุปแล้ว การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯ ตลอด 8 เดือน (กุมภาพันธ์ ถึง กันยายน 2549) ไม่เคยแตกหักกับยุทธศาสตร์ “ขอพึ่งพระบารมี” มาตั้งแต่ต้น แม้ว่าในช่วงก่อนวันที่ 23 มีนาคม ฝ่ายองค์กรภาคประชาชนในขบวนการพันธมิตรฯ จะพยายามระดม ประธานงาน และดึงเอาฐานมวลชนเดิมของตัวเองเข้ามาร่วมชุมนุมเพื่อกดดันรัฐบาล จนนำมาสู่การชุมนุมทั้งใหญ่และเล็กอย่างต่อเนื่องหลายครั้ง แต่อาจกล่าวได้ว่า ฝ่ายภาคประชาชนเหล่านี้ประสบกับความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น แม้ว่าแกนนำของขบวนการแรงงานหลายคน เช่น สมศักดิ์ โกศัยสุข, สวัสดิ์ แก้วหวาน และศิริชัย ไม้งาม เป็นต้น จะสามารถดึงเอาแรงงานรัฐวิสาหกิจมาร่วมกับขบวนการพันธมิตรฯ ได้บางส่วน(หลักพัน) แต่เมื่อเทียบกับมวลชนคนชั้นกลางของสนธิ และมวลชนของกองทัพธรรมที่นำโดยจำลองแล้วก็นับว่า มวลชนของฝ่ายภาคประชาชนมีสัดส่วนที่น้อยมากจนแทบจะไม่มีผลสำคัญที่สามารถสร้างพลังต่อรองหรือกำหนดทิศทางของขบวนการพันธมิตรฯ ได้⁸¹ การเดินขบวนจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยมาที่ห้องสนามหลวงของสมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ (สรส.) ในวันที่ 13 มีนาคม มีมวลชนที่เป็นสายแรงงานเข้าร่วมไม่เกิน 2 พันคนเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น มวลชนส่วนหนึ่งของการเดินขบวนในวันนั้นมาจากสายนักศึกษาในนามของ “ศูนย์ประสานงาน นักเรียน นิสิต นักศึกษา” ที่ถูกจัดตั้งทางความคิดจากฝ่ายอนุรักษ์

⁸⁰ ใจ อึ๊งภากรณ์ และคนอื่นๆ, “การเมืองของภาคประชาชนในยุคพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยและวิกฤตได้ทักษิณ,” ใน *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549), หน้า 315.

⁸¹ มีองค์กรภาคประชาชนจำนวนมากที่ประกาศไม่เข้าร่วม เช่น สมัชชาคนจน, กลุ่มอนุรักษ์หินกรูด-บ่อนอก และสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น คำสัมภาษณ์ของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง เรื่อง “ขอประชาธิปไตยที่กินได้ อภิปรายจะไป ัญญอะไรจะมา... ข่างหัวมัน” ใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=2644&Key=HighlightNews (เข้าดูวันที่ 30 ตุลาคม 2551); สัมภาษณ์ กรณ์อุมา พงษ์น้อย ประธานกลุ่มรักท้องถิ่นบ่อนอก, 10 กรกฎาคม 2549; สัมภาษณ์ จินตนา แก้วขาว แกนนำต่อต้านโรงไฟฟ้าหินกรูด, 10 กรกฎาคม 2549

นิยม โดยในระหว่างเดินขบวนมีการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีพร้อมทั้งตะโกนขับไล่รัฐบาลไปตลอดทาง⁸²

ความอ่อนแอซึ่งนำมาสู่ความล้มเหลวในการระดมมวลชนของตนเองเข้าร่วมการต่อสู้ของฝ่ายภาคประชาชน สะท้อนผ่านการที่ในช่วงเวลาเดียวกัน บำรุง บุญปัญญา ปัญญาชนอาวุโสสายชุมชนที่มีอิทธิพลทางความคิดและอิทธิพลทางการเมืองต่อนักกิจกรรมทางสังคมในภาคอีสาน ผู้ที่ได้รับฉายาว่า “ราชสีห์อีสาน” ถึงกับเสนอให้ขบวนการพันธมิตรฯรีบประกาศยุทศาสตร์ “ขอพึ่งพระบารมี” โดยเร็วด้วยการเสนอให้ษัตริย์ใช้ มาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญ 2540⁸³ ซึ่งมาตรา 7 มีเนื้อหาว่า

“ในเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้บังคับใช้แก่กรณีใด ให้วินิจฉัยกรณีนั้นตามประเพณีการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข”⁸⁴

ในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่า การที่ฝ่ายภาคประชาชนเห็นความจำเป็นของการประกาศใช้ ยุทศาสตร์มาตรา 7 เป็นผลโดยตรงจากความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ และต้นมีนาคมของขบวนการพันธมิตรฯ ถึงแม้ว่าขบวนการพันธมิตรฯจะสามารถระดมมวลชนนับแสนคนได้ในการชุมนุมใหญ่หลายครั้ง เช่น การชุมนุมใหญ่ในวันที่ 5 มีนาคม ที่มีการเดินขบวนจากสนามหลวงไปหน้าทำเนียบรัฐบาลโดยมีคนเข้าร่วมกว่า 3 แสนคน แต่เราจะพบว่า การเคลื่อนไหวขบวนโดยมีมวลชนสนับสนุนนับแสนคนของขบวนการพันธมิตรฯ กลับไม่สามารถทำให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยออกไปจากอำนาจทางการเมืองได้ ทักษิณ ชินวัตร และพรรคไทยรักไทยยังคงสร้างความชอบธรรมของตนเองผ่านการประกาศยุบสภาและให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 2 เมษายน ซึ่งก็เป็นที่แน่นอนว่า ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนชั้นล่างทั้งในเมืองและในชนบท จะยังคงเลือกพรรคไทยรักไทยให้กลับเข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศ ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ

⁸² ผู้เขียนสังเกตโดยตรงจากการเข้าร่วมการเดินขบวนครั้งนี้ และองค์กรนักเรียนนักศึกษาเหล่านี้ต่อมาในการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯปี 2551 ได้พัฒนาและแตกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ สาคิตม์ฆวาน และ Young PAD ซึ่งต่างก็มีนักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมอย่างกว้างขวาง

⁸³ อัง ใน สุริยะใส กตะศิลา, “หลังจากขบวนการพันธมิตรฯ หลังรัฐประหาร และหลังรัฐบาลสุรยุทธ์,” *October*, 6 (กรุงเทพฯ: open books, 2550): 347.

⁸⁴ คูการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ของกฎหมายใน สมชาย บริษาศิลปกุล, “การเมืองมาตรา 7,” *มติชนรายวัน* (17 มีนาคม 2549): 6. และลองดูที่ Carl Schmitt วิเคราะห์เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐไวมาร์ของเยอรมัน โดยเฉพาะมาตรา 48 ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญของราชอาณาจักรไทย ฉบับ 2540 ใน Carl Schmitt, *Constitutional Theory*, tr. And ed. Jeffrey Seitzer (Durham and London: Duke University Press, 2008)

ในช่วงเดือนมีนาคม ผู้นำเกษตรกรและเกษตรกรกว่า 2 พันคนจากภาคเหนือและภาคอีสานซึ่งส่วนใหญ่แล้วในอดีตเคยเป็นสมาชิกของสมัชชาคนจน เช่น คำตา แคนบุญจันทร์ และสะอั้ง ไถวสินธุ์ ได้รวมตัวกันในนามของ “คาราวานคนจน” เดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ และปักหลักชุมนุมที่สวนจตุจักร ร่วมกับกลุ่มคนขับรถแท็กซี่และมอเตอร์ไซค์รับจ้าง⁸⁵ โดยมีจุดยืนหลักคือ การสนับสนุนให้เกิดการเลือกตั้งในวันที่ 2 เมษายน เพื่อให้รัฐบาลพรรคไทยรักไทยทำหน้าที่แก้ปัญหาค่าของคนจนต่อไป บนฐานคิดที่ว่า “แม้ตัวทักษิณไม่ลงสมัครรับเลือกตั้ง แต่หากพรรคไทยรักไทยยังมีนโยบายรูปธรรมเช่นนี้ ก็จะเลือกต่อไป และคงไม่มีพรรคใดได้เท่านี้”⁸⁶

ภายใต้สถานการณ์ที่รัฐบาลยังคงได้รับเสียงสนับสนุนจากชนชั้นล่างอย่างกว้างขวาง ซึ่งก็หมายความว่า ในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในวันที่ 2 เมษายน พรรคไทยรักไทยจะยังคงได้เสียงข้างมากในรัฐสภา และจะสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้เช่นนี้ ได้บีบให้กลุ่มพลังที่อยู่ตรงกันข้ามกับรัฐบาลที่หมายรวมถึง เครือข่ายผู้จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ พรรคการเมืองฝ่ายค้าน และขบวนการพันธมิตรฯเอง ตระหนักดีว่า มีวิธีเดียวที่จะล้มรัฐบาลได้ด้วยการใช้อำนาจที่อยู่ “นอก/เหนือ” ระบอบการเมืองปกติ นั่นคือ การประกาศ “ขอพึ่งพระบารมี” ผ่านการขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้มาตรา 7 และพระราชทานรัฐบาลชั่วคราวอย่างเป็นทางการ โดยในวันที่ 23 มีนาคม 2549 ขบวนการพันธมิตรฯได้ออก “แถลงการณ์ฉบับที่ 6/2549” โดยมีเนื้อหาหลักคือ

“นัดหมายชุมนุมใหญ่แสดงตนขอพึ่งพระบารมี

ขอนายกพระราชทานตามรัฐธรรมนูญมาตรา 7

ปลดชนวนวิกฤตของแผ่นดิน

เริ่มต้นการปฏิรูปการเมืองครั้งที่ 2”⁸⁷

อาจกล่าวได้ว่า การปฏิรูปการเมืองไม่ใช่วาระสำคัญที่สุดของขบวนการพันธมิตรฯในเวลานี้ เพราะหากพิจารณาการต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรฯตลอดช่วงปี 2549 ขบวนการพันธมิตรฯไม่เคยมีข้อเสนอปฏิรูปการเมืองที่เป็นรูปธรรมแม้แต่ประการเดียว ประเด็นปฏิรูปการเมืองเป็นเพียง “เครื่องประดับฉาก” ที่ใช้ต่อท้ายวาระทางการเมืองอื่นๆของขบวนการพันธมิตรฯมากกว่า วาระ

⁸⁵ ดูคำสัมภาษณ์ คำตา แคนบุญจันทร์ ใน “สัมภาษณ์ คำตา แคนบุญจันทร์: ถ้าไร้จุดยืน... ก็สิ้นศรัทธา,” *คม ชัด ลึก* (16 ธันวาคม 2549): 5.

⁸⁶ สัมภาษณ์ บุญเลิศ ด่วนนิล สมาชิกคาราวานคนจน บ้านโคกลอย อ.หนองกี่ จ.บุรีรัมย์, 10 มิถุนายน 2549

⁸⁷ [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=3118&Key=HilighNews (เข้าดูวันที่ 28 ตุลาคม 2551)

สำคัญที่สุดของขบวนการพันธมิตรฯในช่วงเวลานี้ก็คือ การโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม⁸⁸ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาระสำคัญของแถลงการณ์ฉบับที่ 6 ไม่ใช่เรื่องการปฏิรูปการเมือง หากแต่เป็นการประกาศอย่างเป็นทางการเพื่อขอให้พระมหากษัตริย์ “ทรงพระกรุณาใช้พระราชอำนาจตามนัยแห่งมาตรา 7 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 พระราชทานนายกรัฐมนตรีคนใหม่”⁸⁹ “ในระหว่างการจัดการเลือกตั้งและมีความเป็นกลางในทางการเมืองเป็นที่ประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้รักษาการนายกรัฐมนตรีที่ได้ทรงพระราชทานนี้ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินชั่วคราวจนกว่าการเลือกตั้งทั่วไปจะแล้วเสร็จ”⁹⁰ เท่านั้น

ธีรยุทธ บุญมี ปัญญาชนเสรีนิยมมรดกถึงคนสำคัญได้อธิบายถึง “ความชอบตามกฎหมาย” (legality) และ “ความชอบธรรม” (legitimacy) ของมาตรา 7 ว่า

“ประเด็นการขอพระราชทานนายกรัฐมนตรี และกรณีมาตรา 7... มีคำวิจารณ์พันธมิตรและผู้ชุมนุมว่า ผิดพลาดในเชิงทฤษฎี ในการขอพระราชทานนายกรัฐมนตรีตามมาตรา 7 แต่ถ้ามองให้พ้นกรอบความคิดตะวันตกว่า ผู้ชุมนุมเป็นชาวบ้านไทยๆ ก็พบว่าชาวบ้านไทยอยู่กับอำนาจบารมีของพระมหากษัตริย์ตลอดมา... ประชาธิปไตยของประเทศเป็นการผสมผสานระหว่างกฎเกณฑ์สากลใหม่เรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคลกับอำนาจตามจารีตประเพณีเก่า และอำนาจชุมชนประชาสังคมเสมอ หนทางที่ถูกต้องคือผสมผสานให้สองพลังขับเคลื่อนสังคมไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน... ผู้ชุมนุมควรเข้าใจว่า ตามจารีตที่ปฏิบัติกันมาพระองค์ทรงอยู่เหนือการเมือง ไม่เข้าข้างความขัดแย้งทางการเมือง... แต่กษัตริย์ทรงเป็นผู้ตัดสินและคลี่คลายสุดท้ายของความขัดแย้ง (final conflict resolution หรือ conflict conclusion) เช่น กรณี 14 ตุลา หรือกรณีพฤษภา 2535 เป็นต้น... ในโลกปัจจุบันยังมีความจำเป็นยิ่งขึ้นที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงเป็นสัญลักษณ์ของประชาธิปไตย ในแง่นี้ทรงเป็นผู้ปกป้องรัฐธรรมนูญ... ทางออกจากวิกฤตทักษิณครั้งนี้จึงมี 2 ทางที่สามารถแยก

⁸⁸ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัดหนู, 20 เมษายน 2549

⁸⁹ [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=3118&Key=HighlightNews (เข้าดูวันที่ 28 ตุลาคม 2551)

⁹⁰ ดู สุรพล นิติไกรพจน์, “จดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าพรรคการเมืองฝ่ายค้าน” (3 มีนาคม 2549) ใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2_print.php?mod=mod_ptcms&ContentID=2824&SystemModuleKey=HighlightNews&System_Session_Language=Thai (เข้าดูวันที่ 30 ตุลาคม 2551)

หรือทำร่วมกันได้คือ (ก) ผู้ชุมนุมควรยื่นหยัดด้วยความพยายามของตนเองอย่างอดทนอย่างยิ่งต่อไป โดยมองเห็นประโยชน์ของการต่อสู้ภาคประชาชนที่เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ... (ข) อย่างไรก็ตาม ในบางช่วงตอนซึ่งเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อประวัติศาสตร์พระมหากษัตริย์ก็อาจทรงเป็นผู้ริเริ่มปฏิรูปประเทศ... ดังนั้นถ้าประชาชนมองเห็นว่า ปัจจุบันระบอบประชาธิปไตยอยู่ในภาวะวิกฤตติดตันในเชิงระบบ วิกฤตนี้ขึ้นอยู่กับความขัดแย้งทางการเมือง... พวกเขาก็อาจมองว่า ตนเองมีความผูกพันทางสังคม (social bond) กับพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามจารีตประเพณี ซึ่งไม่ได้จารึกไว้ในรัฐธรรมนูญ... ถ้าประชาชนโดยเฉพาะผู้ชุมนุมและกลุ่มที่เคยร่วมกันถวายฎีกามาแล้วเห็นว่าบ้านเมืองมีวิกฤตคุณธรรม ซึ่งกฎหมายรัฐธรรมนูญเฉยๆ ไม่อาจคลี่คลายได้ก็อาจขอพระราชทานแรงแบบดาลใจจากพระมหากษัตริย์เพื่อการปฏิรูปประชาธิปไตยคุณธรรมขึ้น ก็ย่อมเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติกับประชาชนได้ โดยไม่ผิดทั้งรัฐธรรมนูญและจารีตประเพณี”⁹¹

สิ่งที่น่าสนใจต่อมาก็คือ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือ วันที่ 24 มีนาคม พรรคประชาธิปัตย์ ได้เปิดปราศรัยใหญ่ที่ท้องสนามหลวง โดย อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ได้ประกาศบนเวทีเรียกร้องให้ทักษิณและรัฐบาลพรรคไทยรักไทยลาออก พร้อมกราบบังคมทูลขอพระราชทานนายกพระราชทาน เพื่อเป็นรัฐบาลรักษาการชั่วคราวตามมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญ 2540⁹² ซึ่งหากเราพิจารณาบรรยากาศทางการเมืองในเวลาดังกล่าว พบว่า กลุ่มพลังทางสังคมที่ตรงกันข้ามกับรัฐบาลแทบทุกกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มราชินิกุล ปัญญาชนสาธารณะ ราษฎรอาวุโส ขบวนการพันธมิตรฯ และเหล่าพรรคการเมืองฝ่ายค้านต่างก็พร้อมใจกันเรียกร้องให้สถาบันพระมหากษัตริย์ใช้มาตรา 7 คำถามที่ตามมาก็คือ การเรียกร้องมาตรา 7 ของกลุ่มคนต่างๆ ในเวลาเดียวกันมีการนัดหมายหรือไม่ เพราะเหตุใดกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนในขบวนการพันธมิตรฯ จึงไม่คัดค้านการประกาศยุทธศาสตร์ดังกล่าว และจริงหรือไม่ที่ไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการเรียกร้องนายกพระราชทาน

ดังที่กล่าวแล้ว แม้ว่าฝ่ายภาคประชาชนบางส่วนในขบวนการพันธมิตรฯ เช่น เครือข่ายสลัม, กลุ่มเพื่อนประชาชน และสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย เป็นต้น จะกังวลกับการใช้มาตรา 7 แต่หากดูภาพรวมแล้วพบว่า จุดยืนหรือท่าทีของแกนนำฝ่ายภาคประชาชนส่วนใหญ่ใน

⁹¹ ธีรยุทธ บุญมี, หลังเลือกตั้งจะเกิดวิกฤตประชาธิปไตยทั้งระบบ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2549), หน้า 18-21.

⁹² [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/2006/03-24/p1--68962.html> (เข้าดูวันที่ 28 ตุลาคม

ขบวนการพันธมิตรฯ โดยเฉพาะในระดับของแกนนำทั้ง 5 คน ไม่ได้มีความแตกต่างหรือขัดแย้งกันมากนัก คือ ไม่ได้คัดค้านยุทธศาสตร์การ “ขอพึ่งพระบารมี” โดย พิภพ ธงไชย ให้เหตุผลว่า

“มาตรา 7 คือหลักการตามกฎหมายจริงแล้วมาตรา 7 รัฐธรรมนูญมีระบุไว้ชัด การใช้มาตรา 7 ต้องใช้ในกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติอื่นบัญญัติไว้ นั่นหมายถึงมันไม่มีทางออกแล้ว ประกอบกับนายกรัฐมนตรีต้องลาออก ครม. ต้องลาออกจึงจะสามารถนำมาตรา 7 มาใช้ได้ การนำมาใช้มันจึงต้องดูสถานการณ์ว่าขณะนั้นมันเป็นอย่างไร การนำมาใช้ต้องเป็นแบบที่ เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ถ้านอกเหนือจากนั้นเช่นนายกที่มาจากแต่งตั้งโดยนายกยังไม่ลาออกอันนี้ใช้ไม่ได้ ผมเห็นด้วยกับการใช้มาตรา 7 มาตั้งแต่ต้น การนำมาใช้ต้องมีกรอบและต้องระมัดระวังเป็นอย่างมากและต้องใช้อย่างมีขอบเขตทำตามใจชอบไม่ได้ [ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน]”⁹³

ดังนั้น หากความแตกต่างหรือข้อขัดแย้งทางความคิดภายในแกนนำของขบวนการพันธมิตรฯ มีอยู่จริง ก็ไม่ใช่ความต่างหรือข้อขัดแย้งระหว่าง กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม เช่น สนธิ, จำลอง, ชัยอนันต์, ปราโมทย์ และประเวศ กับกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชน แต่ความแตกต่างหรือข้อขัดแย้งที่สำคัญกลับอยู่ภายในกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนเอง คือ ระหว่างกลุ่มที่เห็นด้วยกับยุทธศาสตร์ “พึ่งพระราชอำนาจ” มาตั้งแต่แรก เช่น พิภพ, สมเกียรติ และพิทยา เป็นต้น กับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยมาตั้งแต่ต้น (แม้ว่าในช่วงหลังเกือบทั้งหมดจะเห็นด้วยก็ตาม) คือ สุวิทย์, สมศักดิ์, สุริยะใส, นิติรัตน์ และกชวรรณ ชัยบุตร เป็นต้น อันเนื่องมาจากความไม่เชื่อมั่นในพลังของชนชั้นกลางและหวังพึ่งอำนาจจากข้างบนมาตั้งแต่แรก

มากไปกว่านั้น การที่แกนนำขบวนการพันธมิตรฯ ฝ่ายภาคประชาชนที่ปฏิเสธยุทธศาสตร์ “พึ่งพระราชอำนาจ” อย่างแข็งขันในช่วงแรกล้มเหลวในการสร้างและระดมฐานมวลชนของตนเองออกมาได้ เช่น กรณีของ สมศักดิ์ โกศัยสุข แกนนำระดับชาติของขบวนการแรงงานซึ่งขู่ว่าจะมีการตัดน้ำตัดไฟ และการนัดหยุดงานทั่วประเทศของคนงานรัฐวิสาหกิจตลอดเวลาการประชุม แต่สิ่งเหล่านี้ไม่เคยเกิดขึ้นแม้แต่ครั้งเดียวในช่วงเวลาดังกล่าว ส่วนสมเกียรติและนิติรัตน์ซึ่งเคยทำงานใกล้ชิดกับสมาชิกคนจนและขบวนการเกษตรกรรมมาก่อน แต่กลับไม่สามารถนำมวลชนมาร่วมได้เลย และกรณีของนิติรัตน์และกลุ่มเพื่อนประชาชนเองก็ยิ่งถูกตัดออกจากการเป็นกองเลขาของสมาชิกคนมาก่อนหน้านี้ ส่วน ครป. ซึ่งมี พิภพ, พิทยา และสุริยะใส เป็นแกนนำคนสำคัญ ก็เป็น

⁹³ สัมภาษณ์ พิภพ ธงไชย, 7 พฤษภาคม 2549

องค์กรที่ไม่มีฐานมวลชนของตนเองมาตั้งแต่แรก เป็นต้น จากปัจจัยดังกล่าว แม้แกนนำฝ่ายภาคประชาชนหลายคนจะไม่เห็นด้วยกับยุทธศาสตร์มาตรา 7 แต่เมื่อวัดจากสภาพที่เป็นจริง แกนนำฝ่ายภาคประชาชนดังกล่าวอยู่ในสภาพอ่อนแออย่างมาก ทั้งที่เกิดจากการขาดมวลชนของตนเอง และเกิดจากความแตกต่างกัน และจากการไม่สามารถตกลงร่วมกันได้ภายใน ระหว่างฝ่ายประชาชนทั้ง 22 องค์กร ส่งผลให้อิทธิพลในการต่อรองในระดับยุทธศาสตร์ยุทธวิธีกับฝ่ายอนุรักษ์นิยมในขบวนการพันธมิตรฯของฝ่ายภาคประชาชนอยู่ในระดับที่เป็นศูนย์

ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมในขบวนการพันธมิตรฯ เช่น จำลองกับสนธิให้ ความสำคัญกับการกำหนดยุทธศาสตร์ยุทธวิธี แต่นักกิจกรรมทางสังคมและองค์กรฝ่ายภาคประชาชนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกับขบวนการพันธมิตรฯกลับมิได้ให้ความสำคัญกับการสร้างข้อ ถกเถียงในระดับยุทธศาสตร์ยุทธวิธีภายในขบวนการพันธมิตรฯอย่างเพียงพอ Pye และ Schaffer ถึงกับสรุปว่า แกนนำฝ่ายภาคประชาชนที่อยู่ในขบวนการพันธมิตรฯ “ไม่มีการพัฒนายุทธศาสตร์ที่ ชัดเจนในการสร้าง ‘พลังของมวลชน’ และไม่มีแผนการทั่วไปของการต่อสู้แบบอารยะขัดขืนทั้งใน รูปของการนัดหยุดงานทั่วไป การยึดพื้นที่ หรือการยึดทรัพย์ากรและสถานที่ราชการเกิดขึ้นในช่วง นี้”⁹⁴ ข้อสรุปข้างต้นสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ สุวิทย์ วัฒนุ ที่ชี้ว่า นักกิจกรรมของขบวนการฯ จาก 22 องค์กรที่อยู่ในขบวนการพันธมิตรฯ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างยุทธศาสตร์ยุทธวิธี ทางเลือกของการเคลื่อนไหวมากนัก แต่ปล่อยให้กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมในขบวนการพันธมิตรฯ เช่น จำลอง และสนธิ กลายมาเป็นผู้ควบคุมและตัดสินใจในเชิงยุทธศาสตร์ยุทธวิธีอย่างสมบูรณ์⁹⁵

นอกจากนี้ ความเชื่อของปัญญาชนของขบวนการฯและนักกิจกรรมทางสังคมบางคน ที่ สนับสนุนขบวนการพันธมิตรฯที่ว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรฯได้สร้างดอกผลให้แก่ การพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทย โดยเฉพาะการทำให้ประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ⁹⁶ซึ่งเป็นวาทกรรมของขบวนการฯในภาคเกษตรมาก่อนหน้านี้ กลายมาเป็นความ จริงนั้น ได้สะท้อนขีดจำกัดของแนวทางแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements-NSMs) แนวทางอนาธิปไตย (Anarchism) และวาทกรรมประชาธิปไตย ทางตรง ซึ่งเป็นแนวทางกระแสหลักของการต่อสู้ในหมู่ปัญญาชนและนักกิจกรรมของขบวนการฯ หลังการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในตัวเอง โดยเฉพาะข้อจำกัดที่เกิดจาก

⁹⁴ แปลจาก “No clear strategy of ‘people’s power’ was developed and no plan for generalizing political civil disobedience in the form of strike action, occupations, or of re-appropriating public resources and space emerged.” ใน Oliver Pye and Wolfram Schaffer, “The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis,” *Journal of Contemporary Asia* 38: 56.

⁹⁵ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัฒนุ, 20 เมษายน 2549

⁹⁶ ปิยะมิตร ลีลาธรรม, “ดอกผลและหนทางข้างหน้า: ปฏิกริยาต่อขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป,” *ฟ้าเดียวกัน* 4: 24-32.

การมุ่งเน้นแต่การต่อสู้เฉพาะหน้า ประเด็นย่อย เน้นการเมืองเชิงตั้งรับ และสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้น โดยปฏิเสธการเมืองของการแบ่งขั้วทางชนชั้นที่เป็นการเมืองเชิงรุกของการต่อสู้ในระดับวาทกรรมและโครงการทางการเมืองทางเลือกที่เป็นรูปธรรมในระยะยาว หรือที่เรียกว่า การทำสงครามเพื่อช่วงชิงการนำ (hegemonic war)⁹⁷ ส่งผลให้ฝ่ายภาคประชาชนในขบวนการพันธมิตรฯ ปฏิเสธไม่ได้ที่จะเชื่อว่า การต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรเป็นการต่อสู้เพื่อ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” หรือการขยายพื้นที่ทางการเมืองของ “ชุมชน” และ “ชาติ” ให้เพิ่มขึ้น จากที่แต่เดิมถูก “ระบอบทักษิณ” ซึ่งเป็น “ทุนนิยมสยาม” ทำลายลงไปก่อนหน้านี้⁹⁸ โดยไม่ได้ตั้งคำถามว่า วาทกรรมดังกล่าวจะนำไปสู่การเพิ่มอำนาจให้ “สังคม” หรือ “ชุมชน” ส่วนไหน/ชนชั้นใด สถาบันพระมหากษัตริย์ กองทัพ หรือชนชั้นกลาง ความคลุมเครือเกี่ยวกับนิยามของคำว่า “ชุมชน” หรือแม้แต่คำว่า “ชาติ” เช่นนี้เองเป็นข้อจำกัดที่มาจากกรณีที่ขบวนการประชาชนหลัง “ป่าแตก” ไม่เคยมีค่านิยมที่ชัดเจนที่แตกหักอย่างเด็ดขาดกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมชั้นสูง โดยทำเสมือนว่า กลุ่มพลังดังกล่าวลอยอยู่ “เหนือ” และ “นอก” รัฐ คือ ไม่ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ แต่เป็นที่พึ่งที่เป็น “กลาง” (และในหลายครั้งก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของ “ชุมชน” หรือเป็นประมุขของ “ชาติ”) ของทุกกลุ่มทุกชนชั้นในสังคมมากกว่า ดังที่ผู้เขียนได้อธิบายแล้วถึงอำนาจนำของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยอันสืบเนื่องมาจากการสถาปนาความมั่นคงของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำมาก่อนหน้านี้ (ดูบทที่ 4)

ยุทธศาสตร์ “ขอพึ่งพระบารมี” กับวาทกรรมที่ขบวนการพันธมิตรฯใช้ในการต่อสู้ ซึ่งก็คือวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ จึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องประสานส่งเสริมกันและกันอย่างลงตัว ซึ่งแม้ว่ายุทธศาสตร์มาตรา 7 จะไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธที่จะใช้มาตรา 7 ตามการเรียกร้องของขบวนการพันธมิตรฯ แต่กระแสการเรียกร้อง “ขอพึ่งพระบารมี” ดังกล่าวมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความชอบธรรมให้แก่การแทรกแซงทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยผ่านวิธีการอื่นๆ ทั้งที่ผ่าน “ตุลาการภิวัตน์” และ “กองทัพภิวัตน์” ในเวลาต่อมา ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

⁹⁷ ผู้เขียนอธิบายประเด็นนี้ใน Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2009

⁹⁸ ดูที่ อคิน รพีพัฒน์ เสนอว่า “การต่อสู้ของชุมชนที่มีต่อทุนนิยมสุดโต่งหรือทุนนิยมสยามที่แสดงออกอย่างชัดเจนคือ การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรเพื่อประชาธิปไตย[ตัวเน้นตามต้นฉบับ]” ใน อคิน รพีพัฒน์, “ชุมชนในสังคมไทย,” *มติชนรายวัน* (18 กรกฎาคม 2551): 21.

7.4 ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย

การเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องของขบวนการพันธมิตรฯซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มพลังทางสังคม 2 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย และกลุ่มพลังภาคประชาชน โดยมีวาทกรรม “พระราชอำนาจ” และยุทธศาสตร์ “ขอพึ่งพระบารมี” เป็นวาทกรรมและยุทธศาสตร์หลักนั้น สะท้อนเป็นอย่างดีว่า วาระทางการเมืองที่เป็นประโยชน์กับชนชั้นล่างไม่ได้เป็นวาระนำหรือวาระหลัก (dominant agenda) ของขบวนการพันธมิตรฯ แม้ว่าแกนนำฝ่ายภาคประชาชนบางส่วนในขบวนการพันธมิตรฯจะไม่เห็นด้วยกับวาทกรรมและยุทธศาสตร์ “พระราชอำนาจ” ดังกล่าว แต่กลับไม่มีกำลังเพียงพอที่จะคัดค้านหรือกำหนดแนวทางของขบวนการพันธมิตรฯ ส่งผลให้ในท้ายที่สุดแล้ววาระทางการเมืองของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยมีสถานะเป็นวาระหลักของขบวนการพันธมิตรฯเหนือวาระทางการเมืองอื่นๆทั้งหมด

ภายใต้การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องมาตรา 7 และนายฯพระราชทาน ในช่วงตลอดระยะเวลากว่า 7 เดือนนับตั้งแต่ขบวนการกู้ชาติของสนธิจนถึงการต่อสู้ของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เคยแสดงท่าทีใดๆว่าตอบรับหรือไม่กับข้อเรียกร้องดังกล่าว การรักษา “ความเป็นกลาง” และสภาวะ “เหนือการเมือง” ของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะภายหลังจากปี 2535 ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้มีสถานะเป็นเพียง “ประมุขของกลุ่มปกครอง” (head of ruling clique) หรือเป็นเพียงกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มหนึ่งอีกต่อไป การใช้อำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์แบบตรงไปตรงมาหรือในยามที่วิกฤตยังไม่ถึงที่สุดภายใต้รัฐธรรมนูญสมัยใหม่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก (ดังเช่นที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 21 พฤษภาคม 2535 นั้นเกิดขึ้นหลังจากการที่ทหารปราบปรามและฆ่าประชาชนไปแล้วเป็นจำนวนมาก) (ต่างจากสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์) ดังนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์จึงต้องใช้ “พระราชอำนาจ” ของพระองค์ผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการบางสถาบัน ด้วยเหตุและผลดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่า การเข้ามายุติความขัดแย้งการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลานี้จึงไม่สามารถกระทำได้อย่างตรงไปตรงมาตามที่ขบวนการพันธมิตรฯเรียกร้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยุติความขัดแย้งของสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ผ่านการพระราชทานนายกรัฐมนตรีนหรือรัฐบาลชั่วคราวตามที่ขบวนการพันธมิตรฯร้องขออย่างแน่นอน ดังนั้น การยุติความขัดแย้งจึงต้องกระทำผ่านสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการ นั่นก็คือ ศาลยุติธรรม และกองทัพ ที่ เกษียร เตชะพีระ⁹⁹ เรียกว่า “ตุลาการภิวัตน์” และ “กองทัพภิวัตน์” ตามลำดับ ดังที่จะอภิปรายต่อไป

⁹⁹ เกษียร เตชะพีระ, จากระบอบทักษิณสู่รัฐประหาร 19 กันยายน 2549: วิกฤตประชาธิปไตยไทย, หน้า 102.

7.4.1 ตุลาการภิวัตน์ (Judicial Review)

ในวันที่ 25 เมษายน 2549 ประธานศาลปกครองสูงสุดนำตุลาการศาลปกครองสูงสุด และประธานศาลฎีกานำผู้พิพากษาประจำศาลสำนักงานศาลยุติธรรมเข้าเฝ้าถวายสัตย์ก่อนเข้ารับหน้าที่ที่วังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสที่สำคัญอย่างยิ่ง เกี่ยวกับคำขอให้พระราชทานนายกรัฐมนตริตามมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญ 2540 ว่า “ไม่ใช่การปกครองแบบประชาธิปไตย ถ้าไปอ้างมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญก็เป็นการอ้างที่ผิด มันอ้างไม่ได้” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงกล่าวต่อถึงบทบาทของศาลยุติธรรม หรือฝ่ายตุลาการ ในการ “กู้ชาติ” จากวิกฤตที่เกิดขึ้นด้วยว่า

“ขอให้ท่านได้พิจารณา ดู กลับไปพิจารณา ดู กลับไปพิจารณา ไปปรึกษากับผู้พิพากษาศาลอะไรอื่นๆ ศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญ ว่าควรจะทำอะไร แล้วต้องรีบทำ ไม่งั้นบ้านเมืองล่มจม...เดี๋ยวนี้เป็นเวลาที่วิกฤตที่สุด ที่สุดในโลก ฉะนั้นท่านก็มีหน้าที่ ที่จะปฏิบัติกับผู้ที่มีความรู้ เพื่อที่จะเรียกว่ากู้ชาตินั้นแหละ... ไปพิจารณาดูดีๆ ว่าควรจะทำอะไร ถ้าทำได้ ปรึกษาหารือกันได้จริงๆ ประชาชนทั้งประเทศ และประชาชนทั่วโลกจะอนุโมทนา อาจจะทำให้เห็นว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาในเมืองไทยยังมี เรียกว่ายังมีน้ำยา และเป็นคนที่มีความรู้และตั้งใจที่จะกู้ชาติจริงๆ”¹⁰⁰

พระราชดำรัสข้างต้นมีผลอย่างสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการต่อต้านทักษิณใน 2 ประการ คือ (1) ส่งผลให้การเรียกร้องมาตรา 7 และนายกษัตริย์พระราชทานของขบวนการพันธมิตรฯ หมดความชอบธรรม และ (2) ส่งผลให้ศาลยุติธรรมกลายมามีอำนาจตัดสินชี้ขาด “เหนือ” การเมืองปกติ หรือที่ Carl Schmitt เรียกว่า “อำนาจในการตัดสินใจในสภาวะวิกฤต” (power to decide in the state of emergency) ในฐานะองค์อธิปัตย์ (sovereignty) ผู้มีอำนาจสูงสุด¹⁰¹ พระ

¹⁰⁰ ดูพระราชดำรัสฉบับเต็มใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://my.dek-d.com/Writer/story/viewlongc.php?id=110944&chapter=12> (เข้าดูวันที่ 10 ตุลาคม 2551)

¹⁰¹ ดู Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, tr. George Schwab (Chicago: University of Chicago Press, 1985) และดูที่ Giorgio Agamben เสนอว่า สภาวะวิกฤต หรือ สภาวะยกเว้น อาจถูกสร้างขึ้นแบบเทียมๆ (fictitious/fancied state of emergency) หรือเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นจริง (real state of emergency) ก็ได้ ใน Giorgio Agamben, *State of Exception*, tr. Kevin Attel (Chicago and London: University of Chicago Press, 2005), p. 3.

ราชดำรัสวันที่ 25 เมษายน ได้ทำให้ศาล “เป็นตัวแทนของพระราชอำนาจ”¹⁰² โดยที่พระมหากษัตริย์ไม่ต้องทรงมีพระราชวินิจฉัยความผิดด้วยพระองค์เอง แต่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นอำนาจที่กำหนดว่า *ใครหรือสถาบันไหนที่จะเป็นผู้ตัดสินใจถูก/ผิดในขั้นสุดท้ายอีกที*

ภายหลังจากพระราชดำรัสดังกล่าว ความชอบธรรมของการใช้ “พระราชอำนาจ” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่าน “ตุลาการภิวัตน์” (judicial review) ที่ให้อำนาจแก่ศาลยุติธรรมในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายได้ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจากปัญญาชน “เสรีนิยมรุดถึง” ที่ให้การสนับสนุนขบวนการพันธมิตรอย่างแข็งขัน เช่น ธีรยุทธ บุญมี¹⁰³ และสุรพล นิติไกรพจน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอว่า

“ศาลอาจช่วยปลดล๊อควิกฤติการเมืองได้ เพราะเป็นที่เชื่อกันทั่วทั้งสังคมว่า นักการเมืองข้าราชการทำผิดกฎหมายอย่างมากมายมหาศาล ถ้าสามารถดำเนินคดีได้ตามที่มีการโก่งกินจริงๆ ความยุติธรรมก็ย่อมเกิดและคลายวิกฤติได้ ... พระราชดำรัส 25 เมษายน ต่อศาล ซึ่งถือเป็นพระราชวิสัยทัศน์สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เพราะทรงเปิดทางให้ตุลาการภิวัตน์ ซึ่งเป็นพัฒนาการที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของระบบการเมืองการปกครองของโลกปัจจุบัน”¹⁰⁴

การถกทอของคำอธิบายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การใช้พระราชอำนาจผ่านตุลาการจากกลุ่มพลังต่างๆอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ “ตุลาการภิวัตน์” ได้กลายมาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมที่มีอิทธิพล “เหนือ” อำนาจทั่วไปเพื่อใช้ในการทำลาย “ระบอบทักษิณ” ซึ่งก่อให้เกิดผลในรูปธรรมโดยทันทีหลายประการ คือ ในวันที่ 27 เมษายน ศาลปกครองออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวให้ระงับการจัดการเลือกตั้งในวันที่ 29 เมษายน, ในวันที่ 8 พฤษภาคม ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยเพิกถอนผลการเลือกตั้ง 2 เมษายน, วันที่ 23 พฤษภาคม ศาลแขวงสงขลา ยกฟ้องคดีประชาชนฉีกบัตรเลือกตั้ง, วันที่ 29 มิถุนายน ศาลปกครองเพิกถอนคำสั่งคณะกรรมการการเลือกตั้งที่ให้ใช้ตราয়ประทับแทนการกากบาทบัตรเลือกตั้ง, 13 กรกฎาคม ศาลรัฐธรรมนูญ

¹⁰² ศิริตม์ คล้ามไพบูลย์, *ประชาธิปไตยไม่ใช่ของเรา* (กรุงเทพฯ: open books, 2550), หน้า 72.

¹⁰³ ธีรยุทธ บุญมี, *ตุลาการภิวัตน์ (Judicial Review)* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2549)

¹⁰⁴ ธีรยุทธ บุญมี, “เปิดเอกสาร ‘ตุลาการภิวัตน์ 2’” [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

รับคำร้องให้ยุบพรรคการเมือง 5 พรรค ซึ่งรวมทั้งพรรคไทยรักไทย และพรรคประชาธิปัตย์ (ต่อมาในวันที่ 30 พฤษภาคม 2550 ศาลรัฐธรรมนูญได้พิพากษายุบพรรคไทยรักไทย ส่งผลให้คณะกรรมการบริหารพรรคจำนวน 111 คนต้องพ้นจากสภาพ และห้ามลงสมัครเลือกตั้งเป็นระยะเวลา 5 ปี แต่ในความผิดเดียวกัน ศาลกลับวินิจฉัยว่า พรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้กระทำความผิด)¹⁰⁵ และในวันที่ 25 กรกฎาคม ศาลอาญาพิพากษาจำคุกคณะกรรมการเลือกตั้ง 3 คนเป็นระยะเวลา 4 ปีโดยไม่รอลงอาญา เป็นต้น¹⁰⁶ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่มุ่งไปสู่การเพิ่มอำนาจให้กับฝ่ายตุลาการให้มีอำนาจในการทำลายอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย

อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมและกลุ่มพลังฝ่ายภาคประชาชนต่างก็เข้าใจเป็นอย่างดีว่า การจะโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยไม่สามารถกระทำได้ด้วยวิธีการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบกดดันบนท้องถนน หรือการเมืองตามระบอบรัฐสภาโดยลำพังได้อีกต่อไป แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้อำนาจที่อยู่ “เหนือ” การเมืองปกติขึ้นไป หรือที่ ทักษิณ ชินวัตร เรียกว่า “ผู้มีบารมีนอกรัฐธรรมนูญ” หรือ Super Power¹⁰⁷ ซึ่งไม่ใช่อำนาจที่ใช้ในสภาวะปกติ แต่เป็นอำนาจที่ใช้ในสภาวะวิกฤต (หรือในหลายๆครั้งก็เป็นสภาวะที่ถูกสร้างให้เชื่อว่าเป็นวิกฤต หรือที่ Giorgio Agamben เรียกว่า fictitious/fancied state of emergency) โดยมีเป้าหมายเพื่อหรือทำลาย/ยกเลิก “ระบอบการเมือง” ทั้งระบอบลงไป การใช้พระราชอำนาจซึ่งเป็นอำนาจ “เหนือ” ผ่านตุลาการภิวัตน์ เพื่อยุบพรรคไทยรักไทย จึงไม่ได้มีเป้าหมายเพียงการสกัดกั้นกลุ่มการเมืองของพรรคไทยรักไทยเท่านั้น หากแต่ต้องทำลาย กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยทั้งกลุ่ม ซึ่งอ้างอิงความชอบธรรมทางการเมืองของตนเองจากการเลือกตั้งให้พังลงไปด้วย อาจกล่าวได้ว่า กำหนด “ตุลาการภิวัตน์” ในวันที่ 25 เมษายน 2549 เป็นภาพสะท้อนอย่างสำคัญว่า ที่มาของความชอบธรรมของอำนาจทางการเมืองที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่สถาบันทางการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้งตามรัฐธรรมนูญ ตามหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (popular sovereignty) แต่อำนาจในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายหรือที่เรียกว่า อำนาจอธิปไตย (sovereign power) กลับอยู่ที่ “พระราชอำนาจนำ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันมากกว่า

¹⁰⁵ คำวินิจฉัยฉบับเต็มที่ สุรวิชัย วีระจรรณ, คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญปิดฉากพรรคไทยรักไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2550)

¹⁰⁶ เกษียร เตชะพีระ, จากระบอบทักษิณสู่รัฐประหาร 19 กันยายน 2549: วิกฤตประชาธิปไตยไทย, หน้า 98-100.

¹⁰⁷ ดู วาสนา นาน่วม, อมตะแห่งป่าเปรม, หน้า 59.

7.4.2 กองทัพภวัตน์ กับ รัฐประหาร 19 กันยายน

แม้ว่า “ตุลาการภวัตน์” จะตัดสินใจให้เพิกถอนผลการเลือกตั้งในวันที่ 2 เมษายน 2549 และได้ตัดสินใจให้จำคุกอดีตนายกรัฐมนตรี 3 คนไปแล้ว แต่การเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมยังไม่สิ้นสุดลง เพราะรัฐบาลพรรคไทยรักไทยและทักษิณ ชินวัตร ยังคงเป็นรัฐบาลรักษาการที่มีอำนาจอยู่ หมายความว่า การแทรกแซงทางการเมืองผ่าน “ตุลาการภวัตน์” ยังไม่ใช่เครื่องมือหรืออาวุธที่เพียงพอ ซึ่งกลุ่มพลังที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลตระหนักดีในประเด็นนี้ ดังที่ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ แกนนำขบวนการพันธมิตรฯ กล่าวในวันที่ 15 กันยายน (ก่อนการรัฐประหารเพียง 4 วัน) ว่า

“หากตุลาการภวัตน์เอาไม่อยู่ คงเหลือแต่เพียงสิ่งเดียวเท่านั้นที่จะจัดการได้คือ กองทัพภวัตน์... (หรือนัยหนึ่ง) การอภวัตน์สังคมโดยกองทัพ... ให้ทหารโค่นล้มระบอบเผด็จการพลเรือนเพื่อคืนประชาธิปไตยให้กับประชาชนโดยปราศจากการนองเลือด...”¹⁰⁸

“กองทัพภวัตน์” หรือ การรัฐประหารโดยกองทัพนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่ที่ไม่เคยถูกพูดถึงโดยขบวนการขับไล่ทักษิณตลอดมาหนึ่งปี แต่การรัฐประหารเป็นเครื่องมือทางการเมืองชุดหนึ่งที่มีการถกเถียง พูดคุย และเตรียมการกันมา ทั้งในทางลับและในทางเปิดเผย ก่อนหน้าเดือนกันยายนเป็นระยะเวลานาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปลายปี 2548 ดังที่ วาสนา นาน่วม¹⁰⁹ ชี้ว่า นับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ผู้นำระดับสูงของกองทัพซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทหาร “ลูกป่า” (หมายถึง นายทหารที่ให้ความเคารพพลเอกเปรม) โดยเฉพาะ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ผู้บัญชาการทหารบก ได้ตัดสินใจว่าจะทำรัฐประหารในเวลาอันใกล้นี้อย่างแน่นอน ซึ่งก็บรรจบกับการประเมินสถานการณ์ของแกนนำภาคประชาชนส่วนใหญ่ ที่อยู่ในขบวนการพันธมิตรฯ เช่น สุวิทย์ วัฒนุ โฆษกขบวนการพันธมิตรฯ เล่าว่า ภายหลังจากการประชุมของขบวนการพันธมิตรฯ ที่หน้าสยามพารากอน ในวันที่ 29 มีนาคม 2549 แกนนำขบวนการพันธมิตรฯ ทั้ง 5 คนเริ่มตระหนักว่า แนวทางที่เน้นพลังมวลชนเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีพลังจาก “ข้างบน” ไม่มีทางที่จะล้ม “ระบอบทักษิณ” ได้อย่าง

¹⁰⁸ สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์, “ลงจากอำนาจจรวันชำระโทษ,” *เนชั่นสุดสัปดาห์* 15, 746 (15 กันยายน 2549): 26-7. อ้างใน เกษียร เตชะพีระ, *ทางแพร่งและพวงหาม: ทางผ่านสู่ประชาธิปไตยไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 297.

¹⁰⁹ วาสนา นาน่วม, *อมตะแห่งป่าเปรม*, หน้า 96. ข้อมูลของวาสนาสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ (19 กรกฎาคม 2550) ที่ชี้ว่า มีทหารจำนวนหนึ่งเตรียมการมาตั้งแต่ปลายปี 2548 และแกนนำในระดับ “วงใน” ของขบวนการพันธมิตรฯ รู้เรื่องแผนการรัฐประหารเหล่านี้เป็นอย่างดีมาโดยตลอด

แน่นอน ทางที่เหลือทางเดียวคือ “ต้องระดมพลังประชาชนออกมาเยอะๆและรอปาฏิหาริย์จากในหลวง”¹¹⁰ คำกล่าวของสุวิทย์สอดคล้องกับข้อสังเกตของ สุธาศัย ยิ้มประเสริฐ¹¹¹ ที่ชี้ว่า ในแวดวงภายในของขบวนการพันธมิตรและคนที่แวดล้อมอื่นๆได้รับสัญญาณว่าจะเกิดการทำรัฐประหารโดยกองทัพ หรือ “กองทัพปฏิวัติ” มาอย่างน้อยก็ตั้งแต่ก่อนหน้าเดือนเมษายนปี 2549 โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ การส่งสัญญาณของ พลเอกเปรม ประธานองคมนตรี ผ่านการ “ลือขบ” บรรหาร ศิลปอาชา หัวหน้าพรรคชาติไทย ให้ประกาศว่าพรรคชาติไทยจะไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในเดือนเมษายน รวมไปถึงบทบาทของพรรคการเมืองฝ่ายค้านอื่นๆที่นำโดยพรรคประชาธิปัตย์ ที่ประกาศไม่ลงสมัครรับเลือกตั้งในเวลาเดียวกัน (27 กุมภาพันธ์ 2549) ส่งผลให้การเลือกตั้งที่มีพรรคไทยรักไทยเพียงพรรคเดียวที่ลงสมัครรับเลือกตั้งสูญเสียความชอบธรรม ซึ่ง สุธาศัย ชี้ว่า คนวงในของขบวนการพันธมิตร เช่น พิภพ และสมศักดิ์ เข้าใจอย่างดีในสัญญาณทางการเมืองเช่นนี้

ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยก็เริ่มเปิดศึกกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูง โดยเฉพาะการที่ ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีกล่าววิจารณ์การแทรกแซงการเมืองและการอยู่เบื้องหลังขบวนการขับไล่รัฐบาล ของ “ผู้มีบารมีนอกรัฐธรรมนูญ” ซึ่งหมายถึง พลเอกเปรม ประธานองคมนตรี หรือคนที่สูงกว่านั้น (29 เมษายน 2549) ส่งผลให้ “ความสัมพันธ์ของเขากับป่าเปรม พล.อ.เปรม ยิ่งร้าวลึก ยากเกินจะประสาน”¹¹² นอกเหนือจากการตอบโต้ของฝ่ายองมนตรีด้วยการโจมตีรัฐบาลตลอดมานับแต่ปี 2548 ในวันที่ 14 กรกฎาคม 2549 ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันครบรอบการก่อตั้งพรรคไทยรักไทย และเป็นวันเดียวกับการชุมนุมใหญ่ของขบวนการพันธมิตร พลเอกเปรม เริ่มรุกกลับอย่างเปิดเผยด้วยการเดินทางไปบรรยาย ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ จังหวัดนครนายก โดยมีเนื้อหาไปในทางปลุกระดมเกี่ยวกับ “เจ้าของตัวจริง” ของทหารว่า

“เราเป็นทหารของชาติ เป็นทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...
รัฐบาลก็เหมือนกับจ๊กก๊ก คือ เข้ามาดูแลทหาร แต่ไม่ใช่เจ้าของทหาร เจ้าของ
ทหารคือชาติ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว... แต่รัฐบาลเข้ามาดูแลในเรื่อง

¹¹⁰ สัมภาษณ์ สุวิทย์ วัฒนุ, 20 เมษายน 2549 และจากการสัมภาษณ์ ศรีไพร นนทรี (1 กรกฎาคม 2550) ซึ่งเคยทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิวีรชนประชาธิปไตย ร่วมกับ สมศักดิ์ โกศัยสุข เล่าว่า ในช่วงปลายปี 2548 สมศักดิ์พูดคุยกับหลายๆคนที่ทำงานด้วยกันว่า จะเกิดรัฐประหารแน่นอน แต่ไม่รู้ว่าเป็นเดือนไหน โดยบอกว่า “สนธิจะทำรัฐประหาร และจะส่งสุรยุทธ์มาเป็นนายกรัฐมนตรี” ข้อมูลของศรีไพรสอดคล้องเป็นอย่างดีกับการให้สัมภาษณ์ของโกศลศักดิ์ ชุณหะวัณ (19 กรกฎาคม 2550) เกี่ยวกับแผนการรัฐประหารซึ่งมีมาตั้งแต่ช่วงปลายปี 2548 แต่โกศลศักดิ์ ชี้ว่า แผนดังกล่าวถูกคิดขึ้นโดยคนกลุ่มเล็กๆ แต่ไม่ได้รับการตอบรับจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่คัดค้านรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงเวลานั้น

¹¹¹ สัมภาษณ์ สุธาศัย ยิ้มประเสริฐ, 25 มิถุนายน 2550

¹¹² วาสนา นาน่วม, *อมตะแห่งป่าเปรม*, หน้า 102.

อื่นๆ เรื่องใหญ่ๆ ที่ทหารทำอยู่... ฉะนั้นรัฐบาลเข้ามาอยู่ 4 ปี ก็ต้องดำเนินการตามนโยบายของกระทรวงกลาโหม หรือสภาความมั่นคงแห่งชาติ หรือหน่วยงานเกี่ยวข้องซึ่งได้กำหนดขึ้น มั่นยากที่จะมาเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ เพราะฉะนั้นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้เห็น ให้ถ่องแท้ว่า ทหารอยู่ตรงไหน รัฐบาลอยู่ตรงไหน เจ้าของทหารอยู่ตรงไหน”¹¹³

วาทะดังกล่าวของพลเอกเปรมเป็นการส่งสัญญาณทางการเมืองที่สำคัญถึงแนวโน้มว่าจะมีการทำรัฐประหารโดยผู้นำกองทัพในระยะเวลาอันใกล้ หากรัฐบาลยังไม่ยุบสภาหรือลาออกในเร็ววัน ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น กลุ่มทหาร “ลูกป่า” จำนวนหนึ่งที่กำลังเตรียมการณ์ทำรัฐประหารก็เริ่มเคลื่อนไหว “ลือบับ” ให้กลุ่มต่างๆที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลออกมาเรียกร้องให้ทหารเข้ามาทำรัฐประหารมากขึ้น ในช่วงต้นเดือนกันยายน 2549 ก่อนเกิดรัฐประหารเพียงไม่กี่วัน นพ.ตุลย์ สิทธิสมวงศ์ แกนนำคนสำคัญของ เครือข่ายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อประชาธิปไตย (จคป.)¹¹⁴ ซึ่งเป็นแนวร่วมของนักวิชาการจากหลายมหาวิทยาลัยเพื่อเคลื่อนไหวโค่นล้มรัฐบาล ได้พา พลโทสะพรั่ง กัลยาณมิตร นายทหาร “ลูกป่า” คนสำคัญ เข้าร่วมประชุมในที่ประชุมคณาจารย์มหาวิทยาลัยทั่วประเทศที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช โดยในที่ประชุมดังกล่าว พลโทสะพรั่งขอให้กลุ่มคณาจารย์ออกแถลงการณ์เรียกร้องให้กองทัพเข้ามาแก้ไขวิกฤต และนี่คือสัญญาณที่รู้กันภายในระดับแกนนำขบวนการพันธมิตรฯและฝ่ายต่อต้านทักษิณว่า ทหารที่จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะทหารสาย “ลูกป่า” เช่น พลโทสะพรั่ง กัลยาณมิตร จะทำรัฐประหารในระยะเวลาอันใกล้อย่างแน่นอน¹¹⁵ นั้นหมายความว่า การที่ขบวนการพันธมิตรฯประกาศชุมนุมใหญ่ “ไม่ชนะ ไม่เลิก” ในวันที่ 20 กันยายน จึงเกิดขึ้นบนเงื่อนไขที่แกนนำเกือบทั้งหมดรู้ดีว่า กระแสคัดค้านและกระแสการชุมนุมดังกล่าวจะต้องนำไปสู่หรือเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่การเกิดรัฐประหารอย่างแน่นอน

ยิ่งไปกว่านั้น วันที่ 15 กันยายน 2549 ก่อนการรัฐประหารเพียง 4 วัน สนธิ ลิ้มทองกุล และคณะแกนนำขบวนการพันธมิตรฯแถลงข่าวพร้อมใส่ *ผ้าพันคอสีฟ้า* ที่สตรีสูงศักดิ์ท่านหนึ่งมอบให้แก่สนธิพร้อมเงินสดจำนวน 250,000 บาท โดยผ้าพันคอสีฟ้าดังกล่าวเขียนว่า

¹¹³ เฟิงอ่าว, หน้า 99-100.

¹¹⁴ ดูประวัติของ เครือข่ายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อประชาธิปไตย (จคป.) ได้ใน สมพร จันทราชัย (นามปากกาของ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ), “เบื้องหลังและที่มาเมื่อคณาจารย์จุฬาลงกรณ์ผืนกกำลังโค่นทักษิณ ชินวัตร,” *สยามปริทัศน์* 1: 34-7.

¹¹⁵ สัมภาษณ์ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, 25 มิถุนายน 2550

“902

74

12 สิงหาคม 2549

แม่ของแผ่นดิน”¹¹⁶

ซึ่งในเวลาต่อมา สนิธิ ชี้แจงเกี่ยวกับที่มาของผ้าพันคอสีฟ้าและเงินสดดังกล่าวว่า “ท่านผู้หญิงบุษบา ซึ่งเป็นน้องสาวราชินี... ข้าราชบริพารในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เอามาให้พวกเราคืนนั้น แล้วบอกว่า พระองค์ท่านพระราชทานมา เป็นผ้าพันคอพระราชทาน”¹¹⁷ และผ้าพันคอสีฟ้าและเงินสดพระราชทานด้วยพระเมตตาที่ทรงมีต่อขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยดังกล่าว “ทำให้คุณสนธิ ลิ้มทองกุลมีความมั่นใจอย่างยิ่งว่าพวกเราจะประสบชัยชนะแน่นอน!”¹¹⁸

หลังจากแกนนำขบวนการพันธมิตรฯได้รับมอบผ้าพันคอเพียง 4 วัน คือ วันที่ 19 กันยายน 2549 ในเวลา 23.00 นาฬิกา คณะรัฐประหารที่ใช้ชื่อว่า “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งประกอบด้วยผู้บัญชาการเหล่าทัพ และผู้บังคับการสำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยมี พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน¹¹⁹ ผู้บัญชาการทหารบก เป็น

¹¹⁶ คำนำณ สนิธิสมาน, *ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2549) โดยเฉพาะบทที่ 24

¹¹⁷ จาก www.managerradio.co.th อ้างใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พระบารมีปกเกล้า: พระสุรเสียงราชินีบนเวทีพันธมิตร” [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.prachathai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=13167&Key=HighlightNews (เข้าดูวันที่ 12 สิงหาคม 2551) และดูกรณีที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงมอบกระเช้าดอกไม้ให้แก่ตำรวจที่ได้รับบาดเจ็บจากการปราบปรามมือของ แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ (นปก.) ที่ชุมนุมหน้าบ้านสี่เสาเทเวศร์ (22 กรกฎาคม 2550) (ดู http://www.prachatai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=8985&Key=HighlightNews) (เข้าดูวันที่ 31 ตุลาคม 2551) และกรณีที่ทรงมอบเงินช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาลแก่ประชาชนที่บาดเจ็บจากการเข้าร่วมยึดรัฐสภาของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจำนวน 300,000 บาท (วันที่ 7 และ 8 ตุลาคม 2551) (ดู <http://www.prachatai.com/05web/th/home/13954>) (เข้าดูวันที่ 31 ตุลาคม 2551) และเหตุการณ์ที่สำคัญ คือ การเสด็จไปพร้อมด้วยเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์เพื่อร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวอังคณา ระดับปัญญาวุฒิ ซึ่งเสียชีวิตจากการปะทะกันดังกล่าวในวันที่ 13 ตุลาคม 2551 พร้อมทั้งมีพระราชดำรัสต่อครอบครัวของผู้เสียชีวิตว่า “ลูกสาวเป็นเด็กดี ช่วยชาติ ช่วยรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์” ดูรายละเอียดข่าวใน [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.bangkokbiznews.com/2008/10/13/news_302910.php (เข้าดูวันที่ 31 ตุลาคม 2551)

¹¹⁸ คำนำณ สนิธิสมาน, *ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า*, หน้า 281.

¹¹⁹ พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน เป็นนายทหารคนสนิทของ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี และเป็นนายทหารคนหนึ่งที่อยู่ในข่ายของความเป็น “ลูกป่า” ด้วย สายสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมาก ดังที่เราจะเห็นในเวลาต่อมาว่า นายกรัฐมนตรีที่ได้รับการแต่งตั้งภายหลังจากการทำรัฐประหารก็คือ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี ดู สายสัมพันธ์โยงใยในคณะปฏิรูปฯ ใน กองบรรณาธิการ ไอ.เอ็น.เอ็น., *สนธิ-คมช.* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, 2550)

หัวหน้าคณะ ได้เข้ายึดพื้นที่ในเขตกรุงเทพฯ โดยเฉพาะทำเนียบรัฐบาล พร้อมกับยึดสถานีโทรทัศน์ทุกช่อง และแพร่ภาพรายการ*สารคดีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* แทนรายการปกติ หลังจากนั้น คณะปฏิรูปฯ ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี ที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบ และนี่คือ การรัฐประหารครั้งที่ 11 ของประเทศไทย¹²⁰ และเป็นรัฐประหารที่ถือว่ามียุทธศาสตร์ที่เรียกตนเองว่า “ภาคประชาชน” ให้การสนับสนุนมากที่สุดอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย¹²¹ การรัฐประหารล้มรัฐธรรมนูญปี 2540 ในวันที่ 19 กันยายน หรือที่เรียกว่า “กองทัพวิวัฒน์” ดังกล่าว ไม่เพียงแต่เป็นการปิดฉากอำนาจที่เป็นทางการของกลุ่มก้อนทางอำนาจของทักษิณในนาม “พรรคไทยรักไทย” เพื่อเปิดทางให้แก่การสร้างระบอบการเมืองแบบใหม่ที่รองรับความมั่นคงของอำนาจและอิทธิพลของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยชั้นสูงในเวลาต่อมาเท่านั้น แต่การรัฐประหารครั้งนี้ยังมีความหมายเท่ากับการล้มทำลาย “ระบอบการเมือง” (political regime) ประชาธิปไตยรัฐสภา (Parliamentary Democracy) ที่ถูกสร้างขึ้นตามกรอบการปฏิรูปการเมืองหลังปี 2535 โดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการถือครองปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่าเทียมซึ่งเป็นสาเหตุจริงของความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นของประเทศไทยในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมาแม้แต่น้อย

7.5 สรุป: ชัยชนะของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย

กล่าวโดยสรุปแล้ว พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย คือ (1) แนวร่วมข้ามชนชั้นระหว่างขบวนการภาคประชาชนที่ใช้แนวชุมชน-ชาตินิยมกับกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยที่ได้รับการสนับสนุนจาก (และเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของ) กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูง โดยมีวาระทางการเมืองของกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยเป็นวาระหลัก (2) มีเป้าหมายเพื่อล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทย โดยไม่ได้ทำลายระบบทุนนิยมหรือทำลายยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยรวมของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย และ (3) แนวร่วมนี้มองว่า ปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญที่สุด คือ ปัญหาเรื่อง “ระบอบการเมือง” (political regime) หรือ “วิถีของการควบคุมและปกครอง” (mode of regulation) แบบเสรีประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

¹²⁰ ดูประวัติศาสตร์โดยย่อของการรัฐประหารทั้ง 11 ครั้ง ใน สุชาติ ยัมประเสริฐ, “ภาคผนวก: ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของการรัฐประหารในประเทศไทย,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2550), หน้า 221-8.

¹²¹ ดูเพิ่มเติมใน อุเชนทร์ เชียงเสน, “จารึกไว้ในยุคสมัยแห่งการรัฐประหาร,” ใน *รัฐประหาร 19 กันยายน*, ธนาพล อิวสกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2550), หน้า 350-80.

ที่ถูกสร้างขึ้นตามกรอบรัฐธรรมนูญ 2540 ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พรรคไทยรักไทยขึ้นมาสู่อำนาจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขบวนการพันธมิตรฯตระหนักดีว่า หากไม่มีการยกเลิกกติกาส่วนใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นตามรัฐธรรมนูญ 2540 กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยก็จะสามารถกลับมาได้อีก ดังนั้นการทำรัฐประหารเพื่อยกเลิกทำลายรัฐธรรมนูญ และการสร้าง/สถาปนาวิถีของการควบคุมและปกครองแบบใหม่ (new mode of regulation) ใหม่ที่ปิดประตูไม่ให้กลุ่มก้อนทางอำนาจอื่นๆที่อยู่นอกเหนือจากเครือข่ายอุปถัมภ์ของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงสามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองได้โดยไม่ได้รับความยินยอมเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด ดังที่ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ ปัญญาชนฝ่ายขบวนการพันธมิตรฯ ชี้ว่า “การออกมาเคลื่อนไหวให้ถวายคืนพระราชอำนาจ ก็หมายความว่า ‘ระบบทักษิณ’ คือปัญหาวันนี้ และถ้าจะแก้ปัญหานี้ สิ่งที่จะเกิดขึ้นคือ ‘รัฐธรรมนูญฉบับใหม่’”¹²²

การรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 จึงเป็นรัฐประหารที่เป็นไปเพื่อปกป้องรักษาอิทธิพลและความมั่นคงทั้งในระดับรัฐและในระดับพื้นที่ประชาสังคมรัฐของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ซึ่งเริ่มก่อตัวในฐานะเป็นแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของการเมืองไทยนับตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ความอ่อนแอและความล้มเหลวของกลุ่มพลังทางสังคมที่เรียกว่า “ภาคประชาชน” ที่ไม่สามารถสร้างทางเลือกที่เป็นรูปธรรมให้กับสังคมไทยได้ ก็เป็นเงื่อนไขที่หนุนเสริมอย่างสำคัญให้การกลับมาของระบอบการเมืองที่เรียกว่า “ระบอบอำมาตยาธิปไตย” ที่มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดในฐานะที่เป็นองค์อธิปัตย์ผู้ตัดสินชี้ขาดขั้นสุดท้ายอย่างแท้จริง¹²³ ผ่านการทำรัฐประหารและการร่างรัฐธรรมนูญ “สี่เหลือง” (2550) ในเวลาต่อมา

¹²² ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, “บทสัมภาษณ์พิเศษ,” *โพสต์ทูเดย์* (7 กุมภาพันธ์ 2549)

¹²³ ธีรยุทธ บุญมี ใช้คำว่า “ผู้ตัดสินใจและคลี่คลายสุดท้ายของความขัดแย้ง (final conflict resolution หรือ conflict conclusion)” และ “ผู้คลี่คลายสุดท้ายของวิกฤติ” ใน ธีรยุทธ บุญมี, *หลังเลือกตั้งจะเกิดวิกฤตการณ์ประชาธิปไตยทั้งระบบ* (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2549), หน้า 19. ซึ่งสอดคล้องกับที่ Carl Schmitt นิยามความหมายของคำว่า “องค์อธิปัตย์” (sovereign) ใน Carl Schmitt, *Political Theology* (Cambridge: The MIT Press, 1985)

บทที่ 8

บทสรุป

ในบทนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ (1) จะสรุปถึงตัวแบบที่มีลักษณะเฉพาะของการเมืองไทยที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี 2535 และสิ้นสุดลงในปี 2549 ซึ่งเป็นขอบเขตในแง่เวลาของการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ (2) บทเรียนและข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวិจัยในอนาคต

8.1 “2535 ถึง 2549” ในฐานะที่เป็นจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์เฉพาะ (a historical conjuncture)

ดังที่ได้อภิปรายในบทที่ 2 เกี่ยวกับญาณวิทยา (Epistemology) ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เกี่ยวกับการสร้างตัวแบบจำลอง (model) เพื่อใช้ในการอธิบายและทำความเข้าใจความเฉพาะเจาะจง (singularity) และความเป็นสากล (universality) ขององค์รวมเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อน (complex and structured totality) ภายในจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์หนึ่งๆ (a historical conjuncture) ผ่านการหาจุดตั้งต้นและการหาจุดสิ้นสุดของช่วงเวลา (period) ที่ทำการศึกษา (ดูบทที่ 2) ซึ่งผู้เขียนเสนอว่า เราจำเป็นต้องตั้งต้นในปี 2535 และสิ้นสุดในปี 2549 ซึ่งเป็นช่วงเวลามีลักษณะเฉพาะและเป็นสากลในตัวของมันเอง หมายความว่า ในการอธิบายการเมืองไทย “ก่อน 2535” และ “หลัง 2549” นั้นต้องอาศัยตัวแบบจำลองที่ระบุชุดของความสัมพันธ์ระหว่าง โครงสร้าง (structure) และ ตัวแสดง (agency) ที่ต่างออกไปจาก “2535-2549” การทำประเด็นนี้ให้ชัดคือเป้าหมายของส่วนนี้ ดังที่จะอภิปรายต่อไป

8.1.1 ทำไมต้องเริ่มต้นที่ “หลัง 2535” (บทที่ 3)

กล่าวโดยย่อ ผู้เขียนเสนอว่า “หลัง 2535” เป็นหมุดหมายที่สำคัญในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นที่จำเป็นสำหรับการวางกรอบ (framework) ให้แก่การศึกษาการเมืองไทยร่วมสมัยใน 2 ประการหลัก คือ (1) ในระดับโครงสร้าง (structure) ทั้งที่เป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และโครงสร้างทางอุดมการณ์ ที่ทำหน้าที่เป็นตัวเหนี่ยวรั้ง ทรัพยากร และโอกาสให้แก่ตัวแสดงต่างๆ และ (2) ตัวแสดง (agency) ที่เป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญ (social forces)

ประการแรก เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 เป็นภาพสะท้อนของวิกฤตทางการเมืองที่กลไกหรือวิถีของการควบคุมและปกครองที่มีอยู่เดิมของประเทศไทยไม่สามารถจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่มีความซับซ้อนและแหลมคมได้ โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่ง ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นหลัก 2 ชั้น คือ ชนชั้นนายทุนและอภิสิทธิ์ชน กับ ชนชั้นล่างที่ถูกกดขี่ขูดรีด ความขัดแย้งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากที่ผลักดันให้รัฐทุนนิยมของไทยต้องปรับตัวในหลายมิติ/โครงสร้าง ความเปลี่ยนแปลงหลัง 2535 ได้นำไปสู่การสร้างและสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ คือ รัฐไทยจำเป็นต้องสร้างระบอบการเมืองหรือวิธีการควบคุมและปกครองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย (Liberal Democracy) ผ่านการปฏิรูปการเมืองและการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่สร้างกติกาก่อให้เกิดให้แก่การเข้ามามีส่วนร่วมของชนชั้นล่างมากขึ้น และให้รัฐบาลมีความเข้มแข็ง เสถียรภาพ และความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการกับความขัดแย้งทางสังคมที่อาจจะเกิดขึ้นได้ โครงสร้างทางอุดมการณ์หลังปี 2535 ก็คือ วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม ในฐานะที่เป็นความสมานฉันท์หรือฉันทามติอันใหม่ (new consensus) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อลดทอนและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์และไม่เท่าเทียมของระบบทุนนิยม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เราจะพบว่า รัฐไทยหลังปี 2535 มีหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การเป็นตัวแสดงหลักที่ทำหน้าที่ผลักดัน ปกป้อง และรับรองการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ซึ่งกลายมาเป็นยุทธศาสตร์การสะสมทุนหลักของชนชั้นนายทุนไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ให้สามารถดำเนินไปได้โดยไม่สะดุด เราจะเห็นบทบาทของปัญญาชนเสรีนิยมโลกาภิวัตน์ ชนชั้นนายทุนนักธุรกิจ และชนชั้นกลางที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด ส่งเสริม และผลักดันวาระของการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่มากขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้ว ภายใต้การปฏิรูปการเมือง อันยังผลให้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 นั้น รัฐไทยได้ยอมรับให้เสรีนิยมใหม่กลายเป็นทิศทางหลักของการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทย ดังที่ได้บรรจุไว้ในมาตรา 87 ของรัฐธรรมนูญ กล่าวโดยสรุปแล้ว เราจำเป็นต้องเข้าใจความเคลื่อนไหวทางการเมืองของรัฐและชนชั้นนายทุนไทยภายใต้ความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของระบบทุนนิยมเสรีหลังปี 2535 ผ่านวาระหลัก 2 ประการที่สำคัญ คือ (1) การลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นอันเกิดขึ้นมาจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์และไม่เท่าเทียมของระบบทุนนิยม และจากความล้มเหลวในการตอบสนองและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ผ่านการปฏิรูปการเมือง การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และการสถาปนาชุดของอุดมการณ์หรือฉันทามติแบบชุมชน-ชาตินิยม ที่ลดทอนและกลบเกลื่อนความแตกต่างทางชนชั้นที่ดำรงอยู่ และ (2) การผลักดันการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นผลประโยชน์ในระยะยาวของชนชั้นนายทุนขนาดใหญ่โดยรวมที่จำเป็นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนของรัฐและกลไกรัฐให้สอดคล้องกับการพัฒนาด้วย ซึ่งเราจะเห็นได้จากการที่รัฐไทยท่ามกลางการปฏิรูปการเมืองได้ผลักดันโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และนโยบายทางเศรษฐกิจจำนวนมากที่ไปในทิศทางของการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่มากขึ้นเรื่อยๆ

ประการที่สอง ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พบว่า มีกลุ่มพลังทางสังคม 3 กลุ่ม ในฐานะที่เป็นตัวแสดง (agency) ที่ปฏิสัมพันธ์หรือดุลยภาพทางอำนาจระหว่าง 3 กลุ่มดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดหรือจำกัดพลวัตทางการเมืองของสังคมการเมืองไทย ภายหลังจากปี 2535 เป็นต้นมา นั่นคือ (1) สถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่กลายเป็น “ประมุขของชนชั้นปกครอง” ผู้ที่เป็นแหล่งอ้างอิงของความชอบธรรมทางอำนาจของ/เหนือกลุ่มพลังอื่นๆ และในฐานะที่เป็น “องค์อธิปัตย์” ผู้ที่ตัดสินใจชี้ขาดในขั้นสุดท้ายของความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งปวง (หรือในภาษาแบบ Althusser ก็คือ ตัวกำหนดชี้ขาด/หลัก หรือ determining/dominant practice – ดูบทที่ 2) หรือที่ ธงชัย วินิจจะกุล เรียกว่า “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย”¹ ส่งผลให้การศึกษาหรือการทำความเข้าใจการเมืองไทย “หลัง 2535” เป็นอย่างน้อย จะไม่สามารถเป็นไปได้ หากไม่ทำความเข้าใจบทบาท สถานะ และหน้าที่ทั้งในทางการเมืองทางอุดมการณ์ และในทางเศรษฐกิจของสถาบันพระมหากษัตริย์ (2) ภายหลังจากการ “ถอนตัวจากการเมือง” (ชั่วคราว) ของทหาร² ตัวแสดงหลักที่ขึ้นมามีบทบาทสำคัญเด่นชัดในการเมืองแบบทางการเมืองก็คือ กลุ่มชนชั้นนายทุนและนักธุรกิจ (โดยเฉพาะที่อยู่หรือเติบโตขึ้นมานอกเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์) ที่เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเมืองไทยผ่านการให้การสนับสนุนพรรคการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามา “เล่นการเมือง” เสียเองของกลุ่มนายทุนดังกล่าว การเข้าสู่การเมืองที่เป็นทางการของกลุ่มทุนนักธุรกิจสะท้อนได้เป็นอย่างดีว่า ในการพัฒนาหรือการปกป้องการสะสมทุนของระบบทุนนิยมในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ที่เชื่อว่ารัฐควรลดบทบาททางเศรษฐกิจลง จำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มทุนกลับต้องอาศัยรัฐและกลไกรัฐเป็นเครื่องมือในการผลักดันการพัฒนาและหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว เงื่อนไขเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนเช่นนี้มี

¹ ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 23, 1 (พฤศจิกายน 2544): 56-65.

² ในปาฐกถาปริทัศน์ พนมยงค์ประจำปี 2551 สุรชาติ บำรุงสุข นักรัฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคง เน้นย้ำว่า ความเชื่อที่ว่า การรัฐประหารจะไม่มีวันเกิดขึ้นอีกภายหลังจากปี 2534 นั้นได้ถูกพิสูจน์ผิดอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของกองทัพซึ่งถูกละเลยไปภายใต้ความเชื่อดังกล่าวนั้นกลับมีความสำคัญอย่างมากดังที่ปรากฏในการรัฐประหารในปี 2549 แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมองว่า ข้อเสนอของสุรชาติให้ความสำคัญกับกองทัพในฐานะที่เป็นตัวแสดงที่เป็นอิสระมากจนเกินไป คำถามที่ผู้เขียนสนใจและหวังว่าจะมีผู้ศึกษาค้นคว้าต่อไปก็คือ กองทัพสามารถมีฐานะที่เป็นตัวแสดงทางการเมืองหนึ่งในตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงเกาะเกี่ยวกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ได้หรือไม่ เป็นไปได้แค่ไหนที่เราจะอธิบายกองทัพในฐานะที่เป็นส่วนขยายภายใต้อิทธิพลทางการเมืองและผลประโยชน์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ มากกว่าที่กองทัพจะเป็นตัวแสดงตัวหนึ่งที่อยู่ได้หรือเคลื่อนไหวทางการเมืองภายใต้ผลประโยชน์ของตนเอง การแทรกแซงทางการเมืองของกองทัพ “ก่อน” และ “หลัง” ปี 2535 มีความแตกต่างหรือไม่อย่างไร เราสามารถเข้าใจบทบาทของกองทัพผ่านกรอบทฤษฎีหรือสมมติฐานเดิมที่เคยใช้ในการทำความเข้าใจกองทัพ “ก่อน” 2535 ได้หรือไม่ – ดู สุรชาติ บำรุงสุข, *ไตรศรณคมน์ทหาร รัฐประหารและการเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์, 2551)

ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจบทบาทของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่เติบโตขึ้นในทศวรรษ 2530 เช่น กลุ่มทุนในพรรคไทยรักไทยที่มีบทบาทสำคัญในเวทีหรือปริณฑลการเมืองและเศรษฐกิจไทยในระดับรัฐในช่วงเวลาต่อมาด้วย และ (3) *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง* ซึ่งเติบโตขึ้น (อีกครั้ง) ภายหลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในทศวรรษ 2520 เพื่อตอบโต้กับการพัฒนาแบบรวมศูนย์และไม่เท่าเทียมของระบบทุนนิยมในประเทศไทย การเติบโตของกลุ่มพลังดังกล่าวนี้มีความแตกต่างไปจากเดิมที่เคยมุ่งเน้นการจัดตั้งแบบพรรคการเมือง โดยมีเป้าหมายเพื่อยึดอำนาจรัฐ และปฏิบัติสังคมแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน มาเป็นการเมืองแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ที่ใช้วิธีการจัดตั้งแบบเครือข่ายหลวมๆ (political network) ที่รวมตัวกันผ่านอัตลักษณ์ (identity) โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจสังคม” หรือที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยทางตรง” (Direct Democracy)³

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในระดับโครงสร้างทางอำนาจของการเมืองไทย “หลัง 2535” มีลักษณะที่มุ่งไปสู่การแสวงหาฉันทามติอันใหม่ (new consensus) โดยมีเป้าหมายที่จะแก้ไขและลดทอนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่มีลักษณะซับซ้อนซึ่งระบอบการเมือง “ก่อน 2535” ไม่สามารถจัดการได้ ผ่านการปฏิรูปการเมือง การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และการสถาปนาวาทกรรมแบบชุมชน-ชาตินิยม ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลนี้มีเป้าหมายคือ การทำให้การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การสะสมทุนหลักของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคงทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และในระดับของตัวแสดงทางการเมืองสรุปได้ว่า การเมืองไทย “หลัง 2535” (จนถึง 2549) จะต้องถูกเข้าใจผ่านปฏิสัมพันธ์หรือดุลยภาพทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคม 3 กลุ่มหลักที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ กลุ่มชนชั้นนายทุนนักธุรกิจ และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงใดๆในการเมืองไทยจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากไม่ได้รับการยินยอม/ประนีประนอม/จับขั้ว/ร่วมมือกันระหว่าง 3 กลุ่มพลังดังกล่าวนี้

³ ดู ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “ประชาธิปไตยทางตรงในบริบทปัญหาของประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Direct Democracy)” ใน *ก้าว (ไม่) พันประชานิยม แสวงหาประชาธิปไตย*, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: เอดีสัน เพรส, 2551), หน้า 9-66.

8.1.2 วิฤตเศรษฐกิจการเมืองปี 2540 และกำเนิดของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ (บทที่ 4)

ในช่วงท้ายของการปฏิรูปการเมือง ประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมโลกซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปลายปี 2539 และปี 2540 และภายใต้การแก้ไขวิกฤตที่เน้นการเปิดเสรีมากขึ้น ประเทศไทยต้องประสบกับสภาพที่วิกฤตเศรษฐกิจ (economic crisis) ได้ขยายตัวขึ้นเป็นวิกฤตทางการเมือง (political crisis) ที่นอกจากจะสะท้อนการสูญเสียความชอบธรรมของยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ ยังหมายถึง การสูญเสียความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมไทยด้วยในเวลาเดียวกัน ความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มสูงขึ้น “หลัง 2540” มิได้มีสาเหตุมาจากวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นความขัดแย้งที่แฝงฝังและสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว การผลักดันให้ประเทศไทยเปิดเสรีทางเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่มากขึ้น ของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงหลังวิกฤตจึงส่งผลต่อการเพิ่มขยายความขัดแย้งทางสังคมมากขึ้นอีก การตระหนักรู้ต่อความขัดแย้งทางสังคมที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว ส่งผลให้รัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์พยายามปรับเปลี่ยนไปสู่การใช้นโยบายทางสังคมเพื่อลดผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อชนชั้นล่างมากขึ้นในปี 2542 และ 2543 เช่น กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม โครงการมียาชาว่า เป็นต้น ซึ่งมีเป้าหมายโดยตรงเพื่อลดทอนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นภายหลังจากวิกฤต แต่ปัญหาที่ตามมาก็คือ นโยบายทางสังคมดังกล่าวกลับไม่ส่งผลต่อการลดทอนความขัดแย้งทางชนชั้นมากนัก อีกทั้งนโยบายดังกล่าวยังไม่สามารถรักษาความชอบธรรมของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ไว้ได้ นั่นหมายความว่า ภายหลังจากปี 2540 วาระทางการเมืองว่าด้วยการลดความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น โดยมีเป้าหมายเพื่อปกป้องและรักษาความชอบธรรมของรัฐและระบบทุนนิยมไว้ในระยะยาว ได้กลายเป็นวาระทางการเมืองร่วมกันของประเทศไทยและชนชั้นนำของไทยในที่สุด

บทบาททางอุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในช่วงเวลาวิกฤตมีความสำคัญอย่างมาก ในขณะที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ อาศัยอิทธิพลเหนือรัฐในการปกป้องธุรกิจของตนเองจากวิกฤตเศรษฐกิจ และในขณะที่กลุ่มทุนของสถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทอย่างมากต่อการสนับสนุนรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ (ดูบทที่ 4) ที่ใช้วิธีการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจตามแนวเสรีนิยมใหม่ ตามคำแนะนำของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกันท่ามกลางการก่อตัวของสิ่งที่เรียกว่า “กระแสพรรคนิรันดรโกสินทร์” ซึ่งหมายถึง แนวทางแบบชุมชนนิยมและชาตินิยมที่กลายมาเป็นทางเลือกที่ต่อต้าน/ปฏิเสธแนวทางเสรีนิยมใหม่ภายในขบวนการภาคประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้โอกาสนี้ในการนำเสนอ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นทางเลือกของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ที่ต่อต้านหรือตรงกันข้ามกับการสะสมทุนแบบเสรีนิยม

ใหม่ในช่วงหลังปี 2540 การแก้ไขสภาพวิกฤตทางการเมืองที่เปี่ยมไปด้วยพระอัจฉริยภาพดังกล่าวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่งผลอย่างสำคัญต่อสถานะทางอุดมการณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลานี้โดยยกระดับและขยายตัวจากการมี “พระราชอำนาจนำ” ในทางการเมืองในฐานะที่เป็น “ผู้แก้ไขวิกฤต” ที่ ธงชัย วินิจจะกูล เรียกว่า “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” ไปสู่การครอง “พระราชอำนาจนำ” ในทุกมิติ เหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชนชาตินิยมที่ก่อตัวขึ้น “หลัง 2535” และได้พัฒนาเป็น “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชนชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” “หลัง 2540” ในที่สุด

ข้อเสนอหลักในที่นี้ก็คือ การสถาปนาพระราชอำนาจนำของสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนั้นมีเป้าหมายและวาระทางการเมืองที่ชัดเจนที่สอดคล้องกับวาระทางการเมืองหลักของรัฐทุนนิยมและชนชั้นนำไทยในช่วงเวลาดังกล่าวคือ วาระของการลดทอนและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น รวมไปถึงวาระของการปกป้องความชอบธรรมและผลักดันการพัฒนาของระบบทุนนิยมกลไกตลาดในประเทศไทยให้สามารถดำเนินต่อไปได้ ข้อเสนอเช่นนี้จึงข้ามพ้นการอธิบายของ ธงชัย และ ชนิดา ที่หมกมุ่นอยู่กับการอธิบายพระราชอำนาจนำแบบที่หลุดลอยจากการจัดวางการเกิดขึ้นและการสถาปนาของพระราชอำนาจนำดังกล่าวภายในระบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในงานของชนิดาซึ่งใช้มโนทัศน์ “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์” ในการอธิบายสถานะนำของสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนใช้ในงานชิ้นนี้ แต่ชนิดากลับตัดทอนหัวใจสำคัญของมโนทัศน์กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ที่ Gramsci เสนอว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ หรือเป็นเพียงเครื่องมือของกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หากแต่กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์นั้นเกิดขึ้นเพื่อกอบกู้ รักษา และสถาปนาความชอบธรรมของระเบียบของระบบทุนนิยมและรัฐทุนนิยมขึ้นมาใหม่

แม้การต่อสู้ทางชนชั้น “หลัง 2540” จะขยายตัวสูงขึ้น โดยที่ขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่างได้กลายมาเป็นพลังหลักที่สำคัญในการทำทลายความชอบธรรมของรัฐและทุน แต่การต่อสู้และความเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่างในช่วงเวลานี้กลับมีข้อจำกัดภายในตัวเอง อันเนื่องมาจากเหตุผลหลัก 2 ประการ คือ (1) การใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้แบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ที่มุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายหลวมๆ และการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้น โดยปฏิเสธการสร้างองค์กรถาวรของชนชั้นล่างเอง และ (2) การที่ขบวนการทางสังคมดังกล่าวใช้วาทกรรมชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ซึ่งมีได้มีเป้าหมายที่จะปฏิเสธทุนนิยมที่มุ่งไปสู่การสร้างขั้วทางชนชั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลักษณะเฉพาะของขบวนการทางสังคม “หลัง 2535” และโดยเฉพาะ “หลัง 2540” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ขบวนการทาง

สังคมของชนชั้นล่างโดยทั่วไป จึงมีลักษณะที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เรียกว่า “คืนดีกับกษัตริย์” (reconciliation with the monarchy)⁴ มากกว่าที่จะเป็นปฏิปักษ์ต่อกันแบบในอดีต ทั้ง 2 ปัจจัยดังกล่าวนี้ส่งผลให้ความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมซึ่งแม้จะขยายตัวอย่างมากหลังวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ความขัดแย้งดังกล่าวกลับไม่สามารถเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมแบบถอนรากถอนโคนได้ โดยจบลงด้วยการประนีประนอมพียงพียงกับข้อเสนอหรือวาระของกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มพลังโลกาภิวัตน์เสรีนิยมของชนชั้นนายทุน ผ่านการยอมรับวาระการปฏิรูปการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 ในที่สุด

8.1.3 การเมืองไทยยุครัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2544-2549)

ในส่วนนี้แบ่งการนำเสนอ “การเมืองไทยยุครัฐบาลพรรคไทยรักไทย (2544-2549)” ออกเป็น 3 ช่วงเวลาที่สำคัญตามลักษณะเฉพาะของแต่ละช่วงเวลา (และตามการนำเสนอในเนื้อหาบทต่างๆ) ดังนี้ (1) ช่วงการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย คือ ตั้งแต่ปี 2544 จนถึงปี 2545 (บทที่ 5) (2) ช่วงเริ่มต้นและเหตุของความขัดแย้ง คือ ตั้งแต่ปี 2546 จนถึงการเลือกตั้งทั่วไปในช่วงต้นปี 2548 (บทที่ 6) และ (3) ช่วงการแตกหักของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ พิจารณาจากการเกิดขึ้นของขบวนการกู่ชาติของ สนธิ ลิ้มทองกุล ในช่วงปลายปี 2548 จนถึงการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 (บทที่ 7)

8.1.3.1 การขึ้นสู่อำนาจ (2544) (บทที่ 5)

การเมืองไทย “หลัง 2540” นั้นวางอยู่บนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างจำนวนหนึ่งทั้งที่หมายถึงโครงสร้างทางการเมืองเศรษฐกิจและที่หมายถึงดุลยภาพทางอำนาจระหว่างพลังทางสังคมต่างๆที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นเงื่อนไขของการกำเนิดของพรรคไทยรักไทยในปี 2541 และการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2544 เงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญ คือ กติกาหรือระบอบการเมืองที่ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐธรรมนูญปี 2540 ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่กลุ่มทุนขนาดใหญ่สามารถจัดตั้งพรรคการเมืองและเข้าสู่อำนาจทางการเมืองได้ ส่วนเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจวางอยู่บน 2 ปัจจัยที่สำคัญ คือ (1) หลังวิกฤตเศรษฐกิจและภายหลังจากความล้มเหลวของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ ชนชั้นนายทุนไทยส่วนใหญ่มีฉันทามติร่วมกัน คือ การผลักดันวาระการลดทอนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น และ (2)

⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “หลัง 14 ตุลา,” *ฟ้าเดียวกัน* 3, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548): 168-71.

กลุ่มทุนที่เหลือรอดจากวิกฤตเศรษฐกิจและมีความพร้อมที่จะ “เล่นการเมือง” มีอยู่จำกัดมาก หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มทุนชินวัตรและกลุ่มทุนในพรรคไทยรักไทยอื่นๆ และสำหรับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางอุดมการณ์ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วถึงการก่อตัวของวาทกรรมชุมชน-ชาตินิยม “หลัง 2535” และต่อมาได้พัฒนาเป็นกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ “หลัง 2540” นั้น การจะขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มก้อนทางอำนาจใดก็ตามในช่วงเวลานี้จึงต้องวางอยู่บนการรับรองหรือต้องไม่ขัดแย้งกับชุดของวาทกรรมและกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐบาลไม่ว่าจะมาจากพรรคใดก็ตามจำเป็นต้องมีนโยบายที่สอดคล้องกับแนวทางแบบชุมชนนิยม และต้องแสดงออกว่ามีความเป็นชาตินิยมอย่างสูง และที่สำคัญคือ ต้องไม่มีแนวนโยบายที่ดูเหมือนว่าขัดแย้งกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้ง 2 ประการนี้ได้กลายมาเป็นโครงสร้างที่ทั้งจำกัด เห็นยว้าง และสร้างโอกาสให้แก่กลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มทุนขนาดใหญ่สามารถเข้าสู่สู่อำนาจรัฐได้

ภายใต้เงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้ง 2 ประการข้างต้นนี้ การเกิดขึ้นของพรรคไทยรักไทยมีนัยยะสำคัญอย่างยิ่งต่อชนชั้นนายทุนไทยทั้งชนชั้น (ทั้งที่อยู่ในและนอกเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์) ที่ต่างก็ตระหนักดีว่า การที่จะสามารถผลักดันวาระทางการเมืองหลัก 2 ประการ นั่นคือ (1) การลดและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้น และ (2) การผลักดันยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ นั้นจำเป็นต้องให้การสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งที่มีศักยภาพในการตอบโจทย์ของการหาทางจัดความสัมพันธ์ให้กับวาระทางการเมือง 2 วาระที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันให้สามารถดำเนินไปด้วยกันได้ การเข้าสนับสนุนพรรคไทยรักไทยในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2544 และหลังจากนั้นจึงเป็นยุทธวิธีที่จำเป็นอย่างยิ่งและปฏิเสธไม่ได้ของชนชั้นนายทุนไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ในทางกลับกัน อาจกล่าวได้ว่าความสำเร็จในการเลือกตั้งในปี 2544 ของพรรคไทยรักไทยจะไม่สามารถเป็นไปได้ หากปราศจากการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มพลังอนุรักษนิยมอำมาตยาธิปไตย ซึ่งมองว่า นโยบายทางสังคมของพรรคไทยรักไทยจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการกอบกู้ความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมและระบบทุนนิยมที่ประสพกับวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤตการเมืองในปี 2540 และ (2) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง ซึ่งอยู่ภายใต้วาทกรรมแบบชุมชน-ชาตินิยม และยุทธศาสตร์แบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่มีได้ปฏิเสธการทำแนวร่วมข้ามชนชั้น โดยมองว่า พรรคไทยรักไทย คือ “เพื่อนของคนจน” และเป็นตัวแทนของการปกป้องความเป็นชุมชนและความเป็นชาติ

ภายหลังจากการได้รับเลือกเป็นรัฐบาลในปี 2544 ยุทธศาสตร์หลักของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงปีแรกก็คือ การให้ความสำคัญกับวาระการลดและการกลบเกลื่อนความขัดแย้งและ

การต่อสู้ทางชนชั้นก่อน ผ่านการมีนโยบายทางสังคมแบบประชานิยม การยอมรับข้อเสนอและข้อเรียกร้องของขบวนการทางสังคม เช่น การเปิดประตูเขื่อนปากมูล และการยุติโครงการพัฒนาขนาดใหญ่อื่นๆของรัฐไว้ชั่วคราว เป็นต้น โดยการชะลอเลื่อนวาระของการผลักดันการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่ออกไปก่อน (delayed liberalization) เช่น การชะลอนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และนโยบายการเปิดเสรีทางการค้าออกไปชั่วคราว เป็นต้น ส่งผลให้ในช่วงปีแรก รัฐบาลพรรคไทยรักไทยสามารถเอาชนะใจชนชั้นล่างได้อย่างกว้างขวาง และถือได้ว่า ยุทธศาสตร์ดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างมากทั้งในระดับของความนิยมในตัวรัฐบาล และในระดับของการกอบกู้ความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมของไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจได้

8.1.3.2 สาเหตุและจุดเริ่มต้นของความขัดแย้ง (2545-2547) (บทที่ 6)

ข้อเสนอหลักในที่นี้ก็คือ ความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมามี 2 ระดับที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน คือ

(1) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชนชั้นนายทุน นั่นคือ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย กับ เครือข่ายของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม ซึ่งมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางด้านการเมือง นั่นคือ นโยบายปฏิรูประบบราชการ และการแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการระดับสูงของกองทัพและหน่วยงานราชการที่กลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยพยายามสร้างอิทธิพลของตนเอง แทนที่อิทธิพลเดิมของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงที่มีฐานอำนาจและอิทธิพลเดิมอยู่ในระบบราชการ ความขัดแย้งภายในชนชั้นนายทุนระหว่างกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับเครือข่ายของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมนั้น มิได้มีที่มาจากปริวิตทางเศรษฐกิจ คือ ความขัดแย้งระหว่าง ยุทธศาสตร์ของการสะสมทุน (accumulation strategies) ที่ต่างกัน ระหว่างการพัฒนาตามแนวทางเสรีนิยมใหม่กับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้มีสถานะเป็นยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนในระดับเดียวกับยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่แต่อย่างใด (ดูบทที่ 6)

สถานะและหน้าที่ของ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นเพียงชุดของอุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นมา โดยมีเป้าหมายเพื่อลดและกลบเกลื่อนความขัดแย้งทางสังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เท่านั้น หากได้เป็นทฤษฎีหรือแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแต่อย่างใด และที่สำคัญกว่านั้น อาจกล่าวได้ว่า หลังจากปี 2535 เป็นต้นมา ข้อถกเถียงในระดับของยุทธศาสตร์ของการสะสมทุนไม่เคยเกิดขึ้นภายในกลุ่มย่อยทางชนชั้นของชนชั้นนายทุน โดยที่ยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่มีฐานะเป็นฉันทามติที่ได้รับการยอมรับร่วมกันของชนชั้นนายทุนขนาด

ใหญ่ภายในประเทศ ไม่ว่าจะกลุ่มนั้นจะพูดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชน หรือชาตินิยมมากหรือน้อย เพียงใดก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้น หากเราพิจารณาในระดับของการแข่งขันทางธุรกิจระหว่างกลุ่มทุน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทุนพรรคไทยรักไทย กับ กลุ่มทุนในอุปถัมภ์ของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูง จะพบว่า กลุ่มทุนพรรคไทยรักไทย โดยเฉพาะกลุ่มทุนชินวัตรและกลุ่มทุนเครือเจริญโภคภัณฑ์นั้น มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในระดับการร่วมทุนทางธุรกิจและในระดับของสายสัมพันธ์ทางการเมืองกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ข้อเสนอที่ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปี 2548 และ 2549 ระหว่างกลุ่มทุนพรรคไทยรักไทยกับกลุ่มทุนฝ่ายอนุรักษ์นิยมวางอยู่บนความขัดแย้งทางเศรษฐกิจนั้นจึงไม่มีน้ำหนัก

ข้อเสนอเบื้องต้นในที่นี้ (ไม่ใช่การสรุป) ก็คือ สาเหตุหลักของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มก่อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทยกับเครือข่ายของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงมีสาเหตุมาจากการช่วงชิงแข่งขันเพื่อควบคุมและมีอิทธิพลเหนือรัฐและกลไกรัฐเป็นสำคัญ

และ (2) ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น คือ ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง (ที่ส่วนใหญ่เหลือแต่แกนนำ “หัวๆ”) ซึ่งมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งมีที่มาจาก 2 ส่วน คือ ส่วนแรก เป็นความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์และไม่เท่าเทียมของระบบทุนนิยมในประเทศไทยซึ่งเกิดขึ้นมาก่อนหน้าการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาล ที่แม้บางส่วนจะถูกกลบเกลื่อนและลดทอนเอาไว้นโยบายแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ข้อเรียกร้องและประเด็นปัญหาจำนวนมากของเครือข่ายสมัชชาคนจนที่ต่อสู้มาตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้น และส่วนที่สอง เป็นความขัดแย้งที่มาจากที่รัฐบาลย้ายจากยุทธศาสตร์ที่เน้นการชะลอเลื่อนการผลักดันการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมใหม่มาสู่อุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการผลักดันยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่ ผ่านนโยบายเขตการค้าเสรี ข้อตกลงการค้าเสรี การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ และนโยบายโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่ส่งผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ เราจะเห็นตัวอย่างความขัดแย้งทางชนชั้นที่เริ่มแสดงออกในช่วงปี 2545 เป็นต้นมา เช่น การประท้วงและชุมนุมอย่างต่อเนื่องของสหภาพการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเพื่อคัดค้านการแปรรูปรัฐวิสาหกิจในปี 2547 การชุมนุมอย่างต่อเนื่องของขบวนการทางสังคมในภาคเกษตร เช่น สมัชชาคนจน ขบวนการคัดค้านโรงไฟฟ้าและท่อก๊าซในภาคใต้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การบริหารงานของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในช่วงที่ 2 คือ ตั้งแต่ปี 2545 จนถึง 2547 ได้เสริมความขัดแย้งทางชนชั้นทั้งที่ดำรงอยู่แล้วและได้สร้างความขัดแย้งใหม่ทั้งในมิติ (การเมือง, เศรษฐกิจ และ อุดมการณ์), ระดับ (ภายในชนชั้นเดียวกัน และระหว่างชนชั้น) ที่แตกต่างกันไป ในการทำความเข้าใจการแตกหักในปี 2548 และ 2549 นั้น เราจำเป็นอย่างยิ่งที่

ต้องอธิบายผ่านความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นใน 2 ระดับ คือ ความขัดแย้งภายในชนชั้นเดียวกัน และความขัดแย้งระหว่างชนชั้น

หากพิจารณาบทบาทและการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการทางสังคมในช่วงเวลานี้ พบว่าก็เช่นเดียวกับในช่วงปี 2544 ที่แม้ว่าขบวนการทางสังคมจะพยายามเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาล แต่ก็ประสบกับปัญหาที่คล้ายคลึงกันใน 2 ประการ คือ (1) ในระดับยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายหลวมๆ และปฏิเสธการสร้างพรรคการเมืองหรือองค์กรถาวรของชนชั้นล่าง ขบวนการจำนวนมากไม่สามารถรักษาฐานมวลชนของตนเองไว้ได้ เพราะไม่สามารถเป็นทางเลือกที่เป็นรูปธรรมในระดับรัฐ ผ่านการแข่งขันกับพรรคการเมืองของชนชั้นนายทุนในการเลือกตั้งทั่วไปได้ ส่งผลให้ขบวนการจำนวนมากต้องประสบกับปัญหามวลชนที่มีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยที่มวลชนส่วนหนึ่งมองว่า นโยบายแบบประชานิยมของรัฐบาลสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตนเองได้มากกว่าการออกมาเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกับขบวนการ และในหลายกรณีเมื่อปัญหาหรือข้อเรียกร้องของมวลชนได้รับการตอบสนองหรือแก้ไข แม้จะเป็นการเฉพาะหน้าในระยะสั้นแล้ว มวลชนส่วนใหญ่ (ซึ่งถูกจัดตั้งทางการเมืองภายใต้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมรูปแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นประเด็นปัญหาแบบแยกส่วน ประเด็นย่อย ประเด็นเฉพาะหน้า) จะยุติการเข้าร่วมกับขบวนการ และ (2) ปัจจัยในระดับยุทธศาสตร์การคัดค้านการเลือกตั้งล่วงหน้า สัมพันธ์อย่างยิ่งกับปัจจัยในระดับอุดมการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดังที่กล่าวไปแล้ว การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมเกือบทั้งหมดอยู่ภายใต้แนวคิดชุมชนนิยมและชาตินิยมที่ปฏิเสธพรรคชนชั้นทางชนชั้น และปฏิเสธการมีโครงการทางการเมือง (political project) ที่เป็นองค์รวมของชนชั้นตนเองได้นำไปสู่การที่ขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพิงชุดคำอธิบายและโครงการทางการเมืองของกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ที่อยู่ตรงกันข้ามกับรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วาทกรรมชาตินิยม วาทกรรมชุมชนนิยม และวาทกรรมการเมืองเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ในฐานะที่เป็นชุดวาทกรรมและวิถีของการมองโลกกระแสหลักของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่ซึ่งขบวนการทางสังคมได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มก้อนดังกล่าวมาก่อนหน้านี้

ในช่วงปลายปี 2547 ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 อันเนื่องมาจากขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่ไม่สามารถระดมมวลชนของตนเองออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบนอกรัฐสภาได้ แกนนำของขบวนการส่วนใหญ่เริ่มมองว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในระดับของยุทธศาสตร์จากการเน้นการระดมมวลชนผ่านการสร้างความเข้มแข็งของขบวนการจาก “ล่างสู่บน” ไปสู่การให้ความสำคัญกับการมุ่งเน้นการทำแนวร่วมข้ามชนชั้นในแบบการเมืองแบบรัฐสภา (parliamentary politics) โดยการสนับสนุนและเข้าร่วมกับพรรคการเมืองกระแสหลักของชนชั้นนายทุนที่ตรงกันข้ามกับรัฐบาล เช่น พรรคมหาชน

และพรรคประชาธิปไตย เพื่อให้พรรคการเมืองเหล่านี้สามารถคานอำนาจกับรัฐบาลได้ในรัฐสภา แต่ในท้ายที่สุดแล้ว ในการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2548 พรรคไทยรักไทยกลับได้รับคะแนนเสียงกว่า 19 ล้านเสียง และสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวได้เป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์การเมืองไทย ผลการเลือกตั้งดังกล่าวส่งผลให้แกนนำของขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่สรุปว่า การเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยด้วยวิถีทางการเมืองแบบรัฐสภาเป็นไปได้เป็นอย่างดี และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับยุทธศาสตร์จากการเมืองแบบรัฐสภาไปสู่การใช้ยุทธศาสตร์การเมืองแบบนอกและเหนือรัฐสภา (extra and supra parliamentary politics) มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยระดับสูง ซึ่งมีความเป็นไปได้ อันเนื่องมาจากเหตุผลที่ผู้เขียนได้อภิปรายไปแล้วถึงสภาวะที่การเมืองภาคประชาชนไทย “หลัง 2535” มิได้แตกหักกับกลุ่มพลังอำมาตยาธิปไตยเช่นในอดีตอีกต่อไป หากแต่การเมืองภาคประชาชน “หลัง 2535” นั้น เติบโตและพัฒนาขึ้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นส่วนขยายของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ดังนั้นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของการต่อสู้จากการสร้างขบวนการที่เน้นระดมมวลชน (ก่อนหน้าปี 2540) และการให้การสนับสนุนพรรคการเมืองกระแสหลัก (ตั้งแต่การเข้าร่วมกับพรรคไทยรักไทยในปี 2542 จนถึงต้นปี 2548) ไปสู่การทำแนวร่วมกับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยระดับสูง (ปี 2548 และ 2549) ซึ่งเป็นอำนาจที่อยู่ “นอกและเหนือ” การเมืองปกติเพื่อต่อสู้กับรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในเวลาต่อมาจึงไม่ใช่สิ่งที่ไม่สมเหตุผล หรือเป็นเพียงการฉวยโอกาสในระดับยุทธวิธีแต่อย่างใด แต่การเปลี่ยนยุทธศาสตร์ดังกล่าวเป็นผลผลิตโดยตรงจากข้อจำกัดอันเกิดจากยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (NSM) ที่ปฏิเสธการสร้างองค์กรถาวรของชนชั้นล่าง และการปฏิเสธการต่อสู้ในระดับวาทกรรมและในระดับโครงการทางการเมืองที่แตกหักกับทุนนิยมและกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นข้อจำกัดที่อยู่ภายในสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” ทั้งสิ้น

8.1.3.3 การเสื่อมอำนาจ (2548-2549) (บทที่ 7)

ภายหลังจากการเลือกตั้งทั่วไปในต้นปี 2548 กลุ่มพลังทางสังคมที่อยู่ตรงกันข้ามกับรัฐบาลพรรคไทยรักไทย 2 กลุ่มหลักคือ กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย และขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง ต่างเห็นพ้องกันถึงการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการต่อสู้กับรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันพระมหากษัตริย์แสดงบทบาทอย่างชัดเจนทั้งที่เปิดเผยม (บทบาทขององคมนตรีที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรง) และไม่เปิดเผย (การส่งสัญญาณให้แก่ สนธิ ลิ้มทองกุล และกลุ่มการเมืองที่อยู่ตรงกันข้ามกับรัฐบาล) ว่าไม่ยอมรับ

รัฐบาลชุดนี้ การขยับเขยื้อนของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยและเครือข่ายมีความสำคัญอย่างมากในการเปิดทางให้แก่กลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ ทั้งที่เป็นกลุ่มการเมืองและที่เป็นกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคม ให้สามารถออกมาเคลื่อนไหวภายใต้วาทกรรมหรือข้อเรียกร้อง “พึ่งพระบารมี” หรือ “พระราชอำนาจ” ได้ อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญในปี 2549 คือ การเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และการรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากการเปลี่ยนแปลงดุลยภาพทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมดังกล่าวนี้ ข้อเสนอหลักของบทที่ 7 ก็คือ หากปราศจากการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นระหว่างทั้ง 2 กลุ่มผ่านขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยมาก่อนหน้านั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงและกลุ่มพลังของขบวนการทางสังคมโดยลำพังจะไม่มีทางเพียงพอที่จะโค่นล้มรัฐบาลพรรคไทยรักไทยในฐานะที่เป็นตัวแทนของกลุ่มพลังนักธุรกิจชนชั้นนายทุนผ่านการทำรัฐประหารในเดือนกันยายน 2549

ในประเด็นเกี่ยวกับเป้าหมายของการทำรัฐประหาร ผู้เขียนเสนอว่า นอกจากที่การทำรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 จะมีเป้าหมายเพื่อโค่นล้มและกำจัดกลุ่มก้อนทางอำนาจของกลุ่มทุนในรัฐบาลพรรคไทยรักไทยออกจากเวทีที่เป็นทางการของการเมืองไทย การรัฐประหารยังมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีของการควบคุมและปกครอง (mode of regulation) หรือระบอบการเมืองทั้งระบอบ จากระบอบการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตยซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่อำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองต้องมีที่มาจากเลือกตั้ง ไปสู่การสร้างและสถาปนา “ระบอบอำมาตยาธิปไตย” ที่ฐานของอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งอีกต่อไป การสร้างและสถาปนาระบอบอำมาตยาธิปไตยดังกล่าวได้กลายมาเป็นวาระทางการเมืองหลักของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ที่มองว่าระบอบการเมืองแบบอำมาตยาธิปไตยหรืออำนาจนิยมจะเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอำนาจและอิทธิพลของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระยะยาวได้ดีกว่าระบอบการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย อีกทั้งระบอบการเมืองแบบอำมาตยาธิปไตยยังมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางการเมืองของเครือข่ายของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย ที่กีดกันไม่ให้กลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ สามารถพัฒนาตัวขึ้นเป็นกลุ่มก้อนทางอำนาจที่ทำทลายหรือมีโอกาสในการลดทอนพระราชอำนาจและอิทธิพลของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ในระยะยาว ซึ่งเราจะเห็นรูปธรรมของวาระทางการเมืองดังกล่าวนี้อย่างชัดเจน ในการผลักดันรัฐธรรมนูญปี 2550 และกฎหมายความมั่นคงที่ออกภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหาร “หลัง 2549”

ทิศทางดังกล่าวได้ตอกย้ำข้อเสนอเกี่ยวกับรูปแบบรัฐในโลกทุนนิยมเสรีของ David Harvey⁵ นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ร่วมสมัย ที่ชี้ว่า ระบบการเมืองที่เหมาะสมที่สุดต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในโลกทุนนิยมเสรี หรือยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบเสรีนิยมใหม่นั้น ไม่ใช่ระบบการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย หากแต่เป็นระบบการเมืองแบบอำนาจนิยม (Authoritarianism) หรือที่เรียกกันว่า “ระบบอำมาตยาธิปไตย” (Bureaucratic Polity) ที่มุ่งเน้นการสร้างความเข้มแข็งกองทัพและสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐในการควบคุมและปราบปรามกลุ่มพลังชนชั้นล่างที่ต่อต้านรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นต่างหาก และนี่คือ ทิศทางการปรับตัว “หลัง 2549” ของรัฐทุนนิยมไทยที่เกิดขึ้นแล้วและกำลังคลี่คลายตัวไปสู่การสร้างดุลยภาพทางอำนาจชุดใหม่ต่อไป

8.1.4 “2549” ในฐานะจุดสิ้นสุดและจุดเริ่มต้น

ดังที่ผู้เขียนเสนอว่า เราต้องเข้าใจตัวแบบที่มีลักษณะเฉพาะและสากลของจุดบรรจบทางประวัติศาสตร์ของปี “2535-2549” ภายใต้โมทัศน์ที่ผู้เขียนเรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” โดยในที่นี้ผู้เขียนเสนอว่า เหตุการณ์การรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 นั้นไม่เพียงแต่เป็นเงื่อนไขจำกัดตามธรรมเนียมของการเขียนวิทยานิพนธ์ที่ต้องหาจุดจบหรือมีขอบเขตในแง่ของเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่ผู้เขียนเชื่อว่า การรัฐประหารในปี 2549 ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นหมุดหมายที่บ่งชี้การสิ้นสุดของการครองอำนาจนำ (hegemony) ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวด้วย ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่การศึกษาการเมืองไทย “หลัง 2549” ต้องอาศัยตัวแบบจำลองใหม่ (new model) สำหรับการทำความเข้าใจช่วงเวลาที่เราเรียกได้แบบคร่าวๆว่า “หลังรัฐประหาร 2549” ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ

ประการแรก ในระดับของมวลชน แม้ว่าการเกิดขึ้นของรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 จะเป็นผลผลิตโดยตรงและเป็นการแสดงออกของอำนาจนำของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตยระดับสูง ภายใต้กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ที่มีเป้าหมายเพียงเพื่อกำจัดกลุ่มก้อนทางอำนาจของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยก็ตาม แต่ผลที่ตามมาของการทำรัฐประหาร 19 กันยายน ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางการเมือง (political intervention) ของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูง นอกจากจะเป็นการฉีกทำลายรัฐธรรมนูญซึ่งหมายถึงวิถีของการควบคุมและปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยแล้ว ยังนำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และการ

⁵ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2005), pp. 64-86.

ออกกฎหมายที่เน้นการควบคุมและปราบปราม (repression) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสถาปนา กติกาหรือวิถีของควบคุมและปกครองแบบใหม่ที่เป็นเผด็จการมากขึ้น ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า ผลที่ ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกลับเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุม (unintended consequence) ของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูง ที่ต้องการยุติความขัดแย้งและต้องการควบคุม สถานการณ์ให้ได้ (เช่นเดียวกับที่การขยายอำนาจและอิทธิพลของกลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรค ไทยรักไทยเป็นผลที่ควบคุมไม่ได้ของการตัดสินใจสนับสนุนและช่วยเหลือของกลุ่มก้อนทางอำนาจ ดังกล่าวมาก่อนหน้านี้) นั่นคือ ผลของมันได้นำไปสู่การยกระดับความขัดแย้ง การแบ่งขั้ว และการ เผชิญหน้าทางชนชั้นอย่างรุนแรง ระหว่างขบวนการของชนชั้นล่างที่สนับสนุนรัฐบาลพรรคไทยรัก ไทย ซึ่งเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง (เช่น การเกิดขึ้นของ “แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จ การ” หรือ นปก. ในปี 2549 และต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ แห่งชาติ”)⁶ กับขบวนการของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่สนับสนุนการทำรัฐประหารและระบอบอำ มาตยาธิปไตย (คือ การเคลื่อนไหวของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยหลังปี 2549) หรือที่ นักหนังสือพิมพ์เรียกว่า ความขัดแย้งระหว่างมวลชน “เสื้อเหลือง” กับมวลชน “เสื้อแดง” โดยที่ ขบวนการเสื้อแดง หรือ นปก. ไปไกลถึงจุดที่แสดงท่าทีวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงต่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ราชวงศ์ และองคมนตรี และบางส่วนถึงกับต่อต้านระบอบกษัตริย์ นั้นหมายความว่า ภายหลังจากการรัฐประหาร 2549 “พระราชอำนาจนำ” และสถานะ “อยู่เหนือ การเมือง” อันมั่นคงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายใต้กลุ่มก้อนประวัติศาสตร์แบบชุมชน- ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ได้ถูกตั้งคำถามและท้าทายอย่างมากจากชนชั้นล่างที่ นิยมรัฐบาลพรรคไทยรักไทย, ทักษิณ ชินวัตร และนิยมระบอบประชาธิปไตย

ประการที่สอง ในระดับของอุดมการณ์ ดังที่ผู้เขียนอภิปรายถึงชุดของวาทกรรมหรือ อุดมการณ์ของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ ว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวก่อตัวขึ้นบนเค้าโครงหรือโครงกรอบทางอุดมการณ์แบบ ชุมชน-ชาตินิยม ที่มีวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงเป็นยอดสุดของกลุ่มก้อนดังกล่าว ผู้เขียนตั้ง ข้อสังเกตว่า สถานะของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ก่อนและหลังการรัฐประหาร 2549 มีความแตกต่าง กันอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดังที่ผู้เขียนได้อภิปรายไว้ในบทที่ 5 ถึงการยึดโยงและอ้างอิง อย่างแนบสนิทระหว่างนโยบายประชานิยมของรัฐบาลพรรคไทยรักไทยกับวาทกรรมเศรษฐกิจ

⁶ ดู ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี, “ความขัดแย้งของชนชั้นนายทุนไทยหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549: กรณีศึกษา บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหว แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ (นปก.-นปช.) ตั้งแต่ 19 กันยายน 2549 ถึง การชุมนุมใหญ่ ความจริงวันนี้สัญญา ครั้งที่ 1 พฤศจิกายน 2551” ใน *รวมบทความและงานวิจัย เอกสารประกอบการประชุม รัฐศาสตร์กับการ พัฒนาประชาธิปไตยไทย*, (การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9, วันที่ 2-3 ธันวาคม 2551, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 536-50.

พอเพียงของกษัตริย์ในช่วงปีแรกของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย แต่ภายหลังจากปี 2549 และการเกิดขึ้นของรัฐบาลทหารที่นำโดย พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ที่ประกาศแนวนโยบายแบบเศรษฐกิจพอเพียง ก่อปรกับการเกิดขึ้นของขบวนการต่อต้านรัฐประหาร เช่น ขบวนการ นปก. และเครือข่าย 19 กันยาต้านรัฐประหาร วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกย้ายตำแหน่งกลายเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามหรือไม่ใช่สิ่งเดียวกับ “ประชานิยม” ของรัฐบาลพรรคไทยรักไทย ดังที่เคยเป็นในอดีต (ดูบทที่ 5) ส่งผลให้การสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายเท่ากับการสนับสนุนระบอบเผด็จการและการทำรัฐประหารโค่นล้มระบอบประชาธิปไตย นั่นก็หมายความว่า วาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงที่เคยครองอำนาจนำเหนือความคิดจิตใจ (hegemony) ของชนชั้นต่างๆในสังคม โดยเฉพาะชนชั้นล่าง ได้กลับไปยืนอยู่ในฝั่งตรงกันข้ามกับผลประโยชน์ของชนชั้นล่างโดยปริยายในทางกลับกัน การสูญเสียอำนาจนำของวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ที่ค้ำยันพระราชอำนาจของกษัตริย์ภายใต้กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ในสายตาของชนชั้นล่าง ดังกล่าว ยังหมายถึงการตั้งคำถามที่ทำทลายต่อ “พระราชอำนาจนำ” และสถานะ “เหนือการเมือง” แบบ “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมไปถึงการสั่นคลอนต่อกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวด้วยในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่สืบเนื่องมาจากความเข้าใจว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ให้การสนับสนุนการทำรัฐประหาร และสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย⁷

จากเหตุผลใน 2 ประการข้างต้นที่มุ่งไปสู่การอธิบายสภาวะถูกทำลายและสภาวะที่สั่นคลอนของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ เราอาจตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมได้ว่า ภายใต้สภาวะดังกล่าว พระราชอำนาจนำทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อยุติความขัดแย้งและวิกฤตเฉกเช่นที่เคยเกิดขึ้นในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516, เหตุการณ์กบฏเมษาฮาวายปี 2524, เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 และวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 อาจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างราบรื่นนักโดยปราศจากการต่อต้าน พูดอีกอย่างก็คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ไม่อยู่ในสถานะที่จะสามารถยุติความขัดแย้งทางการเมืองที่มีอยู่ในระดับของการแบ่งขั้วทางชนชั้นอย่างชัดเจนและปะทะกันอย่างรุนแรงได้อีกต่อไป

ทางออกที่เป็นไปได้มีอยู่ 2 ทางเป็นอย่างน้อย คือ (1) กลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมระดับสูงสามารถกลับมาช่วงชิงเพื่อครองพระราชอำนาจนำเหนือกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆได้ต่อไป โดยมีการปรับเปลี่ยนหรือประนีประนอมกับกลุ่มพลังทางสังคมที่เป็นฝ่ายตรงข้าม ทั้งที่อยู่ในชนชั้น

⁷ ดู “Thailand’s monarchy: The king and them,” *The Economist* 389, 8610 (6-12 December 2008) [Online] available from http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=12724832; “Thailand’s king and its crisis: A right royal mess,” *The Economist* 389, 8610 (6-12 December 2008) [Online] available from http://www.economist.com/world/asia/displaystory.cfm?story_id=12724800 (เข้าดูวันที่ 20 ธันวาคม 2551)

เดียวกัน และชนชั้นล่าง นั้นหมายความว่า กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์เดิมได้ถูกปกปิดรักษาไว้ผ่านการปรับเปลี่ยนและประนีประนอมในระดับของกลุ่มก้อนทางอำนาจเท่านั้น หรือ (2) กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวพังทลายลงไป และมีการสถาปนากลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์อันใหม่ที่กลุ่มก้อนทางอำนาจกลุ่มหนึ่งของชนชั้นนายทุนที่อยู่ภายนอกเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจนำเหนือชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ (โดยเฉพาะกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม) และชนชั้นล่าง และเปิดทางให้กับกลุ่มก้อนทางอำนาจของชนชั้นนายทุนกลุ่มอื่นๆ ขึ้นมาใช้อำนาจนำแทนผ่านการสถาปนาระบบการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ที่วางความชอบธรรมของการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองอยู่บนการเลือกตั้ง โดยไม่ถอยหลังกลับไปหาระบบเผด็จการทหารอีก ทางออกจะเป็นเช่นไรนั้น เราคงต้องอาศัยการคลี่คลายตัวของประวัติศาสตร์ในอนาคตอันใกล้ เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามดังกล่าวได้⁸

ข้อสังเกตประการต่อมา หากมองจากมุมมองทางวิชาการสังคมศาสตร์ (และแม้แต่หากมองจากแง่มุมทางการเมือง) ภายหลังจากการรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน 2549 การนิยามหรือการศึกษา “การเมืองภาคประชาชน” (people's politics) และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movements) ในฐานะที่เป็นวัตถุของการศึกษาอาจจะกระทำได้อย่างขึ้นและต้องอาศัยการทำความเข้าใจวัตถุดังกล่าวเสียใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดขึ้นของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในปี 2549 และขบวนการ นปก. ในช่วง “หลัง 2549” ได้ส่งผลอย่างสำคัญต่อการศึกษาการเมืองภาคประชาชนผ่านแนวคิดวิเคราะห์แบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement-NSM) ที่วางอยู่บนสมมติฐานเกี่ยวกับความเชื่อมโยงโดยอัตโนมัติ ระหว่างการพัฒนาประชาธิปไตย (Democratization) กับสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” และความเชื่อในเรื่อง “การลดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจสังคม” ที่วางอยู่บนฐานคิดที่แยกส่วนอย่างเด็ดขาดระหว่างรัฐและสังคม⁹

ข้อสรุปในที่นี้ก็คือ สำหรับการเมืองไทย “หลัง 2549” สิ่งที่เราเรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” ในฐานะที่เคยถูกเชื่อว่าเป็นพลังหลักของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในช่วงก่อนหน้านี้ ได้ถูกตั้งคำถามและลดบทบาทลงไป เราอาจไม่สามารถพูดถึงหรือวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมเหล่านี้ในฐานะที่เป็นตัวแสดงแบบรวมหมู่ (collective agency) หรือกลุ่มพลังทางสังคมที่เป็น

⁸ ผู้เขียนตระหนักดีว่า เรายังไม่อาจสรุปอะไรได้ตอนนี้ สิ่งที่เราทำได้ก็คือ การตั้งข้อสังเกตเท่านั้น นั่นหมายความว่า ผู้เขียนยังไม่มั่นใจกับข้อเสนอของ เกษียร เตชะพีระ ที่ด่วนสรุปว่า ในสถานการณ์การเมืองปัจจุบัน (2551) ไม่มีกลุ่มการเมืองใด (รวมถึงสถาบันพระมหากษัตริย์) ที่สามารถครองอำนาจนำ (hegemony) ได้ในขณะนี้ ใน เกษียร เตชะพีระ, “สังคมการเมืองที่ไร้อำนาจนำ,” *มติชนรายวัน* (28 พฤศจิกายน 2551): 6.

⁹ ดูเพิ่มเติมใน Kengkij Kitirianglarp and Kevin Hewison, “Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand,” *Pacific Review*, forthcoming 2008

อิสระที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาประชาธิปไตยได้อีกต่อไป¹⁰ ข้อจำกัดดังกล่าวนี้เป็นผลโดยตรงมาจากความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวต่อสู้ภายใต้แนวทางแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (NSM) ที่ปฏิเสธการแบ่งขั้วทางชนชั้น การสร้างองค์กรทางชนชั้นแบบถาวร และการต่อสู้ช่วงชิงในระดับโครงการทางการเมือง แต่มุ่งเน้นที่การสร้างเครือข่ายหลวมๆ เฉพาะประเด็นเฉพาะหน้า และเน้นการสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้น ส่งผลให้ แม้ว่าเราจะเห็นบทบาทของสิ่งที่เรียกว่า “ภาคประชาชน” ในการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยอย่างเข้มข้นตั้งแต่ “หลัง 2535” เป็นต้นมา แต่ในความเป็นจริงแล้ว “การเมืองภาคประชาชน” ในประเทศไทยภายหลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์ กลับไม่เคยเป็นพลังที่เป็นอิสระจากรัฐ ทุน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเมืองภาคประชาชนไม่เคยเป็นอิสระจากการพึ่งพิงสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพ ส่งผลให้เราอาจจะต้องกลับมาทบทวนถึงสิ่งที่เรียกว่า “ภาคประชาชน” เสียใหม่ว่ามีสถานะอย่างไรในพื้นที่ของประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย

บททดสอบสำคัญของ “การเมืองภาคประชาชน” ก็คือ เหตุการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยซึ่งมีเป้าหมายที่เป็นปฏิบัติการต่อประชาธิปไตยในปี 2549 และหลังจากนั้น ความเป็นปฏิบัติการต่อประชาธิปไตยของขบวนการดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนอย่างดียิ่งของลักษณะที่ถดถอยซึ่งดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องภายใน “การเมืองภาคประชาชนไทย” นั่นคือ ไม่ใช่ขบวนการทางสังคมทั้งหมดที่เคลื่อนไหวต่อสู้ในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย หากแต่ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนความล้มเหลวและขีดจำกัดของแนวทางการต่อสู้ของขบวนการทางสังคมของชนชั้นล่าง หรือ “การเมืองภาคประชาชน” ตลอดมากกว่า 15 ปี กล่าวโดยสรุปแล้ว “หลัง 2549” กลุ่มพลังทางสังคมที่เรียกว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง” หรือ “การเมืองภาคประชาชน” ซึ่งเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่สำคัญที่สุดตัวหนึ่ง “หลัง 2535” ได้หมดความสำคัญลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากปราศจากการสรุปบทเรียนและทบทวนในระดับยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของตนเอง และหากกลุ่มพลังทางสังคมที่ถูกรเรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” ไม่สามารถสร้างความแตกหักจากวาทกรรมชุมชนนิยมชาตินิยม และแตกหักจากการพึ่งพิงอำนาจนำของกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยมอำมาตยาธิปไตย

¹⁰ ในงานสมัชชาสังคมไทย (Thai Social Forum) ในวันที่ 21-23 ตุลาคม 2549 (1 เดือนภายหลังจากการรัฐประหาร) พบว่า องค์กรภาคประชาชนส่วนใหญ่ (ซึ่งเป็นแนวชุมชนนิยมและชาตินิยม) ที่เข้าร่วมงานมิได้ปฏิเสธการรัฐประหารที่เกิดขึ้นในวันที่ 19 กันยายน หลายกลุ่มมองว่า การรัฐประหารและรัฐบาลของทหารจะเปิดโอกาสให้องค์กรภาคประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้มากกว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากนั้น รัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้แต่งตั้ง ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และนายแพทย์พลเดช ปิ่นประทีป 2 แกนนำของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์ ดู *พิมพ์ไทย* 13, 3516: 2.

“การเมืองภาคประชาชน” อาจจะต้องใช้เวลาอีกยาวนานกว่าที่จะสามารถกลับมาเป็นพลังหลักในการสร้างสรรค์และพัฒนาประชาธิปไตยได้ในอนาคต

กล่าวโดยสรุปแล้ว จากการค้นคว้าวิจัยและการนำเสนอมาตลอด 7 บท วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ตัวแบบจำลอง (model) ที่มีพลังที่สุดสำหรับการทำความเข้าใจสังคมการเมืองไทย นับตั้งแต่ปี 2535 และจนกระทั่งสิ้นสุดลงในปี 2549 คือ ตัวแบบจำลองที่ผู้เขียนเรียกว่า “กลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์แบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำ” ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งหมดที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เป็นผลและเป็นภาพสะท้อนของการทำงานและการเคลื่อนไหวของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว

8.2 บทเรียนและข้อเสนอแนะสำหรับการค้นคว้าวิจัยในอนาคต

1. แม้ว่าผู้เขียนจะเสนอว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ (theory of the state) มีความสำคัญอย่างยิ่ง และแนวคิดทฤษฎีร่วมสมัย เช่น แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (NSM) ซึ่งเป็นแนววิเคราะห์กระแสหลักของกระแสรองในแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์สำหรับการศึกษาความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบันได้ละเลยไป แต่กระนั้นก็ตาม ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้เขียนกลับมิได้ให้ความสำคัญกับการอภิปรายในรายละเอียดเกี่ยวกับรัฐทฤษฎีนิยมไทยมากนัก อันเนื่องมาจากผู้เขียนพบว่า เครื่องมือทางทฤษฎีที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คือ มโนทัศน์ “ชนชั้น” และ “การต่อสู้ทางชนชั้น” เพียงพอแล้วสำหรับการตอบใจวิจัยที่ตั้งไว้ แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนพบว่า หากสำรวจวรรณกรรมทางวิชาการในการเมืองไทยรอบกว่า 10 ปีที่ผ่านมา มีงานวิชาการน้อยชิ้นที่สนใจอภิปราย ประยุกต์ใช้ และพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ โดยเฉพาะในหมู่นักวิชาการสำนักมาร์กซิสต์เองก็มิได้มีการวิเคราะห์หรือนำทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐมาใช้อย่างจริงจัง ทั้งๆที่ในแวดวงวิชาการต่างประเทศในปัจจุบันได้มีการพัฒนาทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐให้ซับซ้อนขึ้นไปและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตัวของระบบทุนนิยมโลกอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนววิเคราะห์การควบคุมและปกครอง (Regulation Approach) ซึ่งกำลังได้รับความสนใจและถกเถียงอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับรัฐทฤษฎีนิยมในโลกตะวันตก ผู้เขียนหวังว่า ในอนาคตต่อไป จะมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าทั้งในเชิงทฤษฎีและการนำแนววิเคราะห์ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองไทยต่อไป

2. ดังที่ผู้เขียนนำเสนอว่า นโยบายการปฏิรูประบบราชการในยุครัฐบาลพรรคไทยรักไทย ส่งผลอย่างสำคัญต่อการบ่อนเซาะและทำลายอิทธิพลเหนือรัฐและกลไกรัฐของเครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ได้นำมาสู่ความขัดแย้งระหว่าง กลุ่มก้อนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย กับ เครือข่ายของสถาบันพระมหากษัตริย์ในเวลาต่อมานั้น (ส่วนที่ 2.2.1 ใน

บทที่ 6) ผู้เขียนไม่ได้มีเจตนาที่จะทำให้ข้อเสนอดังกล่าวมีสถานะเป็น “ข้อสรุป” ที่แน่นอนตายตัว เนื่องด้วยหัวข้อที่กำลังศึกษามีลักษณะที่ “ร่วมสมัย” อยู่มาก ดังนั้นข้อมูลในหลายส่วน โดยเฉพาะในประเด็นของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากยังไม่สามารถหาข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่เป็นรูปธรรมของนโยบายการปฏิรูประบบราชการมาสนับสนุนจนกระทั่งนำไปสู่การสรุปชี้ขาดได้ หากแต่ผู้เขียนได้นำเสนอเป็น “ข้อสังเกต” (assumption) และ “ข้อเสนอ” ที่เกิดขึ้นในแง่ของสิ่งที่ผู้เขียนอาศัยวิธีการ (method) วิเคราะห์และหาข้อสรุปผ่านการหักล้างความเป็นไปได้ของปัจจัยอื่นๆที่ใช้ในการอธิบายความขัดแย้งดังกล่าวออกไป (successive approximation) เช่น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางอุดมการณ์ ซึ่งผู้เขียนพบว่า ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์ไม่สามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ มากไปกว่านั้น ผู้เขียนได้พยายามชี้ว่า ในการอธิบายการกระทำของตัวแสดงหนึ่งๆ เราจำเป็นต้องเข้าใจการคิดคำนวณหรือการคาดการณ์อนาคตเพื่อที่จะตัดสินใจกระทำการของตัวแสดงนั้นๆด้วย หมายความว่า ตัวแสดงทางการเมืองหนึ่งๆอาจคาดการณ์ “แนวโน้ม” (tendency) ของความเป็นไปได้ต่างๆที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตัวแสดงอื่นๆและที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของตัวโครงสร้าง ซึ่งหมายความว่า “เหตุ” ของความขัดแย้งอาจจะอยู่ในระดับของสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น (actuality) แต่ถูกคาดการณ์หรือคิดคำนวณว่า มีโอกาสหรือมีศักยภาพที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต (potentiality) ดังนั้น ผู้เขียนได้แต่หวังว่า ในอนาคตอันใกล้ เมื่อความขัดแย้งทางการเมืองเฉพาะหน้าที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบันถูกคลี่คลายลงไป จะมีผู้ที่สนใจย้อนกลับมาศึกษาประเด็นดังกล่าวนี้เพื่อหาข้อสรุปที่จะเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางต่อไป

3. อันเนื่องมาจากการเสื่อมคลายของความนิยมทั้งในทางทฤษฎีและในทางการเมือง มาร์กซิสต์ในแวดวงวิชาการและขบวนการภาคประชาชนในประเทศไทยภายหลังจากการล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย กอปรกับการหลั่งไหลเข้ามาของแนววิเคราะห์ประชาสังคม (civil society) ของนักวิชาการเสรีนิยม และแนววิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (NSM) ของนักวิชาการสายชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาหลังสมัยใหม่ ส่งผลให้การวิเคราะห์ทางชนชั้น (class analysis) ซึ่งเคยเป็นแนววิเคราะห์ที่ได้รับความนิยมถูกเข้าใจว่า ไม่สามารถใช้ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ได้อีกต่อไป แต่จากการศึกษาวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พบว่า NSM มีข้อจำกัดมากทั้งในระดับที่เป็นเครื่องมือทางทฤษฎี และในระดับของยุทธศาสตร์ทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับทฤษฎี NSM วางอยู่บนสมมติฐานที่ผิดพลาดหลายประการ คือ การโยกการต่อสู้ของขบวนการทางสังคม (รูปแบบใหม่) กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบอัตโนมัติ ส่งผลให้ NSM ละเลยการวิเคราะห์ในระดับโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และอุดมการณ์ ที่เป็นกรอบจำกัดของการต่อสู้ของแต่ละขบวนการอยู่ นั่นหมายความว่า แม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการทางสังคมขนาดไหนก็ตาม

แต่ก็มีได้หมายความว่า การต่อสู้เหล่านั้นจะมีเป้าหมายที่นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยเสมอไป
 พิจารณาในระดับของยุทธศาสตร์ทางการเมือง พบว่า อันเนื่องมาจากขบวนการทางสังคมที่ได้รับ
 อิทธิพลจากแนวคิด NSM ปฏิเสธการรวมตัวทางการเมืองผ่านกรอบทางชนชั้น ส่งผลให้ขบวนการ
 เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะใช้ยุทธศาสตร์การสร้างแนวร่วมข้ามชนชั้นกับชนชั้นนายทุน และกลุ่มพลัง
 ทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประชาธิปไตย มากกว่าที่จะเคลื่อนไหวอย่างเป็นอิสระ ยิ่งไปกว่านั้น
 อันเนื่องมาจาก NSM มุ่งเน้นการต่อสู้ จัดตั้ง และรวมตัวผ่านประเด็นย่อยๆ เฉพาะหน้า ส่งผลให้
 ขบวนการมีแนวโน้มที่จะหดเล็กลง เมื่อรัฐมียุทธศาสตร์ทางนโยบายที่มีประสิทธิภาพในการ
 ลดทอนความขัดแย้งทางสังคมลงไปได้ นอกจากนี้ การที่ NSM ปฏิเสธการสร้างองค์กรทางชน
 ชั้นในลักษณะที่ถาวรที่มีโครงการทางการเมืองของชนชั้นตนเอง ส่งผลให้ ขบวนการเหล่านี้มี
 แนวโน้มที่จะพึ่งพิงองค์กร อุดมการณ์ ปัญญาชน ทักษะการ และโครงการทางการเมืองของชนชั้น
 อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ขบวนการต้องเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาลที่ได้รับความชอบธรรม
 จากการเลือกตั้ง ขบวนการอาจต้องทำแนวร่วม/พึ่งพิง/ประนีประนอมทั้งในแง่ของมวลชนและ
 อุดมการณ์กับกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม เช่น กองทัพ ศาล และสถาบันพระมหากษัตริย์

4. ผู้เขียนพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทย
 ร่วมสมัยยังมีอยู่จำกัดมากและมีลักษณะแยกส่วน ในปัจจุบันมีงานชิ้นสำคัญที่ศึกษาบทบาทของ
 สถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติทางเศรษฐกิจ เช่น งานของ พอพันธ์ อูยานนท์ และสำหรับมิติทาง
 การเมืองและมิติทางอุดมการณ์ผ่านมโนทัศน์ “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” และ “พระราชอำนาจ
 นำ” เช่น งานของ ธงชัย วินิจจะกุล และชนิดา ชิตบัณฑิต ข้อจำกัดร่วมกันของงานเหล่านี้ก็คือ การ
 ขาดการจัดวางสถานะ บทบาท และหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ภายในโครงสร้างขนาด
 ใหญ่ของความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม ในงานของพอพันธ์ซึ่งเน้นที่การอธิบาย
 การลงทุนทางธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ แต่กลับละเลยสถานะและ
 บทบาทในมิติอื่นๆของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่าง
 สถาบันพระมหากษัตริย์กับรัฐและกลไกรัฐ และการทำงานทางอุดมการณ์ของสถาบัน
 พระมหากษัตริย์ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำถามที่งานของ ธงชัย และชนิดาให้ความสนใจ แต่อย่างไรก็ดี
 ผู้เขียนพบว่า ในขณะที่ธงชัยและชนิดาให้ความสำคัญกับบทบาททางอุดมการณ์และบทบาท
 ทางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ งานทั้งสองชิ้นกลับทำเสมือนว่า สถาบัน
 พระมหากษัตริย์สามารถพัฒนาหรือประกอบสร้าง “พระราชอำนาจนำ” หรืออุดมการณ์ “ราชา
 ชาตินิยมประชาธิปไตย” ได้อย่างเป็นอิสระแบบ “บนลงล่าง” โดยไม่จำเป็นต้องต่อสู้
 ประนีประนอม ทำแนวร่วม หรือถูกเหนี่ยวรั้งจากกลุ่มพลังทางสังคมอื่นๆ และยุคสมัยที่ดำรงอยู่นั้น
 คือ ระบบทุนนิยม พุดให้ชัดกว่านั้นก็คือ เป็นไปได้แค่ไหนที่เราจะสามารถเข้าใจบทบาทและ
 สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยโดยจัดวางสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ใน

ท่ามกลางความสัมพันธ์ทางชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นและการพัฒนาของระบบทุนนิยม ผ่านการตอบคำถามที่สำคัญว่า *สถาบันพระมหากษัตริย์ทำงานและมีหน้าตาอย่างไรในความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิตแบบทุนนิยม* ซึ่งการทำความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยให้การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทยสามารถพัฒนาไปได้ไกลกว่าแค่เพียงการหาความเชื่อมโยงทั้งในทางบวกและลบระหว่างตัวแปรสองตัว คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ กับการพัฒนาประชาธิปไตยเท่านั้น

5. ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งที่ผู้เขียนประสบจากการทำงานในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คือ การที่วงวิชาการของไทยขาดองค์ความรู้ที่เพียงพอเกี่ยวกับเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมปี 2535 ส่งผลให้ ในการที่ผู้เขียนเลือกตั้งต้นศึกษาการเมืองไทยร่วมสมัยในปี 2535 จึงเป็นการเริ่มต้นที่มีลักษณะคลุมเครือ และจำเป็นต้องอาศัยสมมติฐานหรือข้อสังเกตเบื้องต้นจำนวนหนึ่งซึ่งอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับหรือไม่ได้รับการพิสูจน์ในเชิงประจักษ์ เช่น ในประเด็นบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ “หลัง 2535” ซึ่งผู้เขียนเลือกตั้งต้นจากข้อสังเกตเบื้องต้นของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เป็นหลัก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นเกี่ยวกับบทบาทของกองทัพกับการเมืองไทย ซึ่งแม้ว่าผู้เขียนจะไม่ให้ความสำคัญในงานนี้ ก็ดูเหมือนจะไม่มิงงานวิจัยที่ศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังว่า *สถานะหรือบทบาทของกองทัพได้เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไรในช่วง “ก่อน 2535” และ “หลัง 2535”* กองทัพในปัจจุบันยังมีฐานะเป็นกลุ่มพลังที่เป็นอิสระที่มีวาระทางการเมืองของตนเองแยก เช่นการเมืองไทย “ก่อน 2535” หรือไม่ ซึ่งคำถามเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการอธิบายบทบาทของกองทัพในเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 2549 และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หลังจากนั้น ผู้เขียนจึงหวังว่า จะมีผู้สนใจค้นคว้าศึกษาเหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมในปี 2535 ในฐานะที่เป็นหมุดหมายและจุดเปลี่ยนที่สำคัญทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ อุดมการณ์ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างสมบูรณ์และเพียงพอต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ. *สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.

กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บรรณาธิการ. *เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

กมล กมลตระกูล. บทนำ: เทมาเส็ก: ไล่ล่าไทยแลนด์. ใน *นภาภรณ์ พิพัฒน์. ถอดดีเอ็นเอเทมาเส็ก*

ทุนยักษ์ใหญ่ผงาดโลก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

กรุงเทพธุรกิจ (4 ธันวาคม 2548)

กองบรรณาธิการ. *ชาตินิยม: อุดมการณ์ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี. การเมืองใหม่ 1, 4* (มีนาคม-

เมษายน 2544)

กองบรรณาธิการ *ไอ.เอ็น.เอ็น. ปฏิวัติ'49*. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2549.

กองบรรณาธิการ *ไอ.เอ็น.เอ็น., สนธิ-คมช.* กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2550.

การเมืองทางเลือกยุคทักษิณและข้อจำกัดของขบวนการประชาชน. *ฟ้าเดียวกัน 2, 1* (มกราคม-

มีนาคม 2547)

กุลลดา เกษบุญชู-มีดี. *รัฐไทยกับโลกาภิวัตน์ (1980-1998)*. โครงการวิจัยโลกาภิวัตน์กับประเทศ

ไทย, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

เก้งกิก กิติเรียงลาภ. *ชนชั้นกลาง: คนโลเล วัวลี้มตีน หรือพลังประชาธิปไตย*. ใน *ใจ อึ้งภากรณ์*

และนุมนวล ยัพราช (บก.), รื้อฟื้นการต่อสู้: จากซ้ายเก่าสุดซ้ายใหม่ไทย. กรุงเทพฯ: กลุ่ม

ประชาธิปไตยแรงงาน, 2548.

เก้งกิก กิติเรียงลาภ. *ประชานิยมไทยรักไทย: วิฤตทุนนิยม รัฐ และการต่อสู้ทางชนชั้น*. *รัฐศาสตร์*

สาร 27, 2 (2549)

เก้งกิก กิติเรียงลาภ. *ความคิดทางการเมืองของ Giorgio Agamben: ว่าด้วย ชีวิตที่เปลือยเปล่า*

องค์อธิปัตย์ในสภาวะสมัยใหม่ และการเดินทางที่ไม่มีวันสิ้นสุด. *รัฐศาสตร์สาร 28, 3*

(2550)

เก้งกิก กิติเรียงลาภ. *ทำไมเราต้องสร้าง 'รัฐสวัสดิการ' ในสังคมไทย?*. *ฟ้าเดียวกัน 6, 1* (มกราคม-

มีนาคม 2551)

เก้งกิก กิติเรียงลาภ. *ว่าด้วยพ่อและภรรยาของพ่อ: 'ปิตุฆาต' ในฐานะอาชญากรรมที่จำเป็น*.

รัฐศาสตร์สาร (อยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์)

- เกษม เพชรนที. องค์การเอกชนภาคเหนือตอนล่างและตอนกลาง. ใน คณะกรรมการเผยแพร่และ
ส่งเสริมงานพัฒนา, ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน 2546.ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2546.
- เกษียร เตชะพีระ. การเมืองภาคประชาชน: ผ้าซิ่นน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร. พ้า
เดียวกัน 1, 1 (มกราคม-เมษายน 2546)
- เกษียร เตชะพีระ. บุชกับทักษิณ : ระบอบอำนาจนิยมขวาใหม่ไทย-อเมริกัน. กรุงเทพฯ: โครงการ
จัดพิมพ์คบไฟ, 2547.
- เกษียร เตชะพีระ. ปฏิวัติกรรมพี-ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข: จาก
14 ถึง 6 ตุลา และพฤษภาประชาธรรม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2550.
- เกษียร เตชะพีระ. จากระบอบทักษิณสู่รัฐประหาร 19 กันยายน 2549: วิฤตประชาธิปไตยไทย.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2550.
- เกษียร เตชะพีระ. ทางแพร่งและพงหนาม: ทางผ่านสู่ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- เกษียร เตชะพีระ. สังคมการเมืองที่ไร้อำนาจนำ. มติชน (28 พฤศจิกายน 2551)
- คณะทำงานเลขานุการร่วมฝ่ายวิชาการ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน. สรุปผลการสัมมนาระดับ
ภูมิภาค เรื่อง แนวคิด ทิศทาง และแผนการพัฒนาของประชาชน ในช่วงแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, สิงหาคม 2538.
- คณิต ฅ นคร. เปิดใจ ศ.ดร.คณิต ฅ นคร ผู้ร่วมก่อตั้งพรรคไทยรักไทย. ใน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง
(บก.), รู้ทันทักษิณ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขคิดด้วยคน, 2549.
- คนตุลาฯร่วมหนุนสุรพงษ์สู่สุธาธิบดี. กรุงเทพธุรกิจ (20 ธันวาคม 2544)
คม ชัด ลึก (16 ธันวาคม 2549)
- ความดี กับ หลักการ ทางเลือก-ทางออก ผู้ว่าการ สตง. มติชนสุดสัปดาห์ 25, 1293 (27
พฤษภาคม 2548)
- แคน สาลิกา. คนตุลาตายแล้ว. นนทบุรี: สำนักพิมพ์สาลิกา, 2550.
- คำคุณ สิทธิสมาน. ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
บ้านพระอาทิตย์, 2549.
- คำประกาศแห่งยุคสมัย. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 9, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2541)
- เงินผันยุคทักษิณ... โพสต์ทูเดย์ (17 กรกฎาคม 2548)
- จอห์น อิงภากรณ์. คำนิยม. ใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. บทเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548.
- จีปชป.-ชท.-มหาชน ผนึกต้าน ทรท. ผู้จัดการรายวัน (20 มกราคม 2548)

- เจษฎา โชติกิจภิวาทย์. นักทฤษฎีและนักปฏิบัติภาคประชาชน. ใน นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (บก.), *สุธี ประศาสน์เศรษฐ์: นักวิชาการฝ่ายประชาชน เนื่องในโอกาสครบรอบอายุกาล 60 ปี*. กรุงเทพฯ: คณะทำงาน 60 ปี สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2548.
- ใจ อึ้งภากรณ์, สุธาศัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ. *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544.
- ใจ อึ้งภากรณ์. จากโศกนาฏกรรมถึงลิเกการเมือง: การปฏิรูปการเมืองการปกครองไทยในเงาของ 6 ตุลาคม. *วารสารสังคมศาสตร์* 33, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2545)
- ใจ อึ้งภากรณ์. สถาบันกษัตริย์ในระบบทุนนิยมไทย. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และนุมนวล ยัพรราช (บก.), *ร้อยปีการต่อสู้ซ้ายแก่สู่ซ้ายใหม่ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2547.
- ใจ อึ้งภากรณ์. ถึงเวลารื้อถอนการเมืองแบบเก่าของภาคประชาชน. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และนุมนวล ยัพรราช (บก.), *ร้อยปีการต่อสู้ซ้ายแก่สู่ซ้ายใหม่ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2547.
- ใจ อึ้งภากรณ์. อิทธิพลของแนวคิด อนาธิปไตย โปสท์โมเดิร์น และ 'แนวทางที่สาม' ในขบวนการทางสังคมไทย. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. *ขบวนการทางสังคมในไทย*. กรุงเทพฯ: ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549.
- ใจ อึ้งภากรณ์. สถาบันกษัตริย์ไทยมีอำนาจแค่ไหน?: การถกเถียงทางวิชาการเกี่ยวกับกษัตริย์ไทย. ใน *รวมบทความและงานวิจัย เอกสารประกอบการประชุม รัฐศาสตร์กับการพัฒนา ประชาธิปไตยไทย*, การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9, วันที่ 2-3 ธันวาคม 2551 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ใจ อึ้งภากรณ์ และคนอื่นๆ. *การเมืองไทยในทัศนะลัทธิมาร์กซ์*. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2543.
- ใจ อึ้งภากรณ์ และคนอื่นๆ. การเมืองของภาคประชาชนในยุคพันธมิตรประชาชนเพื่อ ประชาธิปไตยและวิกฤตไล่ทักษิณ. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549.
- ใจ อึ้งภากรณ์ และแก๊งก๊าก กิติเรียงลาภ. *รัฐสวัสดิการ: ทางเลือกที่ดีกว่าประชานิยมไทยรักไทย*. กรุงเทพฯ: พรรคแนวร่วมภาคประชาชน, 2549.
- ใจมานัส พลอยดี. วิวาทะว่าด้วย แนวคิดธุรกิจชุมชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.), *หนึ่ง คราวเรือน สองวิถีการผลิต*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2541.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. การปะทะกันของกลุ่มทุนเก่าและกลุ่มทุนใหม่ภายใต้รัฐบาลทักษิณ. ใน ภิญญ ไตรสุริยะธรรมมา (บก.), *พิษทักษิณ*. กรุงเทพฯ: open books, 2547.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพฯ:
โครงการวิถึทรรศน์, 2544.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และศิริพร ยอดกลมศาสตร์. *แนวคิดเศรษฐกิจแห่งชาติกับการพัฒนาประเทศไทย*. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.), *คำประกาศชาตินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2543.

ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2550.

ชลิตา บัณชูวงศ์. *ปราชญ์ชาวบ้าน: การ(ถูก)สร้างอัตลักษณ์ผ่านเกษตรกรรมยั่งยืน*. ใน อนุสรณ์
คุณโณ (บก.), *เกษตรกรรมยั่งยืน: อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กับปัญหาการเกษตรและอัต
ลักษณ์ชาวนาไทย*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน, 2547.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. *องค์กรชุมชนกับการปฏิรูปสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการ
สังคม, 2549.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์. *บทสัมภาษณ์พิเศษ. โพสต์ทูเดย์ (7 กุมภาพันธ์ 2549)*

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. *คนที่ตายได้ฟ้าเดียวกัน. ฟ้าเดียวกัน 2, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2547)*

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *โลกาภิวัตร์กับอนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ, 2537.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *การเมืองเก่ากับการเมืองใหม่และกระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม*. ใน ชัยอนันต์
สมุทวณิช (บก.), *ธรรมาภิบาล: การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้าน
สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *ปฏิรูประบบราชการ*. กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์, 2545.

ชาญชัย จิตเหล่าอาทร. *รัฐตำรวจสมัยใหม่: ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมภายใต้รัฐบาล
พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร พ.ศ. 2544-2549*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ชูชัย ศุภวงศ์. *แนวคิด พัฒนาการ และข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย*. ใน ชูชัย ศุภวงศ์
(บก.), *ประชาสังคมในทรรคนะนักคิดในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2541.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ผลิตตำรา
มหาวิทยาลัยเกริก, 2540.

- ฐิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์ และราชนัน แซ่ลี้. *การเจรจาการค้าระหว่างประเทศ: พลวัตและข้อคิด*
สำหรับนโยบายเปิดเสรีการค้า. กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือชุด ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศศึกษา ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2551.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. *ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย, 2542.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบ
สวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. *ข้าแหละสวัสดิการสังคม เปลือกนอกประชานิยม*. *วารสารรากแก้ว* 1, 3
(มกราคม-นาคม 2549)
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. *หนึ่งครัวเรือน สองวิถีการผลิต*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2541.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. *เศรษฐศาสตร์กระแสทวน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2542.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, บรรณาธิการ. *คำประกาศชาตินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2543.
- ณัฐพล ใจจริง. *คว่ำปฏิวัติ-โค่นคณะราษฎร: การก่อตัวของ 'ระบอบประชาธิปไตยอันมี
พระมหากษัตริย์เป็นประมุข'*. *ฟ้าเดียวกัน* 6, 1 (มกราคม-มีนาคม 2551)
- เดชรัต สุขกำเนิดและคนอื่นๆ. *คู่มือประชาชนเพื่อการเรียนรู้นโยบายสาธารณะ: ู้ทันร่าง
พระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษ*. กรุงเทพฯ: a day weekly, 2548.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. *การเมืองระบบพหุชนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- ทักษ์ศิล ฉัตรแก้ว. *ความเข้าใจทักษิณ*. *Corporate Thailand* 8, 84 (สิงหาคม 2546)
- ทีมงานไทยโซลิダริตี้. *ถึงเวลาตัดแปลงการเมืองภาคประชาชน* (ตุลาคม 2547) [ออนไลน์]
แหล่งที่มา <http://thaisolidarity.org/oct04/hilight> [12 เมษายน 2549]
- ทีมงานไทยโซลิดาติตี้. *รัฐบาลทักษิณ 1 กับสงครามความยากจน*. (มีนาคม 2548) [ออนไลน์]
แหล่งที่มา <http://thaisolidarity.org/mar05/hilight.php> [เข้าดูวันที่ 18 ตุลาคม 2550]
- เทิดธรรม ทรงไทย. *10คนโค่นทักษิณ*. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2547.
- เทิดธรรม ทรงไทย. *คนโค่นทักษิณ*. กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน, 2549.
- เทิดธรรม ทรงไทย. *ข้าฯ คือ นักรบประชาชนกู้ชาติ*. กรุงเทพฯ: กรีน-ปัญญาญาณ, 2551.

ไทยโพสต์ (4 ธันวาคม 2548)

ไทยโพสต์ (9 กุมภาพันธ์ 2549)

ธงชัย วินิจจะกุล. ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณาจักรมอญสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระกฎมพีไทยในปัจจุบัน. ศิลปวัฒนธรรม 23, 1 (พฤศจิกายน 2544)

ธงชัย วินิจจะกุล. ชัยชนะของเสรีประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บก.), *สุทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475 / สถาปนา มทก.2477: ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.

ธงชัย วินิจจะกุล. *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548.

ธนิษฐ์ เจียรนวนนท์, *วิสัยทัศน์ผู้นำ CEO Vision*, เรียงเรียงโดย พิจารณ์ ธนาไพบลีย์. กรุงเทพฯ: สุสานการพิมพ์, 2547.

ธเนศ วงศ์ยานนาวา. *การวิเคราะห์หีบเจด (subject) ทฤษฎีที่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจของ มิเชล ฟูโก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

ธีรยุทธ บุญมี. Road Map ประเทศไทย. *เนชั่นสุดสัปดาห์* 12, 593 (13 ตุลาคม 2546)

ธีรยุทธ บุญมี. การเมืองระบอบทักษิณ (Thaksinocracy). ใน *เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.), รั้วทักษิณ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547.

ธีรยุทธ บุญมี. ธีรยุทธ วิพากษ์...สมภารทักษิณ บรรลุ!เอื้ออาทร เอื้ออาธรรม. *โพสต์ทูเดย์* (28 กุมภาพันธ์ 2548)

ธีรยุทธ บุญมี. *การเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรม การเมือง ครั้งที่ 2 ของไทย*. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2548.

ธีรยุทธ บุญมี. *หลังเลือกตั้งจะเกิดวิกฤตประชาธิปไตยทั้งระบบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายธาร, 2549.

ธีรยุทธ บุญมี. *ตุลาการภิวัตน์ (Judicial Review)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2549.

มณีรัตน์ มิตรปราสาท. ขบวนการของชาวล้มในประเทศไทย. ใน *ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), วิถีชีวิต วิถีผู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. เชียงใหม่: Silkworm Books, 2545.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. *พระเจ้าทรงปกเกล้าฯ ประชาธิปไตย: 60 ปีสิริราชสมบัติกับการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์. *การก่อเกิดรัฐบาลพรรคเดียวในการเมืองไทย: ศึกษากรณีพรรคไทยรักไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

- นฤมล ทับจุมพล. แนวคิดและวาทกรรมว่าด้วย: ธรรมรัฐแห่งชาติ. ใน จูไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บก.), *ธรรมาภิบาล กับคอร์รัปชันในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถิตรรศน์, 2546.
- นฤมล ทับจุมพล และจรัล ดิษฐาภิชัย. ขบวนการเพื่อรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน และการปฏิรูปการเมือง. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *วิถีชีวิต วิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย* กรุงเทพฯ: ตรัสวิน, 2545
- นลินี ต้นภูวนิตย์ และคณะ. ประสบการณ์ต่อสู้ของชาวลุ่มน้ำมูล กรณีศึกษาเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศล. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *วิถีชีวิต วิถีต่อสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. เชียงใหม่: Silkworm Books, 2545.
- นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา รุ่นที่ 3. อนาคตชนบทไทยภายใต้ระบอบทักษิณนาถวัตร. *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร* 1, 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547)
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย. ใน สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2536.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปฏิรูปการเมืองแบบมดทำรัง. *มติชนรายวัน* (22 พฤษภาคม 2538)
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ลัทธิพิธีไฮด์จ์ฟอด ร. 5*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. อาณาจักรแห่ง 'ความกลัว.' *มติชนรายวัน* (6 กันยายน 2547)
- บรรจง นะแส. 20 ปี องค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้. ใน พิทยา ว่องกุล (บก.), *ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชน* 2546. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา, 2546.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. *การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2542.
- บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ. *รายงานการศึกษาเรื่องโครงการเงินกู้ต่างประเทศวิกฤตแรงงานไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พจน์, 2544.
- บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ. *จับชีพจรการเคลื่อนไหวแรงงานปี 2548*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอารมณ์ พงศ์พจน์, 2549.
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. *เครือข่ายสลัม 4 ภาค: ประวัติศาสตร์และบทเรียน. ฟ้าเดียวกัน 1, 3* (กรกฎาคม-กันยายน 2546)

- บุญอริ ยี่หมะ. นโยบายหาเสียงแนวประชานิยมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ: การศึกษาเชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรคไทยรักไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- บำรุง บุญปัญญา. 3 ทศวรรษแนววัฒนธรรมชุมชน: บทนิพนธ์คัดสรร ว่าด้วยประชาธิปไตยชาวบ้าน เศรษฐกิจชุมชนและการพัฒนาบนเส้นทางที่เป็นไท. สุรินทร์: โครงการหนังสือดอกตี่วป่า, 2549.
- เบเนดิก แอนเดอร์สัน. บ้านเมืองเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ (บก.), จาก 14 ถึง 6 ตุลา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- ประชาชาติธุรกิจ (12 ธันวาคม 2548)
- ประชาชาติธุรกิจ (22 ธันวาคม 2548)
- ประดับไว้ในโลกา. ฟ้าเดียวกัน 2, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547)
- ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ และคณะ. คำประกาศชาตินิยมใหม่. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.), คำประกาศชาตินิยมใหม่. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2541.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. การแลกหมัดระหว่าง คนชายขอบ กับ มาร์กซิสต์. *a day weekly* 1, 34 (7-13 มกราคม 2548)
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. ลอยอังคาร. *a day weekly* 1, 40 (18-24 กุมภาพันธ์ 2548)
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. ทักษิณา-ประชานิยม: คู่มือรัฐประหาร และรัฐธรรมนูญสี่เหลี่ยม. ฟ้าเดียวกัน 5, 1 (มกราคม-มีนาคม 2550):
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. การเมืองด้านมืด. *Way* (กรกฎาคม 2551)
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. ประชาธิปไตยทางตรงในบริบทปัญหาของประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Direct Democracy). ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.), ก้าว (ไม่) พันประชานิยม แสวงหาประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส, 2551.
- ประมวล รุจนเสรี. พระราชอำนาจ. กรุงเทพฯ: สุเมธ รุจนเสรี, 2548.
- ประเวศ วะสี. แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานุภาพและวิเศษ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536.

- ประเวศ วะสี. บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี. ใน ชูชัย ศุภวงศ์ (บก.), *ประชาสังคมในทศวรรษที่คิดในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2541.
- ประเวศ วะสี. ระเบียบวาระแห่งชาติ. ใน *การปกครองที่ดี (Good Governance)*. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2543.
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ ระเบิดพลังฝ่าหลุมดำ. ใน จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บก.), *ทางออกไทยยุคทักษิณกินเมือง*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์, 2548.
- ประเวศ วะสี. จาก “หมอบระเวศ” ถึง “ทักษิณ”. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ปิยะมิตร ลีลาธรรม. ดอกผลและหนทางข้างหน้า: ปฏิกริยาต่อขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป. *ฟ้าเดียวกัน* 4, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549)
- ปริญญาวัฒน์ เลียงเจริญ. องค์กรพัฒนาเอกชนด้านการพัฒนาชนบท. ใน *สามทศวรรษขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543.
- ปวีณา อินวระชา. บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการผลักดันการปฏิรูปการเมือง. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2544.
- ปิยะมิตร ลีลาธรรม. ดอกผลและหนทางข้างหน้า: ปฏิกริยาต่อขบวนการประชาชนกึ่งสำเร็จรูป. *ฟ้าเดียวกัน* 4, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549).
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. ว่าด้วยขบวนการทางสังคมและเมืองไทย. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *วิถีชีวิตวิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. เชียงใหม่: Silkworm Books, 2545.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. *การต่อสู้ของทุนไทย: การปรับตัวและพลวัต (เล่ม 1)*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. *การต่อสู้ของทุนไทย: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด (เล่ม 2)*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ผู้จัดการรายวัน, (10 กุมภาพันธ์ 2549)
- ฝ่ายวิจัยเศรษฐกิจรายสาขา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, *โครงการตลาดการเงินในชนบทไทย 2539: รายงานฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541.
- พฤษ์ เกาถวิล, บรรณาธิการ, *เสียงเกษตรกร: ปลดพันธนาการเกษตรกรรายย่อย ปัญหาเกษตรกรภาคเหนือ บทวิเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายของเกษตรกร*. เชียงใหม่: สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ, 2544.
- พลเดช ปิ่นประทีป. เลือกคนที่รัก เลือกพรรคไปคาน โหวตเพื่อสังคมเข้มแข็ง. *กรุงเทพธุรกิจ* (3 ธันวาคม 2547)

- พลเดช ปิ่นประทีป, บรรณาธิการ. *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551.
- พลังราชสกุล vs ทุนทักษิณ. *มติชนสุดสัปดาห์* 26, 1334 (10-16 มีนาคม 2549)
- พอพันธ์ อุยยานนท์. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *การต่อสู้ของทุนไทย: การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- พัชฌันย์ คำหนัก. การต่อสู้ระหว่างทุนกับแรงงานในชีวิตประจำวัน กรณีศึกษาจากโรงงานเหล็ก. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ (บก.), *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน, 2549.
- พัชรา อุบลสวัสดิ์ และวิลาวัลย์ เฉื้อวงศ์กุล. ประชาคมจังหวัดกับการถักทอพลังภูมิภาค. ใน พลเดช ปิ่นประทีป (บก.), *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551.
- พันธ์ศักดิ์ วิญญรัตน์. SME กับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในศตวรรษที่ 21. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บก.), *เศรษฐศาสตร์กระแสทวน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2542.
- พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. *หมายเหตุประชาธิปไตย 19:9:49 การกลับมาของอำมาตยาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: ประชาทรรศน์, 2550.
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. บททดลองเสนอว่าด้วย (การเป็น) ไดโนเสาร์สมัยใหม่ในบ้านเรา. *การเมืองใหม่* 2 (พฤษภาคม – ธันวาคม 2544)
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. เส้นทางประชาธิปไตย และการปรับตัวของรัฐไทยในระบอบทักษิณ” *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม – มีนาคม 2547)
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. ทักษิณนิยม... (อีกที). ใน ภิญโญ ไตรสุริยธรรมา (บก.), *พิชทักษิณ*. กรุงเทพฯ: openbooks, 2547.
- พิมพ์ไทย* 13, 3516.
- พิทยา ว่องกุล. ระวัง! วิฤตระลอกสองที่ภาคเกษตร แนวโน้มมหันตภัยในยุคการค้าเสรี. ใน พิทยา ว่องกุล (บก.), *พลังไทยและเศรษฐกิจใหม่*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์, 2544.
- พิทยา ว่องกุล. *ทักษิณโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2547.
- พิทยา ว่องกุล. แนวโน้มประชาธิปไตยหลังการเลือกตั้ง. *ไทยโพสต์* (31 มกราคม 2548)
- พิทยา ว่องกุล. ยุติวิกฤตการเมืองด้วยการยุบสภา. ใน จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บก.), *ไอ.ซี.ยู. ทักษิณโหมกิส*. กรุงเทพฯ: วิถีทรรศน์, 2549.

- พิทยา ว่องกุล. การรุกรณาตัวของตัวเองของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตรในยุทธศาสตร์สองนครา
 ประชาธิปไตย. *ไทยโพสต์* (13 กุมภาพันธ์ 2549)
- พิทยา ว่องกุล. ยุทธศาสตร์ฟินแลนด์เพื่อโค่นล้มศักดินาจริงหรือ?. *ไทยโพสต์* (22 พฤษภาคม
 2549)
- พิทยา ว่องกุล. *หลักคิดและบทเรียนยุทธศาสตร์ประชาชน*. กรุงเทพฯ: ชุมศิลป์ธรรมดา, 2551.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *จุดจบรัฐชาติผู้...ชุมชนาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์,
 2540.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *คำประกาศอิสรภาพจาก IMF*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์, 2540.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *ธรรมรัฐ: จุดเปลี่ยนประเทศไทย?*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์,
 2541.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *มหกรรมประชาชนกู้ชาติเคลื่อนทัพจับศึก IMF*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย,
 2541.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *วิกฤตโลก แฉน World Bank ยึดประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการ
 วิถีทรรศน์, 2542.
- พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *สร้างสังคมใหม่: ชุมชนาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โครงการ
 วิถีทรรศน์, 2542.
- พิภพ ธงไชย. ประชาชนและการเมืองภาคประชาชนภายใต้รัฐบาลทักษิณ. ใน *ปฏิญญา ไตรสุริยะ
 ธรรมา* (บก.), *พิชทักษิณ*. กรุงเทพฯ: openbooks, 2547.
- พิภพ ธงไชย. การเคลื่อนตัวขององค์กรภาคประชาชนในทศวรรษใหม่. ใน *ประยงค์ คงเมือง* (บก.), *ขอ
 คุยกับคุณอานันท์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.
- พิภพ ธงไชย. เสี่ยงสะท้อนจากรากหญ้า สู่ผู้นำยุค CEO. ใน *เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, เรียบ
 เรียง. ผ่านอนาคตประเทศไทย 2552*. กรุงเทพฯ: ฐานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2548.
- พิภพ ธงไชย. *สุวิทย์ วัฒนุ พลีสละกายใจ: ว่าด้วยชีวิตและการต่อสู้*. ใน *นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์
 (บก.), สุวิทย์ วัฒนุ: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*. กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน,
 2550.
- ไพศาล วิสาโล, พระ. พุทธศาสนากับประชาสังคม. ใน *สันติสุข โสภณสิริ* (บก.), *ประชาสังคมและ
 วัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี
 พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, 2544.
- โพสทูเดย์* (23 มกราคม 2549)
- ปฏิญญา ไตรสุริยธรรมา. Interview ภูมิธรรม เวชยชัย. *Open*, 51 (2549)

- ภุชงค์ กนิษฐชาติ. ส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ. ใน พลเดช ปิ่นประทีป (บก.), *ชุมชนเข้มแข็งและประชาสังคม: 20 ปี มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2551.
- ภูมิธรรม เวชยชัย และนพรัตน์ มุณีรัตน์, เรียบเรียง. *จากจังหวัดคิดทักซิณ ชินวัตร สู่อำนาจก้าว พรรคไทยรักไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2547.
- มติชนรายวัน (1 สิงหาคม 2549)
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. ขบวนการประชาชนหลังพันธมิตรฯ. *วิทยาศาสตร์* 2,14 (1 พฤศจิกายน- 15 ธันวาคม 2551).
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. Bangkok Consensus. *ผู้จัดการรายเดือน* (มกราคม 2543)
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. *ฉันทามติอสังขัต*. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2548.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นคำตอบของประเทศหรือไม่ ไม่มีใครตอบได้ นอกจากประชาชนเป็นผู้ตอบ. *October 6* (กุมภาพันธ์ 2550)
- รัตพงษ์ สอนสุภาพ และประจักษ์ น้าประสานไทย. *Thaksino's Model ปฏิรูปความมั่นคงสู่ฐานอำนาจใหม่*. กรุงเทพฯ:บริษัท ยู เอ็กซ์ เพรส, 2546.
- เรื่องยศ จันทรศิริ. *สยาม ปะทะ โลกาวัดน์: เบื้องลึกแท้จริงในปมความขัดแย้งของรัฐไทย*. กรุงเทพฯ: สุวรรณภูมิอภิวัดน์, 2549.
- วันส ปิยะกุลชัยเดช. จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกริมซี. *รัฐศาสตร์สาร* 28, 1 (2550)
- วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, *โครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543.
- วรวีทย์ เจริญเลิศ. คนงานหญิง สหภาพแรงงาน และเอ็นจีโอ กับกระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ ความปลอดภัย. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.), *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. เชียงใหม่: Silkworm Books, 2545.
- วรวุฒิ จำลองนาค. *ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนผูกขาดในบริบทเศรษฐกิจการเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- วัชรพล พุทธิรักษา. *รัฐบาลทักษิณกับความพยายามสร้างภาวะการณ์ครองการนำ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, บรรณาธิการ. *CHANGE: 25 ปีแห่งความเปลี่ยนแปลง การเผชิญหน้า และความท้าทายของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: openbooks, 2548.

- วันวิรุ้งแสง. พรรคที่สาม ปราบปรามการฉ้อโกงทางเลือกของประชาชนในระบบบทักษิณ?. ใน จูไรรัตน์
 แสนใจรักษ์ (บก.), *ข้าแหละทักษิณมิคส์* กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์, 2547.
- วาสนา นาน่วม. *อมตะแห่งป่าเปรม*. กรุงเทพฯ: โพสต์บุ๊กส์, 2551.
- วิสุทธิ ไปไม้ และคนอื่นๆ. *ลงนามเพื่อล้มสลาย: ข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับผลกระทบต่อทรัพยากร
 ชีวภาพ สิทธิเกษตรกรและภาคเกษตรกรรมไทย*. นนทบุรี: คณะกรรมการจัดงาน
 เกษตรกรรมที่ยั่งยืน, 2547.
- วุฒิพงษ์ เปรียบจวิชัยวัฒน์, เรียบเรียง. *ยุทธศาสตร์แก้วิกฤตชาติ*. นนทบุรี: สถาบันสหัสวรรษ,
 2543.
- วี.ไอ. เลนิน. *จักรวรรดินิยม: ขั้นตอนสูงสุดของทุนนิยม*, แปลโดย ประสาท ลีลาเธียร. กรุงเทพฯ:
 บพิธการพิมพ์, 2519.
- เวียงรัฐ เนติโพธิ์. *เจ้าพ่ออุปถัมภ์กับรัฐอุปถัมภ์. สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* 50, 1 (30 พฤษภาคม-5
 มิถุนายน 2546): 14-7.
- เวียงรัฐ เนติโพธิ์. *รัฐคือผู้อุปถัมภ์รายใหม่แทนเจ้าพ่อ. เนชั่นสุดสัปดาห์* 11, 572 (2546)
- ศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ. *ขบวนการเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนใน
 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์*. ใน ผาสุก พงษ์
 ไพจิตร, บรรณาธิการ. *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. เชียงใหม่: Silkworm
 Books, 2545.
- ศัลยา ประชาชาติ. "วิจัยร้อน 'สถาบันประปกเกล้า' เปิดดูเงิน อีแต่น-ดาวเทียม ทุนต่างพรรคแต่
 ใจเดียวกัน. *มติชนสุดสัปดาห์* 23, 1203 (5-11 กันยายน 2546)
- ศิริโรตม์ คล้ามไพบูลย์, *ประชาธิปไตยไม่ใช่ของเรา* (กรุงเทพฯ: openbooks, 2550)
- ศุภวัณณ์ พลายน้อย, บรรณาธิการ. *การตอบสนองต่อภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของภาคประชา
 สังคมไทย*. กรุงเทพฯ: วศินการพิมพ์, 2545.
- เศรษฐสุสยาม, จูไรรัตน์ แสนใจรักษ์ และ พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. *สหรัฐอเมริกา: ยุทธศาสตร์
 ครอบความเป็นเจ้า*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์, 2541.
- ษ์รัฐรัมย์ ธรรมบุษดี. *ความขัดแย้งของชนชั้นนายทุนไทยหลังการทำรัฐประหาร 19 กันยายน
 2549: กรณีศึกษาบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหว แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ
 (นปก.-นปช.) ตั้งแต่ 19 กันยายน 2549 ถึง การชุมนุมใหญ่ ความจริงวันนี้ได้จรรยา ครั้งที่ 2
 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2551. ใน *รวมบทความและงานวิจัย เอกสารประกอบการประชุม
 รัฐศาสตร์กับการพัฒนาประชาธิปไตยไทย, การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสน
 ศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9, วันที่ 2-3 ธันวาคม 2551 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย**

- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. *บทเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- สนธิ ลิ้มทองกุล และสโรชา พรอุดมศักดิ์. *เมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร ฉบับ ถวายคืนพระราชอำนาจ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์, 2549.
- สถาบันพระปกเกล้า สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. *สรุปประเด็นการอภิปราย “ธรรมรัฐแห่งชาติ” Good Governance*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. *วิวัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทย*. มกราคม 2540.
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *องค์การสาธารณะประโยชน์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม, 2546.
- สมคิด เอนกทวีผล. ‘ตุลาชิน’ ฐานกำลังไทยรักไทย. *Positioning Magazine* [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.positioningmag.com/Magazine/Details.aspx?id=59591> [11 กรกฎาคม 2551]
- สมชัย จิตสุชน. *พฤติกรรมที่ไม่พอเพียงกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2543.
- สมพร จันทราชัย (นามปากกาของ สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ). เบื้องหลังและที่มาเมื่อคุณอาจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังโค่นทักษิณ ชินวัตร. *สยามปริทัศน์* 1, 3 (1 มกราคม -1 กุมภาพันธ์ 2550)
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. คอร์รัปชันนโยบาย. ใน *เจมส์ค็อกซ์ ปิ่นทอง (บก.)*, *ผู้พันทักษิณ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. *ทุนนิยมไทยบนแนวทางทักษิณมิกส์และผลต่อนโยบายการพัฒนา*. *ฟ้าเดียวกัน* 2, 1 (มกราคม-มีนาคม 2547)
- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. กีบดักแห่งหนึ่งในทักษิณมิกส์. ใน *จูไรต์นั้ แสนใจรักษ์ (บก.)*, *ชำแหละทักษิณมิกส์*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถีทรรศน์, 2547.
- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. ผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์. ใน *นิตีร์นั้ ทรัพย์สมบุรณ์ (บก.)*, *สุวิทย์ วัถหนู: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*. กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550.
- สมเกียรติ วันทะนะ. *สังคมศาสตร์วิภาษวิธี*. กรุงเทพฯ: วลี, 2524.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. *การเมืองมาตรา 7. มติชนรายวัน (17 มีนาคม 2549)*
- สมศักดิ์ โกศัยสุข. *ขบวนการแรงงานกับพฤษภามหาด*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท, 2547.
- สมศักดิ์ โกศัยสุข. *ขบวนการแรงงาน: ยุทธการแหกด่านโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: ดอกเบี๊ยะ, 2547.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. หลัง 14 ตุลา. *ฟ้าเดียวกัน* 3, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548)

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. บทวิจารณ์หนังสือ 'พระราชอำนาจ'. *October 5* (กันยายน 2548)

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. พระบารมีปกเกล้า: พระสุรเสียงราชินีบนเวทีพันธมิตร. [ออนไลน์]

แหล่งที่มา:

http://www.prachathai.com/05web/th/home/page2.php?mod=mod_ptcms&ID=1

[3167&Key=HighlightNews](#) [12 สิงหาคม 2551]

สมัชชาคนจน. *สมุดปกดำสมัชชาคนจน: คู่มือประชาชนยุคไอเอ็มเอฟ*. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2541.

สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์. *สามัคคีประชาชนต้านภัย IMF คัดค้านการขายหุ้นรัฐวิสาหกิจให้ทุนต่างชาติ*. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2541.

สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ, 2536.

สายชล สัตยานุรักษ์. *คึกฤทธิ์และการสร้างความเป็นไทย เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

สาวิทย์ แก้วหวาน, บรรณาธิการ. *รัฐวิสาหกิจไทย ดำรงไว้เพื่อประชาชน: บทบาท ภาระ หน้าที่เพื่อสังคมและประชาชนโดยรวม*. นนทบุรี: สมาพันธ์แรงงานรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์, 2549.

สินีพร มฤคพิทักษ์. ความแตกต่างที่มีคุณค่าคือเป้าของนโยบายทักษิณนิคม. *เนชั่นสุดสัปดาห์* 13, 664 (กุมภาพันธ์ 2547)

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. ภาคผนวก: ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของการรัฐประหารในประเทศไทย. ใน ธนาพล อิวสกุล (บก.), *รัฐประหาร 19 กันยายน*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2550.

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. ขบวนการประชาชนถึงสำเร็จรูป กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบฟุ้งฟิง. *ฟ้าเดียวกัน* 4, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549)

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. รัฐประหารนี้เพื่อใคร?. *ฟ้าเดียวกัน* 5, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2550)

สุรชาติ บำรุงสุข. *ไตรสรณคมน์ทหาร รัฐประหาร และการเมืองไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2551).

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล. *การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ: การปรับตัวของรัฐไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

สุริยะใส กตะศิลา. พรรคการเมืองทางเลือกกับการเมืองภาคประชาชน: เส้นคู่ขนานหรือหนทางเผชิญหน้า. ใน ประยงค์ คงเมือง (บก.), *ขอคุยกับคุณอานันท์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

สุริยะใส กตะศิลา. คิกออฟภาคประชาชน ยุทธศาสตร์เลือกตั้งเพื่อถ่วงดุลระบอบทักษิณ. *โพสต์ทูเดย์* (6 ธันวาคม 2547)

สุริยะใส กตะศิลา. หลังฉากขบวนการพันธมิตรฯ หลังรัฐประหาร และหลังรัฐบาลสุรยุทธ์.

October 6 (2550)

สุริยะใส กตะศิลา. *พันธมิตร ประชาชน ประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: openbooks, 2550.

สุวิทย์ วีรจรรณ. *คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญปิดฉากพรรคไทยรักไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้าน
พระอาทิตย์, 2550.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. *ทางเลือกนอกเหนือทักษิณ*. ใน จูไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (บก.), *ทางออกไทยยุค
ทักษิณกินเมือง*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยทรรศน์, 2548.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. *ขจัดทักษิณ ธนาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2548.

สุวิทย์ วัดหนู. *จากเดือนตุลาสู่ยุคปฏิรูปการเมือง (2537)*. ใน นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (บก.), *สุวิทย์
วัดหนู: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*. กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550.

สุวิทย์ วัดหนู. *ขบวนการคนจนในประเทศไทย*. ใน นิติรัตน์ ทรัพย์สมบูรณ์ (บก.), *สุวิทย์
วัดหนู: นักรบประชา เคียงข้างคนจน*. กรุงเทพฯ: กลุ่มเพื่อนประชาชน, 2550.

สุเมธ ตันติเวชกุล. *เศรษฐกิจพอเพียง ทางเลือก... ทางรอด*. ใน เปี่ยมศักดิ์ คุณากรประทีป, *เรียบ
เรียง. ผ่านอนาคตประเทศไทย 2552*. กรุงเทพฯ: สุานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2548.

เสน่ห์ จามริก. *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

เสน่ห์ จามริก. *เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*. ใน พิทยา ว่องกุล (บก.), *ยุทธศาสตร์
ประเทศไทย 1999-2000*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยทรรศน์, 2541.

เสน่ห์ จามริก. 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย: จากโลกาภิวัตน์..สู่..ชุมชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
(บก.), 1999จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ,
2542.

เสรี พงศ์พิศ. *แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิภูมิปัญญาไทย, 2544.

เสรี ลีลาชัย. *เศรษฐกิจชาตินิยมในประเทศไทยกำลังพัฒนาและสถานการณ์ในประเทศไทย*. ใน ณรงค์
เพ็ชรประเสริฐ (บก.), 1999 จุดเปลี่ยนแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์
การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ไสว บุญมา. *ประชานิยม: หายนะจากอาร์เจนตินาถึงไทย?* กรุงเทพฯ: Nation Books, 2546.

เหมา เจ๋อ ตุง. *ปรัชญานิพนธ์ประธานเหมาเจ๋อตุง*. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2522.

อคิน รพีพัฒน์. *ระบบอุปถัมภ์กับการเมืองไทยสมัยคิดใหม่ทำใหม่*. ใน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.),
รู้ทันทักษิณ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอคิดด้วยคน, 2547.

อคิน รพีพัฒน์. *ชุมชนในสังคมไทย. มติชนรายวัน (18 กรกฎาคม 2551)*

- อนุสรณ์ ลีम्मณี. *ที่มาด้านโครงสร้างของนโยบายการร่วมมือระหว่างรัฐกับทุน: การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับการปรับกลยุทธ์ของรัฐในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2539.
- อนุสรณ์ ลีम्मณี. *การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง: ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อนุสรณ์ อุณโณ. *นโยบายประชานิยม รัฐบาลพรรคไทยรักไทย: ข้อพิจารณาเบื้องต้น*. *ฟ้าเดียวกัน* 3, 1 (มกราคม-มีนาคม 2548)
- อมร จันทรสมบุญณ์. *คอนสติติวชันแนลลิสม์ (Constitutionalism): ทางออกของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2537.
- อลงกรณ์ พลบุตร และคณะ. *สมุดปกดำ เมนูคอร์รัปชันระบอบทักษิณ*. กรุงเทพฯ: ธรรมรัฐไทย, 2550.
- อัจฉรา รักยุติธรรม, บรรณาธิการ. *ที่ดินและเสรีภาพ: ขบวนการต่อสู้เพื่อที่ดินของเกษตรกรไทย*. กรุงเทพฯ: Black Lead Publishing, 2548.
- อัมมาร สยามวาลา. *ทักษิณนิมิตส์. มติชนรายวัน (25 ธันวาคม 2545)*
- อัมมาร สยามวาลา. *อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของวิกฤติเศรษฐกิจและทางออกของเศรษฐกิจไทย*. *OCTOBER 2 (เมษายน 2546)*
- อัมมาร สยามวาลา และคนอื่น. *การเมืองกับผลประโยชน์ทางธุรกิจภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. *สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*. ใน *กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บก.)*, *สำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- อานันท์ ปันยารชุน, *วิสัยทัศน์ผู้นำ CEO vision*, เรียบเรียงโดย พิจารณ์ ธนาไพบุลย์. กรุงเทพฯ: ฐานการพิมพ์, 2547.
- อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. *ไทยกับเอเชีย: การเมือง ทุน และความมั่นคงยุคหลังวิกฤตเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. *นี่คือรัฐบาลเปรม 6*. *October 6 (2550)*
- อุเชนทร์ เชียงเสน. *10 ปี สมัชชาคนจน: บทเรียนบางประการ*. *ฟ้าเดียวกัน* 5, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2550)
- อุเชนทร์ เชียงเสน. *จารีกัไว้ในยุคสมัยแห่งการรัฐประหาร*. ใน *ธนาพล อิวสกุล (บก.)*, *รัฐประหาร 19 กันยายน*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2550.

- เอนก นาคะบุตร. *กอบบ้านกูเมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนเพื่อสังคม, 2545.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *มือบมือถือ: ชนชั้นกลาง และนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2536.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *อนุทินการเดินทางของความคิด: จาก "รัฐ" สู่อารยสังคม และ "พลเมือง"*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *การเมืองของพลเมือง: สู่อสังหาริมทรัพย์ใหม่*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2543.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *ประชานิยม. เนชั่นสุดสัปดาห์* 10, 491 (29 ตุลาคม- 4 พฤศจิกายน 2544)
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *พิศการเมือง*. กรุงเทพฯ: openbooks, 2548.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *ทักษิณ-ประชานิยม*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ไอฟาร์ สุขเกษม. *ทักษิณ ปราชัย: มือบ 2549 บทเรียนที่ทักษิณต้อง คิดใหม่ ทำใหม่*. กรุงเทพฯ: ฐานมีเดีย เน็ตเวิร์ค, 2549.
- The Carlyle Group: Private Equity Funds. *Corporate Thailand* 8, 84 (สิงหาคม 2546)
- TPI *ดีลประวัติศาสตร์ที่ต้องบันทึก. นิตยสารผู้จัดการ* (มิถุนายน 2549) [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.gotomanager.com/news/details.aspx?id=48739> [16 กันยายน 2551]

ภาษาอังกฤษ

- Adamson, W. *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory*. Berkeley: University of California Press, 1980.
- Agamben, G. *State of Exception*. Translated by Kevin Attell. Chicago and London: University of Chicago Press, 2005.
- Aglietta, M. *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*. London and New York: Verso, 1979.
- Althusser, L. Freud and Lacan. In *Essays on Ideology*. London and New York: Verso, 1993.
- Althusser, L. The Historical Task of Marxism. In *The Humanist Controversy and Other Writings*. translated by G.M. Goshgarian (London and New York: Verso, 2003)

- Althusser, L. Contradiction and Overdetermination. In *For Marx*. Translated by Ben Brewster. London and New York: Verso, 2005.
- Althusser, L. On Young Marx. In *For Marx*. Translated by Ben Brewster. London and New York: Verso, 2005.
- Althusser, L. Philosophy and Marxism. in *Philosophy of the Encounter: Later Writings, 1978-1987*. translated by G. M. Goshgarian. London and New York: Verso, 2006.
- Althusser, L. and Balibar, E. *Reading Capital*. translated by Ben Brewster. London and New York: Verso, 2006.
- Ammar Siamwalla, Anatomy of the Crisis. In Peter Warr (ed.), *Thailand Beyond the Crisis*. London and New York: RoutledgeCurzon, 2005.
- Anek Laothamatas, *Business associations and the new political economy of Thailand: From bureaucratic polity to liberal corporatism*. Boulder: Westview Press, 1992.
- Apichat Satitniramai, *The Rise and Fall of the Technocrats: The Unholy Trinity of Technocrats, Ruling Elites and Private Bankers and the Genesis of the 1997 Economic Crisis*. Ph.D. Thesis, University of Wales, Swansea, 2002.
- Badiou, A. *Being and Event*, translated by Oliver Feltham. London and New York: Continuum, 2005.
- Badiou, A. *Polemics*, translated by Steve Corcoran. London and New York: Verso, 2006.
- Badiou, A. *The Concept of Model*, translated by Z. L. Fraser and T. Tho. Melbourne: Re.press, 2008.
- Bangkok Post* (10 August 2004)
- Bensaid, D. Leap!, Leap!, Leap! In S. Budgen, S. Kouvelakis and S. Zizek (eds.), *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*. Durham and London: Duke University Press, 2007.
- Benton, T. *The Rise and Fall of Structural Marxism: Louis Althusser and his Influence*. London: Macmillan, 1984.
- Bhaskar, R. Realism. In Tom Bottomore (ed.), *A Dictionary of Marxist Thought*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- Bhaskar, R. *Dialectic: The Pulse of Freedom*. London and New York: Verso, 1993.

- Bonefeld, W. Social Constitution and the Form of the Capitalist State. In W. Bonefeld, R. Gunn and K. Psychopedis (eds.), *Open Marxism Vol 1: Dialectics and History*. London: Pluto Press, 1992.
- Bonefeld, W. and Holloway, J., eds., *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State*. London: MacMillan, 1991.
- Bowie, K. A., *Rituals of National Loyalty: An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Brown, A. and Hewison, K., Labour Politics in Thaksin's Politics. Working Papers Series No. 62, March 2004, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong.
- Callinicos, A. *Against the Third Way: An Anti-Capitalist Critique*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Chai-Anan Samudavanija. Old soldiers never die, they are just bypassed: the military, bureaucracy and globalization. In K. Hewison (ed.), *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*. London and New York: Routledge, 1997.
- Chanida Chitbundid, Chaithawa Thulathon and Thanapol Eawsakul. The Thai Monarchy and Non-governmental Organisations. In Shinichi Shigetomi, Kasian Tejapira and Apichart Thongyou (eds.), *The NGO Way: Perspectives and Experiences from Thailand*. Chiba: Institute of Developing Economies, Japan External trade Organization, 2004.
- Connors, M. K., Ideological Aspects of Democratisation: Mainstreaming Localism. Working Papers Series No. 12, October 2001, Southeast Asia Research Centre, City University of Hong Kong.
- Connors, M. K. Goodbye to the Security State: Ideological Change in Thailand. *Journal of Contemporary Asia* 33, 4.
- Connors, M. K. Framing the People's Constitution. In Duncan McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NAIS, 2002.
- Connors, M. K., *Democracy and National Identity in Thailand*. New York and London: RoutledgeCurzon, 2003.

- Connors, M. K. Article of Faith: The Failure of Royal Liberalism in Thailand. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Edgell, S. *Class*. London: Routledge, 1993.
- Ehrbar, H.G. Marxism and Critical Realism. September 1998. unpublished paper.
- Foucault, M. *The Archeology of Knowledge & the Discourse on Language*, translated by A.M. S. Smith. New York: Pantheon Books, 1972.
- Giddens, A. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1998.
- Giles Ji Ungpakorn. *A Coup for the Rich: Thailand's Political Crisis*. Bangkok: Workers Democracy Publishing, 2007.
- Glassman, J. *Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Glassman, J., Bae-Gyoon Park, and Young-Jin Choi, Failed Internationalism and Social Movement Decline: The Cases of South Korea and Thailand," *Critical Asian Studies* 40, 3.
- Gramsci, A. *Selections from the Prison Notebooks*, Q. Hoare and G. N. Smith (eds.). New York: International Publishers, 2005.
- Hall, S. *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left*. London and New York: Verso, 1990.
- Handley, P. *The King Never Smiles: A Biography of Thailand's Bhumibol Adulyadej*. New Haven and New York: Yale University Press, 2006.
- Hardt, M. and Negri, A. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press, 2004.
- Harvey, D. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Hewison, K. The monarchy and democratization. In Kevin Hewison (ed.), *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*. New York and London: Routledge, 1997.
- Hewison, K. The World Bank and Thailand: Crisis and Safety Nets. *Public Administration and Policy* 11, 1.

- Hewison, K. Thailand's Capitalism and Economic Crisis. In R. Robinson, M. Beeson, K. Jayasuriya, and Hyuk-Rae Kim (eds.), *Politics and the Markets in the Wake of the Asian Crisis*. London: Routledge, 1999.
- Hewison, K. Crafting a new social contract: Domestic capitalist responses to the challenge of neoliberalism. In Ji Giles Ungpakorn (ed.), *Radicalising Thailand: New political perspective*. Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003.
- Ikenberry, G. J. America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-war Era. In M. Cox, G. J. Ikenberry and Takashi Inoguchi (eds.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Jessop, B. *Nicos Poulantzas: Marxist theory and political strategy*. London: Macmillan, 1985.
- Jessop, B. *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Jessop, B. *State Power: A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity, 2008.
- Jessop, B. and Ngai-Ling Sum. *Beyond the Regulation Approach: Putting Capitalist Economics in their Place*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar, 2006.
- Jessop, B. and others. *Thatcherism: a Tale of Two Nations*. Cambridge: Polity Press, 1988.
- Ji Giles Ungpakorn. The Political Consequences of the 1997 Crisis in Thailand: Restructuring the economy and the rise of nationalism. In Abdul Rahman Embong and Jurgen Rudolph (eds.), *Southeast Asia Into the Twenty First Century: Crisis and Beyond*. Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia, 2000.
- Juliano-Soliman, C. D. and others. *Crossover Leadership in Asia: Staying Whole in Two Halves*. Philippines: INCITEGov, 2008.
- Kanokrat Lertchoosakul. Conceptualising the Roles and Limitations of N.G.O.s in the Anti-Pak Mun Dam Movement. In Giles Ji Ungpakorn (ed.), *Radicalising Thailand*. Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University, 2003.

- Kasian Tejapira. Globalizers vs Communitarians: Post-May 1992 Debates among Thai Public Intellectuals. paper prepared for the panel on "Direction and Priorities of Research on Southeast Asia" at the Annual Meeting of U.S. Association for Asian Studies in Honolulu, 11-14 April 1996.
- Kasian Tejapira. Toppling Thaksin. *New Left Review*, 39 (May-June 2006).
- Kengkij Kitirianglarp and Hewison, K. Social Movements and Political Opposition in Contemporary Thailand. *Pacific Review*. forthcoming 2009.
- Kullada Kesboonchoo Mead *The Rise and Decline of Thai Absolutism*. London: RoutledgeCurzon, 2004.
- Laclau, E. *On Populist Reason*. London and New York: Verso, 2005.
- Laclau, E. and Mouffe, C. *Hegemony and Socialist Strategy*. London and New York: Verso, 1985.
- Lazarus, S. Lenin and the Party, 1902-November 1917. In S. Budgen, S. Kouvelakis and S. Zizek (eds.), *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*. Durham and London: Duke University Press, 2007.
- Le Bon, G. *The Crowd*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1995.
- Lecerle, J-J. Lenin the Just, or Marxism Unrecycled. In S. Budgen, S. Kouvelakis and S. Zizek (eds.), *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth*. Durham and London: Duke University Press, 2007.
- Lotringer, S. and Marazzi, C., eds., *Autonomia: Post-Political Politics*. New York: Semiotext(e), 2007.
- Martin, J. *Gramsci's Political Analysis*. London: MacMillan Press, 1998.
- Marx, K. *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers, 1963.
- Marx, K. Difference between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature. In *The First Writings of Karl Marx*. P. M. Schaffer (ed.). New York: Ig Publishing, 2006.
- McCargo, D. Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand. *Pacific Review* 18, 4.
- McCargo, D. and Ukrist Pathmanand. *The Thaksinization of Thailand*. Copenhagen: NIAS Press, 2005.

- Mcclellan, D. *Marxism after Marx*. London and Basingstoke: The Mcmillan Press, 1979.
- Meckstroth, T. Marx and the Logic of Social Theory: The Capitalist State. *Science and Society* 64, 1.
- Miliband, R. *The State in Capitalist Society*. London: Quartet Books, 1969.
- Missingham, B. *The Assembly of the Poor in Thailand*. Chiangmai: Silkworm Books, 2003.
- Mouffe, C. *On the Political*. London and New York: Routledge, 2005.
- Naruemon Thabchumpon. NGOs and Grassroots Participation in the Political Reform Process. In D. McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NIAS, 2002.
- Negri, A. *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*. translated by H. Cleaver, M. Ryan and M. Viano. New York: Autonomedia, 1989.
- Negri, A. Keynes and the Capitalist Theory of the State. In M. Hardt and A. Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1994.
- Negri, A. The State and Public Spending. In M. Hardt and A. Negri, *Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1994.
- Negri, A. *The Politics of Subversion: A Manifesto for the Twenty-First Century*, translated by James Newell. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Negri, A. *Reflections on Empire*. Cambridge: Polity, 2008.
- O' Connors, J. *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St. Martin's Press, 1973.
- Ockey, J. Monarch, Monarchy, succession and stability in Thailand. *Asia Pacific Viewpoint* 46, 2.
- Ockey, J. *Making Democracy: Leadership, Class, Gender, and Political Participation in Thailand*. Chiangmai: Silkworm Books, 2004.
- Ollman, B. Theses on the Capitalist State. In *Dialectical Investigations: The Meanings of Dialectics*. London: Routledge, 1993.
- Ollman, B. Critical Realism in Light of Marx's Process of Abstraction. In *Dance of the Dialectic: Steps in Marx's Method*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2003.

- Pasuk Phongpaichit and Baker, C. The Only Good Populist is a Rich Populist: Thaksin Shinawatra and Thailand's Democracy. Working Papers Series No.36, Southeast Asia Research Centre, Hong Kong.
- Pasuk Phongpaichit and Baker, C. *Thailand's Crisis*. Chiangmai: Silkworm Books, 2000.
- Pasuk Phongpaichit and Baker, C. *Thaksin: The Business of Politics in Thailand*. Chiangmai: Silworm Books, 2004.
- Pasuk Phongpaichit and Baker, C. Thaksin's Populism *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Porphant Ouyyanont. The Crown Property Bureau in Thailand and the Crisis of 1997. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Poulantzas, N. *Political Power and Social Classes*, translated by T. O'Hagan. London: NLB, 1973.
- Poulantzas, N. Introduction: Social Classes and Their Extended Reproduction. In *Classes in Contemporary Capitalism*, translated by D. Fernbach. London: NLB, 1975.
- Poulantzas, N. *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, translated by J. White. London: Verso, 1979.
- Poulantzas, N. *State, Power, Socialism*, translated by P. Camiller. London: Verso, 1980.
- Poulantzas, N. and Miliband, R. The Problem of the Capitalist State. In R. Blackburn (ed.), *Ideology in Social Science: Readings in critical social theory*. Fontana: Collins, 1972.
- Prawase Wasi. An Overview of Political Reform Issue. In D. McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NIAS, 2002.
- Prudhisan Jumbala and Maneerat Mitprasart. Non-governmental development organizations: Empowerment and environment. In K. Hewison (ed.), *Political Change in Thailand: Democracy and Participation*. London and New York: Routledge, 1997.
- Pye, O. and Schaffer, W. The 2006 Anti-Thaksin Movement in Thailand: An Analysis. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.

- Reynolds, C. J. Thai Identity in the Age of Globalization. In C. J. Reynolds (ed.), *National Identity and Its Defenders: Thailand Today*. Chiangmai: Silworm Books, 2002.
- Riggs, F. *The Bureaucratic Polity as a Working System*. Cambridge: Schenkman Press Company, 1976.
- Rodan, G. and Hewison, K. Closing the Circle?: Globalization, Conflict and Political Regimes. *Critical Asian Studies* 36, 3.
- Rodan, G. and Hewison, K. Neoliberal globalization, conflict and security: new life for authoritarianism in Asia?. In V. R. Hadiz (ed.), *Empire and Neoliberalism in Asia*. London and New York: Routledge, 2006.
- Saad-Filho, A. and Johnston, D., eds., *Neoliberalism: A Critical Reader*. London and Ann Arbor: Pluto Press, 2005.
- Schmidt, J. D. Democratization and Social Welfare in Thailand. In D. McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NIAS, 2002.
- Schmitt, C. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, translated by G. Schawb. Chicago: University of Chicago Press, 1985.
- Schmitt, C. *Constitutional Theory*, translated and edited by J. Seitzer. Durham and London: Duke University Press, 2008.
- Shivakumar, J. and others. *Social Capital and the Crisis: Thailand Social Monitor*. Bangkok: World Bank, 2000.
- Siripan Nogsuan Sawasdee. *Thai Political Parties in the Age of Reform*. Bangkok: Institute of Public Policy Studies, 2006.
- Slack, J. D. The Theory and Method of Articulation. In D. Morley and Kuan-Hsing Chen (eds.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London and New York: Routledge, 1996.
- Somchai Phatharathananunth. Civil Society and Democratization in Thailand: A Critique of Elite Democracy. In D. McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NIAS, 2002.
- Somchai Phatharathananunth. *Civil Society and Democracy: Social Movements in Northeast Thailand*. Copenhagen: NIAS, 2006.
- Somchai Phatharathananunth. The Thai Rak Thai Party and Elections in North-eastern Thailand. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.

- Suthy Prasartset. From Victimized Communities to Movement Powers and Grassroots Democracy: The Care of the Assembly of the Poor. In F. Quadir and J. Lele (eds.), *Democracy and Civil Society in Asia: Volume 1*. Hants: Palgrave MacMillan, 2004.
- Thailand's king and its crisis: A right royal mess. *The Economist* 389, 8610 (6-12 December 2008)
- Thailand's monarchy: The king and them. *The Economist* 389, 8610 (6-12 December 2008)
- Thaksin Shinawatra. *Empower the Grassroots: Essential Factors for Sustainable Development*. Office of the Prime Minister, Royal Thai Government, 2005.
- The Nation* (9 October 2006)
- Thirayuth Boonmi. Good Governance: A Strategy to Restore Thailand. In D. McCargo (ed.), *Reforming Thai Politics*. Copenhagen: NIAS, 2002.
- Thitinan Pongsudhirak. *Crisis From Within: The Politics of Macroeconomic Management in Thailand, 1947-97*. Doctoral Thesis, Department of International Relations, London School of Economics, University of London, 2001.
- Thitinan Pongsudhirak. Thailand: Populism, Democracy and Authoritarianism. paper presented for the Third Annual Thai-Korean Political Science Associations Conference, Sailom Hotel, Huahin, Thailand, 26-27 July 2003.
- Thompson, E. P. *The Poverty of Theory and Other Essays*. New York: Monthly Review Press, 1978.
- Thongchai Winichakul. Same Old Royalism Hatches Again. *October* 5.
- Thongchai Winichakul. Toppling Thaksin. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Ukrist Phatamanand. A Different Coup d'Etat. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Walker, A. The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand. *Journal of Contemporary Asia* 38, 1.
- Willis, P. *Learning to Labor: How Working Class Kid Gets Working Class Job?*. New York: Columbia University Press, 1981.
- Wood, E. M. *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London and New York: Verso, 2002.
- Wright, E. O. *Classes*. London and New York: Verso, 1985.

- Wright, E. O. Models of historical trajectory: an assessment of Giddens' critique of Marxism. In D. Held and J. B. Thompson (eds.), *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Wright, E. O., ed., *The Debate on Classes*. London and New York: Verso, 1989.
- Zizek, S. *Sublime Object of Ideology*. London and New York: Verso, 1989.
- Zizek, S. *Did Somebody Say Totalitarianism?: Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion*. London and New York: Verso, 2001.
- Zizek, S. *The Metastases of Enjoyment: On Women and Causality*. London and New York: Verso, 2005.
- Zizek, S. *The Parallax View*. Cambridge and London: The MIT Press, 2006.
- Zizek, S. *In Defense of Lost Cause*. London and New York: Verso, 2008.
- Zizek, S. On Alain Badiou and Logiques des mondes [ออนไลน์] แหล่งที่มา: www.lacan.com/zizbadmon.htm [10 มีนาคม 2551]

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายเก่งกิจ กิติเรียงลาภ เกิดวันที่ 17 ตุลาคม 2523 ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร จบ
การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (วิทย์-คณิต) ที่ โรงเรียนเทพศิรินทร์ การศึกษาระดับปริญญาตรี
(เกียรตินิยมอันดับ 2) ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย